

სვეტიცხოველი

სამეცნიერო-საისტორიო ჟურნალი

Svetitskhoveli

Scientific Historical Journal

ISSN: 1987 - 6874

№1, 2013

**საქართველოს საეპარქიარქოს,
საქართველოს საინჟინრო აკადემიისა და
საქართველოს ბიქნიკური უნივერსიტეტის
თეოლოგიის სასწავლო - სამეცნიერო ცენტრის
სამეცნიერო საისტორიო ჟურნალი**

**ედვება უწმიდესა და უნეტარესს,
სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქს
ილია მეორეს**

მთავარი რედაქტორი: მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე

მთავარი რედაქტორის
მოადგილეები: ვლადიმერ დოლიძე
მამუკა მაცაბერიძე

სარედაქციო საბჭო: ზურაბ გასიტაშვილი
ივანე გორგიძე
ვახტანგ გურული
შალვა ნაცყეზია
გივი ლამბაშიძე
არჩილ ფრანგიშვილი
ტარიელ ფუტყარაძე
გურამ ჯავახაძე

კომპიუტერული
შრომნიშნაობა: ირმა ჯიშკარიანი
ქეთევან მახაშვილი
ლელა ბოქოლიშვილი

ჟურნალის ინტერნეტ მისამართი: <http://sveticxovelijournal.ge>

ჟურნალ
„სვეტიცხოველის“,
1917 წლის
დეკემბრის,
ყდის ფრაგმენტი

სვეტიცხოველი მუდმივი მოცემულობაა საქართველოს სულიერი აღორძინების ფუნდამენტისათვის

XX საუკუნის დასაწყისში (1917 წელს) წმიდამღვდელმონაწამე პატრიარქის კირიონ II-ის ხელდასმით დაიწყო ჟურნალ „სვეტიცხოველი“-ს გამოცემა, ეკლესიის ერთგულ შვილთა დარაზმებისათვის რათა დამოუკიდებელი საქართველოს სულიერი აღორძინებისა და ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი ცნობიერების აღდგენის მკვიდრი საფუძველი შექმნილიყო.

დღეს, XXI საუკუნეში, საქართველოს არანაკლები სირთულის ამოცანები აქვს გადასაწყვეტი და გამძაფრებული ბრძოლა ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი ცნობიერებისათვის კვლავ მოითხოვს იმ სულიერი ორიენტირების და გავლენების ახლებურ გააზრებას, რამაც საქართველო ათასწლეულების განმავლობაში გამოატარა ისტორიის გაავებულ ოკეანეში და წინამდებარე ჟურნალიც – საქართველოსათვის საკრალური სახელდებით – „სვეტიცხოველი“ ამგვარი მისიის შესრულებას პირდება მკითხველს.

უწმიდესისა და უნეტარესის, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის ილია II-ის ლოცვა-კურთხევით და მიტროპოლიტ ანანია ჯაფარიძის ხელდასმით ჟურნალი „სვეტიცხოველი“ განაგრძობს სიცოცხლეს მკითხველისათვის.

ჟურნალ სვეტიცხოველის რედაქცია

ჟურნალი ეძღვნება უწმიდესსა და უნეტარესს, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-
პატრიარქს, მცხეთა-თბილისის მთავარეპისკოპოსს, ბიჭვინთისა და ცხუმ-აფხაზეთის
მიტროპოლიტს ილია II

ფოტოს ინტერნეტ მისამართი: <http://forum.archangels.ge/lofiversion/index.php/t14.html>

პატრიარქმა თანადგომის დღედ 1 ივლისი დააწესა: უწმიდესისა და უნეტარესის, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის ილია II-ის ქდავებიდან სულთმოფენობის დღესასწაულზე, ყოვლადწმიდა სამების საპატრიარქო ტაძარი, 2008 წლის ივლისი

"მოწყალების საქმე გადაარჩენს სრულიად საქართველოს" (თანადგომის დღედ 1 ივლისი დაწესდა)

არიან ადამიანები, რომელთა ზრუნვაც მარტოოდენ საკუთარი თავით, ეგოისტური სურვილებით შემოიფარგლება; მაგრამ, საბედნიეროდ, ასევე არიან ადამიანები, რომლებიც სხვებისათვის ცხოვრობენ, საკუთარ თავს სხვებს უძღვნიან. ქართველი ადამიანი ბუნებით სწორედ ამით გამოირჩევა: თუკი იგი ხელავს სხვა ადამიანის გაჭირვებას, აუცილებლად მიდის და ეხმარება მას. პავლე მოციქული ამბობს: "ურთიერთ სიმძიმე იტვირთეთ და ესრედ აღასრულეთ სჯული იგი ქრისტესი".

როგორ შეიძლება, ვიტვირთოთ სხვისი სიმძიმე, რით შეიძლება შევეწიოთ სხვა ადამიანებს? ზოგიერთი ფიქრობს, რომ არ შეუძლია სხვისი დახმარება, რადგან თვითონაც ხელმოკლედ ცხოვრობს. ყველა ადამიანს შეუძლია დაეხმაროს სხვას, თუნდაც არაფერი ებაღოს გასაცემი. ჩვენ უნდა ვიცოდეთ, რომ დახმარება მრავალი სახისა არსებობს: არსებობს სულიერი დახმარება, არსებობს სიტყვიერი დახმარება და, რაღა თქმა უნდა, მატერიალურიც.

დღეს ჩვენთან ბრძანდებიან საქართველოს საინჟინრო აკადემიისა და კომპანია "მედიტეკის" წარმომადგენლები, რომლებმაც შემოგვთავაზეს, დაწესდეს "თანადგომის დღე". თანადგომა ეს იგივე დახმარებაა. ჩვენ ვამაყობთ იმით, რომ ჩვენს მოსახლეობას გაჭირვებული ადამიანების თანადგომის სურვილი აქვს. თანადგომის დღედ 1 ივლისი დაწესდა. სწორედ ამან გადაგვატანინა ის პრობლემები, რომლებიც ბოლო 18 წლის მანძილზე გვქონდა.

ღმერთმა დალოცოს ისინი, რადგან ზრუნავენ გლახაკებზე და ფიქრობენ, თუ რით შეეწიონ მათ. მინდა ყველას გისურვოთ: ამაზე ფიქრი ყოფილიყოს თითოეული ჩვენგანის საზრუნავი.

უწმიდესისა და უნეტარესის, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის ილია II-ის ქდავებიდან სულთმოფენობის დღესასწაულზე

ყოვლადწმიდა სამების საპატრიარქო ტაძარი
ივლისი 2008 წელი

უწმიდესი და უნეტარესი, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი,
მცხეთა-თბილისის მთავარეპისკოპოსი, ბიჭვინთისა და ცხუმ-აფხაზეთის
მიტროპოლიტი ილია II სტუმრად საქართველოს ტექნიკურ უნივერსიტეტში

მარცხნიდან: მიტროპოლიტი, პროფესორი ანანია (ჯაფარიძე),
უწმიდესი და უნეტარესი ილია II, პროფესორი ივანე გორგიძე,
საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის რექტორი,
აკადემიკოსი არჩილ ფრანგიშვილი

სრულიად საქართველოს
კათოლიკოს-პატრიარქი

CATHOLICOS PATRIARCH
OF ALL GEORGIA

380005, თბილისი, მეფე ერეკლე II მოედ. №1
ტელ: 99 03 78, 98 95 41 ფაქსი: (995 32) 98 71 14

1 King Erekle II sq., Tbilisi 380005, Georgia.

Tel.: 99 03 78, 98 95 41 FAX: (995 32) 98 71 14

ბრძანება № 76

სრულიად საქართველოს საპატრიარქოსადმი

10 ივლისი, 2009 წელი

XIX - XX საუკუნეებში საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის გაუქმებისა და სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის გაუქმების პერიოდში მიზანმიმართულად ყალბდებოდა საქართველოს ისტორია და ენათმეცნიერების საფუძვლები. ამასთან დაკავშირებით ვბრძანებ:

- I. საქართველოს საპატრიარქოსთან შეიქმნას საქართველოს რეალური ისტორიის დამდგენი მუდმივმოქმედი კომისია მისი მაღალყოვლადუსამღვდელოესობის, მანგლისისა და წალკის მიტროპოლიტ ანანიას (ჯაფარიძის) ხელმძღვანელობით;
- II. საქართველოს საპატრიარქოსთან შეიქმნას ქართული ენათმეცნიერების პრობლემური საკითხების შემსწავლელი მუდმივმოქმედი კომისია პროფესორ მანანა ტაბიძის ხელმძღვანელობით.

სრულიად საქართველოს
კათოლიკოს-პატრიარქი

სარკვევები

მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე ალბანეთისა და ხუნძეთის სამეკლესიო იშრისღიძვია	11
ალბანეთის საკათალიკოსო	11
საქართველოს კათალიკოსი ჩენეთ-დაღესტანსა და შაქ-შირვანში	19
ქართიზაციის თეორია საინგილოს შესახებ	32
წმ. არჩილ მეფის კახეთში მოღვაწეობა	35
ხუნძახის ეპარქია (გაგრძელება)	42
ანწუხის ეკლესიები	44
თემურ-ლენგი ჩრდილო კავკასიაში	44
„ხუნძელი კათალიკოსი ოქროპირი“	46
ქართველები დაღესტანში	47
„კახნი გარდაბნელნი“ და ორი გარდაბანი	51
„ალაზნის გაღმართი ჩაყოლება - გარდაბანი“	56
კახ-გარდაბნის დასუსტება და ჰერეთის გაძლიერება	57
METROPOLITAN ANANIAS THE HISTORY OF THE HOLY APOSTOLIC CHURCH OF GEORGIA (An abridged version)	62
Foreword	62
THE FIRST PERIOD OF THE HISTORY OF THE GEORGIAN CHURCH FROM THE HOLY APOSTLES TO THE RUIS-URBNISI COUNCIL From the 1st to the 9th century	
the first century	65
The Second Century	66
The Third Century	67
The Fourth Century	68
The Fifth Century	69
The Sixth Century	71
The Seventh Century	73

The Eighth Century	73
From the Ninth to the Tenth Centuries	75
The Eleventh Century	76
THE SECOND PERIOD OF THE HISTORY OF THE GEORGIAN APOSTOLIC CHURCH (From the 12th to the 17th Century)	
The Twelfth Century	78
The Thirteenth Century	81
The Fourteenth Century	84
The Fifteenth Century	86
The Sixteenth Century	89
The Seventeenth Century	90
The Eighteenth Century	93
THE THIRD PERIOD OF THE HISTORY OF THE CHURCH OF GEORGIA	
The Nineteenth and the Twentieth Centuries	95
Μητροπολίτης Ανατίας Τζαπαρίτζε Η ΑΓΙΑ ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΗ ΚΑΙ ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΗΣ ΓΕΩΡΓΙΑΣ	99
მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე საქართველოს წმიდა სამოციქულო - მართლმადიდებელი ეკლესია	113
ნანა ხაზარაძე, ნანა ბახსოლიანი ექვთიმე თაყაიშვილის ერთი პუბლიკაციის შესახებ	127
ПРОТОИЕРЕЙ ЛЕВАН МАТЕШВИЛИ, ИВАН ЭПИТАШВИЛИ Христианская вера и измененные идеалы человечества	132
ალიკო ცინცაძე „და სასწაულად ესე აქუს...“	177
მანა ბურამიშვილი საქართველოს სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობის ისტორიიდან	182
გიორგი კოკოშაშვილი ქართული მეომრული კოდექსის შესახებ	187
გიორგი ბრძელიძე გურიის ქრისტიანული ტოპონიმიკა	202
გიორგი ბიბაური დაკარგული ისტორია (უძველესი ღვთისმსახურების კვალდაკვალ)	206

მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე

**ალბანეთისა და ხუნძეთის
სამეკლესიო იურიდიქცია**

ალბანეთის საკათალიკოსო

კავკასიის ალბანეთს სპარსელები, არაბები და სირიელები უწოდებდნენ არანს, ქართველები კი რანს.

ქრისტეშობამდე II საუკუნეში ალბანეთის 26 ტომის (სტრაბონი, გეოგრაფია, XI, 4, 7) გაერთიანებით წარმოიქმნა ალბანეთის სამეფო.

სტრაბონმა ალბანელების განსახლების არეალად წარმოადგინა მიწა-წყალი მოქცეული კავკასიონის ქედსა და მტკვრის ქვემო დინებას შორის კასპიის ზღვის სანაპიროზე (სტრაბონი, გეოგრაფია, XI), შემდგომ საუკუნეთა წყაროები არ იძლევიან საშუალებას ერთმნიშვნელოვნად განისაზღვროს კავკასიის ალბანეთის საზღვრები, რადგანაც ალბანელების განსახლების არეალი მნიშვნელოვნად შეიცვალა ისტორიულ ალბანეთში მასქუთების (მასაგეტების) ჩასახლების შემდეგ (ახ.წ. I-II ს.).

I-II საუკუნეებში ალბანეთის ძირითად ნაწილში ჩასახლებულმა მასქუთებმა ჩამოაყალიბეს სახელმწიფო, რომლის დედაქალაქი იყო ქ. ჩოლი (ჩორი). მასქუთების დასახლების სიღრმე კასპიის ზღვიდან მტკვარ-არაქსის შესართავამდე აღწევდა. აქამდე (აღნიშნულ მტკვარ-არაქსის შესართავამდე) მტკვრის მარცხენა სანაპიროს მხრიდან აღწევდა ჰერეთის, ხოლო მარჯვენა სანაპიროს მხრიდან რანის ოლქის საზღვარი.

(პლინიუს მცირეს მიერ ნახსენები ალბანელების მასქუთებამდელი დედაქალაქი კაპალაკი ახლოს მდებარეობდა კასპიის ზღვასთან (შესაბამისად, ის არ იყო ქალაქი ყაბალა, რომელიც ჰერეთის ოლქში მდებარეობდა). ძვ.წ. I საუ-

კუნეში ქართლის სამეფომ ალბანეთსგან დაიბრუნა ჰერეთი).

მასქუთების ჩასახლების შემდეგ ალბანელების კულტურულ-პოლიტიკურმა ცენტრებმა მათი განსახლების ძირითადი რეგიონიდან (კასპიისპირეთიდან) უფრო ჩრდილო-დასავლეთით, რანისა და ჰერეთის მიმართულებით, გადმოინაცვლა. ალბანთა ტომები დასუსტდნენ, მათი საცხოვრისის უმთავრეს კერად საქართველოს საზღვრებთან მდებარე შემდეგდროინდელი რანი იქცა.

ამის შემდგომ ალბანეთად, ძირითადად, მტკვრის მარჯვენა სანაპიროს მიწა-წყალი იწოდა, რომელსაც, როგორც ითქვა, ქართველები რანს უწოდებდნენ.

სავარაუდოდ, კასპიის ზღვისპირეთიდან მიგრირებული ალბანელების ჩასახლებამდე რანის ოლქი, მსგავსად ჰერეთისა, ქართულენოვანი ტომებით იყო დასახლებული.

ამ მოსაზრების გამოთქმის უფლებას იძლევა მოვსეს ხორენაცისა და მის მიერ დამოწმებული აგათანგელოზის ცნობები, რომ წმიდა ნინომ იქადაგა ქართველთა შორის „ვიდრე მასქუთებამდე“.

მასქუთებამდე ანუ მტკვარ-არაქსის შესართავამდე კი რანისა და ჰერეთის ოლქები მდებარეობდნენ. შესაბამისად, ხორენაცისა და აგათანგელოზის ცნობებით ისინი ქართველებით ყოფილა დასახლებული ჯერ კიდევ IV საუკუნეში წმიდა ნინოს ქადაგების დროს (როგორც აღინიშნა, მტკვრის მარცხენა სანაპიროს ქვეყანას მტკვარ-არაქსის შესართავამდე ჰერეთი ერქვა, ის რანს უშუალოდ ესაზღვრებოდა, მათ ერთმანეთისაგან მტკვარი ჰყოფდა (ჰერეთი იგივე ყაბალას ოლქია).

მტკვარ-არაქსის შესართავამდე ქართველთა ცხოვრების შესახებ ინფორმაციას იძლევა მოვსეს ხორენაცის აღნიშნული ცნობა, ის წერს - „სანატრელი ნუნე წავიდა იქედან, რათა თავისი ადვილგასაგები საუბრით ქართველთა ქვეყნის სხვა

კუთხეებიც დაემოდღვრა... მან იქადაგა სახარება კლარჯეთიდან დაწყებული ვიდრე ალანთა და კასპიის კარამდე, მასქუთთა საზღვრამდე, როგორც ამას აგათანგელოზი გაუწყებს შენ“ (მოვსეს ხორენაცი, სომხეთის ისტორია, 1984, გვ.172).

მაშასადამე, ხორენაციისა და აგათანგელოზის ცნობით წმ. ნინომ იქადაგა მასქუთების საზღვრამდე, ანუ მტკვარ-არაქსის შესართავამდე (თითქმის შემდეგდროინდელ შამახამდე), რომლის იქითაც მასქუთების ქვეყანა მდებარეობდა.

აღნიშნული წყაროებით, მტკვარ-არაქსის შესართავამდე ქართულენოვანი ხალხი ცხოვრობდა, V საუკუნეში ვითარება მკვეთრად შეიცვალა, რადგანაც რეგიონში ალბანეთის დედაქალაქები ბაილაქანი და პარტავი-ბარდავი აიგო. ამ რეგიონის ყოფილ ქართულენოვნებას ტოპონიმოკაც მიუთითებს (მაგალითად, სახელი „ბარდავი“ სახელ „გარდმანიდანა“ ნაწარმოები, სიტყვა „გარდ“ კი ქართველთა ეთნოფუძეა - „ქართ, გარდ“. ასევე ამ რეგიონთან მცხოვრები ტომის სახელი იყო „გარგარ“, რომლის სახელიც იმავე ფუძე - ძირიდან ნაწარმოები, შესაძლოა ეს ტომი ალბანიზაციამდე ქართულენოვანი იყო).

ეთნოლემოგრაფიული სურათი, როგორც აღინიშნა, შეცვალა ალბანეთის უმთავრეს ნაწილში ანუ კასპიისპირეთში მასქუთების ჩასახლებამ, ალბანური მოსახლეობა ორად გაყო, ძირითადი ნაწილი რანის ოლქში აღმოჩნდა დასახლებული, მცირე კი ჩოლის რეგიონში კავკასიის მთებისაკენ, მათ ლფინებს, ჭილბებსა და სხვადასხვა სახელებს უწოდებდნენ სატომო ნიშნის მიხედვით.

სომხური წყაროებით ალბანეთად, მაინც, უკვე მასქუთებით დასახლებული მტკვრის მარცხენა სანაპიროს ქვეყანა მიიჩნევა კასპიისპირეთიდან კავკასიის მთებამდე. ალბანეთის საკათალიკოსოს იურისდიქცია მთელ აღნიშ-

ნულ, მასქუთებითა და ასევე ეთნიკური ალბანელებით დასახლებულ მიწა-წყალს მოიცავდა ჩოლის, კასპიისპირეთისა და რანის რეგიონების ჩათვლით.

ქრისტიანობის გავრცელებამ ხელი შეუწყო აღნიშნული მიწა-წყლის მრავალენიკური მოსახლეობის კონსოლიდაციას. მაგრამ, ეს პოლიეთნიკურობა იქცა მთავარ მიზეზად იმისა, რომ მცდელობათა მიუხედავად ვერ ჩამოყალიბდა და ვერც გავრცელდა საერთო ალბანური ენა და კულტურა.

ტრადიციული გადმოცემით კავკასიაში ერთერთ უძველეს ალბანეთის ეკლესიაში უქადაგნია მოციქულთა მოწაფე ელისეს (ელიშეს). მის შესახებ არსებობს ორი გადმოცემა.

პირველი გადმოცემის მიხედვით ალბანეთში ქრისტიანობა შევიდა უშუალოდ იერუსალიმიდან სომხეთის გვერდის ავლით განმანათლებელ ელიშეს მიერ, რადგანაც (ელიშე) ელისე იყო უფლის ძმის იაკობის მოწაფე. ეს გადმოცემა მიუღებელი გახდა VIII-ის შემდეგ, რაც ალბანეთის ეკლესიამ თავისთავადობა დაკარგა და სომხური ეკლესიის ნაწილად გადაიქცა. ახალი ვერსიით „ელიშე იყო სომხეთის განმანათლებელ წმ. მოციქულ თადეოზის მოწაფე და მხოლოდ შემდეგ შეხვდა ის მოციქულ იაკობს“ - კერძოდ, სომხეთში წმ. მოციქულ თადეოზის ქადაგებათა შემდეგ მისი მოწაფე ელისე იერუსალიმში დაბრუნებულა, მიუღია კურთხევა ეპისკოპოს იაკობისგან, უფლის ძმისაგან და დაბრუნებულა უკან ალბანეთში, სადაც ჩორის ციხე-სიმაგრესთან ქრისტიანული სარწმუნოების ქადაგება დაუწყო.

ორივე ვერსიას გადმოგვცემს მოვსეს კალანკატუაცის ალბანთა ქვეყნის ისტორია (I, IV; I 6; III 16; III 23).

„მასქუთების მხარეში“ მოციქული ელისე წამებით აღსრულებულა, ის იქცა ალბანთა ქრისტიანობის სიმბოლოდ.

III საუკუნეში ალბანეთის ქვეყანა სასანიდების ძალაუფლების ქვეშ აღმოჩნდა.

იმჟამად, როგორც აღინიშნა, ისტორიული ალბანეთის დიდ ნაწილში მტკვარ-არაქსის შესართავიდან (შემდეგდროინდელ შამახადან) კასპიის ზღვამდე, მასქუთების მხარეში, IV საუკუნეში სომხური წყაროებით, გრიგორ განმანათლებლის შვილიშვილს გრიგორისს უქადაგნია და მასქუთთა ხელით მოწამებრივად აღსრულებულა.

გრიგორისს უწოდებდნენ ივერიისა და ალბანეთის ეპისკოპოსს.

ამ წოდებასთან დაკავშირებით, უნდა ითქვას, იმჟამად მასქუთების ქვეყნის მოსახლვრე ჰერეთი და რანი ჯერ კიდევ მიიჩნეოდა იბერიის (ივერიის) ერთერთ ნაწილად და ამიტომ ისიც იბერიად იწოდებოდა. ამ მოსაზრებას განამტკიცებს ისიც, რომ შემდეგდროინდელ ჰერეთის დედოფალ დინარას რუსული წყაროები ივერიის დედოფალს უწოდებდნენ.

ამ მოსაზრების საფუძველი, არის მოვსეს ხორენაცის აღნიშნული ცნობა, რომ მასქუთებამდე (ანუ მტკვარ-არაქსის შესართავამდე) იქადაგა წმიდა ნინომ. ის, წერდა, რომ წმიდა ნინომ ქართველთა ქვეყნის კუთხეები დამოძღვრა მასქუთთა საზღვრამდე (მოვსეს ხორენაცი, სომხეთის ისტორია, 1984, გვ.172), ამიტომაც ამ რეგიონის (ანუ მტკვარ-არაქსის შესართავამდე მდებარე ჰერეთის) შემდეგდროინდელი მმართველი დინარა ივერიის დედოფლად იწოდა, მსგავსად ჰერეთის ახლო მასქუთთა შორის მქადაგებელი გრიგორისისა, რომელსაც ივერიისა და ალბანეთის ეპისკოპოსი ერქვა.

ალბანეთის ისტორიკოსი მოვსეს კალანკატუაცი თავისი შრომის დიდ ნაწილს უთმობს იმის აღწერას, რომ მის დროს მტკვრის მარჯვენა სანაპიროზე მდებარე რანის ოლქში მდებარე უტიკი და არცახი ალბანური პროვინციები იყვნენ.

მაშტოცის ეპოქაში, V ს-ის 10-იან წლებში ალბანეთის დედაქალაქი იყო მტკვრის მარჯვენა სანაპიროზე მდებარე ქალაქი ფაიტაკარან-ბაილაკანი, სადაც მცხოვრებ გარგარელთა ენა მიღებულ იქნა ალბანურ სალიტერატურო ენად (ზ. ალექსიძე, ალბანური მწერლობის ძეგლები სინას მთაზე, 1998, გვ. 10)

შემდეგში ალბანეთის მეფეებმა V ს. შუა წლებში ალბანეთის სახელმწიფოს აღდგენისთანავე ალბანეთის ახალი დედაქალაქი კვლავ მტკვრის მარჯვენა სანაპიროზე დააფუძნეს. კერძოდ, ალბანეთის მეფემ ვახე II-მ (444-463) ალბანეთის დედაქალაქი, კულტურულ-პოლიტიკური ცენტრი პარტავი (ბარდავი-ბარდა) მტკვრის მარჯვენა სანაპიროზე ააგო. ეს ქალაქი იქცა ალბანეთის კულტურულ და პოლიტიკურ ცენტრად, ამის გამო შეიცვალა საეკლესიო-სალიტერატურო ენაც. იქაური (ე.ი. არანული) ენა იქცა ალბანელთა სალიტერატურო ენად (ზ. ალექსიძე, ალბანური მწერლობის ძეგლები სინას მთაზე, 1998, გვ. 11).

საზოგადოდ, ალბანეთი თავისი დედაქალაქებით, საეკლესიო და კულტურის ცენტრებით მტკვრის მარჯვენა სანაპიროზე მდებარეობდა და ალბანეთის კათალიკოსები ქალაქ პარტავში იხდნენ.

ალბანური კულტურა ასევე ვრცელდებოდა ქ. ჩოლის (დერბენდთან) ახლოს მთიანეთში მცხოვრებ ლფინთა და ჭილბთა ალბანურ ტომთა შორისაც.

სასანიდების სპარსეთი ყოველმხრივ ცდილობდა რეგიონში ყველაზე მსხვილი, ანგარიშგასაწვევი პოლიტიკური ერთეულის - არმენიის მიმართ ლოიალური ყოფილიყო, ამ გზით ის ცდილობდა როგორმე გაეკრცვლებინა ზოროასტრიზმი, შესაბამისად ისინი აღიარებდნენ არმენიის ხელისუფლების მიერ სამხრეთ კავკასიის სხვა პატარა ხალხები დამორჩილების ფაქტს, თუმცა უნდა ითქვას, რომ ზოროასტრიზმი

იმჟამად მიუღებელი იყო კავკასიის ყველა ხალხისათვის.

სპარსელთა წინააღმდეგ სამხრეთ კავკასიის ხალხების 450-451 წლების დიდი აჯანყების პირველი ეტაპის შემდეგ, აჯანყება ალბანეთში გაგრძელდა. 457 წელს აჯანყებულებმა დაიჭირეს დერბენდის ანუ ჩოლის (ჩორის) გადასასვლელი კასპიისპირზე, ორწლიანი სამხედრო მოქმედებანი სპარსთა ჯარებთან დამთავრდა იმით, რომ სპარსელებმა დიდი თანხის საფასურად ჩრდილო კავკასიიდან გადმოიყვანეს ჰუნი-ონოგურები, რომლებიც შეიჭრნენ ალბანეთში და 462 წელს დაიწყეს ხანგრძლივი ომი ალბანეთთან, 463 წელს აჯანყება დამარცხდა და ალბანეთში სამეფო ხელისუფლება გაუქმდა.

შემდგომ ალბანეთს მართავდა სპარსი მარზაპანი (მოვსეს კალანკატუაცი, ალვანთა ქვეყნის ისტორია I, 10).

სასანიდების მიერ ალბანეთის სამეფო ხელისუფლების გაუქმების შემდეგ (462 ან 463 წ) რაც ალბანეთში დაარსებული იქნა სამარზაპანო, მასში შევიდა კასპიისპირა პროვინციები, ასევე უტიკი, არცახი და უტიკის ჩრდილოეთით მდებარე ქართული მიწა-წყალის ერთი ნაწილი თბილისის მიმართულებით, **ჰერეთთან (ყაბალას რეგიონთან) ერთად.**

ალბანთა სამეფოს გაუქმების შემდეგ, ალბანეთის აღნიშნული სპარსი მარზაპანებიც (მეფისნაცვლები) 30 წლის მანძილზე მტკვრის მარჯვენა სანაპიროზე იხდნენ.

არაბობამდელ ეპოქაშიც ალბანეთის ძირითადი ნაწილი მოიცავდა მტკვრის მარჯვენა სანაპიროს, ეს ხაზგასასმელია იმის გამო რომ აუამინდელი სომხური, და შესაბამისად ქართული, ისტორიოგრაფია უსაფუძვლოდ მიიჩნევს, რომ თითქოსდა ალბანეთი მხოლოდ მტკვრის მარცხენა სანაპიროს ქვეყანას ერქვა და მას ალაზნის ხეობაშიც კი ათავსებენ.

ვაჩე II-ს ნათესავმა ვაჩაგან III (487-510) აღადგინა მტკვრის მარჯვენა სანაპიროზე მდებარე ალბანთა სამეფო.

ვაჩაგან III-ის სიკვდილის შემდეგ კვლავ გაუქმებული იქმნა ალბანთა სამეფო, აქ ირანმა აღადგინა ალბანეთის სამარზაპანო, ამ სამარზაპანოში ჰერეთის შეყვანის გამო VI საუკუნიდან ქართული წყაროები მთელ ალბანეთს ჰერეთს უწოდებდნენ.

ალბანეთი ქართლთან და სომხეთთან ერთად VI საუკუნეში სპარსეთის მმართველობის ქვეშ მოექცა, VII ს. ბოლოსათვის კი არაბებისა.

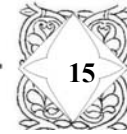
ალბანეთში პოლიტიკური უპირატესობა მოიპოვა უტიკის (გარდმანის) ოლქმა. მისი მმართველი ჯუანშერი (640-680) მართლმადიდებლური აღმსარებლობის იყო. მისი მემკვიდრე ვარაზთრდატიც ასევე მართლმადიდებელი იყო, ამის გამო 705 წელს ის მართლმადიდებლობის მდევნელმა ქვეყნის მპყრობელმა არაბებმა თანამდებობიდან გადააყენეს და არანი (ანუ ალბანეთი) ხალიფატის შემადგენლობაში უშუალოდ შეიყვანეს, კერძოდ სახალიფოს იმ პოლიტიკურ ადმინისტრაციულ ერთეულში, რომელსაც **არმენია** ერქვა, მისი ცენტრი იყო ქალაქი დვინი.

დვინის სომხური საკათალიკოსო გაძლიერდა, ის ახლა ალბანეთსაც აკონტროლებდა, ვითარცა არმენიაში შემავალ ერთერთ ოლქს.

არმენიის შემადგენლობაში ალბანეთი (არანი) დარჩა თითქმის IX საუკუნის ბოლომდე.

შესაბამისად, არაბებმა აიძულეს ალბანეთის ეკლესია, რომ მას სომხური ეკლესიის აღმსარებლობა გაეზიარებინა, მიზეზი ამისა იყო არაბთა ხელისუფლების მფარველობა სომხური ეკლესიის მიმართ, მისი ანტიბიზანტიური მიმართულების გამო.

იქამდე, VII საუკუნის ბოლოს, როგორც მოვსეს კალანკატუაციის შრომიდან ჩანს, არაბულმა ხელისუფლებამ ალბანური ეკლესია სასტიკად დასაჯა პრობიზანტიური ანუ ქალკედონიკური

მიმართულებისათვის და ის სომხურ მონოფიზიტურ ეკლესიას დაუმორჩილა, ამის შემდგომ კიდევ უფრო გაღრმავდა ალბანეთის მოსახლეობის არმენიზაცია და ისლამიზაცია.

მოვსეს კალანკატუაცი ასე აღწერს ალბანეთის ეკლესიის თავისთავადობის გაუქმებას VII საუკუნის ამბების აღწერისას - „ალბანეთის საკათალიკოსო ტახტზე ავიდა ქალკედონიტი ნერსესი გარდმანის (უტიკის) ეპისკოპოსი. მას მხარს უჭერდა ალბანეთის ქალკედონიტი დედოფალი სპარამი, ვარაზთრდატის მეუღლე. სომხეთის კათალიკოსმა ელიამ ამ ამბის შეტყობინებისთანავე ნერსესს არაბებთან უჩივლა. არაბ ხელისუფალს სომეხთა კათალიკოსმა მიწერა - „სომხეთი ღმერთის ნებით არაბებს ემორჩილება და ემსახურება, ალბანელები და სომეხები ქრისტიანები არიან, მაგრამ ალბანელთა კათალიკოსი, რომელიც პარტავეში ზის, შეუთანხმდა ბერძენთა იმპერატორს, იხსენიებს მას ლოცვებში და ალბანელთა ქვეყანას აიძულებს, მიიღოს ბიზანტიური სარწმუნოება“ (მოვსეს კალანკატუაცი „ალვანთა ქვეყნის ისტორია“, ძველი სომხურიდან თარგმნილი ლ. დავლიანიძე-ტატიშვილის მიერ, 1985 წ. 139).

სომეხთა კათალიკოსმა მოუწოდა ამირას, რომ ალბანელი ქალკედონიტები დაესაჯა. ამირამ სასწრაფოდ აღასრულა სომეხთა კათალიკოსის ნება.

არაბთა ამირამ სომეხთა კათალიკოსს შეატყობინა, რომ მან ალბანეთში გაგზავნა დიდი ჯარი, რომელსაც ნაბრძანები ჰქონდა ქალკედონიტი ალბანელები სომხურ სარწმუნოებაზე მოექცია - მათ „...ჩვენი ხელისუფლებისაგან გამდგარი ალვანელები თქვენს სჯულის მიხედვით სიმართლეზე უნდა მოაქციონ“ (იქვე, გვ. 139). რადგანაც, არაბებს ქალკედონიტები მიაჩნიათ არაბთა ხელისუფლებისაგან განდგომილებად, ხოლო „სომხური

სარწმუნოების“ მქონენი თავიანთ ერთგულ ღვთის კაცებად.

შემდეგ ატყობინებს, რომ „ჩვენი მსახური შენს წინაშე პარტავეში სისრულეში მოიყვანს სასჯელს, ნერსესსა და მის თანამოაზრე ქალს რკინის ჯაჭვით გადააბამენ და შერცხვენილებს სამეფო კარზე მოიყვანენ, რათა ყველამ იხილოს მეამბოხეთა შეურაცხყოფა“ (იქვე, გვ. 139).

სომეხთა კათალიკოსი საგანგებოდ ჩავიდა ალბანეთში, ქ. პარტავეში, დაჯდა მთავარ ტაძარში და ბრძანა მისთვის დასასჯელად მიეგვარათ ალბანთა კათალიკოსი ნერსესი. შეშინებული ალბანელთა კათალიკოსი დაიმაღლა, შემდეგ შეიპყრეს და მიიყვანეს სომეხთა კათალიკოსის წინაშე. „მრავალრიცხოვან შეკრებილთა შორის ელიას წინაშე უპასუხოდ იდგა უბედური. მეფის ბრძანებით მას მიიმე სასჯელი გამოუტანეს: გადააბეს ფეხით ფეხზე იმ ქალთან (უტიკის დედოფალ სპარამთან) და შორეულ ქვეყანაში გასაგზავნად მოამზადეს, მაგრამ ვერ აიტანა ეს ტანჯვა და რვა დღის შემდეგ გარდაიცვალა“ (იქვე, გვ. 140). სომეხმა მღვდლებმა ალბანური ქალკედონიტური ლიტურგატურა გაანადგურეს.

კერძოდ, არაბებმა და ალბანეთში საგანგებოდ ჩასულმა სომეხებმა ალბანთა კათალიკოს ნერსესის ქალკედონიტური ალბანური წიგნები, რომლითაც სავსე იყო ზანდუკი, წყალში ჩაყარეს.

მოვსეს კალანკატუაცი წერს - „...ნერსესის „წვადებით“ სავსე წიგნები, რომლითაც ავსებული იყო ზანდუკი, წაიდეს და მთლიანად მდინარე ტრტუტში ჩაყარეს...“ (იქვე, გვ. 140).

ამ ეპოქაში დევნას გადარჩა მხოლოდ ის ალბანური წიგნები და ხელნაწერები, რომელნიც ლტოლვილმა ალბანელმა ქალკედონიტმა ბერებმა ქართულ მონასტრებში მიიტანეს. სინას მთის წმ. ეკატერინეს მონასტერში ქართულ ხელნაწერთა შორის აღმოჩენილი ალბანური ხელნაწერები მიუთითებს არა ალბანელი ბერების „ქარ-

თიზაცია-გაქართველებას“, როგორც წარმოადგინა ბატონმა ზ. ალექსიძემ, არამედ გამოხატავს იმ პროცესს, რომლის შედეგადაც ალბანეთიდან ლტოლვილი ალბანელი ქალკედონიტი ბერები თავიანთი ალბანური ხელნაწერებით თავს აფარებდნენ ქართულ მონასტრებს, ვითარცა მართლმადიდებლურ კერებს. მათ ამით სიცოცხლე გადაირჩინეს, წინააღმდეგ შემთხვევაში ალბანელთა კათალიკოს ნერსესის მსგავსად სიკვდილით დასჯიდნენ.

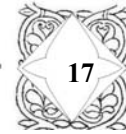
ამის შემდეგ ალბანელთა საეკლესიო კრების მონაწილეებმა პირობა დადეს, რომ ალბანეთის კათალიკოსის კურთხევა მოხდებოდა მხოლოდ სომეხთა კათალიკოსის მიერ - „**ალბანთა კათალიკოსის კურთხევა უნდა მოხდეს სომხეთში „წმიდა გრიგორის ტახტზე, თუ ალბანეთის კათალიკოსი გაბედავს და არ ეკურთხება სომხეთში – ის კათალიკოსად არ ჩაითვლება“** (იქვე, გვ. 143).

შეთანხმება დაიდო სომხური წელტაღრიცხვით 148, ანუ 699 წელს. კრებას სომეხთა კათალიკოსი ელია თავმჯდომარეობდა.

აქედან ჩანს, VII საუკუნის ბოლოს როგორ შეძლო სომხურმა ეკლესიამ მთლიანად გაბატონებულიყო ალბანურ ეკლესიაზე. ამის შემდეგ ალბანურ ეკლესიაში არაბთა ძალდატანებით აიკრძალა ქალკედონიტობა და ალბანელებმა „**სომხური სარწმუნოება**“ მიიღეს, რასაც შედეგად მოჰყვა ალბანურ ეკლესიაში უკვე დანერგილი სომხურენოვანი წირვა-ლოცვის სრული გაბატონება. ალბანური ეკლესია მთლიანად გაითქვიფა სომხურ ეკლესიაში (იქვე, გვ. 144).

მონოფიზიტი მოვსეს კალანკატუაცი ჩამოთვლის ალბანეთის მამამთავრებს. უძველესი ხანიდან თავისთავადობის გაუქმებამდე. ის წერს - „...უწინდელ პატრიარქთა საქმენი, დრო და სახელები დაკარგულან...“ (გვ. 168). ალბანთა განათლების წყარო ყოფილა წმიდა ელიშა, „შემდეგ იყო ყრმა გრიგორისი, სომეხთა განმანათლებლის

გრიგორის შვილიშვილი“...; „...შექმნა ნეტარმა მესროპმა ალვანური დამწერლობა. მანვე დიდი შრომის შედეგად ანბანი მისცა სომხებსა და ქართველებს. შემდეგ იყო უფალი აბასი, რომელმაც სომხური წელთაღრიცხვის დასაწყისში საპატრიარქო ტახტი ჩორიდან პარტავში გადაიტანა... მისი დროიდან ჩვეულებად იქცა დაწერათ ასეთი პატივი: „**ალვანთა, ლვინთა და ჩორის კათალიკოსი**“. დვინის კრებიდან მას მიუთითეს, რათა ეღიარებინა მხოლოდ ერთბუნებიაობა ქრისტესი...“ (გვ. 168). „უფალი ვირო... მან ხაზარი შათის ტყვეობიდან გაათავისუფლა სომხები, ქართველები და ალვანელები... უფალი ზაქარია... (მან) სიუნქის ეპისკოპოსად აკურთხა ვინმე ვრთანესი, რაც მოხდა სომეხთა ნების გარეშე“ (გვ. 168). „უფალი ნერსესი... მას გონება აერია, მოინდომა ალვანელთა კეთილშობილი სახლი სომეხთაგან ჩამოეშორებინა და ქალკედონიტური რწმენისათვის დაემორჩილებინა“. „უფალმა მიქაელმა დასწყევლა აგრეთვე ქართველთა მწყემსი თალაღე, რადგანაც მან ნება დართო უკანონო ქორწინებას“. „უფალი სამუელი... მან თვითონ, ხელდასხმის გარეშე მიიღო სამამამთავრო პატივი, რის გამოც განთავისუფლებულ იქნა. ხელმეორედ ხელდასხმა მიიღო სომეხთა კათალიკოს გეორგისაგან დვინში. უფალი იუნანი... კათალიკოს გეორგის დაუკითხავად მივიდა ალვანეთში და ხელდასხმაც მის გარეშე მიიღო, შემდეგ თვითონ გეორგმა ხელმეორედ აკურთხა ის“ (იქვე, გვ. 170). აქ „ქართველებად“ ჰერები იწოდებიან, რომელნიც მტკვრის მარცხენა სანაპიროზე ცხოვრობდნენ, ხოლო ალვანელები (ალბანები) ძირითადად მტკვრის მარჯვენა სანაპიროზე ცხოვრობდნენ (მათ მოპირდაპირე მხარეს), უტიკსა, არცახსა და სხვა ოლქებში (რანში). ალბანთა არმენიზაცია სწრაფი ტემპით წარიმართა არაბთა დროს, მას თან დაერთო მოსახლეობის ისლამიზაცია. უტიკელთა ანუ უდიელთა

მცირერიცხოვანი ნაშთები, მცირერიცხოვანი მოსახლეობა, ამჟამად უდინებად (რუსული ფორმით „უდ-ინ“) იწოდებიან, ისინი კავკასიასა და ყოფილი საბჭოთა კავშირის სხვადასხვა რეგიონებში ცხოვრობენ, მათ შორის საქართველოშიც.

ალბანეთის ქალაქებში ბარდავში, დერბენდში და შემახაში არაბთა გარნიზონები ჩადგა, ამით ალბანეთის ისლამიზაცია უფრო გაძლიერდა, შესაბამისად IX-X საუკუნეებისათვის განჯასა და ბარდავში არაბული მუსლიმანური საამიროები წარმოიქმნა. IX საუკუნეში ჩამოყალიბდა შირვან-შაჰების სახელმწიფო, ხოლო მტკვრის სამხრეთით არსებობას განაგრძობდნენ ალბანეთის უკვე არმენიზებული ოლქების სამთავროები - ფარისოსში, ხარჩენსა და სხვაგან.

ასეთ რთულ დროს ჰერეთი ქრისტიანობას ინარჩუნებდა, თუმცა არამართლმადიდებლურს, ვითარცა არაბთა ალბანურ ოლქში შემავალი ერთ-ერთი ქვეყანა.

როგორც აღინიშნა, ჰერეთი მდებარეობდა მტკვრის მარცხენა სანაპიროზე ვართაშენიდან (მასთან მდებარე პუნქტ გულგულა-ფილფილადან) ვიდრე მტკვარ-არაქსის შესართავამდე (მას ასევე ყაბალას ოლქი ეწოდება) რანის მოპირდაპირე მხარეს. ამ ორ ოლქს (ე.ი. რანსა და ჰერეთს) ერთმანეთისაგან მდ. მტკვარი აშორებდა და მათ ერთმანეთთან მჭიდრო პოლიტიკური კავშირი ჰქონდათ.

კავკასიაში ხურამიტების (816-837) აჯანყების დამარცხების შემდგომ, აჯანყების მეთაური ბაბეგი ჰერეთის მმართველმა შეიპყრო და გადასცა არაბულ ხელისუფლებას, მაღლიერების ნიშნად ხალიფამ ჰერეთის მმართველი რანის მმართველადც დანიშნა, რანი და ჰერეთი ამის შემდგომ გაერთიანდნენ.

მოვსეს კალანკატუაცი წერს - მთავარ საჰლ სმბატიანს 837 წელს „...სამეფოდან დიდი ჯილდო ერგო. მას

უწყალობეს სომხეთის, იბერიისა და ალვანეთის მთლიანი გამგებლობა მთავრის უფლებით“ (იქვე, გვ. 161). როგორც ითქვა, აქ „იბერიის“ ქვეშ ჰერეთი იგულისხმება.

ჰერეთის მმართველის მემკვიდრემ ჰამამმა 893 წელს მიიღო რანის ანუ ალბანთა მეფის ტიტული, მას ქართული წყაროები „ჰერეთის მეფეს“ უწოდებენ, ის მართავდა მტკვრის ორივე სანაპიროს ქვეყნებს, ჰერეთსა და რანს, მაგრამ ალბანთა მეფის ტიტულზე თავის პრეტენზიას ასევე აცხადებდა ხანენის სამთავროს მეთაური, რომელიც ანისელ ბაგრატიონებს ექვემდებარებოდა. ალბანთა მეფის ტიტულზე პრეტენზიებს ასევე აცხადებდნენ ლორე-ტაშირის მმართველი კვირიკიანებიც.

ჰერეთ-რანის დედოფალმა დინარამ X საუკუნეში თავისი ქრისტიანული მოსახლეობა გაათავისუფლა სომხური ეკლესიის იურისდიქციისაგან და დაუბრუნა ქართული ეკლესიის წიაღს - მართლმადიდებლობას.

X საუკუნეში, როგორც ითქვა, ვოლგისა და კასპიის ზღვის გავლით მოლაშქრე რუსულმა დრუჟინამ რამდენჯერმე მოადწია ჰერეთამდე და რანის დედაქალაქ ბარდამდე. ამ რუსულ დრუჟინასა და მის მოლაშქრეებს ჰერეთში შეხვდა მართლმადიდებელი მოსახლეობა, ამიტომაც რუსული წყაროები აღნიშნულ რან-ჰერეთის დედოფალ დინარას მოიხსენიებენ ვითარცა ივერიის მართლმადიდებელ მმართველს, რომელმაც თავის ქვეყანაში სარწმუნოება ააღორძინა, რუსულ წყაროებში დინარას ივერიის დედოფლად მოხსენიება მიუთითებს იმის შესახებ, რომ ჰერეთი ანუ მტკვრის მარცხენა სანაპიროს ქვეყანა ქართულენოვანი იყო და ამიტომაც ის შესაბამისად ივერიად განიხილებოდა (მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე, საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია, ტ. II. 2012, გვ. 178).

[(მტკვრის მარცხენა ანუ „მტკვრის იქითა“ სანაპიროს ქვეყნის ქართულ-ენოვნებას მიუთითებს ასევე სტრაბონის ცნობა. სტრაბონი „მტკვრის იქითა“, ანუ მარცხენა სანაპიროს ქვეყანას გოგარენეს, იბერების ისტორიულ ტერიტორიად მიიჩნევს, რომელიც პარიადრეს კალთებთან და ხორძენესთან ერთად ქრისტეშობამდე II საუკუნეში არმენიამ ჩამოართვა იბერებს. სტრაბონი წერს - „მოგვი-თხრობენ, რომ წარსულში არმენიის პატარა ქვეყანა გაფართოვდა არტაქსიასა და ზარიადრიას ომების შედეგად. ისინი იყვნენ ანტიოქ დიდის მხედართმთავრები, მისი დამარცხების შემდეგ კი მეფეები გახდნენ. მათ ერთად გააფართოვეს თავიანთი სამფლობელო, ჩამოაჭრეს რა ირგვლივ მცხოვრებ ხალხებს ოლქები, კერძოდ, ...იბერებისაგან მიიტაცეს პარიადრეს მთისწინეთი, ხორძენე და გუგარენე, რომელიც კირის მეორე მხარესაა, ხალიბებს და მოსინიკებს ჩამოაჭრეს კარენიტი და ქსერქსენე, მცირე არმენიის მოსაზღვრე ნაწილები“ (სტრაბონი, გეოგრაფია, XI, 14, 5). სტრაბონის გოგარენე მტკვრის მარცხენა სანაპიროზე ანუ „კირის მეორე მხარეს“ მდებარეობდა, მისგან განსხვავებით, სომხურ წყაროებში ხშირად ნახსენები გუგარქი ძირითადად მტკვრის მარჯვენა სანაპიროს ქვეყნებს მოიცავდა. გოგარენე და გუგარქი სხვადასხვა ოლქები იყვნენ, თუმცა ისინი ერთი, ქართველი ხალხით იყვნენ დასახლებულნი. სტრაბონის ცნობიდან გამომდინარე ქართული წყაროების ყაბალას ოლქი გოგარენეს შეესაბამება, როგორც ითქვა, ჰერეთი მდებარეობდა ვიდრე მდ. თეთრწყალამდე (ალსუმიდე) მტკვარ-არაქსის შესართავამდე, ის, სხვა ქართულ მიწებთან ერთად უცხოელთა მიერ ივერიად იწოდებოდა თუმცა, განსახილველ დროს ხშირად ალბანეთში შედიოდა)].

IX საუკუნის შემდგომ, სახალიფოს მხარდაჭერის გამო, ჰერეთ-რანის სამე-

ფო გაძლიერდა, შეძლო მეზობელი ოლქების დამორჩილება.

IX საუკუნეში გაძლიერებულმა ჰერეთის სამეფომ შეძლო მიერთებინა კახეთის მნიშვნელოვანი პუნქტები ალაზნის მარცხენა სანაპიროს მხარეს (თანამედროვე საინგილო და მისი მომიჯნავე სოფლები) და ასევე ზოგიერთი პუნქტი ალაზნის მარჯვენა მხარეს.

X საუკუნეში კახეთის სამთავრომ უკან დაიბრუნა ის ციხე-სიმაგრეები და სოფლები, რომელნიც მისგან ჰერეთიც სამეფომ მიტაცა.

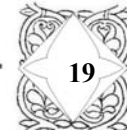
XI საუკუნის დასაწყისში 1010 წლისათვის წარმოიქმნა კახეთისა და ჰერეთის გაერთიანებული სამეფო, რომელიც 1104 წელს შემოუერთა დავით აღმაშენებელმა გაერთიანებულ საქართველოს.

საქართველოს სამეფოს 1118 წელს შემოუერთა ტაშირ-ძორაგეტიც და საქართველოს მეფემ მიიღო ტიტული აფხაზთა, ქართველთა, რანთა, კახთა და სომეხთა მეფისა, ის ასევე იყო შაჰანშა და შირვანშა (შირვანშაჰი). ამ ტიტულატურაში რანს შეესაბამება გაფართოების შემდეგდროინდელი ჰერეთი.

მტკვრის მარჯვენა სანაპიროს ქვეყნები კვლავ დარჩა სომხური ეკლესიის იურისდიქციაში, რამაც გამოიწვია იქაური მოსახლეობის სრული არმენიზაცია. ხაჩენის, არცახისა და უტიკის ალბანური ოლქები საბოლოოდ გასომხდნენ.

მარჯვენა სანაპიროს მოსახლეობა ასევე განიცდიდა ისლამიზაციას კასპისპირეთის მოსახლეობასთან ერთად, ამის გამო ალბანეთი ძირითადად მუსლიმანურ ქვეყნად გადაიქცა, მისი ქრისტიანული მოსახლეობა სომხური ეკლესიის იურისდიქციაში მოექცა.

ე.წ. ალბანეთის „ივერიის“ ანუ ჰერეთის მცხოვრებნი ქართული ეკლესიის წიაღში გაერთიანდნენ. საქართველოსთან „ალბანეთის ივერიის“ საზღვარი გადიოდა, ქალაქ ყაბალასა და ვარდაშენს შუა ქედზე, რომელსაც

ამჟამადაც „ქართველთა მთა“ (გურჯი დალი) ეწოდება. შემდეგ დროინდელი შაქი ამ მთა-ქედის მარცხენა მხარეს მდებარეობდა (შაქის ოლქი, იმჟამად იყო კახეთში შემავალი მიწა-წყალი). ეს მთა („გურჯი დალი“) ერთმანეთისაგან ყოფდა კახეთსა და ჰერეთს.

აღნიშნული „ქართველთა მთის“ მარჯვნივ მდებარე ყაბაღას ოლქს, როგორც ითქვა, ჰერეთი ერქვა.

ჰერეთი იწყებოდა ამ მთის ახლო სოფელ ფილფილასთან (ძველი გულგულა, ლეონტი მროველის მიერ ნახსენები პუნქტი მდებარეობდა აქ, და არა თელავთან) და გრძელდებოდა მდინარე თეთრწყლამდე, ანუ აღსუმდე.

ჰერეთი ალბანეთის შემადგენლობაში მუდმივად არ შედიოდა, ის, უფრო ხშირად, ქართლის სამეფოს ერთერთ საერისთავოს წარმოადგენდა, მიზეზი ამისა იყო ის, რომ ალბანეთის მოსახლეობა იყო მრავალენიკური. ალბანეთში აგრეთვე ცხოვრობდნენ მასქუთები, სუჯები, გელები, უტიელები, ლფინები, ჭილბები და სხვა ტომები, ისინი სხვადასხვა ენაზე საუბრობდნენ.

როგორც აღინიშნა, IV-V საუკუნეებში ალბანური სალიტერატურო ენა მტკვრის მარჯვენა სანაპიროს ტომების მეტყველების შესაბამისად აიგო. კერძოდ, ალბანური სალიტერატურო ენა ჯერ გარგარელთა დიალექტს დაეფუძნა, შემდეგ კი ბარდის (უტიკის) რეგიონისას, აქედანაც ჩანს, რომ ალბანეთის საკათალიკოსოს იურისდიქციის ძირითადი ტერიტორია მტკვრის მარჯვენა სანაპიროს რეგიონი იყო (და არა მარცხენა სანაპიროსი, როგორც თანამედროვე სომხურ საისტორიო მეცნიერებაში მიიჩნევენ, მართლაც რანი და არანი მტკვრის მარჯვენა სანაპიროს ქვეყნებს ერქვა).

(საბჭოთა ეპოქის ქართულ ისტორიოგრაფიაში სომხური XIX-XX სს. ისტორიოგრაფიის გავლენით, დასაბუთების გარეშე, ალბანეთად განიხილავდნენ კახეთის მიწა-წყალს სოფელ

ალვანიდან მტკვარ-ალაზნის შესართავამდე. ამასთანავე, იმჟამად გავრცელდა მტკიცება, თითქოსდა სახელი სოფელ ალვანისა ალვანეთის (ალბანეთის) ქვეყნის სახელიდან მომდინარეობს. სინამდვილეში კი, სახელი ალვანი მცენარე ალვის სახელიდანაა ნაწარმოები და მას არაფერი აკავშირებს რან-არან-ალბანეთთან).

V საუკუნეში ჩამოყალიბებული ალბანეთის საკათალიკოსომ თავისთავადობა დაკარგა VII საუკუნეში და ის სომხური ეკლესიის ნაწილად გადაიქცა. ალბანეთის მოსახლეობამაც არმენიზაციის შედეგად ეროვნული იდენტობა დაკარგა, ამასთანავე ხდებოდა მისი ისლამიზაცია.

საქართველოს კათალიკოსი ჩენეთ-დაღუსტანსა და შაქშირვანში

საქართველოს ეკლესიის იურისდიქცია მოიცავდა ვრცელ მიწა-წყალს, მათ შორის ჩრდილო კავკასიას. ამის შესახებ გვაქვს, როგორც წერილობითი, ისე მატერიალური წყაროები.

განსაკუთრებითაა აღსანიშნავი ე.წ. მაღალაშვილისეული სახარების მინაწერი. ამ მინაწერიდან ჩანს, რომ 1310 წელს სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქს ექვთიმეს მოუხილავს თავისი სამწყსო კახეთსა და ჩრდილო-აღმოსავლეთ კავკასიაში.

მაღალაშვილის სახარების 1310 (სხვა კვლევით 1318) წლის მინაწერი:

„ქოღეს სანატრელმან მან პატრიარქმან ჩვენმან ექვთიმე მოიხილა კახეთს: ანწუხისა საეპისკოპოზო და მიერთვან გადმოვიდა წახურს, კაკელისენს და მოვლო საყდარნი: კასრი სამებისა, ყუმი ღმრთისმშობლისა, ლექართის წმიდისა მოციქულთა სწორისა ნინოსისი, ზარს წმიდისა მთავარმოწამისა გიორგისი, ვარდიანს წმიდისა აბოისი, განუხს არჩილისი, ქიშ-ნუხს – ღმრთის-

მშობლისაი, ვართაშენს ელიასი, თა(ბა)სარანს ყოვლადწმიდისა მოციქულისა პეტრესი, კუალად საყდარნი ხუნძთა, ნახითა, თოშეთისა, ნეკრესისა, ლაგოეთისა, ბელაქანისა, მაჯ-ფიფინეთისა, ფერიჯან-მუხახ-მამრეთისა და ყოვლის ვაკისა, ესე იგი არს ძველი მოვაკანისა და ელისენისა, ვერხვიანით ზეგანით გამო ივრის მდინარის ჩასართავამდე ალაზნისა და ამან სანატრელმან ექთიმე მიბრძანა ქურმუხისა მთავარეპისკოპოსსა და ყოვლისა მთიულეთისა წინამძღვრისა კვირილე დონაურსა გარდაწერინებად სახარებისა და წარგზავნად თითოეულისათვის ეკლესიისა. მეცა გარდავაწერინენ კაკისა წმიდისა ბარბარეს ტაძრისა მღვდელსა იასე ქიტიაშვილსა და ათორმეტთა მისთა მოწაფეთა და წარგზავნენ საყდართა, მონასტერთა და შვიდთა სასასწავლებელთა თავსმდგომთადმი და ვუბრძანე სწავლებად სჯული ჭეშმარიტი და ფილასოფოსობა, მამათა ცხოვრება „ქართლის ცხოვრება, და ცხოვრება ალვანისა, ესე იგი არს სავანისა, რომელ დაწერა პეტრე ლაგაძემან და ვინმე სომეხმა გა(…) იგი და საკუთრივ დაწერილად გამოაცხადა და სომეხთაც ადვილად იწამეს ჩვეულებისამებრ“ (კ. კეკელიძე ეტიუდები, II, 1941, გვ. 314-315).

აღნიშნულ მინაწერში ჩამოთვლილია საქართველოს პატრიარქმა კახეთში რომელი სამრევლოები მოინახულა.

- ესენი ყოფილან:
1. ანწუხის საეპისკოპოსო;
 2. წახურის რეგიონი (იგივე წუქეთი, წახეთი);
 3. კაკელისენი, სადაც მან მოილოცა (ქალაქ ან სოფელ) კასრის ყოვლადწმიდა სამების ეკლესია, ყუმის ყოვლადწმიდა ღვთისმშობლის ეკლესია, სოფელ ლექართის მოციქულთასწორ წმინდა ნინოს ეკლესია, სოფელ ზარის მთავარმოწამე წმიდა გიორგის ეკლესია, სოფელ ვარდიანის წმინდა აბოს ეკლესია, სოფელ განუხში წმინდა

მოწამე არჩილის ეკლესია, სოფელ ქიშნუხში ყოვლადწმიდა ღვთისმშობლის ეკლესია, სოფელ ვართაშენში წმინდა ელიას ეკლესია;

4. ტაბასარანი (მისი სახელი მინაწერში ასოებნაკლულია). პატრიარქს ამ რეგიონში მოციქულ პეტრეს ეკლესია მოულოცავს (ესაა ეკლესია დაღესტნის ტაბასარანისა).

ტაბასარანის გარდა, პატრიარქს მოუხილავს ასევე სხვა ქართული ეკლესიები, რომლებითაც მოფენილი იყო ვრცელი რეგიონები -

5. ხუნძეთი;
6. ნახეთი;
7. თუშეთი;

მათ შემდეგ მოუხილავს ეკლესიები კვლავ კახეთში:

8. ნეკრესი, ლაგოეთი, ბელაქანი, მაჯ-ფიფინეთი, ფერიჯან-მუხახ-მამრეთი; მათ შემდეგ კვლავ გაუგრძელებია გზა და მოუხილავს ვრცელი რეგიონები -

9. მოვაკანი ანუ ვაკე;

10. ელისენი (ტერიტორია ვერხვიანის ზეგანიდან მდინარე იორ-ალაზნის შესართავამდე).

ჩანს ზემოთ ჩამოთვლილი გეოგრაფიული ერთეულების მეტი ნაწილი კახეთში შედიოდა და ეკუთვნოდა ქურმუხის მთავარეპისკოპოსის ეპარქიას.

ქურმუხის მთავარეპისკოპოსს ასევე ეწოდებოდა „ყოვლისა მთიულეთისა წინამძღვარი“.

მის საგამგებლოში შედიოდა „ყოველი მთიულეთის“ ეკლესიები, როგორც ჩამოთვალეთ ესენი ყოფილან წახური, კაკელისენი, ტაბასარანი დაღესტანში, იქვე ხუნძეთი, ნახეთი, ასევე თუშეთი და სხვა ზემოთ ჩამოთვლილი კახეთის სოფლები, მათ შორის ასევე მოხსენებულია ანწუხის საეპისკოპოსო, ასევე ნეკრესი სადაც შესაძლოა ეპისკოპოსი იჯდა.

ქურმუხის მთავარეპისკოპოსს კირილე დონაურს დაუვალებია (ქალაქ) კაკის წმინდა ბარბარეს ტაძრის მღვდლისათვის იასე ქიტიაშვილისათვის

ყველა ზემოთ ჩამოთვლილ ეკლესიაში გაეგზავნა წმინდა სახარების წიგნი.

კაკის წმინდა ბარბარეს ტაძრის მღვდელს თავის სამწერლობოში შეუკრებია თავისი თორმეტი მოწაფე, რომელთაც გადაუწერიათ ამ ეკლესიებისათვის წმინდა სახარების წიგნები.

შემდგომ ეს წიგნები გაუგზავნიათ აღნიშნული რეგიონის ეკლესიებსა, მონასტრებსა და სასწავლებლებში.

კერძოდ, ქურმუხის მთავარეპისკოპოსს ამ მთიან მხარეებში ჰქონია შვიდი სასწავლებელი. მათ რექტორებს ეწოდებოდა - „თავსმდგომნი“.

ამ უკანასკნელთ (თავსმდგომებს) მთავარეპისკოპოსმა უბრძანა მოსწავლეებისათვის ესწავლებინათ:

1. „მჯული ჭეშმარიტი“ ანუ წმინდა წერილი და კატეხიზმი;
2. ფილოსოფია;
3. მამათა ცხოვრება ანუ პატროლოგია;
4. ქართლის ცხოვრება ანუ საქართველოსა და მისი ეკლესიის ისტორია

5. საისტორიო წიგნთაგან ალვანის ანუ ალბანეთის ისტორია, ალბანეთს აქ ეწოდება „ალვანია ესე იგი არსს სავანია“.

ალვანიის ისტორია დაუწერია ვინმე პეტრე ლაგაძეს და შემდეგ მისი ეს თხზულება რომელიმე სომეხ პლაგიატორს მიუსაკუთრებია და გაურყენია (დაუმახინჯებია) თავისი შეხედულების მიხედვით – „საკუთრივ დაწერილად გამოაცხადა და სომეხთაც ადვილად იწამეს ჩვეულებისამებრ“ (იქვე გვ. 17).

განვიხილოთ თუ სად მდებარეობდნენ ჩამოთვლილი პუნქტები:

1. ანწუხი.

ანწუხი მდებარეობდა დაღესტანში, მდინარეების ანდისა და ავარიის კოისუს ხეობებში, თანამედროვე ბუინაკისა და ხასავიურტის რაიონებში. ამჟამად ანწუხთა თემი შედის ავარიელების ტომში.

ავარიელებად ითვლებიან – ანწუხები, ინხოელები, კუკინები, სიუხები და ტინდელეები, წყაროს მიხედვით 1310 წლისათვის ანწუხი კახეთში შედიოდა. ანწუხში ყოფილა საეპისკოპოსო, მაშასადამე იმ დროისათვის ანწუხელები იყვნენ კარგი ქრისტიანები და იმდენად მრავალი სამრევლო და ეკლესია ჰქონიათ რომ ისინი ერთ ეპარქიად გაუერთიანებიათ ანწუხის საეპისკოპოსოში, რომელიც თავის მხრივ საქართველოს საპატრიარქოში შედიოდა.

მკვლევარ ფატიმათ ტახნაევას სიტყვით „ავარიულ სოფლებში შემონახულია გადმოცემა, რომლის თანახმადაც აულების ახლო მდებარე მრავალრიცხოვანი ნასოფლარები და ნაქალაქარები ძველად დასახლებული იყო ქრისტიანებით. ზოგიერთ შემთხვევაში ამ ქრისტიანებს „ქართველებად“ მოიხსენიებენ“ (ფ. ტახნაევა, ქრისტიანული კულტურა შუასაუკუნეთა ავარიაში (VII-XVI სს.) პოლიტიკური ისტორიის რეკონსტრუქციის კონტექსტში, რუს. ენაზე,

<http://www.Krotov.info/histori>, გვ.1).

ადგილობრივი ავარიული სახალხო გადმოცემები იმის შესახებ, რომ ავარია თავდაპირველად ქრისტიანებითა და ქართველებით იყო დასახლებული განამტკიცა არცთუ დიდი ხნის აღმოჩენილმა არაბულენოვანმა წყარომ, რომელსაც „ირხანის ისტორია“ ეწოდება. ის მოღწეულია ოთხი ხელნაწერით, მათგან ზოგიერთი ხელნაწერი ჩართულია მეორე წყაროში, რომელსაც „დერბენდ-ნამე“ ეწოდება.

ეს ხელნაწერები ასახავენ დაღესტნის ისტორიის თემურ-ლენგის შემდგომ პერიოდს.

ირხანის ისტორიაში ასახულია დაღესტნის სხვადასხვა სოფლებისა და ოლქების ისტორია.

ქართველების დაღესტანში ცხოვრებას შეეხება მისი რამდენიმე მუხლი, მაგალითად ხელნაწერშია: - „მცხოვრებნი ოლქ ხიდალისა [ოლქი ხიდი] -

იყვნენ ქართველები“ (ირხანის ისტორია, www.volistil.info/textsts/Dokumenty/Kavkaz/VI/Dag-sronlist, გვ.1/6).

ამ ხელნაწერის კომენტარებში განმარტებულია, რომ ნაგულისხმებია გიდატელის თემი, რომელსაც ამჟამად უჭირავს ერთი ნაწილი რაიონი „სოფეტსკოესი“.

ამავე ირხანის ისტორიაში ნახსენებია ქრისტიანული თავდადება იმ „თავადებისა და აზნაურებისა“, რომელთაც ქრისტესთვის სისხლი დაღვარეს და თავი დადეს მუსულმანების შეტევისას სოფელ ხირკასის ციდატელის, (ციხე-სიმაგრის) დაცვისას.

ხელნაწერშია - „შემდეგ გაიმართა შებრძოლება ხირკასში, რომელიც მთელი კვირა გაგრძელდა. სოფელი აღებულ იქნა, მაგრამ დარჩა აუღებელი ერთი კვარტალი, სოფლის ზემო ნაწილში, სადაც მათი რაისები და ემირები – თავატილები და აზნაურალები იყვნენ გამაგრებულები. მუსულმანებმა ორი თვის მანძილზე ვერ შეძლეს ამ გამაგრებული კვარტალის აღება. საბოლოოდ ის აღებული იქნა ...“

მუსულმანებმა ყველა დახოცეს ვინც იქ შეხვდათ, მათი გამოკლებით ვინც ისლამი მიიღო“ (იქვე, გვ.4/6).

ხირკასის ანუ სოფ. არკასის ზემო ნაწილში შემორჩენილია შთამბეჭდავი ზომების ციტადელი, რომელიც XIV საუკუნემდე არსებობდა, ამ ნაშთებს ნაქალაქარს უწოდებენ (იხ. ატაევი, არკასის ნაქალაქარი).

მსგავსი „ემირები და რაისები“ (ანუ „თავატილები და აზნაურალები“ - თავადები და აზნაურები) ხირკასის მომდევნო სოფელ ირხანშიც ყოფილან და ისინი იქაც მედგრად იბრძოდნენ ქრისტესთვის მუსულმანების წინააღმდეგ, ამიტომაც ამ სოფლებმა როცა შეიტყვეს თუ როგორი სისასტიკით ამოხოცეს მეგრძოლი ქრისტიანები სხვა სოფლებში, დახოცეს თავიათი ემირები და რაისები, და მიიღეს ისლამი. ხოლო ირხანის სულთან

გაიქცა კილბახის ოლქში, სადაც ქრისტიანები ეგულებოდა, მაგრამ გზაზე ერთ ადგილას, რომელსაც „ახალი“ ერქვა მოუხდა მუსულმანებთან შებრძოლება, სადაც მოკლეს (იქვე, გვ.4/6).

ფ. ტახნაევას კვლევით XIV საუკუნის ქრონიკის „ირხანის ისტორიის“ ცნობით გიდატელის თემის „ხიდის“ ოლქის მცხოვრებნი იწოდებიან ქართველებად.

მათ შესახებ ამჟამადაც არსებობს გადმოცემები – მაგალითად, სოფლების ბაცადლას, უნტის, შულანის და კულაბისა და მიმდებარე ხუტორების ტერიტორიაზე ძველად მცხოვრებნი, ადგილობრივი გადმოცემით, ავარიულ ენაზე - „გურუხილებად“ (ქართველობად) იწოდებოდა, ამ სოფლების ძველ სასაფლაოებზე ცნობილია ქრისტიანული დაკრძალვის ფორმები და ჯვრების მრავალრიცხოვანი გამოსახულება.

ამ რეგიონში შემორჩენილია ერთერთ ადრეული ქართული ქრისტიანული ძეგლი – ქვის ფრაგმენტი ძველ-ქართული წარწერით, რომელიც აღმოჩნდა სოფელში, რომელსაც ეწოდება „ვაჩი“. ეს სოფელი მდებარეობს ჰერეთ-კუმუხ-ანდალ-გიდატელ-ხუნძახის შემაერთებელ გზაზე (ფ. ტახნაევა, დასახ. ნაშრ., გვ.3).

დაღესტანის შემსწავლელ მეცნიერებაში სახალხო გადმოცემებზე დაყრდნობით საკითხიც კი დგას ავარიული ხალხის ქართული ეთნოგენეზის შესახებ (იქვე, გვ. 3).

ავარიის ქრისტიანულ წარსულის მრავალრიცხოვანი ძეგლებია - ავარიის ვრცელი ტერიტორიის მომცველი ქრისტიანული სამაროვნები, ისინია ხუნძახში, გიდატელში, ანდალალაში, სოფლებში, ურადაში, ტიღიბში (შამილის რაიონში), საკუთრივ სოფელ ხუნძახში, გალაში (ბატლაიში), ხარახში, ტინდში, კვანადაში (ჩუმადინის რაიონი), რუგუჯაში, კუდალში (გუნიბის რაიონი), მიატლში (ყიზილიურტის რ-ნი), ბოტლიხში (ბოტლიხის რ-ნი).

ქრისტიანული წარსულის მრავალრიცხოვანი ძეგლებია ასევე დიდოეთში, დიდო - კაპუჩინსკის რაიონში, აქ ატავემა შეისწავლა ბეკუას ქრისტიანული სასაფლაო.

მსგავსი ქრისტიანული ნაშთი მრავალია მთელ დაღესტანში. მაგალითად, ს. ურადას ქრისტიანულ სამაროვანზე აღმოჩენილი X-XIV სს. ქვის ჯვრები. ატავეი ამ სამაროვანს VIII-X სს-ით ათარიღებს.

ამ სამაროვნებიდან ჩანს, რომ ავარიის მოსახლეობის როგორც მაღალი, ისე დაბალი ფენები ქრისტიანული იყო, ამ ძეგლებით არ დასტურდება არაბი ავტორების ცნობები, რომელთა მიხედვითაც სარირში (ავარიაში) თითქოსდა მხოლოდ მეფე და მისი ლაშქარი აღიარებდნენ ქრისტიანობას.

ხუნძასშიც მრავალი ქრისტიანული სამაროვანია, მაგალითად სოფელ გაღლაში VII-XI საუკუნეებისა, ადგილ ტადრაალში XIV-XV სს.-სა. თვით სოფელ ხუნძახის დიდი ქრისტიანული სასაფლაო (ფ. ტახნაევა, ქრისტიანობა ავარიაში, დასახ. ნაშრ., გვ. 6). ქრისტიანული წარსულის მრავალი ძეგლია ჩამოთვლილი ფ. ტახნაევას ნაშრომში, ისინი მთელი დაღესტნის მრავალ პუნქტს მოიცავენ, განსაკუთრებით ხუნძახის პლატოზე, გიდატლის და ანდალაღას თემებში.

დაღესტნის ქრისტიანობის უმთავრესი მოწმობაა იქ არსებული ეკლესიების ნაშთები. ისინი რომ მათ სისტემატურად და მიზანმიმართულად ანადგურებდნენ XIX-XX სს-ში ახალი რელიგიის - ისლამის მიმდევრები და შემდეგ ათეისტები, მათი ნაშთები მაინც საკმაოდ შემორჩა.

მთიან დაღესტანში, რომელსაც ძველ საქართველოში კახეთის მთიულეთი ერქვა, საეკლესიო ნაგებობათა ნაშთები აღმოჩენილია სოფლებში რუგაჯაში, ნაკაზუხში, ზაიბში და სხვაგან. ისლამის შესაბამისად გადაუკეთებიათ ეკლესიები სოფლებში -

თადრაალში, ამიტლიში, არკასში და სხვაგან.

არქეოლოგებმა ავარიაში აღმოაჩინეს VII-XIV სს-ის რვა ეკლესიის ნაშთი. ფ. ტახნაევამ შეძლო ავარიაში 18 ეკლესიის არსებობის გამოკვლევა (იქვე, გვ. 8).

მათგან მთლიანი სახით შემორჩენილია მხოლოდ ერთი - დათუნას ეკლესია. (X-XI სს). ავარიის სოფ. ზემოჩირიურტში აღმოჩნდა 4 ეკლესიის ნაშთი (VI-VII საუკუნეებისა, მდ. სულაკის ხეობაში).

დაღესტნის ერთი ყველაზე მსხვილი ქალაქი VIII-XV სს-ში ყოფილა არკასი, მისი ნაქალაქარი 26 ჰექტარზეა განვრცობილი. მისმა ქრისტიანმა დამცველებმა თავდადებით იბრძოლეს მოხვდურ მუსულმანებთან თემურ-ლენგის ეპოქაში. როგორც აღინიშნა, ქალაქის მეთაურებს ქართული ტიტულები - „თავადები და აზნაურები“ ჰქონდათ.

ფ. ტახნაევა აღნიშნავს, რომ „ქართული ფეოდალური ტიტულატურა ავარიაში ცნობილია XI საუკუნიდან - „ნუცალი“, „თავადო“, „აზნაურალ“ („არნახურალ“) საქართველოს პოლიტიკური გავლენისა და ქრისტიანობის XI-XIV სს-ში გაძლიერებისას“ (იქვე, გვ.12).

ჩვენი ფიქრით, VIII-X სს-ში დაღესტნის მთიანეთში არანაკლებ იყო გავრცელებული ქრისტიანობა, კახეთის საქორეპისკოპოსოსა და კახეთის სამეფოს სიძლიერის პერიოდში და უფრო ადრეც, როცა აღმოსავლეთ ამიერკავკასიაში არაბებს ძალზე დიდ წინააღმდეგობას უწევდნენ მთიელი წინარები.

წინარების ერთერთი ბუდე სამურის ხეობაშიც უნდა ყოფილიყო, რაც კახეთის ქრისტიანობას აძლიერებდა. ტერმინი „ნუცალი“ ამ კავშირს ადასტურებს. კერძოდ, „ნუცალი“ უნდა იყოს სახეცვლილი ფორმა ტერმინ „ნაცვალისა“, ის ალბათ იყო კახეთის ქორეპისკოპოსის ან მეფის ნაცვლის სახელი კახეთის მთიულეთში, ანუ

მთიან დაღესტანში, თუმცა მიიჩნევა, რომ ის მაჭის ერისთავის ნაცვალი იყო.

ქართული ქრისტიანობის განვრცობა დაღესტანში უნდა ვივარაუდოთ IV-VI საუკუნეებიდანვე, საქართველოს მთიანეთში ქრისტიანობის მასობრივი გავრცელებისთანავე, რაც ქართველთა და დაღესტნელებს იმჟამინდელი ეთნო-პოლიტიკური ერთიანობით იყო განპირობებული.

აღნიშნულ ნაქალაქარ არკასში სამზე მეტი ნაეკლესიარია აღმოჩენილი, რომელნიც მეჩეთებათ გადაუკეთებიათ, ისევე, როგორც დერბენდის ბაზილიკური ეკლესია.

ფ. ტახნაევას ვარაუდით არკასის ეკლესიები არსებობდნენ 1396 წლის თემურის ჯარის დარტყმებამდე.

როგორც აღინიშნა, ადგილობრივი ისტორიული წყაროს „ირხანის ისტორიის“ ცნობით ხირკასის (არკასის) აღება გაუჭირდა თემურის ჯარებს. სოფლის ასაღებად მათ ერთი კვირა დასჭირდათ მაგრამ ამ სოფლის ერთი კვარტლის ასაღებად სადაც „ტავატილები და არნახურალები“ (თავადები და ახნაურები) იყვნენ გამაგრებულები, ორი თვე დასჭირდათ.

მთელ დაღესტანში აღმოჩენილია განსაკუთრებით დიდი რაოდენობის ჯვრები, სხვადასვა ზომისა და ფორმისა, მართლაც VI-VII საუკუნეებში საქართველოში განსაკუთრებულად დიდ პატივს მიაგებდნენ ჯვრებს და მათ ყველგან მრავლად დგამდნენ.

2. წახური.

წახური მდებარეობდა დაღესტანში, მოიცავდა მდინარე სამურის ზედა წელის ხეობას. ეს არის თანამედროვე რუტულის რაიონი, რომელიც ესაზღვრება ზაქათალას, კახისა და ბელაქანის რაიონებს. ამჟამად წახურთა რიცხვი 25 000 კაცია, ხოლო წახური სოფელია დაღესტანში.

ძველად წახურის ოლქის ცენტრი ყოფილა წუქეთი.

XVII საუკუნეში შაჰ-აბასმა კახეთის მეფეს ალექსანდრე II-ს ჩამოართვა კაკის რეგიონი ქურმუხთან ერთად და გადასცა წახურელ ლეკებს.

წახურელები კახეთის ამ ნაწილში გაბატონდნენ XVII საუკუნის მეორე წუქეთი და წახური სინონიმები ჩანან. ალ-ყაზვინის ცნობით „XIII ს-ის შემდეგ წახურში ყველანი მუსლიმები არიან“, ეს ასე, რომ არ ყოფილა აჩვენებს მაღალაშვილის ოთხთავის მინაწერი.

3. კაკელისენი

კაკელისენი ერქვა ბელაქანის, ზაქათალასა და კახის რაიონებს, მდინარე გიშის წყლამდე, როგორც ითქვა ეს რაიონები XVII საუკუნეში დაიპყრეს სპარსელებმა და იქ გააბატონეს წახურელი და ავარიელი ლეკები. ავარიელთა ლეკების ე.წ. „თავისუფალი თემები“ საინგილოში არის: ჭარბელაქანი, კატეხი, მუხახი და ქინიხი. წახურელი ლეკების თავისუფალი თემები საინგილოში არის – წახური, ელისუ და ყარადუკულაკი. კახეთის ამ დაპყრობილ ნაწილს ერთ პერიოდში „წახური“ ანუ წუქეთი ეწოდა.

ძველი წუქეთი, როგორც ითქვა, XVII საუკუნემდე მოიცავდა დაღესტნის ტერიტორიას თუშეთიდან ვიდრე სამურის სათავემდე.

XVII საუკუნის შემდეგ ყოფილი კახეთის ცენტრს ზაქათალას, ბელაქანისა და კახის რაიონებს ეწოდა **ახალი წუქეთი**. ის ფაქტიურად მოიცავდა ყოფილი მაჭის საერისთავოს. მაჭი ცნობილი არის VIII საუკუნიდან. XI საუკუნის შემდეგ მაჭის საერისთავო მოიცავდა ტერიტორიას მაჭის წყლიდან შაკიხამდე (შექამდე). ალაზნიდან ხუნზახამდე, აქ შედიოდა პუნქტები – გიში, შაკიხი, კასრი, ლაკუასტი.

მაჭის საერისთავო 1471 წელს გააუქმა კახეთის მეფე ლევანმა. როგორც ითქვა XVII საუკუნის შემდგომ იქ გაბატონდნენ წუქეთელი ლეკები და ამ

ტერიტორიასაც შესაბამისად მათი სატომო სახელი ეწოდა. საერთოდ კაკი – ქალაქ კახს ერქვა.

I. კასრი.

კასრი ყოფილა ქალაქი წუქეთისა. როგორც ჩანს, ის აუგია VIII საუკუნეში არჩილ მეფეს. „მაღალა-შვილის ოთხთავის“ მინაწერში ჩამოთვლილ ეკლესიათა შორის იხსენიება კასრის წმ. სამების საყდარი – პირველი ცნობა მის შესახებ დაკავშირებულია მეფე არჩილთან (VIII ს.). „მოვიდა არჩილ კახეთად, და ყოველთა ტაძრულთა მისთა მიუბოძა კახეთი და აზნაურყენა ივინი, აღაშენა ეკლესია სამპორს, შეერთო ცოლი ასული გუარამ კურაპალატისა, რომელი იყო შვილთაგან ვახტანგ მეფისათა, ბერძნის ცოლისა ნაშობთა, და დაჯდა წუქეთს, და აღაშენა კასრი, და ხეესა ლაკუასტისასა აღაშენა ციხე, და პოენა წუქეთს მთავარნი, რომელთადა მიებოძა ვახტანგ მეფესა წუქეთი, და იყო მაშინ რომელი ერისთავობდა თუშთა და ხუნზთა ზედა და ყოველთა წარმართთა მის მთისათა - სახელით აბუხუასრო და არა ინება მისგან წაღებად წუქეთი. და აღაშენა ციხე-ქალაქი ერთი ნუხპატს ორთა წყალთა შუა ხოლო ნუხპატელნი უწინარეს იყვნეს კაცნი წარმართნი და მხეცის-ბუნებისანი, არამედ ყრუსა მოესრა სიმრავლე მათი. და იძულებით მონათლნა არჩილ ივინი“ (ქართლის ცხოვრება, ტ. I, გვ. 243). შემდგომში მეფე არჩილმა წუქეთი და ქალაქი კასრი გადასცა სომხეთიდან მოსულ ბაგრატიონ პიტიასშებს, რომელნიც ვასალური სახით ეყმნენ არჩილს.

გ. მარჯანიშვილის კვლევით ქალაქი კასრი მდებარეობდა ქალაქ კახთან ახლოს, დასავლეთით, მდინარე კობალას მახლობლად (გ. მარჯანიშვილი, ჰერეთი, 2005, გვ. 32). ჩვენ ეს მოსაზრება საეჭვოდ მიგვაჩნია, რადგანაც ჩანს ქალაქი კასრი მდებარეობდა მდინარე სამურის სათავესთან ახლოს.

მაგრამ სხვა პუნქტი კასრი ქალაქ კახთანაც მდებარეობდა. ჩანს სწორედ ეს უკანასკნელი მოუხილავს პატრიარქ ექვთიმეს, რადგანაც ოთხთავის მინაწერში ნახსენები კასრის ყოველადწმინდა სამების ეკლესია კაკელისენში მდებარეობდა. გ. მარჯანიშვილის აზრით, როგორც ითქვა ის მდებარეობდა ქალაქ კასრის დასავლეთ მხარეს. ეკლესიასთან ახლოს ყოფილა ქვით ნაგები და შიგნიდან გაღვსილი ძველისძველი დიდი საზედაშე ქვევრი, მისი სიგრძე და სიმაღლე ყოფილა 2 მეტრი. შესაძლოა ამ ჭურჭელს უწოდებდნენ კასრს და მისი სახელი დაერქვა ეკლესიასაც.

კასრის ეკლესია იყო ყოველადწმინდა სამებისა.

II. ყუმი.

ყუმის ღვთისმშობლის ეკლესია, მდებარეობს კახის რაიონში. ითვლება რომ ყუმის ეკლესია VI საუკუნისაა, ყუმი მდებარეობს კახის რაიონის სოფელ ლეკითთან, იგივე ლეკართთან ახლოს, მის გვერდით. აქ დღესაც დგას ეკლესიის ნანგრევი, შვერილაფსიდიანი სამნავიანი ბაზილიკა. გ. მარჯანიშვილის კვლევით ეს ის VIII საუკუნის ეკლესიაა (და არა VI საუკუნისა).

III. ლექართი.

ლექართის წმიდა ნინოს ეკლესია მდებარეობს კახის რაიონში. სოფელ ლექართს ახლა ლეკითი ეწოდება. სოფელთან ჩრდილოეთ მხარეს მდებარეობს მონასტრის ნანგრევები, ხოლო სოფლის სამხრეთ-აღმოსავლეთით ორი ეკლესიის, აბანოსა და ქარვასლისაგან შედგენილი კომპლექსი. ლეკითის ტეტრაკონქის სტილით ნაგები ეკლესია ბანას ტიპის მრგვალი ტაძარი ყოფილა VIII-IX საუკუნეებისა, ე.ი. არჩილ მეფის დროინდელი. აღნიშნული ლეკითის მონასტრისა და ასევე ჰქონია მრგვალი ეკლესია, მათ შორის ორი დიდი გუმბათიანი და სამი მცირე დარბაზი (გ. მარჯანიშვილი, ჰერეთი,

გვ. 28). ყველა ჩამოთვლილი ეკლესია - „ქართული ძეგლების ფართო წრეს განეკუთვნება“ (იქვე, გვ. 29). წმინდა ნინოს სახელზე ნაგები ეკლესიის დასახელება მიუთითებს, რომ ამ მხარეებში უქადაგნია ქართველთა განმანათლებელ წმიდა ნინოს.

IV. ზარი.

ზარის წმ. გიორგის ეკლესია - მდებარეობს ზაქათალას რაიონში ს. ზარნას (ძვ. ზარი) მთის წვერზე, მრგვალი ნაგებობაა, ასეთივე სახელი აქვს შექის რაიონის სოფელ ორთაზეითის, ძველი ზედგზითის ეკლესიას, რომელიც მოხატული ყოფილა ქართულ წარწერებიანი ფრესკებით. „გასული საუკუნის 80-იან წლებში აქ გაირჩეოდა მთავრული (ასომთავრული) ასოები „ვზ“ და „მსტოლ“ (გ. მარჯანიშვილი, ჰერეთი, გვ. 36).

ამ სოფელს ს. კარაპეტციანი ზაიზიტს უწოდებს, მდებარეობდა ქ. შაქის სამხრეთ-აღმოსავლეთით 8-9 კმ დაშორებით (ამჟამინდელი ორთა ზაიზიტი აზერბაიჯანის შექის რაიონში). ამჟამად ამ ეკლესიას წმ. გიორგის უწოდებენ. მის მოსახლეობას ს. კარაპეტციანი და მისი წინამორბედები „გამუსულმანებულ სომხებს“ უწოდებენ, რადგანაც მიიჩნევენ, რომ მთელი ამ მხარის მოსახლეობა ეთნიკური სომხები იყვნენ, რომელნიც გამუსულმანდნენ (ს. კარაპეტციანი, საკუთრივ აღბანეთის რეგიონები შაქსა და კაპპალაკში“ „Кавказ и Византия“, ტ. 6, გვ. 231). ეს მოსაზრება სრულიად უსაფუძვლოა, რადგანაც აქ სომხები ძირითადად პასკევიჩმა გადმოასახლა XIX ს-ში ყარაბაღიდან, რის შემდეგაც მათ ადგილობრივი ქართული ეკლესიები აითვისეს, რადგანაც გამუსულმანებულ მკვიდრ მოსახლეობას (ყოფილ ქართველებს) ეს ეკლესიები უპატრონოდ ჰქონდათ დატოვებული. ნ. კარაპეტციანის ზაიზიტის ეკლესიისა და გ. მარჯანიშვილის ზედგზითის ეკლესიების გეგმები იდენტურია. ზარის წმ. გიორ-

გის ეკლესია კი, როგორც ითქვა, ზაქათალას რაიონში მდებარეობდა.

V. ვარდიანი.

სოფელ ვარდიანში მდგარა წმ. აბოს ეკლესია. „ვარდ“ ფუძე-ძირით ძველი, ისტორიული კახეთის ამ რეგიონში მრავალი პუნქტი მოიხსენიება, მათ შორის ვარდაშენი (ვართაშენი) და მის სამხრეთით ამჟამინდელი „ვარდანლი“. მის მახლობლად გადიოდა გზები, რომელნიც ერთმანეთში აკავშირებდა შემახას განჯასთან, ასევე კაპალაკსა და შექს დერბენდ-ჩოლთან, საბოლოოდ ყველა ეს გზა თბილის-მცხეთას უკავშირდებოდა.

აღსანიშნავია, რომ მაღალაშვილის სახარების მინაწერში არ იხსენიება სიტყვა „ჰერეთი“, თუმცა კი ამჟამად კატეგორიულად აცხადებენ, რომ ეს მინაწერი ჰერეთის ეკლესიებს შეეხება. საქმე ისაა, რომ სინამდვილეში ჰერეთი მდებარეობდა არა აქ, არამედ ჩამოთვლილი ეკლესიების აღმოსავლეთით კაპალაკსა (ყაბალასა) და მტკვარ-არაქსის შესართავს შორის. ეს იყო აღბანეთის ნაწილი. ამჟამად არასწორად მიიჩნევა, თითქოსდა ჰერეთი ერქვა ტერიტორიას შექიდან გურჯაან-ბოდბის ჩათვლით. ანუ იმ მიწა-წყალს, რომელსაც ქართულ წყაროებში კახეთი ეწოდება, საზღვანითაა აღსანიშნავი რომ ამ წყაროში (მაღალაშვილის სახარების მინაწერში) ის კახეთად მოიხსენიება და არა ჰერეთად. ჩამოთვლილი ეკლესიების სახელებიც მიუთითებს, რომ მათ არაფერი აკავშირებდათ აღბანეთის ეკლესიასთან. მათი სახელები - **წმიდა ნინო, წმიდა არჩილი, წმიდა აბო, წმიდა გიორგი** მიუთითებს, რომ ისინი ქართული სამყაროს ეკლესიებია, ქართველ განმანათლებელთა, წმინდანთა და მეფეთა სახელობისა და არა აღბანელებისა. თუმცა ს. კარაპეტციანი აყალბებს რა მაღალაშვილის მინაწერს, არწმუნებს მკითხველს, თითქოსდა ეს

ეკლესიები ალბანელთა განმანათლებელ ელიშესთან იყო დაკავშირებული. მაღალაშვილის მინაწერში კი, როგორც ითქვა, არ იხსენება არც სიტყვა „ჰერეთი“ და არც სიტყვა „ელიშე“.

ს. კარაპეტციანი იმასაც კი წერს, თითქოსდა ამ მინაწერში „წმიდა ელიშეს 12 მოწაფე იხსენიება“, მაშინ როცა მინაწერში იხსენიება არა I საუკუნის წმინდანის, არამედ XIV საუკუნის მღვდლის იასე ქიტიაშვილის სახელი, რომელსაც ქალაქ კაკში ჰყოლია 12 მოწაფე, რომელთაც გადაუწერიათ სახარების წიგნები ჩამოთვლილ ეკლესიებში დასარიგებლად.

ს. კარაპეტციანი უხეშად, განუკითხავად აყალბებს წყაროებს.

ასეთი გაყალბება კი, ამ მინაწერის სიტყვებით, ძველადაც ერთ-ერთი ჩვეულება ყოფილა ს. კარაპეტციანის წინამორბედებისა. მასში ნათქვამია - „ცხოვრება ალვანისა, ესე იგი არს სავანისა, რომელ დაწერა პეტრე ლაგაძემან, ვინმე სომეხმან გა(რყვნა) იგი და საკუთრივ დაწერილად გამოაცხადა და სომეხთაც ადვილად იწამეს ჩვეულებისამებრ“.

ალვანია – აღნიშნული ეკლესიების რეგიონის უშუალო მეზობლად, მის აღმოსავლეთით მდებარეობდა და ამიტომ მისი ისტორიის შესწავლაც საჭიროდ იყო ცნობილი.

ვარდიანში ყოფილა წმიდა აბოს ეკლესია.

წმიდა აბო – ქართული ეკლესიის წმინდანი იყო, რომელსაც იცნობდა მთელი ქართული სამყარო VIII ს.-ისა ანუ წმ. არჩილის ეპოქისა, ეს ეკლესიაც არჩილს უნდა დაუკავშირდეს.

VI. განუხი.

განუხის წმ. არჩილის ეკლესია უნდა მდებარეობდეს შაქსა და ვართაშენს შორის. პუნქტი დანუხი ქურმუხთან ახლოსაა შაქის მხარეს.

მისი ეკლესიის სახელიდან (წმ. არჩილი) ჩანს, რომ ის კახეთში წმ.

არჩილის მოღვაწეობასთან არის დაკავშირებული და არა ალბანეთის ეკლესიასთან.

ცნობილია, რომ წმ. არჩილი თავის საბრძანებელში გადავიდა კახეთში არაბთა მპყრობელობისას და იქ მრავალი ქალაქი და ეკლესია ააშენა. მათ შორის ჩანს განუხის ეკლესიაც.

VII. ქიშნუხი.

ქიშნუხშია ღვთისმშობლის ეკლესია. კიში - იგივე ქიში, ნაჩვენებია შაქთან ახლოს მდინარე ქიშისწყლის მარჯვენა სანაპიროზე. იქ მდებარე ეკლესიას მიიჩნევენ „გიშის საეპისკოპოსოდ“.

გიშის ეკლესია, შაქის მახლობლად – მცირე ნაგებობაა, XI ს-ში განუახლებიათ. გ. ჩუბინიშვილი წერდა - „შეუძლებელია მისი მიჩნევა უკვე VI ს-ში არსებულ საეპისკოპოსო კათედრად. საფიქრებელია, რომ გიშის კათედრა X-XII სს-ში გადატანილი იქნა იქვე 5 კმ-ით დაშორებულ ქალაქ ნუხაში. ეკლესია ხელმეორედ გამოყენებული იქნა პასკევიჩის ბრძანებით XIX ს. 50-60-იან წლებში გადმოსახლებული სომეხების მიერ“ (გ. მარჯანიშვილი, ჰერეთი, გვ. 26)

საერთოდ, სხვაა ქართული წყაროების გიშის საეპისკოპოსო და სხვაა სომხურ-ალბანური გისის საეპისკოპოსო. გისის ცნობილი საეპისკოპოსოს მდებარეობა ივარაუდება მტკვრის მარჯვენა სანაპიროზე გარდმან, შაკაშენ, უტის რეგიონში, კერძოდ კი პარტვთან ახლოს, მის ჩრდილოეთით (იხ. ბ. არუთინიანის სომხეთის რუკა), ხოლო ქართული გიშის საეპისკოპოსო სულ სხვა რეგიონში - შექთან მდებარეობდა.

შაკიხი ერქვა შექსა და მის რაიონს. სომხური წყაროების „გარდმანი“ (გარდაბანი) და ქართული შაკიხი – ერთმანეთის მეზობლები იყვნენ. ერთი მტკვრის მარჯვენა, ხოლო მეორე მარცხენა სანაპიროზე მდებარეობდა. ეს საინტერესოა ჩვეულების ადგილმდებარეობის განსაზღვრისათვის.

კახეთის ქალაქი ჩელეთი უნდა ვეძიოთ შექის რაიონში, რადგანაც მის მშენებლობაში გარდაბნელები მონაწილეობდნენ.

მართლაც, სოფელი „ჩაღეთი“ ს. კარაპეტციანის რუკაზე მდებარეობს ვართაშენ-ვარდაშენთან ახლოს, მის დასავლეთით. ამ ჩაღეთის გასწვრივ – მტკვრის მარჯვენა სანაპიროზე როგორც აღვნიშნეთ, ისტორიული გარდამანის პროვინცია მდებარეობს.

ქართლის ცხოვრება წერს - „კახოსს მისცა კავკასიასა და კახეთის მთასა შორის, არაგვთგან ვიდრე ტყეებამდე, რომელ არს საზღვარი ჰერეთისა და ამან კახოს აღაშენა ჩელეთი, კუხოს შეეწია შენებასა ჩელეთისასა, რამეთუ დედა ციხე კახოსის ხეგერი იყო და მისცა კახოსს შეწევნისათვის და შეეწია შენებასა ჩელეთისასა, რომელსა ბერ ერქვა პირველ შენებელსა კახეთისასა“ (ქ.ც., I, გვ. 9).

ჩელეთის საეპისკოპოსო ვახტანგ გორგასალის დროს იხსენიება ხორნაბუჯსა და აგარაკს შორის, ეს აგარაკი მდებარეობდა „ხუნანის გამართებით (იქვე, გვ. 199).

ამ განლაგებიდან ჩანს, რომ ჩელეთის საეპისკოპოსო მდებარეობდა ხორნაბუჯ-ხუნანის რეგიონში, ანუ იქ სადაც ჩვენ ვვარაუდობთ ქალაქ ჩელეთის მდებარეობას, შაქსა და ვართაშენს შორის, როგორც აღვნიშნეთ აქ მართლაც მდებარეობს პუნქტი ჩაღეთი თავისი ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის ეკლესიით (ს. კარაპეტციანი, 2005, რუკა, გვ. 252).

ამ რეგიონში უნდა ყოფილიყო ტყეება – საზღვარი ჰერეთთან, კერძოდ კაბალა-ყაბალსა და ვართაშენს შორის, აქ გამავალ მთას „გურჯი დაღის“ იქაურები საქართველოს საზღვრად მიიჩნევენ.

ამ მთის დასავლეთით ზაქათალა, კახისა და ბელაქანის რაიონებში ისტორიულად მდებარეობდნენ კახეთის სამეფოს დედაქალაქები ბაზარქალაქ-ზაგეში და სხვა სამეფო რეზიდენციები,

აქ იყო კახეთის ყველაზე ნაყოფიერი მიწა-წყლი, სხვა ტერიტორიები კახეთისა – ძირითადად ნაკლებდასახლებული იყო.

ჩვენი კვლევით „კახეთის მთას“ უწოდებდნენ გომბორის ქედს. ის კახეთსა და კუხეთს ერთმანეთისაგან ჰყოფდა.

მიწები არაგვიდან გულგულა-ტყეებამდე ანუ კაბალა-ხილხალამდე – კახეთს ეკუთვნოდა. მართლაც, მოვსეს კალანკატუაცის ცნობით ხილხალა – საქართველო-ალბანეთის საზღვრად მიიჩნეოდა.

ყაბალაზე გადიოდა ჩორსა და განძა-ალბანეთს დაკავშირებული გზა. ამ გზით შემოდინდნენ ჩორ-დერბენდიდან ალბანეთის ეკლესიების დასანგრევად ჩრდილოკავკასიელები.

როგორც ითქვა, ეს რეგიონი, ანუ ზაქათალა-კახი-ბელაქანის მომცველი მიწა-წყალი სპარსეთმა მიიტაცა – სადაც მისი ქართველი მოსახლეობა ძირითადად ასიმილირდა ჩრდილოკავკასიიდან ჩამოსახლებულ ლეკებში, რომელთაც სამართავად გადაეცათ კიდევაც ეს ტერიტორიები.

ბელაქანის რაიონში განსაკუთრებულად, და საერთოდ საინგილოში, ბევრი ლეკი მიუთითებდა თავის ქართულ წარმოშობას, მაგალითად, გალაჯოელების წინაპრები ვაჩნაძეები ყოფილან, ნასტაგალოეებისა – ერისთავები. ბევრ ლეკს სცოდნია, რომ მათი წინაპრები ქართველები იყვნენ, და ცოდნიათ კიდევ თავინთი ქართული გვარები.

ქიშ-ნუხამდე ანუ გიშისწყლამდე მიწა-წყალი კახეთად ითვლებოდა. გიშის ტაძარი, როგორც აღინიშნა ქ. ნუსხალის (შექის) ჩრდილოეთით 6 კმ მოშორებით მდებარეობდა. გიშის საეპისკოპოსო – ვახტანგ გორგასალის დაარსებულად ითვლება. ისტორიულად გიში ასამ და ასათ გრიგოლისძეებს ეკუთვნოდათ.

ასათ გრიგოლისძეს საღირ კოლონკელისძისგან მძღავრობით მიუტაცნია

ჰერეთის ერისთავობა და ასევე მას მიუტაცნია არიშიანისაგან ადგილი საქართველოს სახელმწიფო დარბაზში (პარლამენტში), კერძოდ ის „დაჯდა სასთაულით“ არიშიანის ადგილზე დარბაზობის დროს.

ასათ გრიგოლისძემ ჰერეთის ერისთავობა გადასცა თავის შვილს გრიგოლს.

ოქროს ხანის პერიოდში ასათ გრიგოლის ძის მოწოდებით ანუ „წვევით“ საქართველოს ჯარმა დალაშქრა ქვეყანა „განძას ქვემოთ ბელაყნამდის, რახსის პირი მასისამდე“ (ქ.ც. II, გვ. 40).

„განძის პირის“ ქვეყანა – ჰერეთის მოპირდაპირე მხარეს, მტკვრის მეორე მარჯვენა სანაპიროზე მდებარეობდა. ჰერეთში შედიოდა არეში ანუ არიში. ყვარყვარე ათაბაგმა 500 კაცით ილაშქრა არეში. იქაური ვაჭრის დასახჯელად, მან გაიარა ფარავნის ტბა, დმანისი, ხუნანი, „განვიდა მტკვარს და მივიდა არეშს“.

ხუნანიდან გზა მიემართებოდა მტკვრის მარჯვენა სანაპიროს მხარეს და თანამედროვე მინგეჩაურის ტბის ოდნავ ქვემოთ კვეთდა მტკვარს. ამ მხარეს მტკვრის მარცხენა სანაპიროზე ყოფილა არეში.

მაშასადამე, ქართველთა წინაპრების ქართლოსისა და კახოსის დროიდან ეს მიწა-წყალი ქართულ სახელმწიფოებრივ სფეროში შედიოდა, ხოლო შემდგომ, ვახტანგ გორგასლის, წმ. არჩილ მეფის თუ ათაბაგების ეპოქაში ქართულ საეკლესიო იურისდიქციაში, ამას მიუთითებს გიშის ქართული საეპისკოპოსოს, ქიმ-ნუხის ყოვლადწმიდა ღვთისმშობლის, ვარდიანის წმიდა აბოს და განუხის წმიდა არჩილ მეფის ქართული ეკლესიების არსებობა.

ამ მხარეში, როგორც აღინიშნა, მდებარეობდა კახეთის ძველი ქალაქი ჩელეთი (და არა ერწო-თიანეთში, ამჟამინდელ სიონის წყალსაცავთან, როგორც ამჟამად მიიჩნევა).

ქართლის ცხოვრებით ჩელეთი – მნიშვნელოვანი ნაგებობა ყოფილა, მართლაც ამ ნაგებობათა ნაშთი დღემდეა შემორჩენილი შაქის რაიონის სოფელ ჩელეთში, რომელსაც გ. მარჯანიშვილი „ჯალეთს“ უწოდებს. კერძოდ, აქ შემორჩენილია დიდი სასახლის ნანგრევები, მისი სიგრძე 16-17 მეტრია. აქვეა ჩელეთის ანუ ჩალეთის, ჯალეთის ეკლესია.

VIII. ვართაშენი.

ვართაშენის ეკლესია – წმ. ელიას სახელობისა. სოფელი ვართაშენი მდებარეობს შაქის აღმოსავლეთით, ვაბალა, კაპალაკის მარცხნივ. XVIII ს-ში ვართაშენში მცხოვრები უდები თავიანთ თავს უწოდებდნენ ასე - „ვართ ალბანელები და ეროვნებით უტიელები“ (გ. მარჯანიშვილი, გვ. 51).

არცახი და უტი ერქვა არმენიზებულ ალბანურ პროვინციებს ვართაშენის გასწვრივ მტკვრის მარჯვენა სანაპიროზე. არცახელებმა და უტიელებმა შეძლეს გემირულად შეენარჩუნებიათ ქრისტიანობა ალბანეთის ისლამიზაციის საუკუნეებში, მაგრამ საბოლოოდ უტიელები იძულებულნი გახდნენ დაეტოვებინათ უტის რეგიონი და თავი, მახლობლად, ჯერ კიდევ ძლიერ საქართველოში ვართაშენისათვის შეეფარებინათ. საქართველოს სახელმწიფოებრივი სიძლიერის დროს უტიელები თავდაცვის მიზნით გადასახლდნენ ისტორიული ალბანეთიდან ანუ მტკვრის მარჯვენა სანაპირო ქვეყნიდან, იქვე მახლობლად – მარცხენა სანაპიროზე – ანუ საქართველოს სახელმწიფოს ტერიტორიაზე.

უტი ერქვა ალბანურ პროვინციას სწორედ ვართაშენის მოპირდაპირე მხარეს მტკვრის მარჯვენა სანაპიროზე. ამ პროვინციას ასევე ერქვა მეორე სახლი „არანძაკი“ (არანის ქვეყანა) – მის ხალხს უტიელები ერქვა პროვინციის სახელის მიხედვით.

სოფელ ვართაშენში, რომელიც ახლა ქალაქი და რაიონული ცენტრია რამდენიმე ეკლესია არის.

ვართაშენი იხსენიება 1310 წლის განსახილველ დოკუმენტში.

XIX საუკუნეში სოფელში ყოფილა სამასი კომლი მოსახლე. მათ შორის ასი კომლი ყოფილა ქართველი მართლმადიდებლების ოჯახი და მათ გარდა უტიელებიც (უდინები).

ეს აღწერა იმით არის საინტერესო, რომ ს. კარაპეტინის სიტყვით, ის ჩაუტარებია თვით სომეხ სამღვდლოებს XIX საუკუნის მეორე ნახევარში. სომეხი სამღვდლოება კი ტენდენციურად იყო განწყობილი, რაც გამოიხატებოდა იმით, რომ ყოველი ხერხით ცდილობდნენ დოკუმენტებში გაეზარდათ მოსახლეობაში სომეხთა ანუ მონოფიზიტთა რიცხოვრივი რაოდენობა.

მიუხედავად ამ მდგომარეობისა, მათი აღწერით სოფელ ვართაშენის მოსახლეობის ერთი მესამედი ქართველი მართლმადიდებელი ყოფილა. არა ზოგადად მართლმადიდებლების რიცხვი ყოფილა ასეთი, არამედ ეთნიკური ქართველებისა.

ამ სოფელში ასევე ცხოვრობდნენ ეგრეთწოდებული უდინები (უტიელები), სომეხები, ებრაელები და სუნიტი მუსულმანები.

1890 წლისათვის მოსახლეობის წილობრივ რაოდენობაში ქართველი მართლმადიდებლების რიცხვი შემცირებულია. კერძოდ, ამ წელს ვართაშენში მოსახლეობდა 680 ოჯახი (კომლი). მათგან 450 ყოფილა მონოფიზიტური აღმსარებლობისა (მონოფიზიტთა შორის ჩამოთვლილები არიან ეთნიკური სომეხები და ეთნიკური უდინები), 150 ყოფილა მართლმადიდებლური ქართული ოჯახი, 200 ებრაული და 30 მუსულმანური. სომეხთა და მონოფიზიტ უდინთა საერთო რაოდენობა ყოფილა 1463 კაცი. აღწერის მასალებიდან ჩანს, რომ ოჯახი შედგებოდა 3-4 კაცისაგან, ამიტომაც

უნდა ვივარაუდოთ ვართაშენის 150 ქართული ოჯახი შედგებოდა 450-600 კაცისაგან.

კიდევ ერთი აღწერა ჩაუტარებიათ 1913 წელს და ამ დროს ვართაშენში ცხოვრობდა 2914 კაცი (ს. კარაპეტინი, შუა საუკუნეთა არქიტექტურის ძეგლები საკუთრივ ალბანეთში, შაქისა და კაპალაკის გავარებში, წიგნში „Кавказ и Византия“, №6, 1988, გვ. 246).

ამ აღწერათა შემდგომ დაიწყო პირველი მსოფლიო ომი, რასაც მოჰყვა რევოლუციები და საქართველო-აზერბაიჯანის კონფლიქტი საინგილოსათვის, გასაბჭოება, საინგილოს დაუფლება აზერბაიჯანის მიერ. ქართველთა მიზანმიმართული დევნა ამ რეგიონში. ამ მიზეზის გამო ვართაშენის ქართველობა იძულებული გახდა გადმოსახლებულიყო საქართველოში კერძოდ, კახეთში. საქართველოში დასახლების შემდგომ ისინი მუდმივად აცხადებდნენ, რომ ისინი იყვნენ ეთნიკური ქართველები და აღწერებშიც ქართველებად ეწერებოდნენ. მაგრამ მათ ეთნიკურ ვინაობაში ეჭვი შეიტანეს თბილისის სამეცნიერო წრეებმა. ქართიზაციის თეორიის გავლენით ისინი აცხადებდნენ რომ კახეთში ჩასახლებული ვართაშენელები იყვნენ არა ეთნიკური ქართველები, არამედ უდინები, რადგანაც ვერ წარმოედგინათ აზერბაიჯანის შორეულ სოფელში ქართული მოსახლეობის ცხოვრება. თბილისელი მეცნიერები მრავალ სამეცნიერო ექსპედიციას აწყობდნენ კახელ ვართაშენელებთან, უმტკიცებდნენ მათ, რომ ისინი იყვნენ არა ქართველები, არამედ ეთნიკური ალბანელების ბოლო, გადარჩენილი მცირე რაოდენობა, უდინები. მოუწოდებდნენ შეესწავლათ და აღედგინათ თავიანთ მეტყველებაში უდინური ენა. ეს მაშინ როცა XIX საუკუნის სომხური აღწერებითაც კი აზერბაიჯანის ვართაშენში ცალ-ცალკე ცხოვრობდნენ ქართულ და უდინურ ოჯახებში და მათ

კარგად იცოდნენ თავიანთი ეთნიკური ვინაობა.

ვართაშენში ქართველებს თავიანთი ქართული მართლმადიდებლური ეკლესიაც ჰქონიათ და ასევე იქვე ყოფილა მონოფიზიტური ეკლესიაც, ხოლო ვართაშენის გარეუბნებსა და სასაფლაოებზე სხვა ეკლესიებიც მდგარან. ქართული 1310 წლის საბუთის მიხედვით ვართაშენში მდგარა წმინდა ილია წინასწარმეტყველის („ელიას“) სახელობის ეკლესია. ეს ეკლესია პასკევიჩის შემდგომ XIX საუკუნეში ჩასახლებულ ყარაბახელ სომხებს თავისებურად, მონოფიზიტურად გადაუკეთებიათ და მისთვის უწოდებიათ ალბანეთის განმანათლებელ მოციქულ ელიშეს სახელი. შეუთხზიათ ლეგენდაც, რომ თითქოს იქ არის დაკრძალული ამ მოციქულის ორი მოწაფე, რომელზეც აღმართული არის სამლოცველო. ამ ლეგენდას ს. კარაპეტინი ამატებს კიდევ ერთ სიახლეს, რომელიც შეიძლება ითქვას არის სრული დეზინფორმაცია, თითქოსდა მოციქულ ელიშეს მოწაფეთა საფლავებზე აღმართული სამლოცველოები მოხსენიებულია 1310 წლის ჩვენს მიერ განსახილველ ქართულ დოკუმენტში. სინამდვილეში ამ დოკუმენტში ნახსენებია ვართაშენის წმიდა ილია წინასწარმეტყველის სახელობის ეკლესია და მასში საერთოდ არ იხსენიება არც მოციქული ელიშე და არც მისი მოწაფეები. ჩვენი თვალსაზრისით ვართაშენში შესაძლოა არც იყო ძველი სომხური ეკლესიები, რადგანაც ს. კარაპეტინის მიერ გამოქვეყნებული სომხური წარწერები XIX საუკუნეს განეკუთვნება.

როგორც აღინიშნა, ვართაშენის რაიონშია სოფელი ჩალეთი (ჭალეთი) ანუ ჩელეთი, ჩანს უძველესი კახური ქალაქი. მას ჯალეთსაც უწოდებენ.

ამ მიდამოებში, გ. მარჯანიშვილის სიტყვით, „ძველი შაქისა და ხანძახის გამყოფ ქედზე, საქართველოსთან დაკავშირებული კიდევ ერთი სახელი –

„გიურჯი დალი“ (ქართველთა მთა) არის დაფიქსირებული. **გამოთქმული იყო მოსაზრება, რომ ვართაშენისა და ჭალეთის სიახლოვეს გადიოდა საქართველოს საზღვარი**“ (გ. მარჯანიშვილი, ჰერეთი, 2005, გვ. 40).

როგორც აღინიშნა სოფელ ჩელეთ-ჭალეთში არსებობს სასახლის ნაშთი, რომელსაც გ. მარჯანიშვილი „ტიპური კახური სასახლეების მსგავსს“ უწოდებს.

ასევე აღინიშნა, რომ სოფელ ნიჯისა და ვართაშენის მცხოვრებ უღებს პეტრე I-ისათვის, XVIII ს-ში გაუგზავნიათ წერილი. უღების თქმით ისინი „**ალბანელები და ეროვნებით უტიელები**“ არიან. ამ განსაზღვრებაში, ალბანელებისა და უღების ცნება არ ფარავს ერთმანეთს“ (იქვე, გვ. 51).

მტკვრის მარჯვენა მხარეს მდებარე რეგიონს სომხურად „უტი“ და ასევე „არანძაკი“ ერქვა (იხ. არუტუნიაჩის რუკა).

ძველი „უტიკის“ ანუ უტის პროვინციაში მდებარეობდა ალბანეთის დედაქალაქი პარტავი (ბარდა) – უტიდან ვართაშენში გადასახლებულ უტიელებს XVIII ს-ში ჯერ კიდევ ახსოვდათ თავიანთი ეთნიკური ვინაობა, ისინი იყვნენ ძველი ალბანეთიდან, ამავე დროს კი იყვნენ უტიელები, ანუ ძველი უტიკის მცხოვრები, ტომობრივად უტები ანუ უღები.

XV-XVI საუკუნეებში, ძველ რეგიონში, როცა ქრისტიანთათვის იქ ცხოვრება გაძნელდა, როგორც ითქვა, მათ თავი შეაფარეს ჯერ კიდევ საქართველოს სახელმწიფოში შემავალ შაქი-ვართაშენის რეგიონს, რომელიც მართალია უკვე იწყებდა გამაჰმადიანებასა და სეპარატიზმის გზას ადგა, მაგრამ ვართაშენსა და მის შემოგარენში გაცილებით უკეთესი მდგომარეობა იყო ქრისტიანთათვის.

ვართაშენში, უტიელებს ცხადია დახვდათ ადგილობრივი ქართული მოსახლეობა და ეკლესია. აქვე, ჩანს ეთნიკური სომხური მოსახლეობაც გაჩ-

ნდა. ამის შედეგად ვართაშენში აღმოჩნდა ქართული, უტიური, სომხური, ებრაული და მაჰმადიანური მოსახლეობა.

XVIII ს-ში, როგორც პეტრე I-სადმი მიმართვიდან ჩანს, ამ უდინებს (უდებს) კიდევ ახსოვდათ, რომ ისინი ალბანელები და ამავე დროს უტები იყვნენ.

შემდეგში, ვართაშენის ქართულ მოსახლეობას უფრო და უფრო გაუჭირდა ამ რეგიონში ცხოვრება, რადგანაც შაქში მაჰმადიანური ხელისუფლება გაძლიერდა, კახეთის დიდი ნაწილი კი შაჰ-აბასმა კახეთის სამეფოს ჩამოაცილა, ამავე დროს სპარსელთა ნებით შეიქმნა კაკელისენის განდგომილი რეგიონი, რომლის მკვიდრი ქართველი მოსახლეობა აღმოჩნდა ლეკური მმართველობის ქვეშ. ამ რეგიონის ქართველები შესაბამისად ლეკდებოდნენ და მაჰმადიანდებოდნენ.

ამგვარ პირობებში მით უმეტეს გაუჭირდებოდა ვართაშენის ქართველებს, ისინი ჩანს ასიმილირდნენ უტიელებსა, სომხებსა და მაჰმადიანებში. თუმცა, მაინც, XIX ს-ში მათი რაოდენობა 600 ყოფილა, ისინი XX ს-ში ზინობიანში გადასახლდნენ და უკვე ნაწილობრივ დაკარგული ჰქონდათ თვითშემეცნება, მაგრამ მაინც სჯეროდათ, რომ გადარჩენა მხოლოდ საქართველოში შეეძლოთ და ამიტომაც მისკენ ისწრაფოდნენ საბოლოოდ დასაფუძნებლად.

ქართიზაციის თეორია საინგილოს შემსახე

როგორც აღინიშნა, განუხში ანუ დანუხში მდებარეობდა წმ. არჩილის ეკლესია და ნახსენებია 1310 წლის მაღალაშვილის სახარების მინაწერში, დასახელებულია ვარდიანის წმ. აბოსა და ქიშნუხის ღვთისმშობლის ეკლესიათა შორის. მაშასადამე ის ახლოს ყოფილა ქიშნუხთან და ვართაშენთან. მისი ადგილმდებარეობა ამჟამად ერთმნიშვნელოვნად ცნობილი არ არის. ს. ერემიანი მას ალბანური ოლქის ხენის სახელს უდარებს და ათავსებს ზაქათალას რაიონში.

ქართველი მეკლევარები, როგორც გ. მარჯანიშვილის წიგნიდან ჩანს, მიიჩნევენ რომ ჩვენს განსახილველ რეგიონში (ანუ მდინარე ალაზის ქვემო წელზე და საინგილოში) ქართველობა არ იყო მკვიდრი მოსახლეობა და იქ ქართველები მოხვდნენ მიგრაციის პროცესის შედეგად. გ. მარჯანიშვილი ამის შესახებ წერს - „**პოლიტიკურმა პროცესებმა შექმნა ჰერეთში აღმოსავლურ ქართული ტომების მიგრაციის პირობები. VIII საუკუნისათვის უკვე დასრულებული ჩანს ჰერეთის გაქართლების პროცესი**“ (გ. მარჯანიშვილი, ჰერეთი, 2005, გვ. 50).

გ. მარჯანიშვილი ისე, როგორც სხვა ყველა ჩვენი ეპოქის მკვლევარი, ჩვენს მიერ განსახილველ რეგიონს არაქართულ ქვეყანად მიიჩნევს, რომლის ქართიზაცია ანუ როგორც გ. მარჯანიშვილი უწოდებს - „**გაქართლება**“- VIII საუკუნისათვის დასრულდა.

ეს მოსაზრებანი მთლიანად ეწინააღმდეგებიან ძველ ქართულ წყაროებს რომელთათვისაც ქართველობა იყო ერთიანი ეთნოსი, ერთიანი ხალხი, რომლითაც დასახლებული იყო ჩვენი რეგიონი.

ამავე თვალსაზრისს ავითარებს V საუკუნეში მოვსეს ხორენაცი. კერძოდ, ის თავის ცნობილ სომხეთის ისტორიაში წერდა, რომ წმ. ნინომ იქადაგა

კლარჯეთიდან მასქუთებამდე და ამ რეგიონის მოსახლეობა ანუ კლარჯეთიდან მასქუთებამდე მცხოვრები ხალხი თავისი ტკბილი და ადვილად გასაგები ენით მოაქცია.

ხორენაცი წერს - „სანატრელი ნუნე წავიდა იქედან, რათა თავისი ადვილგასაგები საუბრით ქართველთა ქვეყნის სხვა კუთხეებიც დაემოდერა. მან იქადაგა სახარება კლარჯეთიდან დაწყებული ვიდრე ალანთა და კასპიის კარამდე, მასქუთთა საზღვრამდე, როგორც ამას აგათანგელოზი გაუწყებს შენ“ (მოვსეს ხორენაცი, სომხეთის ისტორია, 1984, გვ.172).

მოვსეს ხორენაცი, რომელიც კარგად იცნობდა ქართულ სამყაროს იყენებდა ქართულ წყაროებს და ცხოვრობდა თითქმის წმ. ნინოს ეპოქაში არსად აღნიშნავს, რომ კლარჯეთიდან მასქუთებამდე მცხოვრები ხალხი იყო მრავალენიკური, პირიქით მ. ხორენაცი წმ. ნინოს ერთმნიშვნელოვნად უწოდებს ქართველთა განმანათლებელს. მისი სიტყვით კლარჯეთიდან მასქუთებამდე ქართველი ხალხის საცხოვრისი იყო, სადაც წმ. ნინომ იქადაგა.

როგორც ცნობილია, IV საუკუნისათვის მასქუთები ან მასაგატები ცხოვრობდნენ მტკვარ-არაქსის შესართავიდან ჩორ-დერბენტამდე. აქედან მოვსეს ხორენაცის მიერ წმ. ნინოს მიერ მოქცეული მასქუთებამდე მცხოვრები ქართველობის საცხოვრებელი არეალი მოიაზრებოდა მტკვარ-არაქსის შესართავამდე. ამ არეალში თავსდება ისტორიული ჰერეთი. შესაბამისად, ჰერეთი ქართველებით ყოფილა დასახლებული, რომელთაც ესმოდათ ქართველთა განმანათლებლის ენა. აქედან გამომდინარე არასწორია ქართიზაციის თეორია, რომელიც მიიჩნევს, რომ ჰერეთის მხარე VIII საუკუნისათვის „გაქართველდა“ („VIII საუკუნისათვის უკვე დასრულებული ჩანს ჰერეთის გაქართლების პროცესი“ (გ. მარჯანიშვილი, ჰერეთი, 2005, გვ. 50). ქართი-

ზაციის ეს თეორია გამეორება და გადრმავებაა XIX ს. სომხური საისტორიო შეხედულებებისა, რომელიც საერთაშორისო სამეცნიერო ბრუნვაში შეიყვანეს პროფესორმა ქ. პატკანოვმა და აკადემიკოსმა ნ. მარმა.

მაღალაშვილის სახარების მინაწერის მიხედვით აქვე, სოფელ ლექართში, მდებარეობდა წმ. ნინოს ეკლესია. ამ ეკლესიის სახელი უნდა წარმოადგენდეს მის არეალში წმ. ნინოს მოღვაწეობის ანარეკლს, ანუ ამ ეკლესიის სახელი - წმ. ნინოს - არაა შემთხვევითი და ეთანადება მოვსეს ხორენაცის ცნობას. აქ წმ. ნინოს ქადაგების შესახებ. შესაბამისად, იქ მდებარე სოფლის - **დანუხის სახელწოდებაში** ჩვენ არ უნდა ვეძიოთ ალბანური კვალი. მისი სახელი ისევეა ნაწარმოები როგორც სხვა მრავალი პუნქტის სახელი საქართველოში, გ. მარჯანიშვილი სოფელ დანუხის სახელს უკავშირებს ალბანეთში მცხოვრებ ერთ-ერთი ტომის ხენუკების სახელს.

როგორც აღვნიშნეთ, **დანუხის ეკლესია** წმ. არჩილ მეფის სახელზე იყო აგებული. ეს მიუთითებს, რომ ამ რეგიონში უღვაწია წმ. არჩილ მეფეს VIII საუკუნეში მურვან-ყრუს დროს, მართლაც, ეს დასტურდება ქართული წყაროებით, რომელნიც მიიჩნევენ, რომ კახეთის ამ რეგიონში მრავალი ციხესიმაგრე ქალაქი და ეკლესია ააგო წმ. არჩილ მეფემ. საზოგადოდ კი, როგორც აღვნიშნა, 1310 წლისათვის ამ რეგიონის მრავალი ეკლესია ატარებდა ქართულ სახელს - **წმ. ნინო, წმ. არჩილი, წმ. აბო, მათ ემატება წმ. გიორგის, ყოვლადწმიდა ღვთისმშობლისა და ყოვლადწმიდა სამების ეკლესიები.**

როგორც ითქვა, გვიან პერიოდში უფრო მეტად XVIII საუკუნეში პასკევიჩის შემდეგ ყარაბაღიდან ჩამოსახლებულ სომხებს ხელში ჩაუგდიათ უკვე გაუკაცრიელებული ძველქართული ეკლესიები და დაურქმევიათ მათთვის ახალი სახელები - წმ. რიფ-

სიმე, წმ. ელიშე და სხვა მსგავსი, თუმცა შეუცვლელად დაუტოვებიათ ყოველადწმიდა ღვთისმშობლისა და წმ. გიორგის ეკლესიათა სახელები. როგორც ცნობილია სომხურ ეკლესიებს ნაკლებად არქმევდნენ ასეთ სახელებს. ისინი უფრო მეტად არქმევდნენ წმ. გრიგოლს, წმ. გაიანეს, წმ. რიფსიმეს, ასტვაცაცინ, სტეფანოსი და სხვა მსგავსი.

ქართველი მეკლევარები, როცა ისინი ისტორიულ კახეთს ჰპრეტად მიიხნევენ, ვფიქრობთ შეცდომას უშეგებენ იმის გამო, რომ უმართებულად საზღვრავენ პუნქტ ტყეცბა-გულგულას ადგილმდებარეობას.

ქართლის ცხოვრების თანახმად პუნქტი გულგულა მდებარეობდა კახეთისა და ჰერეთის საზღვარზე.

ივანე ჯავახიშვილის კვლევებით უკვე ლეონტი მროველს აღარ სცოდნია მისი (გულგულას) ზუსტი ადგილმდებარეობა, მითუმეტეს ის არ უნდა სცოდნოდა ვახუშტის. ამიტომაც ის მხოლოდ ვარაუდობდა, რომ გულგულა ეწოდებოდა თელავის ჩრდილოეთით მდებარე სოფელს. გულგულას მეორე სახელიც ერქვა „ტყეცბა“. ეს სახელი (ტყეცბა) ჩანს ქართულ სამყაროში საკმაოდ გავრცელებული იყო. მაგალითად ამჟამადაც კი ტყეცბა ეწოდება მდინარე ძუსას ხეობაში საზანო – ზესტაფონის, მეორე, შემოვლით, არამთავარ გზაზე მდებარე ერთ-ერთ ადგილს. ასეთი ტყეცბიანი ადგილი მრავალი უნდა ყოფილიყო მცენარეულობითა და მწვანე საფარით სახელგანთქმულ კახის, ზაქათალასა და ბელეჩნის რაიონებში.

მოვსეს კალანკატუაცის ცნობით საზღვარი ალბანეთსა და საქართველოს შორის გადიოდა სოფელ ხილხალაზე, ჩორისა და ალბანეთის დამაკავშირებელ გზაზე. ეს გზა გადიოდა ქალაქ ყაბალასთან. ვართაშენ ჩრდილკავკასიის დამაკავშირებელ ამ გზაზე მდებარეობს ამავე ეტიმოლოგიის პუნქტი **ფილფილა**.

სახელები ფილფილა, ხილხილა და გულგულა, როგორც აღინიშნა მსგავსი ეტიმოლოგიისაა და რადგანაც, ამჟამადაც კი აქ ფილფილასთან მდებარე ქედს „**გურჯი-დაღს**“ მიიხნევენ ძველი საქართველოს საზღვრად, და ხალხური მესხიერება ხაზგასმით მიუთითებს აქ ძველი საქართველოს საზღვრის არსებობას, უნდა ვივარაუდოთ, რომ ტყეცბა-გულგულა ერქვა თანამედროვე სოფელ **ფილფილას**. ეს სოფელი მართლაც ტყეებსა და მდინარეთა ჩანჩქერებშია ჩაფლული და მისი მომცველი რაიონი მთელ აზერბაიჯანში საუკეთესო საკურორტო ზონად ითვლება.

როგორც აღინიშნა, ეტიმოლოგიურად ფილფილა და გულგულა ერთმანეთის მსგავსია, ამიტომაც ძველი ქართული წყაროების ანალიზიდანაც ჩანს, რომ სასაზღვრო პუნქტი გულგულა უნდა იყოს იგივე ფილფალა, ანუ ვართაშენის რეგიონში უნდა ყოფილიყო ისტორიული პუნქტი გულგულა - საზღვარი კახეთსა და ჰერეთ-ალბანეთს შორის.

ჰერეთი ჩვენი კვლევით ერქვა მტკვრის მარცხენა სანაპიროს ქვეყანას ალაზან-იორის შესართავიდან და ფილფილა-გულგულადან მტკვარ-არაქის შესართავამდე, ხოლო საკუთრივ ალბანეთი ერქვა მტკვრის მარჯვენა სანაპიროს ქვეყანას, განბა-უტიკ-არცახის რეგიონს მტკვარ-არაქის შესართავამდე და იმის იქით კასპიის ზღვამდე ბასკანის ჩათვლით.

1923 წელს ივანე ჯავახიშვილის რედაქტორობით გამოცემულ რუკაზე ხილხალა, ვართაშენ-შაქის რეგიონში მდებარეობს, თუმცა ცნობილი არის მეორე საქართველოს ალბანეთის საზღვარზე მდებარე პუნქტი, თითქმის ამავე სახელისა: „ხილხილა“. მაგრამ ის მტკვრის მარჯვენა სანაპიროზე მდებარეობდა, ხოლო ჩვენი ხილხალა იგივე თანამედროვე **ფილფილა**ა, ესაა ძველი გულგულა, მტკვრის მარცხენა სანაპიროზე, იქამდე აღწევდა უძველესი ისტორიული კახეთი.

აქვე, ვართაშენ-ფილფილა-გულგულ-ლასთან ახლოს, მათ დასავლეთით, უნდა ყოფილიყო კახეთის უძველესი ქალაქი ჩელები. ამის დასტურია ისიც, რომ მისი სახელი დღესაც ცოცხალი არის აღნიშნულ რეგიონში შაქსა და ვართაშენს შუა. მას, როგორც ითქვა, ამჟამად ჩაღვთს უწოდებენ.

მართალია სახელი ჩელები ემსგავსება ძველქართულ ქალაქ ქაღეთის სახელს, მაგრამ ჩელები ქაღეთი არ არის, ერთი შემდგომდროინდელი სიონის წყალსაცავთან მდებარეობდა, ხოლო მეორე შაქ-ვართაშენის რეგიონში. ამ რეგიონის ეკლესიების ქართული სახელები უჭკველად მიუთითებს, რომ ეს რეგიონი ქართველებით მჭიდროდ იყო დასახლებული და საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში შედიოდა. ამ რეგიონის ქართველობა, როგორც აღინიშნა უკიდურესად დააზარალა შაჰ-აბასმა, როცა მან ეს მიწა-წყალი კახეთს ჩამოაცილა და სამართავად დაღესტნელ ლეკებს გადასცა. ამ პროცესმა ქართველების ასიმილაცია, რაოდენობის მკვეთრი შემცირება გამოიწვია. ქართველების რაოდენობა აქ კიდევ უფრო შემცირდა XX საუკუნის დასაწყისში სომეხ-აზერბაიჯანელთა კონფლიქტის დროს, ამ დროს მათ მიატოვეს სოფელი ვართაშენი, ასევე სოფელი ნიჯი და თავი შეაფარეს თავიანთ ისტორიულ მშობელ ქართველ ერს, საქართველოს მიწა-წყალს.

1918-1922 წლებში მღვდელ ზინობი სილიკაშვილის მეთაურობით ისინი ვართაშენიდან გადასახლდნენ ყვარლის რაიონში. სულ, ჩამოსახლებულა 600 კაცამდე. მართლაც, როგორც აღინიშნა 1890 წელს ვართაშენში 150 ქართულ-მართლმადიდებლური ოჯახი ყოფილა. რაც ალბათ გულისხმობს 600 კაცამდე სულადობას, რომელთაც ყვარლის რაიონში სოფელი ზინობიანი დაუარსებიათ. მათაც ამჟამად უდინებს უწოდებენ.

წმ. არჩილ მეფის კახეთში მოღვაწეობა

მაღალაშვილის სახარების მინაწერში დაცული ცნობის მიხედვით კახეთის სოფელ განუხში მდებარე ეკლესია იყო წმიდა არჩილ მეფის სახელობისა, რაც საფუძველს გვაძლევს მოსაზრებისა, რომ ეს ეკლესია არჩილ მეფის მიერ იყო აგებული. მართლაც, ქართლის ცხოვრების ცნობით კახეთში არჩილს მრავალი ეკლესია აუგია.

ქართლის ცხოვრება წერს:

„ამის შემდგომად მოვიდა არჩილ კახეთად და ყოველთა ტაძრულთა მისთა მიუბოძა კახეთი და აზნაურ ყენა იგინი, აღაშენა ეკლესია **სამძორს**, შეირთო ცოლი ასული გუარამ კურაპალატისა, რომელი იყო შეილთაგან ვახტანგ მეფისათა ბერძნის ცოლისა ნაშობთა და დაჯდა **წუქეთს** და აღაშენა **კასრი** და ხევსა **ლაკუასტისასა** აღაშენა ციხე და პოვნა **წუქეთს** მთავარნი, რომელთადა მიებოძა ვახტანგ მეფესა **წუქეთი**, და იყო მაშინ რომელი ერისთავობდა **თუშთა** და **ხუნზთა** ზედა და ყოველთა **წარმართთა მის მთისათა**, სახელით აბუხუასრო და არ ინება მისგან წარებად **წუქეთი** და აღაშენა ციხე-ქალაქი ერთი **ნუხპატს** ორთა წყალთა შუა. ხოლო **ნუხპატელნი** უწინარეს იყვნენ კაცნი წარმართნი და მხეცისბუნებისანი, არამედ ყრუსა მოესრა სიმრავლე მათი და იძულებით მონათლნა არჩილ იგინი.

განძლიერებულ იყვნენ სარკინოზნი ქუეყანასა **რანისასა**; დაეკურათ **გაზირი** და **სომხეთი** და ჰბრძოდა მასლამა ბერძენთა, ხოლო ძმისწულნი ადარნასე ბრძმისანი, რომელთა დასწუნეს მამის ძმასა თვალნი, წარმოვიდეს **ტარონით შაკიხად**, სამნი ძმანი და დაემკვიდრნენ მუნ ბრძანებითა არჩილისათა, რამეთუ ყოველი პირი კავკასიისა, **რანით კერძი უმკვიდრო** ქმნილ იყო, ხოლო **ჰერეთი** და **კახეთი** ჭალაკთა და ტყეთაგან

უკეთუ დარჩომილ იყო, და დაემკვიდრნეს სამნივე იგი ძმანი ვიდრე გულგულამდის.

მასვე ჟამსა პიტიახში ვინმე არა შეეშუნეს კლარჯეთს, სხუად წარვიდეს ნახევარნი მათგანნი და შეიპყრეს კლდე ერთი ტაოს, რომელს ერქვა კალმახი და აღაშენნეს ციხედ. ხოლო ნახევარნი მოვიდეს კახეთს არჩილის თანა. ერთსა მათგანსა მისცა ცოლად ნათესავისაგან აბუხუასროსა, რამეთუ დაქურობებულ იყო იგი და არა ესუა ქმარი, და მიუბოძა წუქეთი ციხით და კასრითურთ. ჟამთა მათ დაეცადნეს სარკინოხნი შემოსვლად ქართლად ყურესა წარსვლითგან წელიწადსა ორმოცდამეთესა. აქა ჟამამდე არღარა შემოვიდოდეს, არამედ მიიღებდეს ხარკსა ერისთავთაგან“ (ქართლის ცხოვრება, ტომი I, გვ. 243).

ამ დოკუმენტში ნახსენებია: კახეთი, საძმორი, წუქეთი, კასრი, ლაკუასტი, თუშები, ხუნძები, მთის წარმართები, აბუხოსრო, ნუხპატი, რანი, გაზირი, სომხეთი, ტარონი, შაკიხი, ჰერეთი, კლარჯეთი, ტაო, კალმახი და სხვა. ზოგიერთი გეოგრაფიული პუნქტის ადგილსამყოფელი ცნობილია.

აღნიშნულ პუნქტთაგან ზოგიერთი ცნობილი არის „ქართლის ცხოვრების“ იმ ჩანართიდან, რომელიც შეეხება VI მსოფლიო კრების მიერ VII საუკუნეში საქართველოს ეკლესიის საპატრიარქო ეკლესიად გამოცხადებას, კერძოდ იქ ნათქვამია:

„იყოს კათალიკოსი ქართლისა სწორი პატრიარქთა თანა და აკურთხევდეს (საწმესოსა) სამწყსოსა თვისსა ქართლსა: გამოღმა გაღმა კახეთსა, შაქსა, შირვანსა და მიდგმით წარმოვლით მთისა ადგილისათა, სვანეთისა და ჩერქეზის საზღვრამდის, სრულიად ოსეთსა და ყოველსა ზემო ქართლსა სამცხე საათაბაგოსა...“ (ქართლის ცხოვრება I, გვ. 232).

ამ დოკუმენტში ჩამოთვლილია ქართლის ქვეყანაში შემდეგი პუნქტები: გამოღმა კახეთი, გაღმა კახეთი, შაქი,

შირვანი, ასევე კახეთის, შაქისა და შირვანის მიმდგომი მთის ადგილები ანუ დაღესტანი და ჩერქეთი, მათთან ერთად სვანეთი, ჩერქეზეთი, ოსეთი და ზემო ქართლში სამცხე საათაბაგო.

შეიძლება ითქვას, რომ თითქმის იგივე პუნქტები არის დასახელებული 1310 წლის მაღალაშვილის სახარების მინაწერში. როგორც აღინიშნა მასში ჩამოთვლილია შემდეგი სახელები – კახეთში ანწუხის საეპისკოპოსო, წახური, კაკელისენი, კასრი, ყუმი, ლექართი, ზარი, ვარდიანი, განუხი, ქიშნუხი, ვარდთაშენი, თაბასარანი, ხუნძები, ნახჩები, თოშეთი, ნეკრესი, ლაგოეთი, ბელაქანი, მაჯ-ფიფინეთი, ფერიჯან-მუხახ-მამრები, ყოველი ვაკე ანუ მოვაკანი, ელისენი, ვერხვიანთ ზეგანი, იგრისა და ალაზნის შესართავი, ქურმუხი, ყოველი მთიულეთი, კაკი, ალვანი ანუ სავანია და სხვა.

1. შირვანი.

ყველაზე შორეული პუნქტი, სადაც ამ დოკუმენტების მიხედვით თავის იურისდიქციას ახორციელებდა საქართველოს ეკლესია, იყო შირვანის პროვინცია. ის ამჟამად შედის აზერბაიჯანში და მოიცავს შამახის რაიონს, აქ განვითარებული არის მევენახეობა და ერთ-ერთ ტურისტულ ცენტრად ითვლება. მიიჩნევა, რომ შირვანშაჰების სახელმწიფო ჩამოყალიბდა VIII საუკუნეში, აბასიდების დინასტიის დასუსტების შემდეგ, შირვან-შაჰების სახელმწიფო შეუერთდა საქართველოს დავით აღმაშენებლის დროს. დავით აღმაშენებლის ერთ-ერთი ტიტული იყო შირვანშაჰი.

2. ჰერეთი.

შირვანს მტკვრის მარცხენა სანაპიროს მხრიდან ჰერეთი ესაზღვრებოდა. მართალია, არცერთ აღნიშნულ დოკუმენტში სახელი ჰერეთი ნახსენები არ არის, რადგან არამდგრადი პოლიტიკური ერთეული იყო I ათასწლეულშივე (მისი ძლიერების

პერიოდში), ამიტომ II ათასწლეულში მისი ხსენებაც კი გაქრა და დოკუმენტებშიც არ მოიხსენებოდა, მაგრამ ჰერეთის სახელი XX საუკუნეში გააცოცხლეს სამეცნიერო წრეებმა და მას მისთვის იქამდე უჩვეულო ეთნოპოლიტიკური დატვირთვაც მიანიჭეს. კერძოდ, XX ს. მეცნიერებმა ეთნიკურ ჰერებად გამოაცხადეს კახეთის ძირძველი ისტორიული რაიონების კახის, ბელაქნისა და ზაქათალას მოსახლეობა, მაშინ როცა თვით ძველი, თავდაპირველი, I ათასწლეულის ჰერეთი ეთნოსის სახით არც კი ჩამოყალიბებულა. ჰერეთი იყო ქართულენოვანი მოსახლეობით დასახლებული რეგიონი სადავო ალბანეთსა და ქართლს შორის, თანაც ისტორიული ჰერეთი არ მოიცავდა ამ (კახის, ბელაქანისა და ზაქათალას) რაიონებს.

ისტორიული ჰერეთი იწყებოდა არა თელავის სოფელ გულგულადან, არამედ ვართაშენის სოფელ ფილფილადან. სწორედ ამ თანამედროვე პუნქტ ფილფილას ეწოდებოდა ქართულ წყაროში ნახსენები სახელი „ტყეცბა-გოლგოლა“, იგივე გულგულა. ე.ი. იყო ორი გულგულა, ერთი თელავთან, მეორე კი ვართაშენთან, როგორც ითქვა, **ისტორიული ჰერეთი** იწყებოდა ვართაშენის ფილფილა-გულგულასთან და გრძელდებოდა შამახამდე. უფრო ზუსტად იქვე მდებარე მდინარე **აღსუმდე**, ასე ერქვა მდინარეს რომელიც მტკვარს უერთდებოდა მარცხენა სანაპიროს მხრიდან. იქ სადაც მტკვარს მარჯვენა სანაპიროს მხრიდან უერთდება არაქსი.

აღსუს ქართველები თეთრ წყალს უწოდებდნენ. აქ საუკუნეთა მანძილზე გადიოდა საქართველოს სახელმწიფო საზღვარი, რაც შეეხება უშუალოდ კახეთსა და ჰერეთს შორის საზღვარს, კიდევ ერთხელ გავიმეორებთ, რომ კახეთ-ჰერეთის საზღვარი გადიოდა აღნიშნულ ფილფილა-გულგულასთან, და საქართველოს სახელმწიფოში შემა-

ვალი ჰერეთის აღმოსავლეთი საზღვარი უკვე საქართველოს სახელმწიფოს საზღვარს წარმოადგენდა აღნიშნულ აღსუ-თეთრწყალზე.

დიდხანს, მონღოლთა ბატონობის დამთავრების შემდეგაც, აქამდე აღწევდა საქართველოს ეკლესიის იურისდიქცია **შირვანის ქვეყანაში**. როგორც აღვნიშნეთ, აქვე შირვანთან მთავრდებოდა ჰერეთის საზღვარი.

ჰერეთი, როგორც აღვნიშნეთ, იწყებოდა ფილფილასთან, რომელიც ერთ დროს მნიშვნელოვანი პუნქტი ყოფილა (მას ძველ წყაროებში ეწოდებოდა ტყეცბა - გოლგოლა). 1923 წელს ივანე ჯავახიშვილის რედაქტორობით დაბეჭდილ რუკაზე ამ ადგილას პუნქტი **ხილხალა** ნაჩვენებია, როგორც აღინიშნა ის მდებარეობს ვართაშენის რაიონში. ქალაქ ვართაშენს XX საუკუნის ბოლოს შეუცვალეს სახელი და ოგუზი უწოდეს.

აზერბაიჯანის ოგუზის რაიონი გამოირჩევა თავისი ლამაზი და ხშირი ტყეებით, რადგანაც ამ რაიონის ნახევარი ტყით არის დაფარული. აქ არის ბევრი ჩანჩქერი, წყაროები, თერმული წყლები, ფაუნა ძალზე მდიდარია, მათ შორის ხოხობი და კალმახით, ხარობს ყოველგვარი ხილი, სოფელი **ფილფილა** სახელგანთქმული არის ხაღინების მქსოველი ოსტატებით, ამავე სოფელში ცნობილი არის ასევე რიყის ქვით ნაგები კოშკი XVIII საუკუნისა, რომელსაც სულხაიხანის კოშკს უწოდებენ, ეს კოშკი არის მდინარე გაღაჩაის ნაპირზე ფილფილასთან ახლოს.

ფილფილასთან გადის გზა, რომელიც უღელტეხილით გადადის ჩრდილო კავკასიაში, სამურის ხეობაში, იქიდან ეს გზა მიემართებოდა დერბენდისაკენ, ეს მომენტი იმითაა მნიშვნელოვანი, რომ ეთანადება მოვსეს კალანკატუაცის ცნობას და ბადებს თვალსაზრისს, რომ **ფილფილა** და მოვსესის მიერ დასახლებული **ხილხილა** ერთიდაიგივე პუნქტია.

მოსეს კალანკატუაცის ცნობით დერბენდის ჩორის ქვეყნიდან ამ გზით, ხილხილას გავლით მტრები ალბანეთის ეკლესიების დასანგრევად მოემართებოდნენ, ე.ი. ჩრდილოკავკასიიდან, სამურის ხეობიდან ფილფილა-ხილხილას გავლით მიემართებოდნენ მტკვრის მარჯვენა სანაპიროსაკენ, ანუ ალბანეთისაკენ. ფილფილას მხარე, მტკვრის მარცხენა სანაპიროს ეს მიდამოები ჩვენთვის მნიშვნელოვანია იმიტაც, რომ, როგორც აღინიშნა, აქ ერთერთ ქედს „გურჯი დადი“ ქართველთა მთა ეწოდება. გ. მარჯანიშვილი წერს - „გამოთქმული იყო მოსაზრება რომ სწორედ აღნიშნული ქედის არეში ვართაშენისა და ჭალეთის სიახლოვეს გადიოდა საქართველოს საზღვარი“ (გ. მარჯანიშვილი, ჰერეთი, 2005, გვ. 40).

ჭალეთი ამჟამად იწოდება ჩელეთად და არის ვართაშენის ანუ ოგუზის რაიონის ერთერთი სოფელი დასავლეთის მხარეს ანუ საქართველოს მიმართულებით.

„გურჯი დადის“ ქედამდე ანუ სოფელ ფილფილა იგივე გულგულამდე აღწევდა ქართლის სამეფოს ერთერთი რეგიონის-კახეთის საზღვარი პირველათასწლეულში.

ქართლის სამეფოში შემავალ კახეთს და ქართლის სამეფოს მოსაზღვრე ჰერეთს ერთმანეთისაგან გულგულა ჰყოფდა, ანუ აქ გადიოდა არა საქართველოს საზღვარი, არამედ ქართლის სამეფოს საზღვარი ფარნავაზის ეპოქიდანვე, ანუ გულგულამდე იგივე ფილფილამდე აღწევდა კახეთის საზღვარი, ხოლო გულგულადან „თეთრ წყლამდე“, ანუ აღსუამდე მდებარეობდა ჰერეთი.

მარტივად რომ ვთქვათ გულგულამდე (ფილფილამდე) – იყო კახეთი, ხოლო თეთრწყალ-აღსუამდე ჰერეთი. ე.ი. ჰერეთში შედიოდა ოგუზის ანუ ვართაშენის რაიონი, გაბალა, იგივე კუტკაშენის რაიონი და ისმაილის რაიონი, მასში შედიოდა შემახას რაიონის ერთი ნაწილი, აქედან გამომ-

დინარე კახეთში შედიოდნენ თანამედროვე შექის რაიონი, თანამედროვე გახის რაიონი ანუ კახის რაიონი, თანამედროვე ზაქათალას რაიონი და თანამედროვე ბელაქანის რაიონი.

შექის რაიონის მთავარ ქალაქს ძველად ერქვა ნუხა, აქაურ სოფლებში ისევე როგორც კახეთის ზემონამოთვლილ სხვა რაიონებში ეკლესიები აღუმართავს წმ. მოწამე არჩილ მეფეს.

კახეთის ეს ეკლესიები და ასევე ჰერეთის ზოგიერთი ეკლესია 1310 წელს მოუხილავს საქართველოს პატრიარქს, ჰერეთს ზოგჯერ ალბანეთსაც უწოდებდნენ და მისი საზღვრები როგორც აღინიშნა აღწევდა გულგულამდე ანუ ვართაშენის სოფელ ფილფილამდე, მის დასავლეთით მდებარე შექის ანუ ნუქას რაიონი ისტორიული კახეთის ნაწილი იყო. ამიტომაც ნუხის, შექის, კახის, ზაქათალას და ბელაქანის რაიონებში მდებარე ეკლესიები არ იყვნენ ალბანური ეკლესიები. ისინი იმთავითვე მცხეთის იურისდიქციაში შედიოდნენ და მათ აშენებდნენ კიდევ ქართლის მეფეები.

ამჟამად, ალბანურ ეკლესიებადაა მიჩნეული შექის ანუ ნუხის რაიონის სოფლების ბიდეიზის, ბაშკიუნგიუცის, ორთაზეიზიცის და კიშის (გიშის) ეკლესიები. მიჩნეულია, რომ კიშის ეკლესია წმ. ელისემ (მოციქულმა ელიშამ) ააგო, ეს ეკლესიები თავის მხრივ ს. კარაპეტთანს სომხურ ეკლესიებად მიაჩნია, მაშინ როცა ამ ეკლესიათა წარსული ისტორიის ნამდვილ და უეჭველ წყაროში, 1310 წლის ქართულ დოკუმენტში ისინი ქართულ იურისდიქციაში მოიხსენიებიან და მეორე ასეთივე წყაროში წმ. არჩილ მეფის ნაღვაწად მიიჩნევა.

რაც შეეხება აზერბაიჯანელ და სომეხ მეცნიერთა თვალსაზრისს, მათ არ გააჩნიათ არავითარი პირდაპირი წყარო და ისინი მხოლოდ ვარაუდებზეა დამყარებული. მაგალითად, ვარდთაშენის ეკლესია 1310 წლის წყაროში

იწოდება ელიას სახელობის ეკლესიად, ელია - ყოველთვის ეწოდებოდა წმ. წინასწარმეტყველ ელიას, ხოლო ს. კარაპეტციანს მიაჩნია, რომ თითქოსდა წყარო უთითებს არა ელიას, არამედ – ელიშეს - ალბანეთის განმანათლებელს, შესაბამისად მან ეს ვითომდა ელიშეს ეკლესია ალბანურ იურისდიქციაში მოაქცია. ეს წყაროს ცნობის განგებ დამახინჯებაა.

ოგუზის რაიონის - ნახევარზე მეტი ტყითაა დაფარული და აქ არის ბევრი ჩანჩქერი. აქაა ტყეში ჩაფლული სოფელი ფილფილა, იგივე „ტყე-ტბა გულგულა“. დავით აღმაშენებელმა თავის სახელმწიფოს შეუერთა ამჟამინდელ გაბალასა და შამახას შუამდებარე თანამედროვე ისმაილის რაიონი აზერბაიჯანში, რომელიც ისტორიულ ჰერეთში შედიოდა.

3. შექი.

„შექი – მდებარეობს დიდი აბრეშუ-მის გზის ტრასაზე“.

შაქი არის სიტყვა შაკიხისაგან მიღებული, თავის მხრივ „შაკიხი“ არის იგივე „საკიხი“, ანუ საკახო, ნაწარმოებია ფუძიდან „კახ“ („კუხ“, „კიხ“) (აქედან სა-კახ-ო, შა-კიხ-ი, კუხ-ეთი).

ქიშ-ნუხი – სავარაუდოდ მდებარეობდა პუნქტ „გიშთან“ (კიში).

ნუხი – შექის რაიონი (ძველი ნუხა)

ამ ოლქში ხშირია სახელები „ნუხ“ ფუძე-ძირით, მაგ. განუხი და ნუხპატო. „ნოხო“ - გამოქვაბულია ადრეული რკინის სადგამის არტეფაქტებით ბელაქნის რაიონში.

როგორც აღვნიშნეთ 1310 წლის ცნობის მიხედვით საქართველოს პატრიარქმა ექვთიმემ მოიხილა კახეთში ანწუხის საეპისკოპოსო იქიდან გადავიდა წახურში შემდეგ მოიხილა კაკ-ელისენი და ამ პროვინციის ეკლესიები, კერძოდ ქალაქ კასრში ყოვლადწმიდა სამების სახელობის ტაძარი, სოფელ ყუმში ღვთისმშობლის ეკლესია, სოფელ ლექართში წმ. მოციქულთა სწორ ნინოს სახელობის

ეკლესია, სოფელ ზარში წმ. მთავარ-მოწამე გიორგის ეკლესია, სოფელ ვარდიანში წმ. აბოს სახელობის ეკლესია, სოფელ განუხში წმ. არჩილის სახელობის ეკლესია, სოფელ ქიშ-ნუხში ღვთისმშობლის ეკლესია, სოფელ ბარდაშენში წმ. წინასწარმეტყველ ელიას სახელობის ეკლესია და მათ შემდეგ მიმოიხილა სხვა პროვინციები: კერძოდ მოუვლია ხუნძეთი, ნახთა ქვეყანა, თუშეთი, იქიდან კვლავ გადმოსულა კახეთის მხარეს, მოულოცავს ნეკრესის, ლაგუთის, ბელაქანის, მაჯ-ფიფინეთის, ფერიჯან-მუხახ-მამრეთის და ძველი მოვაკანის, ანუ ვაკის და ელისენის ეკლესიები, რომლებიც მდებარეობდნენ ვერხვიანთ ზეგანიდან იორ-ალაზნის შესართავამდე. ამ დროს პატრიარქ ექვთიმეს მიუცია ბრძანება, ყოველი მთიულეთის წინამძღვარი ქურმუხელი მთავარ-ეპისკოპოს კირილე დონაურისათვის თვითოეულ ამ ეკლესიაში გაეგზავნა სატრაპეზო-სახარების წიგნი. მართლაც, სოფელ კაკის წმიდა ბარბარეს ეკლესიის მღვდელს იასე ქიტიაშვილს, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ ეს დავალება შეუსრულებია თავის თორმეტ მოწაფესთან ერთად.

ქიშ-ნუხის ყოვლადწმიდა ღვთისმშობლის ეკლესია ამ ჩამონათვალში მოთავსებულია ვარდიანსა, განუხსა და ვართაშენს შორის, უნდა ვიფიქროთ, რომ ქიშ-ნუხი ამ რეგიონში მდებარეობდა. აღსანიშნავია, რომ ვარდაშენს - ბარდაშენი ერქვა და მისი სახელი შესაძლოა დაკავშირებული იყოს არა ვინმე პიროვნება ვარდანთან, როგორც ამჟამად მიიჩნევა იქაური გიდეების მიერ, არამედ ქალაქ ბარდას სახელთან, რომელსაც ძველქართულად ბარდავი ერქვა. საფიქრებელია, რომ ქალაქ ბარდას მართლმადიდებელი მოსახლეობა გადასახლდა ახალ რეგიონში, სადაც ამჟამად ვარდაშენი, იგივე ოგუზი მდებარეობს და დააფუძვნა ბარდაშენი. ამ გადასახლებას თითქოსდა ვარდაშენის მოსახლეობის

ერთი ნაწილის ეთნო-სახელი „უდიელებიც“ (უდინი) მიუთითებს. ისინი ბარდის რეგიონის უტის ცნობილი პროვინციის მცხოვრებთა სახელი უნდა იყოს.

მაშასადამე, უტიელები გადასახლდნენ უფრო ჩრდილოეთით და მათთან გადაიტანეს ძველი პროვინციის - „უტისა“ და მისი მთავარი ქალაქის - „ბარდას“ სახელი - „უტი-უდინები“, „ბარდა-ვართაშენი“.

წყაროებში ასევე ნახსენებია პუნქტი, რომლის სახელიც ხელნაწერებში წაშლილია, თუმცა იკითხება: - „თა...სარანი“, ს. კარაპეტიანი მას დადესტნის ტაბასარანს უკავშირებს. ის, ჩანს ვარდაშენის რეგიონიდან ჩრდილოკავკასიაში მიმავალ გზაზე მდებარეობდა. „თა...სარანის“ ეკლესია წმ. პეტრეს სახელობისა ყოფილა.

ვარდაშენიდან ფილფილას გავლით ჩრდილო კავკასიაში გადასულ პატრიარქს მოუხილავს ჯერ ტაბა-სარანის, შემდეგ კი ხუნძთა ეკლესიები.

4. ხუნძთა ეკლესიები ნახსენებია ტაბასარანის შემდეგ.

წყაროში ხუნძეთის ადგილსამყოფელი ცნობილია, მას ამჟამად ავარიელების ქვეყანა ეწოდება დადესტანში, ავარიელები, როგორც ითქვა, ცხოვრობდნენ მდინარე სულაკის ხეობაში, ასევე შუა და დასავლეთ დადესტანში, მდინარე ანდისა და ავარის კოისუს ხეობებში, რომლებიც ამჟამად შეადგენდნენ ბუინაკისა და ხასაფ-იურტის რაიონებს.

5. ნახნთა ეკლესიები

ნახნებს ამჟამად უწოდებენ ჩენნებს, ასევე ვაინახებს, პატრიარქ ექვთიმეს დროს ნახნების ქვეყანაში, ანუ თანამედროვე ჩენნეთში, მრავალი ქართული ეკლესია ყოფილა, რომლებიც საქართველოს პატრიარქმა მოინახულა. იგულისხმება რომ ისინი საქართველოს საპატრიარქოში შედიოდნენ (ნახნების ქვეყანა იმ დროისთვის უფრო მეტად

მდებარეობდა მთის ზონაში, რადგანაც ჩრდილოკავკასიის ვაკე 1310 წლის დოკუმენტში არ იგულისხმება).

ქურმუხის მთავარეპისკოპოსს კირილეს ებარა „ყოველი მთიულეთი“ ანუ კავკასიის მთიანეთის ეკლესიები - ხუნძების, ნახნებისა და სხვათა.

ჩანს ხუნძთა ეკლესიებში იგულისხმება მდინარე ასას ხეობისა და ტყობა-იერდის ეკლესიებიც. ჩანს ისინი მთავარეპისკოპოს კირილეს დონაურის წინამძღვრობით იმართებოდა.

6. წყაროში თუშეთი თოშეთად მოიხსენება. ჩანს თუშეთშიც ყოფილა ეკლესიები და მონასტრებიც.

7. თუშეთიდან პატრიარქი ექვთიმე გადასულა და მოუხილავს ნეკრესის, ლაგოეთის (ლაგოდეხის) და ბელქანის ეკლესიები.

8. შემდეგ წყაროში ნახსენებია მაჯ-ფიფინეთი და ფერიჯან-მუხახ-მამრეთი.

მუხახი მდებარეობს ზაქათალას რაიონში, ქ. ზაქათალას სამხრეთ-აღმოსავლეთით. მის სამხრეთით რამდენიმე კილომეტრში არის სოფელი ალიაბადი. წყაროდან ჩანს, რომ მაჯ-ფიფინეთი და ფერიჯან-მუხახ-მამრეთი მდებარეობდა თანამედროვე ბელაქანისა და ზაქათალას რაიონებში.

ამის შემდეგ წყაროში დასახელებულია „ყოველი ვაკე“ მას ამჟამად წყაროში ასევე ეწოდება ძველი მოვაკანი და ელისენი, ჩანს ეს უკანასკნელი ანუ ელისენი ვერხვიანთ ზეგანიდან იორალაზნის შესართავამდე მდებარეობდა, ხოლო მოვაკანი ერქვა ვრცელ ტერიტორიას აღნიშნული შესართავიდან მტკვრის ხეობას ვიდრე თითქმის კასპიის ზღვამდე.

როგორც ითქვა, ზაქათალას მომდევნო კახის რაიონის სოფელ კაკში წმ. ბარბარეს სახელობის ტაძარი ყოფილა ერთ-ერთი უმთავრესი სამწიგნობრო ცენტრი აღნიშნული ვრცელი რეგიონისა, საიდანაც ქართული საღვთისმშასხურო წიგნებით მარადეობდა ყველა აღნიშნული ეკლესიამონასტერი, ე.ი. თანამედროვე კაბალას

(გაბალას) რაიონიდან ვიდრე ჩეჩნეთისა და დაღესტნის ჩათვლით (შეიძლება შევადაროთ, ტოპონიმი **კაბალა-გაბალა**, „გაბური“ - სახელი კახეთის მთავარისა და ასევე სახელი „გაბულოცი“).

(შენიშვნა: -

1) ლექართი - დღევანდელი „ლეკითი“.

2) ზარი - ზარნა.

3) ზაგემი, ბაზარქალაქი - აკისბაზარი (ზაქათალასთან) - კახეთის მეფეთა რეზიდენცია - ალიაბადთან.

4) მაჭი (VIII ს.) - ლაგოდეს-ბელაქანის გზაზე, მაჭისწყლთან (ლაგოდესთან ახლოს) - კახეთის მეფეთა საზამთრო რეზიდენცია.

5) ბოეთანი - კახეთის მეფეთა ერთ-ერთი დიდი რეზიდენცია - მდ. ბელაქანის და ალაზნის შესართავთან. აქ იღებდნენ ელჩებს.

6) „კავკასიის დიდი კედელი“ (საინგილოს დიდი გალაგანი - იწყებოდა ყვარლის რაიონის სოფელ საბუედან ვიდრე ნუხამდე (დღევანდელ შექამდე) - ის აუგიათ მტაცებელი ლეკებისაგან თავდაცვის მიზნით XVI-XVII სს.-ში, აქ ქართველებს მუდამ ჰყოლიათ დარაჯები („Тифлисские ведомости“, т.82, 1830).

7) ქელი „გიურჯი დალი“ (ქართველთა მთა) - ვართაშენისა და ჭალეთის სიახლოვეს - იქაურ ხალხში დაცული გადმოცემით - „გიურჯი დალის ქელის არეში გადიოდა საქართველოს საზღვარი“ - (მარჯანიშვილი, გვ. 40).

8) „შარმატი“ (სარმატი) - „ქართველთა ნათესავი ტომი ჩნდება კავკასიაში“ (ივ. ჯავახიშვილი, „საქართველოს, კავკასიისა და მახლობელი აღმოსავლეთის ისტ.-ეთნოლოგიური პრობლემები, 1950, გვ. 55).

9) „იბერია მდ. არაქსამდე ვრცელდებოდა“ - აპოლოდორი (ძვ. წ. II ს.) [გ. მელიქიშვილი, ურარტუ, 1951, გვ. 138].

10) „ხურიტული და მისი ერთ-ერთი დიალექტი - ურარტული... ყველაზე

ახლოს ქართულ-კავკასიურ ენათა ჯგუფთან დგას“ (იქვე, 143).

11) ისტორიული კახეთის ცენტრი - ზაქათალადან კახის რაიონის ჩათვლით ვიდრე ვარდაშენამდე (შექამდე) შაჰ-აბასმა ჩამოართვა კახეთის მეფეებს და იქ გააბატონა მის მახლობლად მცხოვრები დაღესტნის ტომი წუქებისა, ამიტომაც ამ ტერიტორიას ეწოდა - წუქეთი XVII-ის შემდეგ.

12) XVII ს-მდე წუქეთი ერქვა დაღესტნის თემს მდ. სამურის სათავეში.

13) ქართული წყაროების ცნობით ძველი წუქეთი მოიცავდა ტერიტორიას თუშეთიდან ვიდრე სამურის სათავემდე დაღესტანში.

14) XVII ს-ის შემდეგ გაჩნდა ე.წ. ახალ წუქეთი (ყოფილ კახეთის ცენტრში ზაქათალას, ბელაქანის, კახის რაიონები), მოიცავდა ყოფილი მაჭის საერისთავოს მიწა-წყალს.

15) მაჭი (VII ს.) „მაჭის საერისთავო (XI ს.) მოიცავდა ტერიტორიას მაჭისწყლიდან შაკიხამდე (შექამდე). ალაზნიდან ხუნძახამდე, აქ შედიოდა პუნქტები - გიში, კახი, ლაკუასტი და სხვა, შაკიხამდე. საერისთავო გააუქმა 1471 წელს მეფე ლევანმა, ძველად, არაბთა შემოსევებისას, მის ალაზნისპირა ნაწილს - „ალაზნის გაღმართი ჩაყოლება - გარდაბანიც“ ერქვა, (მაჭისწყლიდან შაკიხამდე (შექამდე), მისი მოსახლეობა იყო ე.წ. კახნი-გარდაბნელები, ამ სახელწოდების ქართველობა მიმდებარე ტერიტორიებზეც ცხოვრობდა). არაბთა ნებით ჰერეთმა დაიპყრო, XI ს.-თვის განთავისუფლდა.

16) ბელაქანის, ზაქათალის, კახის, შექისა და ნაწილობრივ ვართაშენის რეგიონები, როგორც აღინიშნა, კახეთს ჩამოატრა შაჰ-აბასმა, აქ შექმნა ელისუს სასულთნო და შეიქმნა „ახალი წუქეთი“ იგივე „ალის-სულთანი“ იგივე მაჭის საერისთავო, სამწყვსო გიშელი ეპისკოპოსისა (ისტორიულ

კახეთში, მას არასწორედ ამჟამად ჰერეთს უწოდებენ).

17) ძველი წუქეთი იგივე წახეთი-წახური (დადესტანში).

18) ელისენი – მოიცავდა ტერიტორიას ქურმუხიდან ვიდრე გიშის-წყლამდე.

19) შაკიხი – შექია.

20) გიში – შექის მახლობლად (აქ შემდეგ გადაიტანეს კათედრა).

ხუნძახის ეპარქია (გაგრძელება)

დადესტნის გიდატლის ოლქი სახელგანთქმულია იმით, რომ იქ არის X-XI საუკუნეების ცნობილი სიძველის – დათუნას ეკლესია. ეს ერთადერთი დაუნგრეველად გადარჩენილი ქრისტიანული ნაგებობაა მთელ დარესტანში. დანარჩენი უამრავი ეკლესია მხოლოდ ნაკვალევებსა და ნანგრევების სახითაა შემორჩენილი.

გიდატლის თემში შედიან სოფლები ურდა, ტიდიბი, ხოდოტა, მანადა, გენტაბი, კახიბი და სხვები. XIV საუკუნის ქრონიკის „ირხანის ისტორიის“ ცნობით გიდატელები – „ხიდის ოლქის მცხოვრებნი“ იწოდებიან „ქართველებად“. ამ წყაროს ცნობით გიდატელები – ეთნიკური ქართველები იყვნენ.

მთელი მთიანი დადესტანი საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში შედიოდა. დადესტნის ეს ცენტრალური მხარე ქრისტიანობის თავდადებული და მხურვალე მხარდამჭერი იყო, ამით უნდა ავსხნათ დათუნას ეკლესიის გადარჩენა. აქ ბოლო ქრისტიანი თავადის სახელიც ახსოვთ – „კავსარი“, ის სოფელ მანადაში ცხოვრობდა, ხოლო სოფლის ეკლესია ისლამის მიღების შემდეგ სოფლებებს დაუწვავთ. ყველა აღნიშნულ სოფელში ნაეკლესიარებს აჩვენებენ, გადარჩენილა ეკლესიების ზოგიერთი ქვაც, რომლებიც საცხოვ-

რებელი სახლების კედლებშია ჩაყოლილი.

ხალხური გადმოცემა დათუნას ეკლესიასთან დაკავშირებით ასეთია – აქ ცხოვრობდა ვინმე ქართველი, რომელსაც ერქვა „თავადო“, მან თხოვა ხუნძახის ნუცალს დაეტოვებინა ის ამ ადგილას (როგორც ქრისტიანი), სამაგიეროდ დაეხმარებოდა ნუცალს კახეთში ლაშქრობისას. გიდატლის თემი მდებარეობს საქართველო – ავარიის დამაკავშირებელ გზაზე (იქვე გვ. 13).

ხუნძახშიც მრავალი ქართული ნაეკლესიარია შემორჩენილი.

ავარიის ისტორიულ ცენტრში ხუნძახის პლატოზე აღმოჩნდა ძალზე მნიშვნელოვანი საეკლესიო ნაშთები.

ყურადღება მიიპყრო ქართველ არქეოლოგთა მიერ სოფელ ხუნძახის ახლო აქაროს დასახლებაში აღმოჩენილმა საეკლესიო ნაშთმა X-XIV საუკუნეებისა, რომლის სიგრძეა 17 მეტრი და სიგანე 8 მეტრამდე. სახურავის ნაწილი მოჭიქურებულ კრამიტისაგან იყო. აქაროს მთაზე აღმოჩნდა ასევე უამრავი ნამსხვრევი ჯვრებისა ასომთავრული და ნუსხასუცური წარწერებით. ეს ჯვრები დაუმსხვრევიათ, ხოლო ეკლესია გადაუწვიათ XIII – XIV საუკუნეებში ხუნძახზე გაზივლთა შეტევის დროს. მუჰამედ რაფი XIII-XIV სს.-ში აღწერს ამ შეტევას თავის „დადესტნის ტარისში“.

ამავე პლატოზეა მეორე ქართული ეკლესია სოფელ ამიტლთან. ამ პლატოზე მდებარე უამრავი საეკლესიო ნაშთი ჯერ კიდევ არ არის გამოკვლეული, მაგრამ ამ ეკლესიებიდან ამოღებული ზოგიერთი არტეფაქტი ცნობილია, მაგალითად ქართული წარწერა სოფელ ხუნძახის ტადრაალიდან – „აღაშენეთ ეს ეკლესია წმიდა კოსმა და დამიანესი ჩვენ უჩადადანელებმა“ (ინახება თბილისში, ისტორიის მუზეუმში).

გადმოცემით მეორე ეკლესია მდებარეობდა სოფელ ხინთან, რაც დადასტურდა გათხრებით. აქ ძალზე მნიშვნე-

ნელოვანია, რომ აქ აღმოჩნდა სეფის-კვერის ბეჭედი ხუცური წარწერით – „**იესო ქრისტე, ძლევა**“ (ნეგატიური დაქარაგმებით) – თარიღდება XIII ს-ით.

იქვე ახლოს ს. ბაიბის ეკლესიის ქვები სახლების მშენებლობაში გამოუყენებიათ, ახსოვდათ, რომ ეკლესია იყო დათუნას ეკლესიის მსგავსი.

გადმოცემით ს. ობიდაშიც ყოფილა ეკლესია, ნაეკლესიარ ადგილზე აღმოჩნდა ქვის ჯვარი. ასე, რომ ხუნძახის პლატოს ქრისტიან მოსახლეობას მრავალი ეკლესია ემსახურებოდა მდ. ავარიის კოისუს ახლოს.

მდ. კაზიკუმუხის კოისუს ხეობაში მდებარე ანდალალის ოლქშიც მრავალი ქართული ეკლესია იდგა. ისლამიზაციამდე ამ ქრისტიანულ ოლქს ერქვა – ვიცხუ, მასში ერთიანდებოდნენ სოფლები – ჩოხი, სოგრატლი, ობოხი, მეგები, გამსუტლი, რუგუჯა, კუდალი, კეგორი, სალტა, კოროდა, გუნობი, ხოტოჩი, გონოდა, ხინდახი. გამოთქმულია აზრი, რომ მათ ქრისტიანობა XIV-XV საუკუნეებამდე შეინარჩუნეს (იქვე, გვ. 18). ამ ტერიტორიას ირხანის ისტორიაში „ჩახაალის ოლქი“ ეწოდება. მის ერთერთ დასახლებას – „წმიდა გიორგის გორა“ ერქვა. აქ აღმოჩნდა ჯვარი „ქრისტიანული წარწერით“ (ე.ი. ქართული წარწერით). აქ მდებარე სოფელ გუნობთან შამილის გამო რუსებმა დიდი ომები გამართეს, რამაც ფ. ტახნაევას სიტყვით, მრავალი ქრისტიანული ნაშთი მოსპო. ზოგიერთი საეკლესიო ქვა სახლის კედლებშიც ჩაუტანებიათ. ერთერთ მათგანზე აღმოჩნდა ქართული წარწერა (სოფელ რუგუჯასთან) – „**ქრისტეს ჯვარო, წმიდა გიორგი, შეეწიე დარხვას და მის შვილებს**“ თარიღდება XIV-XV სს-ში.

ძალზე მნიშვნელოვანია ადგილობრივი გადმოცემა, რომლის მიხედვითაც სოფლები ბაცალა, უნტი, შულანი და კულაბი მათ ახლო მდებარე ხუცურებთან ერთად იწოდებოდა ასე – „**გურჯიხლი**“, როგორც აღინიშნა ითარგმნება, როგორც „ქართველობა“.

ამ სოფლების სამაროვნებზე ცნობილია ქრისტიანული საფლავები და მრავალრიცხოვანი ჯვრები. ფ. ტახნაევა ამ სოფლებთან დაკავშირებით წერს – „ყველაზე ნათელ და ქრისტიანული კულტურის მთლიანად შეუსწავლელ ძეგლს წარმოადგენს ამ ოლქში არსებული ზიარათი – „თამარის საფლავი“, ამ სოფლებთან ახლოს მთაზე, 5-10 კილომეტრში მთაზე, ადგილზე, რომელსაც „სესდაგაბური“ ეწოდება, ესაა სოფელ რუგუჯასთან ასევე 5-10 კილომეტრში (იქვე, გვ.18). ამ ზიარათის ნაგებობის ქვაზე გამოსახულია წმიდა ნინოს ჯვარი – ეს ნაგებობა შემდეგში გადაუკეთებიათ მუსულმანთა სამლოცველოდ და აქ მრავალი მლოცველი დადის. ამ ოლქში მცხოვრები „ქართველობისათვის“ ბუნებრივია „თამარი“ უნდა ყოფილიყო თამარ მეფე, რომლის საფლავსაც საქართველოს სხვადასხვა კუთხე იჩემებდა.

სოფელ ნაკაზუხში 1940 წლამდე მდგარა სამრეკლო, რომელიც ხრამში გადაუგდიათ ათეიზმის მძლავრობისას, ხოლო სოფლის ეკლესიის ნანგრევების მიმართ ხალხი პატივისცემას გამოხატავდა, ითვლებოდა სიწმიდედ და გვალვის დროს აქ იკრიბებოდნენ ქალები და ადასრულებდნენ წესებს წვიმის მოსვლისა (ეს ჩვეულება გავრცელებულია მთელ აღმოსავლეთ საქართველოში). 1990 წლამდე აქ ეკლესიის კედლებიც იდგა. ფ. ტახნაევა – „ანდალალში მუსულმანობის პერიოდამდე ეკლესიების არსებობა ქრისტიანულ ვიცხუსა და კარახის („ქართველობის“) თემში, უფლებას გვაძლევს ვივარაუდოთ, რომ ქრისტიანობა აქ მტკიცედ იყო დამკვიდრებული“ (ფ. ტახნაევა, ქრისტიანობა ავარიასში, გვ. 19).

ანწუხის ეკლესიები

ანწუხის თემი 21 სოფლისაგან შედგებოდა. ის მაღალაშვილის სახარების ცნობით მოიხილა საქართველოს პატრიარქმა ექვთიმემ 1310 წელს, შესაბამისად აქ მრავალი ეკლესია მდგარა, მაგრამ ისინი გამოუკვლეველია, რადგანაც ეს თემი არქეოლოგიურად შეუსწავლელია. ანწუხი და ხუნძახი დაღესტნის მსხვილი საეკლესიო ოლქები იყვნენ. აქ ქართული წყაროების ცნობით არა მხოლოდ საეპისკოპოსოები, არამედ საკათალიკოსოც კი არსებობდა. როგორც აღინიშნა ანწუხის საეპისკოპოსო მოხსენიებული არის მაღალაშვილის სახარების მინაწერში, ხოლო ხუნძახი სინას მთის ქართული წყაროს ცნობით საკათალიკოსო ოლქიც კი ყოფილა, საქართველოს საპატრიარქოს იურისდიქციაში.

დაღესტნის ქრისტიანობის ბედი შეიცვალა თემურ-ლენგის შემოსევების შემდგომ.

საერთოდ, დაღესტანში მუსულმანობა როგორც ჩანს XIII საუკუნიდან ვრცელდებოდა, ის იჭერდა ქრისტიანობის ადგილს, მაგრამ თემურ-ლენგის შემოსევებმა საბოლოოდ მოუღო ბოლო ქრისტიანულ აღმსარებლობას დაღესტანში, სწორედ ამ შუა პერიოდში თემურ-ლენგის შემოსევამდე დაღესტანში საგანგებოდ იმოგზაურა საქართველოს პატრიარქმა ექვთიმემ. მაშასადამე, ის დაღესტანში მივიდა იმ დროს, როდესაც კასპიის ზღვისპირეთიდან თანდათანობით შეღწევა დაიწყო მუსულმანობამ. ქრისტიანობის განსამტკიცებლად პატრიარქმა დიდად იღვაწა, მისი სამისიონერო მოღვაწეობა დარესტნის მთიანეთის ურთულესი გზებით ჩეჩნეთში, იქიდან თუშეთში, შემდგომ კახეთსა და მიმდებარე რეგიონებში არაქსამდე, უნდა ჩაითვალოს არა მხოლოდ უიშვიათეს მოვლენად, არამედ გმირულ თავდადებადაც, თითქოსდა ის გრძნობდა წინასწარი ხედვით თემურ-ლენგის შემოსევათა შედეგებს და ყველაფერს აკეთებდა მის შესამცილებლად.

თემურ-ლენგი ჩრდილო კავკასიაში

(საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია, 2009, გვ. 862, 865, 866.)

1386-1403 წლებს შორის თემურ-ლენგი 8-ჯერ შემოესია საქართველოს – 1386, 1387, 1394 (ორჯერ), 1399, 1400, 1402, 1403 წლებში.

სამხრეთელი მონღოლები სასტიკად სჯიდნენ საქართველოს ჩრდილოეთთან, ოქროს ურდოსთან, კავშირისათვის. ეს კავშირი განუახლებია დავით VI-ს, მეფემ ისევ ჩრდილოეთისკენ იბრუნა თავისი პოლიტიკური გეზი და კვლავ „წარაგლინა ძმა მისი ბაადური დიდსა ყანისა თოხთას წინაშე“. ეს ხდება XIV საუკუნის დასაწყისში, ანუ თემურ-ლენგის შემოსევებამდე რამდენიმე ათეული წლით ადრე.

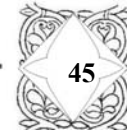
ირანის მონღოლებმა ვერ შეძლეს ჩრდილოეთის გზების ხელში ჩაგდება, საქართველო მათ მოკავშირედ არ იქცა და ის გზას უთმობდა სამხრეთისაკენ მოლაშქრე ოქროს ურდოს ჯარებს.

XIV საუკუნის დასაწყისში ირანის პოლიტიკურ წრეებში წარმოშობილა იდეა, რომ ირანს უშუალოდ პოლიტიკური კავშირი ჰქონოდა არა საქართველოსთან, არამედ მის კავკასიელ მეზობლებთან, რომელთა საცხოვრისის მახლობლადაც აღნიშნული გზები გადიოდა.

ამის გამო, 1301 წელს ყაზან ყაენმა შირვანისა და ლეკეთის მთიანეთში გასწია „აქ მას მორჩილების გამო-საცხადებლად დიდი ხნის წინათ აჯანყებული ლეკების ტომთა მეთაურები წარუდგნენ“.

საქართველოს ოქროს ურდოსთან დაკავშირებით არც თემურ-ლენგის დროს შეუცვლია თავისი პოლიტიკა, ამიტომაც თემურიც, მსგავსად ძველი ირანელი პოლიტიკოსებისა, შეეცადა უშუალოდ დაემორჩილებინა კავკასიელი ტომები. გააერთოვლებინა ისინი მათში მაჰმადიანობის გავრცელებით.

როგორც თემურს, ისე ილხანებს, არ შეეძლოთ თავიანთი ლაშქრით დიდი ხნით დაეჭირა აღნიშნული გადმოსა-

სველელი, ამიტომაც მოიმხრეს ამ გადმოსასველელის მახლობლად მცხოვრები ტომები. ჩაასახლეს ისინი უშუალოდ ამ გადმოსასველელის ტერიტორიებზე, და უფრო მეტიც, შეეცადნენ აემხედრებინათ ისინი ქართველ მეფეთა წინააღმდეგ, ამ საშუალებით ფიქრობდნენ გადმოსასველელზე ქართველთა სახელმწიფოს კონტროლის გაუქმებას.

1391 წელს თემური თოხთამიშის გასანადგურებლად დაიძრა და დიდ წარმატებას მიაღწია, მაგრამ ოქროს ურდომ მალევე შეძლო გაძლიერება, თოხთამიში 1393 წლისათვის დარუბანდის გზით შირვანშიც კი შეიჭრა. „ცხადია, რომ თოხთამიშ-ხანს საქართველოსა და დაღესტნის მეთაურებთან წინასწარ, შეუთანხმებლივ ასეთი საქმის დაწყება არ შეეძლო... გადაწყვიტა, დაესწრო და დარიალანის გადმოსასველელის ყველაზე უმოკლესი და საშიში გზის ხელში ჩაგდებათ თოხთამიშის ლაშქრისათვის გზა შეეკრა“. თემური შემოიჭრა საქართველოში, კერძოდ კი, არაგვის ხეობაში. ეს იყო მესამე შემოსევა.

1395 წელს თერგის პირას თემურმა თოხთამიში სასტიკად დაამარცხა. ოქროს ურდოს დედაქალაქშიც შეაღწია და გადაწვა.

„უკან დაბრუნების დროს თემურ-ლენგმა საგანგებოდ დალაშქრა ჩრდილოეთ კავკასიის მთიანეთი, განსაკუთრებით ის ქვეყნები და ხალხები, რომლებიც კავკასიონის მთის ჩრდილოეთის კალთებზე ცხოვრობდნენ და კავშირი ჰქონდათ საქართველოსთან. თემურ-ლენგმა მათ ქრისტიანული რელიგიის საკულტო ძეგლები დაუნგრია და ძალით მიაღებინა ისლამის სარწმუნოება“.

მიუხედავად 1395 წელს ჩრდილო კავკასიის დალაშქრისა, 1398 წელს საქართველოს მეფემ გიორგიმ დარიალიდან გამოიყვანა „სრულიად კავკასნი“, ე.ი. ჩრდილოეთ კავკასიის სხვადასხვა ტომები და დასძრა ნახივანისაკენ.

ეს იმას მიუთითებდა, რომ ამის შემდეგ კიდევ უფრო მეტად შეეცდებოდა თემურ-ლენგი გაეკრცვლებინა მთიელთა შორის მაჰმადიანობა და ჩამოეშორებინა ისინი საქართველოსაგან. თემურმა კვლავ ილაშქრა არაგვისა და ქსნის ხეობაში.

ჩრდილოეთ კავკასიაში „ქრისტიანული სარწმუნოების ნაცვლად მაჰმადიანობამ მოიკიდა ფეხი და ამით, ფაქტიურად უკვე XV საუკუნის დასაწყისშივე შეიქმნა საქართველოს გარშემო მუსლიმანური გარემოცვის რკალი, რამაც დასრულებული სახე მიიღო ოსმალთა მიერ კონსტანტინეპოლის აღების შემდეგ“.

თემურს გაუნადგურებია ჩრდილო კავკასიაში ოსების სამთავრო. აყრილი ოსების ნაწილი დვალეთში, ანუ დარიალისა და მამისონის უღელტეხილების შორის დასახლებულა.

კავკასიის მთებში ოსები ჩინგის ყანის შემდეგვე შემოვიდნენ, მაგრამ თემურის დროს ეს პროცესი გაძლიერებულა.

„კვლავ შემდგომად მოსვლისა ლანქ-თემურისა და აღების კონსტანტინეპოლისა ემძლავრნენ ოსთა იქით თათარხანნი და აქეთ ლანქ-თემურის ელნი მაჰმადიანნი და შემოვილტოდნენ კავკასიასა შინა და დაიპყრეს კავკასთა ნათესავი, რომელ არიან დვალნი“.

ამ დროისათვის ოსებმა დაიპყრეს დვალეთი და დაიმორჩილეს დვალეების ქართული ტომი, იმდენად, რომ ოსები დვალეთში ზედა ფენად, დვალეები კი ქვედა, დამონებულ ფენად იქცნენ. ასეთივე პროცესები განვითარდა დაღესტანსა და ჩეჩნეთში, აქაც თემურმა სხვადასხვა ტომები შემოიყვანა და ისინი გააბატონა ადგილობრივ ქართული წარმოშობის ქრისტიანულ მოსახლეობაზე, რომელთა ასიმილაციაც სწრაფი ტემპით წარიმართა.

1400 წლისათვის დვალეების აჯანყება ქართველთა მეფის წინააღმდეგ უთუოდ თემურის პოლიტიკის შედეგი იყო.

„ხუნძელი კათალიკოსი ოქროპირი“

თემურ-ლენგის შემოსევებამდე და-
ლესტანსა და ჩენეთში ქრისტიანული
სარწმუნოების განსამტკიცებლად იმოგ-
ზაურა საქართველოს პატრიარქმა, ალ-
ბათ მან წინასწარ თუ განჭვრიტა
თემურის ლაშქრობათა გამანადგურე-
ბელი შედეგები და სურდა მათი წინას-
წარი ნიველირება.

იმჟამინდელ მსოფლიოში შექმნილი
ვითარების გათვალისწინებით, როცა
თანდათანობით იშრიტებოდა ძალები
ბიზანტიისა და საქართველოს ქრის-
ტიანული სახელმწიფოებისა და მძლავ-
რობდა მაჰმადიანობა, XIV საუკუნეში
1310 წლიდან ვიდრე 1380-იან წლებამდე
თემურის შემოსევამდე, ანწუხის და
ხუნძახის საეპისკოპოსოების ბაზაზე
ჩამოყალიბდა ხუნძეთის საკათალიკოსო.

„ხუნძელი კათალიკოსი ოქროპირი“
ნახსენები არის XIV საუკუნის სინას
მთის სინოდიკოში.

ჩვენ გამოთქმული გვაქვს მოსაზ-
რება, რომ საქართველოს საპატრიარქო
XIV საუკუნისათვის შედგებოდა რამ-
დენიმე საკათალიკოსოსაგან, ესენი
იყვნენ აფხაზეთის, ქართლისა და ხუნ-
ძეთის საკათალიკოსოები. ამ საკათა-
ლიკოსოებს ჰქონდათ იგივე ფუნქცია,
რაც გააჩნდათ ბერძნულ საპატ-
რიარქოებში მიტროპოლიებს ანუ ხუნ-
ძეთის საკათალიკოსო იყო, ერთერთი
მიტროპოლია საქართველოს ეკლეს-
იისა.

იგივე მოსაზრება, ჩვენგან დამოუ-
კიდებლად გამოთქვა ფ. ტახნაევამაც.
კერძოდ ის წერს – „XIV საუკუნის
დასაწყისიდან აქ ფუნქციონირებას
განაგრძობს საქართველოს მართლ-
მადიდებელი ეკლესიის მიტროპოლია,
რომელიც წარმოიქმნა ხუნძახის
პლატოზე XIII საუკუნის შუა წლებში“
(ფ. ტახნაევა, ქრისტიანობა ავარიაში,
გვ. 39).

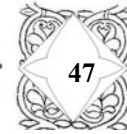
ჩვენი ფიქრით ხუნძეთის საკათა-
ლიკოსო ჩამოყალიბდა საქართველოს

პატრიარქის ექვთიმეს მიერ ხუნძეთის
მოხილვის შემდგომ XIV საუკუნის
დასაწყისში. უფრო მეტად საქართვე-
ლოს მეფის გიორგი ბრწყინვალის
დროს (1318-1346).

თემურის შემდგომ, XIV საუკუნის
ბოლოსათვის, ხუნძახში და დაღეს-
ტანში ვითარება აბსოლუტურად შეცვ-
ლილი იყო. იქ როგორც ჩანს ხუნძელ
კათალიკოსს აღარ დაედგომებოდა და
ჩანს ის გამგზავრებული და თავი
შეუფარებია სინას მთის მონასტ-
რისათვის. მსგავსად იმ ეპისკო-
პოსებისა, რომლებიც მესხეთის ისლა-
მიზაციის გამო ტოვებდნენ თავიანთ
კათედრებს და თავს აფარებდნენ სხვა
რეგიონებს.

როგორც აღინიშნა, ხუნძეთის საკა-
თალიკოსო ცენტრი უნდა ყოფილიყო
სოფელ ხუნძახის ცნობილ პლატოზე,
სადაც აქაროსთან აღმოჩნდა ძალზე
საინტერესო ქრისტიანული ეკლესიის
ნანგრევები, როგორც ჩანს ხუნძეთის
საკათალიკოსო მხოლოდ რამდენიმე
ათეული წელი არსებობდა. ფ. ტახნა-
ევას ძალზე საინტერესო დაკვირვებით
ტერმინი საკათალიკოსო აღნიშნავდა
როგორც მთლიანი ავტოკეფალური
ეკლესიას, ისე მის დიდ სამიტრო-
პოლიტო ოლქს, სწორედ ასეთი სამიტ-
როპოლიტო სტატუსი ჰქონდა ხუნძეთის
საკათალიკოსოს, რომელიც ერთერთი
საეკლესიო ერთეული იყო საქარ-
თველოს ეკლესიისა, როგორც ჩანს ის
მოიცავდა ხუნძეთთან ერთად მთელ
მთიან დაღესტანს.

ფ. ტახნაევას დაკვირვებით ამჟამად
ერთმანეთს არ ემთხვევა ავარიელთა
ტომის ძველი სახელმწიფოებრივი
გაერთიანებისა და ავარიელების გან-
სახლების ამჟამინდელი საზღვრები.

ქართველები დაღესტანში

ფ. ტახნაევა ცნობილი წყაროს „ირხანის ისტორიის“ ცნობებს, დაღესტნის ზოგიერთი ოლქში ქართული მოსახლეობის მკვიდრობის შესახებ ხსნის ისე, თითქოსდა წყაროს ტერმინი „ქართველი, ქართველები“ ნიშნავს არა ეთნიკურ ქართველს, არამედ კონფენსიალურ ქართველს ანუ ნიშნავს იმ დაღესტნელს, რომელიც აღიარებდა ქართულ სარწმუნოებას (მართლმადიდებელ ქრისტიანობას), ჩვენ არ ვეთანხმებით ამ საკითხში ტახნაევას და ვსვამთ კითხვას, თუ ეს ასე იყო, მაშინ როგორღა უნდა ავხსნათ ამავე წყაროს ცნობა ავარიელთა რუსობის შესახებ? ამ წყაროში ავარიელები რუსებად იწოდებიან.

წყაროს ამ ცნობის ანალიზისათვის ჩვენ ალბათ გამოვადგება თანამედროვე დაღესტნის თითქმის ყველა ტომში დაცული გადმოცემები მათი წარმოშობის შესახებ. ზოგიერთ სოფელში მიუთითებენ ძველი სამშობლოს ადგილსამყოფელის შესახებ.

ამ ტომთა გადმოცემები მიუთითებს რუსეთის ტერიტორიებიდან დაღესტნის მთებში მათი დასახლების შესახებ. ავარიელთა ცნობილი ტომის ნაშთები რუსეთის ტერიტორიის სამხრეთით ცხოვრობდნენ. ეს ის ავარიელებია, რომელნიც V-VII საუკუნეებში ევროპაშიც ლაშქრობდნენ და მას შიშის ზარს ცემდნენ. მათი გადარჩენილი მცირე ნაშთები თემურ-ლენგს დაღესტანში ჩაუსახლება შემდგომში რუსეთში შემავალი ტერიტორიებიდან

XIV საუკუნის ავთენტური წყაროს „ირხანის ისტორიის“ ცნობით, ავარიელები „სუფთა წყლის რუსებად“ იწოდებიან.

როგორ უნდა გავანალიზოთ წყაროს ეს ცნობა - ავარიელების რუსებად მიხნევა, მაშინ როცა ეს წყარო დაღესტანშივეა შედგენილი, ჩანს თვითმხილველის მიერ.

ირხანის ისტორიაში ავარიელთა რუსობა უნდა აღნიშნავდეს იმას, რომ ავარიელები იყვნენ რუსეთის ტერიტორიებიდან კავკასიაში ჩასახლებული ხალხი, უფრო სწორად იმ ტერიტორიებიდან, რომელნიც შემდგომ რუსეთმა დაიპყრო და წყაროს შედგენის მომენტში რუსეთის ტერიტორიად მოიაზრებოდა. წყარო უნდა აღნიშნავდეს იმ მომენტს, როცა თემურ-ლენგმა რუსეთის სამხრეთის სტეპებიდან მოსახლეობა შეიყვანა დაღესტნის მთიანეთში და მათი დახმარებით თითქმის მთლიანად შეცვალა მკვიდრი ადგილობრივი მოსახლეობის ეთნოსახეხალხთა ამ გადასახლების შედეგად მთლიანად შეიცვალა დემოგრაფიული სურათი, ასეთი ვითარება შუა საუკუნეებში იყო ჩვეულებრივი მოვლენა.

XX საუკუნეშიც კი და XXI საუკუნის დასაწყისში ისე შეიცვალა სამხრეთ კავკასიის ზოგიერთი დიდი ოლქის დემოგრაფიული სურათი, რომ ეს პროცესი მაინცდამაინც ცნობილი და განხილვადი არ ყოფილა. მაგალითად, XX ს-ში შეიცვალა ჩრდილო სომხეთის ეთნოგრაფიული სახე და იქ მცხოვრები თითქმის ნახევარი მილიონი აზერბაიჯანელი სხვაგან გადასახლდა. იგივე მოხდა აფხაზეთსა და ეგრეთწოდებულ სამხრეთ ოსეთში, ამ ოლქებიდანაც თითქმის ნახევარი მილიონი ქართველი დევნილად იქცა და სხვაგან გადასახლდა. ასეთი ვითარება უნდა ყოფილიყო როგორც ვახუშტის ისტორიიდანაც ჩანს XIV-XV საუკუნეების კავკასიის მთიანეთში.

თემურ-ლენგის მიზანმიმართული ქმედება ის იყო, რომ აუცილებლად შეეცვალა საქართველოს მიმდებარე ჩრდილო კავკასიის მთიანეთში ეთნოგრაფიული ვითარება და იქ მცხოვრები ქართველობა დაემცრო ან გაექვევინა სხვადასხვა მეთოდების, მათ შორის რელიგიის გამოყენებით.

თემურ-ლენგი იძულებული გახდა 8-ჯერ შემოსეოდა საქართველოს, რადგანაც ვერ შეძლო მისი სახელმ-

წიფობის გაუქმება და საბოლოო დამორჩილება.

საქართველოს გაუტყველბის მიზეზების ძიებისას შეწუხებულ თემურლენგს აუხსნეს, რომ საქართველოს სახელმწიფო ძალებს იღებდა ჩრდილო კავკასიიდან, რომელთანაც საქართველო ერთ მთლიან ეთნორელიგიურ ერთეულს შეადგენდა.

თემური მიხვდა რომ საქართველოს დასამარცხებლად საჭირო იყო საგანგებო ღაშქრობა ჩრდილო კავკასიაში, რათა შეეცვალა მისი დემოგრაფიული და რელიგიური სახე.

იმჟამად ქრისტიანობა და ქართველობა იდენტური ცნებები იყო, ქართველობასთან ბრძოლა იყო ქრისტიანობასთან ბრძოლა და პირიქით. ჩრდილო კავკასიაში ქართველობის მატერიალური განსახიერება იყო ქრისტიანული ეკლესიები, ქრისტიანული სალოცავები და თვითონ მოსახლეობის ქრისტიანული სარწმუნოება.

ჩრდილო კავკასიაში ქრისტიანობის ამოძირკვა არ იყო ადვილი თემურისათვის, ამიტომაც მან ხერხი იხმარა და რუსეთის სტეპებიდან დაღესტანში, ჩეჩნეთსა და ჩერქეზეთში შეიყვანა უკვე მუსულმანურად მიხეული სხვადასხვა ტომები.

ახალი ჩეჩური ტომები ხაზარეთის ყოფილი სახაკანოსაგან დარჩენილი ეთნიკური ნამსხვრევებისგან შედგებოდა, რომლებიც ჯერ კიდევ იყვნენ იუდაიზმის გავლენის ქვეშ, ახალი დაღესტნური ტომებიც ხაზარების იუდაიზმის გავლენას განიცდიდნენ. თემურის დროს ჩანს ისინი რუსეთის სტეპებში ცხოვრობდნენ, მხოლოდ ასე თუ ავხსნით ირხანის ისტორიაში დართულ ცნობებს დაღესტნის ზოგიერთი თემის ებრაელობის და ზოგიერთი თემის რუსობის შესახებ.

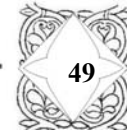
მაშასადამე, წყაროს ცნობაში ტერმინით „ქართველი“ აღინიშნება დაღესტნის მკვიდრი მოსახლეობა თემურის ღაშქრობათა ეპოქაში, ტერმინით „ებრაელი“ აღინიშნება თემურის ეპოქა-

ში დაღესტანში დასახლებული ყოფილი ხაზართა სამეფოსაგან დარჩენილი იუდაური აღმსარებლობის მქონე ეთნიკური ჯგუფები, ტერმინით „რუსი“ აღინიშნება სამხრეთ რუსეთის სტეპებიდან დაღესტანში ჩასახლებული სხვადასხვა ტომები.

დაღესტნის მკვიდრი მოსახლეობა ქართველებად იწოდებოდა, თუმცა მათ ასევე ჰქონდათ სახელი, რომლითაც საქართველოს სხვა კუთხეებში იცნობდნენ, ეს იყო „ლეკი, ლეკეთი“. ლეკოსი ქართლოსის „თვისად“, ე.ი. ქართველთა თანამეტომედ მიიხსენოდა სწორედ თემურლენგამდე. შემოსულმა ე.წ. „სინოკავკასიურმა“ ტომებმა იქამდე ქართული წარმოშობის ლეკების ასიმილირება შეძლეს, რის შედეგადაც ახალი შერეული წარმოშობის ხალხი ჩამოყალიბდა, თუმცა დაღესტნის ზოგიერთ კუთხეში თავიანთი ქართული წარმომავლობა ახსოვდათ, რაც წყაროებით და დოკუმენტებით დასტურდება.

ბუნებრივია, დაღესტანში ქრისტიანობის დამარცხებისა, მუსულმანობის გამარჯვებისა და ახალი ხალხის მკვიდრებზე გაბატონების ეპოქაში და შემდგომ, დაღესტნის მკვიდრი მოსახლეობა იღებდა ისლამს და ისინი წარმოადგენდნენ დაღესტნის მოსახლეობის უმეტესობას, მაგრამ ისინი სოციალური კიბის უმდაბლეს საფეხურზე მდგარი, დამარცხებულ-დამონებული ხალხი იყო, ხოლო გამარჯვებული მოსახლეობა, ანუ ახლად შემოსული ხალხი იყო დაღესტნის ახალი საზოგადოების ზედა ფენა, მმართველობა, რომელთა კულტურა ანუ ისლამის სარწმუნოება სავალდებულო იყო ყოველი თემისათვის. ალბათ შესაძლებელი არის ასეთი სახით წარმოვიდგინოთ კავკასიის მთებში ახალი ენებისა და ახალი ეთნოსების ჩამოყალიბება XIV-XX საუკუნეებში.

ვახუშტი ბატონიშვილი ასევე აღწერს თანამედროვე ოსი ხალხის ჩამოყალიბებას, კერძოდ, ისტორიულ ოლქ დვალეთში ცხოვრობდნენ მკვიდრი

დვალი ქრისტიანები, მათი ქვეყანა დაიპყრო შემოსული ოსების მცირერიცხოვანმა, მაგრამ ორგანიზებულმა ჯგუფმა, ისინი გაბატონდნენ და შეიქმნენ დვალეთის ახალი საზოგადოების ზედა ფენად, დაბალი ფენა – „გლეხები“ იყვნენ უუფლებო და დამორჩილებული მკვიდრი დვალეები. XVIII საუკუნეში ისინი ჯერ კიდევ ლაპარაკობდნენ თავიანთ დვალურ კილოზე, რომელიც მათ საბოლოოდ დაივიწყეს და მიიღეს ზედა ფენის ოსური ენა, დაივიწყეს თავიანთი ძველი იდენტობა, ჩამოუყალიბდათ ახალი ოსური თვითშეშეცნება, ანუ ჩამოყალიბდა ახალი ერი ძველი ეთნოსუბსტრატის საფუძველზე.

ასეთივე გზით ჩამოყალიბდნენ ახალი ერები. მაგალითად ლათინურ ამერიკაში მექსიკელებისა, რომლის ეთნოსაფუძველია დაბალი ინდიური წარმოშობის ტომები, რომელთა კონსოლიდაცია ახალ ერში მოხდა შემოსული ზედა ფენის რელიგიისა და კულტურის გათავისების საფუძველზე.

არ არის გამორიცხული, რომ მსგავსადვე ჩამოყალიბდა კავკასიის ეთნოსები XIV–XX საუკუნეებში.

კავკასიის მრავალრიცხოვანი ეთნოსები თუ ტომები მკვიდრი ადგილობრივი დამარცხებული უმრავლესობისა და შემოსული გამარჯვებული უმცირესობის ურთიერთშერწყმით უნდა ჩამოყალიბებულიყო უმცირესობისაგან შედგენილი ზედა ფენის ჰეგემონობით, ეს ზედა ფენა იქცა დვრიტად, რომელმაც სრულებით შეძლო ასიმილირება მკვიდრი მოსახლეობისა თავისი ადათისა და რელიგიის წიაღში.

თავდაპირველად, დაახლოებით XV–XVI საუკუნეებში, დაღესტნის მოსახლეობის დაბალი ფენის ენა ქართული ან მისი დიალექტი უნდა ყოფილიყო, რომელიც დაფარულად გამოიყენებოდა ოჯახებში, ალბათ უფრო მოხუცი ქალების მეტყველებაში, ოფიციალურად კი ზედა ფენის ენა იქნებოდა საკავალდებულო.

ამავე დროს ალბათ ხდებოდა ახალი საზოგადოების წარმოქმნა ადგილობრივი და შემოსული ზედა ფენის ურთიერთშერწყმით. რადგანაც დაღესტანში მრავალი სხვადასხვა წარმოშობის ტომი შემოიყვანა თემურის ისლამიზაციის პროცესმა, შესაბამისად მრავალი ახალი ენა, დიალექტი და ენაკავები ჩამოყალიბდა (რომელთაც ალბათ რაიმე საერთო ექნებათ).

ფ. ტახნაევა აზოგადებს ერთერთ სოფელში არსებულ გადმოცემას, რომლის მიხედვითაც სოფელი ოდესღაც დაუარსებია სამ სომეხ ძმას. ამ განზოგადების შედეგად ნ. მარის თეორიის საფუძველზე მკვლევარი მიიჩნევს, რომ VI-VII საუკუნეებში დარესტანში „სომეხს“ უწოდებდნენ არა ეთნიკურ სომეხს, არამედ აღმსარებლობით მონოფიზიტს, რომლის ცენტრიც სომხეთი იყო. ასევე მიიჩნევს, რომ დაღესტანში ალბანურ ეკლესიასაც ჰქონდა გავლენა, მაგრამ, რადგანაც მისივე სიტყვით VII საუკუნეში არაბებმა ალბანური ეკლესია დაუქვემდებარეს სომხურ ეკლესიას, ამიტომ ალბანურმა ეკლესიამ დაკარგა თავის ძალა თვით ალბანეთშივე, ხოლო დაღესტანში მით უმეტეს. მისი სიტყვით, ყველა მონოფიზიტს „სომეხს“, ხოლო დიოფიზიტს „ქართველს“ უწოდებდნენ.

ნ. მარის ამ თეორიით თითქოსდა შესაძლებელია განვმარტოთ „ირხანის ისტორიაში“ ნახსენები ინფორმაცია, რომ დაღესტნის გავლენიანი თემები „ქართველებით“ იყო დასახლებული ისე, თითქოსდა წყარო ამ „ქართველების“ ქვეშ გულისხმობს არა ეთნიკურ ქართველებს, არამედ სარწმუნოებით მართლმადიდებლებს, მაგრამ მაშინ როგორც ითქვა აუხსნელი დარჩება „ირხანის ისტორიის“ ცნობა ხუნძახელების „რუსობის“ და სხვა თემების „ებრაელობის“ შესახებ, ამიტომაც მიგვაჩნია, რომ ჩვენეული თვალსაზრისი უფრო მეტად ხსნის ირხანის ისტორიის ცნობებს.

არასწორი უნდა იყოს ფ. ტახნაევას მტკიცებანი, რომ VI-VII საუკუნეებში დაღესტანი მონოფიზიტური აღმსარებლობის ქვეყანა იყო, საფიქრებელია, რომ ასომთავრული წარწერების სიმრავლე აღმოჩენილი დაღესტანში სხვას მიუთითებს.

ასომთავრული წარწერები დამახასიათებელი იყო I ათასწლეულში, უფრო მეტად IX-X საუკუნეებამდე. II ათასწლეულში ნაკლებად გამოიყენებოდა ასომთავრული, რადგანაც ნუსხახუცურმა ის თითქმის ჩაანაცვლა, თუმცა ალბათ გამონაკლისებიც იყო, რაც დამატებითაა შესასწავლი. ასომთავრული ჯვრებზე, საქართველოსთვის დამახასიათებელი ქრისტიანული სიმბოლო იყო სწორედ VI-VII საუკუნეებში, დაღესტანში კი ისინი მრავლად აღმოჩნდა, ეს მიუთითებს, რომ იმთავითვე, უკვე VI საუკუნიდანვე (როცა საქართველოს მთიანეთში ზოგადად განივრცო ქრისტიანობა), დაღესტანიც ქართული ეკლესიის იურისდიქციის სფეროში შედიოდა.

ავარიის ცენტრები – ანდალალი და გიდატლი, არქეოლოგიური და სხვა ძეგლების მიხედვით საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში შედიოდა ფ. ტახნაევას დასკვნით. მით უფრო რომ „ირხანის ისტორიით“ გიდატლის მოსახლეობა – „ხიდის ოლქის მცხოვრებნი იწოდებიან ქართველებად, ხოლო ადგილობრივი გადმოცემით სოფლების – ბაცადა, უნტი, შულანი და გულაბი მიმდებარე ხუტორებთან ერთად იწოდებოდა „გურჯინლებად“, რაც ავარიული ენით ითარგმნება როგორც „ქართველობა“.

„ირხანის ისტორიაში“ დაღესტნის მნიშვნელოვანი თემის ზედა ფენასაც ქართული ტერმინებით „თავადობად და აზნაურებად“ იწოდებოდნენ. ავარიაში (ავარეთში) ჩამოყალიბებული სახელმწიფოებრივი ადმინისტრაციული ერთეულის მეთაურსაც ქართული სახელი „ნაცვალი“, ჰქონდა ფ. ტახნაევას აზ-

რით ის იყო ერისთავის ნაცვალი, ალბათ მაჭის ერისთავისა.

სახელი ნაცვალი შემდგომ ტრანსფორმირდა როგორც ნუცვალი (ალსანიშნავია, რომ ერთ დროს კახეთსაც ეპისკოპოსის ნაცვალი ქორეპისკოპოსი მართავდა).

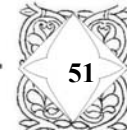
დაღესტანში აღმოჩენილი ქართული ეკლესიების უმრავლესობაც ავარიის ტერიტორიაზეა, ეს ეკლესიები როგორც აღინიშნა მდებარეობდნენ სოფლებში: რუგაჯა, ნაკაზუხი, ზაიდი, იხოდა, ტადრაალი, ხუნძახი, ამიტლი, არკასი, დათუნა და სხვა.

შესაბამისად, ამ საფუძველზე ავარიაში აღმოცენდა კიდევ ქართული საეკლესიო ოლქი **ხუნძეთის საკათალიკოსო**, რომლის მეთაურად კათალიკოსი ოქროპირი მოიხსენება XIV საუკუნის სინოდიკში.

სულ მცირე ხუნძახის საკათალიკოსოში ორი ეპარქია – ანწუხისა და ხუნძახისა მაინც შედიოდა. ეს საკათალიკოსო ალბათ განსაკუთრებით გაძლიერდა გიორგი ბრწყინვალის (1314-1346) დროს. საქართველოს პატრიარქმა ექვთიმემ ჩანს, 1310-1318 წლებში მოინახულა ხუნძეთი და მისი ეკლესიები.

თემური ჩრდილო კავკასიაში 1395-1396 წლების თავის სამხედრო კამპანიას 10 წელი ამზადებდა, საქართველოში 1386 წლის შემოჭრის შემდეგ.

მიუხედავად მისი შეჭრისა ავარიის ცენტრმა – გიდატლმა მხოლოდ 1475 წელს მიიღო საბოლოოდ ისლამი, ე.ი. თემურის შეჭრიდან თითქმის ერთი საუკუნის შემდეგ, ეს იმას ნიშნავს, რომ ქრისტიანობა ერთი საუკუნე იგერიებდა ისლამის მიმდევრების თავდასხმებს, ხოლო ჩრდილო-დასავლეთ ავარიის პატარა ეროვნებებმა ფ. ტახნაევას სიტყვით კიდევ უფრო გვიან მიიღეს ისლამი. იქამდე ისინი ქართული ეკლესიის წევრები იყვნენ. სახალხო თქმულებები მიუთითებენ მათ სოფლებში ქრისტიანული ეკლესიების არსებობას, არქეოლოგიების

მიერ სოფლებში აღმოჩენილია ქრისტიანული სამაროვნები. ისლამი, მათ ზოგიერთი მკვლევარის აზრით XVII-XVIII საუკუნეებში მიიღეს. ფ. ტახნაევას კვლევით XIV ს-ში, ცნობილია, რომ ამ რეგიონში ისლამი შესულა გიდატლის ცენტრიდან – სოფელ ურატადან.

კიდევ უფრო გვიან მიიღო ისლამი მაღალმთიანი დაღესტნის სხვა რეგიონებმა, მათ შორისაა კახეთის ერთ-ერთი ისტორიული რეგიონი მაღალ მთაში – დიდო.

დიდოეთი იყო კახეთის ერთერთი ადმინისტრაციული ერთეული და იმართებოდა „მოურავის“ მიერ, ამასთანავე დიდოეთი იყო ერთერთი სამხედრო ოლქი კახეთის სამეფოსი და დიდოს სამხედრო ოლქი იმართებოდა სასულიერო პირის – ეპისკოპოსის მიერ.

XV ს-ში იწყება გიდატელების ე.წ. „გაზის ღაშქრობები“ დასავლეთ დაღესტანში, კერძოდ კი დიდოში, მათ მხარს უჭერდნენ ავარიელი და კუმუხელი ხანები, დიდოელებმა ამის გამო შეიცვალეს თავიანთი პროქართული ორიენტაცია.

ანწუხელებმა და კაპუჩინელებმა გიდატლის და ხუნძახის წნეხის შედეგად ისლამი მიიღეს XVI-XVII სს-ში. ამის შემდეგ ანწუხი და კაპუჩა თვითონ გადაიქცა ისლამის ფორპოსტად (ფ. ტახნაევა).

ავარიის ქრისტიანობამ, რომელიც წარმატებული იყო VIII-XIV სს-ში, თემურის შემდეგ დაკარგა პოზიციები. ამის მიზეზი იყო ასევე საქართველოს დაშლა 1466 წელს. თემურის შემოსევამდეც ქრისტიანობამ დაკარგა თვისი სახელმწიფოებრივი რელიგიის პოზიცია ავარიაში, თემურის შემოსევამ 1395-1396 წლებში ეს პროცესი დაასრულა. მხოლოდ ჩრდილო კავკასიის დამორჩილების შემდეგ შეძლო თემურმა საქართველოს ასე თუ ისე დაქვემდებარება, მისი ბოლო ღაშქრობა საქართველოში 1403 წლით თარიღდება.

„კახნი ბარდაბენი“ და ორი ბარდაბანი

მატიანე ქართლისაის ცნობით ხაზართა მეფის ხაკანის სპასალარს გამოუვლია გზა ლეკეთისა და შესულა კახეთში.

შესაძლოა „გზა ლეკეთისა“ ერქვა თანამედროვე ვართაშენიდან ანუ ოგუზიდან სოფელ ფილფილას გავლით ჩრდილოკავკასიაში, დაღესტანში, მდინარე სამურის ხეობაში შესასვლელს, საიდანაც გზა მიემართება კასპიის ზღვისა და დერბედისაკენ, აქედან გზა შედიოდა ხაზარეთში, ამიტომაც შესაძლებელი არის არჩილის მიერ აგებული ციხე-ქალაქი ნუხპატი ამ გზას აკონტროლებდა და სამურის ხეობიდან ვართაშენისაკენ მიმავალ გზაზე მდებარეობდა. აქ ყოფილა კახეთის ის ციხე რომელსაც შემოადგნენ ხაკანის სპასალარის ჯარები, მათ ტყვედ ჩაუგდიათ არჩილის შვილი ჯუანშერი და მისი და შუშანი. შუშანის გარდაცვალების თარიღად მიიჩნევა 764 წელი.

ხოსროიან მეფეთა (არჩილისა და მირის) შემდეგ „განადიდნა უფალმან მეფობა აშოტ კურაპალატისა, ეუფლა ქართლს და საზღვართა მისთა“ (ქ.ც. I, 1955, გვ. 252).

ამის გამო აშოტის მემკვიდრე ბაგრატიონ მეფეებს არჩილ მეფის ყოფილი სამეფოს საზღვრებში მოქცეული მიწა-წყალი, მათ შორის კახეთი, თავისად მიაჩნდათ და ვერ ეგუებოდნენ კახეთის დამოუკიდებელ მმართველებს.

კერძოდ, აშოტ კურაპალატის სამფლობელოს საზღვარი ჩრდილოეთით ყოფილა მდ. ქსანი, ხოლო აღმოსავლეთით ქალაქი ბარდავი (მტკვრის მარჯვენა სანაპიროს ქვეყანა), მტკვრის მარცხენა სანაპიროს ქვეყანა კახეთის მთავარ გრიგოლის ხელში ყოფილა. აშოტი გრიგოლის დამოუკიდებლობას არ ცნობდა. აშოტის მხარეზე ყოფილა აფხაზთა მეფე თევდოსი, ხოლო

გრიგოლს კახეთის მთიელები, წანარები და თბილისის ამირა შველოდა.

„**შეიბნეს ქსანსა ზედა აშოტ და გრიგოლ, მთავარი კახეთისა და დაიპყრეს ქვეყანა, რომელ ჰქონდა ქართლისაგან და დაიპყრა აშოტ კლარჯეთითგან ვიდრე ქსნამდე**“ (ქ.ც. I, გვ. 253).

ამის შემდეგ არაბებს კვლავ დაუპყრიათ ქართლი და ჰერეთი - „და მოკლეს აშოტ კურაპალატი **გარდაბანს**, ეკლესიასა შინა და სისხლი მისი, რომელი მაშინ დაითხია, აწცა იხილვების ვითარცა ახალი“ (იქვე, გვ. 253).

აშოტ კურაპალატის მკვლელობის ადგილის შესახებ ორი ცნობა არსებობს. ერთის მიხედვით ის **გარდაბნის** ეკლესიაში მოკლეს, მეორე ცნობით კლარჯეთში.

გარდაბანიც თავის მხრივ საქართველოში ორ მხარეს ერქვა ერთი იყო ქვემო ქართლისკენ, მეორე კი ალაზნის მიმდებარედ.

მემატიანეს კომენტატორის ცნობით „**გარდაბანი – ალაზნის გაღმართი ჩაყოლება**“ იყო (ქ.ც. I, გვ. 254).

უნდა ვივარაუდოთ, რომ „**ალაზნის გაღმართი ჩაყოლების**“ **გარდაბანი** ერქვა **ალაზნის ხეობაში მდებარე ამჟამინდელ ზაქათალას, ბელაქანისა და კახის რაიონებს, შესაძლოა შაქთან ერთად**. ამას მემატიანის სხვა მინიშნებებიც ეთანადებიან.

საერთოდ ამ რეგიონში „გარდ“, „გარ“ ფუძე-ძირის მქონე სახელები სხვადას, მაგალითად, **გარგარელთა** ტომი ბარდავის მიმართულებით ცხოვრობდა, სტრაბონი **გოგარენს** უწოდებს „მტკვრის იქით მხარეს“ ანუ მტკვრის მარცხენა სანაპიროს ქვეყანას – სავარაუდოდ, შაქკაბალას რეგიონებს, მსგავსადვე მტკვრის მარჯვენა სანაპიროს ქვეყანას თბილისის სამხრეთით სომხურ წყაროებში **გუგარქი** ანუ **გუგართა** ქვეყანა ერქვა. სიტყვები **გარდაბანი, გოგარენა, გუგარქი, გარდმანი და გარგარი** – ერთი ეტიმოლოგიური წარმოშობის უნდა

იყოს და დაკავშირებული უნდა იყოს ფუძე ძირ „გარდ“-თან.

„**გარდ**“ ანუ „**ქართ**“ - ქართველი ერის თვითსახელწოდებაა.

ქართველი, ანუ **გარდელელი** საერთო ფუძისეული სიტყვაა, რომელზეც აგებული უნდა იყოს ზემოთ აღნიშნული სახელები.

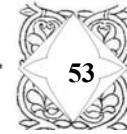
გარგარელებიც შესაძლოა ქართულ ეთნოსთან ახლო ნათესაურ კავშირში იმყოფებოდნენ. მათი ენა ჯერ კიდევ არ არის შესწავლილი, ის მკვდარ ენათა ჯგუფს განეკუთვნება.

ყოველ შემთხვევაში კახეთი და კახელები გარდაბანთან არიან დაკავშირებული მატიანე ქართლისაის მიერ - მაგალითად მემატიანე წერს - „გამოვიდა საჰაკ ამირა ტფილელი ლაშქრით ... და მოვიდეს **კახნი გარდაბნელნი** შველად საჰაკისა“ (ქ.ც. I, გვ. 255)

„**კახნი გარდაბნელნი**“ სახელის ხსენება საფუძველს იძლევა ვიგულისხმობთ, რომ გარდაბანი ანუ „ალაზნის იქითა ჩაყოლება“ ეთნიკურად კახელებით იყო დასახლებული, ამიტომაც წერს მემატიანე - „მოვიდეს **კახნი გარდაბნელნი**“. კახელები გარდაბნის გარდა კიდევ სხვა მრავალ რეგიონებშიც ცხოვრობდნენ, ამიტომაც განმარტავს მემატიანე, რომ ის კახელები, რომელნიც საჰაკის მხარეს იბრძოდნენ - **გარდაბნის ქვეყნელები, ალაზნის გაღმართი ჩაყოლების მცხოვრებნი იყვნენ, ამ ქვეყანას მაჭის საერისთავოც დაერქვა შემდგომ**.

როგორც ითქვა, აშოტ კურაპალატის აღზევებას ხელი შეუშალა ქართლში კვლავ შემოჭრილმა არაბების ლაშქარმა, რომელსაც ხალილი მეთაურობდა. აშოტის მკვლელობის შემდეგ ისინი კვლავ დაეუფლნენ ქართლს. ხალილმა თბილისის ამირად დატოვა ალი შუაბის ძე, თვითონ კი უკან დაბრუნდა.

„**მას ჟამსა შეითქუნეს გარდაბნელნი და განაჩინეს ქორეპისკოპოსად დაჩი, ძე იოანე ქუაბულის ძისა, და შემდგომად მისსა დასვეს ქორეპისკოპოსად სამოელ დონაური და**

კუალად მეორედ მოვიდა იგივე ხალილ არაბი, შეიბნეს გარდაბნელნი გავაზს და გააქციეს ხალილ და მოსწყდა სიმრავლე ფრიადი და კუალად დაჯდა ტფილისს ამირად საჰაკ ისმაილის ძე. ხოლო ხალილ მივიდა მესამედ და მოკლეს ჯავახეთს“ (იქვე, გვ. 255).

თბილისის ამირა საჰაკი არ ემორჩილებოდა არაბთა ცენტრალურ ხელისუფლებას, ამიტომაც ის ტახტიდან გადააყენა ხალილმა და მის მაგიერ ამირობა უბოძა ალი შუაბისძეს, ამის შემდეგ გარდაბნის კახელები შეებრძოდნენ გავაზთან საქართველოში მეორედ შემოჭრილ ხალილს და დაამარცხეს, თბილისის ამირობა ამის შედეგად უკან დაიბრუნა საჰაკმა. მაშასადამე, საჰაკი და კახნი გარდაბნელნი ერთიანი ძალებით ებრძოდნენ ბარდავში დამკვიდრებულ ხალილსა და მის მომხრეებს.

ხალილის სიკვდილის შემდეგ მის ძეს მოჰამედს მიემხრო ბაგრატ კურაპალატი - აშოტ კურაპალატის ძე „და მისცა მას ქართლი“ (იქვე, გვ. 255). ამას არ შეეგუენ „კახნი გარდაბნელნი“ და თბილისის ამირა საჰაკი და შეებრძოდნენ რეხთან მოჰამედსა და ბაგრატ კურაპალატს. ამის შემდეგ მოჰამედი გაიქცა ბარდავში.

გარდაბნელების ქვეყანაში მდებარეობდა პუნქტი ძველი გავაზი, რასაც მემატიანე აღნიშნავს კიდევ.

ძველი გავაზი ლაგოდეხის რაიონში მდებარეობდა. მაშასადამე, „გარდაბანი ალაზანს გაღმართი ჩაყოლება“, ის, როგორც ითქვა ლაგოდეს, ზაქათალა, ბელაქან, კახის რეგიონს მოიცავდა. მას დამოუკიდებლობა მოუპოვებიათ არაბთაგან და ძლიერ ძაღად წარმოჩნდა, კახ-გარდაბნელებს მათ მიერვე ამორჩეული ქორეპისკოპოსი მმართველობდა.

გარდაბნელებს საერთო კრება მოუწყვიათ, სადაც ქორეპისკოპოსად ჯერ დაჩი დაუდგენიათ, მის შემდეგ კი სამოველ დონაური. დაჩი იაონე ქვაბულის შვილი იყო, გამოჩენილი საგვა-

რეულოდან (ქვაბულისძენი). ისინი ქორეპისკოპოსები ყოფილან **გარდაბნელებისა**, კახეთის საქორეპისკოპოსოს სახელით ცნობილი პოლიტიკური ერთეულისა. ქორეპისკოპოსი – საეკლესიო ტერმინია და ნიშნავს ეპისკოპოსის ნაცვალს, იმ დამხმარე სასულიერო პირს, რომელსაც სოფლების, შორეული კუთხეების სასულიერო მმართველობა ევალება.

მაშასადამე, კახეთის, ანუ გარდაბნის ქორეპისკოპოსები ყოფილან სასულიერო პირები – ეპისკოპოსის დამხმარენი.

რომელი ეპისკოპოსი იგულისხმება? შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ისინი იყვნენ ქართლის კათალიკოსის ქორეპისკოპოსები. მაგრამ, იუამად, ქართლის კათალიკოსები არაბობის გამო სამცხე-ჯავახეთში იყვნენ გადასულნი, რადგანაც „გარყენილ იყო საყოფელად მცხეთა“ ანუ მცხეთა იმუამად (არაბთაგან დანგრევის გამო) კათალიკოსის საცხოვრებლად უვარგისი გამხდარა. კათალიკოსის სამცხეში გადასვლის გამო ცნობილი საეკლესიო კრებებიც სამცხე-ჯავახეთში ჩატარდა გრიგოლ ხანძთელისა და სხვათა მონაწილეობით.

თვითონ კახეთ-გარდაბნის მხარეშიც იყო საეპისკოპოსო, ზემოთ ხსენებული საქართველოს პატრიარქის ექვთიმეს 1310 წლის მოგზაურობიდან ჩანს, რომ მცხეთა ამ მხარეს განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევდა. ასევე უნდა ყოფილიყო 840-860-იან წლებში, როდესაც საქორეპისკოპოსო ჩამოყალიბდა.

მეორე მხრივ, აღმსარებლობით ეს მხარეები არა მონოფიზიტური, არამედ ქალკედონიტური ყოფილა, რადგანაც ქორეპისკოპოსი ქალკედონიტური მცხეთის ერთერთი სასულიერო ხელმძღვანელი იყო, რომელსაც ჩანს საერო ფუნქციებიც მიენიჭა და ის თავის ქვეყანას საერო მხრივაც მართავდა, რადგანაც ლეგიტიმური საერო ხელისუფლება მკვეთრად იყო შეზღუდული და განადგურებული არაბთა მიერ. მათ

ჯერ არჩილი ხოსროიანი მეფე აწამეს, შემდეგ კი აშოტ ბაგრატიონი.

კახეთის ქორეპისკოპოსების ქალკედონიტობა იმითაა მნიშვნელოვანი, რომ ჰერეთი მონოფიზიტური იყო ვიდრე დინარა დედოფლამდე ანუ X საუკუნემდე.

ესაა ძალზე მნიშვნელოვანი ფაქტი, რომელსაც, სამწუხაროდ ყურადღება არ ექცევა, რომ ჰერეთი ერქვა კახ-გარდაბნის იქით, შაქის პროვინციის მარჯვნივ მდებარე კაბალასა და მის მიმდებარე სანახებს, ვიდრე შამახამდე და არა კახ-ზაქათალა-ბელაქან-ბოდბე-დავით-გარეჯას რეგიონს, როგორც ეს მიჩნეულია ამჟამად.

თბილისის განდგომილი ამირას დასასჯელად ქართლში შემოიჭრა ბუღა თურქი, მან მოკლა თბილისის ამირა საპაკი, მას მიემხრო ბაგრატ კურაპალატი.

აფხაზთა მეფეები და გარდაბნელები ეომებოდნენ ბუღას ჯარებს - „დაუდგეს წინ გარდაბნელნი და ავნებდეს დიდად ლაშქარსა“ (იქვე, გვ. 256).

თოვლის მოსვლის შემდეგ ბუღა „შეიქცა გარე და დაიზამთრა ბარდავს და შეიპყრა ხუცისა ვინმე ძე, რომელი გამთავრებულ იყო და შემუსრა გარდაბანი. განაღო კარი დარუბანდისა და გამოიყვანა ხაზარნი, სახლი სამასი და დასხნა იგინი შანქორს“ (ქ.ც. I, გვ. 256). აქედან ჩანს, რომ გარდაბანში - „ალაზნის იქითა ჩაყოლები“ გარდა ჩანს შამქორიც ანუ რანის ერთი ნაწილიც მოიაზრებოდა, სადაც მტერს ხაზართა 300 ოჯახი დაუსახლებია.

ამ დროისათვის ქორეპისკოპოსად გაბრიელ დონაური, სამოელ ქორეპისკოპოსის ძმა და სხვანი ყოფილან (იქვე, გვ. 257). მემატინე მათ შემდეგ ასახელებს კახთა ქორეპისკოპოსებს გაბრიელ დონაურს და ფადლა არეგმანელს, ამ უკანასკნელს ბრძენ კაცსა და საქმის მცოდნეს უწოდებს (იქვე, გვ. 259). ისინი ყოფილან ბაგრატ კურაპალატის ძის დავით მეფე-კურაპალატის დროს, ხოლო მეფე ადარნასე

კურაპალატის დროს იხსენიებიან ქორეპისკოპოსები ფადლა და კვირიკე - „ფადლა ქორეპისკოპოსი განძლიერდა და დაიმორჩილნა გარდაბნელნი და შემდგომად მისა დაჯდა კვირიკე ქორეპისკოპოსად“ (ქ.ც. I, გვ. 262).

კახ-გარდაბნის ქვეყანა და ჰერეთი ერთმანეთს ებრძოდნენ.

ჰერეთი ამ დროისათვის გაძლიერებული იყო არაბთა მიერ.

იმ დრომდე კახეთში შემავალი შაქისის მეპატრონე ბაგრატიონები გაძლიერდნენ და მათ შეძლეს ჰერეთის ანუ კაბალის ქვეყნის დამორჩილება ვიდრე შამახამდე.

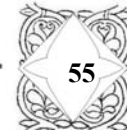
ამის გამო ჰერეთის მპყრობელებად შაქისელი ბაგრატიონები გადაიქცნენ, მათ ჰერეთის მეფის ტიტული მიანიჭეს არაბებმა და დაიწყეს თავიანთი სამეფოს საზღვრების გაფართოვება.

ჰერეთის სამეფო გაძლიერდა და შეძლო კახ-გარდაბნის, მისი მეზობელი ტერიტორიის დაპყრობა, მათ შორის ყოფილა ვეყინის ციხეც.

გარდაბნის პოლიტიკური ერთეული ბუღა-თურქის ლაშქრობის შემდეგ კიდევ უფრო, მკვეთრად დაემცრო. მან დაკარგა ძირითადი ტერიტორიები - „ალაზნის გაღმა მხარის“ სამხრეთი ნაწილი და საზღვარი გავაზთან იქნა გაველებული, სხვა ტერიტორიები ჰერეთში აღმოჩნდა.

გარდაბნის პოლიტიკური ერთეული ამ დამცრობის შემდეგ კვლავ აგრძელებდა არსებობას - ახლა უკვე მისი ძირითადი ნაწილი გახდა კახეთის ჩრდილო მხარე. ყოფილი კახ-გარდაბანის ერთი ნაწილი ჰერეთში მოექცა, მაგრამ მისი უკან დაბრუნებისათვის კახელები დიდად იღწოდნენ.

ქვეყანა არაბების გამო აოხრებული იყო, ხალხის რაოდენობა შემცირებული, ამიტომაც წერს მემატინე - „შემდგომად ამისა, ვითარ გარდახდეს წელნი რაოდენიმე და მოეშენა ქვეყანა, მაშინ უხმო კვირიკე ქორეპისკოპოსმან კონსტანტი აფხაზთა მეფესა ჩავიდეს ჰერეთად და მოადგეს ციხესა ვევი-

ნისასა. აფხაზთა მეფე მოადგა ზელათ-კერძო და კვირიკე ქვემოთ და ვითარ მისწურეს წაღებად, მაშინ ადარნასე პატრიკი მოვიდა პარასკევის ჯვარსა მიუპყრა ზავის პირი, მოსცა აფხაზთა მეფესა არიში, გაგაზნი და კვირიკეს ორჭობი“ (ქ.ც. I, გვ. 264).

მაშასადამე კახეთის საქორეპისკოპოსო და აფხაზთა სამეფო ერთიანი ძალით იბრძოდნენ კახეთის ძველი ციხეების გასათავისუფლებლად ჰერეებისაგან. თავის მხრივ ჰერელებს ეხმარებოდა ქართველთა (ტაო-კლარჯეთის) მეფე. საბოლოოდ მხოლოდ მცირე ნაწილი დაუბრუნდა კახეთს. ამ შველის მიზეზი ის უნდა ყოფილიყო, რომ ძველი ქართლის სამეფოს არჩილ მეფის დროინდელი შემკვიდრება თავიანთად მიაჩნდათ კლარჯეთის „ქართველთა მეფეებს“, მოითხოვდნენ არჩილ მეფის კახურ ტერიტორიებს და კახეთის ბრძოლა თავისუფლებისათვის მათ სეპარატიზმად მიაჩნდათ, მათ წინააღმდეგ არაბულ ძალებს ემხრობოდნენ.

აფხაზთა მეფე გიორგის დროს გარდაიცვალა კვირიკე ქორეპისკოპოსი და მის ნაცვლად დაჯდა ქორეპისკოპოსად ფადლა, ძე კვირიკისი. ამან ააგო ციხე ლოწობანთა (იქვე, გვ. 265). ამ ეპოქაშივე ცხოვრობდა ჰერეთის დედოფალი წმ. დინარა - „ჰერეთსავე მეფობამდე იშხანიკისსა, პირველნი ყოველნი იყენეს მწვალებელნი, ხოლო იშხანიკ დისწული იყო გურგენ ერისთავთ-ერისთავისა, და დედამან მისმან მოაქცევინა მართლმადიდებლად, დინარ დედოფალმან და საღართა დაეპყრა მაშინ ბარდავი და ადრაბაგანი“ (ქ.ც. I, გვ. 266).

გარდაბანი – ანუ „ალაზნის გაღმართი ჩაყოლება“ ბუღა თურქის შემდეგ უკვე არა კახეთის, არამედ ჰერეთის ქვეშ მოიაზრება, ასეთი ცვლილება მოახდინა ბუღა თურქის ლაშქრობის შედეგად „გარდაბნის შემუსურამ“ (გარდაბანი შემუსრა ბუღამ) და ჰერეთის გაძლიერებამ.

როგორც აღინიშნა ბუღა თურქის შემდეგ კიდევ უფრო განივრცო ჰერეთი, მიზეზი ამისა ის იყო, რომ გარდაბან-კახეთის ქორეპისკოპოსები ემხრობოდნენ თბილისის იმ ამირებს, რომელნიც ბარდავ-რანში დამკვიდრებულ არაბთა სხვა სარდლებს მტრობდნენ. ამის გამო ჰერეთის მეფე მთავრები რან-ბარდავის მფლობელებს ემხრობოდნენ. საბოლოოდ ბუღა-თურქმა დაამარცხა თბილისის ამირები, რომლებსაც გარდაბანის ქორეპისკოპოსები ემხრობოდნენ. ეს იყო კახ-გარდაბნელთა დიდი პოლიტიკური მარცხი. ისინი ბრძოლის ველზეც დაამარცხა ბუღამ და კახ-გარდაბანიც შემუსრა. ამ მიზეზის გამო, გარდაბანი ანუ „ალაზნის გაღმართი ჩაყოლება“ ჰერეთში აღმოჩნდა IX საუკუნის შემდეგ.

X საუკუნესა და შემდგომ მიუხედავად იმისა, რომ კახეთის მთავრები აფხაზთა მეფეების შემწევით ცდილობდნენ „ალაზნის გაღმართი ჩაყოლების“ უკან დაბრუნებას, ეს მათ იმუამად ვერ მოახერხეს. „ქართველთა მეფეები“ ანუ ტაო-კლარჯეთის მეფეები ჰერეთის მფლობელებს უჭერდნენ მხარს.

საქართველოს გაერთიანების შემდეგ ჰერეთიც და კახეთიც ერთიან სამეფოში მოექცა. ასე, რომ კახელებით დასახლებული გარდაბანი ანუ ალაზნის გაღმა მხარე - ბელაქნის, ზაქათალას და კახის რაიონები, შაქის ჩათვლით ისტორიის გარკვეულ ეტაპზე ჰერეთში იყო მოქცეული. ის ყოველთვის ქალკედონიტური ანუ მართლმადიდებლური მხარე იყო იმ დროსაც როცა ჰერეთის ძირითადი ნაწილი მონოფიზიტური იყო.

ჰერეთის ძირითადი ნაწილი იწყებოდა ბარდაშენ-ვართაშენთან და ვიდრე შამახამდე იყო განვრცობილი ისიც X საუკუნეში ქალკედონიტური გახდა და მცხეთელი პატრიარქის იურისდიქციაში შევიდა. „ალაზნის გაღმართი ჩაყოლება“ საქართველოს პატრიარქის განსაკუთრებული ყურადღების ქვეშ იყო, ამით უნდა ავსხნათ

1310 წელს მცხეთელი პატრიარქის აქ მოგზაურობა, მის მიერ ამ მხარეში მდებარე წმ. ნინოს, წმ. არჩილის, წმ. გიორგის, ყოვლადწმიდა ღვთისმშობლისა და ყოვლადწმიდა სამების ეკლესიების მონახულება, მათ შორის ძველი მოვაკანისა და ელისენისა.

„ალანის ბაღმართი ჩაყოლება - ბარდაბანი“

ზაქათალა, ბელაქან, კახისა და შაქის რაიონები მუდამ კახეთში შედიოდნენ. მათი მომცველი რეგიონი ერთიანი საქართველოს სახელმწიფოს დაშლისა და კახეთის სამეფოს დაარსების შემდეგაც მუდამ კახეთის განუყოფელი ნაწილი იყო, უფრო მეტიც აქ მდებარეობდნენ კახეთის სამეფოს ცენტრები, სამეფო სატახტო ქალაქები - **ზაგეში, ბაზრქალაქი**, კახეთის მეფეთა საზამთრო რეზიდენცია **მაჭი** (VIII ს.) და **ბოეთანი** - კახეთის მეფეთა ერთ-ერთი დიდი რეზიდენცია.

კახეთის ამ გულში იღებდნენ კახეთის მეფეები ელჩებს. ასე იყო შაჰ-აბასამდე, რომელმაც კახეთს ჩამოაჭრა ეს ნაწილები ისევე, როგორც ადრე ბუღა-თურქმა. შეიქმნა სასულთნო, შემდეგ კი საბუღარო დაღესტნელი ლეკებისა - ჭარ-ბელაქანი.

შაქი კიდევ უფრო ადრე დააშორეს კახეთს. მისი მოსახლეობა გამაჰმადიანდა.

ამ დროს კვლავ მიეცა ასპარეზი სომხურ ეკლესიას. განსაკუთრებით მას შემდეგ, რაც ეს ტერიტორიები რუსეთის იმპერიაში მოექცა. პასკევიჩის დროს და მის შემდეგ 1820-30-იანი წლებიდან აქ ჩამოსახლეს ყარაბაღელი სომხები. მათ აქ ძირითადად გამაჰმადიანებული ყოფილი კახელები დახვდათ, მათი სოფლები მოფენილი იყო იმ ძველი ტაძრებით, რომელნიც ერთ დროს საქართველოს პატრიარქმა ექვთიმემ მოილოცა.

მონოფიზიტთა ერთი ჩვეულება ექვთიმეს დოკუმენტშიც არის აღწერილი - ესაა სხვისი სასულიერო საკუთრების მითვისება - კერძოდ ექვთიმეს დროს მათ პეტრე ლაგაძის მიერ დაწერილი წიგნი „ალანის ისტორია“ მიუთვისებიათ, პასკევიჩის დროს კი ქართული ტაძრები - ამ რეგიონისა - მიისაკუთრეს.

1310 წლის დოკუმენტში ნაბრძანებია - **„ცხოვრება ალანისა, ესე იგი არს საგანისა, რომელი დაწერა პეტრე ლაგაძემან - ვინმე სომეხმა გარყვნა იგი და საკუთრივ დაწერილად გამოაცხადა და სომეხთაც ადვილად იწამეს ჩვეულებისამებრ“** (1310 წლის მაღალაშვილისეული სახარება, კ. კამკულიძე, ეტიუდები, II, 1941, გვ. 314-315).

ტექსტში სიტყვა „გარყვნა“ წაშლილია და მისგან მხოლოდ ორი ასო დარჩენილა „გა“, კეკელიძის აზრით აქ ეწერა „გადაიღო“. ტექსტის გამრყვნელს საბოლოოდ მთელი წიგნი მიუთვისებია და ავტორად თავის თავი გამოუცხადებია - ეს კი მათ „ადვილად დაიჯერეს ჩვეულებისამებრ“ ნათქვამია დოკუმენტში.

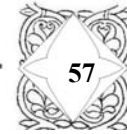
პასკევიჩის დროს ყარაბაღელ სომხის სასულიერო პირებს უპატრონოდ მიტოვებულ ზაქათალა-ბელაქან-კახის რეგიონში ქართული ეკლესიებისათვის სახელები შეუცვლიათ.

კერძოდ - ვარდაშენის წმ. წინასწარმეტყველ ელიას ტაძრისთვის უწოდებიათ წმ. ელიშეს სახელი - ელიშე ალბანეთის განმანათლებლად მიიჩნევა და ალბათ ამ მიზეზით.

შაქის ეკლესიისთვის წმ. რიფსიმეს სახელი უწოდებიათ, მაშინ, როცა 1310 წლის დოკუმენტში ასეთი სახელის მქონე ეკლესია არ ჩანს, აქ იხსენიება ლექართის წმ. ნინოს ეკლესია.

ქიშ-ნუხის, ანუ გიშის ეკლესიისათვის სახელი არ შეუცვლიათ - ის დარჩა ყოვლადწმიდა ღვთისმშობლის სახელობისა.

ასევე წმ. გიორგის სახელი არ შეუცვლიათ ზარის ანუ ზაიზიტის

ეკლესიისათვის. სამაგიეროდ ქართული წარწერები სომხურით შეუნაცვლებიათ. მრავალი სომხური წარწერა XIX საუკუნით თარიღდება. ეს შეეხება ძირითადად შაქი-ვარდაშენის (ოგუზის) რეგიონს, ასევე მოხდებოდა კაბალას (კუტკაშენის) რეგიონშიც.

როგორც აღინიშნა, გარდაბანი ერქვა როგორც მტკვრის მარჯვენა, ისე ალაზნის მარცხენა სანაპიროს ტერიტორიებს. კერძოდ უძველესი ხანიდან „ბერდრუჯის მდინარიდან ვიდრე ტფილისამდე“ - გარდაბანი იყო. მაგრამ VIII-IX საუკუნეებში გარდაბანი ასევე ერქვა „ალაზანს გაღმართ ჩაყოლებას“. ეს მიწა - კახელებით იყო დასახლებული ქართლის ცხოვრების ზემოთ მოყვანილი ცნობებით, შემდეგ - ბულათურქის დროს - ეს გარდაბანი ჰერეთს გადაეცა, საქართველოს გაერთიანების შემდეგ - კვლავ კახეთის პროვინციაში მოექცა, საქართველოს დაშლის შემდეგ კი კახეთის სამეფოში XVIII-მდე როცა შაჰ-აბასმა ის ჩამოაჭრა კახეთის სამეფოს, რამაც იქამდე მცხეთის პატრიარქის სამრევლო ამ მხარეებისა გაამაჰმადიანა, ნაწილი მართლმადიდებლებისა კი სომხური ეკლესიის იურისდიქციაში მოექცა, თუმცა მცირე ნაწილმა შეძლო თავისი ვინაობის შენარჩუნება.

16. XII. 2012
 მონასტერი

კახ-ბარდაზნის დასუსტება და ჰერეთის ბაჰლიერება

VIII ს-ში აშოტ კურაპალატის ძემ ბაგრატმა შეძლო თავის ხელში აეღო თავისი მამის, აშოტის მიერ მოპოვებული მიწა-წყალის მმართველობა, თავის ძმებთან ერთად. ის ემორჩილებოდა არაბთა ხელისუფლებას და ამიტომ მიემხრო ხალიფას მიერ გამოგზავნილ მხედართმთავარ მუჰამედს, ამ მუჰამედს ევალებოდა განდგომილი თბილისის ამირას საჰაკის დასჯა. საქმე ის იყო, რომ აფხაზთა მეფეები და თბილელი ამირები შეკავშირდნენ არაბთა სახალიფოსთან ბრძოლისას, ხოლო კლარჯი ხელმწიფეები პირიქით - სახალიფოს ემხრობოდნენ.

თბილელ ამირა საჰაკს შეებრძოდნენ მუჰამედი და ბაგრატ აშოტის ძე, მათ აიღეს უფლისციხე.

„კახნი გარდაბნელნი“ მივიდნენ უფლისციხესთან საჰაკის საშველად. დიდი ბრძოლის შემდეგ მუჰამედმა დატოვა საქართველო და ბარდავში გადავიდა.

საჰაკისა და მუჰამედის ურთიერთ-ბრძოლა კვლავ გაგრძელდა, ამ ეტაპზე სახალიფოს წინააღმდეგ ბრძოლისას აფხაზები, კახელები და თბილელები ერთად იდგნენ, შემდეგ ბულათურქის შემოსვლისას აფხაზთა და კახთა ძალები კვლავ ერთ მხარეს იბრძოდნენ. ბულათურქმა დასაჯა თბილელი ამირა საჰაკი, რომელიც არ ემორჩილებოდა სახალიფოს.

შემდეგ ბაგრატ კურაპალატის და ბულათურქის ჯარი შეებრძოლა და დაამარცხა აფხაზთა ჯარი, აფხაზთა მეფე იძულებული გახდა ექებნა უკან დასახევი გზა დასავლეთ საქართველოსკენ, ეს გზები ჩაკეტილი იყო, ამიტომაც ის იძულებული გახდა წასულიყო დვალეთის გზით. „კახნი გარდაბნელნი“ წინ დაუდგა სახალიფოს ლაშქარს. ბულათურქმა გადაწყვიტა გაჰყოლოდა ჩრდილოეთის გზით

გაქცეულ აფხაზთა მეფეს და სურდა კავკასიაში შესვლა, მართლაც მიაღწია ცხავატამდე, მაგრამ კახეთის გავლენის ქვეშ მყოფმა მთიულეებმა დიდი წინააღმდეგობა გაუწიეს და არ შეუშვეს კავკასიის მთებში. ფაქტიურად „**კახ-გარდაბანელთა**“ წინააღმდეგობის გამო სახალიფოს გეგმა ჩაიშალა.

ბუღა თურქი იძულებული გახდა უკან დაბრუნებულიყო და დაეზამთრა ბარდავში, მან ისარგებლა იმ მომენტით, რომ გარდაბანი ახლოს მდებარეობდა ბარდავთან და მემატინანეს სიტყვით მან შეიპყრო **კახ-გარდაბანის** მთავარი, ვინმე ხუცისძე და შემუსრა გარდაბანი. ამ გარდაბნის ქვეშ იგულისხმება ალაზნის მარცხენა სანაპიროზე მდებარე ტერიტორიაც. **გარდაბანს მემატინანე უწოდებს „ალაზნის გაღმართი ჩაყოლებს“**.

როგორც ჩანს, გარდაბნის ამ რეგიონში იმჟამად შედიოდა ასევე შამქორიც, ამიტომაც ბუღა თურქმა დარუბანდის გზით კასპიის ზღვის მხრიდან შემოიყვანა სამასი სახლი ხაზარები და „დასხნა იგინი შამქორს“ („ქართლის ცხოვრება“ ტომი I, გვ. 256).

უძველეს დროს, როგორც მიიხნევა, ერთ ოჯახში, ერთ სახლში დაახლოებით 80-100 კაცი ცხოვრობდა, ასეთ შემთხვევაში 300 სახლი შეადგენს 24000-30000 სულს, რაც დიდი რაოდენობაა იმ ოლქისათვის. ამ ჩამოსახლებით ბუღა-თურქმა შეასუსტა **კახ-გარდაბანელთა** ძალა.

ამასთანავე უნდა ითქვას ისიც, რომ IX საუკუნისათვის გარდაბანი დიდი ოლქი იყო და მასში არა მხოლოდ „ალაზნის გაღმართი ჩაყოლებს“, ანუ ალაზნის მარცხენა სანაპირო, არამედ ალაზნის მარჯვენა სანაპიროცა და მტკვრის სანაპიროებიც შედიოდა, მასთან ახლოს იყო დმანისის ძლიერი ოლქი, ამიტომაც ბუღა თურქმა დმანისის რეგიონის დასუსტების მიზნით ჩრდილო კავკასიიდან შემოიყვანა „100 სახლი“ ოსური ოჯახი და „დასხნა იგინი დმანისს“ (იქვე, გვ. 257),

ამით **კახ-გარდაბნის** სამხედრო ძლიერება დასუსტდა.

ამ ეპოქაში კახთა ქორეპისკოპოსი ყოფილა გაბრიელ დონაური, ძმა სამოელ ქორეპისკოპოსისა.

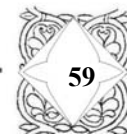
გაბრიელ დონაურის შემდგომ, კახთა ქორეპისკოპოსად დაჯდა ფადლა არეგმანელი. ფადლას შემდგომ კი კახთა ქორეპისკოპოსი იყო კვირიკე უჯარმა იყო თბილისის ამირას ხელში, არაბებმა აიღეს ბოჭორმის ციხე და მიწა-წყალი უფლისციხემდე.

კახ-გარდაბანელთა დასუსტებამ საერთოდ შეცვალა პოლიტიკური სურათი, მნიშვნელოვნად შეიცვალა საზღვრები და კახეთი შემცირდა.

კახეთის გარდაბნის დასუსტებით ისარგებლა ჰერეთის მეფემ, მან შეძლო დაეპყრო კახეთის მიწები ალაზნის მარცხენა სანაპიროზე, ხოლო მარჯვენა სანაპიროს მხარეს აიღო ვეჯინის ციხე.

დაუძღურების გამო, როცა კახეთის მიწაწყლის დიდი ნაწილი ჰერეთის ხელში აღმოჩნდა, კახეთის მთავრები იძულებულნი გახდნენ შეკავშირებოდნენ თავიანთ წინანდელ მტრებს აფხაზთა მეფეებს. კერძოდ კვირიკე ქორეპისკოპოსმა კახეთში მოიწვია აფხაზთა მეფე კოსტანტინე და ისინი ერთიანი ძალით შეებრძოლენ ვეჯინის ციხეში გამაგრებულ ჰერეთელ მეციხოვნეებს, არიში და გავაზი აფხაზ მეფეთა ხელში გადავიდა, ხოლო კვირიკეს ხელში გადავიდა ორჭობი. მის შემდეგ მხარეები დაზავდნენ.

კვირიკე ქორეპისკოპოსის შემდგომ ახალ ქორეპისკოპოსად დაჯდა ფადლა კვირიკეს ძე, რომელმაც ლოწობნის ციხე ააშენა „და ჰერეთსავე, მეფობამდე იშხანიკისსა, პირველნი ყოველნი იყვნეს მწვალებელნი, ხოლო იშხანიკ დისწული იყო გურგენ ერისთავ ერისთავისა, და დედამან მისმან მოაქცივნა მართლმადიდებლად, დინარ დედოფალმან. და საღართა დაეპყრა მაშინ ბარდავი და ადარბადაგი“ („ქართლის ცხოვრება“, ტომი I, გვ. 266).

კახეთი უფრო და უფრო მცირდებოდა, ერთ მხრივ მისი ტერიტორიების დიდი ნაწილი ჰერეთის ხელში გადავიდა, ხოლო დასავლეთის მხარეს მის წინააღმდეგ მედგრად იბრძოდა აფხაზთა სამეფო.

ფაღლა ქორეპისკოპოსის შემდგომ კახთა ქორეპისკოპოსად დაჯდა კვირიკე, მაგრამ კახელი გარდაბნელი აზნაურები მას გადაუდგნენ და მიემხრნენ აფხაზთა მეფე გიორგის, რომელიც თავისი ლაშქრით კიდევაც ჩავიდა კახეთში და მემატიანეს ცნობით გადაწვა ის, უკან დაბრუნების შემდეგ ჩაღვა ატენის ციხეში, ხოლო ქართლის ერისთავად დანიშნა თავისი ძე ლეონი.

აფხაზთა ლაშქარი შეიკრიბა რათა კვლავ შესულიყო კახეთში. კახეთის ყველა ციხე გადავიდა აფხაზთა ხელში გარდა სამი ციხისა – ნახჭევანისა, ბოჭორმისა და ლოწობანთა, რომელნიც შემდეგ აიღო აფხაზთა მეფემ, მალევე ყველა ციხე კვლავ დაიჭირა კვირიკე ქორეპისკოპოსმა. ამის მიუხედავად, კახეთის სამეფო თანდათან თავისთავადობას კარგავდა.

შემდგომ კვირიკე ქორეპისკოპოსი და აფხაზთა მეფე ლეონი გიორგის ძე დაზავდნენ და ამ უკანასკნელმა თავისი ასული ცოლად მისცა კვირიკე ქორეპისკოპოსს, მალე ეს ქალი გარდაიცვალა. კვლავ დაიწყო ომი კახეთსა და აფხაზეთს შორის. კახეთის საზღვარი მუხრანამდე აღწევდა. კახეთის თავისთავადობა განამტკიცა აფხაზთა სამეფო სახლში დაწყებულმა არეულობამ.

კვირიკე ეპისკოპოსი დადგა შუამდგომლად დემეტრე აფხაზთა მეფისა და მის ძმას თეოდოსს შორის. მიუხედავად ამისა დემეტრემ თეოდოსს თვალები დაწვა, დემეტრეს სიკვდილის შემდგომ ბრმა თეოდოსი გამეფდა. ამ დროს კახეთის ლაშქარი მოადგა უფლისციხეს, ამიტომაც ქართლის ერისთავმა იოანე მარუშის ძემ მოციქული გაუგზავნა დავით კურაპალატს

და მოიწვია ის რათა ქართლში ელაშქრა, შესთავაზა ან თვით დაეჭირა ქართლი ანდა გადაეცა ჩრდილო ტოკლარჯეთ-სამცხის მმართველ ბაგრატ გურგენის ძისათვის რომელიც იყო აფხაზთა მეფის გიორგის შვილიშვილი, კერძოდ გიორგის ასულის წული **„რომელსა ეყოდა დედულად აფხაზეთი და ქართლი“** (ქართლის ცხოვრება, I ტომი, გვ. 272).

დავით კურაპალატი თავისი ლაშქრით მიადგა უფლისციხეს და ის უბოძა ბაგრატს და მის ძამას გურგენს - **„ბაგრატ ძე გურგენისი გაეზარდა შვილად თვისად“** - წერს მემატიანე დავით კურაპალატის შესახებ.

სამხრეთ ტაოს მეფემ დავით კურაპალატმა თავის გარშემო შემოიკრიბა აზნაურები და მათ განუცხადა: **„ესე არს მკვიდრი ტაოსი, ქართლისა და აფხაზეთისა, შვილი და გაზრდილი ჩემი და მე ვარ მოურავი ამისი და თანაშემწე. ამას დაემორჩილენით ყოველნი“** (იქვე, გვ. 274)

აქედან ჩანს, რომ იმჟამინდელი საქართველო რამდენიმე პოლიტიკურ ნაწილად იყოფოდა, ესენი იყვნენ ტაო, ქართლი, აფხაზეთი და კახეთ-ჰერეთი თბილისის საამიროსა და ტაშირ-ძორაკერტის სამეფოს გარდა.

იმჟამად მიწა-წყალი ქსანის ხეობამდე (ხანდახან მუხრანამდე ან უფლისციხემდე) კლარჯეთის ჩათვლით ქართლად იწოდებოდა, მას აშოტ I-ის მემკვიდრე – კლარჯი ხელმწიფეები მართავდნენ. კლარჯეთიდან – ბასიანამდე ტაოს ვრცელი მიწა-წყალი აშოტის ძის ბაგრატ ქართველთა მეფის მემკვიდრეების მიერ იმართებოდა. ამ შტოს ეკუთვნოდა დავით კურაპალატი – ქართველთა მეფე.

ქართლის მემკვიდრე ხელმწიფე იყო გურგენი, რომლის ვაჟი ბაგრატი დავით კურაპალატმა იშვილა.

ბაგრატის დედა გურანდუხტი იყო აფხაზთა სამეფოს მემკვიდრე, ამიტომაც ლეგიტიმურად მისი ძის ხელში აღმოჩნდა ტაო, ქართლი და აფხაზეთი,

ის ქართველთა და აფხაზთა მეფედ იწოდა.

კახეთი, როგორც ითქვა, ქსანთან (მუხრანთან) იწყებოდა და ვრცლად ვრცელდებოდა სევანის ტბამდე ნახიჭევანის ჩათვლით. როგორც ითქვა, მისი ტერიტორია ძალზე შეამცირა არაბთა სახალიფომ და გადასცა ჰერეთსა და ტაშირ-ძორაკერტს. ამასთანავე კახეთის დასაუფლებლად აქტიურად იღწოდნენ აფხაზთა მეფეებიც. თავის მხრივ კახეთი ცდილობდა თავისი საზღვრები გადაეწია უფრო დასავლეთით, ამის გამო დავით კურაპალატის მიერ უფლისციხეში დატოვებული გურგენი, ძე მისი ბაგრატის და დედოფალი გურანდუხტი კახელებმა შეიპყრეს უფლისციხეში გამოლაშქრებისას. ამის გამო დავით კურაპალატი დიდი ლაშქრით ხელმეორედ მიადგა კახეთს. მას სასწრაფოდ გადასცეს გურგენი, ბაგრატი და გურანდუხტი, ასევე დაუბრუნეს უფლისციხე და ქართლი ვიდრე წირქვალამდე.

როგორც ითქვა, აფხაზთა მეფე გიორგის ძე ბრმა თეოდოსის დროს აიშალა სამეფოს საქმეები, ამიტომაც ივანე მარუშისძემ ინება, რათა აფხაზთა მეფეების ტახტზე აეყვანა თეოდოსის დის შვილი ბაგრატ გურგენის ძე დავით კურაპალატის შვილობილი. მას მხარი დაუჭირეს ქართლისა და აფხაზეთის ერისთავებმა, დიდებულებმა და აზნაურებმა. მართლაც, ბაგრატი აფხაზეთში გაამეფეს. ქართლში მას თვით მისი დედის გურანდუხტის ზოგიერთმა დიდებულმა და აზნაურმა გაუწია წინააღმდეგობა, ბაგრატი მიადგა უფლისციხეს. თავისი დედისაგან აიღო უფლისციხე და დედამისი გადაიყვანა აფხაზეთში, ხოლო ბრმა ყოფილი მეფე თეოდოსი გაგზავნა ტაოში (დავით კურაპალატის კარზე) საცხოვრებლად.

ამავე დროს გამოჩნდა ახალი პოლიტიკური ძალა კლდეკარის ბაღვაშთა საერისთავოს სახით, რომლის ხელში იყო ატენის ციხე, მტკვრის მარჯვენა

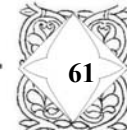
სანაპიროს მხარე, თრიალეთი, მანგლისხევი და სკვირეთი. ის თითქმის არ ემორჩილებოდა ბაგრატ მეფეს. მალე ის დაიმორჩილა აფხაზთა მეფემ და ბაღვაშები კვლავ არგვეთს დაუბრუნდნენ.

ბაგრატ III-ის პაპას (ასევე ბაგრატს) „ქართველთა მეფე“ ეწოდებოდა. მისი ძე იყო გურგენი. მას ეწინოდა, რომ მისი შვილი ტახტს წაართმევდა, ამიტომაც თავისი ლაშქრით შეუერთდა დავით კურაპალატს, რომელიც ბაგრატ III-ის წინააღმდეგ წარემართა ქართლისაკენ. დავით კურაპალატსაც ეწინოდა, რომ ბაგრატ III ტახტს წაართმევდა, ამიტომაც დაეჭვდა, როცა ბაგრატ III თავისი ლაშქრით შიდა ქართლში შევიდა რატი ბაღვაშ ერისთავის დასასჯელად. საქმე მალე გაირკვა და მშვიდობა დამყარდა.

ქართულ წყაროებში ამ საუკუნის ამბების თხრობისას „ქართველები“ ეწოდება ჩრდილო ტაო-კლარჯეთ-შიდა ქართლის მხარეთა მფლობელებს. შესაბამისად აფხაზები ერქვათ – დასავლელ ქართველებს, კახელები – კახეთის მცხოვრებთ, ეს იმითაა საინტერესო, რომ სამხრეთ ტაოს მეფეებსაც – „ქართველთა მეფეები“ ერქვათ. მაშასადამე, იყო ორი „ქართველთა სამეფო“, ერთი სამხრეთ ტაოში და მეორე ჩრდილო ტაო-კლარჯეთ-შიდა ქართლში. ტაოს მეფეებს უფრო უცხოურ წყაროებში ერქვათ ივერთა მეფეები. ქართულ წყაროებში – უბრალოდ ტაოს მეფეები ერქვათ.

ბაგრატ III გაძლიერდა და მოითხოვა კახეთის მმართველებისაგან მათ ხელში მყოფი ქართლის ციხეები. ამ დროს ქორეპისკოპოსი იყო დავითი. მან არ დათმო, რადგანაც მიწა-წყალი ქსნამდე თავის ტერიტორიად მიაჩნდა.

ბაგრატ III-მ „ხემო ლაშქარით“ გაიარა თრიალეთი, განვლო მცხეთის ხიდი, შემოუერთდა სხვა ლაშქარი და დადგა თიანეთში. დაამარცხა ქორეპისკოპოსი დავითი და ამასთანავე შევიდა და „ადილო ქვეყანა ჰერეთისა,

განაჩინა მთავრად აბულალ და წარვიდა შინა“ (ქ.ც. I, გვ. 279).

შემდეგ კვლავ გაერთიანდა ჰერეთისა და კახეთის ლაშქარი დავით ქორეპისკოპოსის მეთაურობით, დავითმა ჰერეთიც დაიჭირა. ბაგრატ III-მ კვლავ ილაშქრა და ჰერეთი მეორეჯერ აიღო და „ღინარ დედოფალი თავისად დაიჭირა“ (იქვე, გვ. 279).

ამის შემდეგ იგი შეუდგა კახეთის ციხეების აღებას. ამ დროს ქორეპისკოპოსი იყო კვირიკე. ბაგრატ III-მ ორ წელიწადში მთლიანად აიღო კახეთი და ჰერეთი, ხოლო კვირიკე გადაიყვანა აფხაზეთში თავის კარზე.

ჰერეთი და რანი წინა საუკუნეებში ხშირად ერთიანდებოდნენ, ერთ პოლიტიკურ ერთეულს ქმნიდნენ. რანი – მტკვრის მარჯვენა, ხოლო ჰერეთი მარცხენა სანაპიროს ქვეყანა იყო.

აფხაზთა მეფე ბაგრატ III-ის მიერ ჰერეთის დაჭერამ რანში უკმაყოფილება გამოიწვია. რანის ამირა ფადლონი იმდენად ძლიერი არ იყო, რომ ბაგრატიანთის ომი გამოეცხადებინა, სამაგიეროდ ის მალეით და ხშირ-ხშირად თავს ესხმოდა კახეთისა და ჰერეთის მიწა-წყალს, არბევდა და მოსახლეობას ატყვევებდა. ამის აღსაკვეთად ბაგრატ III ძორაკერტის მხრიდან თავისი ლაშქრით შევიდა რანში და ქალაქ შამქორის ზღუდეები დაარღვია. ქალაქის აღების წინ ფადლონი ითხოვა მშვიდობა და დაზავება, სამაგიეროდ დაპირდა ხარკის გადახდას და ასევე პირობა დადო ომისას თავისი ლაშქრით ბაგრატს მიშველებოდა.

მემატიანე დიდად აქებს ბაგრატ III-ს - „ამან ბაგრატ მეფემან დაიპყრა ყოველი კავკასია თვითმპყრობელობითა ჯიქეთიდან ვიდრე გურგანამდე და აღარბაგანი და შირვანი ...ბერძენთა მეფესაცა შიში აქუნდა ამისი ყოვლადვე“ (ქ.ც. I, გვ. 281).

ბაგრატ III-მ ააშენა ბედიის ტაძარი „და შექმნა საყდრად საეპისკოპოსოდ, მოცვალა მან გუდაყვისა საეპისკოპოსო“ (იქვე, გვ. 281). იქამდე გუდაყვაში იყო კათედრა ქართველი ეპისკო-

პოსისა, და არა ბერძნისა, რასაც მოწმობს გუდაყვის არქეოლოგიური არტეფაქტები და ქართული წარწერები, მაგრამ ბედიის უფრო დიდებული ტაძრის აგების შემდეგ გუდაყვის ქართული საეპისკოპოსო ტახტი ბეღიაში იქნა გადატანილი.

„შემდგომად დიდისა მეფისა ვახტანგ გორგასლისა, არავინ გამოჩენილ არს სხვა მსგავსი მისი დიდებით და ძალითა“ (იქვე, გვ. 282).

მემატიანეს სიტყვით მეღქმისედეკ კათალიკოსმა „მოიგო“ ანუ შეიძინა „ჰერეთის მონასტერი დიდითა ძალითა ლაგოდეხი და ჰერეთსავე კატეხისა ეკლესია შესავლითა მისითა და კაკს ვაჭარი ათორმეტი და ზიარი – სოფელი დიდი“ (ქ.ც. I, გვ. 295)

კახეთ-რანის მეფეთა შორის უფრო ცნობილია „დიდი კვირიკე, რანთა და კახთა მეფე“, თუმცა რანს ასევე თავისი ცნობილი ამირა ფადლონი ჰყავდა.

როგორც აღინიშნა, IX საუკუნეში კახელები თბილელ ამირა საჰაკს ესმარებოდნენ ბაგრატ კურაპალატის წინააღმდეგ, კერძოდ საჰაკს შეელოდნენ „კახნი გარდაბანელნი“ („ქართლის ცხოვრება“, ტომი I, გვ. 255).

აფხაზთა სამეფო, თბილისის საამირო და კახეთის საქორეპისკოპოსო ერთიან ფრონტს ქმნიდნენ, მეორე მხარეს იყვნენ სახალიფო და კლარჯეთი.

X საუკუნეში აფხაზთა სამეფოს ჰქონდა მისწრაფება კახეთის დამორჩილებისა, კახეთში ილაშქრა აფხაზთა მეფე გიორგი მეორემ ორჯერ, ასევე აფხაზთა მეფემ ლეონ მესამემ, ბაგრატ მესამემ, ბაგრატ მეოთხემ, საბოლოოდ ის საქართველოს გაერთიანებულ სამეფოს შემოუერთა დავით აღმაშენებელმა. მიუხედავად ამისა, ისინი ხშირად ერთიანდებოდნენ ქვეყნის საერთო მტრის – სახალიფოს წინააღმდეგ. ასევე ესმარებოდნენ თბილელ ამირას, განდგომილს სახალიფოდან. როგორც ითქვა, ტაო-კლარჯელი მეფეები პირიქით სახალიფოს ესმარებოდნენ.

METROPOLITAN ANANIAS

THE HISTORY OF THE HOLY APOSTOLIC CHURCH OF GEORGIA (An abridged version)

English translation: Maia Akhvlediani

May God bless all those people who inspired us to write this book, those who assisted us in this accomplishment, the readers and all who will welcome with love the history of the Holy Apostolic Church of Georgia.

Metropolitan Ananias

His Holiness and Beatitude Catholicos-Patriarch of All Georgia, Metropolitan of Bichvinta and Tskhum-Abkhazia, Archbishop of Mtskheta and Tbilisi Ilia II and His Eminence Metropolitan Ananias of the Manglisi Diocese.

Foreword

Beloved children of Christ, let us praise the Lord our God with our words and deeds for He brought us into existence, created heavens and earth, mankind, nations and peoples.

We read in the Holy Scriptures that people at the first were one nation and spoke one language – “Now the whole earth was one language and one speech” (Genesis 11.1).

However, after having destroyed the Tower of Babel, the Lord willed to have many nations with many languages on earth. So it was that there were formed primordial nations and each was bestowed with their own part of the earth called “homeland” or “Motherland”. People had an obligation of taking care of it, defending it from enemies. First states were formed and their peoples were compatriots to each other, they were also neighbors and friends. Fidelity and self-sacrifice to the people’s good were the two virtues well-

pleasing in the eyes of the Lord for they were fruit of love, and God is love as the Holy Scriptures proclaim: “Greater love has no one than this, than to lay down one’s life for his friends” (John 15.13).

Our blessed forefathers, ancient Georgians even from the beginning displayed a deep love for their Motherland and devotion to each other. The foremost book of mankind, the Holy Bible gives many details about them.

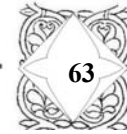
It is a known fact, that solely Noah with his family survived the Flood and his sons Sam, Ham and Japheth gave the beginning to the new mankind.

Josephus Flavius, the well-known commentator of the Bible (the 1st.c) names among Japheth’s sons Tubal, Meshech and the son of Gomer – Togarmah as the ancestors of the Iberians or Georgians: “The sons of Japheth were Gomer, Magog, Madai, Javan, Elisha, Tubal, Meshech and Tiras”. (Genesis.10.2-3). “The sons of Gomer were Ashkenaz, Riphath and Togarmah”. (Genesis. 10.3).

The great prophets Jeremiah and Ezekiel also have considerable details about them.

The outstanding Georgian historian S. Janashia gives the following concept: “About 6 000 years ago the vast territory of Asia Minor and Southern Europe (the Balkans, the Apennines and the Pyrenean Peninsula) were settled by the peoples of the same origin. Subsequently, the area of their habitation reduced. These people were the ancestors of the Georgians. As early as that period the Georgians spoke one language common for all of the tribes. Beyond 2000 years B.C., besides the Caucasus, this people expanded on the lands of Asia Minor and northern part of Mesopotamia where they founded many well-known countries.

Among the ancient Georgian lands the most glorious was Colchis. Homer and many other poets of the ancient world sang poems to her; but nothing remains immutable –beyond 800 years BC. a hostile people - Cimmerians invaded this country. They were tribes living in the steppes beyond the Caucasus. After having destroyed Colchis, they proceeded

southwards, conquered not one country and reached as far as the land of Israel. All Asia were terrified by this belligerent people. The victorious Cimmerians drove most of the population of Colchis and other countries beyond their own lands and compelled to join them in their war in the south. This warfare turned into the great migration of peoples from the north to the land of Israel and is reflected in the Holy Bible. The Lord spoke through the prophet: "... behold, I shall even send a family from the north and lead them against this land, and against those living in it, and against all the nations round about her. I will make it desolate and give it up to destruction. I will render it a hissing and a perpetual disgrace" (Jeremiah 25.9).

Thus, we can draw a conclusion that the great onslaught of the northern people on Israel was the Lord's will, and among the invaders the commentators of the Bible name "Mosoch and Tubal" (the forefathers of the Georgians who were urged by the people of Gog (the Cimmerians) to war with them in the south. They reached the mountains of Israel, gained victory in the battles and for a time were even the dominant people in those lands as King David had foreseen: "Woe is me, that dwell in Meshech, that dwell among the tents of Kedar." (Ps. 119(120).5; the Bible 1989,p.555). Who were Mosochs (Meshechs) who appeared to be settlers of the lands which lay to the north of the Holy Land?

Hecataeus of Miletus, the contemporaneous author of the prophets Jeremiah and Ezekiel (the 6th.c. BC) writes: "The Meshechs are a tribe of Colchis" ("Essays on the History of Georgia". Book 1, p.395). Therefore, these Mosochs are the people of Colchis who, under the compulsion from the Cimmerians, were present in the conquest of the southern lands.

The military aristocracy of the people driven beyond the boundaries of Colchis founded a new state in the south which in the earliest of the Georgian chronicles "The Conversion of Kartli" is spoken of as the land of "Arian Kartli". The peoples of the overseas countries called it "Ancient Iberia". Soon the Lord's will was to move the Georgians from

the south to the Caucasus. He says the following words through the prophet Ezekiel to the people from the northern lands: "I will drive you back". "Behold, I am against you, O Gog the ruler of Rosh, Meshech and Tubal! I shall gather you and all your army - horses, and horsemen, all armed with breastplates, and a large assembly with shields and helmets, and swords and the house of Togarmah from the far North and all belonging to him and many nations with you" (Ezekiel 38:3 - 6)/

According to the Holy Scriptures, the migration of the northern peoples to the south and their subsequent return was part of the Lord's great plan. For He did not will their passing away and disappearance, rather He willed to enlighten them since the cognition of the True God was His providence "... and My holy name will be known in the midst of My people Israel". (Ezekiel 39:7) and also: ... "I will bring you against My land, that all the nations may know Me when I am sanctified in you before them" (Ezekiel 38:16).

When interpreting the above mentioned verses, the Bible commentator, known worldwide as the Father of Church History, Eusebius of Caesarea and St. John Chrysostom's best disciple Theodoritus Cyrenian wrote that the Lord's will was to move the Georgian tribes back to their land by the hand of King Nebuchadnezzar: "Nebuchadnezzar who was mightier than Heracles, gathered his army, reached the land of the Iberians, defeated them, ruined and subdued them. He also moved part of them to dwell on the right side of the Pontus Sea" (Georgica I. 1961. p.30).

While giving his account on this event, Eusebius of Caesarea alludes to Megasthenus, the historian of the 4th-3rd cc. BC. Thus, in the 6th-4th centuries BC, somewhere in the south was located the ancient Iberia – the land of the Georgians. Part of its people were moved back to their homeland – the historical Colchis (Kolkheti), precisely to the eastern side of the Pontus Sea (the Black Sea) which is the territory of the contemporary Georgia, the land which obviously had been inhabited by the indigenous Georgians in former times but now,

as political centers had been returned back to the north, it revived and strengthened in power to establish the first Georgian state of the 4th-3rd centuries BC. The founder of that state was King Parnavaz according to the chronicle of the 5th-9th centuries “the Life of Kartli”, (G. “Kartlis Tskhovreba”). The population in the state was composed of a single ethnos who spoke one common language and had an integral territory. The indigenous people of this country - Egrisians (Megrelians), Gurians, Svans, Margvetians (later called “Imeretians”), Her-Kakhetians, Kartlians and others were one integral nation. The ancient Armenian historian Movses Khorenatsi writes the following: “In the 4th century BC, in the period of Nebuchadnezzar the settlers of the Pontus Sea coast (who had moved from the ancient “Iberia” to the north) multiplied and grew into a people of myriads (“The History of Armenia”, p.107)

Beyond 400-300 BC, eight principalities were the constituent parts of King Parnavazi’s realm which he had gained with the support of Prince Kuji of Egrisi. These lands were: Egrisi, Argveti, Kakheti, Khunani, Samshvilde, Tsunda, Odzrkhe and Klarjeti. Both eastern and western lands were united in the new kingdom and were called “Kingdom of Kartli”. “King Parnavas promulgated and instilled Georgian and no other language than this was spoken throughout the land. He created the Georgian writing as well”. (“Kartlis Tskhovreba”. Book 1. p. 26).

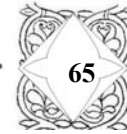
After the Ascension of Jesus Christ, on the Day of Pentecost, the Apostles were given the utterance of all those tongues on which they would preach the new teaching. Church Tradition holds that St. Andrew the First-Called was commissioned by the Most Holy Mother of God to preach in Iberia (Georgia) – the land committed to her care by the lot. Therefore, he had been bestowed with the Georgian language.

In the 6th century AD Assyrian Holy Fathers came to this land and started their missionary work. They praised God and conducted the Church Service in this language. Their chroniclers say that these fathers hadn’t

known the language prior to this ministry, but the Holy Spirit gave them the gift of utterance in Georgian at the very instant of the Lord’s blessing for this endeavor in the far away country, as in like manner the Apostles had been given the utterance of various languages by the Holy Spirit. In the 9th century Georgian monks labored in the monastery on the Holy Mount of Olympus (Ulumbo). They ministered and prayed to the Lord our God in Georgian. However, the Greeks restricted them to pray in their Mother tongue. And, the Most Holy Mother of God appeared to the Abbot of the Monastery in a vision and said to him: “Those who do not receive them, are my enemies”. The Georgian language was well pleasing to the Mother of God. (“The life of Ilarion the Georgian,” selected works. 1979. p.172).

Late in the 10th century the Most Holy Mother of God appeared to the young boy Ekvtime Mtatsmindeli (of Mount Athos) when he, sick with a grave disease, was at the point of death. The young boy had forgotten his native language as he had lived on Mount Athos. She healed him and said: “Arise, do not fear, and speak up in Georgian”. On hearing these words, Ekvtime received the utterance of Georgian and since then the Georgian word as pure as clear spring water flowed from his mouth; and he spoke the Georgian language, genuine of all.

As it was mentioned above, St. Andrew the First-Called established the Church Service in the Georgian language and throughout millenniums this people have praised God in their Mother tongue.

**THE FIRST PERIOD OF THE HISTORY
 OF THE GEORGIAN CHURCH
 FROM THE HOLY APOSTLES TO THE
 RUIS-URBNISI
 COUNCIL**

**From the 1st to the 9th century
 the first century**

The Church of Georgia is an inseparable part of the Ecumenical Orthodox Church; therefore its history is also part of the history of the Ecumenical Church. It is a constituent part of the Georgians' history as well. In old times the Church was always the driving force in the spiritual life of the nation. St. Ilia the Righteous (Chavchavadze) says: "The Georgian Church always protected our people never committing its glory to oblivion" (I. Chavchavadze. Book II. p.180)

The Church of Georgia is relevantly called "Georgian Orthodox Church", but at the same time, it is called "Georgian Apostolic Church" as the Apostles of Jesus Christ our Lord established her. The labor of St. Andrew the First-Called and that of the others was acknowledged in ancient Georgia as the truth beyond any doubt.

In the new age, especially at the beginning of the 20th century, St. Andrew the First-Called's missionary work was labeled as another legend. One of the arguments this conception was grounded on, was that Iberia was an insignificant country which could not have drawn the Apostles' attention. But the truth was different – Georgia from the 30s of the 1st century to the 60s of the 2nd century was a powerful kingdom which extended almost all over Transcaucasia. The Roman historians Tacitus, Dionysius Cassius and some others often highlighted in their works the full-blooded life of Iberia. The Europeans of the medieval centuries were better aware of the ancient Iberia than their contemporary Georgians. Archaeological findings all over this country also confirm the ancient authors' accounts. The tradition of the Church holds that after the Ascension of the Lord, the Apostles cast lots to determine the places where they would preach further. The

historical source of the 6th-11th cc "The Life of Kartli" has that Georgia had been allotted to the Mother of God, but on her Son's our Lord's will, she commissioned St. Andrew the First-Called on this ministry and with him she sent her icon which was Not-Made-By-Hands. St. Andrew's preaching was received by our people and they were converted to Christianity; further, the Apostle established the first diocese in the Atskuri area, ordained priests and deacons. To summarize the Apostle Andrew the First-Called's ministry, he initiated the Church of Georgia.

On his second arrival, several of other Apostles followed him and on his third mission, Saint Simon the Zealot and Saint Matthias came to Georgia with him. Epiphanius of Constantinople (the 8th c.) gives his comments on this event in his work.

In the 9th century, Ephrem Mtsire ("Less"), alluding to Greek sources, wrote that apart from these Apostles, the Apostle Bartholomew preached in our country. Archangelo Lamberti shares this opinion. Yet, a certain Slavic source of the 17th c. says that the Apostle Thomas founded the Church of Georgia.

And, there are some other historical chronicles which add to these names the Apostle Thaddeus.

Furthermore, not only the Apostles from the Twelve but also some of the Seventy visited Georgia and converted people.

In conclusion, according to Holy Tradition, six of the Twelve Apostles preached in this land. They are: St. Andrew the First-Called, St. Simon the Zealot, St. Matthias, St. Bartholomew, St. Thomas and St. Thaddeus. Simon the Zealot and Matthias are buried here, in New Athos and in the Fortress of Gonio (near the town of Batumi.)

The Church established by the Apostles wherever she may be is autocephalous; therefore, the Church of Georgia has been autocephalous since it was initiated.

The Second Century

Neither in Iberia nor in the Roman Empire did Christianity become a state religion in the 1st – 2nd cc. Nevertheless, it spread and strengthened increasingly. The 7th century author Ioane Sabanisidze indicates in his book “The Martyrdom of Abo of Tbilisi” that the Georgians were converted in the 2nd – 3rd centuries. Some archaeological findings also testify this date. As for instance, the archaeologists traced the remnants of a Christian community and attributed them to the period prior to St. Nino’s age.

The presence of Christian burial grounds attributed to the 2nd and the 3rd centuries prove that an organized Christian Church existed continuously from the 1st and the 2nd centuries (the Holy Apostles’ time) to St. Nino’s life and labor in Georgia. Presumably, Christian communities were considerably powerful in the Iberia of those times. King Rev the Righteous’ reforms conducted in the 3rd century clearly testify this assumption.

In the 1st-3rd cc. Greek and Latin historians saw Georgia as an area for missionary work which was not overlooked by worldwide Christian centers. In one of the sources we read: “Upon St. Clement the Preacher’s missionary labor the Gospel was introduced in the region of Iberia which extends along the coast of the Pontus Sea and is called Colchis. He lived here in exile under the Emperor Traianeus. (I. Tabagua. “Georgia in the European Archives and Book Depositories.” Book I. p.171).

However, Irenaeus considered that the Georgians (Iberians) or Colchis, as they are called due to their geographical location, had received Christianity before the rule of the Emperor Traianeus (98-117). According to the same source, the Georgians living near the mountains of Caucasus and expanding towards the Caspian Sea (the population of East Georgia) were converted later. This detail accords with that of “Kartlis Tskhovreba” where we read that the people of West Georgia - Megrelians and Klarjis (South-West Georgia) were the first converts.

About the year 150 St. Justinian stated that there was no place in the world where people (even barbarians) did not pray to the Crucified Jesus Christ. St. Irenaeus shares this opinion (I. Tabagua “Georgia in the European Archives and Book Depositories”, Book 1.p.170).

Moreover, the world missionary movement would not leave Iberia without attention as it was a powerful kingdom from the 30s of the 1st century to the 60s of the 2nd century. In the 1st-2nd cc. three states – Rome, Iberia and Parthia declared their claims on the control over the vast lands in the south of Transcaucasia. Iberia had forces enough to withstand Parthia without the Romans’ support and she defeated the Parthians in several battles. This was the reason of Rome’s concern over the increasing strength of Iberia. In the 30s and the 50s of the 2nd century Parsman II was King of Georgia who was called “Kveli”(“Virtuous”). In his reign Kartli fought with Rome openly without making any pretence, compelling the Roman forces to withdraw from Colchis and the neighboring territories. While at war with Rome, she did not seek alliance with Parthia either. It is evident, that the rulers of Kartli boldly confronted Rome and Parthia at a time (G. Melikishvili. “Georgia in the 1st-3rd Centuries AD”, “The Essays on the History of Georgia.” Book I 1970.p.510).

Parsman II was powerful and independent in his sovereignty. Despite his efforts, the Emperor Adriane could not reconstruct his relationships with him as the king of Georgia would not respond on them. Moreover, he turned down the Emperor’s invitation to Rome. The Emperor’s biographer Elius Spartianus writes that Adriane sent the king a bountiful present of precious gifts which was more abundant than any present granted to other royals.

When Emperor Anthony Pius (133-161) succeeded to the throne, Parsman II with his spouse and a large party of his court visited Rome where they were welcomed with great pageantry. According to Dion Cassius, the Emperor “broadened the boundaries of Parsman’s domain”. Presumably, Rome not

only acknowledged the existing borders of Iberia but also presented some more lands along the Black Sea coast and in Armenia to the king. The distinguished guest from Georgia was granted to bring sacrifice in the Capitoline. The Emperor was present at Parsman's military practice in which the king's son and the leaders of the Georgian army took part.

An equestrian statue of the king was erected in Rome. Another biographer of the Emperor Julius Capitolinus states that the king's visit to Rome was accepted as his respect towards the emperor. Apart from it, an inscription on a marble slab found in an ancient Roman harbor testifies that it was a foremost event.

All this speaks about Georgia's power and wealth in the age of the Apostles (the 1st-2nd cc.). She was a country of vast lands and steadfast borders, outstanding with her highly developed economy and progressive social relationships. Therefore she would have barely been left beyond the Apostles' and missionaries' attention.

The Third Century

The missionary labor of the Christian preachers in Iberia continued throughout the 2nd and the 3rd cc. The Scholar I. Javakhishvili cites the appearance of the first Christian communities in the first half of the 3rd century. With the territorial extension of the land, these communities gained more dominance over the whole nation. The reforms conducted by King Rev the Righteous provides the grounds to assume that this teaching was received by the elite of that time.

In the 3rd century, precisely in 261 Emperor Galliano signed a decree which acknowledged Christianity as an established state religion. Almost half a century before this event, King Rev the Righteous had done the same in Iberia. The King died in 213. He knew the Holy Scriptures and was a merciful supporter of all men, yet he remained a pagan.

Only in the 3rd century did the emperors abolish human sacrifice while in Georgia it was ended earlier than in Rome and the law forbidding it was valid over the whole country. An ancient historical source attributes this noble step to King Rev the Righteous". (Goralishvili. "The Issue of the Conversion of Kartli and Prince Bakur" p.38.)

Archaeological excavations confirm the existence of Christian communities in the 2nd-3rd centuries in this land. A. Bobokhidze describes a Christian church of the 3rd century in the valley of Nastakisi: "...in the valley of Nastakisi larger settlements also appear early in the Middle Ages, which is testified by the ruins found while the excavations were being conducted on the site. Each building on the valley consisted of several rooms with one of them bigger than the others. In all those houses one room was a small church with a projecting apses and a narthex.

Christianity was not a state religion at that time rather it is seen as illegal and harbored in such buildings. This fact is of great significance in the study of the history of Christianity in the Kingdom of Kartli.

The structural arrangement of the Church of that time is particularly interesting. Of course, it is beyond doubt that the Christians would have clergymen who would conduct ministry to their needs - receiving the Holy Communion or Holy Baptism and participating in other mysteries. It should be noted here that the communities of various towns or settlements were not in subordination to each other; a single Christian Church with one centre and one administration was not formed then. Nevertheless, there were bishops who carried out the ministry and priests were called bishops.

In conclusion, the Christian Church and Christian communities existed in Georgia from the 1st to the 4th cc. and this period created a favorable ground for a successful accomplishment of St. Nino's missionary work.

The Fourth Century

In the 4th c. the proclamation of Christianity as of a legal religion in Georgia was neither unexpected nor imposed; rather it was founded on the three-century tradition of its existence in this land.

It would not have been easy for St. Nino to inculcate the true faith of God among this people unless the Apostles had prepared the foundation for a general conversion to Christianity. It was also revealed in the chaste virgin's life when in a vision the Lord told her: "The harvest is truly plentiful, but the laborers are few" (Matthew 9:37).

These words meant that the seeds sown by the Apostles had prepared the people throughout centuries for the nation-wide baptism.

The ancient Georgian chronicle "Moktsevai Kartlisai" ("Conversion of Kartli") which belongs to the 6th-9th cc, describes the spread of Christianity in Georgia. The first part of it is a selection of historic chronicles written at different times, while the second one represents an account of St. Nino's life and labor.

Presumably, the second book with the title "St. Nino's life" was compiled in the 4th century and contains the evidence of its authorship – Queen Salome of Ujarma and the prominent lady Perozhavra Sivnieli were the two ladies who made up a record of St. Nino's life from her personal account which she gave them while in the village of Bod (Bodbe).

Although the well-known scholars N. Mar, Iv.Javakhishvili and k. Kekelidze place the source in the 9th century, we do not have any reasons for turning down the authenticity of the authorship attested by the source and we accept it as authentic. The following historical fact also confirms our belief - in the second half of the 4th c. Prince Bakur, the grandson of King Rev and Queen Salome and the son of their son Trdat, being on a visit in the Byzantine Empire, met with the outstanding historians Gelasius of Caesarea and Ruphinus and in a conversation he told them the story of his people's conversion to Christianity. This

narration is a kind of abridged version of "St. Nino's Life".

Gelasius of Caesarea described the same event in "The History of the Church". Regrettably, the work is presumed lost. Yet, the same historical episode is preserved in the books of the authors of later periods among whom the earliest is Ruphinus (died in 410). He translated and included in his work Gelasius of Caesarea's account about the events which had taken place in Georgia.

Later, the three Greek historians – Socrates (born in 380), Theodoritus Cerenian (the 5th c.) and Sozomen gave the same event in their works. Socrates alluded to Ruphinus while dwelling on it in "The History of the Church", Theodoritus Cerenian wrote about it in his book, giving it the same title. It is considered that Sozomen relied directly on Ruphinus' "History".

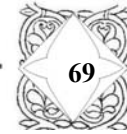
This book, which successively was used as the original source for Greco-Roman historians, was written at the end of the 4th c., fifty years after the conversion of Kartli. Ruphinus' detail that Prince Bakur, one of the royalties of Iberia was the person from whom he learnt about the events, is very significant.

To draw the conclusion, the earliest source giving an account of the Georgians' conversion to Christianity was written in the 4th c. by Prince Bakur's grandmother Queen Salome of Ujarma. Evidently, the prince referred to this precise book when discoursing on the subject with the Greek historians.

But, when did St. Nino come to Georgia? And did she really enlighten the whole nation?

The holy fathers of the Ruis-Urbnisi council answered this question conclusively when in the decree of the council they gave the following: "St. Nino converted all Georgia to Christianity but St. Andrew the First-Called preached throughout the country prior to her; St. Nino came to Georgia in 303. The Royal court believed on the Lord and established Christianity as a state religion and in 324-326 the people of the entire country were baptized.

Prince Vakhushti Bagrationi dates the conversion by the year 317 and this is a fact of paramount importance shared by the scholars

D. Bakradze and I. Gvaramadze. However, P. Ioseliani, G. Sabinin and R. Tsamtsiev considered the year 318 as the exact date of the event.

The scholar V. Goiladze names the year 324 as the date of Bishop Ioane's ordination and sees the Church of Georgia of the Cappadocian origin rather than of Antiochian.

This is quite a conclusive consideration. Thus, Prince Vakhushti Bagrationi's assumption should be acknowledged valid and the years 317-318 should be accepted as the date of the conversion while the years 324-326 - as the date of people's baptism and establishment of the Church. The single Georgian Church was formed in the 4th century. Under her jurisdiction, in accordance with the decree of the Ruis-Urbnisi council, were vast territories in both East and West Georgia. This convocation also underscored that St. Andrew had preached not only in a definite area of West Georgia, but all over Georgia. St. Nino had baptized not only the people of East Georgia but the whole nation. The council also stated that the Church in West Georgia had enacted her jurisdiction starting from the very day of her establishment. This cancels the opinion that a Greek diocese had been founded with its Episcopal throne. According to N. Adonets, the well-known Episcopal thrones of Lazika, were not in West Georgia but in the Trabzon region (now the territory of Turkey).

The Fifth Century

Early in the 5th century Georgia was laid under tribute to Persia. Although the Persians failed to deprive the Georgians of their statehood, they sought to assimilate them. Restricting and forbidding Georgian traditions and customs, they urged them to receive their religion which was Zoroastrianism; but Christianity had become an established national religion by that time and the Georgian traditions and customs were those of this religion. When fighting against it, the Persians

were confident that the people would lose their self-awareness if they renounced their belief.

Here, it should be noted that the Byzantines did not fall short in this respect either for by the end of the 4th c. they took over a considerable part of the southern territories (Klarjeti) joining these lands to their state and in the first part of the 5th c. they occupied most of the lands of West Georgia from Egristskhali up to Tsikhe-Goji.

However, Persia controlled the major Part of Georgia and this threatened her with a serious danger. King Vakhtang Gorgasali followed the traditions of the Greek Orthodoxy. He reigned in the second half of the 5th c. Before his death, the king pronounced his will in which he addressed to his people asking "not to abandon the love of the Greeks", he meant Orthodoxy. Nevertheless, he had fought against the Eastern Roman Empire and had retrieved the lost territories.

Furthermore, in the 5th c. two divergences of Christianity are seen, one of which was supported by Byzantium; the other was of Persian orientation. The Persian royal court, on perceiving that the promulgation of Zoroastrianism could gain very little ground and the Christian peoples would never renounce their faith, altered their policy choosing to subordinate them to pro-Iranian Christian Churches of which were Syrian and Persian with their anti-Byzantine values.

Undoubtedly, these circumstances would have their effect on the Georgian community as the country was under Persia's control.

It is beyond all questions that in the 5th c. both groupings of Hellenic and Persian orientations were present in the Church causing extreme tension at the royal court. According to "Kartlis Tskhovreba" Georgian kings had to withstand both hostile neighbors or would take advantage of the animosity between them and fight alternatively against the Greeks with Persia's support or against the Persians with Byzantium's.

Christianity had not been established as the state religion until the Emperor Constantine legalized it. Therefore Christian communities did not depend on the supervision from the

governing authorities and the latter could not impose their will in respect of the structural order within the Church. Consequently, until the 4th c. each of the Christian communities were placed under the authority of their archbishop, and archbishops fulfilled their ministry independently from each other. They were elected by the council of the community's clergy and the dioceses were independent, i.e. autocephalous. This order was in accordance with the 34th apostolic canon.

Things changed when the state recognized Christianity as the official religion. It is a well-known fact that by this time (the early 4th c.) "tetrarchy" or the "rule of the four" held the supreme authority in the Roman Empire and this meant the division of the state into two separate parts with an emperor and two Caesars ruling each. Rome, Antioch, Alexandria and other major cities were places of headquarters of the magistrates and residences for the Archbishops of the same provinces. The overseers of the Church acted in concert with the lay governors who upheld the formers' authority and influence. These were favorable circumstances for them to gain wealth and power. Eventually, this process led to the abolition of minor Churches while greater ones broadened the spheres of their influence. The Ecumenical Councils of the 4th c. state the autocephaly of minor Churches but they also confirm the extension of bishops' scope of authority as of the overseers of major cities. This process totally embraced the 4th century and ended in 451.

At large, for the independent bishoprics the 5th century was an age of unification in large patriarchates. The Council of 451 founded a new patriarchate – the Patriarchate of Jerusalem in which the independent bishoprics of Palestine were united.

In the same period (the 5th c.) and in the same way was established the Patriarchate of Georgia.

It is a known fact that in all those places, where Christianity gained ground, bishops were appointed overseers of the Churches.

In the kingdom of Georgia "Saeristavo", otherwise "Sapitiakhsho" as it is often called, corresponded to "province" in the Roman Empire. The leader of the Church bore the title of "Archbishop" before the establishment of the Patriarchate and evidently, he was the head of bishops throughout the land which was under the royal authority of the king of Georgia.

Having united all Georgia and regained the vast lands of Klarjeti and those along the sea coast, King Vakhtang Gorgasali started to set in order the things in the Church. He held the Byzantine Church and that of the East as models in this work.

The Church in the Eastern Roman Empire and Persia were controlled by state authorities. In Persia the Shah himself appointed the foremost hierarchs of different Christian Churches in his country. To that a good example would be the Church of Armenia in the 5th c.

Even the supreme legislative body - the Ecumenical Councils held in Byzantium were conducted with the emperor's active intervention.

The Church of Georgia was not subordinated to the sovereign's power but in the 5th c. King Vakhtang Gorgasali made an attempt to arrange it according to the new Byzantine rules and canons which meant some kind of submission to the royal authority. It is a well-known fact that Catholicos Michael answered the king to this with an abuse – it was a physical insult rendered to him.

Taking an advantage of the created political circumstances and referring to the Church Law, the king could painlessly, without offending the believers, remove Michael and send him on trial in Constantinople. Successively, the Patriarch of Antioch sent twelve bishops to Kartli. Apparently, King Vakhtang replaced bishops of Persian orientation by those from Greece. He also dismissed the bishops who having gained fortune and power refused to submit to the King's sovereignty.

Thus, we can conclude that the foundation of the Georgian Patriarchate by King Vakhtang

Gorgasali resulted in the broadening of the territories under its jurisdiction as Byzantium returned the lands of Klarjeti (South Georgia) and those of the sea coast (from Tsikhe-Goji up to the Klisura River) to the king.

It was King Vakhtang Gorgasali's will to organize the Church as a united and centralized Patriarchal Church and on the Bishop of Mtskheta (the capital city of the country) was conferred the status of Catholicos of All Georgia (Gr. Catholicos – “universal”). The almost contemporary chronicle of that age “Moktsevai Kartlisai” names Peter as the first Catholicos of all Georgia: “Since then started the supremacy of Catholicoses, and the first Catholicos was Peter”.

The Sixth Century

Early in the 6th century, Persia overpowered and conquered Georgia and this brought about the abolition of the royal sovereignty. Here, it should be noted that Georgian and Greek sources give diverse records about this abolition.

One of the earliest Georgian chronicles says that in the first half of the 6th c. the royal sovereignty was not abolished; some Greek sources agree to this. In particular, Procopius of Caesarea states that after Persia and Rome had signed a Lasting Truce in 552, Georgia did not have the king. However, the Byzantine chroniclers Malala and Theophanous mention the Georgian King Dzamanarzo with the queen and the magistrates who in 553 visited Constantinople with the purpose of holding negotiations with Justinian Caesar.

Presumably, the Persian conquerors allowed the country some kind of autonomy where the dynasty of Gorgasli and Parnavaz was left in power and the political circles of Georgia, refusing to acknowledge the abolition, referred to the person in supreme authority as to “king”. Anyway, it is indisputable that till the 70s and the 90s of the 6th c. the country was under the rule of Persia. Georgian national institutions, with the

Georgian Chalcedonic Church among them, were severely persecuted.

After the total conquest of East Georgia, the Persians made efforts to drive the Greeks off the sea coast of West Georgia. The war for Lazika between Persia and Byzantium ended in 563 with a truce according to which Lazika remained with the Byzantines; Georgia was divided between Byzantium and Persia.

In the 590s Persia lost a considerable part of Iberia (Georgia) and in 591 Persia and Byzantium shared East Georgia also between each other.

In the 6th c. Persia favored Monophysitism out of the anti-Byzantine political views and patronized the Church of Armenia. After having failed to implant Zoroastrianism in the Transcaucasian countries, Persia started to defend Monophysitism. Church authors were commissioned to preach the ideas of this confession and instill in people the necessity of union with Persia. To attain to this goal the king of Persia sent his men with a special errand to promulgate a false legend about the spread of Christianity throughout the three countries – Armenia, Kartli and Albania by one person. They also taught that the creator of the Armenian, Georgian and Albanian alphabets was a man of Persian origin.

Persia's policy resulted in a long term severe pressure which turned out to be a test for the Armenian hierarchs who fell short to resist the temptation of gaining wealth from the service to the Persian authorities.

These circumstances created a favorable ground for the acknowledgment of Monophysitism (Khachetsar) as their confession and it was proclaimed as such in the middle of the 6th c. by an Armenian Church council held in the town of Dvin under Catholicos Nerses (548-567).

Eventually, the Armenian Church, authorized by Persia gained supervision over the other Churches in Transcaucasia which were also under Persian rule. Apart from it, in the 7th-9th cc. the Arabs supported and strengthened the Armenian Church since they too favored anti-Chalcedonic and anti-Byzantine orientations. The Caliphate did all in

their power to win over the strong Armenian Church by concessions and every help.

Furthermore, the Armenian Church could achieve its goal of spreading the influence on the adjoining Georgian and Albanian provinces where, consequently the Georgian population assumed the Armenian way of life in the Church as the holy service was conducted in this language.

It was specific for Hereti and Gugarka (South Georgia) were inscriptions written in Armenian turned up on the walls of churches and on the pages of sacred books. The events of the 7th century well describe how the Armenian Church gained superiority over the Georgian community in South Kartli or Gugarka.

Here is one example which illustrates the above mentioned: In Gugarka, our great Catholicos Kirion made attempts to restore the Church Service in the Georgian language but it turned out to be totally unacceptable for the Armenian Church and a decision was taken to punish him. The Shah of Persia Khosrov convened a Church council in 614 which imposed on the Christians of the Persian Empire to accept “the Armenian Christianity”. Catholicos Kirion was compelled to leave the country and flee to Lazika (the Trabson region).

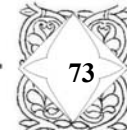
In those difficult times, in the middle of the 6th c. Syrian Fathers arrived in Georgia and started their ministry. They carried out their ceaseless lifelong labor and passed away early in the 7th c. If we trace the life in the Church of Georgia in the time of their arrival and at the end of their work we shall see those fathers as fighters against Monophysitism who won their battle.

According to the Georgian chronicles, in the 540s Monophysitism had gained steadfast positions before the Syrian Fathers’ arrival. Father Giorgi Mtsire (“Less”) quotes the words of Giorgi Mtatsmindeli (of the Holy Mount): “...like weeds, those wicked Armenian seeds were sown in our country.” The sacred books of the 4th and the 5th cc. translated from Greek, with precision were retranslated and reedited in conformity with Armenian theological

literature. It was done under the influence of the Armenian Church in the 6th-7th cc.

During their thirty-year ministry, the Syrian Fathers attained a complete victory of Chalcedonic confession. Moreover, this victory provided a theoretical basic for the split of the Georgian Church from the Armenian. And, it happened when the Armenian clergy made attempts to spread their language and culture throughout the Iranian Transcaucasia. Therefore the labor of the thirteen Syrian Fathers strengthened the national foundation of Georgian culture and thereby averted the danger of national and cultural degeneration of our people.

Diverse opinions exist about the national background of the Fathers. Some scholars think they were of Georgian origin. There is no definite answer to this question but one thing is certain - they promoted the Georgian language since they considered it patronized by the All Holy Mother of God. “The Life of Ioane Zedazneli” (the leader of the Assyrian Fathers) says that he had not known Georgian prior to this ministry, neither had he heard about the existence of this country. But on the order of the Mother of God, he, St. Shio and others of his disciples were given the utterance of this language like the Holy Apostles had been given the same gift of speaking languages in that ancient time. They conducted the Church Services in this language and even wrote theological books. “Kartlis Tskovreba” describes the event of meeting of the Assyrian Fathers with the Catholicos who received them on their arrival – the Fathers answered his welcoming words in Georgian. Apart from this, the Assyrian Fathers recognized Georgian as the language of the Chalcedonic confession for it was already considered the national religion in the 6th c. As the scholar K. Kekelidze observes, the Syrian Fathers led their ministry in monasteries and adds that “there is no evidence of the existence of monasteries in the true sense of the word prior to the Thirteen Fathers. These Fathers were the first founders of monasteries in this country.” (K. Kekelidze, “The History of Old Georgian Literature”. Book I. p 88) However, King Vakhtang Gorgasali had founded one in

Klarjeti and apart from it, the Georgians had had several in Jerusalem and in the Holy Land. In one of them, which bore the name of Monk Ioane Lazi, the first Georgian inscriptions were found.

Thus, we can summarize that the Syrian Fathers saved the Church of Georgia from the disastrous danger of Monophysitism or Armenian confession, as it was called then, which was their major contribution in the life of the Church.

The Seventh Century

The 6th century had been most difficult for the Church as well as for the state. Nevertheless, it should be particularly noted that the Georgian national institutions did not recognize the abolition of statehood and considered this disaster of the age as temporal conditions which would improve shortly. The Church exercised her jurisdiction throughout the whole land. The language for the divine service was Georgian till the 7thc, excluding Tao and part of Klarjeti where Armenian was favored early in the 6th c. by Persian authorities. The integrity of the country is also felt in the architectural similarity of buildings belonging to the Church in both West and East Georgia. “Kartlis Tskhovreba” and “Moktsevai Kartlisai”, also some other sources unchangeably ascertain that Georgia was a politically integral kingdom. The unity was based on the ethnic integrity of the nation. According to the above mentioned chronicles, all over the country from Egritskhali to Hereti inclusive lived the Georgian people. East and West Georgia, taken together were called “All Kartli” in the 4th-6th cc.

The end of the 6th c. and the beginning of the 7th c. were marked as the age of restoration. The revival of King Vakhtang Gorgasali’s realm started with the reestablishment of the Georgian public institutions. But the campaign against Georgia, started by Heracles Caesar, did not allow the country to accomplish the process of renewal.

This revival frightened the Caesar as Georgia was a permanent rival of Rome and

later, of the Greco-Roman Empire in the Caucasus. For this reason he severely avenged on this people, massacred many Christians in the churches in East Georgia; as the chronicles have “the churches witnessed blood-both of believers”. Heracles took over a considerable part of the territories along the Black Sea coast. However, his attitude towards the Armenian Church was totally different (sources speak about his Armenian origin). Due to flexible approaches in her policy, the Church of Armenia was commendable to Byzantium and the Emperor Heracles, after having defeated Persia, signed a treaty of alliance with her.

After the Roman campaign in Georgia, the Armenian Church returned to the Chalcedonic confession and put forth claims on the supremacy over the Georgian and the Albanian Churches. The leaders of the Church had to appeal to the Patriarch of Antioch seeking his confirmation to the Autocephaly of the Georgian Church which would guarantee her defense against any kind of claims on predominance over her.

By that time the sixth Ecumenical Council was convened. “Kartlis Tskhovreba” says that the Council, held in 680-681 in Constantinople, considered the issue of the Church of Georgia, conferred on her leader the title of Patriarch or successor to the apostolic throne, determined the boundaries of the territorial autocephaly of the Church and confirmed her right to sanctify chrism in her country. The same chronicle has that all the Caucasus was brought under the jurisdiction of the Georgian Church.

To conclude, the Patriarchate of Georgia was established in the 7th c and existed till the middle of the 8th c.

The Eighth Century

The Arab conquest early in the 8th c. brought extreme hardship and tough social conditions to Georgia. Therefore, the country was unable to mitigate the power of foreign Churches existing in Georgia. The Church of

Armenia once again made attempts to broaden the scope of her influence over South Georgia. However, at the council of Manaskert, held in 726, the Armenian clergy declared Monophysitism as the only confession their Church would adhere to, rejecting both Monotelitism and the Chalcedonic confession and ceased their contacts with Byzantium. Remaining steadfast in the Chalcedonic confession, this event gave opportunity to the Georgian Church to break up all the ties with the Armenian Church.

The eighth century is the age of liberation for Georgian culture. Although the political circumstances were still complicated, releasing of the Church from the Armenian influence on the people and the revival of culture started on straight away. In the succeeding centuries the treasury of the Church of Georgia – Hymnography develops without impediment. This is the age of Abo Tbileli (commemorated on 7 January) and the Princes of Argveti David and Constantine Mkhedizes (commemorated on 20 March) who shone forth as lights with their martyrdom in this land, accepting it from the Arab conquerors.

According to Georgian historical sources, in the 4th-8th cc. all Georgia was called Kartli. She had firm frontiers with the adjoining kingdoms. Egrisi – in the west, Hereti – in the east and the Fortress of Tukharisi and Klarjeti – in the south were the furthest areas of the land within its boundaries. The name “Kartli” was applied to all Georgia. Therefore, the Patriarchate of Kartli executed its jurisdiction both in East and West Georgia since the day of its foundation, i.e. from the 4th c. As for the Church of Georgia, she executed her authority throughout the country since the day of her establishment, i.e. from the 1st century.

In the 80s and the 90s of the 8th c the kingdom split into three parts: Abkhazeti, Kartli and Kakhet-Hereti. If “Kartli” had been the name of all Georgia prior to this, now West Georgia was referred to by the name “Abkhazeti” in its stead. But, before those times “Abkhazeti” had been the name of the lands beyond the Klisura (or Kelasuri) River which were subordinated to Byzantium. In the

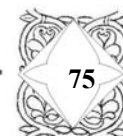
8th c the country beyond the Kelasuri River gained independence from the Greeks. The prince of this region Leon I got married to Princess Gurandukht who was the daughter of King Mir of Kartli. The king had no son, his brother King Archill accepted martyrdom under the Arab conquerors. The princess governed her domain – West Georgia by the hand of her husband, Leon I. Therefore the land was called “Abkhazeti” after the name of the ruling dynasty.

The foundation of the independent “Kingdom of Abkhazians” was followed by the establishment of the autocephalous Church and this fact was consistent with the Church Law.

Thus, in Georgia, starting from the 8th c, two Catholicosates coexisted – one of Abkhazia and the other of Mtskheta (or Kartli). The Catholicos of the latter was considered senior, while that of the former – junior. In 730, South Georgia was devastated by Murvan Kru (Deaf), an Arab conqueror. He was called so because of the atrocities he committed while the people’s outcry never moved him. After his withdrawal, the monasteries of Opiza started to revive in Klarjeti. The restoration of monasticism in South Georgia had begun before St. Grigol of Khandzta appeared in the spiritual life of Tao-Klarjeti; he built monasteries throughout Khandzta and Shatberdi, founded convents in Meré and Gunatle. His disciples established many more among which the most outstanding was that of Ishkhani; they also founded a bishopric in this area. The construction of monasteries started in Baretelta, Tskharostavi, Nedzvi.

In West Georgia, St. Grigol founded the Monastery of Ubisa. About fifty years had passed in all this labor before St. Grigol of Khandzta was consecrated as Archimandrite of the local monasteries. He applied the typicon of Sabatsminda (the monastery of St. Saba in Jerusalem) to his monasteries; he also made a hymnographic selection called “Iadigari” (Eng. “yearly”).

Another historical fact would add to the standing of the Georgian Church of those times: Iconoclasm upset the peace in the

Church of Greece for almost a century. Veneration of icons was declared idolatry and was persecuted by Byzantine Caesars and clergy. Putting in prison and death penalty were frequently used forms of punishment. The Church of Georgia was among the few who adhered to the tradition and never rejected the veneration of icons. Gothia broke all contacts with Constantinople, too. As Greek sources also prove, the Bishop of Gothia was consecrated in Iberia.

From the Ninth to the Tenth Centuries

In the 9th and the 10th cc. Georgia gained freedom. She was not dependant on the Arab or other invaders. Independence enabled her to have her own principalities of Abkhazia, Tao-Klardjeti and Kakhet-Hereti. This process involved the revival of national culture - writers of religious books and composers of hymns appeared. Among them were Ioane Minchkhi – from West Georgia, Epiphane of Khandzta (the 8th -9th cc), Makari Luteteli of Khandzta and Sabatsminda (the 9th c), Basil of Khandzta (the 9th c), Giorgi Merchulé (the 9th-10th cc) , Michael Modrekili (the 10th c), Ioane Mtbevari (the 10th c), Ezra (the 10th c), Ioane Konkorisdze (the 10th c), Kurdanai-Kvirike (the 10th c). It was the time of thrive in hymnography. The authors made up songs, heirmoses, compiled selections of hymns. In those centuries lived and worked St. Nino's hymnographer I (the 8th-9th cc), St. Nino's hymnographer II (the 9th-10th cc), the hymnographer of St. Constanti Kakhi (the 9th-10th cc), Samuel Mgalobeli, the writer Ioane of Bolnisi (the 9th c), St. Nino's hymnographer III (the 9th-10th cc), Mskhemi of Zedazeni (the 10th c), the hymnographers of David of Gareji (the 9th-the 10th cc), Iovane Minchkhi (the 10th c), Stephanoz of Chkhondidi (the 10th c), the author of "Abukura" (the 9th c), Giorgi of Sabatsminda and of Sinai, Ioane-Zosime, Philip of Bethlehem (the 10th cc) . To these centuries are related hymnographic selections called Iadigari (Eng. yearly), compiled in Palestine. In the 9th-10th cc the Georgian language developed to its utmost.

Two Catholicosates coexisted in Georgia in these centuries. In 830 King Bagrat III (Curopalate) recognized this fact and appointed Catholicos of Abkhazia.

It was a legal formation of the Catholicosate of Abkhazia which brought about the question of sanctifying chrism there. Two options were considered – either the Catholicos of Abkhazia was to be empowered to sanctify it or the Church had to receive it from another, supreme Church according to the decision of the Church Council of 451 for all the Churches. Eprem Mtsire states that the chrism had been sanctified in Georgia since the 5th c.

Giorgi Merchulé the author of "The Life of Grigol of Khandzta" has in his book that the new Church unit which had emerged on the territory between the Lake of Van and Arzrum, received chrism from Jerusalem, but later, on the decision of the Patriarch of Jerusalem, the Catholicosate of Kartli assumed the responsibility to provide this area with it as West Georgia had been part of Kartli from primordial times: "For initially the Catholicoses of the East (Abkhazia) would bring chrism from Jerusalem, but on the order of Christ Jesus, Patriarch Eprem established the sanctification of the chrism with the confirmation and order of the Patriarch of Jerusalem since Kartli (Georgia) is the entire land where matins and every prayer is offered in the Georgian language". We presume this is the correct interpretation of the ancient text.

The Georgian language was maintained until the 20s of the 19th c. when the Holy Synod of the Church of Russia abolished the Georgian Patriarchate.

In 978, under King Bagrat III, Georgia reunified and the Kingdom of Iberia or Kartli revived once again. The cornerstone of this process was the exalted national consciousness of the people and their unceasing yearn for it.

The Eleventh Century

In the 6th-10th cc. the nation's aspiration to the renewal and restoration of the integral Georgian Kingdom was so strong that up to the 8th c. public reason did not acknowledge the split and Kartli was still considered as an entire state from the Black Sea to Bardava. Although, after the 8th c. there were Kingdoms of Abkhazia, Tao-Klarjeti, Kakhet -Hereti, each of these Georgian states sought to reconstruct the ancient Iberia by reunifying into a whole land.

In 978, under King Bagrat III Kartli was restored, Georgia reunified. In 1010 the king joined to his realm Kakhet - Hereti. Thereby, the Iberian state of the house of Parnavas-Khosroivians founded by King Parnavas in the 4th-3rd cc. BC, was reestablished. Prior to this event, as it was already mentioned above, the Georgian Church still consisted of two administrative units, the so-called Catholicosates - that of Kartly and that of Abkhazia. They were gaining strength intensively. The Liturgical language in Abkhazia was solely Georgian up to the 20 s of the 19th c (before the so-called Church rebellion in Imereti). Shortly after the reunification, the two Catholicosates unified in one patriarchate and the title of "Patriarch of the East" was conferred on Melchizedek I. "The East" implied vast territories under his jurisdiction including North Caucasus up to Lake Van.

Melchizedek was a relative of King Bagrat III and his pupil whom the king himself had brought up. On taking the office, he did not delay to visit the emperor's court in Constantinople. Obviously, the objective of that visit was to gain Constantinople's recognition of the Patriarch's primate in the Church of Georgia.

Constantinople acknowledged the primate of the Patriarch handing over a rich monastery and 105 villages as a present to the Patriarchal centre – Svetitskhoveli and to the Catholicos-Patriarch of Georgia Melchizedek. The historical documents of the 11th-13th cc testify this event.

On Melchizedek's request, the Arab Emir of Tbilisi Ali exempted the Church from taxes in the Tbilisi Emirate.

On King Bagrat's decease, a war between the Byzantine Empire and Georgia broke out. It was not a war of episodic collisions, rather it was a wide-scale warfare which lasted several decades and in which the emperors of Byzantine Empire and the kings of Georgia participated personally. The war started in 1021 under Basil II and ended in the reign of Constantine Monomach in 1054. This is the period when in Georgia Giorgi I was King and Bagrat IV succeeded him to the throne. Under the latter the war ended and a peace truce was signed.

Basil Caesar hoped that the Georgian state would not withstand his attacks and would fall but the Church of Georgia supported her land and led the people's rebellion against the invaders in the areas conquered by the enemy.

In those times, Byzantium and its emperors were looked upon as the pillars of Christendom. People venerated them as performers of God's will. It is probable that out of this esteem part of the Georgians turned away and took their side. Had the clergy not taken a sober action to arouse the common people, the enemy would have taken advantage of their sincere belief.

The steadfast fidelity of the Georgian Church in this war caused the wrath of the Byzantine court. She was declared a heterodox Church of heretics and this was followed by a persecution of Georgian monasteries and monks all over the empire. Many primordial rights of the Georgian Church were brought into question.

In the 11th c. Byzantium considered the Armenian Church heretical. In the southern parts of Georgia the Church still bore traces of its influence and this precise fact was underscored by the Byzantine ideologues as the reason of doubt in the right confession of the Georgian theologians.

But, it fact no "weed" which would have profaned the Georgian Orthodox Church was in it. The Greeks assumed the translation of sacred books as such. Nevertheless, we do not accept this opinion because a Church cannot be considered non-Orthodox only for the reason

that books were translated or edited from Armenian of necessity.

“Accusers” and “reproaches” were to be found among both Georgians and Greeks. They denounced the Georgian versions because they were not written in the similar vein to the Byzantine, widespread at that time. Early in the 11th century the number of “accusers” and “reproaches” increased all the more due to the war between Byzantium and Georgia.

With extreme precision Ekvtime and Giorgi Mtatsmindelis and their school revised the already existed translations of the Holy Scriptures and kept them consistent to the utmost with the Greek sources in order to exclude the reasons for persecuting the Georgians.

Starting from the mid 10th c., being a powerful state, Byzantine Empire saw it impossible to coexist with the unified Georgian Kingdom.

However, in the second half of the 11th c. things changed drastically in the external as well as in the internal life of Byzantium. The Turkish invasion caused the empire to suffer crisis and this brought about the necessity of revision of their attitude towards Georgia. A new age, when Byzantium would need a loyal state, dependant on its influence, had started. Therefore, three-year negotiations (1054-1057) led the countries to the peace truce.

During the negotiations, the purpose of the Georgian ruling authorities, apart from the political matters, was to achieve the recognition of the Patriarchal primate in the Georgian Church by both Byzantium and Patriarchate of Constantinople.

The first successful gain of the Georgian party was a cessation of a severe persecution of the Georgian monks in the empire and specifically in Iviron. The party was very representative. King Bagrat IV and Queen Mariam arrived in Constantinople with the nobility, magistrates and prominent statesmen. Seeking to set in order things in the Church, Giorgi Mtatsmindeli, recognized as the supreme authority of those times, left Mount Athos to join them and attend the rounds of negotiations.

From Constantinople, he went to Antioch and to Jerusalem. The Patriarch of Antioch

Peter III had a special discussion of the issues on the Church Law and true faith with him. Giorgi Mtatsmindeli convinced him that the establishment of the Georgian Patriarchate was not at variance with the Church Law and it did not profane the true faith, and the Patriarch of Antioch conferred with him more intensively. Being amazed at Giorgi’s lofty spirituality and learning, he entrusted him with the arrangement of things in the Patriarchate of Antioch and often heard his admonition even on the matters of his personal life.

Under Peter III the Council of Antioch was convened at which the Patriarchal primate in the Church of Georgia was recognized. This act put an end to the persecution of Georgian churches and monks throughout the Empire. However, it would relapse at times until 1057.

Patriarch Peter III did not live long. He died shortly after the council, in 1057. Giorgi Mtatsmindeli had talks with his successor, Patriarch Theodosius, instigated by Greek monks, declared to him that the Church of Georgia was to be subordinated to the Church of Antioch and threatened that if she didn’t, the persecution would continue.

The Patriarch grounded his demand on the theory of “Pentarchy” which maintained that autocephalous was only the Church where the Apostles had preached. The Church of Antioch was considered to have been founded by the Apostle Peter while they assumed none of the Apostles had been to Georgia.

Giorgi Mtatsmindeli attested that the Georgian Church had been established by the Apostle Andrew and that Simeon the Zealot was buried in this land. This Church was original by itself. Further, he followed the Patriarch’s argumentations and asserted that if subordination was in question, Antioch had to be subordinated to the Church of Georgia as Andrew the First-Called was the first among the disciples whom Christ called and Peter was his brother whom he brought to Christ.

The Patriarch was convinced conclusively that the Apostles had preached in Georgia and Giorgi Mtatsmindeli’s answer rendered logical reasoning to his judgment.

Thus, in 1054-1057 the Byzantine Patriarchate acknowledged the autocephaly of the Church of Georgia and stopped the lawless persecution.

**THE SECOND PERIOD OF THE
 HISTORY OF THE GEORGIAN
 APOSTOLIC CHURCH
 (From the 12th to the 17th Century)
 The Twelfth Century**

Events of tremendous significance took place in Georgia in the 12th century. In 1089 the sixteen-year-old Prince David, afterwards called “Agmashenebeli” (“Builder”), succeeded to the throne. He had inherited the land which was in grave conditions; Georgia was devastated after a long period of Turkish raids. Tbilisi had been a seat of Arab emirs for 400 years; Kakheti had seceded and turned into an independent country; internal discord had prevailed; powerful feudal lords sought to weaken the king’s sovereignty.

In 1103, the Ruis-Urbnisi council declared the Church of Georgia single and supportive of the royal sovereignty.

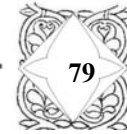
Authority over the fundamental state institutions (internal, financial, military affairs) was vested with the king’s immediate vizier - Mtsignobartukhutsesi, called otherwise Chkhondideli (the king’s chancellor) who, at the same time, was Bishop of the Chkhondidi diocese. The royal army also lay under his authority. Chkhondideli was the only magistrate who counseled the king about the declaration of war; at times, he participated in battles. Under Chkhondideli’s command the city-fortress of Samshvilde was released from the enemy in 1110, and it was followed by the liberation of the major fortresses in Kvemo Kartli. The loss of Samshvilde was a shock for the Turks. The sultan sent an army of one hundred thousand, but King David withstood them and the enemy fled. Bishop of Chkhondidi Giorgi took over the town of Rustavi in 1115. King David and Chkhondideli accomplished settling of Kipchacks in Georgia. The army formed from these people guarded the boundaries of the kingdom and participated in campaigns. Their settlements extended along the borders in the contemporary Armenia and Azerbaijan (near to Shirvan). Therefore these people never mingled with the native Georgians.

Every victory of King David was the victory of Christianity and it aimed at vanquishing its enemies. The king supported the Crusaders in every way at the start of their campaign. As a faithful Christian, King David always abided in hope on the Lord. So it was in the battle of Didgori too, when the Turks, as innumerable as the sands in the sea, gathered to fight the Georgian warriors; their troops were concentrated in Trialeti, Manglisi and Didgori. It was 18 August of 1121. According to some sources, the army of 600 000 were stationed in these lands and no place to set foot on was left. The fearless king, immovable in his heart, put his army opposite the enemy’s.

The chronicler recounts that the Turks retreated after the first clash and later fled from the battle field. The Most High God preserved David and St. Martyr George, visibly for everyone, led the army and the king. The battle is known to have lasted three hours. The Turks could not even withstand the Georgians’ very first attack. The following year King David liberated Tbilisi from the 400-year-old Arab oppression.

On the one hand, as an outstanding political leader of strong willpower and wisdom, with the talent of organizing military and administrative affairs, he established a powerful centralized state; and on the other hand, being a highly educated person, he held in esteem the scholars and scientists. Honesty, truthfulness and fidelity were the highest values for him. His preceptor Arsen of Ikhaltso, the most illustrious among the clergy, bore all these virtues in his character. Books were the king’s inseparable friends. He maintained contacts with monks unceasingly, had gained a profound knowledge of theology and knew very well theological works.

David the Builder brought peace to the country, replenished and reconstructed the ruined. His age surpassed all times with peace and prosperity. He attained the pious love of God and discerned it as the mother of wisdom. The king had a deep love for the Holy Scriptures. The Old and New Testaments were his spiritual food. Servants with mules and camels, loaded with books, attended to him

always and everywhere; on dismounting from the horse, promptly they would bring them to him and the king read till the nightfall; he read even when at war, in his free time. Prayer and fasting were his way of life. Improper songs, performances, carousing, offensive language, hated by the Lord, and all kinds of misconduct were forbidden even in the army.

On Mount Sinai, where Moses and Elijah beheld God, the king built a monastery and sent gold in abundance as an offering.

He would give out generously but not from the royal treasury; he helped the needy with his own property.

Monasteries and lavras were released from debts and even the elders of his kingdom were granted relief on taxes so that they could labor in the Lord without impediment.

God had endowed him with a gift of perceiving every deed and word of men, whether good or evil and no one among the young or the old dared to betray or be disloyal to him. So also the hierarchs, priests, deacons, monks and nuns and every man in the land were trustworthy in their deeds. Honesty, legality, decency were primary virtues.

Once, Armenian bishops appealed to the king asking to convoke an assembly where speakers would put forth their arguments in defense of their confessions. They also suggested that if the Armenians sustained defeat they would accept the unity in faith and renounce their confession, but if they won, they demanded that an order forbidding everyone to call them heretics or condemn them be issued. King David convoked the assembly where Catholicos Ioane of Kartli, bishops, hermits of deserts, Arsen Ikaltoeli and many other scholarly people and wise men were called to.

The debate started at dawn and lasted till nine o'clock in the evening. The tedious process of arguing the point was interrupted by the king with the following words: "You, fathers, as philosophers, penetrate obscure depths and discern the imperceptible which we, unlearned people and laymen cannot comprehend. You know that I am brought up as a military man and scholarly knowledge and

science transcend my understanding. Therefore I will tell you in simple and plain words"... and the parables which concluded these words left no room for the Armenians' argumentations.

The king answered them like Basil the Great who once silenced pagans in Athens. The heretics admitted the defeat.

The chronicler describes King David as "a paragon of virtue admired by his enemies."

David the Builder reigned for 36 years. Like the biblical King David who abdicated in favor of his son Solomon, he crowned with a crown of precious stones his son Demeter, who took after him in everyway; arraying him in purple, he girded his waist with his own sword which had brought glory to him and blessed him. Thus, the king gave up the earthly life to gain the Heavenly Kingdom, the abode of relief and joy, where there is no sorrow but the life which cannot be overshadowed by death.

The glorious king died in 1125, on the 24th of January.

Demeter I, David V and Giorgi III, the three successive kings differed from each other by moral and social standards they adhered to. Neither did they share political viewpoints. Nevertheless, the structure of the relationship between the state and the Church was maintained without alteration. But, the periods of the three kings were followed by the age of Queen Tamar (1178-1213) when all this took another shape, particularly in the early years of her reign. Here, we should mark out several major points.

Starting from the time of David the Builder, until Queen Tamar's succession to the throne, magistrates had been appointed according to the candidates' personal virtues. Hereditary rights and class-affiliation were not taken into the consideration. Likewise, Giorgi III had chosen his loyal and deserving people from the lower class. But now, under Queen Tamar the nobles protested their subordination to the former magistrates Khubasar and Apridon, appealing to the queen with a request to confiscate their property and deprive them of their posts. Queen Tamar made concessions.

Rivalry between the people of titles for the vacant high offices started off. The queen gave prevalence to the Mkhargrdzeli. Zacharia, Ivane, Sargis, and Avag Mkhargrdzeli were especially elevated to the positions in power.

According to the chronicler, Ioane Mkhargrdzeli was put in the rank of Atabagi, on his request. But, later he was disloyal to the country through negligence. Disloyal were also the other Mkhargrdzeli.

Many of the rights and powers, which had been held by Mtsignobartukhutsesi-Chkondideli, were shifted to the Atabagis and particularly, the power-holding structures, such as armed forces and internal forces. To follow the chronicler's words, if prior to these changes the bishop –chancellor had been called “king's father,” now the Atabags were presumed as ones.

In the period of Georgia's reunification Chkondideli (the king's chancellor) selflessly sought to create an integral Georgian state, whereas after the institution of this post, the unified Georgia disintegrated. Envy and treason overpowered the consolidation of Chkondideli's times. The four Mkhargrdzeli and their descendants failed to replace the chancellor.

Apparently, the Orthodox Church would not have been contented with the exaltation of a Monophysite Commander-in-Chief at the royal court. Supposedly, the Catholicos as well as the nobility of the old kingdom felt that the high standing of Monophysites could be fraught with a political failure of the state. According to the historian N. Berdzenishvili, so it happened, and Queen Tamar's son King Lasha-Giorgi (1213-1222) tried to improve this drawback. The king adhered to centrist political tendencies. He removed all the Mkhargrdzeli and sought the restoration of the powerful sovereignty of the times of David the Builder and his immediate descendants.

Lasha-Giorgi wished to follow David the Builder's path. But, he was vehemently defeated by the exalted nobles - the Atabagi and the Mkhargrdzeli. They defamed him by the slander that he was a weak-willed and immoral person. Lasha-Giorgi died still young

and his sister Rusudan, being supported by them, succeeded to the throne.

Here it should be noticed that Zacharia Mkhargrdzeli was a Curt by nationality, a Monophysite in confession and a Georgian military leader and statesman.

While describing Queen Tamar's life and reign, we should mark out her achievements in the foreign policy and in the domestic affairs, also her humanity which were rooted in the spiritual heritage of King David the Builder and were cherished by the state.

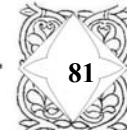
David the Builder's will and his “Payers of Remorse” (“Galobani Sinanulisani”) were known to his following generations. Moreover, their fulfillment was obviously taken as the responsibility of every statesman, particularly of Queen Tamar. This will of the king was chosen as criteria by the queen's historian Basil Ezosmodzgvani when he described and estimated her life and work.

Queen Tamar released the neighboring kingdoms from the Muslim rule but she did not join them to her domain; rather she gave them the status of dependant countries that were to pay tribute to her and had the right of maintaining the sovereignty to their royal houses. She even endowed the impoverished kings with wealth.

Prior to King David, the Georgian people had been the target of aggression for other nations and they had directed their entire efforts towards gaining independence and attaining reunification. However, on creating a most powerful integral state in the entire Caucasus, they refused to conquer the lands beyond their borders revealing the deepest love, inward warmth and kindness – it was Queen Tamar's state policy which, as we mentioned above, was rooted in David's policy of humanism.

Non-Georgian peoples responded to Tamar's policy with wondrous admiration. She was loved not only by the Georgians but by the other peoples of the Caucasus, especially those living in the mountains of North Caucasus.

The title of the state income for the benefit of the impoverished was implicitly observed in her kingdom. It should be noted too that the

tithe for the poor had been traditional in Georgia even prior to King David the Builder. But, Queen Tamar as well as King David supported the poor from their own property, from what they gained with their own handwork, also. Interestingly, she made a distinction between her private property and that of the state, whereas in feudal countries, at large, this kind of difference was never known.

As the chronicler says, she brought appeasement to the community. Penalty of lashing and chopping of parts off the body was banned. Death penalty was abolished.

The queen's attitude to other confessions should be recognized as an outstanding exhibition of her humanism.

The country expanded and flourished, gained fame and glory but her personality never yielded to pride.

Queen Tamar's policy diverged from that of King David's but it was not unexpected since the Christian morality was its cornerstone and moreover, its theoretical source had been provided by David himself - by his deeds, by his well-known will and "Prayers of Remorse". In these works he repents that he has fallen short of following a more humane policy in his life; but Tamar succeeded.

The Georgian society accepted David the Builder's viewpoint on the political order of the state as a fundamental plan and his will. Due to this recognition, Queen Tamar in her striving to fulfill it rendered the system of the state under its accomplishment.

The Thirteenth Century

The prosperous country of Queen Tamar was conquered by the Mongols. But the incursion of Jalhal-Ad-Din Khan of Khorezm and destruction of Tbilisi preceded this conquest.

Jalhal-Ad-Din invaded Georgia in 1225 when Queen Rusudan was on the throne. She appointed Atabagi Ivane Mkhargrdzeli as Commander-in-Chief of the army. The battle took place near the Georgian village of Garnisi

(now the territory of Armenia). The Georgian army sustained a defeat which was an outcome of envy and enmity among the high-rank officers.

Shalva and Ivane Akhaltsikhelis led the advanced regiments of Meskhetians in this war. Not once the Commander-in-Chief was asked to send additional forces to help resist the attack but Mkhargrdzeli did not heed their call for help. Ivane Akhaltsikheli was killed on battle-field, Shalva was taken captive. Jalhal-AD-Din did not kill him on his capture, welcomed him as an honorable guest and tried to cajole him into renouncing his faith; but his persuasions were futile. Shalva, after having endured much suffer, accepted the death of a martyr and received the crown of a saint.

As the chronicler has, this battle was the starting point of Georgia's fall and destruction by the Khorezmians and then, later by the Mongols. The total Georgian army were not present in the war of Garnisi; solely not numerous part of it found themselves abandoned by the main forces and were led by the Akhaltsikhelis to face the enemy, countless as they were.

Mkhargrdzeli, Commander-in-Chief fled to his own estate. Shanshe Mkhargrdzeli, Mandaturtukhuthsesi (the provost marshal) only defended his own patrimony - Anisi. Varlam Gageli who also was Mkhargrdzeli concluded a truce with the enemy. The rest of the regions of the land were devastated frightfully.

Jalhal-AD-Din's troops surrounded Tbilisi. Queen Rusudan fled to Kutaisi leaving the commanders Botso and Bidzina with a regiment to guard the city. Then, the native Persians treacherously opened the city gates to the enemy and Tbilisi turned into an arena of the war. The merciless enemy massacred the townsfolk. Jalhal-AD-Din ordered to take the dome off the Sioni Cathedral and had an abominable throne put instead of it. On his order the holy icons of the Lord our God Jesus Christ and of the Most Holy Mother of God were taken out of Sioni Church, put at the starting edge of the bridge and Christian

captives were to tread over them. Those who refused to do their will were killed. Martyred on that day were 100000 in number. But, the Lord our God protected Georgia and did not abandon His flock – the Georgians showing His mercy on them in those hard times.

Starting from the beginning of the 13th c. the united Mongol state of Genghis Khan conquered a considerable part of Asia and Europe – North China, Central Asia, Iran, Afghanistan and other countries. The Georgian chronicler reports that the Mongols invaded the lands of Kipchaks, Khazars, Osetians, Russia and reached as far as the dark lands. He calls “dark lands” the zone of North Pole. In the West, they came close to the centers of Europe – as far as the lands of the Bulgarians and those of the Serbs.

It is an incredulous but sheer fact that having as powerful a state as theirs, the Mongols could not subdue the whole of Georgia or abolish the Georgian statehood; they never conquered West Georgia. Owing to these circumstances the royal court was shifted there. In the time of the Mongol conquest Queen Rusudan was the sovereign. The historian I. Javakhishvili describes her as an inexperienced person with no appropriate virtues to govern the country.

Could the supreme authorities of the state and Commander-in-Chief fight the war up to the end and repel the enemy? They could, evidently. Another prove of it is that despite their uttermost attempts to expend on the lands of West Georgia, they could never tread over its boundaries.

As a matter of fact, the Mongols subdued East Georgia without any obstruction. In that hard time, the Church of Georgia considered it indispensable to help to the appeasement of the nation. The Bishop of Chkhondidi determined to reunify Georgia in an integral country. Around 1242 Queen Rusudan sent Arsen Chkondideli-Mtsignobartukhutsesi to the regions of the Volga River to hold negotiations with Bati Khan.

The talks were successfully concluded with a treaty, by virtue of which the Mongols acknowledged the supreme authority of the

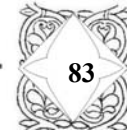
Georgian king (queen) over the indivisible Georgian Kingdom. East Georgia undertook certain obligations, while West Georgia, as an unconquered side was free of any. Nonetheless, all Georgia was laid under tribute.

In 1259 Tbilisi was the seat of two kings, one of whom, David Narini, Queen Rusudan’s son rose against the Mongols and subsequently fled to West Georgia. Since then, the lands of West Georgia came from under the Mongols’ dominion and her rulers maintained the former Georgian state policy.

Sadly, the country had been split into three parts – East Georgia, West Georgia and South Georgia in the Mongols’ time. But, the Church continued to keep the country as total. This precise fact inspired the Georgian people to observe Derbent and Nikopsia as the borders of their Motherland. Here, it should be noted also that the real frontier of East Georgia lay along the “White River” (or the Akhshu River) which was only in 60 or 70 kilometers from Derbent and the Caspian Sea. This river was the eastern border of ethnic Georgian settlements not only in the Mongols’ time, but it had been such in the centuries prior to it. As for instance, when Kakheti and Hereti united in the second half of the 10th c, their lands extended up to the Akhshu River. The region was densely populated and its inhabitants were Georgians, particularly one of the tribes – Herians. Later, the Mongols expanded their pastures over the adjoining lands and this made them leave their homes; those who remained eventually sustained degeneration.

The border of South Georgia lay along the River Araks (Rakhs). Anisi and Dvin were still considered Georgian cities then. Tao also belonged to Georgia. The rebels of Tao were mentioned among the conspirators of Kokhtastavi.

Under Prince Beka Jakheli even the land of Chaneti, which Byzantium had returned back, was within the boundaries of Georgia. The Jakhelis, princes of Samtskhe and their families were true Christians, pious believers who honored the clergy, bishops and monks. Prince Beka Jakheli built monasteries and

churches, held in esteem monks and priests. Always present at matins, Holy Liturgies and vespers, he demanded from his army to follow the same order, and God was merciful to him.

The Black Sea itself up to Nikopsia (Tuapse) was the border of West Georgia.

In the most ruthless century of the Mongol violence the Georgian people could retain the frontiers of the kingdom, statehood and sense of ethnic unity, while their neighbors lost ethnic character under their rule. The nomads could not settle down in Georgia whereas the territories near her - Ran, Mugan, Shirvan and also the lands of Armenia served them for winter and summer camps. Our neighbors the Albanians, after having lost their self-awareness due to the Turk-Seljuk invasions, disappeared completely under Mongols; as for the Armenian refugees, they found shelter in Georgia and also in other countries.

It must be underscored that the Georgian people opposed the Mongol tyranny with the high order of Christian morals, the core of which was love of the neighbor, mutual help and self-sacrifice. Many Georgians lay their lives for the faith, their friends and homeland. Not only ordinary people defended their king and country in this way but also kings sacrificed their lives to their people's survival.

It may be believed that the Georgians brought this sacrifice, expecting to be worthy of inheriting eternal life from Christ, and it is true of the end of the Mongol rule. But at the initial stage, they did not persecute the Christians (they were not Muslim then). Therefore self-sacrifice for the sake of faith was the virtue necessary for the later period. Islam was established as the state religion of the Mongols under Kazan-Khan (1295-1304). Soon the word "Tatar" assumed the new meaning and meant not "Mongol" but "Muslim" in general. Interestingly, according to the chronicler's account, they started the persecution on the instigation from the Persians.

The devotion of King Demeter II (1270-1289) to his people is an outstanding historical fact. The king had three wives as the Mongols' custom was. Monk Basil condemned his

conduct but he did not heed his words. And the monk prophesied to the king that if he did not follow his warning to turn away from his sinful life, he would loose the throne and his children would be dispersed. In the hard times for his people, the love of his Motherland overpowered all the rest in the king's heart and he sacrificed his life to the essential goal of his royal obligation - rescue his own people. King Demeter went to the Horde of his own volition. On his arrival, he was arrested. While awaiting the sentence of death, he had a chance to escape from the Horde. His faithful people counseled him to take good horses and flee for there was no one who would replace him in his realm, but he answered: "Heed my words, I have laid my life and my soul for my people although I knew death would await me here. Now if I flee, the people will suffer massacre and what good is it to me if I obtain the world but destroy my soul."

Arghun, who on March 12, (26)1289 executed the king beheading him, a few years later, being weak with ill health, was strangled on the same day (March 12) and at the same hour.

Precisely, for the virtue of devotion and mutual love the Mother of God saved the Georgian army in the battle of Alamut. It is a well-known fact that the fight for the fortress of Alamut turned out tough for the Mongols and the war lasted for seven years. The Georgian army was also involved in it. The owners of the fortress were Moulids (Assassins), infamous for their custom of killing people by stealth. When one of them murdered a Mongolian noin Chaghata, his people accused the Georgians and mounted attack on them. The Georgian noblemen, being determined to surrender for the sake of sparing the soldiers from the battle with the unequal Mongol forces, said: if we do not accept the fight, only we, the nobles will be executed while most of our people will be saved; but if we do, they will kill all of us. Each of them, without exception bowed the knee to the icon of the Mother of God three times and in supplication offered the prayer: "The doors of caring do now open unto us, O Most Blessed

Theotokos, so that hoping in you we shall not fail; Through you we may be delivered from adversities, for you are the salvation of the Christian faith.” The Most Holy Mother of God had compassion for them and compelled the murderer to confess.

One can find in the annals of the Georgian history a great number of events when people exposed their selflessness, the most remarkable and glorious of which is the heroism of Prince Tsoṭné Dadiani (in 1246).

All this speaks about the people’s spiritual loftiness and valor through which they could rescue Georgia and throw off the Mongol yoke in a comparatively short period of time although the high authorities of the kingdom had been unable to display a solid resistance to the enemy on their entry into the country. In East Georgia the Mongols were present for 100 years while they failed to expand their power over West Georgia. The most crucial was the fact that our people did not mingle with them and did not assimilate with the aliens, whereas other nations were influenced and assumed their ethnic character.

Fidelity and love are the Georgians’ inherent characteristic features. Nonetheless, neither envy nor enmity is alien to them as we have already mentioned. Outstanding personalities were particularly envied. This vice bred animosity and dissociated them from each other. The Mongols noticed it and often said: “You, Georgians do not like each other’s prowess in battles”; and the Georgians also saw this shortcoming of theirs, saying: “we aren’t obedient to each other.”

Apparently, this character turned to be one of the principal reasons of the disunited Georgian front in their fight against the enemy. The Georgian aristocracy failed to unite their troops although each of the magistrates represented a considerable force.

Apart from the internal discord, the geographical location of the land also assisted to the destruction of the country for it lay between two hordes, two mortal enemies (northern and southern hordes). The paths in the mountains of Caucasus, the Gates of Darial and partly the Gates of Derbent were under the

Georgians’ control. This exposed them to the enemy raids when the two hordes would rise against each other.

In such difficult times the Georgian clergymen, apart from defending the faith within the boundaries of the land, preached the Teaching beyond its borders. The Georgian missionaries Pimen the Simple, who was from Gareji and Anton the son of Naokhrebeli, who came from Meskheta, preached in the North Caucasus, in Dagestan.

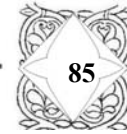
The Fourteenth Century

Early in the 14th c. King Giorgi the Magnificent succeeded to the throne. He united West, South and East Georgia as a total land under his scepter.

The first thing he did after his enthronement was making Meskheta’s borders a firm boundary - (Samtskhe-Javakheti); it was done on the Mongols’ assent.

This act was followed by drive of the Osetians beyond the country. This people had occupied small villages and castles on our land. For that time, they presumably didn’t have so much support from the Mongols as they had enjoyed under the former kings. The Mongol authorities were favorably disposed to King Giorgi who took over all the passes of the Caucasus and destroyed his enemies, blocking all the ways through which the Osetians could get into the country again and the people had relief from them. The Restriction of the Osetians beyond the borders of Kartli was also a sign of the end to the Mongol yoke. Shortly after, internal rivalry and hostilities broke out within the Mongol Kingdom, incurring the destruction of their unity, and their state almost fell. King Giorgi did not delay in making use of these circumstances and gained independence from them. This fact speaks about the power of the Georgian Kingdom in that period since the Mongols, notwithstanding their fall, continued to dominate in other countries later on.

The King’s will was to restore Georgia in her ancient boundaries – from Nikopsia to

Derbent. Initially, he strengthened the frontiers of Ran in the Derbent region, later he determined to restore the Western borders.

Following King David the Builder's path, King Giorgi the Magnificent reunified Georgia, replenished the country and rebuilt desecrated churches. The land of Ran, Movakhan and Shirvan were laid under tribute to him. He subordinated and appeased all his enemies using force and power where necessary, or wisdom and good reason.

King Giorgi the Magnificent did not look over the circumstances in the Church either. He convoked an assembly of the Catholicoses of Kartli and Abkhazia and of bishops from all Georgia and on his demand the assembly adopted a special provision according to which the participant clergymen "renewed the order ... and excommunicated the disorderly." He also strengthened the rights of the Church of Georgia beyond the borders of the country, particularly in Jerusalem.

At that time, the holy places of Jerusalem and Near East were under the Egyptian Sultans' control. Nonetheless, the Georgians had taken possession of the foremost sacred places of prayer starting from the 12th c. David the builder had even gained possession of the summit of Mount Sinai where, according to the Old Testament, God appeared to Moses.

With the decrease of Georgia's political strength, in Palestine the Georgians' standing was also shaken. In the 60 s and 70 s of the 13th c. the Muslims compelled the Georgian monks, living in the Monastery of the Holy Cross, to leave the place and arranged a mosque in it. This monastery had been constructed by Prochorus. Researchers presume that although the Georgians recovered the monastery from them by 1350, there was much left for care. For instance, the Church of the Resurrection of Christ, the Golgotha and Christ's Tomb which were the constituents of one whole monastic complex, were still in the Egyptians' hands.

Twice, in 1316 and in 1320, King Giorgi sent ambassadors to the sultan of Egypt. Pippa, the king's representative presented solid gifts

to the sultan who, receiving them with gladness, gave him the keys to Jerusalem.

In 1331-1341, one foreign traveler in Jerusalem writes: "Christ's Tomb is in the Georgians' possession and no one is allowed to even remove a little stone from it".

The keys to Christ's Tomb remained with the Georgians until the mid 15th c when the Franciscans' Order took them over.

In the 14th c creative work revived in the monasteries. To this period belong the original Georgian works – "The Martyrdom of Luke of Jerusalem" and "The Martyrdom of Nicholas Dvali;" selections of theological works were also compiled and manuscripts were collected.

The Monastery of Petritsoni was firmly held by Georgians in the 14th c and within its walls a Georgian seminary still functioned.

King Giorgi the Magnificent sought to restore Georgia's political influence in Caesarea of Trabzon and attained it successfully.

The king "reigned a good reign" for 28 years and died in Tbilisi in 1346.

Georgia, as an integral and independent country, lived a peaceful life before Tamerlane's incursion. In fact, this kingdom unchangeably extended over the whole of Transcaucasia under King Giorgi the Magnificent and his sons, David IX (1346-1360) and Bagrat V. The latter was the king who had to face the invasion.

Tamerlane established a kingdom of vast territory which in the east reached as far as the Chinese wall, in the north - as far as Central Russia, and in the west it bordered with Egypt and the Mediterranean.

Although Georgia held all the Caucasus under her control, in comparison with Tamerlane's realm she was very small. Nevertheless, the conqueror found it tough to fight her; as a matter of fact, he could never conquer the land though ravaged it cruelly. In the end, the long-term war between the two countries ended with a truce.

In 1386-1403 Tamerlane invaded Georgia eight times. The Georgians not only carried on defensive wars but also, at times invaded the lands, occupied by him in order to help his

enemies (such were the capture of the Alanji Fortress, the ravage of the outskirts of Nakhchiven, granting refuge to his mortal enemy Prince Taher who had to flee from Nakhchiven). They would also make a free passage in the mountains of Caucasus for Tamerlane's another enemy, the Gold Horde.

After his period, Georgia could maintain integral statehood, Christianity and national culture but the North Caucasian tribes were not only isolated from her already, but moreover, had animosity towards her and this played a significant role in Georgia's decline as of a powerful state. Even prior to Tamerlane, the Mongol Kingdom of the Iranian Ilkhans permanently tried to take under their control mountainous paths of the Caucasus and thereby prevent their mortal enemy the Gold Horde from incursions into Transcaucasia and Iran. On the other hand, among the Georgian kings there were a few who, being in alliance with the Horde, hoped to get support in their struggle to repel the Ilkhans. Even in Tamerlane's time Georgia had never altered her policy in regard of this kingdom. Therefore he applied the ancient Iranian politicians' way of pressure, trying to subdue the Northern tribes by means of converting them to Islam. Consequently, early in the 15th c. Georgia was encircled by the Muslim surrounding which was completed after the Turkish conquest of Constantinople in 1453.

Tamerlane was well aware that the force which united, preserved and strengthened Georgia against her enemies was Christianity and did his utmost to wipe it out by promulgating Islam, but futile were his efforts.

The conqueror took over and sent beyond the country countless treasury from churches, most valuable of which were books. He destroyed every church and monastery within his reach, not sparing the Christian people. Despite this, the Georgian Christians strongly withstood his ruthlessness. It was a tough campaign to conquer Georgia; even his biographer said boasting – "It was not easy to war in Georgia, even Alexander the Great failed to, but Tamerlane has gained victory".

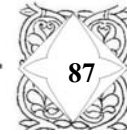
In the Monastery of Kvatakhevi his soldiers burnt Georgian Christians, clergymen, monks. Before the martyrdom, they were suggested that they should renounce their faith, but on getting a refusal, they were severely tortured and then, bound hand and foot, the great holy martyrs were burnt; they accepted death, singing a hymn. For a very long time the walls of the Kvatakhevi Monastery of the Mother of God bore the traces of their burnt sacred bodies.

The Fifteenth Century

In 1403 Tamerlane concluded a truce with the king of Georgia. The enemy had to acknowledge the existence of the Georgian Christian state. In 1405 Tamerlane died. As soon as his hordes withdrew, King Giorgi VII not only cleared the land from the remains of his detachments but also shifted the warfare beyond its boundaries. He invaded Ganja, Anis and Arzum. In 1407 King Giorgi fell on battle-field and his brother Constantine succeeded to the throne but he died in the battle in Shirvan, too. After him his son Alexander, later called "Great", was enthroned.

King Alexander's sovereignty (1412-1444) extended over all Georgia but her lands had been reduced after Tamerlane and the ethnic environment had changed. In the adjoining lands Turks or the assimilated with them people had settled. This assimilation was a concomitant process to that of the Mongols' as they were the dominant people in the region. This was the reason of the restriction in the eastern lands of the country. The circumstances were the same in the lands of South-East Georgia. In particular, not only Anisi had been lost, but even Loré had been taken over by the Muslims.

Of course, the Georgian state and Church would not put up with the peoples' islamisation especially of those living in Loré (Tashiri) - the town in a short distance from the capital of Georgia Tbilisi. The Catholicos-Patriarch of the Georgian Church Theodor

played a significant role in the battle for the Fortress of Tashiri. Before the advance of the troop, he encouraged and inspired the soldiers. I. Javakhishvili writes – “The preaching of Catholicos Theodor, his exhortations and encouragement inspired the Georgian army to take over Loré and occupy it”. This event took place in 1431.

In 1434-1435 King Alexander joined to his kingdom even the lands of Sivnieti with the population of 60000.

The main impediment in attaining their foremost objective - restoration of her old glory, was the decreasing population in the entire country and especially in the east. The king moved part of the inhabitants of West Georgia to the sparsely populated areas of East Georgia. It was King Alexander’s primary concern to reconstruct Georgia’s ruined churches and monasteries. On his enthronement he started to carry on his blessed grandmother Russa’s work at the reconstruction of the magnificent Cathedral of Svetitskhoveli and accomplished it around 1413.

He also supported the Georgian churches and monasteries in Greece and Palestine.

In the world of that age Georgia was looked upon as a great Christian kingdom. It is a well-known fact that in this precise century the so called Ferrara-Florence Church council was convened. This assembly seemed to be targeted at the unification of Churches. The diptych was observed and the representatives of the Churches had their seats in accordance with it, i.e. on one side of the assembly hall, the clergymen of the Patriarchal Churches of Constantinople, Antioch and Jerusalem were invited to their seats. The Patriarchal Church of Georgia was represented by Metropolitan Sophron (he is referred to as “the representative of the King of Georgia” in the historical documents). Metropolitan Sophron strongly vindicated Orthodoxy at the assembly. This fact indicates that the sense of dignity of the Church was as lofty as it had been in the 11th and 12th centuries.

Peace and unity reigned in the country in King Alexander’s time and beyond her

boundaries her dominion over the neighboring lands was restored. The king also displayed his love for Christ by abdicating the throne in the last years of his life when he took the vows and was tonsured.

His son Vakhtang III succeeded to the throne in his father’s life. He reigned from 1442 to 1446. His brother Giorgi followed him in 1446. King Giorgi reigned till 1466. It was the time of continuous internecine struggles which led the country towards its political collapse. In 1451 Prince Khvarkhvare gained the office of Atabagi in Meskhети and commenced to split the region from the country inducing the local clergy to support his strife. As a matter of fact, the princes of Samegrelo and Abkhazia, Guria and Meskhети did not acknowledge either the sovereignty of Giorgi VIII by that time.

In 1453 the Ottoman Turks conquered Constantinople. In 1461 they took over the Caesarea of Trabzon. Georgia was isolated from Europe by a Muslim-Turkish circle. In 1459 an unmerciful civil war broke out. Prince Khvarkhvare even invited Muslims (the king of Iran) and with the latter’s hands gained victory over King Giorgi who was defeated in the battle of 1462. Shortly after, the Prince of Imereti Bagrat rose against the king and defeated him. King Alexander’s grandson, Constantine II succeeded to the throne in 1478. He did not approve of and considered illegal the emergence of separate kingdoms of Kakheti and Imereti, the principalities of Meskhети and others on his territory but their existence was de facto.

We cannot reflect on the Georgian history apart from that of the Church of Georgia and vice versa; the history of the Georgian Church is the history of the Christian Georgian nation.

It is a true fact that the Georgian people had possessed the sense of unity long before they were converted to Christianity but, since every Georgian with deep love received this faith, the nation’s history cannot be seen apart from that of the Church.

Therefore the division in the Church of Georgia not only drew the decrease of the faith

but also caused degeneration to the nation's culture.

Late in the 15th century a war was unleashed among the kings and princes. The Prince of Meskheta acted with utmost vehemence to seek separatism. I. Javakhishvili has the following in his accounts: "Khvarkhvare Atabagi was so blinded with that enmity and struggle for separatism that even shifted the discord into Church ... seeking a fall of Meskheta off the Patriarchal throne and gain a complete independence..."

Surprisingly, the Patriarchates of Antioch and Jerusalem did not support the Church of Georgia, moreover, they did all in their power to help disintegrate her and gained profit out of it. Infringing every canon of the Church, neglecting the provisions adopted by the Church Councils, they intervened in the affairs of the Georgian dioceses and helped destroy the Apostolic Church of St. Andrew, founded on the Lord's Robe by St. Nino's labor. All this resulted in the decline of Christianity in Meskheta and this weakened the resistance to islamisation in this region.

Let us recall the history of the Atskhuri wonderworking icon as a testimony of a strong coherence between the spiritual life and the physical existence of the nation or any of its parts.

It is a well-known fact that St. Andrew the First-called brought an icon of the Mother of God on his first entry into Georgia. It was laid in Atskhuri where it remained till the 15th c.

While in Byzantium the heresy of iconoclasm infuriated, the veneration of icons not only was maintained but enhanced in Georgia.

The wonderworking icon of Atskhuri, the greatest of sanctity was richly embellished with precious stones and pearls. The kings of Georgia brought opulent offerings to her.

In 1477 the Shah of Iran waged war on Georgia. He invaded Samtskhe; of course, he took over the icon of Atskhuri and also robbed it. But the Lord's wrath came upon the area where the icon was kept and it was returned back to its home.

In 1486 Jacob Khan invaded Georgia. The icon was taken from its church and was hidden in the treasury of the castle by the Bishop of Matskhveri and the garrison of the castle. The enemy promised that they would not destroy the walls of the castle if the garrison handed it over to them without resistance. The Georgians accepted their word, but the enemy did not keep it, moreover, they captured the icon of the All Holy Mother of God and having robbed, presented it to their lawless prince. The latter threw the icon into the fire but the fire did not catch it; it got quenched and the icon survived. Seeing this miracle, one non-Orthodox Christian took the icon to his country. But, the All Holy Mother of God appeared to him and told him saying: "If you do not return me to my land, I shall send great tribulations upon you".

The icon was brought back to Atskhuri. The chronicler has in his accounts that Jacob Khan who pierced it with his sword, incurred horrible wrath on himself – later, he lost all his family and relatives.

In 1546 King Bagrat II of Imereti took the icon to Tsikhisjvari, and in 1533, from Tsikhisjvari it was taken to Imereti where it was presented to the son of Bagrat III - King Giorgi II of Imereti. The king had the icon embellished anew, as it had been robbed many a time by lawless hands.

After the Atskhuri icon of the Mother of God had left the region, the inhabitants of Samtskhe-Saatabago received Islam and fell off the Georgian people. The holy icon had been protecting Christianity and the Georgians' selfhood in this area. At present the icon is preserved in the Art Gallery of Georgia.

Although the Atabagis of Meskheta aspired to achieve their main goal, they failed to split Meskheta away from the Mother Church of Georgia. She was victorious in that fierce battle. Nonetheless, Christianity decreased in the end, and the evidence of it is the ruins of the once outstanding cathedral of Atskhuri. As for her parish, they assimilated with the Turkish-Tatar masses of population and are now dispersed.

In the 70s of the 15th c the Patriarch of Antioch and Jerusalem Michael visited Georgia and wrote “the Commandment of the Law” in which he stipulated that in former times the Catholicoses of Kartli and Abkhazeti had been enthroned by the Patriarch of Antioch. This, of course, was untrue.

He followed his purpose of gaining the authority on the enthronement of the head of the Church in West Georgia and in this way assist to its split off the Mother Church. Along with him, King Bagrat of Imereti also sought the independence of the Church in the west.

Late in the 15th c and early in the 16th an outrageous event took place in the bosom of the Church. It was an origination of separatism. Happily, it was not grounded on any divergence in the confession for heresy and sectarian divisions were alien to the Georgian Christians. Rather, it was an intention in the Church of Meskheta to gain an administrative independence from the apostolic throne. The hierarchs of West Georgia, too, willed to shift the apostolic dignity from Mtskheta to their dioceses.

After the split in the Church the Holy Services in those eparchies were celebrated in Georgian, traditions and customs were maintained in Georgian but no mention was made for the King and the Catholicos-Patriarch of All Georgia during the service. The major role in this sinful act was that of the Atabagis of Meskheta who led an unreasonable religious and national policy.

Separatism did not emerge within the bosom of the Church; rather it was the result of a rude influence and intervention of lay authorities. Neither this disobedience brought forth good fruit. In the end, the entire nation suffered for most of the Meskhs were fallen away – other religions and churches found passage into Meskheta and eventually, people received Islam, Catholicism, Monophysitism. The rest of the Orthodox population found themselves under the supervision of the Greek Patriarchate of Constantinople; this process inculcated in them Greek self-awareness and they assimilated. Neither the Church of West Georgia succeeded in maintaining the parish as

it was relevant – part of the Orthodox people received Islam (Lower Guria, Batumi, Kobuleti, the region of Ajara), the other part (Abkhazia) mingled with the pagans from the mountainous areas (Cherkis, Apsua, Adigei) who were taking refuge in this part of the land.

However, it should be noticed, that before the abolition of statehood by Russia (1801-1810) most of the assimilated Georgians - so called “Armenians”, “French” and “Greeks” maintained the Georgian language as their Mother tongue but the Russian authorities in power did not acknowledge their origin and by doing so they rooted out all that had remained from it in them.

Thus, every Georgian who departed from the Mother Church, abandoned their people and degenerating, assimilated with the other nations.

The Sixteenth Century

By the end of the 16th c. an integral kingdom of Georgia split in three. One of the kings Alexander the son of Bagrat reigned in Imereti, the second was Alexander the son of Giorgi VIII, who ruled Kakheti; Kartli was the realm of Constantine II the grandson of Alexander I.

It was the time of permanent unrest as each of these kings fought the other two, seeking the unification of the country and considering himself the king of All Georgia. After Tamerlane’s incursions, external enemies reduced their campaigns against our country and the people had a period of relief and peace which the magistrates and high-rank officials could not find, permanently leading wars against each other.

The sword, plough and faith were the driving force in the life of a Georgian man but lofty ideas had gone, spirituality had faded.

Georgia was disintegrated into the kingdoms of Kakheti, Kartli, Imereti, the principalities of Dadiani, Gurlieli, Atabagi and had tendencies of further disintegration. These lands, being rivals, ravaged each other but Georgia, as a whole, expanded on a vast

territory with the eastern border as close as 200 km from the Caspian Sea passing along Shak; the southern frontier reached the lake of Sevan, the Atabagis' appanage bordered with Valashcert and Arzrum. Guria included Chaneti; in the westernmost parts Imereti and the Dadianis' lands were washed by the Black Sea and bordered by the lands of Jikheti.

In the 15th-16th cc. Georgia, particularly, Kakheti was an opulent country.

It was not very easy to war with the Georgians and moreover, to overpower them. Neither Turkey nor Persia would have been able to defeat them if the latter had had a unified state and if they had been a people of one mind. Nonetheless, they found it tough to fight the disintegrated Georgia.

King Simeon's one letter displays their valor and spirit of self-sacrifice: "I suppose, you have also learnt what suffer and tribulation we had to endure, nevertheless, we did not fall in despair. I will rather sacrifice my life and even my young child, I will spill my own blood to the last drop of it for the love of the Crucified Jesus Christ and the love of God as long as I live, I will not give up my struggle against the Turks and have the priceless Blood, spilt by Jesus Christ for my sake, futile ...". This extract says clearly why Turkey, the country of a strong standing in Europe, could not abolish the statehood of all Georgia, not even West Georgia, although the Turks could split the third of her territory – the appanage of the Atabagi making it the land of Tatars. Though the Kingdom of Georgia suffered much loss and weakened due to the rivalry among the principalities, when united in battles, the all Georgian forces were an impressive sight. The sultan of Turkey put to use this feature of the people and, according to the annals, persuaded the Georgian kings to take Jerusalem. Chronicles have that the Georgians' presence was steadfast in Jerusalem in the 16th c.

In conclusion, it can be ascertained that the Georgians were courageous warriors and could wield the sword well. Nonetheless, they were too emotional to follow reason and could not give up their selfish ambition even if it was

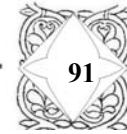
harmful for the common cause. Although the country disintegrated into independent units as the kingdoms of Kartli, Kakheti, Imereti, principalities of Guria, Samegrelo, Samthkhe, Svaneti, their population had maintained the sense of responsibility for ethnic unity; but the revival of the tribal system of life was concomitant with the process.

The Church alone remained loyal to the all-Georgian idea for she still saw the country as a whole body. By that time two centers – that of Mtskheta and that of Bichvinta existed in the Church. East Georgia was supervised by the Catholicosate of Kartli, West Georgia was under the Catholicosate of Abkhazia. The kingdoms of Kartli and Kakheti often united. So did the principalities of West Georgia. Probably, it was conditioned by the existence of the two unified Catholicosates of Kartli and of Abkhazia.

The Church did not approve of the tribal separation of the nation and she was the force which helped consolidate the people.

The Seventeenth Century

The 17th century can be described as the most difficult in the history of the Georgian people. If in former times enemies only conquered and laid under tribute the country and were content with it, now Persia and Turkey did their utmost to destroy the nation. Hundreds of thousands of Georgians were annihilated in the land; many more were forcibly driven to Persia. Kakheti was depopulated and Turkish nomads settled on their lands. In Meskheta, the indigenous population was compelled to renounce Christianity and receive Islam; those who opposed them, were massacred or induced to leave the country. Surprisingly, West Georgia was involved in anarchy: trading in captives started. Both Georgians and non-Georgians took many Georgians in captive and sold them at the Turkish market like Africans. But, here we should remark that the Turkish-Persian social order induced not only the Georgians but other conquered European peoples to share

the same: the Bosnian Serbs, the Albanians, etc.

All this was followed by the immigration of the North Caucasian tribes into the weakened and depopulated Georgia.

On settling down in East Georgia, the Lezgines started to take in captive people and made them do slave labor; they ravaged and robbed the inhabitants. The Osetians settled in the mountains of Shida Kartli (inland Kartli). The Adigeyans, Apsua, Abazi, Cherkez, Apsars settled and expanded over Egris-Abkhazia.

The Georgians were intentionally persecuted in the conquered lands. This, of course, evoked the instinct of survival and part of the Georgians renounced their origin; some of them received Islam, others would join the Gregorian Church (Armenian), which was not persecuted by Persia or Turkey or the less persecuted Catholic Church.

There were some who changed their national belonging and assumed the Lezgin, Osetian or Abkhazian origin.

Happily, the major part of Georgians took a steadfast stand against the danger of denationalization and degeneration. The contribution of the Apostolic Church of Georgia was great in the cause of the nation's survival. The crux of the matter was the fact that by only remaining Christians the people could not maintain their nationality.

As an instance, the Gregorian Georgians were still Christians but lost their national image with time; the same can be said about the Catholic Georgians. Genuine Georgians were only the parish within the Apostolic Church of Georgia. In that most difficult time of ordeal the power of personal example was tremendous. Representatives of aristocracy - kings, queens, princes and gentry, their family members set examples to the multitudes of lower social layer.

When the noblemen in Meskheta received Islam, the total population followed them and soon the community, who had departed from the faith, lost their nationality too.

Under these circumstances, particularly remarkable is the self-sacrifice of the Queen of

Kakheti Ketevan. The martyrdom of St. Ketevan, King Luarsab, other noblemen, clergymen and lay people can be recognized as a saving act of the Motherland and nation from the fall and the assimilation with other peoples.

The 17th c is outstanding for a multitude of martyrs for Christ's sake. The Church of Georgia has only been able to canonize some of them for great is their number. Canonized are: 6000 holy martyrs of Gareji desert who accepted martyrdom in 1616, the Great Martyr King Luarsab who was martyred in 1622, the Great Martyr Ketevan Queen of Kakheti, who accepted martyrdom in 1624, the nine brothers Kherkheulidzes, their mother and sister and together with them 9000 Georgians who were killed on the battlefield of Marabda in 1625. St. Father Evdemos Catholicos of the Church of Georgia, martyred in 1642; St. Bidzina Cholokashvili, Prince Elizbar and Prince Shalva of the region of the Ksani River; they were martyred in 1661; The reverend fathers of the Gareji Monastery, massacred by Lezgins in 1696-1700 - Shio the New, David and Gabriel and many more laid their lives for the sake of Jesus Christ and the Motherland.

Among them were also our St. Father Theodore, who was martyred in 1669, the priest who attended to Queen Ketevan and a great many others who glorified the Church of Georgia. The Georgian people and Church exposed a steadfast faith in the time of tribulation. In the 17th c. Persia gained strength under Shah Abbas. The Shah was extremely concerned about the political relationships of Kakheti with Russia and Turkey.

On September 15, 1615 the Kakhétians rose in revolt against him. It was the feast of "Alaverdoba" and they started the action after the Holy Liturgy. Not long before, King Teimuraz had left Imereti to join them and take the leadership in his hand. The region of Shirvani followed them. King Teimuraz was Commander-in-Chief of the Georgian army in the decisive battle at Tsitsamuri where in a few hours he slaughtered the enemy.

Shah invaded Georgia again but as soon as he left the country, the people rose again. Although Shah could suppress the revolt, the

Georgians did not give way to despair and answered his cruelty with another surprise. The fourth invasion was in 1617.

King Teimuraz did not lose heart, rather he did his utmost to withstand them with the support from the Turkish army and conducted a long-term war against Persia, but the Turks were not successful in this action. King Teimuraz sought help from Russia. Shah Abbas, enraged by the ties with Russia and Turkey, avenged on the king by castrating his two sons, Levan and Alexander, causing death of the youngest and leaving mentally ill the eldest.

Iv. Javakhishvili affirms that the Russian governing authorities sent clergymen instead of troops and canon guns to Georgia. They contemptuously neglected attendance in the Church and being accustomed to heresy in their Motherland, were doubtful about the Georgian Church Service.

In 1624 St. Ketevan mother of King Teimuraz accepted martyrdom at the hand of Shah Abbas. She was severely tortured and killed. Queen Ketevan was canonized a saint by the Church of Georgia. Her personal example saved all Georgia from Islamization and assimilation with the Tatars.

Shah Abbas's successive plan was to depopulate Kartli and drive the people away, to Persia. Further, he was determined to settle on these lands his people, Persians. To achieve this goal, he sent Giorgi Saakadze with innumerable troops to Georgia. But Commander Saakadze learnt about Shah's secret plan to have him assassinated after the accomplishment of the order to devastate Kartli and Kakheti. Having determined to raise people in rebellion against the Persians, he made an alliance with Prince Zurab Eristavi. The battle, which took place in 1625, ended with the Georgians' victory and was one of the greatest in the history of the nation.

Under these circumstances, the "invincible" Shah determined to reconcile with King Teimuraz and in 1631 he recognized his sovereignty over the unified Kingdom of Kartli and Kakheti.

Since King Teimuraz struck terror among the Mustim rulers, Shah would not admit his

kingship last and sent countless troops with Rostom Khan, the would be king of "Gurjistan" after Teimuraz's banish from the country.

Rostom usurped the throne in 1632. He was 67 years old then. King Teimuraz conducted not one revolt and fought against the enemy vehemently. Nevertheless, since Rostom-Khan was supported by Persia, he failed to continue on the throne and had to flee to Kakheti.

In 1642 a plot was organized against King Rostom. Catholicos Evdemon (Diasamidze) was among the involved. But, the king suppressed the rebels, arrested the Catholicos and, not long after, had him murdered and thrown from the prison tower. Fighting the spirit, reason and idea of the Georgian Church, Rostom-Khan sent troops to Kakheti and, having defeated King Teimuraz who fled to Imereti, became King of Kartli and Kakheti. Later, King Teimuraz took the vows. He died at 74.

But, he survived Rostom-Khan whose successor was Vakhtang (Shahnavaz). The latter was a descendant of the house of Bagrationis of Mukhrani. He was a Muslim.

The devotion of King Teimuraz and other faithful sons of Georgia to the confession of Jesus Christ saved the country from a total degeneration; the faith and Motherland were the key-stone of the Georgians' life.

In those times, the Persians and the Turks did not fight against Christianity as a religion taken in general, but they vigorously fought against the Apostolic Church of Georgia. However, they did not impede the Gregorian or the Catholic confessions, rather gave priority to Christian Armenians and their centers. The persecuted members of the Church of Georgia were restricted in their practice of their faith and were induced to receive Islam; if anyone refused to accept the demand, the alternatives imposed on them were the Gregorian faith or Catholicism.

The Eighteenth Century

Early the 18th c. Georgia was politically disintegrated completely, to which internal clashes were concomitant. The king's authority weakened and the principalities were ruled by princes claiming absolute sovereignty in their domains. Outstanding statesmen did not cease their striving for the restoration of the unified Georgia. But, almost every year Persia and Turkey renewed the 1555 truce by force of which East Georgia was considered a vassal of Iran while West Georgia was that of Turkey.

The split of the country involved the revival of tribal systems. Separate groups of Kartlians, Kakhetians, Imerentians were gradually formed. The principalities of Odishi, Guria, Abkhazeti and Svaneti seceded from the Kingdom of Imereti. Although politically disunited, the people revealed a strong national self-awareness which was encouraged and strengthened by the Church of Georgia.

The Catholicosate of Abkhazia, which in the 16th c. supervised vast territories, lost many lands in the north and in the south due to the Islamisation of their inhabitants.

As it was mentioned above, the peoples of Adygea and Cherkesia immigrated from the north and settled down in these lands. In the ancient Georgia these peoples were called Apsars. The Apsars succeeded to assimilate the lower social layers of Abkhazians. However, the aristocracy maintained their ethnic self-awareness having a sense of belonging to Georgian culture.

Kakheti was settled by the Lezgins, Kartli - by the Osetians, so the Georgians were assimilated in these lands as well. Muslims and pagans prevailed among the newcomers and this subsequently brought about the robbery of churches, monasteries, dioceses and even patriarchal cathedrals. Many eparchies were abolished. The native population - parish of the Church were being destroyed. Often, they were kidnapped and sold as slaves or put as serfs and servants in their homes. This brought their conversion to paganism and loss of national self-awareness.

All this was the battle-field of the Church of Georgia. Her foremost goal was to release people from the bondage and return them to her lands, help the impoverished, orphans and hopeless; fulfill the good deeds and show kindness to the poor. She also supervised the provision and accommodation of craftsmen, scribes and artists.

Part of the church possessions was spent on the edification of churches and monasteries. It is notable, that Church Fathers and hierarchs donated to her from their private property.

The language of the service in the churches of the two Catholicosates was Georgian. From St. Nino's age no other than this had been used in the Church and it continued so till the 19th century.

King Vakhtang VI convened a Church council at which his brother Domenti, who had returned from Russia not long before, was canonized as Catholicos. The King himself had then newly succeeded to the throne. This event took place in 1705. At the initial stage of his office, the Catholicos assisted his brother substantially in improving matters in the kingdom.

King Vakhtang belonged to the junior branch of the house of Bagrationis which was the dynasty of the Prince of Mukhrani (the Mukhranbatonis). He made up a plan targeted at the "release and resurrection" of Georgia. It was the common cause of the devoted to him Georgian statesmen. Under "release" freedom from the Muslim countries was meant, under "resurrection" – the reunion of Georgia.

The "release and resurrection" was only attainable by support from Christian countries and it was envisaged in the foreign policy of the king and his statesmen.

Here, it should be noted, that both European and Russian orientations sustained failure, and it was a good luck that among the Georgians was found the force which would uphold the "release and resurrection".

In the 18th c. Iran's power and might decreased; and also weakened the Empire of the Ottoman Turks. It happened so, that the Georgian noblemen from the vassal kingdoms of Kartli and Kakheti, living and working in

Iran, were involved in the social life of the country and to some extent even conducted it. Georgian troops were also the strongest in Persia. These were favorable circumstances for the Georgians to unite and no one would have been able to withstand them.

But, the unification was unattainable.

The Orthodoxy of the Georgians was considered by the Persians and the Turks a political orientation directed against them. Moreover, it was a profound belief when the Orthodox Russian Empire came as close as the mountain chain of Caucasus, and the kings of Kartli and Kakheti promised them to make a corridor for them through the mountains southwards.

It was done out of the common faith.

As it has been mentioned, in the Caucasus no other confession was as persecuted as Orthodoxy by the Muslims; they put pressure on the Orthodox Georgians and demanded that they should renounce the faith and receive Islam, Catholicism or Monophysitism. This led people to denationalization.

In 1713 a delegation of ambassadors with the prominent statesman and monk Sulkhan-Saba Orbeliani visited Europe, seeking support in working at the following issues:

1. Iran was to recognize the existence of the Kingdom of Kartli which could be gained by the return of King Vakhtang VI to Georgia.
2. The unification of Georgia.
3. To cease the raids of the North Caucasian tribes.
4. To cease the Georgians' denationalization.

But, Sulkhan-Saba returned in 1715 empty-handed and this meant that the Georgian king's orientation on Europe sustained failure.

Persia had weakened to such extent that the Afghans brought down the Persian royal dynasty and the country was in a deep crisis. All these circumstances prepared reasonable grounds for the Georgian statesmen to express their aspiration towards the alliance with Russia.

In 1722 King Vakhtang VI declared his resolve on making an alliance with Russia. This event upset the Muslim countries and the North Caucasian tribes. Russia had particular

interests in the economy of Persia. Peter the Great sought to bring the trade of this country under the control of Russian merchantry. He sent his ambassador to Vakhtang VI on the matter. However, the royal court admonished the king to accept his suggestions with caution. Vakhtang's alliance with Russia annoyed Europe and all Near East about the issue. In Constantinople, the question of taking intensive actions against the hostilities of Peter I and Vakhtang VI was put forth for consideration.

Iran, Turkey and Dagestan were in preparation for Kartli's severe punishment. In 1724 Peter I signed a truce with Persia. It was an unexpected step which opened Georgia for the enemies' raids. Vakhtang VI had to flee to Russia.

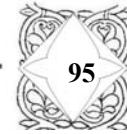
Not long after, Russia's negligence towards Georgia was revealed to everyone and King Vakhtang's policy ended with a failure.

Things in the Church of Georgia were also blighted by the enemy's incursions. Many of the eparchies and dioceses were abolished; Church lands and serfs were taken over by lay feudal families. Nevertheless, the Church of Georgia could maintain the spiritual backbone which later, in 1744-1745 was laid as the foundation for the revival of the Georgian Christian statehood.

In 1744 a long awaited dream of the Georgian people came true – the royal throne was succeeded to by a Christian king. It was the lot of Prince Teimuras from the royal house of the Kakhetian Bagrationis, King Teimuraz II.

To the people's joy was no end. Catholicos-Patriarch Anton carefully prepared the most ancient Georgian Church rite of the royal enthronement and special arrangements were made for the celebration. People decorated streets, squares and markets and went out with torches to meet their king, queen and princes. Church chants filled the streets. The Chrismation of the king brought boundless happiness to them.

The restoration of the sovereignty to the Georgian Kingdom was the starting point of the idea of "release" on which was grounded

and embodied the idea of “resurrection”. The issue also embraced the regain of the lost Georgian lands.

In 1758 Kings Solomon I, Erekle II and Teimuraz signed an agreement on friendship and cooperation. A special Church council was convened in 1759 at which the captive trade was banned; the throne of Kutaisi was restored and the Church was released from the taxes.

In the 70s of the 18th c West Georgia also gained independence. King Solomon I of Imereti drove the Turkish garrisons beyond his land.

THE THIRD PERIOD OF THE HISTORY OF THE CHURCH OF GEORGIA

The Nineteenth and the Twentieth Centuries

The two most critical periods of the 2000-year-old history of the Apostolic Church of Georgia can be attributed to the 19th- 20th cc. They were the abolition of its autocephaly by the Russian royal court and its restoration, gained by the striving of the Georgian nation and clergy. Plethora of publications speaks about the deplorable circumstances in which the Church of Georgia lived in the 19th c. After her establishment by the Apostles and their preaching, Christianity became the Georgians’ national religion and has remained as such throughout centuries.

Starting from 1811 this Church, stronghold of Christianity for all over the Caucasus, was turned into an additional part to the Russian bureaucracy. Before Russia’s presence in Georgia, the Church had been an owner of tremendous property. She had been an economically independent institution, by which she is profoundly different from the Russian Church. The latter had been transformed into part of the state by Russian political authorities and since 1722 had been ruled by the attorney-general who was at the head of the Synod. He was a lay statesman and

a wide scope of rights was vested in his hands. Peter the Great had abolished the Patriarchal guidance of the Church and had initiated her subordination to lay authorities; the process was accomplished by Queen Katherine II. Under these circumstances Russia would not admit the economical independence of the Georgian Church or her solid influence on the lay authorities. This purposefully directed her to the reorganization of the Church of Georgia.

On 3 March 1810, Catholicos Anton II was almost induced to leave Georgia and depart to Russia. On July 30, 1811 dicastery was formed; the Church of Georgia was deprived of her autocephaly. Varlam Eristavi was appointed head of the dicastery and the title of “exarch” was conferred on him. Most difficult times started in the life of Georgia as the Russian authorities commenced on restricting eparchies. It was not a newly begun business, and was aimed at dismissing personalities, unacceptable for the authorities, from around the Cathedral.

On 30 August, 1615 dicastery was transformed into “department of Synod of Georgia-Imereti” to which the Russian government subordinated the churches of Guria and Samegrelo too.

Varlam Eristavi was called to Russia in 1817. In the same year, Archbishop Theophilactos Rusanov from Ryazan was appointed exarch and was sent to Georgia. Since then the Church was only ruled by Russian bishops. In 1819 Theophilactos united the bishoprics of Imereti by means of restricting them in number. Guria and Samegrelo were allowed to have one diocese each. Out of 12 eparchies only three were maintained in West Georgia. Apart from this, the exarch reduced the number of churches.

The Russian governing authorities saw the Church of Georgia as one of the sources of income. They considered it profitable to reduce the number of clergy and cut the overall expenditure since it would help increase the income in the exchequer.

Russia’s policy raised anger in the Georgian people and a rebellion for the defense of the Mother Church started in 1818.

The rebels fought under the slogan “The Liberation of the Motherland”. Every social layer of people was involved in the fight against the regiments and detachments, well armed with artillery.

In 1820 Metropolitan Dositheos of Kutaisi, Metropolitan Ekvimé of Gelati and other prominent people were arrested. That arrest enhanced the vigor of the struggle.

The old Metropolitan Dositheos of Kutaisi (Tsereteli) was put in a sack and taken in the direction of Russia but in the vicinity of the town of Gory was beaten to death in the same sack. Metropolitan Ekvtime of Gelati (Shervashidze) was arrested as one of the leaders of the revolt.

Metropolitans and bishops in general had been inviolable and even respected by the Muslims. The Russians’ actions aroused more anger in the rebels and at the end of fierce battles the Russian army gained a Pyrrhic victory. The region of Racha was burnt and devastated, the fortress of Shemokmedi in Guria was razed to the ground, villages were burnt, rebels were hung; many of them sustained the forfeiture of property and were exiled to Russia, their possessions being taken over by the exchequer.

On May 21, 1820, 2000 Georgian warriors laid their lives for the faith and freedom. Among them were priests, monks and others of clergymen.

The Church of Georgia had had tens of bishoprics and eparchies in East, West and South Georgia. With their abolition the Christian faith decreased among the people. The clergymen permanently demanded the restoration of the abolished eparchies.

The exarch’s policy impaired the image of the Church of Georgia and brought about indifference towards faith among the parish. Particularly outrageous was the restriction of the Georgian language in churches and at schools. Georgian theological schools were closed and Russian ones were opened; this resulted in the lack of knowledge among new clergymen. Part of the youth plunged in the Russian and European ideas of socialism,

atheism and anarchy, abandoning the Georgian language.

The Church possessions of valuable gold and silver objects embellished with precious stones which had been preserved for many centuries, were lost. The exchequer took over the lands of the Church.

It is no surprise that under such circumstances the Georgian clergymen took an active part in the rebellions of 1804, 1812 and other years which aimed at the liberation of Georgia. In the revolt of 1832, one of the leaders of the resistance was Archimandrite Philadelphos Kiknadze.

Under Exarch Paul Lebedyev, in 1826 one of the expelled students Joseph Laghiashvili killed the Rector of the seminary Archpriest Chudetski. At his funeral, the exarch’s eulogy had the curse of the people whom the student belonged to. The statesman Dimitri Kipiani expressed the angry Georgians’ attitude towards it. He addressed to the exarch with the suggestion – if the words which had been spread among the people were true, “the curser was to depart from the accursed land”. Dimitri Kipiani was punished for it by being exiled where later, in 1887 he was killed.

The best sons of the Russian people raised their voices against the oppression of the Georgian Church. One of such defenders was the well-known scholar Slavophil Nicholai Durnov. He described the deplorable conditions of the Church of Georgia in his essay “The Fate of the Church of Georgia”.

Regrettably, in the 19th c. while Georgia was part of the Russian Empire, the fervent faith of the nation weakened. In the 20th c. the disintegration of the Empire started and it also gained ground in the life of the Church. To sustain the empire, alteration of its society was required. A population of one religion, speaking one language and devoted to the country would rescue it. And, the primary issue on the agenda was the assimilation of the Georgian people as well as of the others by making them mingle with the Russians. The Georgian language was persecuted severely. The exarch’s objective was to subject the parish to the Russian way of life. But, the

Georgians rendered a relevant answer to those actions.

In 1908 exarch Nikon was killed. The Russian hierarchs called Georgia “wild and ruthless land”; the newly appointed would shun coming here.

The Georgian Church Fathers and best sons of the nation reasoned well that to save the faith they had to strive for the independence of the Church of Georgia from the Russian Empire or in other words - to restore the autocephaly.

The proposal of restoration was strongly supported by the Georgian statesmen: St. Ilia the Righteous (Chavchavadze), St. Ekvimé the Man of God (Takaishvili), Alexander Tsagareli, Alexander Khakhanashvili, Niko Mar and others. Two of Russian scholars, Solovyov and Zaozyersky were also supporters of the same cause.

After the assassination of Ilia the Righteous and rise of regressive forces in the country, the adherents of autocephaly resolved to inculcate their ideas in people by publishing books for they considered the independence of the Church would be the foundation for Georgia’s future independence. On 12 March, 1977 tens of thousands of faithful people assembled at the Holy Liturgy in Mtskheta. Bishop Leonid (Okropiridze) briefly stopped the liturgy and gave a talk declaring the restoration of the autocephalous rule of the Church. In the same year, on the 17th of September Bishop Kirion (Sadzaglishvili) was elected Catholicos-Patriarch of the Georgian Church. On 26 May 1918 Georgia was declared an independent state. Sadly, the governing authority was not the National Party but the Socialist. Or 27 June 1918 St. Kirion was killed in the village of Martkhopi.

The Socialists’ government failed to see the significance of the Church in the people’s life in proper perspective. All this annoyed the Catholicos-Patriarch Leonid.

The Mensheviks overlooked imminent danger from Russia’s political unrest and the latter, making use of this failure conquered the country once again in 1921.

In the same year, after the death of Patriarch Leonid the Church council elected St. Ambrosi (Khelaia) to the throne of the Catholicos-Patriarch.

The Bolshevik Russia, having annexed Georgia, took steady and drastic measures against the Church targeted at her complete destruction. The Christians had to endure multiple persecutions but none can be compared with the ruthlessness of the one which the Communists conducted in the 20s-30s of the 20th c. They destroyed churches, tortured clergymen, put pressure on them, robbed churches and monasteries.

In the 20s of the 20th c. more than thousand churches were closed, the service was cancelled.

Precisely that persecution was the wave which aroused anger of the Catholicos-Patriarch Ambrosi Khelaia who truly sacrificed his life to his people by sending an address to the Conference in Guinea in which he made known for the whole world the ordeal of the Georgian people. He demanded in his report to induce Russia to withdraw the troops and allow the Georgians to “create the forms and structures of the social and political life which would be relevant for their life and not dictated or imposed by others”.

The Russian government, very indignant with the letter, arrested and brought to trial Patriarch Ambrosi; with him were arrested his likeminded clergymen: St. Nazari (Lezhava) Metropolitan of Kutaisi, Archimandrite Paul Japaridze, Kalistraté Tsintsadze who was Archpriest of Kashueti Church, deacon Dimitri (Lazarishvili) and others. In the process of investigation, they put pressure on the Patriarch, demanding from him to deny the issues put forth by him at the conference. Nevertheless, in his profound final word the Patriarch underscored them as indispensable. He was sentenced to 7 years of imprisonment. Due to his illness the term was reduced to 6 years. He died at the age of 66, on 28 March 1927.

Under Communist rule, it befell on the Church of Georgia that the life within her bosom was determined by the benevolence of the governing authorities. This period can be

divided into three stages. The Church was still persecuted until 1943. When at war with Germany, the government condescended mercifully on her; acknowledging the independence of the Church of Russia, granted her the right to elect the Patriarch and respectively, the circumstances improved for the Church of Georgia.

In 1943 the Russian Church acknowledged the three rights of the Georgian Church: her Autocephaly, the Patriarchal dignity and the 6th place in the diptych.

Notwithstanding these changes, under Khrushchev's rule the things in the Church reversed to the worse as his policy of "democratic warming" did not extend to her.

In that period clergymen were persecuted but different methods were applied to them. They were blackmailed by special state bodies. Here, we could remember the life of Patriarch Ephrem II; he was persecuted in like manner. The same policy of moral persecution continued up to the early period of his holiness, Patriarch Ilia II and ended as late as in 1985.

The conditions sharply changed to the better side from 1985-86, but during the 70 years of the Communist rule many generations had been brought up with a negative attitude towards the Church and the clergymen; this created a difficult impediment for people to get over.

In their last years, the authorities did not restrict the edition of the Bible and its distribution, neither was banned the publication of the Holy Scripture in newspapers. This created a backdrop for the sects to disseminate their teaching. Baptism, Jehovah's Witness and others were provided with ample opportunity of a full-scale activity since they acknowledge the authority of the Bible but not that of the Church and the clergymen.

Although the restoration of the Autocephaly of the Church was proclaimed on 12 March 1917, the Russian Church only recognized it in 1943, the Orthodox Churches worldwide – on the 25 January 1990. However, the question of her place in the diptych has is determined so far;

the place of the Church of Georgia has not been determined up to now and is still the issue of study for the Orthodox Churches the world-wide.

Late in the 20th c. his Holiness and Beatitude, Catholicos-Patriarch of All Georgia Ilia II and the Holy Synod blessed the best sons of the country and prayed for them and for their cause of the restoration of Georgia's independence. After the people had regained it, they responded

with love and gratitude to their blessing and the nation started to return to the faith intensively; new churches have been built in every town and village; the Holy Church and state have concluded a "Concordance" with the objective to strengthen the Georgian nation and their sacred Orthodox faith. Amen.

Translated by Maia Akhvlediani

Μητροπολίτης Ανανίας Τζαπαρίτζε

Η ΑΓΙΑ ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΗ ΚΑΙ ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΗΣ ΓΕΩΡΓΙΑΣ

Η Ορθόδοξη Εκκλησία της Γεωργίας από τα παλιά χρόνια ονομάζεται και «Αποστολική Εκκλησία της Γεωργίας», αφού ιδρύθηκε από τους αποστόλους του Χριστού.

Σύμφωνα με τις πληροφορίες των αρχαίων γεωργιανών εκκλησιαστικών πηγών – «Μοκτσέβαϊ Καρτλίσαϊ» (Εκχριστιανισμός του Κάρτλι) (Ζ'-Θ' αι.) και «Κάρτλις Τσχόβρεμπα» (Η Ζωή του Κάρτλι) (Η'- Θ' αι.) την εποχή των αποστόλων στο έδαφος της σύγχρονης Γεωργίας υπήρχε ένα κράτος – το βασίλειο του Κάρτλι, το οποίο οι ξένοι ονόμαζαν Ιβηρία. Αυτή ήταν η κληρονόμος της μεγάλης ιστορικής Κολχίδας.

Σύμφωνα με την παράδοση της Εκκλησίας της Γεωργίας, τον χριστιανισμό στη Γεωργία, είχε κηρύξει ένα πλήθος αποστόλων – Άγιος Ανδρέας ο Πρωτόκλητος, Σίμων ο Κανανίτης, Ματθίας, Βαρθολομαίος, Θωμάς και Θαδδαίος. Τόσο οι γεωργιανές όσο και οι ξένες πηγές αναφέρουν ότι οι απόστολοι δραστηριοποιούνταν στη Γεωργία.

Η αιτία του τόσο μεγάλου αριθμού των αποστόλων πρέπει να ήταν το γεγονός πως οι διεθνείς εμπορικοί δρόμοι βρισκόντουσαν στη σφαίρα της πολιτικής επιρροής της Γεωργίας εκείνης της εποχής. Την εποχή της δραστηριότητας των αποστόλων, στη σφαίρα επιρροής της Ιβηρίας βρισκόταν μια ευρεία περιοχή από την Κασπία Θάλασσα μέχρι τη Μαύρη Θάλασσα και νότια μέχρι τη λίμνη του Βάν. Οι διεθνείς εμπορικοί δρόμοι που περνούσαν από εδώ και οι οποίοι ένωσαν την Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία με την Περσία και Σκυθία,

ήταν υπό τον έλεγχο της Ιβηρίας. Για αυτό το λόγο, οι Άγιοι Απόστολοι που πήγαιναν να κηρύξουν τον χριστιανισμό στην Περσία και την Ινδία ή βόρεια στη Σκυθία και τη Σαρματία, ήταν αδύνατο να λοξοδρομήσουν από την Ιβηρία.

Στην εποχή των Αγίων Αποστόλων, από την τρίτη δεκαετία του Α' αιώνα μέχρι τα τέλη της έκτης δεκαετίας του Β' αιώνα η Ιβηρία υπήρξε ένα ισχυρό κράτος, που περιλάμβανε σημαντικό μέρος του Καυκάσου. Οι ρωμαίοι ιστοριογράφοι – ο Τάκιτος, ο Δίων Κάσιος και άλλοι, περιγράφουν τη ζωή της Ιβηρίας (Σύμφωνα με τις πληροφορίες του Τάκιτου από την τρίτη δεκαετία του Ιου αιώνα η Ιβηρία είχε φιλικές σχέσεις με τη Ρώμη και πολέμωσε το κράτος της Παρθίας με το δικό του ισχυρό στρατό για να ελευθερώσει την Αρμενία από τους Παρθίους. Μετά την απελευθέρωση της Αρμενίας βασιλιάς της έγινε ο γιος του βασιλιά Μιθριδάτη της Ιβηρίας. Και ύστερα στην Αρμενία βασιλεύσαν τα μέλη της βασιλικής οικογένειας της Ιβηρίας που ανάμεσά τους ο Τάκιτος ξεχωρίζει τον Ραδαμίστ, τον γιο του βασιλιά της Ιβηρίας Πάρσμαν. Κατά τις πληροφορίες του ίδιου του Τάκιτου, την εποχή εκείνη μαζί με την Αρμενία «η Ιβηρία προσάρτησε την Αλβανία και κάλεσε τους Σαρμάτες» (CORNELIUS TACITUS, ANNALES, VI,33-36, IX,9, XII,15-50). Σύμφωνα με την πληροφορία του άλλου ιστοριογράφου του Δίωνα Κασίου στο πρώτο μισό του Β' αιώνα «ο βασιλιάς της Ιβηρίας Παρασμανές μετέβη μαζί με την σύζυγό του στη Ρώμη και ο Αδριανός (ο ρωμαίος αυτοκράτορας) επεξέτεινε τις κτήσεις του» (Δίων Κάσιος, Η Ιστορία της Ρώμης, XIX, 15)).

Μετά την Ανάληψη οι απόστολοι έριξαν κλήρο να μάθουν ποιος και πού έπρεπε να κηρύξει τον χριστιανισμό.

«Κάρτλις Τσχό- βρεμπα» μας πληροφορεί, ότι η Γεωργία δό- θηκε ως κλήρος στην Παναγία, αλλά με τη θέ ληση του Γιού της, του Κύριού μας, η Πανα- γιά στη θέση της έστειλε στη Γεωργία τον Άγιο Ανδρέα τον Πρωτόκλητο, στον οποίο έδωσε την αχειροποίητη εικόνα της να τη φέ- ρει στη Γεωργία. Ο απόστολος Ανδρέας στο επόμενο ταξίδι του στη Γεωργία έφερε μαζί του και άλλους αποστόλους. Στο τρίτο ταξίδι έφερε μαζί του τον Σίμωνα τον Κανανίτη και τον Ματθία. Για αυτό το γεγονός μας πλη- ροφορεί ο Επιφάνειος Κωνσταντινουπολίτης (Η' αι.)

Σύμφωνα με τις αρχαίες εκκλησιαστι- κές πηγές και τη Σύνοδο Ρουίσι-Ουρμπνίσι, από την εποχή της διαμόρφωσης της Εκκλη- σίας της Γεωργίας η δικαιοδοσία της επεκτει- νόταν σε όλη την ιστορική περιοχή πάσης Γεωργίας και όλο το γεωργιανό λαό (που κατοικούσε τόσο στη δυτική όσο και στην ανατολική Γεωργία) και για αυτό στην κατα- γραφή της Συνόδου Ρουίσι-Ουρμπνίσι δια- βάζουμε – **«Ο Άγιος Απόστολος Ανδρέας κήρυξε τον χριστιανισμό σε όλη τη Γεωργία».**

Ο μεγάλος πατέρας της Εκκλησίας των Ιβήρων (Γεωργιανών) ο Γεώργιος Αγιο- ρείτης έγραφε, ότι ο τάφος του Σίμωνα του Κανανίτη ο οποίος δραστηριοποιούταν στη Γεωργία βρίσκεται **«στην χώρα μας στην Αμπχαζία»** (συγκεκριμένα στο Νέο Άθως), και ο τάφος του αποστόλου Ματθία βρίσκε- ται στη νοτιοδυτική Γεωργία, στον Άψαρο.

Οι αρχαιότερες χριστιανικές πηγές μας πληροφορούν επίσης ότι και οι απόστο- λοι Βαρθολομαίος και Θαδδαίος κατέβηκαν στη Γεωργία.

Το γεγονός ότι ένας σημαντικός α- ριθμός των κατοίκων έγιναν χριστιανοί κατά την κήρυξη του χριστιανισμού από τους αποστόλους και αργότερα, στους Α'

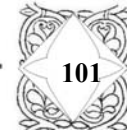
και Γ' αιώνες, τεκμηριώνεται με τις καινούριες αρ- χαιολογικές ανασκαφές, που ανακάλυψαν τις χριστιανικές τάσεις της κοινωνίας της εποχής του βασιλιά Ρεβ του Αληθή (Γ' αι.).

Με την ερμηνεία των Αγίων Πατέρων της εκκλησιαστικής Συνόδου Ρουίσι-Ουρμπ- νίσι, αφού στη Γεωργία οι χριστιανικές ομά- δες διώχονταν πολύ από τους ειδωλολάτ- ρες βασιλιάδες, το Δ' αιώνα έγινε απαραίτη- το να εκχριστιανιστεί όλο το έθνος.

Το Δ' αιώνα την χριστιανική πίστη κήρυξε η ισάποστολος Αγία Νίνα. Με την αποκάλυψη του Θεού στην Αγία Νίνα, αυτή έπρεπε να αναλάβει τον εκχριστιανισμό της βασιλικής οικογένειας της Ιβηρίας και με τη βοήθεια του Κυρίου, η Αγία Νίνα το κατάφε- ρε. Μαζί με τη βασιλική οικογένεια εκχρισ- τianίστηκε όλος ο λαός, γι' αυτό και γράφει η Σύνοδος Ρουίσι-Ουρμπνίσι, ότι η Αγία Νίνα έκανε χριστιανούς **«όλους τους Γεωργια- νούς»**, όπως 300 χρόνια πριν απ' αυτήν κή- ρυξε το χριστιανισμό ο Άγιος Ανδρέας **«σε όλη την περιοχή της Γεωργίας»** (Μεγάλος Νόμος της Πίστης, 1974, σελ. 545-546).

Με αυτή την πληροφορία των πηγών μας, ότι η Αγία Νίνα **«εκχριστιάνισε όλους τους Γεωργιανούς»** συμφωνούν απόλυτα οι ξένες πηγές των Δ', Ε' και μεταγενεστέρων αιώνων.

Συγκεκριμένα, ο εκκλησιαστικός ιστοριογράφος του Δ' αιώνα ο Γελάσιος Και- σαρείας γράφει για την Αγία Νίνα, ότι στην εποχή του Μεγάλου Κωνσταντίνου **«το χρισ- τianισμό δέχτηκαν οι κατοικούντες στις ακτές του Πόντου, οι Ιβηρες και οι Λάζοι. Η αιτία αυτού του μεγάλου γεγονότος ήταν μια γυναίκα, η οποία ήταν μαζί τους ως αιχμά- λωτη»** (Γεωργικά, τ. 1ος, 1961, σελ. 186).

Το ίδιο γράφει και ο ιστοριογράφος του Ε' αιώνα ο Γελάσιος Κυζικηνός – «**την ίδια εποχή οι κάτοικοι της χώρας που βρίσκονταν στις ακτές του Πόντου, οι Ίβηροι και οι Λάζοι δέχτηκαν το χριστιανισμό, που δεν πίστευαν πριν**» (Μιμοχίλβελι, τ. 1ος, 1926, σελ. 55).

Δηλαδή, σύμφωνα με τις πληροφορίες του Γελασίου Καισαρείας και του Γελασίου Κυζικηνού, με την προσπάθεια της Αγίας Νίνας όλος ο γεωργιανός λαός, τόσο οι κατοικούντες στις ακτές (οι Λάζοι), όσο και οι κάτοικοι της ηπείρου (οι Ίβηρες), δέχτηκαν ταυτόχρονα «το λόγο του Θεού».

Τον εκχριστιανισμό των Ίβήρων περιγράφουν οι ιστοριογράφοι των Δ' και Ε' αιώνων μ. Χ.: ο Σωκράτης ο Σχολαστικός (Εκκλησιαστική Ιστορία, βιβλίο 1ο, 19), Θεοδώρητος ο Κύρος (Εκκλησιαστική Ιστορία, βιβλίο 1ο, 6, 7, 34, 36) και Τύραννος Ρουφίνος (Εκκλησιαστική Ιστορία, 1ο, 10).

Με τις πληροφορίες του Γελασίου Καισαρείας και του Γελασίου Κυζικηνού, ότι η Αγία Νίνα εκχριστιάνισε και τους Λάζους μαζί με τους Ίβηρες, αντιστοιχεί και η πληροφορία του γνωστού ιστοριογράφου του Ε' αιώνα του Μωυσή της Χωρηνής, ο οποίος γράφει, ότι μια ευρεία περιοχή από τη Μαύρη Θάλασσα μέχρι την Κάσπια Θάλασσα εκχριστιάνισε η Αγία Νίνα, η οποία κήρυξε τον χριστιανισμό από το Κλαρτζέτι μέχρι τις ακτές της Κάσπιας Θάλασσας που ζούσαν τότε οι Μασχούτες – «**Η μακάρια Νίνα έφυγε από εκεί, για να διδάξει και στις άλλες περιοχές της χώρας των Γεωργιανών... Θα τολμήσω να πω, ότι η Νούνη έγινε η απόστολος, που κήρυξε το Ευαγγέλιο αρχίζοντας από το Κλαρτζέτι μέχρι τους Αλανούς και μέχρι τις πύλες της Κάσπιας Θάλασσας, μέχρι τα σύνορα των Μασχούτων, όπως πληροφορεί ο Αγαθάγγελος**» (Μωυσής της

Χωρηνής, Ιστορία της Αρμενίας, 1984, σελ. 172).

Η περιοχή της Γεωργίας Κλαρτζέτι βρισκόταν στις ακτές της Μαύρης Θάλασσας και η φυλή των Μασχούτων την εποχή της Αγίας Νίνας ζούσε στις ακτές της Κάσπιας Θάλασσας. Σύμφωνα με τον Μωυσή της Χωρηνής, η Αγία Νίνα κήρυξε τον χριστιανισμό σ' αυτή την περιοχή.

Επειδή, η Λάζικα (νοτιοδυτική Γεωργία) κατά τις πληροφορίες του Γελασίου Καισαρείας και του Γελασίου Κυζικηνού υπαγότανε στην περιοχή της δραστηριότητας της Αγίας Νίνας, η δυτική Γεωργία ακριβώς όπως και η ανατολική Γεωργία βρισκόταν υπό τη δικαιοδοσία της Εκκλησίας της Γεωργίας, ιδρυμένης από την Αγία Νίνα. Ο Καθολικός Κυρίων (ο πρώτος ιεράρχης της Εκκλησίας της Γεωργίας Σ' - Ζ' αιώνες) κατά τις πληροφορίες του Καθολικού των Αρμενίων Ιωάννη (899) υπήρξε και Αρχιεπίσκοπος του Εγκρίσι. Αυτός γράφει, ότι ο Κυρίων ο Α' ήταν ο Πατριάρχης «των Ίβήρων, των Γκουγκάρων και των Εγκρίσιων σύμφωνα με το παλιό νόμο» (Η ιστορία του Καθολικού Ιωάννη (Δρασχανακέρτης), 1912, σελ. 65)

Με αυτή την έννοια είναι ιδιαίτερης σημασίας οι πληροφορίες του γνωστού ιστοριογράφου Ουχτανές, που αφορούν στην ιστορία της Εκκλησίας της Γεωργίας των Η' - Ι' αιώνων. Ο Ουχτανές ήταν σύγχρονος των γεγονότων που έχει περιγράψει.

Αλλά σύμφωνα με τις γεωργιανές πηγές, όπως προαναφέραμε, η δυτική Γεωργία αμέσως μετά τον εκχριστιανισμό έμπαινε στην εκκλησιαστική δικαιοδοσία της Γεωργίας (της Μτσχέτας). Ο Ιβάνε Τζαβαχισβίλι μελετώντας τις γεωργιανές πηγές για το συγκεκριμένο θέμα κατέληξε στο εξής συμπέρασμα ότι «και ο Ανδρέας

ο Πρωτόκλητος και η Αγία Νίνα ήταν γνωστοί ως ιδρυτές της Εκκλησίας της Γεωργίας και διαφωτιστές ολόκληρου έθνους. Κανείς δεν είχε τη θέληση να ψάξει τους κήρυκες των διαφόρων περιοχών της Γεωργίας, γιατί αυτοί οι άγιοι δραστηριοποιούνταν για την ενίσχυση και ανανέωση ολόκληρης της Γεωργίας» (Ι. Τζαβαχισβίλι, Ιστορία του Γεωργιανού Έθνους, τ. 3ο, σελ. 47). «Αυτή είναι η άποψη, την οποία δεχόντουσαν γνωστοί γεωργιανοί ιστορικοί και η οποία ήταν αποδεκτή από τον γεωργιανό λαό» (το ίδιο, σελ. 97). Ότι αφορά στις επαρχίες του Σαϊσίι, της Πέτρας, της Ροδόπολης, της Ζιγκάνας και του Φασίδι, αυτές βρίσκονταν όχι στη δυτική Γεωργία αλλά στο αρχαίο κράτος των γεωργιανών, στην περιοχή Τραπεζούντα-Ζιγκάνα-Γκιουμουσχάνε (Μητροπολίτης Ανανία Τζαπαρίτζε, Οι Επαρχίες στη Λάζικα, Τιφλίδα, 2011, σελ. 29-30).

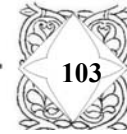
Οι πληροφορίες του Γελασίου Καισαρείας και άλλων, ότι η Αγία Νίνα εκχριστιάνισε τη Λάζικα, ταυτίζονται με την πληροφορία του Μητροπολίτη της Λάζικας του 17ου αιώνα Γερμανού, ότι ο διαφωτιστής της Ιβηρίας στη Λάζικα ίδρυσε την έδρα του Μητροπολίτη της πόλης Όφι (περιοχή του Ρίζε) όπως επίσης και με τη μελέτη του γνωστού ιστοριογράφου Ν. Αντόντσι, ότι στην περιοχή Όφι-Ρίζε βρισκόταν η έδρα του Επισκόπου του Πιτιούντι, ο Επίσκοπος του οποίου Στρατόφιλος πήρε μέρος στις εργασίες της Πρώτης Οικουμενικής Συνόδου (Ν. Αντόντσι, Η Αρμενία στην Εποχή του Ιουστινιανού, 1908, σελ. 203).

Σύμφωνα με τις πληροφορίες του **Αγαθάγγελου και άλλων (Ε' αι.)**, η Αγία Νίνα κήρυξε τον Χριστιανισμό από τις ακτές της Μαύρης Θάλασσας, Κλαρτζέτι μέχρι την Κάσπια θάλασσα (μέχρι Μασχούτων).

Σύμφωνα με το «Μοκτσέβοϊ Καρτλίσαϊ» κατά τις τελευταίες δεκαετίες του Ε' αιώνα, την εποχή του Βαχτάνγκ Γκοργκασάλι, ο επικεφαλής της Εκκλησίας της Γεωργίας είχε τον τίτλο του «Μαμαμτάβαρι» (η λέξη «Μαμαμτάβαρι» είναι ταυτόσημη με τον «Πατριάρχη»). Εδώ ο πρώτος Καθολικός Πέτρος ονομάζεται «Μαμαμτάβαρι» - **«Από δω και πέρα οι Καθολικοί έγιναν Μαμαμτάβαρι (Πατριάρχες)»** (Τζεγκλισντέμπα τ. 1ο, 1964, σελ. 93).

Με την πρωτοβουλία του Βαχτάνγκ Γκοργκασάλι η Εκκλησία της Γεωργίας οργανώθηκε ως πατριαρχική Εκκλησία, δηλαδή ο Επίσκοπος της Πρωτεύουσας (Μτσχέτα) έγινε ο Καθολικός Επίσκοπος δηλαδή ο Καθολικός της Εκκλησίας της Γεωργίας.

Σχετικά με το αυτοκέφαλο της Εκκλησίας της Γεωργίας κατά τη διάρκεια των επομένων δεκαετιών διαμορφώθηκαν δύο θεωρίες. Η πρώτη θεωρία ήταν αναγνωρισμένη στους Ι'- ΙΑ' αιώνες, την οποία σε διεθνές εκκλησιαστικό πεδίο παρουσίασε το θέμα του αυτοκέφαλου Εκκλησίας της Γεωργίας ο Άγιος Γεώργιος Αγιορείτης συζητώντας στο Πατριαρχείο Αντιοχείας: αυτός δήλωσε ότι, η Εκκλησία της Γεωργίας, εφ' όσον είναι ιδρυμένη από τον απόστολο Ανδρέα, απ' τη στιγμή της ίδρυσής της είναι αυτοκέφαλη όμοια με τις εκκλησίες που ιδρύθηκαν από άλλους αποστόλους. Αντίστοιχα ο Άγιος Γεώργιος Αγιορείτης παρουσίασε τις πηγές που υποστήριζαν τη δράση των άλλων αποστόλων. Και ο Βάλασαμων ερμηνεύοντας το β' κανόνα της Β' Οικουμενικής Συνόδου αναφέρει ότι η Εκκλησία της Γεωργίας είναι αυτοκέφαλη. Η διαφορετική θεωρία σχετικά με το αυτοκέφαλο της Εκκλησίας της Γεωργίας βασικά διαμορφώθηκε στις ΙΘ'- Κ' αιώνες, την εποχή που η Ρωσική Αυτοκρατορία

ακύρωσε την κρατική και εκκλησιαστική ανεξαρτησία της Γεωργίας. Αυτή την εποχή οι Άγιοι Πατέρες της Εκκλησίας της Γεωργίας πολεμούσαν για την αποκατάσταση του εκκλησιαστικού αυτοκέφαλου. Αυτή την περίοδο στους ιστορικούς κύκλους διαμορφώθηκαν απόψεις, ότι η Εκκλησία της Γεωργίας απέκτησε το αυτοκέφαλο τον Ε' αιώνα, στην εποχή του Βαχτάνγκ Γκοργκασάλι.

Μετά τις ανακηρύξεις του αυτοκέφαλου στους Δ'- Ζ' αιώνες σε όλα τα μέρη της Γεωργίας δημιουργήθηκαν δεκάδες Επαρχίες και Επισκοπές. Ο αριθμός τους αυξήθηκε ιδιαίτερα κατά τους Η'- Ι' αιώνες, και για το λόγο αυτό, για τη διευκόλυνση της διοίκησης των επαρχιών στην Εκκλησία της Γεωργίας, δημιουργήθηκαν εκκλησιαστικές διοικητικές περιφέρειες, όμοιες με τις βυζαντινές μητροπολιτικές. Με την έννοια αυτή, **στα σπλάγχνα της Εκκλησίας της Γεωργίας δημιουργήθηκε η εκκλησιαστική και διοικητική μονάδα που περιείχε τη δυτική Γεωργία, η οποία ονομαζόταν «Κάτω Ιβηρία» δηλαδή Πατριαρχείο της Αμπχαζίας.** Στον επικεφαλής του δόθηκε ο τίτλος του «Μικρού Καθολικού», αφού «Μέγας Καθολικός» ήταν το όνομα του πρώτου Αρχιερέα της Μτσχέτας.

Στην αρχαία Γεωργία το δικαίωμα της ίδρυσης της εκκλησιαστικής και διοικητικής μονάδας κατείχε ο βασιλιάς, συνεπώς για τον τίτλο του Καθολικού της Αμπχαζίας χρειαζόταν η έγκριση του βασιλιά. Και ο τότε βασιλιάς της Γεωργίας ο Μπαγκράτ Μπαγκρατιόνι (Θ' αι.) παραχώρησε τον τίτλο στο Καθολικό της Αμπχαζίας.

Γι' αυτό ο γνωστός ιστοριογράφος γράφει το εξής: **«Ο Μπαγκράτ έχρισε τον Καθολικό της Αμπχαζίας το 830 μ.Χ.»** (Κάρτις Τσχόβρεμπα, 1955, τ. 1ο, σελ. 255).

Το Πατριαρχείο της Αμπχαζίας διαμορφώθηκε με την έγκριση των γεωργιανών βασιλιάδων και των πρώτων Ιεραρχών και γι' αυτό ύστερα όταν δημιουργείτο μια εκκλησιαστική και διοικητική περιφέρεια σ' ένα μέρος της πανγεωργιανής Εκκλησίας υπαγόταν στο Πατριαρχείο της Γεωργίας. Οι ξένες πηγές ονομάζουν το Καθολικό της Αμπχαζίας «Αρχιεπισκοπή της Κάτω Ιβηρίας», και το Πατριαρχείο του Κάρτλι – «Αρχιεπισκοπή της Άνω Ιβηρίας».

Κατά πληροφορία της γεωργιανής εκκλησιαστικής πηγής – «Ιαντγκάρι της Μπιτσβίντας» το Πατριαρχείο της «Κάτω Ιβηρίας» βρισκόταν μεταξύ «των συνόρων της Ρωσίας και του Τσανέτι», το δε Καθολικό της Αμπχαζίας θεωρούσε ως ποιμνιό του τον «Πόντο», δηλαδή την περιοχή στα βόρεια της Μαύρης Θάλασσας – «Βόρειος Πόντος» (Μνημεία του Γεωργιανού Δικαίου, τ. 3ο, 1970, σελ. 923).

Στους Θ'- ΙΑ' αιώνες στον βόρειο Καύκασο μαζί με τη διάδοση του χριστιανισμού, δημιουργήθηκε η Μητροπολιτική περιφέρεια της Χούντζας (Νταγκεστάν), την οποία διοικούσε ο Καθολικός (Πατριάρχης) ο οποίος ανήκε στη δικαιοδοσία της Εκκλησίας της Γεωργίας. Στα γεωργιανά χειρόγραφα του Όρους Σινά μας σώθηκε το όνομα του «Καθολικού (Πατριάρχη) της Χούντζας Οκροπίρι». Επίσης είναι γνωστό, ότι σ' αυτή την περιοχή του Καυκάσου λειτουργούσαν μερικές γεωργιανές Επισκοπές (του Αρτσούχι, του Τσαρούχι, του Τσαρπιπινέτι και άλλα), οι δε αρχαιολόγοι αποκάλυψαν ερείπια χριστιανικών ναών στο Νταγκεστάν και σε άλλες περιοχές του Καυκάσου με γεωργιανές επιγραφές. Μαζί με τα άλλα χριστιανικά λείψανα ανακαλύφθηκε και η πέτρινη σφραγίδα με την οποία σχημάτιζαν το Σταυρό ή την

Εικόνα της Παναγίας στο αντίδωρο με τις γεωργιανές επιγραφές.

Σύμφωνα με τις εκκλησιαστικές πηγές στη δικαιοδοσία της Εκκλησίας της Γεωργίας άνηκε μια ευρεία περιοχή του Καυκάσου από την πόλη Κάφα (Φεοδοσία) της χερσονήσου της Κριμαίας μέχρι την Κάσπια Θάλασσα.

Νότια της Γεωργίας για το γεωργιανό ποίμνιο ήταν ιδρυμένη η εκκλησιαστική και διοικητική μονάδα με το όνομα «Μητρόπολις της Αρμενίας», η οποία υπαγότανε στη δικαιοδοσία της Εκκλησίας της Γεωργίας της οποίας η δικαιοδοσία επεκτεινόταν μέχρι τη λίμνη Βάν. Σύμφωνα με τον αυτοκράτορα Κωνσταντίνο τον Πορφυρογέννητο, το νοτιοδυτικό σύνορο της Γεωργίας έφτανε μέχρι το ποτάμι Αρέζ (Αράξ). Αυτός γράφει για το ποτάμι Αράξ- «στην αριστερή του όχθη κατοικούσαν οι Ίβηρες και την δεξιά του προς την Θεοδοσιούπολη, τόσο οι πύργοι όσο και τα χωριά ήταν στην εξουσία μας. Το ποτάμι θα είναι το σύνορο» (Γεωργικά, τ. 4, μέρος 2, σελ. 271).

Η περιοχή των ποταμών Αράξ και Ευφράτη τον 1' αιώνα, στην εποχή του Κωνσταντίνου του Πορφυρογέννητου, δεν ήταν απλώς κατοικημένη από γεωργιανούς, αλλά όπως και με την ορεινή περιοχή της Τραπεζούντας, από το Παριεδρέ προς την κατεύθυνση της λίμνης Βαν σύμφωνα με τον Στράβωνα, υπήρξαν τα ιστορικά εδάφη των Ιβήρων μέχρι τον Β' αιώνα π.χ., δηλαδή έως την εποχή που αυτά τα εδάφη υπαχθήκανε στο κράτος της Αρμενίας.

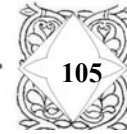
Ο Στράβων γράφει : **«Μας διηγούνται ότι η μικρή χώρα της Αρμενίας, επεκτάθηκε ύστερα από τους πολέμους του Αράξ και της Ζαριαδρίας. Αυτοί ήταν οι στρατηγοί του Ανπόχου του Μέγα που ύστερα από την ήττα του έγιναν βασιλιάδες.**

Αυτοί επεξέτειναν το βασίλειό τους παίρνοντας από τις γύρω χώρες περιοχές... Από τους Ίβηρες άρπαξαν το οροπέδιο του Παριάδρε, Χορτζένε και Γκογκαρένε, που βρίσκονται στην άλλη πλευρά του Κύρ, από τους Χαλίβιους και Μοσινίκιους έκοψαν το Καρενίτι και το Ξερζένε από τις γειτονικές περιοχές της Μικράς Αρμενίας» (Στράβων, Γεωγραφία, τ.11, 14,5).

Στην περιοχή που βρισκόταν στα σύνορα της Αρμενίας, όπως αναφέρει ο Στράβων, στο Τάο (σημερινή Τουρκία) οι Γεωργιανοί (Ίβηρες) ζούσαν αδιάκοπα μέχρι τη δημιουργία του Κράτους των Οσμάνων, και συνέχισαν να ζούνε κατά τη διάρκεια των αιώνων, και μέχρι σήμερα.

Οι γεωργιανοί που ζουν στη δυτική Αρμενία, στις αρχές των ποταμών Αρέζε, του Ευφράτη και του Τσορίχι διατήρησαν για πολύ καιρό τη γλώσσα, τον πολιτισμό και τη Γεωργιανή τους Εκκλησία. Παρ' όλο που στον 20ο αιώνα κάποια ενδιαφερόμενα πρόσωπα τους ονόμασαν Αρμένιους-Χαλκηδονίτες, όπως βεβαιώνουν, οι Άγιοι Πατέρες της περιοχής αυτής, αυτοί παρέμειναν εθνικά γνήσιοι Γεωργιανοί, με τη δική τους γεωργιανή νοοτροπία, η οποία δεν πέθανε χάριν του κράτους της Ιβηρίας που δημιουργήθηκε στους Δ'-Γ' αιώνες π.χ. και επεξέτεινε στη συνέχεια τα σύνορά της προς αυτήν την κατεύθυνση, ιδιαίτερα στους Α'-Β' αιώνες.

Την περίοδο της δημιουργίας του Πατριαρχείου της Γεωργίας σ' αυτή την περιοχή ζούσαν πάρα πολλοί Γεωργιανοί με τις δικές τους γνωστές εκκλησίες του Όσκι, Χαχούλι, Μπάνα, Ίσχανι, Πάρχαλι και άλλες. Για αυτούς ιδρύθηκαν οι Επισκοπές, τα σύνορα των οποίων έφταναν μέχρι τις χαράδες του Χάρς και του Ευφράτη. «Το ΙΓ' αιώνα και στην εποχή της κυριαρχίας των Μογγόλων η νότια

Γεωργία έφτανε «μέχρι την πόλη Κάρνου» και το Μπασιάνι... Ο Αντίοχος Πατριάρχης του 17ου αιώνα ο Μακάριος επιβεβαιώνει ότι πριν το νότιο σύνορο της Γεωργίας ήταν το ποτάμι Ευφράτης και οι περιοχές από τον Ευφράτη και προς την κατεύθυνση της σημερινής Γεωργίας θεωρούνταν η Γεωργία. Ότι δηλαδή τα σύνορα της Γεωργίας έφταναν μέχρι τον Ευφράτη, το μαρτυρεί και ο Τσέλεμπ. Στις περιοχές του ποταμού Αρέζε και Ερζερούμ κατοικούσαν οι Γεωργιανοί για πολύ καιρό. Το ΙΖ' αιώνα όταν ο Αρχάγγελος Λαμπέρτι πέρασε από την περιοχή Ερζερούμ, είδε μερικά γεωργιανά χωριά, τα οποία είχαν τον λεγόμενο γεωργιανό Ποιμενάρχη στο Ερζερούμ (Σ. Λόμσατζε, Σάμτσζε και Τζαβαχέτι, σελ. 256).

Γι' αυτό το λόγο, στο Πατριαρχείο της Γεωργίας υπάγοντα οι Επισκοπές του Ανίς, Κάρς, Ερζερούμ, Βαλασκέρτ και άλλες.

Αυτές οι περιοχές τον Ι' αιώνα, την εποχή του Δαβίδ Κουραπαλάτη βρέθηκαν στο βασίλειο της Ιβηρίας δηλαδή «των Γεωργιανών» (από την Θεοδοσιούπολη και Ερζερούμ και μέχρι το Ανίς) μέχρι την εποχή που και η Βυζαντινή Αυτοκρατορία δημιούργησε μια μονάδα με την ονομασία «Ιβηρική φυλή». Αφού στον μεσαίωνα τις περιοχές αυτές μέχρι τη λίμνη Βαν ονόμαζαν Αρμενία, ο Επικεφαλής του ποιμνίου του Πατριαρχείου της Γεωργίας είχε το όνομα «Μητροπολίτης της Αρμενίας».

Μερικά Πατριαρχεία (του Κάρτλι, της Αμπχαζίας, της Χούντζας) και πολλές δεκάδες Επισκοπών υπό την αιγίδα του Πατριαρχείου της Γεωργίας, δημιουργούσαν την ενιαία Εκκλησία της Γεωργίας.

Γενικά η ενότητα της Εκκλησίας της Γεωργίας επιτυγχάνεται με το ενιαίο Εκκλησιαστικό Δίκαιο, ενιαίο Νόμο της Πίστης, ε-

νιαία γεωργιανή λειτουργική γλώσσα, ενιαίες παραδόσεις και την ενιαία διοίκηση του Καθολικού-Πατριάρχη της Γεωργίας.

Το ανώτατο εκκλησιαστικό Ινστιτούτο των αναφερόμενων Πατριαρχείων ήταν ο ενιαίος Νόμος της Πίστης και οι Εκκλησιαστικοί Σύνοδοι της Γεωργίας που σχημάτιζαν το εκκλησιαστικό δίκαιο. Η υποχρέωση του Πατριάρχη Πάσης Γεωργίας ήταν να φροντίσει να τηρηθεί στην Εκκλησία της Γεωργίας (δηλαδή στα Πατριαρχεία του Κάρτλι και της Αμπχαζίας και σε άλλες εκκλησιαστικές και διοικητικές μονάδες) ο Νόμος της Πίστης (Μητροπολίτης Ανανία Τζαπαρίτζε, Συλλογή των Νόμων της Εκκλησίας της Γεωργίας, Τιφλίδα, 2010, σελ. 687).

Οι Νόμοι που εξέδωσαν οι Εκκλησιαστικές Σύνοδοι σε συνεργασία με τους Καθολικούς της Αμπχαζίας και του Κάρτλι απέκτησαν ισχύ υποχρεωτικής εφαρμογής για όλη τη Γεωργία (φυσικά και στην Αμπχαζία) (μεταξύ τους και στη σφαίρα του Αστικού Δικαίου). (Μνημεία Γεωργιανού Δικαίου, τ. 1ο, 1963, σελ. 393-397 και άλλα).

Η αρχαία γεωργιανή εκκλησιαστική ιστοριογραφία θεωρεί, ότι η Εκκλησία της Γεωργίας απέκτησε τον πατριαρχικό τίτλο το 681 (Κάρτλις Τσχόβρεμπα, 1955, σελ. 231, 232). Και πραγματικά, την εποχή αυτή, τον τίτλο του Πατριάρχη είχαν οι Επικεφαλές και των δύο γειτονικών Εκκλησιών – της Αρμενίας και της Αλβανίας, όπως αυτό αποδεικνύεται καθαρά στο έργο του Μωυσή Καλανκατουάτς. Για αυτό δεν είναι παράξενο, να ζητάει ο Επικεφαλής της Εκκλησίας της Γεωργίας τον τίτλο του Πατριάρχη και να αποκτήσει αυτόν τον μεγάλο τίτλο με την επικύρωση της Οικουμενικής Εκκλησίας. Ύστερα απ' αυτό το γεγονός η θέση της Εκκλησίας της Γεωργίας θα ήτανε ισότιμη με

την θέση των άλλων Πατριαρχείων της Οικουμένης. Αυτό επίσημα δηλώνει το κείμενο: «**Η σύνοδος αυτή διέταξε για την Αγία Εκκλησία της Γεωργίας, η οποία είναι η ιερή Μτσχέτα, να είναι ισότιμη με τις Άγιες Αποστολικές Καθολικές Εκκλησίες, τα Πατριαρχεία και τον Καθολικό του Κάρτλι να είναι ισότιμος ανάμεσα στους Πατριάρχες**» (Κάρτλις Τσχόβρεμπα, 1955, σελ. 231, 232). Το κείμενο μιλάει επίσης και για το ποίμνιο της Εκκλησίας της Γεωργίας. Σ' αυτό εκτός από τη Γεωργία υπαχθήκανε και οι εξής περιοχές κατοικημένες από το γεωργιανό έθνος: το Σάκι, Σιρβάνι και ολόκληρη η ορεινή περιοχή του Καυκάσου. **Αυτές οι περιοχές είναι το σημερινό Νταγκεστάν, η Τσετσενία, η Ινγκουσετία «μέχρι τα σύνορα του Σβανέτι και της Τσερκεζίας», σ' αυτή είχε μπει «πάση Οσετία**». Η Οσετία την εποχή εκείνη υπήρχε μόνο στο βόριο Καύκασο.

Πρέπει να επισημάνουμε, ότι την Εκκλησία της Αλβανίας, ακριβώς στα τέλη του Ζ' αιώνα συνένωσε η Μονοφυσιτική Εκκλησία της Αρμενίας, σύμφωνα με τον Μ. Καλανκατουάτς. Και οι περιοχές που βρισκόταν βόρεια της Αλβανίας και ήταν κατοικημένες με τους εθνικούς Γεωργιανούς, όπως αναφέραμε, επέστρεψαν στη Μητέρα Εκκλησία. Εννοείται η περιοχή της εκβολής της Κουρά-Αλαζάνι και μέχρι της εκβολής της Κουρά-Αράξ, την οποία οι Γεωργιανοί ονόμαζαν το Ερέτι, και όπου, όπως αναφέραμε, μέχρι των Μασκούτων κήρυξε τον χριστιανισμό η Αγία Νίνα. Η Εκκλησία της Γεωργίας είχε το δικαίωμα της δικαιοδοσίας της επί αυτών των περιοχών.

Πρέπει να επισημανθεί, ότι οι περιοχές της Μαύρης Θάλασσας της Δυτικής Γεωργίας την εποχή αυτή, δηλαδή στο τέλος του Ζ' αιώνα, και πάλι υπαγόντουσαν στη δικαιοδοσία της Εκκλησίας της Γεωργίας.

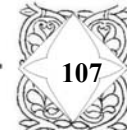
Αλλά, όπως προαναφέραμε, τα ελληνόγλωσσα Πατριαρχεία του Πασίσι, της Ροδούπολης, της Πέτρας που υπαγόντουσαν στο Πατριαρχείο της Κωνσταντινουπόλεως βρισκόταν όχι στη δυτική Γεωργία όπως το νόμισαν στο Κ' αιώνα, αλλά, με τη μελέτη του Ν. Αντόντς, στην περιοχή της Τραπεζούντας, στη σημερινή περιοχή του Γκιουμούσχανε-Ζιγκάνα, η οποία ιστορικά ήταν κατοικημένη από το γεωργιανό λαό και το όνομά της ήταν η «**Επαρχία της Λάζικας**».

Δηλαδή, στην ίδια την Εκκλησία της Γεωργίας ιστορικά πίστευαν, ότι η Εκκλησία της Γεωργίας τον Πατριαρχικό τίτλο τον πήρε στο Ζ' αιώνα, και ότι στη δικαιοδοσία της Εκκλησίας της Γεωργίας υπαγόταν ο Βόρειος Καύκασος, το ορθόδοξο μέρος του Νότιου Καυκάσου και επίσης το έδαφος πιο νότια, κατοικημένο από Γεωργιανούς. Και πραγματικά, στην επιγραφή της Μονής Παρχάλι του Τάο-Κλαρτζέτι της εποχής του βασιλιά Δάβιδ Κουραπαλάτι (+1001), αναφέρεται «**Ο Πατριάρχης του Κάρτλι και πάσης Ανατολής Ιωάννης**».

Σύμφωνα με τις γεωργιανές εκκλησιαστικές πηγές «**Πάση Γεωργία**» ήταν το όνομα μιας πελώριας περιοχής από την Μαύρη Θάλασσα μέχρι την Κασπία Θάλασσα και νότια μέχρι τη λίμνη Βαν.

Ο επικεφαλής του Πατριαρχείου της Γεωργίας επίσημα ονομαζόταν «**ο Πατριάρχης Πάσης Γεωργίας και ο Καθολικός του Κάρτλι**» (Ι. Τζαβαχισβίλι, Ιστορία του Γεωργιανού Έθνους, τ. 4, σελ. 51).

Στα τέλη του Δ' αιώνα και στις αρχές του Ε' με την καθοδήγηση της βασιλικής αυλής και των ιεραρχών της Εκκλησίας άρχισε η μεταφραστική εργασία, η οποία αφορούσε όλους τους τομείς και την οποία συνόδευε η δημιουργία και η αναζήτηση των χριστιανικό-γεωργιανών

γραμμάτων. Στα τέλη του Δ' αιώνα και στις αρχές του Ε' αιώνα στη Γεωργία στην εποχή των βασιλιάδων Μπακούρ και Παρσμάν πραγματοποιήθηκε η μεταρρύθμιση του αρχαίου γεωργιανού αλφαβήτου (λεγόμενο «Αρμαζούλι» που είχε σημιτικοφοινικική προέλευση) σύμφωνα με το ελληνικό αλφάβητο, και άρχισαν να μεταφράζουν στη γεωργιανή γλώσσα την Αγία Γραφή γραμμένη με το γεωργιανό αλφάβητο. Σε αυτή την εποχή της γέννησης των χριστιανικών γραμμάτων, δραστηριοποιούνταν οι πρώτοι μεταφραστές της Αγίας Γραφής, βασικά στη βασιλική αυλή του παππού του Πέτρου του Ίβηρος, του βασιλιά Μπακούρ. Οι πρώτοι μεταφραστές ως βάση για την εργασία τους είχαν την τοπική λογοτεχνική κληρονομιά. Σύμφωνα με την πληροφορία του ιστοριογράφου, ο εγγονός του βασιλιά Μπακούρ (ύστερα ο γνωστός Πέτρος ο Ίβηρας) από τα τρία του χρόνια διδασκόταν την Αγία Γραφή «μέρα-νύχτα» για εννιά ολόκληρα χρόνια (περίπου 414-423). Στην Παλαιστήνη κοντά στη Βηθλεέμ, στις μονές των Λαζαριτών (περίπου το 433), κτισμένες από τον Πέτρο τον Ίβηρα, βρέθηκαν οι αρχαιότερες γεωργιανές «Ασομτάβρουλι» (ένας είδος γεωργιανού αλφάβητου) επιγραφές, όπου αναφέρονται ο Πέτρος και οι πρόγονοί του, και ανάμεσά τους ο βασιλιάς Μπακούρ (ο πατέρας της μητέρας του). Για την εποχή (πρώτο μισό του Ε' αιώνα) αυτή η γεωργιανή γλώσσα ήταν αυστηρά μορφοποιημένη. Στην ίδια εποχή ανήκει η πληροφορία για τον Επίσκοπο του Κάρτλι Μομπιντάν, ότι «έγραφε βιβλία» στο πρώτο μισό του Ε' αιώνα. Στην ίδια εποχή ανήκει η πληροφορία, ότι για τη σύζυγο του Μιρντάτ, του γιου του βασιλιά Αρτσίλ (422-432) μεταφράστηκε η Αγία Γραφή.

Για την αρχαία Γεωργία ήδη απ' την εποχή του Άγιου βασιλιά Μιριάν και του Βασιλιά Βαχτάγκ (Δ' - Ε' αιώνες.) ήταν χαρακτηριστική η ομόνοια της λαϊκής και κληρικής εξουσίας.

Η εκκλησιαστική Σύνοδος Ρουσί-Ουρμπνίσι (1103) έδειξε τη συμφωνία αυτής της συνεργασίας. Ο κληρικός Μτσιγκνομπαρτουχουτσέσι-Τσκοκνιντέλι καθορίστηκε ιεραρχικά το δεύτερο πρόσωπο στη χώρα μετά το βασιλιά.

Ι. Τζαβαχισβίλι μελέτησε, ότι το βασίλειο της Γεωργίας κυβερνούσε όχι ο αυτοκράτορας βασιλιάς, αλλά ο βασιλιάς και η Δημογεροντία του κράτους, η οποία ονομαζόταν το «Ντάρμπαζι» ή «Ντάρμπαζις Κάρι». Η θέση της Εκκλησίας στην κυβέρνηση του Κράτους φαινόταν στη δημογεροντία. Τα κυριότερα μέλη αυτής της δημογεροντίας ήταν οι τέσσερις πρωτοβάθμιοι ιεράρχες της Εκκλησίας της Γεωργίας, οι επονομαζόμενοι «Τέσσερις Καλόγεροι». Αυτοί οι Τέσσερις Καλόγεροι σχημάτιζαν τον βασικό και κεντρικό πυρήνα της Δημογεροντίας. Αυτοί ήταν ο Πατριάρχης της Γεωργίας (που ήταν και ο Καθολικός του Κάρτλι), ο Καθολικός της Αμπχαζίας, ο Επίσκοπος-Γραμματέας του Τσκοκνίντι και ο Πατέρας των Πατέρων. Αυτοί είχαν μοιράσει μεταξύ τους όχι μόνο τα καθήκοντα (τα χρέη) της διοίκησης του Κράτους, αλλά και της Εκκλησίας – μέσω του Νπαρμπαζι. Ένας απ' αυτούς, ο Μτσιγκνομπαρτουχουτσέσι ήταν επικεφαλής του εκτελεστικού και του διοικητικού τομέα, του οικονομικού και στρατιωτικού τομέα. Τα τρία άλλα μέρη της Δημογεροντίας, δηλαδή ο Πατριάρχης της Γεωργίας, ο Καθολικός της Αμπχαζίας και Πατέρας των Πατέρων διοικούσαν εξίσου σημαντικούς τομείς του κράτους και της Εκκλησίας, αλλά ο Μτσιγκνομπαρτουχουτσέσι υπήρξε ο επικεφαλής της

κυβέρνησης, δηλαδή ο πρώτος βεζίρης. Για αυτό και δηλώνει ο ιστοριογράφος – «Όλα τα μοναστήρια και οι Επισκοπές και όλες οι εκκλησίες έπαιρναν τον νόμο και τη σειρά των προσευχών, τον τρόπο της προσευχής και της νηστείας και άλλα ζητήματα της Εκκλησίας από τη Δημογεροντία, σαν τον απαρραβιάστο, υπέρτατο και κανονιστικό νόμο.

Αφού «η δημόσια και η πνευματική εξουσία ομονοούσαν, «Ντάρμπαζις Κάρι» όταν συζητούσαν εκκλησιαστικά ζητήματα εκπροσωπούσαν ήδη την Εκκλησιαστική Σύνοδο. Απ' αυτήν έπαιρναν τον νόμο τόσο δημόσιοι, όσο και κληρικοί. Την εργασία του «Ντάρμπαζις Κάρι» καθοδηγούσε ο Ανώτερος Ιεράρχης.

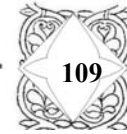
Είναι γνωστές οι 15 εκκλησιαστικο-νομικές Σύνοδοι των ΙΒ'-Κ' αιώνων:

1. Η Εκκλησιαστική Σύνοδος Ρουσί-Ουρμπνίσι, που έγινε 1103 (1104), το δίκαιο της οποίας είναι χωρισμένο σε νόμους. Οι Νόμοι που εξέδωσε η Σύνοδος («Τζεγκλιστσέρα») περιέχουν 19 άρθρα.

2. Η νομοθετική Σύνοδος, την οποία κάλεσε ο βασιλιάς Γεώργιος ο Λαμπρός (1335). Στη Σύνοδο έπαιρνε μέρος ο Πατριάρχης της Γεωργίας («ο Άγιος Δεσπότης ο Καθολικός του Κάρτλι ο Ευθύμιος) και οι Επίσκοποι. Οι Νόμοι τους οποίους εξέδωσε η Σύνοδος, ανήκουν βασικά στη σφαίρα του Αστικού «Οικουμενικού» Δικαίου, αλλά στις αποφάσεις της ίδιας Συνόδου βρίσκονται και «τα θρησκευτικά και εκκλησιαστικά ζητήματα, όπως επίσης ζητήματα για τους δολοφόνους, τους αγιογδύτες της Εκκλησίας, τους διώκτες της συζύγου». Αυτά έμπαιναν στη σφαίρα του Εκκλησιαστικού Δικαίου. Το «Τζεγκλισντέμπα» της Συνόδου περιέχει την εισαγωγή και 46 άρθρα, μεταξύ των οποίων μερικά είναι εκκλησιαστικά. Η Σύνοδος ήταν η συνέλευση του Νταρμπαζι.

3. Η Εκκλησιαστική και Διοικητική Σύνοδος (1381-1386) Τσουλέβι. Η Σύνοδος αυτή συζήτησε και επικύρωσε το Δίκαιο του Αρχιμαντατούρη Μπέκα, το οποίο γράφτηκε 70-80 χρόνια πριν. Η Σύνοδος πρόσθεσε στο Δίκαιο αυτό 33 άρθρα. Το Δίκαιο αυτό σήμερα είναι γνωστό με το όνομα του Δικαίου του Αταμπάγκι και Αμρσπασαλάρι Αγμπούγα. Η Σύνοδος, επίσης σε προαναφερόμενα Δίκαια (του Μπέκα και του Αγμπούγα) πρόσθεσε τα άρθρα από το λεγόμενο «Δίκαιο του Μπαγκράτ Κουραπαλάτι» το οποίο υπήρχε απ' τα παλιά χρόνια. Τελικά η Σύνοδος σε αυτά τα Βιβλία του Δικαίου πρόσθεσε 10 άρθρα του λεγόμενου Κανονικού Δικαίου που σύνθεσε η ίδια Σύνοδος του Τσουλέβι. Έτσι στο Τσουλέβι δημιουργήθηκε μια νέα συλλογή του Δικαίου, η οποία περιείχε 170 άρθρα (η συλλογή αργότερα διαχωρίστηκε σε άρθρα). Και η Σύνοδος του Τσουλέβι ήταν η συνέλευση του Νταρμπαζι του Κράτους. Μέχρι σήμερα θεωρούσαν, ότι στη γνωστή συλλογή το «Δίκαιο του Μπέκα και του Αγμπούγα» η τελευταία μορφή δόθηκε στους ΙΖ'-ΙΗ' αιώνες. Κατά τη γνώμη μας την εργασία αυτή έκανε η Σύνοδος Τσουλέβι.

4. Περίπου το 1470-1474 έγινε η λεγόμενη «Εκκλησιαστική Σύνοδος Ταϊσι-Μπέντια». Στα αναφερόμενα χρόνια ο Πατριάρχης της Αντιοχείας ο Μιχέλς, ο οποίος βρισκόταν στη Γεωργία προσπάθησε «να εξολοθρέψει την ελευθερία της Εκκλησίας της Γεωργίας, την οποία κατά τη διάρκεια των αιώνων το άνθος των παιδιών του γεωργικού έθνους απέκτησε με πόλεμο. Όπως όμως είναι γνωστό, δε μπόρεσε να το καταφέρει. Το Δίκαιο μιλάει βασικά για τις ενέργειες που πρέπει να γίνουν για να ξεριζωθεί η ηθική πώρωση και περιέχει 43 άρθρα.

5. Περίπου το 1543-1549 στη Μπιτσβίντα έγινε η Εκκλησιαστική Σύνοδος, η οποία εξέδωσε το «Δίκαιο των Καθολικών». Αυτό το δίκαιο απεικονίζει την πραγματικότητα της καθημερινής ζωής εκείνης της εποχής. Αναφέρεται στην «εμπορία ανθρώπων», στους ληστές της περιουσίας της Εκκλησίας, στους παραβάτες των εκκλησιαστικών νόμων και της χριστιανικής ηθικής, καθορίζει τα όρια στους Επισκόπους, δικάζει τους προδότες του βασιλιά και της χώρας. Το Δίκαιο των Καθολικών ίσχυε σε όλη τη Γεωργία. Περιέχει 22 άρθρα. Στη Σύνοδο μαζί με τους Επισκόπους της Δυτικής Γεωργίας έπαιρναν μέρος ο Καθολικός Πατριάρχης της Γεωργίας Μαλακίας και ο Καθολικός της Αμπχαζίας ο Ευδαίμων.

6. Ο «Νόμος για τους κανόνες του μοναστηριού» της Εκκλησιαστικής Συνόδου του 1702 εκδόθηκε ιδιαίτερα για την οργάνωση της ζωής της Μονής του Δαβίδ Γκαρέτζι, αλλά είχε πανεκκλησιαστική σημασία για τις μονές της Γεωργίας. Περιέχει μόνο 6 άρθρα.

7. Ο Βαχτάνγκ Ε' «με μεγάλη προσπάθεια συγκέντρωσε όλα τα βιβλία του δικαίου, τα οποία ήταν σκορπισμένα κατά τη διάρκεια των αιώνων. Αυτός τα έψαξε, τα βρήκε και τα απέκτησε με πολλή δουλειά». Ο Βαχτάνγκ Ε' έφτιαξε τη γνωστή συλλογή των βιβλίων του Δικαίου και την έδωσε στη Σύνοδο για να εγκρίνει την εργασία αυτή. Στη Σύνοδο έπαιρναν μέρος οι Καθολικοί και οι Επίσκοποι. Μαζί με την υψηλή κληρική ιεραρχία τη Σύνοδο παρακολουθούσαν και οι άρχοντες, ως τη συνέλευση του κρατικού Νπαρμπάζι. Ο Βαχτάνγκ χρειαζόταν για να «την επικυρώσει και την άδεια» της Συνόδου που έγινε το 1706-1709, ώστε να αρχίσει να λειτουργεί το «Δίκαιό» του στην χώρα. Τα

άρθρα του Δικαίου είχαν σημασία και για την Εκκλησία.

8. Στην εποχή που κυβερνούσαν οι μουσουλμάνοι το 1632-1744, στην ανατολική Γεωργία, κοινωνικά και οικονομικά εξασθένησε η Εκκλησία της Γεωργίας και γενικά αμβλύθηκε η καθαρότητα της χριστιανικής ηθικής. Μετά την ενθρόνιση του Τεϊμουράζ του Α' ως χριστιανού βασιλιά, η ορθόδοξη Εκκλησία επέστρεψε στα δικαιώματά της. Ο Καθολικός Αντώνιος ο Α' για να διορθώσει την κατάσταση, μετά από μερικά χρόνια προετοιμασίας το 1748 κάλεσε τη Σύνοδο, την οποία εμείς ονομάζουμε «Γ' Εκκλησιαστική Σύνοδο της Τιφλίδας» (Οι Α' και Β' Σύνοδοι έγιναν στο ΙΒ' αιώνα στην Τιφλίδα και αυτές δεν εξέδωσαν κανόνες). Η Σύνοδος εξέδωσε το Δίκαιο το 1748, το οποίο ονομάστηκε ως «Νόμοι». Περιέχει 27 άρθρα.

9. Το 1759 ο βασιλιάς του Ιμερέτι ο Σολομών Α' κάλεσε την Εκκλησιαστική Σύνοδο, η οποία ήταν η συνέλευση του κρατικού Νπαρμπάζι, και σ' αυτή μαζί με τους ανώτερους Ιεράρχες και Επισκόπους, έπαιρνε μέρος ο βασιλιάς και οι άρχοντες της Δυτικής Γεωργίας. Η Σύνοδος απαγόρευσε το εμπόριο αιχμαλώτων, ανανέωσε τις έδρες των Επισκόπων, επέστρεψε στην Εκκλησία τα καταπατημένα κτήματά της, απάλλαξε από τους φόρους τους βλάχους της Εκκλησίας, και απαγόρευσε στους κυβερνήτες να ανακατεύονται στις ιδιοκτησίες της Εκκλησίας. Εξέδωσε το «Χελιτσερρίλι», το οποίο απαγορεύει αυστηρότατα το εμπόριο αιχμαλώτων, περιέχει την κήρυξη του πολέμου εναντίον των μουσουλμάνων εισβολέων, και υποχρεώνει τους κάτοικούς της να τιμήσουν δεόντως τους «πιστούς και μάρτυρες της θρησκείας και του βασιλιά».

10. Στο Β' μέρος του ΙΗ' αιώνα μετά την αναγέννηση του εθνικό-χριστιανικού κράτους, οι Εκκλησιαστικές Σύνοδοι αποκατέστησαν τα δικαιώματα που είχαν αφαιρεθεί την εποχή της διακυβέρνησης των μουσουλμάνων και εξέδωσαν ηθικούς κανόνες. Το 1762 εκδόθηκαν «οι κανόνες της Εκκλησίας της Γεωργίας σχετικά με τη διακυβέρνηση των Επισκόπων», το 1768 εξέδωσαν τον «Ορισμό» του βασιλιά Ηρακλή Β' και του Αντωνίου του Α' περί Επισκόπων: «Εντολή για τους Ιερείς» που περιέχει 35 άρθρα. Το 1777 ο Καθολικός της Αμπχαζίας ο Μάξιμος εξέδωσε διάταγμα προς το ποίμνιό του, το οποίο περιέχει 10 άρθρα. Το 1793 εκδόθηκαν «Οι Νόμοι για τους Αμαρτωλούς από τον Αντώνιο τον Β'», που περιέχουν 10 άρθρα.

11-15. Μετά την ανανέωση του αυτοκέφαλου της Εκκλησίας της Γεωργίας (1917) οι Εκκλησιαστικό-Νομοθετικές Σύνοδοι εκδώσανε «νόμους της διοίκησης» (το 1917, 1920, 1927, 1937 (1945), 1995).

Στους ΙΘ' - Κ' αιώνες η Γεωργία είχε χάσει την ελευθερία της, το καθεστώς του κράτους ήταν αθεϊστικής κατεύθυνσης, η Εκκλησία ήταν χωρισμένη από το κράτος με νόμους, και το σχολείο από την Εκκλησία. Πραγματικά, όλες οι Σύνοδοι του Κ' αιώνα δείχνουν, ότι η Εκκλησία της Γεωργίας αυτή την εποχή έχει χάσει τα στοιχεία και τις ιδιότητες της κρατικής της υποστάσεως (Μητροπολίτης Ανανία Τζαπαρίτζε, Συλλογή των Νόμων της Εκκλησίας της Γεωργίας, 2010, Τιφλίδα, σελ. 717-723).

Από τους πρώτους ήδη αιώνες οι Γεωργιανοί θεωρούσαν σαν την καλύτερη έκφραση της εθνικής τιμής τους να τηρήσουν την καθαρότητα της χριστιανικής πίστης. Για το γεγονός, ότι οι Γεωργιανοί καλύτερα από όλους τηρούσαν την χριστιανική τους πίστη αναφέρουν και οι ξένες πηγές. Ο Προκόπιος Καισαρείας, ο

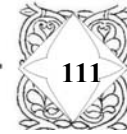
οποίος στο ΣΤ' αιώνα είχε ταξιδέψει σε πολλές χώρες της Ασίας, της Αφρικής και της Ευρώπης, έγραφε: «Οι Ίβηρες είναι χριστιανοί οι οποίοι τηρούν τους νόμους αυτής της θρησκείας καλύτερα από όλους, απ' όσους εμείς γνωρίζουμε».

Στο ΙΑ' αιώνα ο Γεώργιος ο Αγιορείτης έλεγε: «Εμείς είμαστε φωτισμένοι από τους Αγίους Αποστόλους και αφού πιστέψαμε έναν Θεό, δεν τον αρνηθήκαμε πια και το γένος μας δεν έχει ούτε τάση προς τις αιρέσεις... Είμαστε σταθεροί σε αυτή τη βάση της ορθοδοξίας, των εντολών και κηρυγμάτων των Αγίων Αποστόλων».

Στους Ι' - ΙΑ' αιώνες η Εκκλησία διαδραμάτιζε μεγαλύτερο ρόλο στην ακεραιότητα και διαίωνηση του γεωργιανού κράτους. Η Εκκλησία της Γεωργίας έγινε ιδιαίτερα ισχυρή στους ΙΒ' - ΙΓ' αιώνες, την εποχή των Αγίων Βασιλιάδων Δαβίδ Αγμασεμπελί (Κτίστης) και της βασίλισσας Τάμαρ. Στην εποχή αυτή η ενωμένη Γεωργία κατάφερε να συγκεντρώσει στα πολιτικά της σύνορα τον Καύκασο και τις γύρω μεγάλες περιοχές.

Στους ΙΑ' - ΙΕ' αιώνες, την εποχή της ισχύος του Πατριαρχείου της Γεωργίας, ο Πατριάρχης της Γεωργίας είχε την 6η θέση στο Δίπτυχο ύστερα από 5 Πατριάρχες.

Παρ' όλο που στο Δίπτυχο της Εκκλησίας της Γεωργίας ο Γεωργιανός Πατριάρχης κρατάει την 6η θέση, είναι ενδιαφέρον να δούμε αν το αναγνώριζαν αυτό οι υπόλοιποι Πατριάρχες της Οικουμένης, ότι δηλαδή η Έδρα του Γεωργιανού Πατριάρχη κατείχε την 6η θέση. Εμείς επισημαίνουμε ότι τόσο οι Πάπες της Ρώμης, όσο και οι 4 Πατριάρχες της Ανατολής αναγνώριζαν στην Εκκλησία της Ίβηρίας την 6η θέση, ύστερα από το Πατριαρχείο των Ιεροσολύμων. Αυτό μας δείχνει το Δίπτυχο της Εκκλησιαστικής

Συνόδου της Φεράρα-Φλωρεντίας. Σ' αυτή την Σύνοδο η Γεωργία κρατούσε την 6η θέση ύστερα από τις έδρες της Κωνσταντινούπολης, της Αλεξάνδρειας, της Αντιόχειας και των Ιεροσολύμων. Το 1438 η Σύνοδος της Φλωρεντίας καθόρισε στο διάταγμα περί Ουνίας: Ο Πατριάρχης της Κωνσταντινουπόλεως θα είναι δεύτερος μετά τον Πάπα της Ρώμης, τρίτος ο Πατριάρχης Αλεξανδρείας, τέταρτος ο Πατριάρχης Αντιοχείας και πέμπτος ο Πατριάρχης των Ιεροσολύμων.

Παρ' όλο που αυτή η Σύνοδος δεν μας λέει πως έπρεπε να διανεμηθούν οι άλλες θέσεις, γιατί η Σύνοδος αφορούσε όχι το δίπτυχο, αλλά το θρησκευτικό ζήτημα, γενικά όμως, πρόσεχαν ιδιαίτερα τις θέσεις των Εκκλησιών (εδρών) και αυτό φαίνεται και απ' τον προαναφερόμενο καθορισμό.

Ο εκπρόσωπος της Εκκλησίας της Γεωργίας, δηλαδή της Ιβηρίας έπαιρνε την 6η θέση σ' αυτή την Σύνοδο. Την Εκκλησιαστική Σύνοδο, η οποία άρχισε στις 5 Φεβρουαρίου του 1438 στη Φεράρα και συνέχισε στη Φλωρεντία, και στην οποία συναντήθηκαν οι εκπρόσωποι της Ανατολής και της Δύσης και τις πράξεις της οποίας υπέγραψαν τα Πατριαρχεία της Ανατολής, «παρακολούθησε ο Μητροπολίτης Ιβηρίας με ίσια δικαιώματα».

«Ο Μητροπολίτης της Ιβηρίας καθόταν στην πλευρά των Ορθοδόξων στην 6η θέση, ύστερα από τους εκπροσώπους της Κωνσταντινουπόλεως, της Αλεξάνδρειας, της Αντιόχειας και των Ιεροσολύμων. Απέναντι του Πρώτου Καρδινάλιου βρισκόταν η πολυθρόνα του Πατριάρχη. Ύστερα από τον Πατριάρχη σε 4 καρέκλες καθόντουσαν... ο αντιπρόσωπος του Οικουμενικού Πατριάρχη των Ιεροσολύμων, ο Αρχιεπίσκοπος της Μένζιας και ο αντιπρόσωπος του Βασιλείου της Ιβηρίας, ο Μητροπολίτης της Ιβηρίας».

Τα μέλη της Συνόδου καθόντουσαν με την εξής σειρά: από το κέντρο σε ίδιες αποστάσεις ήσαν στημένοι δύο θρόνοι για τον Αυτοκράτορα της Ρώμης και για τον Αυτοκράτορα των Ελλήνων. Οι Κληρικοί καθόντουσαν με την εξής σειρά: από μια πλευρά οι εκπρόσωποι των Λατίνων, από την άλλη οι αντιπρόσωποι των Ορθοδόξων. Ενδιαφέρουσα για μας είναι η σειρά των Ορθοδόξων που ήταν η εξής: στην σειρά των Ορθοδόξων πρώτος στεκόταν 1. Ο θρόνος του Πατριάρχη της Κωνσταντινουπόλεως (Ο Πατριάρχης δεν παρακολουθούσε αυτή τη Σύνοδο), 2. Ο αντιπρόσωπος του Πατριάρχη της Αλεξάνδρειας, ο Αρχιεπίσκοπος, 3. Ο εκπρόσωπος του Πατριάρχη της Αντιόχειας, ο Αρχιεπίσκοπος, 4. Ο αντιπρόσωπος του Πατριάρχη των Ιεροσολύμων, ο Αρχιεπίσκοπος, 5. Ο αντιπρόσωπος του Πατριάρχη (στο ντοκουμέντο διαβάζουμε «του Βασιλιά») της Ιβηρίας, ο Μητροπολίτης. Και ύστερα σύμφωνα με τον Δίπτυχο κάθονταν άλλοι ορθόδοξοι Επίσκοποι.

Απόσπασμα από την πράξη
της Εκκλησιαστικής Συνόδου της
Φλωρεντίας

1. Ύστερα από τον Πατριάρχη σε 4 καρέκλες καθόντουσαν: 2. Ο Αρχιεπίσκοπος της Ηράκλειας (ο οποίος είχε το πληρεξούσιο του Πατριάρχη της Αλεξάνδρειας και έπαιρνε τη θέση του), 3. Ο Αρχιεπίσκοπος της Εφέσου τον οποίο είχε στείλει ο Πατριάρχης της Αντιόχειας, 4. Ο Αρχιεπίσκοπος της Μένζιας, ο αντιπρόσωπος του Πατριάρχη των Ιεροσολύμων και 5. Ο εκπρόσωπος του βασιλιά της Ιβηρίας – ο Μητροπολίτης της Ιβηρίας.

ACTA SACRA OECUMENIKI
CONCILII FLORENTINI

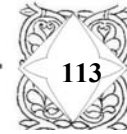
Եկկղիսիաս տի Դեւրյիցի. Կո քոիմնոյ տից
եյնա թերիսսոյտերոյ աքո 4.000.000 աճրուքոյ.

1. In quatuor scabellis post Patriarcham dispositis sequebantur 2. Archiepiscopus Heracleensis, Alexandrini Patriarchae legitimum mandatum habens, eiuque locum tenens, 3. Archiepiscopus Ephesius Patriarchae Antiocheni Legatuw, 4 Archiepiscopuw Menesiensis Ierosolymitani Patriarchae personam repraesentans **et 5. Metropolita Yberiuw Regiw Yberiae Apocrisarius.** (Միտրոքոլիտից Անանիա ԿՅաքարիտՅե, Օյ Եկկղիսիաստիկի Տյնոքոյ մե տիյն սյմետոքի տոյն Դեւրյիցիանոյն Եպիսկոպոյն, 2003, սեղ. 37).

Մետափրասի
Մալյիա Կաքասբիլի

Քրոս տո քարոն տո կանոնիկոյ եդափոս տից Այտոկեփալից Եկկղիսիաս տից Դեւրյիցի ճիլաճի տոյն Քատրիարքիւոյ տից Դեւրյիցի եյնա ի Դեւրյիցի սե ճիեթնոյն աոագոարիսմեյնա սյնորա, ճիլաճի եկեյ մքայնիյե թրոսարինա ի ԱմքաՅիցիա կա ի Լեյոյմեյն Նոյտիա Օսսետիա թոյն քրիսկոնտա լյո կատոքի, եթիսից օյ թերիօքեց թոյն սոնորեյոսոյն մե տիյն քորեյա Արմեյնիա, տո քորեյօճյտիկոյ ԱՅերմքայիտՅան կա տի քորեյօաոաոլիկի Կուրքիա. Ելից 39 Եքարքիցեց կա ի Եկկղիսիաստիկի Տյնօքոյ, թոյն ելից Աոյտաթի Նօմիկի կա ճիկաստիկի ելոսոսիա, ճիալեյի տոյն Կաթօլիկօյ Քատրիարքի Քաթից Դեւրյիցի, տոյն օթոյն քօիթայի ի Տյնօքոյ. Տ' ալթի լյալոնտա Օյ Արքիերեյց տոյն Եքարքիւոյն.

Ի Եկկղիսիա տից Դեւրյիցի տո 1811 ելից սե տո ալտօկեփալօ մե տիյն թարանօմի աթօփասի տոյն իլեյտոյն տից Քրօսիկից Ալտօքրատրիաց, տո օթօյն աթեկտիցե ճիաճա տո 1917 կա տո օթօյն տո 1943 աոագոարիցե ի Եկկղիսիա տից Քրօսից. Կո 1990 ճարի սից եոերլլեյցեց տոյն Կաթօլիկօյ Քատրիարքի տից Դեւրյիցի տոյն Ալլիօտաթոյ կա Մաքարիօթաթոյ Իլիա տոյն Ե' տո Քատրիարքիւօ տից Կօոստաոտիոսոյնօթլեւօց քեքայիցե տիյն առքայիթիթա տոյն ալտօկեփալօ տից

მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე

**საქართველოს წმიდა
 სამოციქულო -
 მართლმადიდებელი ეკლესია**

საქართველოს მართლმადიდებელ ეკლესიას “უძველესი დროიდან „საქართველოს სამოციქულო ეკლესია“ ეწოდებოდა, ვინაიდან იგი ქრისტეს მოციქულებმა დააფუძნეს.

ძველი ქართული საეკლესიო წყაროების - „მოქცევაი ქართლისაის“ (VII-IX სს.) და „ქართლის ცხოვრების“ (VIII-XI სს.) ცნობებით, წმიდა მოციქულების ეპოქაში თანამედროვე საქართველოს ტერიტორიას მოიცავდა სახელმწიფო - „ქართლის სამეფო“, რომელსაც უცხოელები იბერიას უწოდებდნენ, ის იყო მემკვიდრე დიდი ისტორიული კოლხიდისა.

საქართველოს ეკლესიაში დამკვიდრებული ტრადიციული გადმოცემით, ჩვენში უქადაგია მოციქულთა დასს - წმ. ანდრია პირველწოდებულს, სიმონ კანანელს, მატათას, ბართლომეს, თომასა და თადეოზს. ქართული და უცხოური წყაროებიც მიუთითებენ მოციქულების საქართველოში მოღვაწეობას.

მიზეზი მოციქულთა ასეთი სიმრავლისა უნდა ყოფილიყო იმუამინდელი საქართველოს პოლიტიკური გავლენის სფეროში საერთაშორისო სავაჭრო გზების მოქცევა. მოციქულთა მოღვაწეობის ეპოქაში იბერიის გავლენის სფეროში მოექცა ვრცელი ტერიტორია კასპიის ზღვიდან შავ ზღვამდე და სამხრეთით ვანის ტბამდე. აქ გამავალი საერთაშორისო სავაჭრო გზები, რომელნიც რომის იმპერიას სპარსეთთან და სკითიასთან აერთებდა, იბერიის მიერ კონტროლდებოდა. ამ მიზეზის გამო, სპარსეთ-ინდოეთსა თუ, ჩრდილოეთით, სკითია-სარმატიაში საქადაგებლად მიმავალი წმიდა მოციქულები გზას ვერ აუქცევდნენ იბერიას.

წმ. მოციქულთა ეპოქაში, I საუკუნის 30-იანი წლებიდან II საუკუნის 60-იანი წლების ჩათვლით, იბერია ძლიერი სახელმწიფო იყო, რომელიც კავკასიის მნიშვნელოვან ნაწილს მოიცავდა. რომაელი ისტორიკოსები – ტაციტუსი, დიონ კასიუსი და სხვები აღწერენ იბერიის ცხოვრებას (ტაციტუსის ცნობით I ს. 30-იანი წლებიდან იბერია მეგობრობდა რომთან და თავისი ძლიერი ჯარით ებრძოდა პართიის სახელმწიფოს, რათა არმენია გაეთავისუფლებინა პართიელთაგან. გათავისუფლების შემდეგ არმენიაში გამეფდა იბერთა მეფის მითრიდატეს ძე, შემდეგშიც იბერიის სამეფო სახლის წევრები მართავდნენ არმენიას, მათ შორის ტაციტუსი გამოყოფს იბერიის მეფის ფარსმანის ვაჟს რადამისტს. ტაციტუსის ცნობითვე არმენიასთან ერთად იმუამად „იბერიაში შეიერთა ალბანია და უნმო სარმატებს“ (CORNELIUS TACITUS, ANNALES, VI,33-36, IX,9, XII,15-50). მეორე ისტორიკოსის დიონ კასიუსის ცნობით II ს. პირველ ნახევარში „იბერიის მეფე ფარასმანესი როცა მეუღლესთან ერთად რომში ჩამობრძანდა ადრიანემ (რომის იმპერატორმა) გააფართოვა მისი სამფლობელოები“ (დიონ კასიოსი, რომის ისტორია, XIX, 15).

ამაღლების შემდეგ მოციქულებმა წილი ყარეს თუ ვის რომელ ქვეყანაში უნდა ექადაგა. „ქართლის ცხოვრება“ გადმოგვცემს, რომ საქართველო წილად ხვდა ღვთისმშობელს, მაგრამ მისი ძის, ჩვენი უფლის ნებით ღვთისმშობელმა თავის ნაცვლად საქართველოში წმ. ანდრია პირველწოდებული მოავლინა, რომელსაც თავისი ხელთუქმნელი ხატი გამოატანა. ანდრია მოციქულმა შემდეგი მოგზაურობის დროს საქართველოში სხვა მოციქულებიც ჩამოიყვანა. კერძოდ, მესამე მოგზაურობისას მას სიმონ კანანელი და მატათა ჩამოუყვანია. ამის შესახებ

ცნობას ეპიფანე კონსტანტინოპოლელი (VIII ს.) იძლევა.

ძველი ქართული საეკლესიო წყაროებისა და რუის-ურბნისის კრების განსაზღვრებით, ჩამოყალიბების დროიდან საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში შედიოდა სრულიად საქართველოს ისტორიული მიწა-წყალი და მთელი ქართველი ერი (მცხოვრები როგორც დასავლეთ, ისე აღმოსავლეთ საქართველოში), ამიტომაც ნაბრძანებია რუის-ურბნისის კრების ძეგლისწერაში - „**წმიდა მოციქულმა ანდრიამ იქადაგა ყოველსა ქვეყანასა საქართველოსასა**“.

ივერიის ეკლესიის დიდი მამა გიორგი მთაწმინდელი წერდა, რომ საქართველოში მოღვაწე სიმონ კანანელი დაკრძალულია „ქვეყანასა ჩვენსა აფხაზეთს“ (კერძოდ ახალ ათონში), ხოლო მოციქული მატათა დაკრძალულია სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში, აფხაროსში.

უძველესი ქრისტიანული წყაროები მიუთითებენ ასევე მოციქულების ბართლომესა და თადეოზის ყოფნას საქართველოში.

მოციქულების ქადაგებათა ეპოქაში და შემდგომ, I-III საუკუნეებში, მოსახლეობის მნიშვნელოვანი რაოდენობა რომ გაქრისტიანებულა, დასტურდება უახლესი არქეოლოგიური მონაპოვრებით, ისინი მეფე რეგ მართლის ეპოქის (III ს.) საზოგადოების ქრისტიანულ მიდრეკილებას ნათლად ასახავენ.

რუის-ურბნისის საეკლესიო კრების წმიდა მამათა განმარტებით, რადგანაც საქართველოში არსებული ქრისტიანული თემები წარმართი მეფეების მხრიდან განიცდიდნენ დიდ დევნას, ამიტომაც IV საუკუნეში წარმოიქმნა საჭიროება მთელი ერის მოქცევისა.

IV ს.-ში საქართველოში იქადაგა მოციქულთასწორმა წმიდა ნინომ, უფლისმიერი დავალებით მას უნდა გაექრისტიანებინა იბერიის სამეფო ოჯახი და უფლის შეწევნით მან ეს მოახერხა.

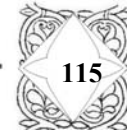
სამეფო ოჯახთან ერთად ქრისტიანობა მიიღო მთელმა ქართველმა ერმა, ამიტომაც წერს რუის-ურბნისის კრება, რომ წმიდა ნინოს მიერ გაქრისტიანდა „**ყოველი საესება ყოველთა ქართველთა ნათესავისა**“, ისევე როგორც იქამდე 300 წლით ადრე წმიდა ანდრიამ იქადაგა „**ყოველსა ქვეყანასა საქართველოსასა**“ (დიდი სჯულისკანონი, 1974, გვ. 545-546).

ჩვენი წყაროების ამ მითითებას, რომ წმიდა ნინომ „**განანათლა ყოველი საესება ყოველთა ქართველთა ნათესავისა**“ მთლიანად ეთანხმებიან IV-V და სხვა საუკუნეების უცხოური წყაროები - კერძოდ, IV საუკუნის ეკლესიის ისტორიკოსი გელასი კესარიელი წმ. ნინოს შესახებ წერს – იმპერატორ კონსტანტინეს ხანაში „**ღმრთის ცნება მიიღეს პონტოს გასწვრივ მიწა-წყალზე მცხოვრებმა იბერებმა და ლაზებმა, რომელთაც მანამდე ის არა სწამდათ. ამ უდიდესი სიკეთის მიზეზი გახდა ერთი დედაკაცი, რომელიც მათთან იყო ტყვედ**“ (გეორგიკა, I, 1961, გვ. 186).

ამასვე წერს V საუკუნის ისტორიკოსი გელასი კვიზიკელიც – „**ამავე დროს პონტოს გასწვრივ მდებარე ქვეყნის მცხოვრებმა იბერებმა და ლაზებმა ღმრთის სიტყვა, რომელიც მანამდე არ სწამდათ შეიწყნარეს**“ (მიმომხილველი, I, 1926, გვ. 55).

მაშასადამე გელასი კესარიელისა და გელასი კვიზიკელის ცნობებით, წმიდა ნინოს მიერ მთელმა ქართველმა ერმა, როგორც ზღვისპირეთში მცხოვრებლებმა (ლაზებმა), ისე ქვეყნის დანარჩენ ნაწილში მცხოვრებლებმა (იბერებმა), ერთდროულად მიიღეს „ღვთის მცნება“.

იბერთა მოქცევის ფაქტს აღწერენ ახ. წ. IV-V საუკუნეების ისტორიკოსები: სოკრატე (საეკლესიო ისტორია, წიგნი I, 19), თეოდორიტოს კვირელი (ეკლესიის ისტორია, წიგნი I, 1, 23), სოზომენე (საეკლესიო ისტორია, წიგნი I, 6, 7, 34, 36) და რუფინუსი (საეკლესიო ისტორია, I, 10).

გელასი კესარიელისა და გელასი კვიზიკელის ცნობებს, რომ წმიდა ნინომ მოაქცია ლაზებიც იბერებთან ერთად, ეთანადება V საუკუნის ცნობილი ისტორიკოსის მოვსეს ხორენაცის ცნობა, ის წერს, ვრცელი არეალი შავი ზღვიდან კასპიის ზღვამდე მოაქცია წმიდა ნინომ, რომელმაც იქადაგა კლარჯეთიდან ვიდრე კასპიის ზღვისპირეთში იმჟამად მცხოვრებ მასქუთებამდე – „სანატრელი ნუნე წავიდა იქედან, რათა თავისი ადვილგასაგები საშუბრით ქართველთა ქვეყნის სხვა კუთხეებიც დაემოდღვრა... გაგებდავ და ვიტყვი, რომ ნუნე მოციქული ქალი გახდა, მან იქადაგა სახარება კლარჯეთიდან დაწყებული ვიდრე ალანთა და კასპიის კარებამდე, მასქუთთა საზღვრებამდე, როგორც ამას აგათანგელოზი გაუწყებს შენ“ (მოვსეს ხორენაცი, სომხეთის ისტორია, 1984, გვ. 172).

საქართველოს პროვინცია კლარჯეთი მდებარეობდა შავი ზღვისპირზე, ხოლო მასქუთების ტომი წმიდა ნინოს ეპოქაში ცხოვრობდა კასპიის ზღვისპირზე, ხორენელის ცნობით ამ არეალზე იქადაგა წმ ნინომ.

რადგანაც, ლაზიკა (სამხრეთ-დასავლეთ საქართველო) გელასი კესარიელისა და გელასი კვიზიკელის ცნობებით წმ. ნინოს სამოღვაწეო არეალში შედიოდა, ამიტომაც, დასავლეთ საქართველო წმ. ნინოს მიერ დაფუძნებული საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში იყო მოქცეული ისევე, როგორც აღმოსავლეთ საქართველო. კირიონ კათალიკოსი (VI-VII სს.) ეგრისის არქიეპისკოპოსიც იყო იოანე სომეხთა კათალიკოსის (899 წ.) ცნობით. ის წერს - კირიონ I იყო მამამთავარი „იბერიელთა, გუგარელთა და ეგრისელთა ადრინდელი წესის შესაბამისად“ (იოანე კათალიკოსის (დრასხანაკერტელის) მატინე, 1912, გვ. 65).

ამ მხრივ განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ცნობილი ისტორიკოსის უხტანესის ცნობები, რომელიც ეხება

საქართველოს ეკლესიის ისტორიას VIII-X სს. უხტანესი თანამედროვე იყო მის მიერ აღწერილი ამბებისა.

ქართული წყაროებით კი, როგორც აღინიშნა, დასავლეთ საქართველო გაქრისტიანებიდანვე უწყვეტად საქართველოს (მცხეთის) საეკლესიო იურისდიქციაში შედიოდა. ქართული წყაროები ამ კუთხით საგანგებოდ შეისწავლა ივ. ჯავახიშვილმა და დაასკვნა – ანდრია მოციქულიც და წმიდა ნინოც საერთო ქართული ეკლესიის დამაარსებლად და მთელი ერის განმანათლებლად იყვნენ ცნობილი, საქართველოს სხვადასხვა ნაწილების ცალკე მქადაგებლების გამოძებნის სურვილიც არ ჰქონიათ, რადგან ისინი მთლიანი და განუყოფელი საქართველოს გამნტკიცებისა და აღორძინებისათვის იღწოდნენ“ (ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, ტ. III, გვ. 47). „ეს არის ქართველ სახელოვან მეცნიერთა მიერ დადგენილი და მთელი ქართველი ერისაგან შესისხლხორცებული შემეცნება“ (იქვე, გვ. 97). ხოლო რაც შეეხება ნოტიციებით ცნობილ საინინის, პეტრას, როდოპოლისისა, ზიგანასა და ფასიდის ეპარქიებს, ისინი განლაგებულნი იყვნენ არა დასავლეთ საქართველოში, არამედ ქართველთა უძველეს ქვეყანაში, ტრაპეზუნტ-ზიგანა-გუმიშხანეს რეგიონში (მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე, საქისკოპოსოები ლაზიკაში, თბ., 2011, გვ. 29-30).

გელასი კესარიელისა და სხვათა ცნობებს, რომ წმიდა ნინომ ლაზიკა მოაქცია, ეთანადება XVI ს. ლაზიკის მიტროპოლიტ გერმანეს ცნობა, რომ იბერიის განმანათლებელმა ლაზეთში დააფუძნა ქალაქ ოფის სამიტროპოლიტო კათედრა (რიზეს რეგიონი), ცნობილი ისტორიკოსის ნ. აღონცის კვლევით ოფ-რიზეს რეგიონში მდებარეობდა პიტუნტის საეპისკოპოსო კათედრა, რომლის ეპისკოპოსმა სტრატოფილემ მონააწილეობა მიიღო 326 წლის I მსოფლიო კრების მუშაობაში

(ნ. აღონცი, არმენია იუსტიციანეს ეპოქაში, 1908 წ. გვ. 203).

აგათანგელოზისა და სხვა V ს. ცნობით, წმიდა ნინოს უქადაგნია შავი ზღვისპირეთიდან - კლარჯეთიდან, ვიდრე კასპიის ზღვამდე (მასქუთებამდე).

„მოქცევაი ქართლისაის“ ცნობით, V საუკუნის 60-70-იან წლებში, ვახტანგ გორგასლის ეპოქაში, საქართველოს ეკლესიის მეთაურს მამამთავრის ტიტული ჰქონია (სიტყვა „მამამთავარი“ იდენტურია სიტყვა „პატრიარქისა“). აქ პირველ კათალიკოსს პეტრეს მამამთავარი ეწოდება - „აქათგან იწყეს კათალიკოსთა მამამთავრობად“ (ძეგლ, I, 1964, გვ. 93).

ვახტანგ გორგასალმა ინება, რომ საქართველოს ეკლესია მოწყობილიყო როგორც ერთიანი, ცენტრალიზებული, სამამამთავრო ეკლესია, ე.ი. დედაქალაქის (მცხეთის) ეპისკოპოსი საქართველოს ეკლესიისათვის საყოველთაო ეპისკოპოსი ანუ კათალიკოსი გახდა (ბერძნ. სიტყვიდან „კათოლოს“-საყოველთაო). საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის შესახებ ათასწლეულთა მანძილზე ჩამოყალიბდა ორი თეორია. პირველი აღიარებული იყო X-XI საუკუნეებში და საერთაშორისო ასპარეზზე წარადგინა ათონელმა მამამ წმიდა გიორგი მთაწმიდელმა ანტიოქიის საპატრიარქოში კამათის დროს: მან განაცხადა - საქართველოს ეკლესია რადგანაც დაფუძნებულია წმიდა ანდრია მოციქულის მიერ, ის დაარსების თანავე ავტოკეფალურია ისევე, როგორც ყველა სხვა მოციქულთა მიერ დაარსებული ეკლესიები. შესაბამისად, წმ. გიორგი მთაწმიდელმა წარადგინა საქართველოში მოციქულთა ქადაგებათა მამტიკიცებელი წყაროები და მისი მტიკიცება უდავოდ იქნა აღიარებული. ბალსამონიც საქართველოს ეკლესიას ავტოკეფალურად მოიხსენიებს II მსოფლიო საეკლესიო კრების II კანონის განმარტების დროს. განსხვავებული თეორია საქართველოს

ეკლესიის ავტოკეფალიის შესახებ ძირითადად ჩამოყალიბდა XIX-XX სს.-ში, იმ ეპოქაში როდესაც რუსეთის იმპერიამ საქართველოს სახელმწიფოებრივი და საეკლესიო დამოუკიდებლობა გააუქმა. ამ დროს საქართველოს ეკლესიის წმიდა მამები იბრძოდნენ რათა საეკლესიო ავტოკეფალია დაებრუნებინათ. ამ დროს საისტორიო წრეებში ჩამოყალიბდა მოსახრებანი, რომ საქართველოს ეკლესიამ ავტოკეფალურობა მოიპოვა V ს-ში, ვახტანგ გორგასლის ეპოქაში.

ქადაგებათა შემდგომ IV-VII სს-ში საქართველოს ყოველ ნაწილში ჩამოყალიბდა ათეულობით ეპარქია და საეპისკოპოსო. მათი რიცხვი გასაკუთრებით გაიზარდა VIII-X სს-ში, ამის გამო, წარმოიქმნა საჭიროება, რათა საქართველოს ეკლესიაში ეპარქიათა მართვის გაადვილებისათვის ჩამოყალიბებული რამდენიმე საეკლესიო ადმინისტრაციული ოლქი, მსგავსი ბიზანტიური სამიტროპოლიტო ოლქებისა. ამ მიზნით, ქართული ეკლესიის წიადში ჩამოყალიბდა დასვლეთ საქართველოს მომცველი საეკლესიო-ადმინისტრაციული ერთეული, რომელსაც „ქვემო ივერიის“ ანუ აფხაზეთის საკათალიკოსო ეწოდებოდა. მის მმართველს „უმრწემესი კათალიკოსის“ ტიტული მიენიჭა, რადგანაც „უზუცესი კათალიკოსი“ მცხეთის პირველიერარქს ერქვა,

ძველ საქართველოში საეკლესიო-ადმინისტრაციული ერთეულის დაარსების უფლება ეკუთვნოდა მეფეს, ამიტომაც აფხაზეთის საკათალიკოსოს დაარსებას ესაჭიროებოდა დასტური სახელმწიფო ხელისუფლების მხრიდან და მართლაც, საქართველოს მეფე ბაგრატ ბაგრატიონმა (IX ს.) გასცა ამის დასტური.

ამიტომაც წერს მემატინე შემდეგს: „ამან ბაგრატ განაწესა კათალიკოზი აფხაზეთს ქრისტეს აქეთ 830 წელს“ (ქართლის ცხოვრება, 1955, I, გვ. 255).

აფხაზეთის საკათალიკოსო აღმოცენდა ქართველ მეფეთა და პირველიერარქთა ნებით და ის შემდგომში ყოველთვის საქართველოს საპატრიარქოში შემავალ ერთ-ერთ საეკლესიო-ადმინისტრაციულ ოლქს წარმოადგენდა, ნაწილს ზოგადქართული ეკლესიისა. უცხოური წყაროები აფხაზეთის საკათალიკოსოს უწოდებენ „ქვემო ივერიის საარქიეპისკოპოსოს“, ხოლო ქართლის საკათალიკოსოს უწოდებდნენ - „ზემო ივერიის საარქიეპისკოპოსოს“.

ქართული საეკლესიო წყაროს - „ბიჭვინთის იადგარის“ ცნობით „ქვემო ივერიის“ საკათალიკოსო მოქცეული იყო - „რუსეთის სამზღვარსა და ჭანეთს შუა“. აფხაზეთის საკათალიკოსოს თავის სამწყსოდ მიანდა „პონტოს“, ანუ შავი ზღვის ჩრდილოეთით მდებარე მიწები - „პონტო ჩრდილოით“ (ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. III. 1970 წ., გვ. 923);

IX-XI საუკუნეებში, ჩრდილო კავკასიაში ქრისტიანობის გავრცელების კვალდაკვალ, ჩამოყალიბდა ხუნძეთის (დაღესტნის) სამიტროპოლიტო ოლქი, რომელსაც ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში შემავალი კათალიკოსი მართავდა, სინას მთის ქართულმა ხელნაწერებმა შემოინახეს „ხუნძელი კათალიკოსის ოქროპირის“ სახელი, ამასთანავე ცნობილია, რომ კავკასიის ამ რეგიონში რამდენიმე ქართული საეპისკოპოსო მოქმედებდა (ანწუხისა, წახურისა, ჭარ-ფიფინეთისა და სხვა), არქეოლოგების მიერ დადასტურებულია ჩრდილო კავკასიის დარესტნისა და სხვა რეგიონებში მრავალი ქრისტიანული ეკლესიის ნაშთი ქართული წარწერებით. სხვა ქრისტიანულ ნაშთებთან ერთად აღმოჩენილია IX-X სს. სეფისკვერის ქვის საბეჭდავიც კი ასევე ქართული წარწერებით.

საეკლესიო წყაროებით საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში მიქცეული იყო ჩრდილო კავკასიის ვრცელი ტერიტორია ყირიმის ნახევარ-

კუნძულის ქალაქ კაფადან (ფეოდოსიადან) ვიდრე კასპიის ზღვამდე.

საქართველოს სამხრეთით, ქართული მრევლისათვის ასევე დარსებული იქნა საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში შემავალი საეკლესიო-ადმინისტრაციული ერთეული - „სომხეთის სამიტროპოლიტოს“ სახელწოდებით, მისი იურისდიქცია თითქმის ვანის ტბამდე ვრცელდებოდა. იმპერატორ კონსტანტინე პორფიროგენეტის თანახმად, საქართველოს სამხრეთ-დასავლეთი საზღვარი მდინარე არეზამდე (არაქსამდე) ჩადიოდა, ის წერს, - მდინარე არაქსის „...მარცხენა მხარე იბერიისაკენ მიმართული ეპყრათ იბერებს, ხოლო მარჯვენა, რაც თეოდოსიოპოლისაკენ არის, როგორც ციხეები, ისე სოფლები იყვეს ჩვენი მბრძანებლობის ქვეშ. საზღვრად მდინარე იქნება“ (გეორგიკა, ტ. IV, ნაკვეთი II, გვ. 271);

არაქსისა და ეფურატის სათავეები X საუკუნეში არა მხოლოდ კონსტანტინე პორფიროგენეტის დროს იყო ქართველებით დასახლებული, არამედ საერთოდ არაქს-ეფურატის სათავეების მიწა-წყალი ისევე, როგორც ტრაპეზუნტის ოლქის მთიანეთი - პარიედრედან ვანის ტბის მიმართულებით, სტრაბონის ცნობით, იბერების ისტორიულ მიწა-წყალს წარმოადგენდა ძვ.წ. II საუკუნებდე. ამ მიწა-წყლის არმენიის სახელმწიფოში შესვლამდე.

სტრაბონი წერს - „მოგვიტხოვენ, რომ წარსულში არმენიის პატარა ქვეყანა გაფართოვდა არტაქსიასა და ზარიადრიას ომების შედეგად. ისინი იყვნენ ანტიოქ დიდის მხედართმთავრები, მისი დამარცხების შემდეგ კი მეფეები გახდნენ. მათ ერთად გააფართოვეს თავიანთი სამფლობელო, ჩამოაჭრეს რა ირგველივ მცხოვრებ ხალხებს ოლქები, კერძოდ... იბერებისაგან მიიტაცეს პარიადრეს მთისწინეთი, ხორძენე და გოგარენე, რომელიც კირის მეორე მხარესაა, ხალიბებს და მოსინიკებს ჩამოაჭრეს

კარენიტი და ქსერქსენე, მცირე არმენიის მოსაზღვრე ნაწილები“ (სტრაბონი, გეოგრაფია, XI, 14, 5).

სტრაბონის მიერ აღნიშნულ (უკვე არმენიაში შემავალ მიწებზე) ქართულები (იბერები) უწყვეტად ცხოვრობდნენ ოსმალების სახელმწიფოს შექმნამდე და მის შემდგომ საუკუნეთა მანძილზე, ისინი ტაოში (ამჟამად თურქეთშია) ამჟამადაც კი ცხოვრობენ.

დასავლეთ სომხეთში არეზისა, ეფერატისა და ჭორიხის სათავეების სიახლოვეს მცხოვრებმა ქართველებმა დიდხანს შეინარჩუნეს თავიანთი ენა, კულტურა, თავიანთი ქართული ეკლესია, მართალია, მათ XX ს-ში დაინტერესებულმა პირებმა სომეხი-ქალკედონიტები უწოდეს, მაგრამ ისინი, თვით ამ რეგიონიდან გამოსული წმიდა მამების განმარტებით, ეთნიკურად იყვნენ მკვიდრი ქართველები, საკუთარი ქართული თვითშეგნებით, რომელიც არ ჩაკვდა იმის გამო, რომ ქრისტემდე IV-III საუკუნეებში შექმნილი იბერიის სახელმწიფო ამ მიმართულებით საზღვრებს იფართოებდა ხოლმე, განსაკუთრებით I-II საუკუნეებში.

საქართველოს საპატრიარქოს წარმოქმნის დროს აღნიშნულ ტერიტორიაზე ცხოვრობდა უამრავი ქართველი ადგილობრივი მცხოვრები თავიანთი ცნობილი ოშკის, ხახულის, ბანას, იშხანის, პარხალისა და სხვა ცნობილი ეკლესიებით. მათთვის დაარსებული იქნა საეპისკოპოსოები, რომელთა საზღვრები აღწევდა რახსისა და ეფერატის ხეობებამდე. „XIII საუკუნეში მონღოლთა ბატონობის დროსაც კი სამხრეთ საქართველო აღწევდა - „აღმართ, ვიდრე კარნუ ქალაქამდე“ და ბასიანამდე “... XVII საუკუნის ანტიოქიელი პატრიარქი მაკარი ადასტურებს, რომ ადრე საქართველოს სამხრეთი საზღვარი იყო მდინარე ეფერატი და ეფერატის აქეთა ტერიტორიები სულ საქართველოდ ითვლებოდა. საქართველოს საზღვარი რომ ეფერატამდე ჩადიოდა, ამას ამოწმებს

ჩელებიც. მდინარე არეზის აქეთა მხარესა და არზრუმის მიდამოებს დიდხანს შემორჩა ქართული მოსახლეობა. XVII საუკუნეში არზრუმის მიდამოებში გამოვლილმა არქანჯელო ლამბერტიმ რამდენიმე ქართული სოფელი ნახა, რომელთაც არზრუმელად წოდებული ქართველი მწყემსმთავარი ეჯდათ არზრუმში“ (შ. ლომსაძე, სამცხე-ჯავახეთი, გვ. 256).

ამის გამო, საქართველოს საპატრიარქოში შედიოდა – ანისის, ყარსის, ერზრუმის, ვალაშკერტისა და სხვა საეპისკოპოსოები.

ეს მხარეები დავით კურაპალატის დროს X საუკუნეში, ივერიის ანუ „ქართველთა“ სამეფოს შემადგენლობაში მოექცა, ვიდრე ვანის ტბამდე ბიზანტიის იმპერიამაც აქ (თეოდოსიოპოლ-არზრუმიდან ანისამდე) თავისი ადმინისტრაციული ერთეული ჩამოაყალიბა „იბერიის თემის“ სახელწოდებით. რადგან ამ მხარეებს შუა საუკუნეებში სომხეთი ეწოდებოდა, აქ საქართველოს საპატრიარქოს მრევლის სულიერ მეთაურს „სომხეთის მიტროპოლიტი“ ერქვა.

საქართველოს საპატრიარქოში შემავალი რამდენიმე საკათალიკოსო (ქართლისა, აფხაზეთისა, ხუნძეთისა) და მრავალათეული საეპისკოპოსო ქმნიდა ერთიან ქართულ ეკლესიას.

ზოგად ქართული ეკლესიის მთლიანობა მიიღწეოდა საერთო საეკლესიო სამართლით, საერთო სჯულისკანონით, საერთო ქართული საღვთისმსახურებით, საერთო ტრადიციებითა და საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქის საერთო მეთაურობით.

აღნიშნულ საკათალიკოსოთა ზემდგომი საეკლესიო ინსტიტუტი იყო საერთო სჯულისკანონის და საეკლესიო სამართლის შემმუშავებელი საქართველოს საეკლესიო კრებები. სრულიად საქართველოს პატრიარქის მოვალეობა იყო უზრუნველყო სრულიად საქართველოს ეკლესიაში (ე.ი. ქართლისა და აფხაზეთის საკა-

თალიკოსობებში და სხვა საეკლესიო-ადმინისტრაციულ ერთეულებში) სჯულისკანონის დაცვა (მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე, საქართველოს საეკლესიო კანონების კრებული, თბ., 2010, გვ. 687).

აფხაზეთისა და ქართლის კათალიკოსთა მონაწილეობით საეკლესიო კრებების მიერ გამოცემულ კანონებს მთელს საქართველოში (ცხადია აფხაზეთშიც) სავალდებულოდ აღსასრულებელი ძალა ენიჭებოდა (მათ შორის სამოქალაქო სამართლის სფეროშიც). (ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. I. 1963, გვ. 393-397 და სხვა).

ძველ ქართულ საეკლესიო ისტორიოგრაფიას მიაჩნდა, რომ ქართულმა ეკლესიამ საპატრიარქო ღირსება მოიპოვა 681 წლისათვის (ქართლის ცხოვრება, 1955, გვ. 231, 232). მართლაც, ამ ეპოქაში, პატრიარქის წოდებას ატარებდა ამიერკავკასიის ორივე მეზობელი ეკლესიის მეთაური - სომხეთისა და ალბანეთისა, როგორც ეს კარგად ჩანს მოვსეს კალანკატუაცის თხზულებიდან. ამიტომაც არაა გასაკვირი ის, რომ ქართული ეკლესიის მეთაურს ეძია პატრიარქის წოდება და მოეპოვებინა ეს უდიდესი ღირსება მსოფლიო ეკლესიის დასტურით. ამის შემდეგ ქართული ეკლესიის პატივი გაუთანაბრდებოდა მსოფლიოს სხვა საპატრიარქოთა პატივს. ამას საგანგებოდ აღნიშნავს ცნობა: „ამის კრების მიერ ბრძანეს ესრეთ წმიდისა ეკლესიისა საქართველოსათვის, რომელ არს წმიდა მცხეთა, რათა იყოს სწორ პატივითა ვითარცა წმიდანი სამოციულო კათოლიკე ეკლესიანი, საპატრიარქონი და იყოს კათალიკოსი ქართლისა სწორი პატრიარქთა თანა“ (ქართლის ცხოვრება, 1955, გვ. 231, 232). აქვეა განხილული ქართული ეკლესიის სამწყსო. მასში საქართველოს გარდა შევიდა ქართული ეთნოსით დასახლებული ტერიტორიები: შაქი და შირვანი, კავკასიის მთიანეთი „მიდგმით - წარმოვლით მთისა ადგილნი“ -

ესენია დღევანდელი დაღესტანი, ჩეჩნეთ-ინგუშეთი „სუანეთისა და ჩერქეზის საზღვრამდის“, მასში შესულა „სრულიად ოსეთი“. ოსეთი იმ დროისათვის მხოლოდ ჩრდილო კავკასიაში არსებობდა.

აღსანიშნავია, რომ ალბანეთის ეკლესია, სწორედ VII ს-ის დასასრულს შეიერთა სომხურმა მონოფიზიტურმა ეკლესიამ, მ. კალანკატუაცის თანახმად; ხოლო ალბანეთის ჩრდილოეთით მდებარე ეთნიკური ქართველებით დასახლებული მხარეები, როგორც აღინიშნა, დაუბრუნდა დედაეკლესიას. იგულისხმება ტერიტორია მოქცეული მტკვარ-ალაზნის შესართავიდან მტკვარ-არაქსის შესართავამდე, რომელსაც ქართველები ჰერეთს უწოდებდნენ, სადაც, როგორც აღინიშნა, ვიდრე მასქუთებამდე იქადაგა წმიდანინომ. ამ მხარეების მიმართ ქართულ ეკლესიას თავისი იურისდიქციის უფლება ჰქონდა.

აღსანიშნავია, რომ დასავლეთ საქართველოს შავიზღვისპირა მხარეები ამ დროისათვის, ე.ი. VII ს-ის ბოლოსათვის, კვლავინდებურად შედიოდა ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში. ხოლო, როგორც აღინიშნა, კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოში შემავალი ბერძნულენოვანი საეპისკოპოსოები ფასისისა, როდოპოლისისა, პეტრონისა მდებარეობდნენ არა დასავლეთ საქართველოში, როგორც მიიჩნიეს XX ს-ში, არამედ, ნ. ადონცის კვლევით, ტრაპეზუნტის რეგიონში, თანამედროვე თურქეთის გუმუშხანეზიგანას რეგიონში, რომელიც ისტორიულად ქართველი ხალხით იყო დასახლებული, მას ერქვა „ლაზიკის ეპარქია“.

მაშასადამე, თვით საქართველოს ეკლესიაში ისტორიულად დამკვიდრებული იყო მტკიცება, რომ საქართველოს ეკლესიას საპატრიარქო ღირსება მიუღია VII საუკუნეში, რომ საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში შედიოდა ჩრდილო კავკასია,

სამხრეთ კავკასიის მართლმადიდებლური ნაწილი და ასევე მის სამხრეთით მდებარე ქართველებით დასახლებული მიწა-წყალი. მართლაც ტაოკლარჯეთში პარხლის მონასტრის წარწერაში, რომელიც შესრულებული არის მეფე დავით კურაპალატის (+1001) დროს, მოხსენიებული არის „ქართლისა და ყოვლისა აღმოსავლეთისა პატრიარქი იოვანე“.

„ყოველი აღმოსავლეთი“ ქართული საეკლესიო წყაროების ცნობით ერქვა ვრცელ ტერიტორიას შავი ზღვიდან კასპიის ზღვამდე, სამხრეთით კი ვანის ტბამდე.

საქართველოს საპატრიარქოს მეთაურს ოფიციალურად ეწოდებოდა – „ყოვლისა საქართველოსა პატრიარქი და ქართლისა კათალიკოსი“ (ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, ტ. IV, გვ. 51).

IV ს. ბოლოსა და V ს. დასაწყისში იბერიის სამეფო კარისა და ეკლესიის იერარქთა მეთაურობით გაჩაღებული იყო ყოვლისმომცველი მთარგმნელობით მუშაობა, რომელსაც ერთოდა საკუთრივ ქრისტიანულ-ქართული დამწერლობის შექმნა-ძიება. IV ს. ბოლოსა და V ს. დასაწყისში საქართველოში მეფეების ბაკურისა და ფარსმანის დროს მოხდა ბერძნული ანბანის მიხედვით ძველი ქართული (სემიტურ-ფინიკიურიდან წარმომავალი ე.წ. არმაზული) დამწერლობის რეფორმა, დაიწყო ქართულ ენაზე წმიდა წერილის თარგმნა და ჩაწერა ქართული ასოებით. ქრისტიანული მწიგნობრობის დაფუძნების ამ ეპოქაში მოღვაწეობდნენ წმიდა წერილის პირველი მთარგმნელები, ძირითადად პეტრე იბერის პაპის, მეფე ბაკურის კარზე, პირველ მთარგმნელებს თავიანთი მოღვაწეობის საყრდენად ჰქონდათ ადგილობრივი ლიტერატურული მემკვიდრეობა. მემკვიდრის ცნობით მეფე ბაკურის შვილიშვილს (შემდეგში ცოხილ პეტრე იბერს) 3 წლის ასაკიდან ასწავლიდნენ წმიდა წერილს „დღე და ღამ“

9 წლის მანძილზე (დაახლ. 414-423 წლებში). პალესტინაში ბეთლემის მახლობლად პეტრე იბერის მიერ აშენებულ (ლაზთა) მონასტრებში (ივარაუდება 433 წლის ახლო ხანებში) აღმოჩნდა უძველესად მიხნეული ქართული ასომთავრული წარწერები, სადაც იხსენიებიან პეტრე და მისი წინაპრები, მათ შორის მეფე ბაკური (პეტრეს პაპა დედის მხრივ). ამ დროს (V ს. პირველ ნახევარში). ამ დროისათვის სალიტერატურო ქართული ენა მტკიცედ იყო ჩამოყალიბებული. ამავე ხანას განეკუთვნება ქართლის ეპისკოპოსის მობიდანის შესახებ დაცული ცნობა, რომ იგი „წერდა წიგნებსა“ V ს. I მესამედში. ეპოქას განეკუთვნება ცნობა არჩილ მეფის (422-432) შვილის მირდტის მეუღლისათვის წმიდა სახარების თარგმანის შესახებ.

ძველი საქართველოსათვის წმ. მეფე მირიანისა და მეფე ვახტანგ გორგასლის ეპოქიდანვე (IV-V სს.) ნიშნეული იყო საერო და სასულიერო ძალაუფლების ერთობა“.

სასულიერო ძალაუფლების სიმფონიური თავმოყრა რუის-ურბნისის საეკლესიო კრებამ (1103 წ.) დადასტურა. სასულიერო პირი მწიგნობართუხუცეს-ჭყონდიდელი, სახელმწიფოში თანამდებობრივად მეფის შემდეგ მეორე სახელისუფლო პირად დაწესდა.

ივ. ჯავახიშვილს გარკვეული აქვს, რომ საქართველოს სახელმწიფო იმართებოდა არა თვითმპყრობელი მეფის, არამედ მეფისა და სახელმწიფო საბჭოს მიერ, რომელსაც „დარბაზი“, „დარბაზის კარი“ ეწოდებოდა. ეკლესიის ადგილი სახელმწიფოს მართვის საქმეში სახელმწიფო საბჭოში ჩანდა. ამ საბჭოში, უპირატესი და უმთავრესი წევრები იყვნენ საქართველოს ეკლესიის პირველხარისხოვანი ოთხი იერარქი - „ოთხი ბერი“. ეს ოთხი ბერი ქმნიდა საბჭოს უმთავრეს და ცენტრალურ ბირთვს, ისინი იყვნენ – საქართველოს პატრიარქი (იგივე კათალიკოსი ქართლისა), აფხაზეთის კათალი-

კოსი, ჭკონდიდელი ეპისკოპოსი-მწიგნობართუხუცესი და მოძღვართმოდვარი. მათ განაწილებული ჰქონდათ არა მხოლოდ სახელმწიფოს, არამედ ეკლესიის მართვის ფუნქციებიც – დარბაზის მეშვეობით. მათგან ერთ-ერთ მწიგნობართუხუცესს უშუალოდ ევალებოდა ხელმძღვანელობა გაეწია სახელმწიფოს აღმასრულებელი და სასამართლო სფეროსათვის, მოეკითხებოდა ფინანსური და სამხედრო სფეროებიც. საბჭოს სხვა სამ წევრს - ე.ი. საქართველოს პატრიარქს, აფხაზეთის კათალიკოსსა და მოძღვართმოდვარს არანაკლებ მნიშვნელოვანი სფეროები ებარათ საქვეყნო-საეკლესიო მართვა-გამგეობისა, თუმცა მწიგნობართუხუცესი უშუალოდ წარმოადგენდა მთავრობის მეთაურს, ანუ ვაზირთა უპირველესს. ამიტომაც აცხადებს მემატიაზე - „მონასტერნი და საეპისკოპოსონი და ყოველნი ეკლესიანი წესსა და რიგსა ღოცვისასა და ყოვლისა საეკლესიოსა განგებისასა დარბაზის კარით მიიღებდიან, ვითარცა კანონსა უცდომელსა და ყოვლად შეგნიერსა და დაწყობილსა, კეთილ-წესიერებასა ღოცვისა და მარხვისასა“.

„საერო და სასულიერო ძალაუფლების ერთობის“ გამო „დარბაზის კარი“, საეკლესიო საკითხების განხილვისას უკვე საეკლესიო კრებას წარმოადგენდა, აქედან წესსა და რიგს იღებდა ყველა უწყება – როგორც საერო, ისე საეკლესიო. დარბაზის კარის საქმიანობას უმაღლესი იერარქია წარმართავდა.

ცნობილია XII-XX სს.-ში საქართველოში შემდგარი 15 საეკლესიო - საკანონმდებლო კრება:

1. რუის-ურბნისის საეკლესიო კრება, შემდგარი 1103 (1104) წელს, რომლის გამოცემული სამართალი დაყოფილია კანონებად. კრების მიერ გამოცემული კანონები („ძეგლისწერა“) დაყოფილია 19 მუხლად.
2. საკანონმდებლო კრება მოწვეული მეფე გიორგი ბრწყინვალეს მიერ (1335).

კრებაში მონაწილეობდა საქართველოს პატრიარქი („წმიდა მეუფე ქართლის კათალიკოსი ეფთვიმე“) და ეპისკოპატი. კრების მიერ გამოცემული კანონები ძირითადად სამოქალაქო „მსოფლიო“ სამართლის სფეროს განეკუთვნება, მაგრამ თვით კრების განსაზღვრებით მათში გადმოცემულია „სასჯულო საქმე და საეკლესიო, რისიც გინდა სასაქმოსა-კაცის მკვლელთა, ეკლესიის მკრეხელთა, ცოლის გამგდებელთა ანუ წარმგვრელთა“. მათ საეკლესიო სამართლის სფეროს აკუთვნებდნენ. კრების „ძეგლის დადება“ შედგება შესავლისა და 46 მუხლისაგან, მათ შორის რამდენიმე საეკლესიოა. კრება სახელმწიფო დარბაზის სხდომას წარმოადგენდა.

3. ჭულევის საეკლესიო-საკანონმდებლო კრება (1381-1386). კრებამ განიხილა და უკლებლივ დაამტკიცა იქამდე 70-80 წლით ადრე შედგენილი ბექა მანდატურთუხუცესის სამართალი, რომელსაც დაურთო 33 მუხლი, რომელიც აღბუღა ათაბაგ-ამირსპასალარის სამართლის სახელითაა ამჟამად ცნობილი. ამასთანავე, კრებამ აღნიშნულ (ბექასა და აღბუღას) კანონებს დაურთო ძველთაგანვე არსებული ე.წ. „ბაგრატ კურაპალატის სამართლის“ მუხლები. საბოლოოდ კი, კრებამ აღნიშნულ სამართლის წიგნებს დაურთო თავის, თვით ჭულევის საეკლესიო კრების მიერვე შედგენილი ე.წ. კანონიკური სამართლის 10 მუხლი. ამით ჭულევში შედგენილი იქნა სამართლის ახალი კრებული, რომელიც სულ 170 მუხლისაგან შედგებოდა (კრებული მუხლებად შემდეგ იქნა დაყოფილი). ჭულევის კრებაც სახელმწიფო (სამთავროს) დარბაზის სხდომას წარმოადგენდა. აქამდე მიიჩნეოდა, რომ „ბექა-აღბუღას სამართლის“ ცნობილ კრებულს საბოლოო სახე მიეცა XVII-XVIII სს.-ში, ჩვენი კვლევის თანახმად ეს სამუშაო შეასრულა ჭულევის კრებამ.

4. დაახლოებით 1470-1474 წლებში შედგა ე.წ. „ცაიშ-ბედიის საეკლესიო კრება“, აღნიშნულ წლებში დასავლეთ საქართველოში ჩასულ ანტიოქიის პატრიარქს მიხეილს უცდია „ქართველი ერის საუკეთესო შვილთა მიერ საუკუნეთა ბრძოლით მონაპოვარი ქართული ეკლესიის თავისუფლების მოსაპოვა“, მაგრამ როგორც გარკვეულია, მან ეს ვერ შეძლო. გამოცემული სამართალი ჩამოთვლის ძირითადად ხალხის ზნეობრივი დაცემის აღმოფხვრისათვის საჭირო ღონისძიებებს და შეიცავს 43 მუხლს.

5. დაახლოებით 1543-1549 წლებში, ბიჭვინთაში შედგა საეკლესიო კრება, რომელმაც გამოსცა „კათალიკოსთა სამართალი“. ეს სამართალი ასახავს მაშინდელი ყოფაცხოვრების სინამდვილეს. მიმართულია „კაცის სეიდვის“, საეკლესიო ქონების გამტაცებელთა, საეკლესიო კანონებისა და ქრისტიანული ზნეობის დამრღვევთა წინააღმდეგ, უდგენს ნორმებს ეპისკოპოსებს, სამართალს უზენს მეფისა და ქვეყნის მოღალატეებს. კათალიკოსთა სამართალი მთელ საქართველოში მოქმედი სჯული იყო. შეიცავს 22 მუხლს. კრებაში დასავლეთ საქართველოს ეპისკოპოსებთან ერთად მონაწილეობდა საქართველოს კათალიკოზ-პატრიარქი მალაქია და აფხაზეთის კათალიკოსი ევდემონი.

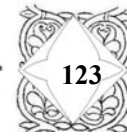
6. 1702 წლის საეკლესიო კრების „განჩინება სამონასტრო წესის თაობაზე“ მართალია კონკრეტულად დავით-გარეჯის სამონასტრო ცხოვრების მოსაწესრიგებლად გამოიცა, მაგრამ ზოგადეკლესიური მნიშვნელობა ჰქონდა საქართველოს მონასტრებისათვის. შეიცავს სულ 6 მუხლს.

7. ვახტანგ VI-მ „იგულისმოდგინა და შემოკრიბნა ყოველნი წიგნნი სამართლისანი, რომელნი ჟამთა ვითარებითა მიმოდებნეული იყო. ეს ყოველი მოიძია, იპოვა და მოიშოვა ფრიადითა შრომითა“. ვახტანგ VI-მ შექმნა სამართლის წიგნთა ცნობილი კრებული და თავისი

შემოქმედებითი ნამუშავეი დაამტკიცებინა კრებას, რომელიც შედგებოდა კათალიკოსისა და ეპისკოპოსებისაგან. უმაღლეს სასულიერო იერარქიასთან ერთად კრებას, ვითარცა სახელმწიფო დარბაზის სხდომას, ესწრებოდნენ დიდებულნი და დარბაისელები. ვახტანგს 1706-1709 წლებში შემდგარი კრების „დამოწმება და ნებადართვა“ ესატიროებოდა, რათა მისი „სამართალი“ ქვეყანაში ამოქმედებულიყო. სამართლის იმ მუხლებს, რომელთაც ეკლესიისათვის მნიშვნელობა ჰქონდა თან ვურთავთ აღნიშნულ კრებას.

8. მაჰმადიანთა მმართველობისას 1632-1744 წლებში, აღმოსავლეთ საქართველოში სოციალურად და ეკონომიკურად დაუძლურდა ქართული ეკლესია და საზოგადოდ შეირყა ქრისტიანული ზნეობრიობის სიწმინდე, ამიტომაც სამეფო ტახტზე თეიმურაზ I-ის, ვითარცა ქრისტიანი მეფის, ასვლის შემდეგ მართლმადიდებელმა ეკლესიამ აღიდგინა თავისი უფლებები. საქმის სწრაფი გამოსწორების მიზნით, კათალიკოსი ანტონ I რამდენიმე წელი ამზადებდა და 1748 წელს მოიწვია კრება, რომელსაც ჩვენ „თბილისის III საეკლესიო კრება“ ვუწოდებთ (თბილისის I და II კრებები შედგა XII ს-ში და მათ კანონები არ გამოუციათ). 1748 წელს კრებამ გამოსცა სამართლის ძეგლი, რომელსაც „კანონნი“ უწოდა. იყოფა 27 მუხლად.

9. 1759 წელს იმერეთის მეფე სოლომონ I-მა მოიწვია საეკლესიო კრება, რომელიც სახელმწიფო დარბაზის სხდომას წარმოადგენდა, მასში ეკლესიის უმაღლეს იერარქთა და ეპისკოპოსებთან ერთად მონაწილეობდა დასავლეთ საქართველოს მეფეთავერები და დიდებულები. კრებამ აკრძალა ტყვეთა სყიდვა, აღადგინა საეპისკოპოსო კათედრები, დაუბრუნა ეკლესიას იქამდე მიტაცებული მამულები, გადასახადისაგან გაათავისუფლა საეკლესიო ყმები, აუკრძალა საერო ხელისუფალთ საეკლესიო მფლო-

ბელობაში ჩარევა. გამოსცა „ხელით-წერილი“, რომელიც უმკაცრესად კრძალავს ტყვეთა სყიდვას, შეიცავს მოწოდებას მაჰმადიანი აგრესორების წინააღმდეგ ბრძოლისაკენ, ავალდებულებს თავის მოქალაქეებს სათანადო პატივი მიაგონ „სარწმუნოებასა და მეფის ერთგულებისათვის თავდადებულს“.

10. XVIII ს. II ნახევარში ეროვნულ-ქრისტიანული სახელმწიფოებრიობის აღდგენის შემდეგ საეკლესიო კრებებმა კვლავ დაიბრუნეს მაჰმადიანთა მმართველობის დროს დაკნინებული უფლებანი და გამოსცეს შესაბამისი ზნებრივი სახის დადგენილებანი. 1762 წელს გამოიცა „დადგენილებანი საეკლესიო კრებისა საქაისკოპოსოთა მართვის შესახებ“, 1768 წელს გამოიცა მეფე ერეკლე II-ისა და ანტონ I-ის „განსაზღვრება“ ეპისკოპოსთა მიმართ: „მცნება მღვდელთათვის“, შეიცავს 35 მუხლს, 1777 წელს აფხაზეთის კათალიკოსმა მაქსიმემ გამოსცა მითითება თავის სამწყსოს მიმართ, რომელიც შეიცავს 10 მუხლს, 1793 წელს გამოიცა „კანონთა განმწესება ცოდვითათვის ანტონ II-ის მიერ“, შეიცავს 10 მუხლს.

11-15. საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის შემდეგ (1917 წ.) საეკლესიო-საკანონმდებლო კრებმა გამოცეს „მართვა-გამგეობის დებულებანი“ (1917, 1920, 1927, 1937(1945), 1995 წლებში.

XIX-XX სს-ში საქართველოს დაკარგული ჰქონდა დამოუკიდებლობა, სახელმწიფო წყობილება ათეისტური მიმართულებისა იყო, ეკლესია სახელმწიფოსაგან კანონმდებლობით იყო გამოყოფილი, ხოლო სკოლა ეკლესიისაგან. მართლაც XX ს-ში შემდგარი ყველა საკანონმდებლო კრება აჩვენებს, რომ საქართველოს ეკლესიას ამ პერიოდში უკვე მთლიანად აქვს აკარგული სახელმწიფოებრივი სხეულის ნიშან-თვისებანი (მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე,

საქართველოს საეკლესიო კანონების კრებული, თბ. 2010, გვ. 717-723).

პირველი საუკუნეებიდანვე ქართველებს თავიანთი ეროვნული ღირსების უკეთეს გამოხატულებად მიცანდათ ქრისტიანული სარწმუნოების სიწმიდის დაცვა. ქართველთა მიერ მართლმადიდებელი სარწმუნოების ყველაზე უკეთ დაცვის შესახებ მიუთითებდნენ უცხოელი ავტორებიც. პროკოფი კესარიელი, რომელსაც VI ს-ში მოვლილი ჰქონდა აზიის, აფრიკისა და ევროპის მრავალი ქვეყანა, წერდა: „იბერები ქრისტიანები არიან და ამ სარწმუნოების წესებს ყველა იმაზე უკეთ იცავენ, რომელთაც ჩვენ ვიცნობთ“.

XI ს-ში წმიდა გიორგი მთაწმიდელი: „წმიდათა მოციქულთა განათლებულნი ვართ და რადგანაც ერთი ღმერთი გვიცნობიეს არღარა უარ-გვიყვიეს და არცა ოდეს წვალებისა მიმართ მიდრეკილ არს ნათესავი ჩვენი... ამას საფუძველსა ზედა მართლმადიდებლობისასა და მცნებათა და ქადაგებათა ზედა წმიდათა მათ მოციქულთა მტკიცე ვართ“.

X-XI სს-ში საქართველოს სახელმწიფოებრივი მთლიანობის აღორძინებაში ეკლესიას უდიდესი წვლილი მიუძღოდა. საქართველოს ეკლესიამ დიდ სიძლიერეს მიაღწია XII-XIII სს-ში წმიდა კეთილმსახური მეფეების დავით აღმაშენებლისა და თამარ მეფის დროს. ამ ეპოქაში გაერთიანებულმა საქართველომ შეძლო თავისი პოლიტიკური საზღვრების შიგნით მოექცია კავკასია და მისი მომიჯნავე დიდი რეგიონები.

XI-XV სს-ში საქართველოს საპატრიარქოს სიძლიერის ეპოქაში, საქართველოს პატრიარქს დიპტისში ეჭირა VI ადგილი 5 პატრიარქის შემდეგ.

მართალია, ქართულ ეკლესიაში მიღებულ დიპტისში ქართველ პატრიარქს ეჭირა VI ადგილი, მაგრამ სცნობდნენ თუ არა ამას მსოფლიოს სხვა საპატრიარქოები, აღიარებდნენ

თუ არა ისინი ქართველი მამამთავრის საყდარს VI ადგილზე? ჩვენ დაბეჯითებით უნდა ვთქვათ, რომ როგორც რომის პაპები, ისე აღმოსავლეთის 4 პატრიარქი სცნობდნენ იბერიის ეკლესიას VI ადგილზე იერუსალიმის საპატრიარქოს შემდეგ. ამას მიუთითებს ფერარა-ფლორენციის საეკლესიო კრების დიპტიხი. ამ კრებაზე ქართულ ეკლესიას ეჭირა VI ადგილი რომის, კონსტანტინოპოლის, ალექსანდრიის, ანტიოქიისა და იერუსალიმის საყდრების შემდეგ. ფლორენციის კრებამ 1438 წელს უნიის შესახებ დეკრეტში დაადგინა: „კონსტანტინოპოლის პატრიარქი იქნება მეორე რომის პაპის შემდეგ, ალექსანდრიელი მესამე. შემდეგ მეოთხე ანტიოქიელი და მეხუთე – იერუსალიმელი“...

მართალია, ამ კრებას არ გამოუცია დოკუმენტი, თუ როგორ უნდა განაწილებულიყო შემდეგი ადგილები, რადგანაც კრება ეხებოდა არა დიპტიხის, არამედ სარწმუნოების საკითხს, მაგრამ, საერთოდ, ეკლესიათა (კათედრათა) ადგილების განაწილებას ძალზე დიდი ყურადღება რომ ექცეოდა, ზემოთ მოყვანილი დადგენილებითაც ჩანს.

ქართული, ანუ იბერიის ეკლესიის წარმომადგენელს ამ წარმომადგენლობით კრებაზე ეჭირა VI ადგილი. 1438 წლის 5 თებერვალს ფერარაში გახსნილ და ფლორენციაში გაგრძელებულ „მსოფლიო“ საეკლესიო კრებას, სადაც ერთმანეთს შეხედნენ აღმოსავლეთისა და დასავლეთის წარმომადგენლები და რომლის აქტებსაც აღმოსავლეთის საპატრიარქოებმა ხელი მოაწერეს, „თანაბარი უფლებით ესწრებოდა იბერიის მიტროპოლიტი“.

„იბერიის მიტროპოლიტი იჯდა მართლმადიდებელთა მხარეს V ადგილზე კონსტანტინოპოლის, ალექსანდრიის, ანტიოქიის და იერუსალიმის წარმომადგენლების შემდეგ. „პირველი კარდინალის პირდაპირ იდგა პატრიარქის სავარძელი. პატრიარქის შემდეგ

ოთხ სკამზე განლაგებულნი იყვნენ... იერუსალიმის პატრიარქის მსოფლიო წარმომადგენელი მენზიის არქიეპისკოპოსი და იბერიის მეფის წარმომადგენელი იბერიის მიტროპოლიტი“.

კრების მონაწილენი ისხდნენ შემდეგი რიგის მიხედვით: ცენტრიდან თანაბარ მანძილზე იდგა ორი ტახტი – რომის იმპერატორისა და ბერძენთა იმპერატორისა. სასულიერო პირები განლაგებულნი იყვნენ შემდეგი რიგის მიხედვით: ერთ მხარეს ისხდნენ ლათინთა წარმომადგენლები, მეორე მხარეს ისხდნენ მართლმადიდებელთა წარმომადგენლები. ჩვენთვის საინტერესო მართლმადიდებელთა რიგი იყო შემდეგი სახისა: მართლმადიდებელთა რიგში პირველად იდგა –

1. კონსტანტინოპოლის პატრიარქის სავარძელი (პატრიარქი ამ სხდომას არ ესწრებოდა);

2. ალექსანდრიის პატრიარქის წარმომადგენელი – არქიეპისკოპოსი;

3. ანტიოქიის პატრიარქის წარმომადგენელი – არქიეპისკოპოსი;

4. იერუსალიმის პატრიარქის წარმომადგენელი – არქიეპისკოპოსი;

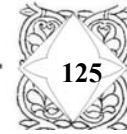
5. იბერიის პატრიარქის (დოკუმენტშია – „მეფის“) წარმომადგენელი – მიტროპოლიტი. ამის შემდეგ დიპტიხის მიხედვით ისხდნენ სხვა მართლმადიდებელი ეპისკოპოსები.

ნაწყვეტი ფლორენციის საეკლესიო კრების ოქმიდან

1. პატრიარქის შემდეგ ოთხ სკამზე განლაგებული იყვნენ:

2. ჰერაკლიის არქიეპისკოპოსი (რომელსაც ალექსანდრიის პატრიარქის კანონიერი მანდატი ჰქონდა და მისი ადგილი ეკავა),

3. ანტიოქიის პატრიარქის მიერ გამოგზავნილი – ეფესიის არქიეპისკოპოსი,

4. იერუსალიმის პატრიარქის წარმომადგენელი – მენეზიის არქიეპისკოპოსი და

5. იბერიის მეფის წარმომადგენელი – იბერიის მიტროპოლიტი.

**ACTA SACRA OECUMENICI
CONCILII FLORENTINI**

1. In quatuor scabellis post Patriarcham dispositis sequebantur 2. Archiepiscopus Heracleensis, Alexandrini Patriarchae legitimum mandatum habens, eiuque locum tenens, 3. Archiepiscopus Ephesus Patriarchae Antiocheni Legatus, 4. Archiepiscopus Menesiensis Ierosolymitani Patriarchae personam repraesentans **et 5. Metropolita Yberius Regis Yberiae Apocrisarius.**

(მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე, მსოფლიო საეკლესიო კრებები ქართველ ეპისკოპოსთა მონაწილეობით, 2003, გვ.37).

როგორც აღინიშნა, ნიკეის I მსოფლიო კრებას (325 წ.) ესწრებოდა ორი ეპისკოპოსი ქართველთა ისტორიული მიწა-წყლიდან. ესენი იყვნენ პოლემონის პონტოს ეპარქიაში შემავალი პიტიუნტელი ეპისკოპოსი სტრატოფილე და ტრაპეზუნტელი ეპისკოპოსი დომნე (დომნუსი). ევსევი კესარიელი, ამტკიცებდა, რომ შავი ზღვის სანაპირო - „პონტოს ზღვის მარჯვენა მხარე“, სადაც პიტიუნტისა და ტრაპეზუნტის საეპისკოპოსოები იყვნენ განლაგებულნი, იბერებით იყო დასახლებული.

II მსოფლიო კრების (381 წ.) კანონებს ქართველმა ეპისკოპოსმა პანტოფილემ მოაწერა ხელი. კრების ხელისმომწერ ეპისკოპოსთა შორისაა „პონტო ამისიის ოლქიდან პანტოფილე იბერიელი“. ზოგიერთ ხელნაწერში პანტოფილეს ნაცვლად წერია „პონსიფე იბერიელი“ ან „პასიფილ იბერიელი“.

431 წელს ეფესოში ჩატარდა III მსოფლიო საეკლესიო კრება, როგორც მიიჩნევენ ამ კრების მომზადებაში მონაწილეობა მიუღია ქართლის ე.წ. „სპარსული ნაწილის“ ეპისკოპოსს იერემიას. ის V ს-ის პირველ ნახევარში გააფთრებით იბრძოდა ნესტორიანელთა დოქტრინის წინააღმდეგ. ეს იერემია თავის თავს ასე უწოდებს: „იერემია ურპაელი ქართველი მართლმადიდებელი“.

ქალკედონში შემდგარ 451 წლის IV მსოფლიო კრებას, უდიდესი მნიშვნელობის მქონეს მსოფლიო ეკლესიისათვის, ქართულ წყაროთა მტკიცებით იმთავითვე დაუჭირა მხარი საქართველოს ეკლესიამ. ზოგიერთი ცნობით ქალკედონის კრების მუშაობაში „მონაწილეობა მიუღია სებასტოპოლის (ნიკოფსიის) ეპისკოპოსს“.

ნიკოფსია, ჩვენს წინაპრებს ქართველთა ქვეყნის განუყოფელ ნაწილად მიანჩნიათ, როგორც ეს განაცხადა წმიდა გიორგი მთაწმიდელმა ანტიოქიის საპატრიარქო კარზე გამართულ მღვდელმთავართა შეკრებაზე - „ერთი წმიდა თორმეტ მოციქულთაგანი, სიმონს ვიტყვი კანანელსა, ქვეყანასა ჩვენსა დამმარხულ არს - აფხაზეთს, რომელსა ნიკოფსი ეწოდების. ამათ წმიდათა მოციქულთა განათლებულნი ვართ“.

ნიკოფსიაში მოციქულ სიმონ კანანელის საფლავის შესახებ ბერძნული საეკლესიო წყაროებიც მიუთითებდნენ - „არს ჯიქეთს ნიკოფსიაში საფლავი, რომელსა აქვს წარწერა სიმონ კანანელისა“.

მონაწილეობდა თუ არა საქართველოდან რომელიმე ეპისკოპოსი V მსოფლიო კრების (553 წ.) მუშაობაში, დაზუსტებული არ არის.

VI მსოფლიო კრებას (680 წ.) კანონები არ გამოუტანია, მაგრამ ზოგიერთი ქართული ხელნაწერის თანახმად, მიუღია დადგენილებანი, მათ შორის, ქართული ეკლესიის საპატრიარქო ეკლესიად აღიარების შესა-

ხედავ. განუსაზღვრავს მისი იურის-
დიქციის საზღვრები.

კონსტანტინოპოლის 691 წლის ე.წ.
ტრულის კრების კანონების ხელის-
მომწერთა შორისაა ლაზიკის ორი იერ-
არქი – „ფასო ს“ ეპისკოპოსი თეო-
დორე და „პეტრონის“ ეპისკოპოსი
იოანე.

ქართული წყაროებით „სოფელი
მეგრელთა“ და „ქვეყანა მეგრელთა“
ერქვა ვრცელ ტერიტორიას ისტორიულ
სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში,
კერძოდ კი, ტრაპეზუნტის რეგიონს. ამ
მიწა-წყალს ბიზანტიელები ლაზიკას
უწოდებდნენ. „ბიზანტიური საეკლესიო
ეკთესიებით (ნუსხები), კონსტანტი-
ნოპოლის პატრიარქისადმი დაქვემდებარ-
ებულ ლაზიკის ეპარქიის ფასიდის
მიტროპოლიტს ექვემდებარებოდნენ
ოთხი ქალაქის - როდოპოლისის,
საისინთა, პეტრას და ზიგანევის
ეპისკოპოსები.

აღნიშნული საეპისკოპოსოები მდებარეობდნენ ქართველთა ისტორიულ სამშობლოში, კერძოდ, ტრაპეზუნტის რეგიონის ქალაქებს თემში.

787 წელს ნიკეაში შემდგარი VII
მსოფლიო საეკლესიო კრებაზე პონ-
ტოსპირეთის ქართველმა მართლმადიდებლებმა, რომელნიც ხატმებრძოლობას მხარს არასოდეს უჭერდნენ, თავისი ნება გამოხატეს ეპისკოპოსის ხელისმომწერით, რომელსაც ჰქონდა ტიტული „ქრისტეფორე, ეპისკოპოსი ფასისისა ანუ ტრაპიზონისა“.

ამჟამად საქართველოს ავტოკეფალური ეკლესიის ანუ საქართველოს საპატრიარქოს კანონიკური ტერიტორიაა – საქართველო, მის საერთაშორისოდ აღიარებულ საზღვრებში, ანუ მასში შედის დროებით ოკუპირებული აფხაზეთი და ე.წ. სამხრეთ ოსეთი, ასევე საქართველოს მოსაზღვრე მიწები ჩრდილო სომხეთში, ჩრდილო-დასავლეთ აზერბაიჯანისა და ჩრდილო-აღმოსავლეთ თურქეთში. აქვს 39 ეპარქია საქართველოში და 5 ეპარქია ემსახურება დიასპორას. უმაღლესი

საკანონმდებლო და სასამართლო ძალაუფლების მქონეა საეკლესიო კრება, ის ირჩევს სრულიად საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქს, რომელსაც მუშაობაში ეხმარება წმიდა სინოდი. ის შედგება ეპარქიის მმართველი მღვდელმთავრებისაგან.

საქართველოს ეკლესიამ 1811 წელს დაკარგა ავტოკეფალია რუსეთის იმპერიის საერო ხელისუფალთა უკანონო გადაწყვეტილებით, რომელიც აღიდგინა 1917 წელს და აღიარებული იქნა რუსეთის ეკლესიის მიერ 1943 წელს, 1990 წელს სრულიად საქართველოს კათალიკოს პატრიარქ უწმიდესი და უნეტარესი ილია II-ის ღვაწლით კონსტანტინოპოლის საპატრიარქომ დაადასტურა საქართველოს ეკლესიის უძველესი ავტოკეფალია. მისი მრევლია ოთხ მილიონზე მეტი ადამიანი.

ნანა ხაზარაძე, ნანა ბახსოლიანი

**ექვთიმე თაყაიშვილის ერთი
 აუბლიკაციის შესახებ**

ექვთიმე თაყაიშვილის ერისკაცობიდან ღვთისკაცობამდე გასაველელი გზა უადრესად მძიმე და ეკლიანი იყო. ჟამთა სიავის მიუხედავად, მან ნაყოფიერი მუშაობა ჩაატარა და მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა საქართველოს ისტორიის მრავალფეროვანი და მრავალმხრივი წყაროების შეკრების, მეცნიერული შესწავლის, გამოცემის და დაუნჯების საქმეში [1,4]. ამჯერად, ჩვენი ყურადღება „საქართველოს სიძველენში“ დაცულმა ერთმა სემანტიკურად საინტერესო ვერიდმა მიიპყრო.

ექვთიმე თაყაიშვილის მოწმობით, წერილი, 43×17 სმ ზომის, დაწერილია ქალაქდზე ნუსხა მხედრული ხელით. თითოეული სიტყვის შემდეგ ნახმარია ორ-ორი წერტილი. წერილი დროთა ვითარებაში ოდნავ დაზიანებულია, უფრო მეტად თავსა და ბოლოში. ქორონიკონი არა ჩანს, მაგრამ წერილი, უნდა იყოს დაწერილი 1650-1658 წლებში, ვინაიდან აფხაზეთის კათოლიკოსი გრიგოლი, რომლისადმი მართა მონაზონს ეს საყურადღებო წერილი მიუწერია, უნდა იყოს გრიგოლ I, რომელიც დაახლოებით ამ წლებში კათოლიკოსობდა. ამავე წერილში მოხსენებული კათოლიკოსი მაქსიმე უნდა იყოს აფხაზეთის კათოლიკოსი მაქსიმე მაჭუტაძე, გრიგოლ I-ის მოადგილე. შეიძლება ეს მაქსიმე იყოს ის, რომელიც, ტიმოთე გაბაშვილის აზრით ყოფილა იერუსალიმში 1640-იან წლებში. წერილის შინაარსი შემდეგს გვამცნობს:

„1650-1658. ...დარჩომილი, ცოდვათა ჩემთა მიერ მოვლინებული, ომ... საქართველოს ამბის დანატრებული, მარიამ დედოფალს აქეთ სისხლის [ნთხევეით ამ დიდს დავითის ქალაქს და წმიდას იეროსალიმს მავალი, ცოდ-

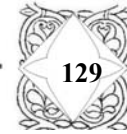
ვისაგან დახშულის პირით მაგათის ტახტისა, და დოგლათისა, და უფროსად ამ წმიდად იერუსოლიმად მოვლინებისათვის მხურვალედ რუდუნებით ცრემლით მტირალი, წმიდა საფლავსა და სისხლ-მეწამულს გოლგოთას მდგომი, მლოცველი, საბრალო, ხელის დებადცა უღირსი, მონა უფლისა და ერდგულად მაღიდებელი მაგათი, მონაზონი მართა ვკადრებთ აიე კირ პროტოსინგელო, უფალსა და მეუფესა ჩვენსა. ზეცის კაცსა და ქვეყნიერსა ანგელოზსა, სავანესა და პალატსა წმიდისა სულისასა, თვით ბრძენსა, თვით ვრცელსა, თვით ფილოსოფოსსა, რიტორსა და გამომეტყველსა, მსმენელსა და მსწრაფლ მიმგესა მსაჯულსა და მართლმსაჯულ მწყემს-მთავრად განჩინებულსა, უხესთაეს და აღმატებულს, ხარისხზედ ხელ განაყრობ ყოველთათვის უმურველად მეურნაღსა, და ჯვარის მსახველსა, წმიდათ წინასწარმეტყველთა ნაქადაგევსა და გრიგოლის და იოვანეს დმრთის მეთქისაგან გამომეტყველებულსა, და მათ სახელ დებულსა, და მათგან პატრიარქადვე კურთხეულსა, - და აწ მრავალი რაღა თავი მოვაწყინო: ბატონს მრავალი შიშით და მოძიწებით თაყვანის ცემა, მაზარის კალთას განკრძალვით შემთხვევნა და, თუ მაგათი მოლოდინი სული მედვას, მორეს წელიწადს კიდევ მაგათის მშვიდობის გაგონების ნატრა მიკადრებია. რასთვის ასრე იქმნენ? ხომ მაგათი სიკეთე დიდი მოვიდა ამ საუფლოს ქვეყანასა? თუ ამისთანა კათალიკოზი ბრძანდებისო, ვინ ქრისტიანი ურჩ იქმნების მაგათის ბრძანებისათვის? რასთვის კრებას არ იქმენ ეფისკოპოზნი? რომ ქრისტიანს მოუჭირონ, ხომ ყველა დამონდების? ვისი შიში აქუთ უფროს უფლისა? ასრე არ მოიხსენებს საღთო? „კეთილ არს მოსავ ყოფა უფლისაო, ვიდრე კაცისაო, კდ ხოლო შიშისაგან თქვენისა არ გვეშინოდისო“. დავით მამა უფლისა ამას არ მოგახსენებს? „უკეთუ დაგივიწყო შენ იერუსალიმ,

დაივიწყენ მარჯვენეცა ჩემით”. აქ არ მობრძანდით, მაგრამ უნებლიად ერთს წამეს არ მოვლენ ყოველი სული, მაგათი თავის ჭირიმე, აქ სიონს არ ეგულების მოსლად ბევრეულთა გუნდითურთ უფალსა? ამისთანა რა გასაჭირი არის, რომ აქაურობა ასრე დაკარგეთ? ეგებ არ მოხსენებოდეს, თვარემ საქონელი და სიმდიდრე ორივე აქ არის, ეს სოფელიც და მერმეცა. აქაური ამბავი ამ ჩემა შვილმან ვერ ნახა, თუ რა დიდი გაჭირვება არის მაგისთანა რომ მონასტერი ასრე დაკარგეთ? ბატონი კათალიკოზი მაქსიმე კაცი არ იყო, რომ ნაწილ სასუბებელ არს მისი სახელი? აგრე იქნება? წამობრძანდით, ამათა აღარ უნდა ჩვენი კაცი, რომ მონასტრები, საქართველო ამათ ჩაიგდეს ხელად და ჭამენ. რა უანგარიშო საქონელი გამოზიდეს ჩვენის მონასტრების! ამანათი არის, ხვალ ზეით პატრონები მოვლენ და ეშურებიან. ბერები გამოგზავნეთ, თავი თქვენ ბრძანდები, გამოიდევე პირად ამ ცხოლს-მყოფელის საფლავისა და ჯვარის სიყვარული. ახლა ჩემი სვიმონ – ოსტატი და ბრძენი შეიქნა, აქაური ანბავი დიად კარგად შეიტყო, ამისი ფიქრი ქონდენ, თუ აქ დადგეს, მაგრამ ამანაც კარგად მოიხდინა საქმე, თუ ღმერთი წარუმართებს. ასრე უთხრა, რომ კათალიკოზის შორეს ძმა ვარო და მონასტერს ნუ ეშურებითო, თვარა კათალიკოზი მობრძანდებისო, იმისთვის მოველ, ანბავი შევიტყოვო, მე წინ მოუძღვებო. და ახლა ცოტა ნამუსი დაიდგეს. ნუ იქთ, ნუ დაკარგავთ ამ მეუფის სახლს, ყოველი სული ამისთვის კდების, რომ აქ ერთის ტრაპეზის დასადები ადგილი იშონოს, და თქვენ სულ იერუსოლიმი დაკარგეთ! ეს წმიდა ადგილი სრულიად ქართველის ყოფილა, და ეხლა ლ[ამის] რომ სულა გამოვრდეთ: წმიდას საფლავზედ ფრანგნი ჟამს სწირავს. ერთის სიტყვით მისცა ხვანთქარმა და ასრე უბრძანა: „რაც გურჯის ბატონების ზიარეთი და

სალოცავი იყოსო, არა კადროთ რამეო”. ხმა დიდი არის მაგ ბატონების და ხათრიც, მაგრამ ერთი ელჩი რომ გამოგზავნოთ სტამბოლს რა იქნება? დიდი სირცხვილი არ არის ეს, რომ პატიოსანი დიდი წმიდა იაკობის მონასტერი სომეხებმა იშონეს: ხვანთქარი მოატყუეს და ახლა სომეხს აქუს. ბეთლემი ფრანგმა აიღო, მაგრამ მაგათი შიში და მოლოდინი აქუს, და ჩვენი სამწირველ ისრევე მორთული არის, თუ არ მოხვალთ, დაქცევენ. საბრალო პატრიარქმა რა ქნას, თუ ქრისტიანი არ მოუდგებით? ერთი ელჩი გამოგზავნეთ ხვანთქართან, ისრევე მოცემსთ. უსაცილოთ გოლგოთასაც და გესამანიას დაიჭირავს ფრანგი, თუ არ მოეშველებით. ამათი კერძი გო[ლ]გოთა დაიჭირა, ჩვენი ჯერ კარგათ არის. ერთი თავი ჯვარის მამა გაიქინეთ, რომ წამოვიდეს, ან ერის კაცი, ან ბერი გამოაშურეთ ამ ქვეყანას, თვარამ წახლა საქმე. უსათუოდ შავის ზღვით გამოგზავნეთ კაცი და საპატრიარქოშიდ სტანბოლს მოვიდეს, და იქიდამა ვეზირი ნახოს. თუ ასრე არა იქთ, ეს მონასტრები და იერუსოლიმი დაგეკარგვიან. ნუ იქთ, სხვას ნუ უყურებთ, თავისის ფეხით იარეთ და ქართლით, პირობა დასდევით და ამგვარად კრება და ვეზირობა ქენით. თუ იერუსოლიმი დაგეკარგვიან, რასლა სჯული და ან რასლა პირჯვრის წერა გექნებათ. მოსკოვმა ვერა ქნა რა. და მანდაური შიში უფროსი მოსდის. მოგვეხმარენით, თავს აღარ იქნა, თხუთმეტი წელი არის პატრიარქი ა[რ] მოსულა. ეს უნდა დაუწეროთ ხვანთქრის წიგნშიდ, რომ ანბავი მოვიდა, იერუსოლიმი გაგიცემიათქო, ჩვენი ბერი გავგზავნეთქო და სალოცავი, რაც ქართველის არის, ყველა გაგიცემიათქო, ან დაგვათათრე, ან დაგ[ე]ხოცე, და ან სჯულსა და სალოცავს ნუ წავგართვამთქო, თვარა არ იქნება... თვარა...

...[კა]თალიკოზის მეოხებამ ვაი რომ...
...[სა]ფუძველი აიშენეთ, ტაროსი არის,

ეცადეთ... ...[სა]ქციელი ზოგი ნუ გვარს აგრე უქნია... ...არ უნდათ თქვენ აქაური ანბავი. (აქ უზის მრგვალი ბეჭდი. წარწერა არ განირჩევა). განის აშიაზე წერია: „მაგრამ მ[აგას] ნუ იქთ, ქართველნი კიდურნი არიან, რაც ამ მონასტრის მამულები არის, თქვენ ნახეთ და გა[ახინეთ]...“ [2, 36-39].

აღნიშნული ეპისტოლე მრავალმხრივი ინფორმაციის შემცველია და რამდენიმე ასპექტითაა საყურადღებო – რელიგიური, პოლიტიკური და ეკონომიკური.

იერუსალიმის ქართული კოლონიის ისტორია თორმეტსაუკუნოვან პერიოდს მოიცავს [3,7]. წმინდა მიწაზე ქართველი ბერების სიმრავლესა და დომინანტურ როლს არა მარტო ქართველი მეფეების, არამედ საქართველოს ეკლესიის მეთაურთა პოლიტიკური და ეკონომიკური სიძლიერეც განაპირობებდა. ჯერ კიდევ ქართული ეკლესიის მესაჭე მელქიზედეკათალიკოსის 1020 წლით დათარიღებული სიგელიდან ცნობილი ხდება, რომ XI საუკუნის დამდეგს საქართველოს კათალიკოსი „ქართლის კათალიკოს-პატრიარქის“ სახელს ატარებდა, ხოლო, XIII ს. თავს მსოფლიო პატრიარქთა თანასწორად მიიჩნევდა. ეს გარემოება ნიკოლოზ კათალიკოს რკონის 1259 წ. სიგელში დაუმოწმებია კიდევ. საქართველოს ეკლესია ძლიერი და გავლენიანი იყო და მას საკუთარი პოლიტიკა ჰქონდა [4, 9-10]. ამის დასტურია წმინდა მიწაზე ოდითგანვე ქართველთა საკუთრებაში არსებული მონასტრები, გოლგოთა, ადგომა, ჯვარი... ქართველი მეფეები და დედოფლები ენერგიასა და ფულს არ იშურებდნენ, რომ წმინდა ადგილებისათვის კარგად მოეველოთ [5, 21]. ეპისტოლეს დასაწყისში მოხსენიებული მარიამ დედოფალი ყურადღებას არ აკლებდა წმინდა მიწაზე განლაგებულ ეკლესიამონასტრებს და მათ დიდ მატერიალურ დახმარებას უწევდა. 1650 წლით დათარიღებული დოკუმენტის თანახმად,

მარიამ დედოფლის თხოვნისა და როსტომ მეფის ბრძანების შედეგად სოფელი დირბი გაუთარხნებიათ და მისთვის „საირუსალიმოდ“ 6000 თეთრის გაღება დაუკისრებიათ, ხოლო ფარსადან გორგიჯანიძის ცნობით, მარიამ დედოფალს იერუსალიმში თავისი გარდაცვლილი შვილის, ოტია ბატონიშვილის ქონების ნაწილი გაუგზავნია [6, 35-36].

XV საუკუნეში ერთიანი სამეფოს სამ სამეფოდ და ოთხ სამთავროდ დაშლამ საგრძნობლად იმოქმედა ქართველთა პოზიციებზე იერუსალიმში. ამის შესახებ კარლ რიტერი წერდა: „საქართველოს ეკლესია იერუსალიმში წარმოდგენილია მხოლოდ ერთი მონასტრითა და რამდენიმე პილიგრიმით. მიუხედავად ამისა, ქართველებს ჯერ კიდევ უჭირავთ მაღალი მდგომარეობა დიდი წარსულისა და ყოფილი მნიშვნელობის გამო. თავიანთი ძლიერების მწვერვალზე ყოფნისას ქართველებს 12 უმდიდრესი და ყველაზე მნიშვნელოვანი მონასტერი და ეკლესია ჰქონდათ იერუსალიმში. მაგრამ, როცა ხელახლა აღიდგინეს უპირატესობა, ქართველებს ისღა დარჩათ, მხოლოდ პილიგრიმობა გაეგრძელებინათ. ქართველებს აქვთ, აგრეთვე, ჯვრის მონასტერი... წმ. იაკობის ლამაზი ეკლესია და მონასტერი ადრე ქართველთა საკუთრება გახლდათ, ხოლო, რაკი ისე გაღარიბდნენ, ფულს ვერ უხდიდნენ მუსლიმებს, რასაც ისინი ეკლესიისა და მონასტრის ფლობის საფასურად ძალავდნენ, ეკლესიაცა და მონასტერიც სომხებს დაუთმეს. სომხებსავე მისცეს პატარა ეკლესია სიონის მთაზე კაიაფას სახლში XVI ს-ის დამდეგს [7, 26].

ეპისტოლე პირდაპირ მითითებებს შეიცავს წმინდა მიწაზე ქართველთა სავალალო მდგომარეობის შესახებ. ამის თაობაზე ერთ-ერთ ყველაზე ადრეულ ცნობას განსახილველი ეპისტოლე გვაწვდის. გრიგოლ ფერაძის თვალსაზრისით, ქართველთა ძალაუფ-

ლებისა და გავლენის დაცემა პალესტინაში 1653 წლამდე დაიწყო. ქართველთა და ფრანცისკანელთა კონფლიქტი წმ. იოანეს მონასტრის ფლორის თაობაზე ქართველთა სისუსტეზე მეტყველებს. სომხებმა და ბერძნებმა, რომლებიც მზად იყვნენ ხელთ ეგდოთ ქართველთა წმინდა სამფლობელოები, ისარგებლეს შექმნილი მდგომარეობით. მაჰმადიანებით ყოველი მხრიდან გარშემორტყმულმა გაღარბებულმა პატარა ქვეანამ ვეღარ გაუძლო მძიმე გადასახადებსა და თურქეთის მთავრობის კორუპირებულ პოლიტიკას. ეს იყო ქართული ელემენტის თანდათანობით დაქვეითება [5, 121].

უპირველეს ყოვლისა, ამის მაჩვენებელი ისიცაა, რომ საქართველო ორი საკათოლიკოსო ტახტითაა წარმოდგენილი. ამ დროს, ქართლის ეკლესიის სათავეში ევდემოზ I (დიასამიძე) 1632-1642 წწ. დგას. ქართლის კათოლიკოსი როსტომ მეფის წინააღმდეგ მოწყობილი შეთქმულების სულისჩამდგმელი და მთავარი წამქეზებელია. იგი თეიმურაზ I-თან დაახლოებული პირია. მათ საერთო ეროვნული და პოლიტიკური ინტერესები, ასევე, ნათესაური ურთიერთობაც აკავშირებთ [8, 108-109]. ჩვენი აზრით, შესაძლებელია დავუშვათ ვარაუდი, რომ ეპისტოლეში მონაზონის მიერ წამოყენებული წინადადება საერთო კრების მოწვევის და ზემოხსენებული პრობლემის მოგვარების ერთ-ერთ საშუალებად განხორციელების შესახებ, სწორედ ამ შეთქმულების გამო ვერ შედგა.

რაც შეეხება ეპისტოლეს ადრესატს, გელათის გულანში აღნიშნულია, რომ 1639 წ. „მიიცვალა გრიგოლ კათალიკოზი და იმავე წელსა ქრისტიანე და ღვთისმოყვარე მაჭუტაძე კათალიკოზი ბატონი მაქსიმე ეკურთხა კათალიკოზად“ [8, 147].

კათოლიკოს მაქსიმეს (1639-1657წწ.) შესახებ არაერთი ცნობაა დაცული იმ დროის ელჩებისა და კათოლიკე მისიონერების ჩანაწერებში. 1640 წ. მას რუსი

ელჩების ფ. ელჩინისა და პ. ზახარევისათვის სამეგრელოს სამთავროში, ხოლო 1650-1652წწ. ნ. ტოლოჩანოვისა და ალ. იველიევისათვის იმერეთის სამეფოში აქტიური დიპლომატიური მასპინძლობა გაუწევია. მას ალექსანდრე III-თან ერთად დაუფიცია რუსთა ქვეშევრდომობაზე. ჩვენი აზრით, რუსთა სტუმრობამ დასავლეთ საქართველოში, ისევე როგორც, წინა საუკუნეში კახეთის სამეფოში გააქტიურებამ, ხელი კიდევ უფრო შეუწყო ქვეყნის საგარეო ორიენტაციის კურსის ხშირ ცვალებადობას, რაც ქვეყნის არსებობას უმძიმეს საფრთხეს უქმნიდა.

კათოლიკოსმა მაქსიმემ იერუსალიმში რამდენჯერმე იმოგზაურა, სადაც დიდი შეწირულობა ჩაიტანა იქაური ქართული მონასტრებისათვის. ამ დეკლარაციის იგი იერუსალიმის ჯვრის მონასტერში მირიანის, ვახტანგ გორგასლის და სხვა ფრესკებს შორის გამოუსახავთ. როგორც ჩანს, კათოლიკოს მაქსიმეს მოღვაწეობამ გაგრძელება 1666 წელსაც ჰპოვა. თედო შორდანიას მიერ საქართველოში მოძიებულ ერთ-ერთ საბუთში დაცული ვინმე მელეტიოსის მიერ შეგროვებული შეწირულობების სია. დედოფალს, კათოლიკოსს, ქართლ-კახეთის თავადებს, ეპისკოპოსებსა და გლეხებს მისთვის ფული და ძვირფასეულობა იერუსალიმში წასაღებად მიუბარებიათ [9, 196-197]. 1666 წელს საქართველოდან იერუსალიმში ჩასულთა შორის დასახელებულია წალენჯიხის მონასტრის იღუმენი ილარიონი და ვინმე ხალიბელი.

თუ მონაზონ მართას ეპისტოლეს ზემომოყვანილი ფაქტების კონტექსტში განვიხილავთ, დავინახავთ, რომ ექვთიმე თაყაიშვილის მიერ მოძიებული და 1920 წელს გამოქვეყნებული წერილი უძვირფასესი საისტორიო პირველწყაროა და არა მხოლოდ ერთმნიშვნელოვნად ადასტურებს ამავე პრობლემატიკაზე დღემდე არსებულ ინფორ-

მაციას, არამედ, მანამდე უცნობი
 ახალი დეტალებით ავსებს კიდევ.

**დამოწმებული პირველწყაროები და
 ლიტერატურა**

1. მეტრეველი რ. ექვთიმე ღვთისკაცი
 150, თბილისი, 2013.
2. ექვთიმე თაყაიშვილი, საქართველოს
 სიძველენი, ტ. I, 1920, ტფილისი.
3. ხუციშვილი ნ., იერუსალიმის ჯვრის
 მონასტრის მიწათმფლობელობა სა-
 ქართველოში, თბილისი, 2006.
4. ჯავახიშვილი ივანე, ქართული
 სამართლის ისტორია, ტფილისი, 1929.
5. ფერაძე გრ., უცხოელ პილიგრიმთა
 ცნობები პალესტინის ქართველი
 ბერებისა და ქართული მონასტრების
 შესახებ, თბილისი, 1995.
6. ხაზარაძე ნ., მინდაძე ნ., ღვთის-
 მშობლის სარტყლის ქვეყანაში,
 თბილისი, 2008.
7. Ritter Carl, Ein Blick auf Palestina und
 seine Christliche Bevölkerung, Berlin, 1852.
8. საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარ-
 ქები, რედაქტორი რ. მეტრეველი,
 თბილისი, 2000.
9. Ad-100 ჟორდანია თ., ქართლ-კახეთის
 მონასტრებისა და ეკლესიების ისტო-
 რიული საბუთები, ფოთი, 1903.

**SUMMARY
 NANA KHAZARADZE, NANA
 BAKHSOLIANI
 ON ONE PUBLICATION BY EKVTIME
 TAQAISHVILI**

The article deals with the study of one of the
 epistles published by Ekvtime Taqaishvili in
Sakartvelos Sidzveleni in 1920. The epistle belongs
 to nun Martha, sent on a pilgrimage to Jerusalem by
 Queen Mariam in the 17th century. As a result of
 conducted research, the authors arrive at the
 conclusion that the above-mentioned epistle
 represents an important primary source for the
 history of Georgia of the 17th century. It not only
 fully reflects the situation existing in the Holy
 Land, but also confirms the information concerning
 the same problems, available to the present day.

**ПРОТОИЕРЕЙ ЛЕВАН МАТЕШВИЛИ,
ИВАН ЭПИТАШВИЛИ**

ХРИСТИАНСКАЯ ВЕРА И ИЗМЕНЕННЫЕ ИДЕАЛЫ ЧЕЛОВЕЧЕСТВА

Христианство зарождалось в восточной провинции Рима, Палестине, где в начале позднеантичного периода протекали довольно сложные процессы.

Благодаря писаниям Нового Завета и изучению ранней иудейской и христианской литературы можно сделать вывод, что первых последователей христианства следует искать в Иудее – составной части Палестины, среди еврейского населения. Следует отметить, что и другие народы не оставались в стороне от этих процессов. Как в Восточную, так и в Западную Грузию религия входит с первого века, что подтверждается и археологически.

Появление первых христианских общин связано с апостолами Христа, которые разошлись по всему цивилизованному миру для проповеди нового учения. С их помощью христианство распространялось в основном среди эллинизированных еврейских общин по всей Римской империи, особенно же в ее восточных провинциях. Автор «Откровения» дает сведения о существовании первых христианских общин в Малой Азии – Эфеса, Смирны, Пергама, Фиатира, Сарды, Филадельфии и Лаодикии. Христианские общины широко распространились со второй половины первого века, особенно после Первой иудейской войны (66-70 гг.). К упомянутой эпохе принадлежат т. н. криптохристианские памятники, зафиксированные в достаточном количестве в результате археологических раскопок. Например: эпитафии, образцы настенной живописи, погребальные катакомбы и др.

Христианская религия пользовалась успехом как в столице империи (в середине III века христианская община в Риме была греческой, христианские авторы писали на греческом, первыми епископами Рима были

также греки), так и в городах ее восточных провинций, в основном среди греческого населения.

В главных городах восточного побережья Средиземноморья христианство распространилось с периода апостолов. Из Сирии и Палестины оно постепенно проникло на запад Азии и в Грецию, семитский восток, в страны, предлежащие Сирии, и в трансйорданский регион, Месопотамию, южное предкавказье и Иран.

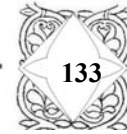
С начала IV века в Передней и Малой Азии постепенно выделились созданные на этническом составе населения такие большие епископские кафедры, как: Тарская в Киликии, Кесарийская в Каппадокии, Эфесская в Азии, Тирская в Финикии, Эдесская в Месопотамии, Вострийская в Аравии, Неокесарийская в Понте Пеломонийском, Анкирийская в Галатии, Иконийская в Ликаонии и др.

В отличие от всех религиозных систем позднеантичного периода, христианству, которое впоследствии превратилось в мировую религию и передало последующим векам несколько элементов античной культуры, придается особое значение.

С точки зрения истории христианства, первые века представляли особо важный и интересный период. Для утверждения этой точки зрения можно привести первый век, в течение которого новое монотеистическое учение прошло сложный период развития, и посредством преодоления многих системных коллизий стало независимой, полностью сформированной религией, с большим числом последователей.

Первые три века истории христианства были связаны с тяжелой борьбой. Этот период начинается с создания церкви и продолжается до ее постепенного распространения. Это период, когда церковь подготовила себе твердую почву и одержала системную победу за становление христианства.

Тот факт, что учение Христово достигает успеха уже в первый период существования, говорит о многом, поскольку новая религия столкнулась с различной

ментальностью на географических ареалов, где жили народы с разной культурой и уровнем развития.

С точки зрения развития христианства большое значение придается также IV веку, который сыграл особенно большую роль в формировании современной цивилизации. Можно даже сказать, определил образ современной цивилизации. IV век представляет собой уникальный период равенства между христианами и язычниками. В течение всего этого века с переменным успехом шла борьба между христианским учением языческой имаментностью, завершающегося впоследствии великой победой христианства.

В IV веке в Римской империи, которая являлась одним из глобальным лидером тогдашнего мира и с которой приходилось считаться, христианство стало ведущим учением и окончательно обосновалось как победившая, доминирующая религия. Именно в этот период начинается движение от античности к средним векам. Во время императора Феодосия I (Caesar Flavius Theodosius Augustus 379-395 г.г.) языческая цивилизация окончательно уступила место христианской.

Именно в IV веке сформировалась церковь не как религиозный, но как идеологический и политический институт. В IV веке происходило сосредоточение политического и идеологического аппарата в одних руках. Как отмечал А. Гарнак, с св. Константина начинается т. н. «христианский» период Римской империи, продолжившийся до ее падения. На востоке св. Константин положил основание Цезарепапизму, а на западе стал господствовать Папизм, который также берет начало от св. Константина.

Кодекс Феодосия (Codex Theodosianus, 418 г.), созданный в Римской империи после объявления христианства официальной религией, стал источником канонических канонов. В течение IV века на политическое поприще выходит целая плеяда политиков, культурных и религиозных деятелей, которых можно считать

столпами будущей цивилизации. До того был Константин I Великий (Caesar C. Flavius Valerius Constantinus Augustus 306-337 г.г.) - сперва кесарь Западной Римской империи (306 г.), который после победы над Ликинием (Caesar Valerius Licinianus Licinius Augustus 308-324 г.г.) (324 г.), так же как и несколько его предшественников делает акцент на Востоке и переносит столицу в Константинополь, который становится столицей Византийской империи, возникшей на основе Восточного Рима. В IV веке Рим возвестил миру новые моральные – христианские ценности.

Почему победа христианства стала возможной в огромной империи, а затем и в граничащих с ней странах? Что подготовило основу для этого процесса, который, по нашему мнению, являлся исторической необходимостью?

Христианство к IV веку, т. е. к периоду, когда оно в ряде стран стало государственной религией, уже было сильно как церковной организацией, так и верующими. Причины этого следует искать довольно в глубь трех веков, в цивилизованном мире того периода. Здесь надо иметь в виду как моральные ценности Христова учения, так и процесс разрушения воинствующего мессианизма... Этому процессу не смогли помешать ни возникшие в первые века в лоне церкви разные ереси, ни укрепление в начале IV века еретического учения в христианской действительности, которое произвело на свет одну из самых сильных сект в виде ариан. Арианство было отвергнуто еще в 320 году св. с синодом Александрийской церкви, но к тому времени оно уже имело достаточно сильное влияние, что проявилось в поддержке восточных епископов. Несмотря на это, в 321-м году Арий был вынужден покинуть страну. Он нашел прибежище сначала в Кесарии, а потом у дружественного епископа Никомидии, Евсевия, который, со своей стороны, пытался его реабилитировать, что еще больше накалило обстановку. Это уже представляло опасность для единства Римской империи,

поскольку исходя из сложившейся ситуации, сформировалось два мировоззрения имевшие не столько религиозную, сколько политическую нагрузку.

К этому времени Константин I еще не был правителем целой империи. Востоком распоряжался Ликий, который поменял политику после Миланского эдикта и в 320 преступил даже гонению христиан. Для контроля над ситуацией требовалось принятие действенных мер. Константин до поражения Ликийя (324 г.), т. е. до того, как стать единоличным правителем, легко мог лавировать между обеими сторонами и избрал политику выжидания, хорошо понимая, что решению религиозного вопроса должно предшествовать улаживание вопроса политического, что укрепило бы его позицию.

После поражения Ликийя, император решил явно выйти на арену, чтобы положить конец существующему в империи разладу и решить вопрос единства страны. Требовалось взять в руки бразды правления страной и контролировать ситуацию, с чем он замечательно справился.

Когда речь идет о Константине, как о личности и политическом деятеле, в первую очередь надо иметь в виду его несравненную способность оценивать ситуацию. После принятия Миланского эдикта и проведения ряда мероприятий, первое что он делает, это предоставление ряда привилегий христианским общинам, клиру и помещениям. Из Codex Theodosianus (XVI, 2, 1:7) знаем, что в 313-м году Константин освобождает клир от тяжести декурionato. Указ 315-ого года, которым утверждается освобождение императорского домена (*resprivatae*) от налогов в казну, касается и церковью *ecclesial catholical* против домашнего церковного духовенства. В 319-м году он освобождает от налогов всех членов клира. В том же 319-м году епископам присваивается юриспруденция в гражданских делах, после чего каждый христианин мог перенести свое дело в суд епископа, минуя обычные судебные инстанции. Опять же в 319-м году

была запрещена новая форма освобождения рабов в церкви перед епископом и, исходя из христианской религии, воскресенье – «Божий день» - было объявлено в Риме официальным «выходным днем». В том же году церквям было дано особое право приобретать завещанное имущество. В 323-ом году было запрещено принуждать христиан к участию в языческих ритуалах. Если до этого церкви строились за счет пожертвований самих христиан, в 324-м году св. Константин узаконивает строительство церковью на средства государственной казны, вследствие чего, в 325-м году был проведен I Вселенский Церковный Собор. В Римской империи проявляется его фигура, как единоличного лидера. В империи его воспринимали не только как правителя страны, но и как высшего религиозного деятеля. Константин, зная, что вопрос церковной догматики стоял в ряду государственных вопросов, умело воспользовался сложившейся ситуацией и по его приказу, в 325-м году в Никее (Вифиния) был созван I Вселенский Церковный Собор, в заключительном рассуждении которого арианство даже не было упомянуто. Главная суть арианства была отвергнута, что со своей стороны являлось дипломатической победой. Но это было только началом. Началом как борьбы между ортодоксальностью и арианской ересью (которая красной нитью проходит по всему IV веку и заканчивается победой ортодоксального христианства в 381-ом году на II Константинопольском Вселенском Церковном Соборе), так и новой эпохи.

Следует отметить, что христианство - в начале религия меньшинства, в течение трехсот лет превратилось в основную государственную религию Римской империи, а затем в ведущее учение стран, созданных на ее руинах. В этом отношении не составляли исключения и грузинские государства – Иберия и Колхети.

Христианская вера в корне изменила мировоззрение, культуру, этику и идеалы человечества и оставила глубочайший

отпечаток на мировой политике. Оно проникло во все сферы человеческой деятельности. Всему этому предшествовала пройденная человечеством история, со сложившейся культурной спецификой и религиозными воззрениями, которые приобрели наиболее стилизованный и сформировавшийся характер в эллинистическом и римском ареале. Территория Грузии непосредственно соприкасается с эллино-римской цивилизацией.

Христианство внесло в эллинистическую, римскую и соответственно грузинскую культуры до того неизвестное мировосприятие. Характерное для эллинистического мышления противостояние между временем и вечностью, Богом и человеком, Христианство заменяет системные коллизии общества с Творцом вселенной их примирением в личности Богочеловека.

Библиография

1. Ранович А. Восточные провинции римской империи I-III вв. М-Л., 1949.
2. Робакидзе А. К. К вопросу о некоторых пережитках культа рыбы// СЭ, 3, 1948.
3. Соломоник Э. И. Из истории религиозной жизни в северопонтийских городах позднеантичного времени// ВДИ, I, 1973.
4. Das Christentum in Georgien und die Legionen Roms. Georgica. Zeitschrift fur kultur. Sprache und Geschichte Georgiens und Kaukasiens,, 30 Sprache Geschichte Kunst Literatur Philosophie. Jahrgang, 2007, p. 29-35.
5. Encyclopedie des symboles. Munchen, 1989, p. 501-503.
6. Harnak A., Die Mission und ausbreitung des christentums in den erschten drei Jahrhunderten. Leipzig, 1924.
7. Helgeland J., Christians and the Roman Army from Markus Aurelius to Constantine. ANRW. Bd. II, 23, 1, 1978, 729-834.
8. Khrushkova L., Complexe paleochretien a Sebastopolis en Colchide: typologie et 65-67; chronologie. – Third International Congress on Black Sea Antiquities (Pontic Congress). The black Sea Area and its Relationship with Ancient Central and Eastern Europe (1st Millennium BD – 5th Century AD). Prague, 2005.
9. Lafaye G., Histoire du culte des divinites d'Alexandrie Hors de L'Egypte. Paris, 1884.
10. Le Bohec Y., L'armee romaine, Paris, 1990.
11. Mschvildadze M., Christentum in Georgien und die Legionen Roms. Georgica. Zeitschrift fur Kultur, Sprache und Geschichte Georgiens und Kaukasiens, 30 Sprache Geschichte Kunst Literatur Philosophie, Jahrgang, 2007, p. 29-35.
12. Spaidel M. P., The Romans in Asia Minor. British Inst. Of Archaeology Ankara. Oxford, 1983, p. 7-35.

SUMMARY

Archpriest Levan Mateshvili and Ivan Epitashvili

CHRISTIANITY AND ALTERED IDEALS OF THE HUMANITY

Christianity changed radically the world outlook, culture, ethics and ideals of the humanity and left a deep trace in world politics. It penetrated into all spheres of activity. It had been preceded by the history passed by the humanity with its cultural specificity and religious views, which had assumed the most stylized and mature character in the Hellenistic and Roman area. Georgia, unless did not belong to that area, was adjacent to it anyway (though some historians believe Georgia to be inherent part of this area). Christianity introduced new historical world-view into Hellenistic, Roman and, actually, Georgian cultures. Christianity replaced the opposition between time and eternity, between the God and the man characteristic of Hellenistic thinking with their conciliation in the identity of the God-man.

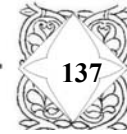

რეზიუმე

ქრისტიანული რწმენა და კაცობრიობის შეცვლილი იდეალები დეკანოზი ლევან მათეშიელი, ივანე ეპიტაშიელი

ქრისტიანობის გავრცელებას წინ უსწრებდა და ეგებებოდა კაცობრიობის მიერ განვლილი ისტორია, მთელი თავისი ჩამოყალიბებული კულტურული სპეციფიკით თუ რელიგიური შეხედულებებით, რამაც ყველაზე სტილიზებული და ჩამოყალიბებული ხასიათი ჰპოვა ელინისტურ და რომაულ არეალში. სწორედ ამ დროს გამოდის ასპარეზზე ქრისტიანობა, რომელსაც ამ რეალების გათვალისწინება თუ დაძლევა უწევს. საქართველო თუ არ ითვლება ამ არეალის ნაწილად, მაინც უშუალოდ ეხება მას (თუმცა ზოგიერთი ისტორიკოსი საქართველოს თვლის ამ არეალის განუყოფელ კულტურულ ნაწილად).

ქრისტიანობამ ელინურ, რომაულ და შესაბამისად ქართულ კულტურაში შეიტანა მანამდე მისთვის უცნობი ისტორიული მსოფლადქმა. ელინური აზროვნებისათვის დამახასიათებელ დაპირისპირებას მარადისობასა და დროს, ღმერთსა და ადამიანს შორის ქრისტიანობა ცვლის მათი ერთმანეთთან შერიგებით ღმერთკაცის პიროვნებაში.

ალიკო ცინცაძე

„და სასწაულად ესე აქუს...“

(როგორ გაიშიფრა იოანე-ზოსიმეს ხელნაწერი და რატომ არის იგი ჰემატრიულად დაშიფრული)

სარწმუნოებრივ-მსოფლმხედველობრივი ღირებულებების გამო, იოანე-ზოსიმეს წერილი „ქებაი და ღიდებაი ქართულისა ენისაი“ ბოლო 130 წელია იპყრობს ფართო საზოგადოების ყურადღებას.

დღემდე ტექსტის ავტორად, მხოლოდ იმ არგუმენტზე დაყრდნობით, რომ იგი მის კუთვნილ ხელნაწერებში იქნა ნაპოვნი, მეთე საუკუნის დიდი საეკლესიო მოღვაწე და ჰიმნოგრაფი იოანე-ზოსიმე ითვლებოდა; თუმცა ავტორის თაობაზე დღემდე არსებობდა განსხვავებული მოსაზრებებიც. სავარაუდოდ, უკვე გაჩნდა იოანე-ზოსიმეს ავტორობის დამატებითი არგუმენტიც (ამაზე ქვემოთ ვისაუბრებთ). მისმა წერილმა ქართულ ენათმეცნიერებაში, დღემდე უამრავი პასუხგაუცემელი კითხვა დატოვა. როგორც აღმოჩნდა, ხელნაწერის „ბუნდოვანება“ და ტექსტში დასმული, ერთმანეთისგან გამომდინარე ამოცანათა თანმიმდევრული წყება ავტორის წინასწარ-გამიზნული სვლაა, რომელიც ერთი მხრივ ნიღბავს წერილის არსს, მაგრამ გლობალური ამონახსნისკენაც მიყვავართ. მისი მიზნებისას ყველა ამოცანა ერთიან კონტექსტში, სისტემურად წყდება. მეცნიერთა საერთო სტრატეგიიდან ამოვარდნილმა მცდელობებმა რაიმე ისტორიულ ფაქტამდე და ასე, მატერიალისტურ ახსნამდე მიყვანათ ცალკეული კითხვები, კიდევ უფრო გააბუნდოვანა ამ წერილის გაშიფვრის გარშემო შექმნილი სიტუაცია და დაამახიჯა პირველწყარო. იყო ტექსტის ჩასწორების რამდენიმე მცდელობა. მაგ.: პავლე ინგოროყვამ ტექსტში „მისისა საწამებელად“ შეცვალა

„მესიის საწამებელად“, რამაზ პატარიძემ „ასი ესე წელი“ ჩაანაცვლა „ასოდ ესე წელი“-თ და ა.შ. მაგრამ ის, რომ „მხსრეკალი“ ბერის დატოვებული წერილი კოდირებულია, დაშიფრულია, არავითარ ეჭვს არ იწვევდა (თ. ჩხენკელი, „ლაზარე, გამოედ გარეთ“, 1989). ამას თვითონაც ამბობს, როცა წერს:

„წერილი... რომელ ასოდ არს და იტყვის ყოველად ოთხ ათასსა მარაგსა.“ ბოლო სიტყვას, „მარაგს“ სულხან-საბა ასე განმარტავს (თ. ჩხენკელი): „მარაგით-ზრახვა – არს სიტყვა ესრე გვარად სთქვა, ადვილ საცნაურ არ იყოს, არამედ ვითარცა ღრუბელი რამ(ე) ემოსოს, ანუ ორ-სამ რიგად გაისინჯოს“; „მარაგება – წინასწარ ცნობა, რჩევა“; „მემარაგე – მესტროლაბე, წინასწარ მცნობელი.“ (ძველი ქართული ენის შეერთებული ლექსიკონი“, 2008). ე.ი. იოანე-ზოსიმე თვითონაც არ მაღავეს, რომ მისი წერილი დაფარულ ინფორმაციას მოიცავს, იგი რამდენიმეჯერის გასინჯვა-ამოკითხვას მოითხოვს და „წინასწარმცნობელია“. ხელნაწერის დაშიფვრა ავტორის თვითმიზანი არ იყო, მას ამისთვის საკმარისი მიზეზები ჰქონდა, რაშიც ჩვენ თანმიმდევრულად გავერკვევით. ამასთან, ეს წერილი ათასეული წლებით წინა პერიოდის, იმ წინარექართულ (პროტოქართულ) სამყაროს ეხება, რომელმაც მთელ რიგ მკვლევართა მტკიცებით განსაკუთრებული როლი შეასრულა მსოფლიო ცივილიზაციის განვითარებაში (!). თვითონ საიდუმლოც, ალბათ, უნდა ღირდეს იმად, რომ მის დაშიფვრა-გაგზავნას აზრი ჰქონდეს. ასეთი მოლოდინის წინაპირობა ნამდვილად შეიქმნება, თუკი იმ არგუმენტსაც გავითვალისწინებთ იმდროინდელ პირობებში რაოდენ რთული და შრომატევადი გამოთვლითი სამუშაოა შესრულებული ხელნაწერის დაშიფვრისათვის.

* * *

წინარექრისტიანული ვარსკვლამ-რიცხველ სწავლულთა მოღვაწეობის პერიოდი, რომლის კვალზეც ვდგავართ, ნათელხილვით, წინასწარ-მეტყველურ სიბრძნეს ეყრდნობოდა. როგორც აღმოჩნდა, იმ ეპოქის მიღწევებმა, არა მხოლოდ მომდევნო ეპოქა მოიტანა, არამედ პრაგმატულ-პრაქტიკული თვალსაზრისითაც კი ინარჩუნებს თავის უდავო ღირებულებებს.

დროს თანმიმდევრულად მოჰქონდა განსჯისმიერი ლოგიკისა და მატერიალიზმის ეპოქა და დაიწყო, ის ისტორიული კატაკლიზმები, რასაც იონე-ზოსიმესთვის ქართული ენის „დღესამომდე“ „დამარხვა“, „დამდაბლება“, „დაწუნება“, „დაძინება“ მოჰყვა. იმ პერიოდის პროტოქართულ სამყაროზე თვითონაც მედიტაციასა და ხილვებში, მისტიკურ, საღვთო გარემოში მცხოვრები, სამშობლოს დანატრებული ბერი, იოანე-ზოსიმე თავისი წერილით ეროვნული თვითრწმენის საოცარ ძლიერ ნიადაგს და მომხიბლავ სამყაროს ქმნის. ცხადია, ასეთი მნიშვნელოვანი მესიანისტური განწყობა უსაფუძვლოდ არ და ვერ გაჩნდებოდა. შეიძლება გვევარაუდა, რომ წერილში მოცემული ინფორმაცია, ჯერ სწავლულ ქურუმთა და შემდეგ მართლმადიდებლური ეკლესიის წიაღში დროის გარკვეულ პერიოდში დაფარულად არსებობდა. აღნიშნულის მამტიკიცებელი დოკუმენტი, ბუნებრივია, არ არსებობს და ვერც იარსებებდა, თუმცა ასეთი ეჭვის გაჩენის არგუმენტები მრავლადაა.

ინფორმაციას იმიტომაც შიფრავენ, ასაიდუმლოებენ, რომ გარეშე თვალს არიდებენ, მტრისგან მაღავენ, ანუ არსებობს ის, ვისგანაც უნდა დაფარო იგი. თუკი ინფორმაცია დაფარვას საჭიროებდა, არც ასეთი, ხელშესახები მატერიალური საბუთის გაცხადებული არარსებობა უნდა იყოს სულმთლად გასაკვირველი. ყველაზე მაღალაღბათურია, რომ იოანე-ზოსიმემ თვითონ ამოიკითხა, მიაგნო ქართულ სიტყვაში

დაფარულ საიდუმლოს და მომავალ თაობებს მიანიშნა იგი. ამდენადაც გახდა ეს ინფორმაცია ასე მნიშვნელოვანი, ჯერ იოანე-ზოსიმესა და შემდეგ ჩვენთვისაც, რადგან ანბანისა და სიტყვის შესაქმნელ პერიოდის, შემოქმედ სწავლულთა, ქურუმთა გზავნილი უნდა იყოს. ნაშრომში დავერწმუნდებით, რომ სწორედ ამ შემთხვევასთან გვაქვს საქმე.

* * *

იოანე-ზოსიმეს წერილის ე.წ. შიფრის გასაღების ქართულ ანბანთან მოძიება, ერთადერთი ლოგიკურად გამართლებული გადაწყვეტაა. ამის მიუხედავად, ბოლო დრომდე იგი მაინც შეუმჩნეველი დარჩა, და არა მხოლოდ გარეშე თვალისთვის. იოანე-ზოსიმე თავისი წერილის დასაშიფრად შიფრის იმავე გასაღებს იყენებს, რითაც თვითონ გაშიფრა ქართული სიტყვა. ამიტომაც შეიქმნა შთაბეჭდილება, რომ „ქებად“ ცალკეული სახე-სიმბოლოები ბუნდოვანი და რთული გასაგები იყო“ (ა. ბაქრაძე), „სიტყვები ხშირად დამახინჯებულია“ (კ. კეკელიძე). წიგნში დავერწმუნდებით, რომ ენობრივი ნორმებიდან გადახვევას ინფორმაციის დაფარვის საჭიროება, შიფრი ითხოვდა. ენათმეცნიერებმა შიფრის გასაღებს იმიტომაც ვერ მიაგნეს, რომ მათთვის მოულოდნელად ფარული ინფორმაცია ასო-ნიშნის, სიტყვის რიცხვულ არსს მოაქვს, ანუ იგი გაცდა მათი კვლევის არეალს. იოანე-ზოსიმესთვის ეს ბუნებრივი იყო, რადგან იგი, იმ პერიოდის მათემატიკურ ლაბირინთებში კარგად გარკვეული ჩანს. იმ დროს არც იყო გამიჯნული ენა და ასტრონომია, სარწმუნოება და მათემატიკა, საერთოდ მეცნიერების დარგები. ახლა მხოლოდ იმას შევნიშნავთ, რომ თუკი ენის შემოქმედი რიცხვული არსით ქმნიდა რომელიმე სიტყვას და რიცხვი სიტყვაში ორგანულად ჯდებოდა, ეს ამოცანა არსებული ანბანის პირობებში

როული, მაგრამ გადაწყვეტადი იყო. ხოლო უკვე შექმნილი, ფიქსირებული სიტყვების პირობებში, რიცხვული შიგთავის ცვლა შეუძლებელი ხდება. აქ ერთადერთი გზა ისაა, რასაც იოანე-ზოსიმემ მიაგნო: თავისი წერილის რიცხვული არსის სასურველ მნიშვნელობაზე მისაყვანად იგი იყენებს ქარაგმებს, თანაც თავისუფლად ცვლის მათ (ერთიდაიგივე სიტყვის ქარაგმა რამდენიმე სხვადასხვა სახითაა ჩაწერილი) და ეს ამ ურთულესი ამოცანის გადაჭრას შესაძლებელს ხდის, მიდის ენობრივ გადახრებზეც და ასე აღწევს მიზანს. ამით იგი იღებს სიტყვაში, სტრიქონში და მთელ ხელნაწერში შიფრით განპირობებულ რიცხვით მნიშვნელობას.

* * *

აღბათ, იმაშიც ადვილად დავრწმუნდებით, რომ ენობრივი „შეცდომებით“, იოანე-ზოსიმე მეორე, და თავისთვის არანაკლებად მნიშვნელოვან, ასეთ ქვეამოცანასაც წყვეტს: ხელნაწერის მკითხველისთვის თვალმისაცემსა და შესამჩნევს ხდის გამოყენებულ შიფრს. აღბათ, სწორედ ამის გამო, როგორც უკვე ითქვა, ხელნაწერში გვაქვს: ერთიდაიგივე სიტყვის სხვადასხვაგვარი ქარაგმით ჩაწერა (მაგ. „ღმნ“, „ღთმან“, „ღმან“ – ღმერთმან; წწყლმ, წწყელმან – წინასწარმეტყველმან), არასწორად ჩაწერილი სიტყვები (მაგ. „დამარხუ(ლ), დღემმდე), არასწორი გრამატიკული ფორმები, მართლმადიდებლური დოგმატიდან გადახვევა („ამისთვის თქვა და ვით წინასწარმეტყველმან რამეთუ წელი ათასი, ვითარცა ერთი დღე“) და პირდაპირი მითითება დაშიფრულ სიტყვაზე (მისგან ნახსენები სიტყვა: „მარაგი“), და ეს ყველაფერი შეიძლება შიფრის გამოყენების შედეგი იყოს. წერილის „ბუნდოვანებიდან“ გამომდინარე ენათმეცნიერება მიხვდა, რომ დაშიფრულ გზავნილთან ჰქონდა საქმე.

მიუხედავად ამისა, და გაშიფრვის არაერთი მცდელობისა, „იოანე-ზოსიმეს ეს ხელნაწერი აქამდე ქართველ-მცოდნეობის მარადიულ (ამოუხსნელ) ამოცანებს იყო მიკუთვნებული.“ ეს ინფორმაციის დაფარვისათვის გამოყენებული მეთოდის, შიფრის ეფექტურობაზეც მიუთითებს. მისი ამოხსნაც, იმ უძველესი დროისთვის დამახასიათებელ სიმარტივესა და კოდირების ერთი შეხედვით გულუბრყვილო, მაგრამ მაინც გენიალურ მიგნებებში უნდა ვეძებოთ.

როგორც აღმოჩნდა, შიფრის გასაღებს იოანე-ზოსიმე თვითონვე გვაწვდის, როცა წერს: „...წილი ზის, რომელ ასომ არს და იტყვის ოთხი ათასსა...“ ე.ი. ასო „წ“ („წილი“) 4000-ს აღნიშნავს. ფაქტობრივად, იგი ცხადად იძლევა მისი გახსნის მექანიზმს, როცა ასო რიცხვ-ნიშანში გადაჰყავს. ქართული ენის (ლაზარეს) დაწუნება, დამდაბლების დროზე იოანე-ზოსიმე ორჯერ ჩერდება, პირველად, ზემოთ ნახსენები მათეს სახარების „წილი“-თ (4000), მეორედ, ლაზარეს 4 დღის სიკვდილით და თითოეული დღისა და ათასი წელის იგივეობით („და ოთხისა დღისა მკუდარი ამისთვის თქვა და ვით წინასწარმეტყველმან, რამეთუ წელი ათასი, ვითარცა ერთი დღე“).

დაკვირვებული თვალი ადვილად შეამჩნევს, რომ ისინი ერთმანეთს გამოირიცხავენ. ვთქვათ, პირველი საჭირო სულაც არაა, თუ შემდეგ ლაზარეზე უნდა გადავსულიყავით და მისი სიკვდილის 4, თითო ათასწლიანი დღე გვეხსენებინა. ორივე ხომ 4000 იძლევა?! ეს იოანე-ზოსიმეს გამიზნული სვლაა, შიფრის გასაღების ხაზგასასმელად და შესანიღბავად. ანუ მოხერხებული ბერი სულ 30 სტრიქონიან ტექსტში ერთი და იმავეს ორჯერ, თუმცა სხვადასხვა გზით იმეორებს (ამას ხელნაწერის, დაახლოებით, 20% ეთმობა) და ამით ირიბად გვაწვდის, წარმოაჩენს შიფრის გასაღებს. მისთვის ეს მნიშვნელოვანია და ამისთვის ხელნაწერის მხატვრული

მხარის დაზარალება არ ენანება; ამ მომენტს შესანიშნავად ნიღბავს, მაგრამ სწორედ შენიღბვისკენ მიმართულმა ავტორის პასაჟებმა გააჩინა ბუნდოვანების განცდა. აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ იოანე-ზოსიმე შესანიშნავად ფლობს ე.წ. „კაბალა“-ს, უფრო სწორად კი მისი რიცხვულ-ანბანური მიმართულების, **გემატრიის** (ჰემატრია) ხერხებს და იყენებს აღნიშნულს. ამაში ნაშრომის წაკითხვისას დაგრწმუნდებით, ხოლო ის რასაც ჩვენ „კაბალას“ ვუწოდებთ და ჩვენი წინაპარი დასაშიფრად იყენებდა, ძირეულად განსხვავდება დღეს გავრცელებული ვერსიიდან; მასთან მხოლოდ შესაქმეს პერიოდი აქვს საერთო. დაშიფრული ხელნაწერის გაგზავნისას, როგორც წესი, დაშიფრავი და ადრესატიც გამოყენებულ მეთოდზე, შიფრის გასაღებზე, წინასწარ არიან შეთანხმებულნი. აქედან გამომდინარე ერთმანეთის, როგორ დაშიფროს წერილი, ხოლო მეორემ, როგორ გაშიფროს მიღებული გზავნილი. ამ შემთხვევაში ვერც ანბანის შემოქმედი, ვერც წერილის ავტორი, წერილის ადრესატი, ათასწლეულებს იქით მოსულ მომავალ თაობას, შიფრის გასაღებზე ვერ შეუთახმდებოდა. ამიტომაც იგი თითქმის ცხადი სახით წერილშივეა ჩადებული და მასზე მინიშნება ხდება. ეს ერთადერთი და ლოგიკურად სრულიად მოსალოდნელი, გამართლებული სვლაა. ამასთან მის მიგნებას ისიც ამარტივებს, რომ იგი გარკვეულწილად ბიბლიის გაშიფვრის ერთ-ერთ მეთოდს, ჰემატრიას ემთხვევა; როგორც აღმოჩნდა, ესეც არაა შემთხვევითი. სრულიად ბუნებრივი იქნებოდა იოანე-ზოსიმეს ევარაუდა, რომ ბიბლიის გაშიფვრის მეთოდი დროს გაუძლებდა.

* * *

ხელნაწერის გაშიფვრის მცდელობისას, ჯერ კიდევ 1989 წელს სწორ გზაზე იდგა ქართველ ენათმეც-

ნიერთაგან ერთადერთი ბ-ნი თამაზ ჩხენკელი, რომელიც წერდა: „რომელიმე ობიექტში კოდის ამოცნობა იმას ნიშნავს, რომ მის შესახებ გარკვეული მეტაინფორმაცია შევიძინეთ. როგორც მართებულად შენიშნა შენიღვრმა ნებისმიერ ტექსტს ინფორმაციის გარდა მეტაინფორმაციის ესა თუ ის მარაგი ახლავს, რაც ტექსტის ამოხსნის გასაღებს წარმოადგენს. ამიტომ **კოდის გაშიფვრის გასაღები თვითონ მასშივეა დამარხული.**“ („მროველის ცნობა და თვლის შეიდობითი სისტემა“, გვ. 346). მაგრამ იგი ენათმეცნიერი იყო და რიცხვით სიმბოლიზში ღრმად აღარ შესულა; სწორ გზაზე მდგარი კვლევები, ჰემატრიაში ნაკლებ ინფორმირებული ენათმეცნიერული გარემოს ზეგავლენით, შეწყდა.

შენიღვრის დასკვნამ ბ-ნი თამაზ ჩხენკელი სწორ გზაზე დააყენა, მან პირველმა მოსინჯა გემატრია (სახეცვლილი ბერძნული გეომეტრია) ტექსტზე, მაგრამ ვერ გაითვალისწინა, რომ გლობალური ამოცანა, ხელნაწერის ერთიანი სტრატეგიის გასაღები, ასტრონომიულ-კალენდარულ ჭრილში უნდა მოეძია, და მათზე მცირე ზომის ქვეამოცანების ამოხსნით გასულიყო.

* * *

შიფრის გასაღები გაცილებით უკეთაა დაცული და ღრმად დაფარული ვიდრე ზემოთ წარმოვადგინეთ. ხელნაწერში ეს ადგილი ასეა მოცემული: „წერილი ზის, რომელ ასომ არს და იტყვის ყოვლად ოთხ ათასსა...“ აქ პირველ რიგში მცირე ქვეამოცანაა ამოსახსნელი. ბუნებრივია „წერილი“ არაა „ასომ“, ქვეამოცანის ამოხსნა „წილი“-ა, რადგან მხოლოდ ასოებს აქვთ რიცხვ-მნიშვნელობები, იგი „იტყვის“ (ნიშნავს) 4000-ს. თავის დროზე ენათმეცნიერებამ არათუ ამოხსნა ამგვარი ქვეამოცანები, არამედ მისი გათვალისწინებით ჩაასწორა კიდევ

ტექსტი. ე.ი. შიფრის გასაღები ამ ქვეამოცანის ამოსხნის შემდეგ დადის ფრაზამდე: „...(წილი) ზის, რომელ ასოდ არს და იტყვის ოთხი ათასსა...“ ასე გადადის ასო რიცხვად, ანუ მოიცემა ჰემატრია.

შიფრის გასაღების მოცემის ფორმა კიდევ ერთხელ გვარწმუნებს მიგნების ჭეშმარიტებაში. თქმა არ უნდა, იოანე-ზოსიმე შიფრის გასაღებს ცხადი სახით არ გამოამზეურებდა. არც მეტად დაფარვა ივარგებდა. განვლილმა 130 წელმა გამოაჩინა, რომ იგი, ასეთი სახითაც კი, არც ისე მარტივი მისაგნები აღმოჩნდა.

უკვე შიფრის მოცემის ფორმის შერჩევას იგრძნობა დამშიფრავის დიდოსტატობა. უკვე ის, რომ ასო გადადის რიცხვში განსაზღვრავს თავდაპირველი ტექსტის თითოეული ასოს მნიშვნელობას (იმასაც, რომ მასში ჩასწორება დაუშვებელია და ყველა ენათმეცნიერული კვლევა, რომელიც ამ გზით წავიდა მცდარია), და გამოყენებული დაშიფრვის მეთოდის ერთმნიშვნელოვან ხასიათს. აქ ხელნაწერში გამოყენებული შიფრისა და ეხოთერული მრავალსახოვნების გზები იყოფა.

როგორც აღმოჩნდა, დაშიფრული ინფორმაცია ანბანის სწორედ ასო-ნიშნებსა და რიცხვ-ნიშნებში, ასევე, მათ სახელდებებსა (სახელებსა) და ასოს რიგით სათვალავში (ნომრებში), ამ რიცხვების მდგენელ ციფრებსა და მათ ჯამებში შეიძლება ჩაიდოს და აქვე უნდა ვეძებოთ. ქართული ასომთავრულის ზოგიერთ ასო-ნიშანი, ისედაც შეიცავს დაფარულ საიდუმლოს და ეს ე.წ. აპოკრიფია; სხვა გრაფიკულად პირობითი წერილობითი ნიშანია და ცნების (ე.წ. იდეოგრამა) სურათხატია. მათი შერწყმა, სინთეზი და მონაცვლეობა, დაშიფრვისა და გასაიდუმლოებისთვის ძლიერ ხელსაყრელ პირობებს ქმნის. თავისთავად, ეს შემთხვევითი დამთხვევისა და ცრუ კვალის მიზეზიც ხდება. როგორც ჩანს,

ესეც საჭირო იყო ბევრი არაკეთილმოსურნის თვალის ასახვევად; ღვთიური იდუმალების შექმნისა და იმისთვისაც, რომ ყველას მისი შესაძლებლობის მიხედვით მისცემოდა. ინფორმაციის დაფარვის შესაძლებლობათა მთელი ეს ერთობლიობა, დიდი მოცულობის შეტყობინების დაშიფრვის ხელსაყრელ პირობებს ქმნიდა და როგორც აღმოჩნდა, ასეთი საიდუმლო გზავნილი იოანე-ზოსიმეს წერილში არის. თუ გავითვალისწინებთ იმ პერიოდს, როცა ასეთი ინფორმაცია სიტყვაში იღებოდა (და იგი სულაც არ ემთხვევა იოანე-ზოსიმეს მოღვაწეობის პერიოდს) ჩვენ უდიდესი ცივილიზაციის გზავნილს ვხვებით.

იოანე-ზოსიმეს მინიშნება ასო-ნიშნის რიცხვ-ნიშანში გადაყვანის თაობაზე (ჰემატრიის ერთ-ერთი წესი) და ნახსენები სიტყვა „მარაგი“, გასაშიფრი სიტყვა, ასევე წინა მკვლევართა დასკვნა, წერილის, როგორც სავარაუდოდ, კოდირებული ტექსტის განხილვის თაობაზე, გვაძლევს წიგნის საკვლევი და გლობალური ამოცანის, ცხადად ფორმულირების შესაძლებლობას:

შემოწმდეს, შესაძლებელია თუ არა ჰემატრიის წესებით იოანე-ზოსიმეს წერილის დაშიფვრა და გაანალიზდეს მიღებული შედეგების განზოგადების შესაძლებლობა ლექსიკურ ერთეულთა შედარებით გაფართოებულ სიმრავლეზე.

როგორც ამ ჰიპოთეზების შესამოწმებლად, ისე მთელი გლობალური ამოცანის გადასაწყვეტად საჭირო ხდება, განვიხილოთ ჰემატრიიდან ის წესები, რომელსაც იოანე-ზოსიმე იყენებს, ე.წ. ქართული ჰემატრია; გავანალიზოთ, წარმართული პერიოდის მზის მოძრაი, მზის უძრავი და მზის ქართული (უზუსტესი) კალენდრები. როგორც ვნახავთ, იოანე-ზოსიმეს იდუმალების სათავეც ამ საკითხებშია. „უძველეს ტექსტებში ცოდნის საყრდენი ასტრონომია, კალენდარი და მათემატიკაა (რიცხვთა იდუმალება)“ - წერს ზაქა-

რია სიტყვით, („კოსმიური კოდი“, 2006). უძველესი ხელნაწერების გაშიფვრათა განზოგადებით მიღებული ეს მნიშვნელოვანი დასკვნა, როგორც „რეცეპტი“, „სქემა“, ხდება კიდევ იოანე-ზოსიმეს ხელნაწერის გაშიფვრის გზამკვლევი. ისევე როგორც ჰემატრიაც ცნობილი, კრიპტოგრაფიული ხელოვნება კარგად იცნობს იმ მეთოდსაც, რომელსაც იოანე-ზოსიმე შიფრის გამოსაგზავნად იყენებს (გასაღების უშუალოდ ტექსტში ჩადებას). თუმცა ზემოთხსენებული განზოგადებული დასკვნიდან ცხადია, რომ დაფარული ცოდნა ასტრონომიულ, კალენდარული და მათემატიკური ხასიათის იქნებოდა; გარკვეულია ისიც, რომ ხელნაწერშივე იყო შიფრის გასაღები საძებნი, და ამ მიდგომაში თანამედროვე ენათმეცნიერულ აზრს ეჭვი არ შეაქვს, ქართული ენათმეცნიერება ამ დამხმარე, ზოგად გეზს არ ითვალისწინებდა (?).

როგორც ზემოთ ითქვა, იოანე-ზოსიმეს ხელნაწერში გამოყენებული შიფრის გასაღები ბიბლიის გახსნის ცნობილი გასაღების (ჰემატრიის) თანხვედრულია. „ქებაი და დიდებაი“-ს ხელნაწერში გამოყენებული შიფრი მხსრეკალმა ბერმა ბიბლიის გაშიფრავთაგან აიღო და... მისდა გასაოცრად, აღმოაჩინა, რომ ქართული ანბანის, სიტყვის, გასაღებიც იგივე გახლავთ; ანუ, წინაპართაგან თქმულს ქართულ სიტყვაში მანაც იგივე გასაღებით მიაგნო; ან კიდევ მას ამის შესახებ ინფორმაცია წინასწარ ჰქონდა და გადაამოწმა. ტექსტის გაშიფვრისას დარწმუნდებით, რომ იგი შესანიშნავად ფლობს ჰემატრიას.

ბუნებრივი იქნებოდა იოანე-ზოსიმეს ევარაუდა, რომ ბიბლიის გაშიფვრის მეთოდი დროს გაუძღებდა. ამდენად, ხელნაწერის გაშიფვრისას მეტად საინტერესო დებულებამდე, ბუნებრივად მივდივართ და ალბათ, ესეც იყო იოანე-ზოსიმეს ჩანაფიქრი: ბიბლიის შიფრის გასაღები სწავლულ-ქურუშთა ფარული ენის გასაღებია. მისი

გამოყენებით იშიფრება ძველი ქართული. იოანე-ზოსიმეს ხელნაწერის გაშიფვრა „ამას ენასა შინა ყოველი საიდუმლოის“ მიგნებასაც მოასწავებდა. ამოცანის ფორმულირებისა და მისი ამოხსნის ზოგადი გეზის განსაზღვრის შემდეგ ძალიან მოკლედ მიმოვიხილოთ „ქებაი“-ს იოანე-ზოსიმეს ხელით გადაწერილი ხელნაწერები და კვლევაც ზემონახსენებ ჭრილში გავაგრძელოთ.

მცირე ჰემატრიული საფუძველი

„საბერძნეთში, რომსა და ისრაელში მთელი დარგია შექმნილი კაბალას სახელწოდებით... რომელიც მიზნად ისახავს ბიბლიაში დაფარული იდუმალი ჭეშმარიტების გაგებას“ (თ. ფანჯიკიძე, „ბიბლია გუშინ, დღეს, ხვალ“). იოანე-ზოსიმეს ხელნაწერის გაშიფვრამ აჩვენა, რომ ქართული ჰემატრიაც არსებობს და კვლევები მის კვალზე გაიყვანა; უკვე შეიძლება იმის თქმაც, რომ ქართული ჰემატრიის წესები სრულადაა აღდგენილი. (ავტორის წიგნები: „მოელის დღესა მას მეორედ მოსვლასა“, 2010, (ინტ. საკ. ეროვნული სააგენტო № 40440); „ყოველი საიდუმლო... ამას ენასა შინა“, 2012).

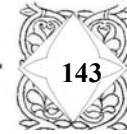
* * *

ბიბლიის გაშიფვრის, ე.წ. კაბალას სამი მეთოდიც ცნობილი:

1. ნოტარიკონის მიხედვით: ერთი სიტყვის თითოეულ ასოს იღებენ სხვა სიტყვების საწყის ასოდ, ან საწყისი და ბოლო ასოებით აღგენენ ახალ წინადადებას.

2. თემურ(ჰ)ის მიხედვით: ასო-ნიშანთა გადაადგილების წინასწარ ჩაფიქრებული წესით, ცდილობენ დაფარული აზრის მიგნებას.

თუ ზემოჩამოთვლილი ლექსიკური ფორმები მკაცრ მეცნიერულ საფუძველზე არ დგანან და ინტერპრეტაციის არაერთმნიშვნელოვნებას უშვებენ, (რა-

მაც ცრუ ილუზიური, არამეცნიერული, „ეზოთერული“ (?) ნაშრომების მომრავლება მოიტანა) ჰემატრიასთან დაკავშირებით საკითხი სხვაგვარად დგას. ჰემატრია, როგორც დაშიფვრის ცალსახა მეთოდი ფრიად ეფექტურია, ამიტომ როგორც იმ დროისთვის დაშიფვრა, დაფარვის ერთადერთი წარმატებული ხერხი ფართო ხმარებაში იყო. მივუბრუნდეთ ახლა უშუალოდ ჰემატრიას.

3. ჰემატრია: მის მიხედვით, სიტყვა მისი რიცხვული შიგთავსით, რიცხვ-მნიშვნელობათა შეკრებით ხასიათდება. ამ დროს სიტყვა წრფელობით ბრუნვაშია, ანუ იანგარიშება სიტყვის ფუძის რიცხვ-მნიშვნელობათა ჯამში. იშვიათად, იგი სიტყვის შემადგენელი ასო-ნიშნების რიგით სათვალავთა ჯამს იყენებს. ქართული ჰემატრია, სწორედ ამ იშვიათად ხმარებულ, რიგით სათვალავთა ჯამს ეყრდნობა. ამდენად, ქართული კაბალა მარტივია, სადა და ცხადი. იგი სრულყოფილია, ისევე როგორც იმ ბრძენის სამყარო, ვინაც ის შექმნა. ანბანური ცხრილში ასო „ა“ (სახელდებით „ან“-ი) რიგითი სათვალავითაც 1-ია და მისი რიცხვ-მნიშვნელობაც 1-ს უდრის, ასო „მ“ რიგითი სათვალავით (რიგში) 13-ია და მისი მნიშვნელობა 40 და ა.შ. ასოს რიცხვში გადასაყვანად მათგან, ამ რიცხვებიდან ერთ-ერთს იყენებენ. მაგალითად „მ“-ს ადგილზე შეიძლება ვიანგარიშოთ ან 13, ან 40. გამოდის, რომ სიტყვა შეგვიძლია რიცხვად გადავიყვანოთ, თუ მის თითოეულ ასოს ზემოაღწერილი მეთოდით გარდავქმნით რიცხვად და შემდეგ შევკრებთ. სწორედ ეს მექანიზმი უდევს საფუძვლად ჰემატრიას. ჰემატრიაში სიტყვა მისი რიცხვული შიგთავსით, რიცხვ-მნიშვნელობათა შეკრებით ხასიათდება.

მოგვეყვას ქართული ჰემატრიის ძირითადი წესი: **თუკი სიტყვებს ერთნაირი რიცხვული შიგთავსი აქვთ, მაშინ, თუნდაც ამ სიტყვათა აზრობრივ დატვირთვა-გაგებაში, მათ სემანტიკაში**

მნიშვნელოვანი განსხვავება იყოს, ითვლება, რომ მათ შორის ფარული კავშირია.

მაგალითად, დავთვალოთ მესია“-ს ჰემატრია – მ(13) ე(5) ს(20) ი(10) ა(1), აქ ფრჩხილში ასო-ნიშნის ანბანურ რიგში რიგითი სათვალავია მოცემული და მათი ჯამი – $13 + 5 + 20 + 10 + 1 = 49$ -ს.

ანალოგიურად ქრისტეს ქარაგმას იოანე-ზოსიმე წერს ასე: „ქე“ს“, მისი ჰემატრიაც ისევე 49-აა: ქ(24) ე(5) ' ს(20), $24 + 5 + 20 = 49$.

ჰემატრიათა გატოლებით ($49 = 49$) ფარულად, ქარაგმულად ხდება სიტყვათა აზრობრივი იგივეობის მოცემა:

„ქე“ს“ ფარულად „მესია“-ს იგივეობაა, ანუ „ქრისტე მესიაა“.

სწავლული-ქურუმები ჰემატრიაში გამოსადეგ რიცხვებს შემთხვევითად არ იღებდნენ. როგორც უკვე ითქვა, ისინი ვარსკვლავთმრიცხველები იყვნენ და თითქმის ყველა ჰემატრიული თვისობრიობის მქონე რიცხვი ცაზე დაკვირვებიდან მიიღებოდა. ნაშრომის კითხვისას, ამაში არაერთგზის დარწმუნდებით.

ჰემატრია, როგორც უძველესი და გავრცელებული დაშიფვრის მეთოდი, ბუნებრივად გარდაიქმნა მეცნიერული კვლევის მეთოდად და არა მარტო ძველი ბერძნულის, ლათინურისა და ძველი ივრითისთვის. ის რომ ქართული ენათმეცნიერება ამ მეთოდს იშვიათად მიმართავდა (თ. ჩხენკელი, რ. პატარიძე, ვ. კობალეიშვილი), ფაქტობრივად ემიჯნებოდა, მხოლოდ იმდროინდელი არამეცნიერული გარემოებებით უნდა აიხსნას; და სრულიადაც არა იმიტომ, რომ იგი მიუღებელია, როგორც მეცნიერული კვლევის მეთოდი, ან ეფექტური არაა. თუკი დამშიფრავი (იოანე-ზოსიმე), აღმწერელი (ლეონტი მროველი), თუნდაც ენის შემოქმედი ჰემატრიას იყენებდა, გაშიფვრისას მისი მოხმარება აუცილებელი ხდება რელიგიურ-ისტორიული, ასტრონომიული, სემანტიკური და სხვ. არგუმენტების,

ლოგიკის პრინციპების თანდართვით; ხოლო კონკრეტულ აზრობრივ სივრცეში თვით ჰემატრიული არგუმენტების მომრავლებისას. შეიძლება, უფრო მეტიც ითქვას: წარსულის ზოგიერთი, გაუხსნელი საიდუმლოს ამოხსნა, იმიტომაც გართულდა, რომ ამ მეთოდს სათანადოდ არ იყენებდნენ; ზოგჯერ იმის გამოც, რომ მისი მექანიზმი ბოლომდე გახსნილი არ იყო. არგუმენტების კომპლექსში ჰემატრიული შედეგის განხილვა თავშივე გამორიცხავს შემთხვევით დამთხვევებს, მაგრამ რადგან ჯერაც არაა აღდგენილი ქართულენოვან სივრცეში ჰემატრიის გავრცელების არეალი და მასშტაბი, ამდენად, შედეგი ერთგვარ მათემატიკურ „გამყარებას“ საჭიროებს. სასურველი ხდება ცალკე აღებული თითოეული „ჰემატრიული დამთხვევისა და ფაქტისთვის“ ალბათობების დათვლა და იმ ჰემატრიულ შედეგთა უარყოფა, რომელთა შემთხვევითობის ალბათობა მაღალია. შევნიშნავთ, რომ დღევანდელი „კაბალისტებისა“ და ქართული კაბალას (იოანე-ზოსიმეს, სულხან-საბას მიხედვით) გზები თავიდანვე გაყოფილი ჩანს. მითუმეტეს, რომ წარსულის ორთოდოქსალურ-რადიკალურმა შეხედულებებმა, შეიძლება ითქვას, „მისტიკის“ საბურველში, ტყვეობაში ყოფნამ, ამ სიტყვას უარყოფითი აურა შეუქმნა და მძიმე დალი დაასვა. ქართულ სინამდვილეში იგი არ განვითარდა, იქნებ ამით შეინარჩუნა პირველქმნილი სიწმინდე და შინაარსი, არქაული პერიოდიდან ჩადებული თვისობრიობა. ბოლო 2 000 წელი ებრაული „კაბალა“ ფარულად ვითარდებოდა, ამაზე დღეს უკვე ღიად საუბრობენ მისი მესვეურები (მ. ლაიტმანი, „კაბალას გამჟღავნება“, 2011); და ქართულ კაბალასთან დიამეტრალური განსხვავებებიც ამის შედეგია. განსხვავების ერთ-ერთი მიზეზიც ეს გახლავთ. ბიბლიის გაშიფვრის მეთოდებზე უარის თქმის გამო ქართული კაბალა, თავისი ჰემატრიით, ჩრდილში გადა-

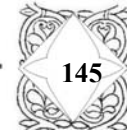
ვიდა; ქართულ ენაში დარჩა მისი გამოყენებით მიღებული ქართული სიტყვები და ამან, დღეს, ჰემატრიის, როგორც გაშიფვრის მეთოდის აღდგენის აუცილებლობა შექმნა. როგორც ჩანს, ბიბლიური ჰემატრიების შემეცნების ამ „მექანიკურ“ სისტემას, ხელნაწერის დაშიფვრის მეთოდს, ქართველ ბერთა ერთი ნაწილიც მისაღებად მიიჩნევდა, რადგან თავიანთ სულიერ ღირებულებათა ფილტრში ატარებდა. იოანე-ზოსიმეს ხელნაწერში ასეთი განწყობა ნათლად გამოსჭვივის.

* * *

ქართულ ენათმეცნიერებაში დაშვებაც კი არ ხდება იმის, რომ რომელიმე ქართული სიტყვა შეიძლება წინასწარ გათვლილ რიცხვულ „სტრუქტურაზე“ აგებული, ხელოვნურად, გააზრებულიადაა შექმნილი. გამიზნულ რიცხვულ კონსტრუქციაზე სიტყვის აგება, მართლაც მოულოდნელი გადაწყვეტაა, მით უმეტეს ამ საკითხის კვლევა ცდება ისტორიოგრაფიის ან ენათმეცნიერების სფეროს, და რიცხვთა თეორიაში, რიცხვულ სიმბოლიზმში გადადის.

ებრაელი მეცნიერები ეზოთერულ სფეროს მიაკუთვნებენ „კაბალა“-ს; ძველ ივრითში ალბათ, ასეც არის, რადგან ძველ ივრითში ერთმნიშვნელოვანი დაშიფვრა, სავარაუდოდ, არც თავიდანვე არსებულა, რაც თავისთავად გულისხმობს სუბიექტური წარმოსახვის ჩართვას გაშიფვრაში. მაგრამ ქართული კაბალა დაშიფვრის (და გაშიფვრის) ცალსახა მეთოდია, ამიტომ მისგან მიღებული ინფორმაცია ისტორიული წერილობითი წყაროს ღირებულებას იძენს. თუ „ყოველი საიდუმლო ამას ენასა შინა დამარხულ არს...“ მაშინ „ქართული ჰემატრია“ ამ საიდუმლოს ამოცნობის მეთოდია.

როგორც ზემოთ დადგინდა იოანე-ზოსიმე თავის ხელნაწერში ჰემატრიაზე მიუთითებს, როგორც ვნახავთ,

ასეთი შიფრი ხსნის კიდევაც მთელ ხელნაწერს.

საით მიეყავართ კითხვებს?

მიუხრუხინდეთ იოანე-ზოსიმეს ხელნაწერს, მისი გაცნობისას ბუნებრივად ჩნდება კითხვები: – „ვის საწამებულად“-აა დამარხული ქართული ენა? – სახარებაში სად ჰქვია ამ ენას ლაზარე? ან რატომ ჰგონია ავტორს ეს ასე? – ვინ თქვა „მეგობრობად“, სად ან როდის?

– მათეს სახარებაში, „წერილი“ როგორაა ან ასო, ან როგორ ფარავს 4000-ს? ან რატომაა ასო-ნიშანი „წილი“, ან მისი რიცხვ-მნიშვნელობა, ასე მნიშვნელოვანი?

– 94 წელი როგორ ან რატომაა ენის სასწაულის ნიშანი?

ან როგორ ამოწმებს ამას „ასი ესე წელი ანბანისა“? და ა.შ.

ამგვარი კითხვებითა და მისი პასუხებით განისაზღვრა დღეს უკვე საყოველთაოდ აღიარებული საკითხებიც. თუნდაც ის, რომ ხელნაწერში იოანეს სახარების მეთერთმეტე თავია ნაგულისხმევი და ლაზარეს, ე.ი. ქართულ ენას თავის მეგობრად ქრისტე მიიჩნევს და ა.შ.. ადვილი მისახვედრია, რომ, თუმცა ლიტერატურულ ძეგლთან გვაქვს საქმე, წარმოქმნილი კითხვები შემოქმედებით პროცესში ავტორის წარმოსახვით მიღებული მხატვრული მეტაფორები კი არა, რეალურად „ხილულის“ აღწერაა. გაშიფვრაც იმ „ხილვის“ უმთავრეს საგანს, იმ პერიოდის საქართველოს მესიანისტური განწყობის, მსოფლმხედველობრივი აზროვნების უმთავრეს გასაღებს უნდა იძლეოდეს. ხელნაწერი დაშიფრული გზავნილია და ამ კითხვებზე პასუხების პოვნა აუცილებელი ხდება.

წარმოქმნილი მარტივი კითხვები თანდათან რთულდება, თუ დასაწყისში მას ინფორმაციის მოპოვებისკენ მიეყავართ (მაგ. მოვიძიოთ სახარებაში სად არის მოხსენებული ლაზარე), შემდეგ უკვე აზრობრივი შესაბამისობის დადგენას მოითხოვს (ვთქვათ, რო-

გორაა „წერილი“ „ასოდ“). სრულიად გამოცალკეებულია ქართული ენის სასწაულად მოხმობილი შეკითხვა (კულმინაცია: „და სასწაულად ესე აქუს ოთხმეოც და ათ თოთხმეტი...“), ან კიდევ ავტორის მიერ „მოწამედ“ მოტანილი ფრაზა (ბოლოთქმა): „ასი ესე წელი (წილი) ანბანისა“. ეს სირთულის უმაღლესი ხარისხია. კითხვების გართულებას მხოლოდ გამოცანის ფუნქცია კი არა აქვს, არამედ თანმიმდევრულად მიეყავართ რელიგიური, ღვთიური იდემალების სიდრმეებისა და ადამიანური ამაღლებულის ზიარებისკენ. ნაწარმოების მხატვრული მთლიანობა გვკარნახობს, რომ მოსალოდნელია გაჩენილი შეკითხვების პასუხები ერთიან ლოგიკაში, კომპლექსურად იძებნებოდეს და ბოლოს გლობალურად გახსნას ყველა ერთად და თითოეული ცალ-ცალკე. ამდენადაც იყო, რომ ხელნაწერში წამოჭრილი კითხვების შესახებ ყველა იმ გადაწყვეტას, რომელიც ტექსტში დაშიფრულ გზავნილის ერთ მხარეს ხსნიდა, ვერ შეჰქონდა საკმარისი სიცხადე მის გარშემო შექმნილ ბუნდოვანებაში; პირიქით, იგი ერთი შეხედვით, თითქოს გვაშორებდა კიდევაც ჭეშმარიტებას. შემდეგ ენათმეცნიერებას უხდებოდა მიღებული შედეგების უარყოფა; თუმცა მათი უარყოფა არ იყო რთული, რადგან ყველა დანარჩენი კითხვა უპასუხოდ იყო დატოვებული. როგორც გაშიფვრისას ვნახეთ, ხელნაწერით მოტანილი საკრალური ღირებულების მქონე ინფორმაცია კულმინაციასა და ბოლოთქმაშია მოცემული, ტექსტის დარჩენილი ნაწილები მხოლოდ დამხმარე, ხელშემწყობ როლს ასრულებენ. ამდენად თავიდანვე გასაგები ხდება, „ქებაის“ კულმინაციისა და ბოლოთქმის მნიშვნელობა. სამწუხაროდ, ხელნაწერის სწორედ ამ ორმა ნაწილმა განიცადა ენათმეცნიერთა ყველაზე დიდი შეტევა, რადგან აქ ხდებოდა ტექსტი ყველაზე მეტად ბუნდოვანი. ასეც უნდა ხდებოდეს; დაფარული

გზაენილი აქ ხდება ინფორმაციულად ყველაზე გაჯერებული.

რაც შეეხება ენობრივ უზუსტობას, გადახრებს („შეცდომებს“), მათი რაოდენობა თვალშისაცემია. ავტორის ამ სატყუარაზე გაუაზრებელ გამოდევნებამ შექმნა სწორედ პარადოქსული სიტუაცია, ქართული დაუწუნეთ, ქართული ენის ქებათა-ქების ავტორს. ხელნაწერის ადგილები, რომლებიც კითხვებს წარმოქმნიან მისი ხელნაწერიდან ხელნაწერში უცვლელად გადადის, ამავე დროს იცვლება და რაც მთავარია, არ კლებულობს ენობრივი „ლაფსუსები“ (მაგ. დამარხულ“-ის ნაცვლად „დამარხუ“-ს ჩაწერა), სიტყვის ან ქარაგმის სხვადასხვა ფორმის გამოყენება. განსხვავება ხელნაწერებს შორის ამიტომაც არის (Sin,38 ხელნაწერი გასხვავდება Sin,34-დან 18 სიტყვის ჩაწერით, სულ 28 ასონიშნით; ხელნაწერი Sin,38 განსხვავდება Sin,32-დან 11 სიტყვის ჩაწერით, სულ 18 ასონიშნით; Sin,34 კი განსხვავდება Sin, 32-დან 17 სიტყვით, სულ 28 ასონიშნით. 150-მდე სიტყვისგან შექმნილ ხელნაწერებში ასეთი დიდი განსხვავებები თვალშისაცემია). მაგრამ, როგორც უკვე ითქვა კიდევ, ამ ცვლილებებით კითხვების წარმოქმნილი ადგილების განმარტება, უფრო ცხადად მოცემა ან ე.წ. „ბუნდოვანების“ განმარტება, გაფანტვა, არც უფიქრია ავტორს. პირიქით, ისინი ყველა ხელნაწერში თითქოსდა საგულდაგულოდ, ყურადღებით გადააქვს. ეს მეტად მნიშვნელოვანი მომენტი. თუმცა ოდნავ ცვლის მათ, მაგრამ ეს მხოლოდ შიფრის უკეთ მოცემის მცდელობაა. როცა ავტორს გაცნობიერებული აქვს თუ რა დონის ნაწარმოებს ქმნის (ის მის სიცოცხლეშივე შევიდა სინურ მრავალთავეში, თვითონვე გადაწერა და შემოსა. ადვილად წარმოსადგენია, თუ როგორ ელოდიაგებოდა იგი თავის ხელნაწერს. ბოლოს და ბოლოს, ახლა ხომ ნათელია, რომ ეს მისგან

მომავლისთვის მიწერილი წერილი იყო), მას სულ ცოტა ხელნაწერი მაინც უნდა გადაეკითხა, არასწორი ადგილები ჩაესწორებინა. ამ დროს მის ხელნაწერებში ლექსიკური „შეცდომების“ კლების ლოგიკა არ შეინიშნება. თავისთავად უზულისყურობის თვისება სრულიად შეუთავსებელია კალენდართა მსწავლელთან, რომლის საქმიანობა სიზუსტეს მოითხოვს.

კვლევა ცხადად დაადასტურა, რომ იოანე-ზოსიმეს სამივე ხელნაწერი, დაშიფვრის სხვადასხვა სქემაზეა აქცენტირებული, და იმის მიუხედავად, რომ ერთი და იგივე ინფორმაციის შემცველია, თავიანთ ორიგინალურ ღირებულებას ინარჩუნებენ. რაც შეეხება ნაწარმოების კულმინაციას („და სასწაულად ესე აქუს: ოთხმეოც და ათოთხმეტი წელი უმეტეს სხუათა ენათა“) და მის „მოწამედ“ მოხმობილ ფრაზას („ასი ესე წელი ანბანისაი“), გავასწრებთ მოვლენებს და ვიტყვით: ისინი, ერთიანი მეთოდით სისტემურად, კომპლექსურად იხსნებიან, ხოლო ამონახსნი, როგორც მოსალოდნელიც იყო, სწორედ ქართული მესიანისტური აზროვნების საფუძველი აღმოჩნდა.

კალენდრები ქართულ სიტყვაში

უძველესი ტექსტების გაშიფვრისას ძიება მათემატიკის, ასტრონომიისა და კალენდრის პირველისტორიის კვალზე უნდა წარიმართოს (ზ. სიტჩინი). ეს კარგად ცნობილი და ზოგადი კანონ-ზომიერება დიდხანს რჩებოდა ქართველ ენათმეცნიერთა ყურადღების მიღმა. „სიტყვა წელი ძირეული ქართული, უმოტივაციო სიტყვაა. წელიწადი კი კომპოზიტია, მიღებული „წელ“ სიტყვის გაორკეცვით“, - წერდა ენათმეცნიერი ზურაბ ჭუმბურიძე. მაგრამ იოანე-ზოსიმეს ხელნაწერში „ქებაი და დიდებაი ქართულისა ენისაი“-ს კულმინაციაში ცხადად სწერია: „და სასწაულად ესე აქუს

(ქართულს) ოთხმეოც და ათ თოთხმეტი წელი უმეტეს სხვათა ენათა...“ და იგი სრულიად გაუგებარი იყო...

ასეთ დამოკიდებულებას ამ ფრაზის ჩასწორების არაერთი მცდელობა მოჰყვა, მაგრამ ოთხი ხელნაწერიდან ოთხივეში „ოთხმეოც და ათ თოთხმეტი“ ცხადად სწერია, ამიტომაც ჩასწორების ყველა ცდა, მხოლოდ იმას ამტკიცებდა, რომ ხელნაწერის მეტაფიზიკური ინფორმაცია ჯერ კიდევ მიუწვდომელი იყო. ეს ნაწარმოების კულმინაციაა და რადგან მასში აღნიშნული სამივე ელემენტი მეტნაკლებად იკითხება, გაშიფვრის საწყისიცა და უმთავრესი კვანძიც აქ უნდა იყოს.

ხელნაწერის ამ უმთავრესი ბუნდოვნების 94-ს შემდეგ კალენდარული ერთეულის, სრულიად შეუსაბამო სიტყვა „წელი“-ს არსებობამ გვიბიძგა ზემოთმოტანილ დასკვნას, დაშიფრულ ტექსტში კალენდარული, ასტრონომიული და მათემატიკური ინფორმაციის შესაძლო გამოჩენაზე განსაკუთრებული ყურადღებით მოვკიდებოდით. და ამ ფრაზის რიცხვული მხარე უძველეს კალენდრებთან მიმართებაში განგვეხილა; „ოთხმეოც და ათ თოთხმეტი წელი“-ში იმდროინდელი მათემატიკის, ასტრონომიისა და კალენდრის საწყისები მეტ-ნაკლებად სახეზეა: 94 – ჰემატრიული რიცხვია (ეს იმდროინდელი მათემატიკაა(!), „წელი“ კალენდარული (!) ერთეულია და ამდენად, ასტრონომიულადაც (!) დედამიწის მზის გარშემო შემოვლის დროის ერთეულია.

ასე იქნა გამოვლენილი უმთავრესი ინფორმაციის მომტანი ნაწარმოების კულმინაცია და მოხდა მასზე ფოკუსირება.

სავარაუდოდ, სიტყვაში (წელთადრიცხვის ერთეულში) კალენდრის რიცხვულად ჩატანების ტრადიციის ფესვები უშორეს წარსულშია საძებნი. ეს ასეც უნდა ყოფილიყო, რადგან კალენდარი სწავლულთა დაკვირვება-გარჯის შედეგია და ერთეულიც მათი შემოტანილი და გააზრებული. ამგვარი

მომენტების მიგნება ხდება ენის ღვთიურობის აღიარებისა და განცდის საფუძველი.

ცა უძველესი ადამიანისთვის ღმერთების საუფლო იყო, მთვარე და მზე ღმერთები, უზენაესი ღვთაებები; მადუნად, ცაზე მათი მოძრაობა, წასვლა-მოსვლის განრიგს, უდიდესი სარწმუნოებრივი და რიტუალური მნიშვნელობა ჰქონდა (პრაქტიკულის გარდა). კალენდარი, ფაქტობრივად, მნათობთა მოძრაობის განრიგია, სარწმუნოებრივი რიტუალის განმსაზღვრელი (ეს დღემდე ასეა). სწორედ ამ საფუძველებიდან ამოდის ის შედეგები, რასაც იოანე-ზოსიმეს წერილი იძლევა.

როგორც აღმოჩნდა ქართული კალენდარი ანბანთან ერთად, სიტყვაშიც დევს და სწორედ აქ არის იოანე-ზოსიმეს ერთ-ერთი საიდუმლოს ამოხსნაც, დადგინდა ისიც, რომ სიტყვაში, დროის ერთეულად მიჩნეულ სიტყვაში კალენდრის რიცხვული მექანიზმის ჩადების ტრადიცია წმინდა წინარექართული ტრადიციაა.

როცა დროის უმნიშვნელოვანეს ერთეულში, რომელიც მზის გარშემო დედამიწის ერთი შემობრუნების აღმნიშვნელია, მთელ კალენდარს ვპოულობთ, ეს უკვე თვისობრივად განსხვავებული დონეა, ვიდრე, თუნდაც იგივე კალენდრის ანბანში ხილვა. აქ ნათლად ჩანს, რომ ის, ვინც ეს სიტყვა შექმნა კალენდრის შემოქმედი იყო (?!).

ახლა უშუალოდ სიტყვიერ კალენდრებზე ვისაუბროთ.

მზის მოძრაობა კალენდარი

სავარაუდოდ, ძველი წელთადრიცხვის მეოთხე ათასწლეულის დასასრულს ქურუმთა კასტამ დააზუსტა წელიწადის ხანგრძლივობა და 365-დღიანი მზის კალენდარული სისტემა შემოიღო.

ტროპიკული წლის ხანგრძლივობა, მზის გარშემო დედამიწის რეალური

გარშემოვლის დრო, 365 დღესა და კიდევ, თითქმის 6 საათს შეადგენს. ამ მიზეზით, ყოველწლიურად 365-დღიანი კალენდარი ოთხ წელიწადში ერთ დღეს სხვაობას იძლეოდა. ამიტომაც მას მზის მოძრაეი კალენდარი ეწოდა. მოძრაეი კალენდარი მზის გარშემო დედამიწის გარშემოვლის რეალურ დროსთან (ე.წ. ტროპიკულ წელიწადთან) დიდი სხვაობის გამო დაერქვა; იგი ოთხ წელში 1-დღიან სხვაობას იძლეოდა და შესაბამისად ასტრონომიული საფუძვლის მქონე დღესასწაულები (ბუნიობა, მზებუდობა და ა.შ.) ერთი დღით იძვროდა. მზის მოძრაე კალენდარში გვქონდა თანაბრად 30-დღიანი 12 თვე, და ეს გვაძლევდა:

$$12 \times 30 = 360 \text{ დღეს.}$$

წლის ბოლოს 360-ს ემატებოდა 5 რელიგიური სადღესასწაულო დღე (ეგვიპტე მას ეპაგომენს ეძახდა), რაც ჯამში იძლეოდა, 365-ს:

$$5 + 360 = 365.$$

ძველ ეგვიპტეში ქურუმებმა, პრაქტიკულად თავიდანვე იცოდნენ მზის მოძრაეი კალენდრის ეს ნაკლი, მაგრამ გასწორება ეკრძალებოდათ (იყო რამდენიმე მცდელობა). არ უნდა შეგვექმნას მცდარი შეხედულება იმის თაობაზე, რომ 365-დღიანი კალენდარი ქურუმთა ცუდი გამოთვლების, ანდა სულაც დაკვირვებათა არასრულყოფილების ბრალი იყო. პირიქით, მათი გათვლების სიზუსტე განსაცვიფრებელია. უკვე იმ დროს ქურუმთა ჩაკეტილი კასტის გარდა დედამიწაზე არ არსებობდა სხვა ცოდნის კერა, სადაც მნათობთა გადაადგილება, ან მდებარეობა, ასეთი დიდი სიზუსტით აღირიცხებოდა.

ქურუმებმა იცოდნენ, რომ რეალური კალენდარის მისაღებად საჭიროა ოთხ წელში ერთ-ერთს, ერთი დღე დაეუმატოთ, ხოლო 150 წლის შემდეგ, ერთი დღე, პირიქით, დავაკლოთ. ასეთი კალენდრის სიზუსტე საკმაოდ აღემატება იმ კალენდრის სიზუსტეს, რითაც

დღეს სარგებლობს კაცობრიობა, მისი ცდომილება მხოლოდ 2 წუთი და 50 წამია. კალენდრის საკრალურობა ის გახლდათ, რომ დღესასწაულები კონკრეტულ რიცხვებს არ ებმოდნენ (დაახლოებით ისევე, როგორც მართლმადიდებლური აღდგომა), არამედ ყოველ ოთხ-წლეულში გადადიოდნენ ერთი დღით წინ. (მნიშვნელოვანი იყო ისიც, რომ 365-დღიანი კალენდარი ვენერას წელის სინქრონულია. 8 მიწიერი წელი, თითო 365 დღით, იგივეა, რაც ვენერას 5 წელი.) იგივე ცოდნის კვალი ჩანს ქართულ ლექსიკაში. ასე მაგალითად, განვიხილოთ სიტყვა – „ნაკი“, და მისი სემანტიკური მნიშვნელობა დიალექტებში. იგი ნაკლია (გურ.); პატარა (ნაკლული) ტანის საქონელია (გუდამაყ. მთ. მოხ.); მოუსავლიანი (ნაკლულ მოსავლიანი) წელიწადია (მთიულ.); ნაკი ბატკანი – დღენაკლული ბატკანია (მთ.); აქედან გამომდინარე, ნაკიანი წელიწადი – ნაკლული, დღენაკლული წელიწადი უნდა ყოფილიყო, მაგრამ საპირისპიროდ, ის დღე (ერთი დღე) ნამატი წელია. ე.ი. დღის დამატება ითვლება სწორედ „ნაკის“, ნაკლულობის ნიშნად. თუ $365 + 1 = 366$ -დღიანი წელი ნაკიანია, გამოდის, რომ 365-დღიანი წელი ითვლებოდა მართე-ბუღად. ეს კი მზის მოძრაეი კალენდარია. ე.ი. ქართული სიტყვა „ნაკი“ და ნაკიანთან შექმნილი ერთი შეხედვით „გაუგებრობა“, მნიშვნელოვანი ინფორმაციის მომცემია: ქართული სწორად მიიხნევდა 365-დღიან, ანუ მზის მოძრაე კალენდარს. ეს იგივე პროცესია, რასაც ვხედავთ ეგვიპტეში, სადაც 4 წელიწადში 1 დღის დამატების შესახებ ცოდნა არსებობს, მაგრამ რელიგია სწორად მზის მოძრაე კალენდარს მიიხნევს და მას ინარჩუნებს.

როგორც ვნახავთ მზის მოძრაეი კალენდარი ყველაზე მოხერხებულად და ორგანულად, მარტივად, თვითონ ქართულ სიტყვაში განხორციელდა, თანაც მზის გარშემო დედამიწის ერთი

შემოვლის დროის ერთეულად მირე-
ბულ სიტყვაში – „წელი“. ახლა
წარმოდგენა შეგვექმნება იმაზე, თუ
რაოდენ ძველია ქართული სიტყვა
„წელი“ და რა დიდი, და გასაი-
ღუმლოებული საკრალური ინფორ-
მაციის მატარებელია იგი.

უმნიშვნელოვანესია ისიც, რომ
„წელი“ ჩვეულებრივი, რიგითი სიტყვა
კი არ გახლავთ, არამედ კალენდრის
ერთეულია:

წ ე(5) ლ(12,30) –ი,

აქ უკვე სიტყვის თითოეული ასოს
რიგით სათვალავთა და რიცხვ-
მნიშვნელობათა ერთობლიობის გათვა-
ლისწინება ხდება აუცილებელი, თუმ-
ცა ესეც ისეთივე მარტივი და გენია-
ლურია, როგორც წინაპართა დანა-
ტოვარი ყოველი საიდუმლო.

ქართული ანბანის პირველი თორ-
მეტი ასო-ნიშანი ცის თაღზე 12
ზოდიაქოს აღმნიშვნელია. სიტყვაში
„წელი“, „ლ“ რიგითი სათვალავით
ანბანის 12-ე ასო-ნიშანი ანბანურ ცის
თაღზე 12 ზოდიაქოს ბოლო წევრია,
ანუ ანბანურ ცარგვალზე მზის
წლიური მოძრაობის ბოლო
თანავარსკვლავედი, მასში მზე წლიურ
გზას ასრულებს და სრულ წრეს
კრავს. იმ დროს, როცა ქართულ
ანბანში მზის კალენდარული სისტემა
ჩაიდო, მზე თავის ყოველწლიურ
მოქცევას ვერძის ზოდიაქოში იწყებდა
და უკვე წლის ბოლოს, თევზის
ზოდიაქოში ასრულებდა: „თუ ქართულ
ანბანში განხორციელებულია მზის
კალენდარული იდეა, უნდა ვიფიქროთ,
რომ ქართული ანბანის 12-ე, „ლას“,
ასო-ნიშანში მზე თავის წლიურ
მოქცევას ამთავრებს“-წერს ბ-ნი რამაზ
პატარიძე („ქართული ასომთავრული“,
1980). ეს ასეცაა, რადგან ანბანური ასო
– „ლას“ თევზის ღვთაების სახელია
(გ. ჩიტაია), ე.ი. ანბანის მე-12 ასო-
ნიშანი თევზის ზოდიაქოს აღმნიშ-
ვნელიცაა. ამგვარად, ასო „ლას“-ი
ანბანურ რიგში ზოდიაქოს 12 ნიშანს
და წელს ამთავრებს; როგორც იტყვიან:

„ბედისწერას ცაზე თორმეტი გაჩერება
აქვს და ბოლო გაჩერებით წრე
იკვანძება“. ამიტომაც, მეთორმეტე
ზოდიაქოს მახასიათებელი რიცხვები
ერთ სრულ წრეს, 360-ს (წრის ნაწილს,
გრადუსს, დღეს) უნდა იძლეოდეს.

მართლაც, „ლას“-ი რიგითი სათ-
ვალავით 12, ხოლო რიცხვ-მნიშვნე-
ლობით 30-ია. ამ ორი რიცხვის ერთ
ასო-ნიშანში თავმოყრა, ერთიანობა,
ჰემატრიის წესით მათი გამრავლების
შესაძლებლობას გვაძლევს. ნამრავლი
თავის მხრივ, იმ შედეგს იძლევა, რაც
უკვე მოსალოდნელი და ასტრო-
ნომიულად გამართლებულიც იყო: ერთ
სრულ წრეს, 360⁰-ს, ანუ წლის 360
დღეს: $12 \times 30 = 360$.

დააკვირდით ქურუმთა შექმნილ
მზის მოძრავი კალენდრის პირველ
სტრიქონს, ასო – „ლ“, „ლას“-ის
ჰემატრია ზუსტად იმეორებს მას.

მოძრავი მზის კალენდარის
სრულყოფისთვის აუცილებელ, ზემოთ
აღწერილ დამატებით 5 დღეს „წელი“-
დან ასო „ე“(5) გვაძლევს, ასეთივე
რიგითი სათვალავით: $5 + 360 = 365$.

ამდენად, „ელ“-ი სრულად იმეორებს
მზის მოძრავი კალენდრის რიცხვებს
და ჰემატრიის წესების დაცვით მათზე
მოქმედებებსაც, კალენდარს ($12 \times 30 = 360$;
 $360 + 5 = 365$). მის შინაგან,
უმარტივეს ვარიანტს სიტყვა – „ელ“-ი
(365) (იგივე, ლოდინი, „მოცდა“,
არსებობა იმ იმედით, რომ ვინმე ან
რამე მოვა“ (განმარტებითი ლექსიკონი)
იძლევა, იგი პირველადი კვალია,
მაგრამ მისი სრულყოფილი სახე, რა
თქმა უნდა, „წელი“-ა. პირველ ასო-
ნიშანს „წ“ (წილი) ქვემოთ მივუბ-
რუნდებით და დავრწმუნდებით, რომ
იგი წრის რიცხვს იძლევა.

„სიტყვა „ელი“ – კოლხ-ლახურად
ნიშნავს მზეს (!), ნათელს, სინათლეს;
„ელი“-ს ასევე ჰქონდა უზენაესი
ღმერთის სახელწოდების მნიშვნელობა.

ელი-სთან ერთად ეს მნიშვნელობა
აქვს მის სინონიმ-სიტყვებს: ელ, ელა,

ელახ, ელუ... სიტყვა ელ და ელი ძველ კოლხეთში აღნიშნავდა პირველყოფილ (უზენაეს) შემოქმედს ყოვლისა, ცხოვრების დაბუდებისა, დავანებისა... სიტყვა ელ და ელი არის ფუძემდებლური სიტყვა... (ელ – გელ, ელუ, გელუ, იალუ (ახდენა, აღსრულება, შესრულება); ელ – ელ-მალ, ელ-მელე (ასავალ-დასავალი), ელახ – აღმოსავლეთი, ელ – ელადგინა (განთიადი); ელ – ელაჯინა (შეხედვა ზევით); ელ – ელარჩინა, ელმარჩილე (უხილავი შესმინება); ელ – ჭეკა-ჭუხილი (ელვა?!); ელ – ელრჩინა, ერჩინა (დაბადება).“ (ელ.ვახანია, „ქრისტეს ბოლო სიტყვები“, 2011, გვ. 264.) ყველა ეს სიტყვა „ელ“ ფუძიდან და შემდეგ ზოგადქართველური კალენდარული სიტყვიდან „წ-ელი“ გამოდის.

როგორც ზემოთ ითქვა, „ელი“-თ მოტანილ 360 კალენდარულ დღეს, ეგვიპტეში ბოლოს, 5 დამატებითი დღე, ე.წ. ეპაგომენი ემატებოდა. ბ-ნმა რამაზ პატარიძემ დაამტკიცა, რომ ამ დღეების დამატება ასტრონომიულად ყველაზე გამართლებულია შემოდგომის ბუნიობის წინ, რადგან „კალენდარულ წელიწადს ქართული ასომთავრული ანბანი გაზაფხულის ბუნიობით იწყებს, როცა მზე ვერძის ზოდიაქოში შედის.“ „წლის დაწყება გაზაფხულის ბუნიობის დროით მეტად გონივრული და ასტრონომიულად გამართლებულია“, მაგრამ სწორედ ამის გამო „ხუთდღიანი განსხვავება გროვდება გაზაფხულიდან ზაფხულის ბოლომდე.“ (რ.პატარიძე, „ქართული ასომთავრული“, გვ. 429-31) „ვერძის ეპოქაში (დაახ. ძვ.წ.ად. 2200 – 0 წლები – ავტ.), შემოდგომის ბუნიობა, ანუ შემოდგომის დღე-ღამე სწორება ხდებოდა მაშინ, როცა მზე „სასწორის“ ზოდიაქოში შედიოდა.“ (იქვე). გამოდის, რომ 5-დღიანი განსხვავებაც ამ დროისთვის უნდა აღმოიფხვრას. ეს ის პერიოდია, რასაც სულხან-საბა ამგვარად განმარტავს: „არდადეგი არს – რა მკათათვეში მზე ლომზე შევალს“; ანუ

20 ივლისი. (პრეცესიული პროცესის გამო „ვერძის ეპოქაში“ ივლისში უწევდა შემოდგომის ბუნიობა). შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ მზის მოძრაე ქართულ კალენდრს 5-დღიანი ეპაგომენი 20 ივლისიდან უნდა დამატებოდა და ამ დღეს აღენიშნათ „ელი“-სთვის, უმაღლესი შემოქმედი ღმერთისთვის მიძღვნილი დღესასწაული.

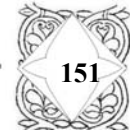
რა უნდა დარქმეოდა ასეთ რელიგიურ დღესასწაულს? „ელიობა“, სავარაუდოდ, ყველაზე შესაფერი სახელი იქნებოდა, რადგან დღეები „ელ“-ი კალენდარს ემატება. წარმოიდგინეთ, კოლხეთში არის ასეთი რელიგიური დღესასწაული და მას სწორედ „ელიობა“ ჰქვია და იგი ზუსტად 20 ივლისს აღინიშნება („მეგრულ-ქართული ენის ლექსიკონი“, (გ. ელიავა)). 20 ივლისს იგივე „ელიას დღეობა“ აღინიშნება ხევსურეთშიც და მასაც „ელიობა“ ჰქვია. (ა. ჭინჭარაული) „ამინდის ღვთაების ელიას დღესასწაულს... საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში სხვადასხვანაირად მართავდნენ. ელიობას მესხეთში ტაძარში იხდიდნენ, ასევე სცოდნიათ იმერეთში. კახეთში დღესასწაულს მართავდნენ ელიას მთაზე.“ („ქართული ენციკლოპედია“)

შეგვიძლია დანამდვილებით ვთქვათ, ნაპოვნია „ქართული ეპაგომენი“, მზის მოძრაე კალენდრისთვის დღეთა დამატების დიდი დღესასწაულის ნაშთი.

„ქართლის ცხოვრების“ მიხედვით ელიას ხალენი მცხეთას განისვენებს სვეტიცხოველში „საკურთხევისა ქუეშე უპოვნელად ვიდრე ჟამამდე მისა.“ (ტ 1. გვ. 100) ამით მისი შემოქმედი ხალხია პატივდებული. „ელ“ კალენდარი წინარესაქართველოს კუთვნილებაა და მასთან დაკავშირებული სასწაულებსაც აქედან მიიღებს კაცობრიობა (!).

„იყვნენ სიმართლითა მორტყმულ წელნი (!) მისნი...“ (ესაია, 11. 5)

ეს ფაქტები ეჭვმიუტანლად ამტკიცებენ, რომ კალენდარი „წ-ელი“

„ვერძის ეპოქაშია“ შექმნილი, ამას დადასტურებაა: – „ლას“-ის, თევზის მეთორმეტე ზოდიაქოდ არსებობა, ე.ი. ამ დროს წელს ვერძის ზოდიაქო იწყებდა;

– 5-დღიანი დამატება ივლისის ბოლოს (20 ივლისი), მხოლოდ ვერძის ზოდიაქოში უწყევდა; და რადგან „ელი“ კალენდარია, და „ელიობა“ ივლისის ბოლოსაა, ეს ნიშნავს, რომ ვერძის ზოდიაქოში აღინიშნებოდა „ელიობა“ და დღემდე ოდნავ სახეშეცვლილი, მაგრამ სახელშენარჩუნებული შემორჩა.

კითხვას: წყაროების არარსებობისას როგორ განვსაზღვრავთ სიტყვა „წელი“-ს ხმარებაში შემოსვლის თარიღს, პასუხს ლოგიკაც სცემს. იგი მარტივად აღგენს „წელი“-ს შემოტანის ქვემოთა ზღვარს: ხომ არ შექმნიდნენ ქართველები მზის მოძრავ კალენდარს მაშინ, როცა კალენდარული რეფორმა უკვე რომში განხორციელებული იყო (ძვ.წ.ად. 46 წელი), მზის მოძრავი კალენდარი ხმარებიდან გამოსული. მითუმეტეს, რომ ამ პერიოდისთვის რომთან ქართულ სახელმწიფო წარმონაქმნებს ინტენსიური ურთიერთობები ჰქონდათ, ინფორმაციის გაცვლა ხდებოდა; ამდენად, „წელი“ უფრო ძველია.

დასკვნა: „წელი“ და მისგან გამომდინარე სიტყვა „ელი“, კალენდარია ქართულში, (ქვემოთ ვნახავთ, რომ იგი გაცილებით ძველია და სწორედ აქედან ვრცელდება). იოანე-ზოსიმე თავის ხელნაწერში „ქებაი და დიდებაი ქართულისა ენისაი“ წერს: **„და სასწაულად ესე აქუს (ქართულს): ოთხმეოც და ათოთხმეტ წელი (!!!) უმეტის სხვათა ენათა...“**

ქართულის ენის სასწაული ის საიდუმლოა, რაც დევს სიტყვაში „წელი“.

მართლაც, სასწაულია სიტყვიერი კალენდარი, სიტყვაში კალენდრების ჩადების ტრადიცია, რომელსაც ანალოგი არ მოეპოვება.

მზის უძრავი სრულყოფილი კალენდარი

ტროპიკულ წელსა (დედამიწის მზის გარშემოვლის რეალური დრო) და 365-დღიან კალენდარულ წელს შორის დაზუსტებული სხვაობა 5 საათი 48 წუთი და 46 წამია. ზემოთ აღწერილი მზის უძრავი კალენდრით, ანუ იმ კალენდრით, რითაც დღეს ვსარგებლობთ, ოთხწლეულში ერთი დამატებითი დღე შემოგვაქვს. ე.ი. საშუალოდ წლიურად $24 : 4 = 6$ საათი დამატა. გამოდის, რომ მზის უძრავი კალენდარი წელზე 11 წუთითა და 14 წამით მეტს ითვლის, ე.ი. უფრო მეტს ვამატებთ, ვიდრე საჭიროა, ამიტომაც მას დაახლოებით ყოველი 128 წლის შემდეგ კორექტირება სჭირდება, უკვე მთელი ერთი დღის დაკლება. ქრისტეშობის, ანუ ახალი წელთაღრიცხვის შემოტანის შემდეგ არსებული კალენდრის კორექტირება, ე.წ. „ახალ სტილზე გადასვლა“ ერთბაშად, წინა საუკუნეში განხორციელდა და ეს მზის უძრავი კალენდრით დაგროვილი ცდომილების აღმოსაფხვრელად გაკეთდა. ე.ი. თუ მზის მოძრავ კალენდარს 5 საათი 48 წუთი და 46 წამი ჰქონდა ტროპიკულ წელთან სხვაობა, მზის უძრავ კალენდარში ეს სხვაობა 11 წუთსა და 14 წამამდე შემცირდა, მაგრამ სულ არ გამქრალა, ამიტომაც ისევ სჭირდება მზის უძრავ კალენდარს კორექტირება; თუმცა 4 წელიწადში კი არა, არამედ უკვე 128 წელიწადში.

კალენდრის სრულყოფა მზის კალენდრის განვითარებას უნდა მოეცა, ეს ლოგიკურად სრულიად ცხადია; ამისთვის, ახალ კალენდარს წინარეს სიტყვიერი და რიცხვული ნაწილის გამეორება სჭირდებოდა, ასე იქნა მიღებული მზის უძრავი კალენდარი, იდენტური რიცხვული კონსტრუქციით, „წელიწადი“. იგი არა მხოლოდ პირდაპირ ინარჩუნებს რთულ ფუძეში „წელ“-ს, არამედ გაცილებით მნიშვნე-

ნელოვანი ინფორმაცია მოაქვს სემანტიკურ და პემატრიულ შრეში. კალენდრად გამოყენების შემდეგ მაკორექტირებელი ფუძე „წადი“, წასვლის მნიშვნელობის ზმნაში გადადის და ამასაც აქვს ლოგიკურად გამართლებული საფუძველი. სიტყვიდან „წადი“ ასო-ნიშანი „წ“-ს რიგითი სათვალავი – 31, ციფრულად 3 და 1-ია, ანუ ჯამში ოთხი: $3+1 = 4$, ეს მიგვანიშნებს იმას, რომ ყოველ ოთხ წელში სამჯერ 365-დღიანი წელია, ხოლო იმ ერთ ნაკიან წელს, მას 366-დღე ემატება. „ყოველ ოთხწლეულში ერთი დამატებითი დღე-ღამის საიდუმლო... ასო „წილი“-ს ფორმულაშია დამარხული“ (რ.პატარიძე). ამ ერთ, დასამატებელ დღეს სიტყვაში ასო-ნიშანი „ა“(1) იძლევა. 128 წელში რეალური, ტროპიკული წელიწადებით გასული დრო, მზის უძრავი კალენდრით აღრიცხულზე 1,0016 დღე-ღამით ნაკლებია. ასეთი თვალსაჩინო ცდომილების გამოსწორების შესაძლებლობას მაკორექტირებელი ასო-ნიშანი, სიტყვის ბოლოს „დ“ (დონ-ი) იძლევა. მისი რიგითი სათვალავია 4, ხოლო სახელდება „დონ“-ი, მართლაც განსაკუთრებული რიცხვითი შიგთავსით: $დ(4) ო(70) ნ(50) -ი, 4 + 70 + 50 = 124$;

პემატრიით მიღებული 124, წელთა ის რაოდენობაა, რომელსაც „წელიწადი“, როგორც მზის უძრავი კალენდარი ისევე ითვლის. „სახელდება „დონ“-ი შემთხვევითი ხასიათისა კი არ არის, არამედ მას ერთდროულად საიდუმლო რიცხვითი მნიშვნელობა აქვს და ასტრონომიულ-კალენდარულ ფუნქციებს ასრულებს.“ (რ. პატარიძე). სავსებით სწორია, უნდა დავამატოთ მხოლოდ, რომ არა მხოლოდ ანბანში, არამედ სიტყვაშიც – „წელიწადი“. 124 წელში 31 ნაკიანი წელია, სწორედ ასე ითვლის მზის უძრავი კალენდარი დღეებს და იგივე ხდება მზის უზუსტეს კალენდარში. მაგრამ შემდეგი ოთხი წელი,

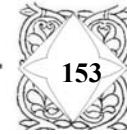
განსაკუთრებული წლებია, რომელშიც უკვე ნაკიანი წელი აღარ გვხვდება. ამაზე ინფორმაციას „დ“ (დონ-ი) ასო-ნიშნის რიგითი სათვალავი იძლევა, ის 4-ს ტოლია. ე.ი. კალენდარი „წელიწადი“ 124 წელს 31 ნაკიანი წლით გადის ($124: 4 = 31$, აქ 124 „დონ“-ის პემატრია და 4, მისი რიგითი სათვალავია); ხოლო შემდეგი 4-წლედი უნაკიანო წლებია (4, ისევე „დონ“-ის რიგითი სათვალავია). ამით კალენდარი თვითონვე ახდენს ზედმეტი ერთი დღის კორექტირებას. მივიღეთ ე.წ. უზუსტესი ქართული კალენდარი, მასში $124 + 4 = 128$ წელიწადში 32-ს ნაცვლად, 31 ნაკიანი წელია. ეს, ერთი შეხედვით უმნიშვნელო კორექცია გამაოგნებელ შედეგს იძლევა:

ტროპიკული წლის ხანგრძლივობა 365,2422 დღე-ღამეა, 128 წელში იგი $128 \times 365,2422 = 46751,0016$ დღე-ღამეს. ე.წ. ქართული კალენდრით ჩვენ 128 წლიდან 31 გვაქვს ნაკიანი, ანუ, $31 \times 366 + (128 - 31) \times 365 = 46751$ დღე-ღამე.

ფაქტობრივად, სხვაობა უსასრულოდ მცირეა, ეს სხვაობა 128 წელიწადმა მოგვცა:

$$46751,0016 - 46751 = 0,0016 \text{ დღე-ღამე.}$$

თუ მზის უძრავ კალენდარს 1,0016 დღე-ღამე ჰქონდა ცდომილება, ახლა ქართული კალენდრით იგი 1 დღე-ღამით შემცირდა და 0,0016 დღე-ღამე გახდა. გადავიყვანოთ იგი წამებში და გადავიანგარიშოთ ერთ წელზე, ანუ გავყოთ 128-ზე და წელიწადში სულ 1 წამიანი სხვაობა გვჩნება (მას კორექტირება მხოლოდ 86400 წლის შემდეგ დასჭირდება). გათვლისას არ არის გათვალისწინებული პრეცესია და დედამიწის ღერძის გარშემო ბრუნვის შემცირების პროცესი, რამაც 1 წამიანი ცდომილება შეიძლება გააბათილოს. „ესოდენ სრულყოფილი კალენდარი დღემდე არ იცის კაცობრიობის ისტორიამ.“ (რ. პატარიძე). ახ.წ.აღ. მეთერთმეტე საუკუნეში შუა აზიური (ომარ ხაიამის) კალენდრით მიღწეული

იქნა 19 წამიანი სიზუსტე, ადრე მაიას ცივილიზაციამ 17 წამიანი სიზუსტეს მიაღწია, ქართული კალენდარი გაცილებით ძველია და როგორც ვხედავთ, უფრო ზუსტიც. იგი 850-ჯერ ზუსტია, ვიდრე დღეს ხმარებული კალენდარი და 170-ჯერ უფრო ზუსტი, ვიდრე ეგვიპტელთა ცოდნა, ანუ, ის, ზემოხსენებული ეგვიპტელ ქურუმთაგან აკრძალული კალენდარი.

მეცნიერთა ჯგუფმა ქართულ ანბანში 128-წლიან ციკლებში თვითკორექტირებად კალენდარს მიაგნო. ახლა ვხედავთ, რომ იგივე კალენდარი ჩადებულია მზის გარშემო დედამიწის შემოვლის დროის ერთეულად მიღებულ სიტყვაში „წელიწადი“. ის, რომ ქართულ ანბანსა და სიტყვაში დატანებული კალენდრები იდენტურია, საბოლოოდ ამტკიცებს მის რეალურობასა და ქართულ წარმოშობას.

მნიშვნელოვანია ისიც, რომ წინა სიტყვის „წელი“-ს ბრუნვის ნიშანი „ი“ სიტყვაში ჩარჩა და მივიღეთ ახალი სიტყვა, კალენდარული შიგთავსით „წელიწადი“. შუაში „ი“ კალენდარულად სრულიად ზედმეტია, იგი მხოლოდ იმას მიანიშნებს, რომ ამ სიტყვის მიღება ორ ეტაპად ხდებოდა. ჯერ მზის მოძრავი კალენდარი გეჰქონდა და მას ერქვა – „წელი“, მზის უძრავ, უზუსტეს ქართულ კალენდარზე გადასვლისას უკვე „წელიწადი“ მივიღეთ. გასათვალისწინებელია ისიც, რომ ჩარჩენილი „ი“ სასურველი ჰემატურიული რიცხვის მისაღებად ხდება აუცილებელი.

„წელიწადი“, ლექსიკურადაც და კალენდარულადაც „წელი“-ს განვითარებაა. იგი წლებს 128-წლიანი ციკლებით ითვლის.

როცა „წელი“ და „წელიწადი“-ც კალენდარია, ეს მისი შემოქმედის სტრატეგიული ჩანაფიქრის ნიშანია. ახ.წ.ად. მეათე საუკუნეში იოანე-ზოსიმე წერს: „და სასწაულად ესე აქუს (ქართულს): ოთხმეოც და ათოთხმეტი(!) წელი უმეტესის სხვათა ენათა...“

„და სასწაულად ესე აქუს...“

ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი იდემალება, რომელიც იოანე-ზოსიმეს წერილშია, რიცხვ 94-ს ეხება. ეს მთელი წერილის, ქართული ენის სასწაულებრივი ღირებულების მამტკიცებელი კულმინაციაა. მისი სრულყოფილი ამოხსნის გარეშე წერილის არსის გაგების მცდელობაც კი ამაოა. ქართული ენათმეცნიერება გრძნობდა ამ ფრაზის გაშიფრვის აუცილებლობას და ესეც იყო ერთი მიზეზთაგანი იმისა, რომ იოანე-ზოსიმეს მცირე მოცულობის წერილს, ამდენი გამოკვლევა მიუძღვნა. ტექსტი იმდენად ამოუცნობი ჩანდა, რომ ხსენებული 94 ერთი ხანობა 104-ად, შემდეგ კი 96-ად წაიკითხეს. ბოლოს, ისევ ცხადად ამოიკითხეს 94, მაგრამ ვერ იქნა პასუხი დაძებნილი კითხვაზე – სხვა ენებთან შედარებით, 94-წლიანი ასეთი რა უპირატესობა ჰქონდა ქართულს? არადა, თითქოს იმთავითვე ცხადი იყო, რომ იოანე-ზოსიმეს პასუხი, სიტყვაში და ანბანში უნდა მოეძებნათ, რადგან „ღვთისმოსავი ბერი“, მართალია ქართულ ენაზე საუბრობს, მაგრამ მოწმედ მუდამ ანბანს, ან მის ასო-ნიშნებს იმეორებს. როგორც ვხედავთ, იოანე-ზოსიმეს ტექსტში გვაქვს 94 და „წელი“, ანუ იგივე „წელიწადი“. ტექსტის ანალიზისას „წელი“-დან „წელიწად“-ზე გადასვლის აუცილებლობა ისევე აუცილებელი ხდება, როგორც მზის მოძრავი, იგივე სიტყვა „წელი“-ით მოცემული კალენდრიდან, უძრავ, სიტყვა „წელიწადი“-თ მოტანილ კალენდარზე. ამ გადასვლაში, სიტყვიერი კალენდარული სრულყოფის მთელი ფილოსოფიაა ჩადებული და ამით ყველაფერი კიდევ არაა ნათქვამი (!).

მაგრამ რა შუაშია აქ „ოთხმეოც და ათოთხმეტი“ (94), რა კავშირი შეიძლება ჰქონდეს ამ რიცხვს კალენდართან?

გამოვიყენოთ ზემოთ მოტანილი ქართული ჰემატრიის წესები და

ვიანგარიშით, „წელიწადი“-ს რიგითი სათვალავის ჯამი:

$\text{წ}(31) \text{ ე}(5) \text{ ლ}(12) \text{ ი}(10) \text{ წ}(31) \text{ ა}(1) \text{ დ}(4) - \text{ი},$
 $31 + 5 + 12 + 10 + 1 + 4 = 94 (!!!);$

წარმოუდგენელ მტკიცებულებას, სიტყვიერ რიცხვული იგივეობას მივაღქვით: „ოთხმეოც და ათოთხმეტი“- = „წელიწადი“- (ჰემატრიით 94).

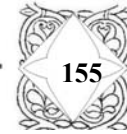
„წელიწადი“- რიცხვული არსით, შიგთავსით, ჰემატრიით ის 94-ია, რომელზეც ხელნაწერში იოანე-ზოსიმე საუბრობს; და საუბრობს, იმიტომ, რომ ქართულ (უზუსტეს) კალენდარს სიტყვაში მიაკვლია. როგორც აღმოჩნდა, თავის ამოცანას (94-ს) იოანე-ზოსიმემ ამოხსნა იქვე, შემდეგივე სიტყვაში მოაყოლა: „წელი“- „წელიწადი“-; ამით ამომშიფრავს მისცა შესაძლებლობა შეემოწმებინა ამონახსნი.

ამ მიგნებულ „სასწაულს“ იოანე-ზოსიმე კიდევ ერთხელ ადსტურებს „მოწამედ“ წარმოთხრობილ ბოლო-თქმაში: „ასი ესე წელი (წილი)“, ასევე ხელნაწერის ასო-ნიშნების რიგით სათვალავთა ჯამით, მაგრამ ამაზე ქვემოთ უფრო დაწვრილებით ვისაუბრებთ. იოანე-ზოსიმეს ტექსტში ფრაზა: „ქრისტეის მოსვლიდან ვიდრე დღესამომდე“, ახალ წელთაღრიცხვას, უკვე მასში წელიწადების მდინარებას გვეუბნება. სულაც არაა გამორიცხული, ამ ფრაზით იოანე-ზოსიმე „წელიწადი“-ს ქრისტეშობასთან ერთად შემოღებაზეც გვანიშნებდეს. თუმცა, როგორც ვნახავთ, თვითონ მზის ქართული კალენდარი გაცილებით ძველია, ვიდრე ქრისტეს დედამიწაზე მოვლინება, მაგრამ მისი გარკვეულ დრომდე ქურუმთა მიერ დაფარვისა და შემდეგ გამხელის შესაძლებლობაც, არ უნდა გამოგვრჩეს. ქართველ მეცნიერთა ნაშრომებში, მოსაზრება იმის თაობაზე, რომ ხელნაწერში ქართული ენის „სასწაულის“ მამტიცებელი: „ოთხმეოც და ათოთხმეტი წელი უმეტესის სხვათა ენათა ქრისტეს მოსვლითგან ვიდრე დღესამომდე“, კალენდარს ეხება, არსებობდა. ეტყობა მათ ამის საფუძველს

სიტყვა „წელის“ ხსენება და „ქრისტეს მოსვლითგან“ წელთა გადმოთვლის მოთხოვნა აძლედათ, მაგრამ სრულიად გაუგებრად რჩებოდა, სად ან როგორ ჩანს იგი (კალენდარი). მითუმეტეს, „ყველაფერს აფუჭებდა“ და აბუნდოვანებდა „94 წელი“. როგორ ან რით უკავშირდება ენასა და კალენდარს 94 წელი? სწორედ ეს გახლდათ პასუხგაუცემელი კითხვა და პრობლემის თავი და თავი. ჰემატრიული რიცხვი 94 შემთხვევითად არ გაჩენილა. იგი დედამიწის ორბიტის სიბრტყის (ეკლიპტიკის) მიმართ მზის წლიური გადაადგილების ჯამია. დედამიწის დერძის გადაადგილების გამო დროთა განმავლობაში იგი იცვლება. (ზ. სიტჩინი, „კოსმიური კოდი“, 2006; ა.გასვიანი, „სამყაროული მოძრაობა“, 2006). როგორც „წელი“-ი, ისე „წელიწადი“, გარდა იმისა, რომ მზის კალენდრებია (ერთი მოძრავი, მეორე ე.წ. ქართული) ჰემატრიულად მზის ამოსვლის წერტილის გადახრის კუთხეს იძლევიან (ამაზე ქვემოთ).

* * *

იოანე-ზოსიმეს წერილში ნათქვამი „ყველა საიდუმლო...“-ს ერთი მიზეზთაგანი, სწორედ ეს ცოდნაა: უზუსტეს ქართულ კალენდარზე და შესაბამის სიტყვაში ჩადებულ მის რიცხვულ მექანიზმზე. როგორც აღმოჩნდა, ერთხელ უკვე მიგნებული: ანბანში ჩადებული საიდუმლო, ასტრონომიული ცოდნა და იგივე საიდუმლოს რიცხვული კონსტრუქციის მომცემი სიტყვის ერთობლიობა, ქართველ სწავლულთა ტრადიცია იყო; ამით კალენდრების ორივე ფორმას, ანბანურსა და სიტყვიერს, ინფორმაციულად აესებდნენ და დაკარგვისგანაც აზღვევდნენ. ეს მეთოდი მისი ძიების, მიგნების შესაძლებლობას ამარტივებდა და ზრდიდა. მაღალი გახლდათ ალბათობა იმისა, რომ როდესმე მას ქართულად

მოლაპარაკე მომავალი თაობა შეამჩნევდა.

შიფრის ამოკითხვა, რამდენიმეგზის და გამოწვილით ანალიზს მოითხოვს. ბოლოს, როგორც წესი, რჩება ეჭვი, თუ რამდენად ჭეშმარიტია მიღებული ამონახსნი. ასე ხდებოდა ენათმეცნიერთა მიერ ანბანში მიკვლეულ ქართულ ანბანურ კალენდართან მიმართებაშიც. მტკიცებისთვის საკმარისი პირობა ორი (ან რამდენიმე) მიკვლევის მიერ, სხვადასხვა გზით მიღებული ერთი და იგივე შედეგია. ამ შემთხვევაში ჩვენი მიგნება, სრულიად ამტკიცებს ანბანში (1980 წელს) მიკვლეულ წინა შედეგს და ამდენად, თავის თავსაც. იოანე-ზოსიმეს შიფრი 94 კი, როგორც ანბანური კალენდრის, ისე ჩვენი შედეგის ცხადი და უცილობელი დასაბუთებაა. მისი ახსნა, მიგნება ჰემატრიის გამოყენებასაც ამართლებს და უამრავი ახალი ინფორმაციის წყაროსთვადი ხდება.

ცალკე განსახილვის საკითხად უნდა იქცეს ამონახსნის სისტემური მრავალმხრივობაც, რაც ასევე უცილობელს გახდის მიღებულ შედეგს. ქვემოთ სწორედ ამ მნიშვნელოვან ჭრილში გავაგრძელებთ ანალიზს. როგორც ვნახავთ, იქ უფრო მეტია ხელჩასაჭიდი და სარწმუნო არგუმენტი.

* * *

ასეთი დიდი სიზუსტის ასტრონომიული ინფორმაცია საკმაოდ განსხვავდება იმისგან, რაც პროტოქართველთა იმდროინდელ მეზობლებს გააჩნდათ.

ზემოთ დასმული გლობალური ამოცანა სრულად და დადებითად გადაწყვეტილია. იოანე-ზოსიმეს ხელნაწერის შიფრის გასაღები მიგნებულია და გზავნილი ამოკითხულია. აქვე უნდა შევნიშნოთ: საბედნიეროდ „წელიწადი“-ს ჰემატრია შემთხვევითად არ დაეთხვა 96-ს ან 104-ს, თორემ ენათმეცნიერება ამას

სულ სხვა ვერსიით, სუფთა სინდისით ახსნიდა და ქართველი ერის წარსულზე, ქართულ სიტყვაზე ასეთი უმნიშვნელოვანესი ინფორმაცია, სამუდამოდ ამოუხსნელი დარჩებოდა. ოთხივე ხელნაწერში ცხადად ამოკითხული 94-ც კი ძლივს გადაურჩა ჩასწორებას.

* * *

უნდა შევნიშნოთ, რომ ასეთი ღირებულებისა და მოცულობის ასტრონომიულ-მათემატიკური ინფორმაციის სიტყვაში დაშიფვრა, ცდება იმ ფარგლებსაც, რასაც ტრადიციული გაგებით ჰემატრიას ეძახიან. ჰემატრია რჩება, როგორც მეთოდი, რომელმაც დაშიფვრა უზრუნველყო. ხოლო გზავნილის ღირებულება გაცილებით მეტია და საკრალური, რადგან ახლებურად წარმოგვიდგენს იმ პერიოდში ქართველური ხალხების მსოფლმხედველობრივ-სარწმუნოებრივ თვალსაწიერსა და შესაძლებლობებს.

* * *

ჰემატრიის წესები ამ მტკიცების საკმარისი პირობა ხდება, უფრო ცხადლივ სიტყვაში ამგვარი რთული რიცხვული მექანიზმის ჩადება სრულიად შეუძლებელი იყო, ყოველ შემთხვევაში იმ დროს, განვითარების იმ ეტაპზე. ამით ქართულ ლექსიკაში კალენდარული კონსტრუქციის მატარებელი სიტყვების რაოდენობა არ სრულდება („მოელის დღესა მას მეორედ მოსვლასა“), რაც კიდევ მეტად ამტკიცებს მიღებულ შედეგებს.

სკეპტიკოსების გასაგონად აღვნიშნავთ: **კალენდრის შემოქმედი ის ხალხია, ვინაც ეს კალენდრები სიტყვებში ჩაიტანა და დაფარა (!).**

ე.ი. მან ეს ცოდნა მოიპოვა და გაასაიდუმლოა, რამდენად დაიცვა ეს ცოდნა სხვა საკითხია, მაგრამ სიტყვაში ჩადებული საკრალურ საიდუმ-

ლოს შესახებ მხოლოდ ის ვიცოდით, რომ „ყოველი საიდუმლო ამას ენასა შინა დამარხულ არს...“

სხვისი მიგნებულის და გახმაურებულის, ე.ი. ჩვენგან გადმოტანილის ან სიტყვაში ჩატანას, მითუმეტეს გასაიდუმლოებას რა აზრი ჰქონდა?!

ჩვენ მზის ქართულ კალენდრებზე ესაუბრობთ!

როგორც იოანე-ზოსიმეს ხელნაწერის გაშიფვიდან ჩანს, ამ საიდუმლოს ზიარებელი, მისი ქართულ სიტყვაში გამშიფრავი, თვითონაც კალენდრების შესწავლით დაკავებული ბერიც იგივე დასკვნამდე მივიდა; იმიტომაც ქართული ენის მრავალ სხვა სასწაულე-ბრივი იდუმალებიდან კალენდარული ინფორმაცია გამოარჩია და იგი მიიჩნია სასწაულის ნიშნად. მართლაც, კალენდრები ქართულ სიტყვაში დაფარული სიბრძნის ერთ-ერთი ყველაზე კაშკაშა მაგალითებია.

„სახარებასა შინა... მათეისა... ასოდ არს...“

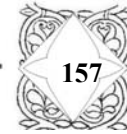
მიუხედავად იმისა, რომ დროის აღრიცხვის ერთეულებად მიღებულ სიტყვების „წელი“-სა და „წელიწადი“-ს პირველ ასო-ნიშანს – „წ“ („წილ“-ი). რადგან სახარებაც ამავე ასოთი იწყება. ამ მნიშვნელოვან არგუმენტზე ხელნაწერში იოანე-ზოსიმე განსაკუთრებულად ჩერდება (გადავწეროთ ამონახსნით): „და სახარებასა შინა ქართულსა თავსა ხოლო მათეისა წილი ზის, რომელი ასოი არს და იტყვის 4000 მარაგსა...“ რატომ გახდა იგი ასე მნიშვნელოვანი ავტორისთვის, რომ ამ 30 სტრიქონიან ტესტში შეჩერდა მასზე? მხოლოდ ის მიზეზი, რომ მათეს სახარება „წ“-თი („წილი“-თ) იწყება საკმარის არგუმენტად ვერ გამოგვადგება, პირიქით, ამით იოანე-ზოსიმეს ამგვარ აღფრთოვანებას სჭირდება სწორედაც, რომ ახსნა. სახარების თავში პირველ ასო-ნიშნად „წილი“-ს ყოფნას იგი საყურადღებოდ მიიჩნევს. როგორც ვნახეთ, „წილ“-ს განსაკუთრებულად თვლის (როგორც

წრის რიცხვს) სიტყვების, „წელი“ და „წელიწადი“ შემოქმედიც, რადგან კალენდრის პირველ ასოდ ჩასვა, თან ისე, რომ ფუნქციურად სხვა დატვირთვა არც მიანიჭა.

„მაშინ ვთქუ: ესერა მოვალ, თავთა წიგნთასა წერილ არს ჩემთვის...“ (ფსალ. 39. 8) ის რომ, წრის აღმნიშვნელ ასო-ნიშან „წილ“-ს ამ სიტყვებში კალენდარულ-რიცხვული კონსტრუქცია მოჰყვება, ამით კალენდარი სრულყოფილი ხდება. აქ უკვე შეგვიძლია დაუშვათ, რომ ქართული კალენდრის შემოქმედისთვის დედამიწა მზის გარშემო წრეზე მოძრაობდა, ამიტომ მზის მოძრაობაზე ორიენტირებული კალენდრის წრის მაგიური რიცხვით დაწყება, დროის შესაბამისად, ლოგიკურად სრულიად გამართლებულად უნდა ჩავთვალოთ: ჯერ მოცემულია დედამიწის მზის გარშემო (ან პირიქით) წრეზე მოძრაობის ნიშანი და შემდეგ ამ მოძრაობის რიცხვული კონსტრუქცია, კალენდარი. უფრო მეტი საფუძველი გვაქვს ვიფიქროთ, რომ იოანე-ზოსიმემ იცის ეს, ე.ი. ეთანხმება ათასეული წლებით მისგან დაშორებულ ქართული კალენდრის შემოქმედს? მისთვის ეს ლოგიკურად სრულიად გამართლებული გადაწყვეტაა. იქნება ამიტომაცაა მისთვის მათეს სახარების „წილი“-თ დაწყება განსაკუთრებული მოვლენა? მივყვეთ თანმიმდევრობით:

ქართული ანბანის „წილი“ მართლაც განსაკუთრებული ასო-ნიშანია, იგი ანბანში 31-ე რიგითი ნომრითაა და 4000 რიცხვ-მნიშვნელობა აქვს: 31. – წ – 4000.

წრეწირის სიგრძის დიამეტრზე გაყოფით მუდმივად ერთი და იგივე ე.წ. „პი“ რიცხვი მიიღება. როგორც ჩანს, პრაქტიკული მიზნებიდან გამომდინარე, კაცობრიობამ დიდი ხნის წინათ შეამჩნია ეს და მას წრის მაგიურ რიცხვად თვლიდნენ. ე.წ. „პი“ არაპერიოდული ათწილადია 3,14159265...-ის ტოლი მნიშვნელობით.

წარსულში მისი გაანგარიშების სიზუსტე თუ ცივილიზაციის დონეს არა, მასში მათემატიკის განვითარებას ნამდვილად განსაზღვრავდა. „პი“, როცა ათწილადები ცნობილი არ იყო, სწორედ ასე – 314000 ჩაიწერებოდა. ფაქტია, რომ იგი ასომთავრულის ერთ სტრიქონზე „ზის“ (იხილეთ ანბანური ცხრილი). თუ ამ რიცხვს ორ ნაწილად 31 – 4000 გავეყოფთ, იგი ქართული ასომთავრული „წილი“-ს რიგითი სათვალავი და რიცხვ-მნიშვნელობა ხდება.

ეს კი ანბანის შემოქმედის წინასწარგამიზნული ჩანაფიქრი უნდა იყოს, თანაც, თუ იგი წრის რიცხვია, წრე ძველად გამოჩნეულ, სრულყოფილ ფიგურად ითვლებოდა. როცა იოანე-ზოსიმემ ქართული სახარების პირველ ასო-ნიშანად სწორედ „წილი“ „იხილა“, ცხადია გააცნობიერა, რომ მხოლოდ ქართული სახარების თავშია ასე მართლაც, მათეს სახარების პირველი მუხლი გვეხება:

„წ-იგნი შობისა იესო ქრისტესი, ძისა დავითისი, ძისა აბრაჰამისი“.

* * *

იოანე-ზოსიმე ანბანში აღმოაჩენდა იმასაც, რომ „წილი“-ს რიცხვ-მნიშვნელობა 4000, დავით წინასწარმეტყველის „მასშტაბით“ („წილი ათასი, ვითარცა ერთი დღე“) ზუსტად იძლეოდა სახარებაში ლაზარეს სიკვდილის 4 დღეს ($4000 : 1000 = 4$), აქედან, გამომდინარე მისთვის ლაზარე (იგივე „ლას“-არე) კიდევ ერთი, ამ არგუმენტით დაუკავშირდა ქართულს. როცა იოანე-ზოსიმე „იხილავდა“, რომ ქართული ანბანის მხოლოდ ამ ერთ-ერთ ასო-ნიშანში თავმოყრილია, როგორც იესო ქრისტეს მოსვლის (3X14 მოდგმა), ისე სახარებაში ე.წ. დავით წინასწარმეტყველის საზომით ლაზარეს აღდგინების დღეთა რაოდენობა და თანაც, სახარებაც გამორჩეული სიდიდისა და მოხატულობის ამავე ასო-ნიშნით იწყება (მათეს სახარება), მისთვის ქართული ენის უფალთან ზიარების

საფუძველი რეალურ კონტურებს შეიძენდა. ეს ხდება მხოლოდ ქართულ ანბანში და ქართულ სახარებაში (!), ამიტომაც ღვთის მოცემულ ნიშნად მიიჩნია იგი. თანაც, „წ“ „წილი“-სა და „წილიწადი“-ს, ქართული კალენდარის კონსტრუქციის შემცველი სიტყვების პირველი ასო-ნიშანი და სრულყოფილი ფიგურის, წრის რიცხვის მომცემიცაა. მაშინ ამ ხელნაწერის შექმნისა და მასში „წილი“-ზე აქცენტების მიზეზები გასაგები ხდება. არც იმაშია გასაოცარი რამე, რომ ჟამთა „მხრეკალი“ ბერი რიცხვებს განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევდა. ქართულ სიტყვაში იოანე-ზოსიმეს „ხილვებს“ სხვაც, არანაკლებ ღრმა და როგორც ჩანს, მისთვის ღვთიურთან ზიარებული საფუძვლები ჰქონდა, რომელსაც ნაშრომში თანმიმდევრობით გავეცნობით. რაღა გასაკვირია, რომ სამშობლო მონატრებული ბერისთვის ყველაფერი ეს შემოქმედებითი აღმაფრენის იმდენად დიდ იმპულსად იქცა, გარკვეულად გაცდა კიდევ რელიგიური დოგმატის ზღვარს და ქართული რწმენისა და ენის საგალობლად გადმოიღვარა. ლექსის ფორმამაც კი, ტრადიციული სქემების სანაცვლოდ, ქართულისთვის იმ დროს უჩვეულო და ახალი სახე მიიღო.

იმ დროს, როცა „ახალი აღთქმა“, მათეს სახარება იწერებოდა, დანარჩენ კაცობრიობას რიცხვი „პი“, 314000 სიზუსტით მოპოვებული არ ჰქონდა. ჩნდება ლეგიტიმური კითხვა: როგორ აღმოჩნდა ეს რიცხვი სახარებაში (მათეს სახარება 1,17) თუ იგი იქამდე მხოლოდ ქართულ ანბანში გვხვდება ამ მნიშვნელობით?

დასკვნის მაგიერ: ამგვარი ფაქტების მომრავლება სულ უფრო ამცირებს „შემთხვევითი დამთხვევებით“, შემთხვევითობის არგუმენტით მისი ახსნის ალბათობას, თუმცა იგი მაინც არსებობს.

თუკი სრულად გამოვრიცხავთ შემთხვევითობას, აუცილებელი ხდება, ხელა-

ხლა მივუბრუნდეთ თეორიას წინარეპარტული მოსახლეობის (იბერიულ-კავკასიური, შუმერულ-ბაბილონური (ქალდეური)-იბერიული მემკვიდრეობის) ზოგადსაკაცობრიო ისტორიაში შეტანილი განსაკუთრებული წვლილის თაობაზე. მაგრამ საკითხი მხოლოდ თანამედროვე მეცნიერებისთვის დგას ასე. ღრმად მორწმუნე მღვდლის(!) იოანე-ზოსიმესთვის საკითხი ასე არ იდგა.

რატომ დაიშიფრა წერილი?!

იოანე-ზოსიმეს ხელნაწერი მხოლოდ ახსნა იმ გზავნილისა, რაც ქართულ ანბანს, სიტყვასა და ენას მოაქვს. იგი შუალედური გაძლიერება, გადაძახილია უფრო მთავარი და მნიშვნელოვანი სათქმელისა. სათქმელი ქართული ანბანის, სიტყვის შესაქმნეს პერიოდში და მისი ეტაპობრივი კორექტირებისას ითქვა, და ითქვა საქართველოს მერმისის გასაგონად. იოანე-ზოსიმემ იგი მხოლოდ გააძლიერა, მას არც შიფრი გამოუგონია. მაგრამ რადგან ქართული ანბანისა და ენის შიფრის გასაღები იპოვა, კიდევაც ამოიკითხა და ბევრი იცოდა... ალბათ, იმაზე მეტი იცოდა, ვიდრე დღეს შეგვიძლია წარმოვიდგინოთ.

* * *

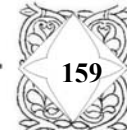
თუმცა მისი წერილი იმდენად მრავალმხრივია, რომ იმ ეპოქის შედეგად უნდა იქნეს მიჩნეული, მათ შორის ამ შიფრის გამოყენების თვალსაზრისითაც (ჰემატრია).

ზემოთ დავრწმუნდით, რომ ქართული კალენდარული სიტყვის განმსაზღვრელი ფუძეა მარცვალი – „ელი“ (წელი, წელიწადი); „ელი“ ქალდეველთა ღმერთია, მზე ღმერთი. აქედანაა მიღებული გაღების ღმერთი „ბელი“ და სემიტების „ელი“-ც. ეჭვსგარეშეა, რომ იოანე-ზოსიმეს ეს სიტყვები სწორედ ასე ესმოდა. ვერც ანბანი და ვერც კალენდარი ერთ

სიტყვას, თუნდაც იგი მზე ღმერთის სახელი იყოს, ვერ მოერგებოდა. ანუ ლოგიკურად, ისევე იქამდე მივდივართ: ქართული ანბანისა და კალენდრის ცოდნა უძველეს წარსულშია საძებნელი, იქამდე სანამ ეს ღმერთთა სახელები შეიქმნებოდა, ამიტომ იგი საწყისის თვისების მატარებელია(!). უფრო მეტიც, ისმის სავესებით ლოგიკური კითხვა: თუ ქურუმთა საიდუმლო ენის ნაშთები ქართულ ენაში არსებობს, რაღა მაინცდამაინც „წელი“ და „წელიწადი“ მოექცა იოანე ზოსიმეს თვალთახედვის არეში და მასხუა აგებული მთელი მისი ხელნაწერი? სწორედ იმიტომ, რომ მათ უმთავრესი სათქმელი მოაქვთ: აქ „წელი“-ს ქალდეურ, სემიტურ, გალური ღმერთის, „ელი“-ს დროება გასრულდა, „წელი - წადი“-თ იგი, „ელი“ უნდა წავიდეს, დასრულდეს და დასაბამი დაელოს სარწმუნოებრივად ახალ, ამაღლებულ, ღვთიურ, უკვე ქრისტიანულ, მართლმადიდებლურ ეპოქას, „ქრისტეს მოსვლითგან ვიდრე დღე-სამომდე.“ (მისი ტრანსკრიბცია სხვადასხვაგვარად გვხვდება, მაგრამ „ელი“ ყველაზე გავრცელებული და მიღებული ვერსიია, ყოველ შემთხვევაში „წელიწადი“-ს შემოქმედს, რომ ამგვარად ესმოდა, ეჭვსგარეშეა.)

იოანე-ზოსიმე ხელნაწერის ორ ვარიანტში ერთი და იგივე წინადადებაში „წელი“-თან(48) ერთად სიტყვას „მკუდარი“ ამგვარად წერს – „მკ'დარი“(48). სხვაგან იგივე სიტყვა ქარაგმის გარეშეა ნახმარი („მკუდარი“). ამ წინადადებაში კი, ჰემატრიების ხელოვნურად გატოლებით ავტორი „წელი“-თ მოცემულ ფუძეს, „ელი“-ს, მთელ იმდროინდელ კალენდარულ-რელიგიურ მსოფლმხედველობრივ წინა სამყაროს გარდასულთან, მკუდართან, აიგივებს და იქვე ლაზარეს „ე“(მერვე)-ს გამოყენებით წერს:

წ(31) ე(12) ლ(12) –ი,
 $31 + 5 + 12 = 48;$

მ(13) კ(11) დ(4) ა(1) რ(19) –ი,
 $13 + 11 + 4 + 1 + 19 = 48$;

ლ(12) ა(1) ზ(70) ა(1) რ(19) ზ(8),
 $12 + 1 + 7 + 1 + 19 + 8 = 48$.

$48 = 48 = 48$, ეს ლაზარეა „მკლარი“ და იგი უნდა აღდგეს; ეს ლაზარეა „წელი“-თან, მზის მოძრაობის კალენდარ-თან კავშირში; „წელი“-ს სიკვდილია ლაზარეს სიკვდილი.

იმისთვის, ვინც იცის ჰემატრიის ენა, ეს უცილობელი არგუმენტია და იოანე-ზოსიმე ერთი მათგანია. იმ დროს „წელი“-ს უარსაყოფად, მის სიკვდილთან და მომავალ აღდგომასთან დაკავშირებით ფარულად, მას მეტის თქმა არ შეეძლო. სათაურში გამოტანილი კითხვა უმთავრესია და როგორც ვხედავთ, მასზე პასუხი წერილში არსებობს. ამ უმნიშვნელოვანესი, და არანაირად ყველასთვის მისაღები სარწმუნოებრივი ინფორმაციის გამო დაიშორა ხელნაწერი.

ერთი მხრივ, „ელი“ ისრაელისთვის ღმერთია და მეორე მხრივ, „ელი“ ქართული ანბანური კალენდრის („წელი“) ფუძის უმთავრესი რიცხვული კონსტრუქციის მომცველი ნაწილი. შეკითხვას: თუ რომელი მათგანია პირველადი, ლოგიკურად ერთმნიშვნელოვანი პასუხი აქვს – კალენდარი! რადგან სიტყვას ანბანი და კალენდარი ვერ ერგება (ეს უკვე ზევით გავარკვეეთ). ამდენად, ღმერთის სახელი სემიტურში გადატანილი ჩანს, მითუმეტეს, თუ ვერწმუნებით ვერსიას, რომ ძველი ივრითი ხელოვნურად შექმნილი ენაა. ამგვარი მჭიდრო ურთიერთ-განპირობებულობა მიგვანიშნებს ქართულ-სემიტურ საერთო ისტორიულ ძირებზე და ზემოხსენებული საწყისის ახლებურად გააზრების საკითხს ხელახლა სვამს.

იოანე-ზოსიმეს ხელნაწერის (დედნის) ანალიზმა, შესაძლებელია, მისი საიდუმლოს ახალი მხარეები კიდევ წარმოაჩინოს; მაგრამ იგი არ შეცვლის საერთო სურათს; ისევე

როგორც კვლევისას მიგნებული ახალი ფაქტები, ართუ ცვლიდნენ, პირიქით, ამაგრებდნენ და სრულყოფდნენ მას, ტექსტის გახსნის მექანიზმი უცვლელი და მდგრადი რჩებოდა.

**იოანე-ზოსიმეს ხელნაწერები,
 ავტორის სტრატეგია**

იოანე-ზოსიმეს წერილის სულ რამდენიმე ხელნაწერია შემორჩენილი (Sin,34; Sin,38; Sin,32-57-33; Sin,6,233). მათგან სავარაუდოდ, სამი მისი ხელითაა გადაწერილი. შეიძლება ითქვას, ქართული ენათმეცნიერება არცერთ ქართულ წერილობით ძეგლს ისე სასტიკად არ მოქცევია, როგორც ამ ხელნაწერებს. ამას გამამართლებელი მიზეზიც ჰქონდა, მისი სიმბოლიკები, განსაკუთრებით რიცხვული გაუგებარი იყო. თვითონაც ხელნაწერები ერთმანეთისგან განსხვავდებიან, რადგან ჯერ კიდევ შემოქმედებით პროცესში მყოფი ავტორი თვითონ ცვლიდა და აკორექტირებდა ტექსტს. ეტყობა, ზოგჯერ ეჩვენებოდა, რომ შიფრი ძალიან მარტივია და ართულვება, უფრო აზუსტებდა შიფრს, უჭირდა ყველა რიცხობრივი მომენტის ერთდროულად შენარჩუნება, ხვეწდა ენობრივ მომენტებს და ა.შ. რაც შეეხება ტექსტობრივ „ლაფსუსებს“, ავტორის ამგვარი ტაქტიკური სვლა წინასწარ ჩაფიქრებული და სტრატეგიულად გააზრებული ჩანს: მაგალითად, ერთგან უწერია: „და სახარებასა შინა ქართულსა თავსა ხ მასთმსსა წერილი ზის რ'ლ ასოდ არს და იტყვის ყ'ლად ოთხ ათასსა მარავსა“. ნუ ჩავთვლით, რომ „წილი“ ზედმეტად მარტივად მიიჩნია და „წერილი“-თ მხოლოდ ამიტომ შეცვალა. აზრი არ იცვლება, რადგან მათეს სახარების წერილიც, თუ იგი, 4000 იტყვის, „წილი“-ა. ტაქტიკური გათვლა სულ სხვაგვარია: როცა რიცხვულად დაშიფრული სტრიქონები

ერთმანეთს ებმებიან „წერილი“ მნიშვნელოვან სხვა დატვირთვას იღებს. თავისთავადაც „წერილი“-თ კიდევ ერთი პატარა ქვეამოცანა აღმოჩნდა მოცემული და ავტორმა მკითხველი თავიდანვე შეაგუა ხელნაწერის, როგორც ამოსახსნელი ტექსტის განხილვას. მეორეგან კიდევ ფრაზა, „ასი ესე წელი ანბანისაჲ“ იხმარა და ისევ ქვეამოცანა დასვა. თანაც სიტყვა „წელი“, ანუ „წელი“-თ მოცემული კალენდარი და „წ-ელი“, ისევ კითხვად დააყენა. სწორედ ამგვარი ერთგვაროვანი ტაქტიკური სვლებით შემზადებული მკითხველისთვის ისმის წერილის ბოლოს, კულმინაციური ამოცანა: „და სასწაულად ესე აქუს (ქართულს): ოთხმოც და ათოთხმეტი წელი...“ უპირველესად, განვიხილოთ ხელნაწერის ამოკითხვის საკითხი: დაბეჯითებით უნდა ითქვას: ოთხივე ხელნაწერში 94 ცხადად წერია და ყველა კვლევა, რომელიც ამ რიცხვის ჩასწორებასა და ისე ახსნას ეყრდნობოდა, არასწორია. ხოლო ფრაზაში მომდევნო სიტყვად სწორედ „წელი“ უნდა ეწეროს: რადგან „წელი“ კალენდარია, თანაც ადვილად მისახვედრი რიცხვული მექანიზმით და გამოყენებული დაშიფვრის პირობების დასაკმაყოფილებლად მისი საბოლოო და სრულყოფილ ვარიანტში – „წელიწად“-ში გადაყვანა მოგვეთხოვება. ე.ი. ჯერ „წელი“ გადაგვყავს მის სინონიმში და უფრო მაღალიერარქიულ, ისევ კალენდარში – „წელიწადი“. ამის შემდეგ „წელიწადი“ – **ჰემატრიაში**; ამოცანა კულმინაციაში ორმაგდება. რომ უფრო ღრმად ჩავწვდეთ ხელნაწერის დაშიფვრის იოანე-ზოსიმესულ სტრატეგიას, სასურველი ხდება ერთიანობაში განვიხილოთ მისი ყოველი ტაქტიკური სვლა და ვარიანტი; და ახლა, ამოხსნილი ამოცანის პირობებში, ეს ძალიან ღამაზად ჩანს: განვიხილოთ ყველა ქვეამოცანა თავიდან:

პირველივე სტრიქონებში:

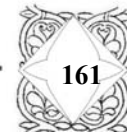
„დამარხულ არს ენაჲ ქართული დღედმდე მეორედ მოსვლისა მისისა საწამებელად...“

მკითხველს ძალაუწებურად უჩნდება კითხვა: „ვის საწამებელად?“ თავდაპირველად იგი პავლე ინგოროყვამ დასვა და სავესებით ლოგიკურად. ავტორის ტაქტიკური სვლაც ამ კითხვის გაჩენას ითვალისწინებდა. მთელი ხელნაწერიც ამ კითხვაზე პასუხის მომზადებას ეძღვნება, ხოლო მისი პოვნის გარდაუვალი აუცილებლობა ხელნაწერის სულ ბოლოს, მის კულმინაციურ ფრაზაში – „და სასწაული ესე აქუს“, ჩნდება და იქვე თვითონაც „ჩნდება“, რადგან ემოწმება ავტორს (ამაზე ქვემოთ). პავლე ინგოროყვამ თავისივე დასმულ კითხვას სწორი პასუხი გასცა, ამიტომაც ჩაასწორა ფრაზაში – „მისისა საწამებელად“, სიტყვა – „მისისა“ „მესი“-თ. მან სწორად შეაფასა მთელი ტექსტი, რადგან ამ პასუხისკენ იოანე-ზოსიმეს მიზანდასახულად, თანმიმდევრულად მივყავართ. დღეს ამ კითხვაზე პასუხი ერთმნიშვნელოვანია, მაგრამ მაშინ როცა იოანე-ზოსიმე ამ წერილს წერდა, საკითხი, ალბათ, ასე არ იდგა, მითუმეტეს სხვაგვარი მდგომარეობა იყო სიტყვა „წელიწადი“-ს შექმნის დროისთვის. ავტორმა არც ის იცოდა, თუ რა მდგომარეობა იქნებოდა ხელნაწერის გაშიფვრის დროს.

სტრიქონებში:

„და სახარებასა შინა ქართულსა თავსა ხ' მათემსა წერილი ზის რ'ლ ასოდ არს და იტყვს ყ'ლად ოთხ ათასსა მარავსა.“

აქ მართალია „წერილი“ წერია, მაგრამ აშკარაა, რომ ასო მართალია და „წერილი“-ა, მაგრამ 4000 მხოლოდ ასო-ნიშანი „წილი“-ა; ანუ ქვეამოცანის ამოხსნა „წილი“-ა. აქ ამოცანის შემოთავაზება და სახელდება „წილი“-ს „დამალვა“ სრულიად გამართლებულია, რადგან მის ამოხსნას შიფრის გასა-

ლებზე, ჰემატრიაზე გავყავართ. „წილი“-ს 4000-სში გადასვლით ასო გადადის რიცხვში, ანუ „ისხნება“, „შიშვლდება“ ჰემატრიის მექანიზმი. თანაც როგორც ვხედავთ, იგი მხოლოდ ერთი შეხედვითაა ამოცანა, მისი ამოხსნა არავითარ სირთულეს არ წარმოადგენს. მეორე მხრივ, ამ ქვეამოცანის შემოტანით ავტორი შიფრის გასაღებს ტექსტში ცხადად კი არა, ოდნავ შეფარულად იძლევა, გამოცანის ბურუსში ხვევს. ასეც უნდა იყოს, დაშიფვრა ყოველგვარ აზრს დაკარგავს თუ მისი გახსნის გასაღებს იქვე გამოვამხეურებთ.

ანალოგიურად, სტრიქონებში:
 „და ესე ყელი რელი წერილ არს მოწამელ წარმოვითხარ ასი ესე წელი ანბანისაჲ.“

ფრაზა „წელი ანბანისაი“ წერია, მაგრამ ანბანის წელი არ არსებობს, ლოგიკურად მის ადგილზე, ისევე „წილი“ იგულისხმება. როგორც ვხედავთ, ბოლო ორი ამოცანის პასუხი დაემთხვა, ამით ავტორი „წილი“-ს განსაკუთრებულ კალენდარულ-ციკლური ღირებულებას უსვამს ხაზს. თანაც თუ ერთგან ამოცანად დასმული სიტყვა „წერილი“ იყო, მეორეგან „წელი“-ია. რადგან მათ ერთი და იგივე პასუხი („წილი“) აქვთ, ლოგიკურად ისინიც შიფრულ იგივეობას უნდა ქმნიდნენ, სავარაუდოდ, „წერილი“ „წელ“-ზე გვიყვება, ანდა „წერილი“ „წელი“ ამოსახსნელია. ეს იდუმალების ლექსიკური გახსნის გზაა. იოანე-ზოსიმე, ალბათ, იმას ძნელად თუ წარმოიდგენდა, რომ ჰემატრია მომაგლის თვალთახედვიდან გაქრებოდა, მაგრამ იქნებ, კალენდრის მიგნება ეეჭვებოდა? რაც მთავარია, სამივე ამ მცირე ქვეამოცანას ერთადერთი და საკმაო მარტივი ამონახსნები აქვთ. ამდენად, ავტორმა თავიდანვე გამორიცხა ამომშიფრავის შეცდომა. ქართული ენათმეცნიერება, როგორც ჩანს „მიუხვდა“ ავტორს და ჩაასწორა „შეცდომები“. ამ დროს ხელნაწერში ჩას-

წორება სწორედაც, რომ სასურველი არ იყო. კითხვები იმიტომ არ დასმულა, რომ მათზე პასუხები ავტორს არ ჰქონდა. მაგალითად, თუ „წერილი“-ის ადგილზე „წილი“ უნდა ჩაეწერა, თვითონ იოანე-ზოსიმე დაწერდა ასე. უკვე მერამდენედ, როგორი მცდარი შეხედულება გვინდება ასეთი შედეგის ავტორის ინტელექტუალურ შესაძლებლობებზე?! დავუშვათ და, ერთ-ერთ ხელნაწერში შეეშალა, მაგრამ დანარჩენებში, მის ჩასწორებას, რა დაუშლიდა?! დომები კი არა, მის მიერ გააზრებული ერთიანი სტრატეგიის ნაწილია. თუ მიაქციეთ ყურადღება, ქართული ენათმეცნიერება აჰყვა ხელნაწერის ავტორს ტაქტიკურ თამაშში, მაგრამ ვერ გააკეთა ლოგიკურად დამავიზგვინებელი სვლა, რადგან ვეღარ მოძებნა ამოცანის ამოხსნის ჰემატრიული, სულ ბოლო გადაწყვეტა. ამ დროს აბსოლუტურად იგივე ხდება კულმინაციურ ფრაზაში და აქვე დგება ჰემატრიული გადასვლის აუცილებლობაც: „და სასწაულად ესე აქუს ოთხმეოც და ათოთხმეტი წელი...“ აქაც ისმება საესებით ლოგიკური კითხვა: რა კავშირია „ოთხმეოც და ათოთხმეტი“-სა „წელ“-ს შორის. ეს ერთიანი სქემის ნაწილია, და ისეთივე ბუნებრივი, როგორც ყველა ზემოხსენებული კითხვა. სწორედ მას უტრიალებდა ქართული ენათმეცნიერება მთელი საუკუნე. ეს იოანე-ზოსიმესგან დასმული მთავარი კითხვაა და ავტორის მთელი სტრატეგია მის დასმას, მის მომზადებას ემსახურებოდა. იგი ისევე უნდა ამოგვეხსნა, როგორც ზემოხსენებული კითხვები. პირდაპირი კავშირი, რაღა თქმა უნდა, არ არის. აქ „წელი“ მზის მოძრავი კალენდარია და გადასვლაც ახლა მის სინონიმში, მაშინ კი მზის უძრავ კალენდარში – „წელიწად“-ში მოგვეთხოვება, რადგან იგი ამ ქვეამოცანის ისევე ერთადერთი ამოხსნაა; მითუმეტეს, წერილის რიგით-სათვალავთა ჯამისა და შიფრის ყველა

სხვა, განსაკუთრებით ჰემატრიული მომენტის გათვალისწინებით. ასეთი გადასვლით ავტორის მიერ ქვეამოცანის დასმის ხელწერა უკვე ყველგან დაცული და შიფრის ხიბლი შენარჩუნებული იქნება. და რა მნიშვნელოვან სათქმელს გვეუბნება იოანე-ზოსიმე თავის ხელნაწერში, ამ ტაქტიკური სვლებითა და ქვეამოცანებით, სანამდე მივყავართ მის მიერ არჩეულ სტრატეგიას?!

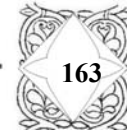
აქ დასკვნა ერთმნიშვნელოვანია: „წელი“ ისეთივე შეუსაბამოა „წელიწად“-თან და აქედან გამომდინარე 94-თან, როგორც წერილი 4000 მნიშვნელობის მქონე ასო-ნიშანთან, ან თავისთავად, სრულიად ალოგიკური – „წელი ანბანისად“. ამ ერთგვარი ამოცანებით, ერთი შეხედვით შეუსაბამობების კასკადით, იოანე-ზოსიმე შეფარულად უმთავრეს სათქმელს ამბობს: იგი უარყოფს „წელი“-ს, ანუ მისით მოცემული მზის მოძრავე კალენდარს (იგი „მკდარი“-ა) და ხაზს უსვამს „წელიწად“-თ მოტანილი მზის უძრავი, ამავედროულად, ქართული უზუსტესი კალენდრის ღირებულებას. როგორც ზემოთ უკვე ითქვა, გადადის ღვთიურ ჭრილში და ლექსიკურად იძლევა პასუხს თავდაპირველ კითხვაზე: „ვის საწამებელად?“ და „წელიწადის“ ნაცვლად გვიტოვებს „წელიწადი“-ს, მესიის, იესო ქრისტეს ეპოქას, გვიტოვებს პასუხს: მესიის საწამებელად! თანაც პირველივე ასო-ნიშნით, „წელი“-თ განსაზღვრავს ღვთიური წრებრუნვის, მისი მოსვლის დროს: ქრისტეს მოსვლა 3-ჯერ 14 მოდგმის შემდეგ მოხდა, ხოლო ლაზარეს აღდგომა 4000 წლის მერე მოხდება. სიტყვის – „წელი“-ს ერთი და უმნიშვნელოვანესი განმარტებაც ზუსტად ჯდება ამ კონტექსტში: წელი – რაც არგუნეს, რაც ერგო ვისმე (რისამე გაყოფისას) (ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი). ეს სიტყვა, ფაქტობრივად „ხვედრი“-ს სინონიმია (ხვედრი – რაც ერგება, შეხვდება ვისმე). გამოდის, რომ

ანბანის ასო-ნიშნის სახელდება ხდება დამოუკიდებელი სიტყვა და იძენს ზემოთ აღწერილი სიტყვის აზრობრივად სრულიად შესატყვის მნიშვნელობას: „წელი-ხვედრი“. ეს კიდევ უფრო ზრდის სიტყვის გამიზნული, გააზრებული შემოტანის ალბათობას. ხელნაწერის შიფრის გახსნის პარალელურად ავტორი ხელოვნურად შექმნილი სიტყვების, „უფლის ენის“ კვალზე გვაყენებს, ეს მის მიერ სწორად არჩეული სტრატეგიის შედეგებია. „წელი“ ხელნაწერში სამეზობლო ნახსენები და სამიგვან იგი ამოცანად გხვდება. სამაგიეროდ, არც ერთხელ ამოხსნაზე გარდამავალი სიტყვა – „წელიწადი“, მას არ უხსენებია. ავტორის გატარებული მთელი სტრატეგია ერთიანი და მთლიანია. ხელნაწერში „წელი“-ს პირველი ხსენებისას კანონიკური დოგმატის დარღვევასთან გვაქვს საქმე („წელი ათასი, ვითარცა ერთი დღე“), „წელი“-ს მესამე ხსენებისას შეუსაბამობა, ქვეამოცანაა მოცემული („წელი ანბანისაი“), ხოლო „წელი“-ს მეორე ხსენებისას („და სასწაულად ესე აქუს: ოთხმეოც და ათოთხმეტი წელი“) სრული ბუნდოვანება იქმნება და ხელნაწერის გლობალური ამონახსნი ხდება მისაგნები, ესაა „სასწაულის“ ნიშანი. დასკვნა, რომ ხელნაწერში „წელი“ აქცენტირებულია, ცხადია. სამივე შემთხვევას მიზეზი უნდა მოეძებნოს და ესეც გლობალური ამონახსნია. თვალშისაცემი, ერთი სტილის ქვეამოცანებია:

„წერილი ზის, რომელ ასოი არს“;

„ასი ესე წელი ანბანისაი“.

მათი ამოხსნა არ უნდა გასჭირვებოდა გამშიფრელს, ასეც მოხდა. როცა ავტორი წერს: „წერილი ზის, რომელ ასოი არს“, ამით „წელი“-ზე, ასო-ნიშან „წ“-ზე კეთდება ფოკუსირება. ამის შემდეგ ყველა ქვეამოცანაში ამოსახსნელი სიტყვა „წ“(„წელით“) იწყება, ისევე როგორც მისი პასუხები:

წ-ერილ – (ასოი არს) – წ-ილი (ამონახსნი);

წ-ელი – (წელი ანბანისაი) – წ-ილი (ამონახსნი);

იგივე უნდა მოხდეს უმთავრეს, „ოთხმეოც და ათოთხმეც“-თან დაკავშირებითაც:

წ-ელი – (ოთხმეოც და ათოთხმეცი) – ამონახსნი?

ე.ი. ხელნაწერის ლოგიკა ერთმნიშვნელოვნად გვეკარნახობს, რომ ამონახსნი ასო-ნიშან „წ“(წელი)-თი უნდა იწყებოდეს.

აქ აღარ გვაქვს სიტყვა „ასოი არს“, როგორც განხილულ პირველ შემთხვევაში, ან სიტყვა „ანბანი“, როგორც სულ ბოლო შემთხვევაში, რომ „წელი“-ს ამონახსნი განსაზღვროს, სამაგიეროდ, გვაქვს „ოთხმეოც და ათოთხმეცი“ (94), რომელსაც პირდაპირ გავყავართ ხელნაწერის გლობალურ ამონახსნზე, როგორც „წელის“ 94-იან პასუხზე, „წელის“, „წ“-თი დაწვებულ სინონიმზე, „წ-ელიწადი“ (94).

ფაქტობრივად, ამოცანა ჰემატრიის გარეშეც ლოგიკურად მიდის ბოლომდე.

ამგვარი სტილისტური, სისტემური ანალიზი, ეჭვს არ ტოვებს იოანე-ზოსიმეს ხელნაწერის მექანიზმის სწორად გახსნის თაობაზე, რადგან ავტორის მიერ გააზრებული და გათვლილი მისი ყველა დეტალი თავის შესატყვის ადგილს პოულობს, ავსებს და სრულყოფს ერთიან სურათს. მთელი ხელნაწერი, თავისი ქვეამოცანებით ერთი გლობალური შეკითხვაა, რომლის პასუხიც, ლოგიკურად ყველა დასმული კითხვის პასუხიც ხდება.

სავარაუდოდ, იოანე-ზოსიმე თვლიდა, რომ თუ მომავალი მას ვერ მიუხვდებოდა, იგი მითუმეტეს ვერ მიუხვდებოდა ქართულ ენასა და ანბანში შესაქმნეს პერიოდში ჩადებული სასწაულების ავტორებს.

ხელნაწერის ყოველი დეტალი მისგან კარგადაა გააზრებული. იოანე-ზოსიმესთვის მნიშვნელოვანია ტექსტის

მუხლებად დაყოფაც, რადგან მათ რიცხვულ მნიშვნელობას შიფრული დატვირთვა აქვს. ენათმეცნიერთა მიერ ბოლო დროს ახლებურად მუხლებად დაყოფაც, როგორც გაირკვა, არასწორია. ხაზგასმით უნდა ითქვას, რომ ხელნაწერის ყოველი სტრიქონი და ყველა ასო მათში შიფრული დატვირთვის მქონეა.

მაგალითები ამ კუთხით კიდევ მრავლადაა, მაგრამ ეს ცდება ნაშრომის ფარგლებს. ქარაგმებიც ხელნაწერში ჰემატრიულად გაააზრებული არის, თვისობრიობის მქონე რიცხვების მატარებელია, სულაც, მცირე ზომის ინფორმაციული გზავნილებია.

ხელნაწერის სხვადასხვა ვარიანტი ბევრს არაფერს ცვლის, ოდნავ შიფრი უფრო დახვეწილი და ტექსტი სრულყოფილი ხდება. თუ ერთგან აქცენტი სტრიქონების რიცხვულ მნიშვნელობაზეა გაკეთებული (Sin. 34), მეორეგან სიტყვის გადატანისას წარმოქმნილი მარცვლის ჰემატრია ხდება ინფორმაციულად დატვირთული (Sin. 38) და ა.შ.. ავტორი თვითონაც ყოყმანობს, თუ ერთგან სტრიქონებზე გატანილი ფარული ინფორმაცია ეხვენება უფრო ღირებულად, მეორეგან მისთვის მთავარი სიტყვის გადატანით წარმოქმნილი ჰემატრია ხდება, რადგან იგი მთელი ხელნაწერის ამოხსნის გამეორებაა. ამ დროს მისთვის უპირველესია ხელნაწერი ამოიხსნას.

ბუნებრივია, ხელნაწერის ყველა სიტყვისა თუ ფრაზის ჰემატრიულ, დამოუკიდებელ გზავნილად განხილვა არ იქნებოდა სწორი. თუნდაც ამ მოცულობის, როგორც მთლიანი ტექსტის, ისე მისი ცალკეული სტრიქონების, მთელი ფრაზების დაშიფვრის ამოცანა, თანამედროვე გამოთვლითი საშუალებების პირობებშიც კი, ძნელი გადასაწყვეტი იქნებოდა. ტექსტის ავტორის გზავნილები მხოლოდ გამიზნულ, დამატებითი მინიშნების მქონე, ხელგონურად გაყოფილ სიტყვებში,

გადატანებში, ერთი შეხედვით თვალ-
შისაცემ ფრაგმენტებში უნდა ვეძებოთ.

„ქებაი და დიდებაი ქართულისა
ენისაი“-ს ავტორი ქართული
ჰემატრიის, რიცხვული სიმბოლიკის
დიდოსტატია!!!

როცა კითხვებიც იხსნება

კიდევ ერთხელ გავიმეორებთ, რომ
წერილის თითოეულ ასოს, მის რიგით
სათვალავსა და რიცხვ-ნიშანს თავისი
შიფრული ღირებულება აქვს და
ხელნაწერში არაფრის შეცვლა არ
შეიძლება, რადგან ახლა მთელი წერი-
ლის ყველა ასოს მიერ ერთობლიობაში
მოტანილი ინფორმაცია უნდა წარმო-
გიდგინოთ, როგორც კიდევ ერთი
მტკიცებულება. საუბარია, ისეთ ინფორ-
მაციაზე, რომელიც იოანე-ზოსიმემ
„94“-ვით წერილში კი არ ახსენა,
არამედ დაფარულად გამოატანა მას.
ამით ერთმნიშვნელოვნად განსაზღვრა,
შემოფარგლა სიტყვა „წელიწადი“,
იგივე ქართული კალენდარი, როგორც
წერილის მრავალჯერადი შიფრის
ერთადერთი ამონახსნი. ასეთი, ცალ-
სახა, ჰემატრიული ინფორმაციის და-
ფარვას თავისებური ახსნაც აქვს, მას
უჭირდა მთელი წერილის, სრული
ტექსტის რიგითი სათვალავის ჯამში
საჭირო რიცხვის შენარჩუნება და იგი
არც უხსენებია. ასეთი რიცხვის
მთლიან ხელნაწერში არსებობის შე-
საძლებლობა, ლოგიკურად იქნა ჩვენს
მიერ გათვლილი და რა საოცარია,
რომ იგი იქ მართლაც არის (!).

* * *

ლოგიკურმა ანალიზმა მიგვიყვანა
დასკვნამდე, რომ მთელი ხელნაწერის
ერთიანი ჰემატრიულ რიცხვებში უნდა
დაფიქსირებულიყო 8050.

ამ ისტორიაზეც ღირს შეჩერება:

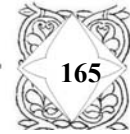
როცა ამონახსნი მიგნებული იქნა,
ლოგიკურად ჩემთვის ცხადი გახდა,
რომ იოანე-ზოსიმე თავის ამონახსნს

დაზღვევას გაუკეთებდა და ხელნა-
წერში 8050-ს ჩადებდა, რადგან ამით
მისი ერთადერთობა იქნებოდა განპი-
რობებული. ამ რიცხვის მოცემის მეთო-
დი, ბუნებრივია, ჰემატრია უნდა
ყოფილიყო. პირველმა გათვლამ აჩვენა,
რომ იგი მთელი ხელნაწერის რიგით
სათვალავთა ჯამურ ჰემატრიაში უნდა
გვექმნება, მაგრამ დეტალურმა ანალიზ-
მა გაცილებით მაღალი რიცხვი
მოგვცა.

ეს არღვევდა ხელნაწერის ამოხსნის
ლოგიკურ მთლიანობას, და ამ გან-
თახმების, შეუსაბამობის გამო კვლე-
ვები შეწყდა...

ბოლოს დადგინდა, რომ ხელთ
ხელნაწერის ენათმეცნიერთა მიერ
ჩასწორებული ვარიანტი გეჰქონდა,
სადაც გახსნილია ქარაგმები (ჩამე-
ტებულია, დაახლოებით 90-ზე მეტი
ასო-ნიშანი, რაც მნიშვნელოვნად
ცვლის, ზრდის ჰემატრიულ რიცხვს),
ჩასწორებულია ენათმეცნიერთა აზრით
„ლაფსუსკალმად“ მიხნეული სიტყვები
(მაგალითად, „დღედმმდე“-ს ნაცვლად
წერია „დღედმდე“, რაც ასევე ცვლის
(ამცირებს) ჰემატრიულ რიცხვს), ამოხ-
სნილია ქვეამოცანები (მაგალითად
„ასი ესე წელი“-ს ნაცვლად „ასი ესე
წილი“ წერია, და ისევე იცვლება
ჰემატრიული რიცხვი), უფრო მეტიც,
ზოგ ვარიანტში გაკეთებულია ენათ-
მეცნიერთა „ანალიზით“ მიგნებული
ჩასწორება („ასოი ესე წილი“, „ესე
წილი“, ნაცვლად „ასი ესე წელი“-სა,
რაც ანგრევს ავტორის ჩანაფიქრს
საერთო ჰემატრიული რიცხვის, 8050-ის
შენარჩუნებაზე) და ა.შ. დასკვნა
ერთადერთი გაკეთდა, საჭირო იყო
პირველადი, ხელშეუხებელი ტექსტის
მოპოვება და მისი ანალიზი.

მნიშვნელოვანი ფაქტია ისიც, რომ
თუმცა იოანე-ზოსიმე მრავალჯოის
ხმარობს ქარაგმას, ტექსტის ამოხსნის-
თვის უმთავრეს სიტყვებს ყველა
ხელნაწერში ქარაგმის გარეშე, სრუ-
ლად წერს (ეს ეხება „მარაგს“ –
დაშიფრული სიტყვა; ხელნაწერის

კულმინაციას: „და სასწაულად ესე აქუს: ოთხმოც და ათოთხმეტი წელი...“ და დასკვნასაც: „მოწამედ წარმოგიოხარ: ასი ესე წელი...“ და ა.შ.), ამით იგი ეხმარება გამშიფრავს და თავის მხრივ ყველაფერს აკეთებს მოსალოდნელი ბუნდოვანების თავიდან ასაცილებლად. როგორც კი თავდაპირველი ტექსტი მოპოვებული იქნა (იხილეთ: ლ. ხევსურიანი, ტ. ფუტკარაძე, „ქებაი და დიდებაი“), ყველაფერი თავის ადგილზე დადგა.

სრულიად აშკარა გახდა, რომ იოანე-ზოსიმე თავის ყველა ხელნაწერში, ტექსტის მთლიან რიგით სათვალავთა ჰემატრიაში, 8050-ის მიღებას ცდილობს.

და არა მარტო იქ...

* * *

ეს იმაშიც გვარწმუნებს, რომ შიფრი ლოგიკის პრინციპების სრული დაცვითაა აგებული: წერილის ასოების რიგით სათვალავთა შეკრება (Sin,38) გვაძლევს – 8050-ს, გავყვეთ ტექსტს სტრიქონების მიხედვით:

დამარხულ(105) არს(40) ენა(35) ქართული(87) = 267

დღემდე(60) მეორედ(62) მოსვლისა(98) მისისა(74) = 294

საწამებელად(95) რა(20) ელსა(59) ენასა(41) ღთმან(62) = 277

ამხილოს(105) ამით(33) ენითა(39) და(5) ესე(30) ენა(35) = 247

მინარც(95) არს(40) დღესამომდე(106) = 241

და(5) სახარებასა(103) შინა(52) ამას(35) ენასა(41) ლაზარც(48) = 284

რქვან(58) და(5) ახალმან(75) ნინო(54) მოაქცია(94) = 286

ჰელენე(77) დედოფალმან(93) ესე(30) არი(30) = 230

ან(15) ორნი(49) დანი(19) ვა(7) მარიამ(57) და(5) მართა(58): = 210

და(5) მეგობრობა(92) ამისთვის(73) თქა(34) ვდ(10) = 214

ელი(38) საიდუმლო(113) ამას(35) ენასა(41) შინა(52) = 279

დამარხუ(ლ)(93) არს(40) და(5) ოთხისა(89) დლისა(60) მკუ(46) = 333

დარი(24) ამისთვის(73) თქა(34) დავით(30) წყველმან(133) = 294

რ(19) წელი(48) ათასი(31) ვა(7) ერთი(33) დღ(37) = 175

და(5) სახ(ა)რ(ე)ბასა(97) შინა(52) ქართულსა(108) თავსა(37) = 299

ხ(33) მათსსა(72) წერილი(77) ზის(37) რლ(31) ასო(52) არს(40) = 342

და(5) იტყვს(77) ელად(43) ოთხ(58) ათასსა(52) მარაგსა(58) = 293

და(5) ესე(30) არს(40) ოთხი(58) დღ(37) და(5) ოთხისა(89) დლისა(60) = 324

მკუდარი(70) ამისთვის(73) მის(43) თანავე(36) დაფლ(40) = 262

ული(34) სიკდილითა(87) ნათლისღებისა(129) მისისათა(99) = 349

და(5) ესე(30) ენა(35) შემკული(90) და(5) კხეული(83) სახელი(81) = 329

თა(10) ოისა(?)(71) მდაბალი(33) და(5) დაწუნე(77) = 196

ბული(36) მოელის(76) დღესა(55) მას(34) მეორედ(62) მოს(49) = 312

ღვასა(40) ოისასა(68) და(5) სასწაულად(112) = 225

ესე(30) აქუს(67) ოთხმოც(121) და(5) ათოთხმეტი(107) = 330

წელი(48) უმეტეს(89) სხუათა(86) ენათა(30) ქეს(49) = 302

მოსღვითგან(104) ვე(11) დღესამომდე(106) = 221

და(5) ესე(30) ელი(38) რლი(31) წერილ(77) არს(40) მოწამედ(83)

წარ(51) = 355

მოგითხარ(104) ასი(21) ესე(30) წელი(48) ანბანისა(77) = 280

ჯამი – 8050

სხვა ვარიანტებში უმნიშვნელო ცდომილება (1 და 3), ისედაც გადაშლილი ტექსტის ოდნავ ცუდად ამოკითხვის ბრალი უნდა იყოს. ხელნაწერები რიგ ადგილებში ძნელად იკითხება და ერთი ასო-ნიშნის ცდომილება სავსებით დასაშვებია. ვერ

გამოვრიცხავთ იმასაც, რომ სულ ოდნავი უზუსტობა ავტორის არასწორი გათვლების ბრალია. სამაგიეროდ, 8050-ის დაცვაზე მისი ზრუნვა სრულიად ცხადია და სტატისტიკურად დიდად საიმედოც. მაგ.: Sin. 32-57-33-ში Sin.38-თან შედარებით 20-მდე ასო-ნიშანი, ე.ი. მთელი სიტყვები, ქარაგმული ჩაწერები, ფრაზები იცვლება, მიუხედავად ამისა, პრაქტიკულად უცვლელი რჩება მთელი ხელნაწერის რიცხვთა ჯამი.

მიაქციეთ ყურადღება, Sin.38-ში 8050-ის მისაღებად ავტორი ქართულის აშკარა დამახინჯებაზე მიდის, მაგალითად, „დამარხულ“-ის ნაცვლად იგი წერს – „დამარხუ“ („დამარხუ არს“); ამ დროს დასაწყისში იგივე სიტყვა სწორად უწერია, ე.ი. სიტყვის სწორად ჩაწერა არ ეშლება. მეორეგან, სიტყვა „სახარებასა“ – „სახ'რბასა“ ხდება და ა.შ. ასეთი თვალშისაცემი „შეცდომები“ წერილში საკმაოდ არის. ყველა „შეცდომის“ თვალშისაცემი ხელოვნურობა აშკარაა. (დავუშვათ და იოანე-ზოსიმე ცუდი მექართულე იყო, მაშინ მისი გადამწერი ხომ ჩაასწორებდა ასეთ თვალშისაცემ „ლაფსუსკალამს“? მაგრამ იგიც ხვდება მის სიდიადეს და დიდი სახეცვლილების გარეშე გადმოიტანა წერილი. 1000 წლის წინანდელი გადამწერი, თანამედროვე ენათმეცნიერთა ფონზეც უცოდველი მოსჩანს. თავის მხრივ, ენათმეცნიერება ერთ საუკუნეზე მეტია „მიწვივ სცოდავს“ იოანე-ზოსიმეს წინაშე.)

* * *

მიუხედავად იმისა, რა უნდა იყოს წერილის ასოების რიგით სათვალავთა სრული ჯამი – 8050? ან რატომ გვგონია, რომ 8050 ხელნაწერის ამონახსნის შემოწმების საშუალებას მოგვცემდა? რატომაა იგი ასე მნიშვნელოვანი?

იმიტომ, რომ 8050 ქართული უზუსტესი კალენდრის, „წელიწადი“-ს, ე.ი. ხელნაწერის მთავარი ამონახსნის

რიცხვ-ნიშანთა ჯამია, მისი რიცხვ-ნიშანთა ჰემატრია.

როცა გაირკვა, რომ „ოთხმეოც და ათოთხმეტი წელი“-ს ამოხსნა, კალენდრის რიცხვული მექანიზმის შემცველი სიტყვა „წელიწადი“-ა; ხოლო 94 ამ სიტყვის რიგით სათვალავთა ჰემატრიაა, ლოგიკურად ცხადი გახდა, რომ მისი რიცხვ-ნიშანთა ჰემატრია, ხელნაწერში უნდა ყოფილიყო:

$$\begin{aligned} & \text{წ(4000) ე(5) ლ(30) ი(10) წ(4000) ა(1)} \\ & \text{დ(4) -ი;} \\ & 4000 + 5 + 30 + 10 + 4000 + 1 + 4 = \\ & 8050 (!!!). \end{aligned}$$

ე.ი. ხელნაწერს 8050 უნდა მოეცა, და მართლაც...

ხელნაწერის რიგითი სათვალავის სრული ჯამი, ჰემატრია – 8050 (იხილეთ ზემოთ), „წელიწად“-ის რიცხვ-ნიშანთა ჯამი, ჰემატრია – 8050, 8050 = 8050.

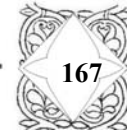
იგივეობა მიღებულია არაერთგზის.

ეს საშუალებას ქმნიდა ქართული კალენდარული ლექსიკიდან გამოგვეჩინა ერთადერთი სიტყვა, რომლის ჰემატრია: 94 და 8050-ა („წელიწადი“). ე.ი. 8050 აკონკრეტებს, საზღვრავს პასუხის ერთადერთობას.

* * *

ტოლობა რიგითი სათვალავითა და რიცხვ-ნიშნებით მიღებულ ჰემატრიებს შორის დგება. „წელიწადი“ ქართულ ლექსიკაში, ერთადერთი კალენდარული სიტყვაა, რომლის რიცხვ-ნიშანთა ჯამი – 8050-ა, ხოლო რიგითი სათვალავის ჯამი – 94. ამდენად, „წელიწადი“ „ოთხმეოც და ათოთხმეტისა“ და მთელი ხელნაწერის რიცხვული შიგთავსის, 8050-ის ერთადერთი ამოხსნაა.

ენათმეცნიერთა მიერ ანბანში 1980 წელს მიღებული ქართული კალენდარი ასო-ნიშნების აღნიშვნებს, მათ სახელდებებს, რიცხვით სიმბოლიკას ეყრდნობოდა და არ გააჩნდა სიტყვა, მისი აზრობრივი დატვირთვა-გამაგრება, ამიტომაც მისდამი დაპირის-

პირება ადვილი გამოდგა. ჩვენგან სიტყვაში მიგნებულ იგივე კალენდარში უკვე გაჩნდა აზრობრივად გამართლებული სიტყვების ჯაჭვი: „წელი“ – „წადი“ – „წელიწადი“, თანაც დედამიწის მზის გარშემო ერთი შემობრუნების ერთეულში. ასეთი არგუმენტის უარყოფა ძნელდება. დამატებით, იგი ორგანულად შეერწყა ანბანში მიგნებულ კალენდარს, მის ანბანურ ასლს და გამოდგა ხიდი მასა და იოანე-ზოსიმეს წერილს შორის. ჩვენ ვიპოვეთ იგივე, რასაც იოანე-ზოსიმემ 10 საუკუნის წინ მიაგნო და ხელნაწერში ამოცანად აღწერა. ან იქნებ, მან ეს ინფორმაცია სხვა დაფარული წყაროდან მოიპოვა, თუმცა ეს სულაც არ ცვლის სიტუაციას.

* * *

როგორც სამად გაჭრილი ერთი ნახატიდან, ჩვენ ვიპოვეთ შუა ნაწილი, რომელმაც პირველ ორთან შერწყმით, სრულად აღადგინა თავდაპირველი სურათის მთელი მომხიბლავობა და სიდიადე.

* * *

უკვე სამი მძლავრი საყრდენი გაჩნდა, რომელთა წინააღმდეგაც ძნელდება დაპირისპირება, რადგან ეს ერთიანი ჯაჭვია. საბოლოოდ, თუ გავითვალისწინებთ, რომ ქართული სხვა სიტყვა, რომელიც რიგითი სათვალავების შეკრებით 94-სა და რიცხვმნიშვნელობებით – 8050-ს იძლეოდეს, არ არსებობს. ამდენად, საკითხი ამოწურულად და იდუმალემა გახსნილად, გზავნილი მიგნებულად, უნდა ჩაითვალოს.

როცა მთელი ხელნაწერის სრული, ჯამური კეპატრია გზავნილია, უკვე ეს ერთმნიშვნელოვნად მიგვანიშნებს იმაზე, რომ ტექსტში არც ერთი ასონიშნის შეცვლა არ შეიძლებოდა. გამოდის, რომ ენათმეცნიერთა მიერ გაკე-

თებული ყველა ჩასწორება გაუმართლებელი იყო.

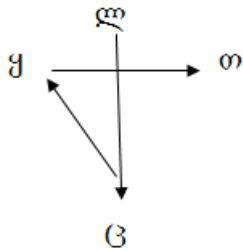
როგორც მთელი ხელნაწერი, შიფრია ტექსტის შესამოსელიც, თავი და ბოლო მინაწერები. ასე მაგალითად, Sin.32-57-33 „სინურ მრავალთავში“ იოანე-ზოსიმეს წერილის ჩართვის თარიღს გვაძლევს. შესამოსელის ფარული რიცხვი ისევე 8050-ს იძლევა და ა.შ. თუმცა იოანე-ზოსიმეს მისი ხელნაწერის კულმინაციის, დასკვნის და შიფრის, საერთოდ ამონახსნის სწორად პოვნის შემოწმების შესაძლებლობაზე არსად აღნიშნული არა აქვს, მაგრამ ლოგიკურად სრულიად მოსალოდნელი იყო ასეთი ინფორმაციის დაფარულად მოცემა და როგორც ვხედავთ, იგი არის. ამით დაშიფრული ტექსტის ყველა ატრიბუტი სახეზეა. ამოცანა სისტემურად ამოხსნილია, ავტორმა ყველაფერი გააკეთა იმისთვის, რომ არა მხოლოდ ხელნაწერის ფარული ინფორმაცია მიეღო დაინტერესებულ თაობას, არამედ შეემოწმებინა კიდევ მისი სისწორე. რაც მთავარია, ამის შემდეგ ხელნაწერის გამშიფრავის ხელთ შიფრის ის გასაღები უნდა აღმოჩნდეს, რომელითაც ქართული ენაში ჩადებულ ღვთიურ საიდუმლოში შედწევა შეიძლება. უკვე ამის, „უფლის ენაში“ არსებული, ნათელხილვით მიღებული ცოდნის მოძიება, ე.ი. შიფრის გასაღების ეფექტურობის ენაში შემოწმება, შემდეგი კვლევის საგანია.

იოანე-ზოსიმეს ნახატი

იოანე-ზოსიმემ ორიოდე ნახატი დატოვა. ერთი მათგანზე დახატულ ჯვარზე წვეროებში ასომთავრული ასონიშნებია გამოსახული: „ჟ ლ; თ; ც“. იგივე ასონიშნებით შედგენილი ქარაგმა ყველა ხელნაწერზეა მოცემული, მაგრამ უკვე სხვა მიმდევრობით: „ლ ც ყ თ“. ქართველმა ენათმეცნიერებმა იგი ასე წაიკითხეს:

„ლოცვა-ყავთ“. ბუნებრივად, განნდა განცდა, რომ დაშიფრის ასეთი დიდოსტატი, აქაც რაღაც იდუმალ გზავნილს ჩადებდა. ამავე დროს, რიცხვულად, თითქოს არაფერი ჩანს ხელჩასაჭიდი. როგორც აღმოჩნდა, იოანე-ზოსიმე ნახატში უკვე დაშიფრის სხვაგვარ ჭრილში გადადის და კიდევ ერთხელ გვიდასტურებს მის გენიალობას. გადავალავოთ ამ ლოცვის ასო-ნიშნები პირჯერის გადაწერის მიმართულებით (ისევე, როგორც წაიკითხეს „ლოცვა-ყავთ“).

„ლ“ „ც“ „ყ“ „თ“; ახლა თითოეული ასო თავისივე სახელდებაში გადავიყვანოთ, მივიღებთ პირდაპირ საოცარ ლოცვა-ვედრებას, წარმოიდგინეთ, იოანე-ზოსიმე ამ სახელდებებით მთელ წინადადებას ადგენს, თანაც როგორს(!)... ამასთან ბოლო ორი სახელდების სინთეზი იძლევა ერთ მთლიან სიტყვას:

„ლ“ – ლას; „ც“ – ცან; „ყ“ – ყარ; „თ“ – თან, ერთობლივად კი: „ლას-ი ცან ყარ-თან“. უკვე ცნობილია, რომ ანბანურ „ლას“-ში წრე, მზის გარშემო დედამიწის ერთი შემოვლის დრო, წელიწადი გვაქვს მოცემული. იოანე-ზოსიმეს გზავნილი აჩენს მოსაზრებას, რომ ასო-ნიშან „ყარ“-თან რაიმე კალენდარული ინფორმაცია უნდა იყოს „დაფლული“. ალბათ, იგი იქ უნდა „ვცნოთ“ (ვიცნოთ). ამ საკითხს, ოდნავ ქვემოთ მივუბრუნდებით. გზავნილი, ასეც შეიძლება გავიგოთ:

„ლას(არე) ცან ყარ-თან“.
ღვთისმოსავი ბერი გთხოვს „ყარ-თან“ მდგომი ლაზარეს (ქართული

ენის) ცნობას და რადგან ეს ასო-ნიშნები ყველა ხელნაწერის შესამოსელში, რამდენიმეჯგუფის მეორდება, გამოდის რომ იგი ამ სავედრებელს რამდენჯერმე გვიმეორებს.

იოანე-ზოსიმესგან ქართული ენის (ლას-არეს) მზის გარშემო დედამიწის წრესთან („ლას“-თან) გაიგივება ნიშნავს თუ არა, რომ მზის კალენდარი ქართულ სიტყვაში დევს?!

იოანე-ზოსიმესთვის „ლ“ „ც“ „ყ“ „თ“-ს, როგორც ჩანს, განსაკუთრებული დატვირთვა აქვს. პირველივე გადაწერი ამ ლოცვა-სავადრებელს სხვაგვარად წერს: „ლ'ც ყ'ვთ“, ნაცვლად იოანე-ზოსიმესეული „ლ'ცყთ“-სა. „ლ'ცყთ“ უკვე სწორედ ზემოხსენებული „ლოცვა-ყავთ“ არის.

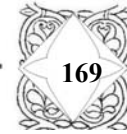
ან რითი უნდა აიხსნას ის, რომ იგი ბერს ჯერის გამოსახულებაში გააქვს?

გარდა ამისა, ხომ ჩნდება ლოგიკური კითხვა: რა წერია ასეთი ქართული ასო-ნიშან „ყარ-თან“, რომ მას სარწმუნოების დარ მნიშვნელობას ანიჭებს იგი?

ქართული კალენდარი 128-წლიან მოქცევებს ეყრდნობა. ამაზე უკვე ბევრი ითქვა, ხოლო დღეების გაანგარიშებისას სიტყვა „წელიწადი“-თ მოცემულ 128 უზუსტეს წელში:
 $(365X3+366)X31+365X4=128X365+31=46751$,

დღე აღმოჩნდა: 4 6 7 5 1;
თუმცა დაშიფრის ამგვარ სტრუქტურაში, ხუთნიშნა და ნულისგან განსხვავებული ბოლო ციფრებით შედგენილი რიცხვის ანბანის ერთ სტრიქონზე გატანა, შეუძლებელი თუ არა, ურთუ-ლესია, მაგრამ ის მაინც არის!

პრაქტიკულად, შედარებით მარტივად იგი შეიძლება ქართული ანბანის ორ მეზობელ სტრიქონზე იყოს განთავსებული (!). ეს, ამ პრობლემის ყველაზე უკეთესი გადაწყვეტა იქნებოდა. უნდა შეგახსენოთ, რომ იოანე-ზოსიმე „ყარ“-იდან გვთხოვს ლაზარეს ცნობას, და არა „ყარ“-ში. იქ პირდაპირ წერია: „ლას“-ი „ცან“ „ყარ“-„თან“.

ე.ი. „ლას“-ი (წრე, ან წრეები მზის გარშემო) საჭიროა „ყარ“-„თან“ ვეძიოთ, „ვცნოთ“. მნიშვნელოვანია, რომ „ყარ“-ი ანბანში 26-ე ასოა, „ყარ“ ასოს გრაფემა იდეოგრამაა, მის წინ კი 25 რიგითი სათვალავით „ღან“ გრაფემა, ყველაზე საკრალური გრაფემაა ქართულ ანბანში. იგი უხილავი ღმერთის ღვთის კარია, და ამდენად, უხილავი ღმერთის იდეოგრამა-აკროფონია, -წერს რამაზ პატარიძე და მოსაზრების დასამტკიცებლად არაერთი თეორიული არგუმენტი მოჰყავს; „ღან“-ი, მზის ღვთაების საბუდარია ქართულ ანბანში.

გამოვიკვლიოთ ამ ორი გრაფემის ჰემატრიები, რადგან იდუმალება ჰემატრიაში უნდა იყოს დაფარული.

26 – „ყარ“, რიგითი სათვალავით:
 $y(26) \text{ ა}(1) \text{ რ}(19);$
 $26 + 1 + 19 = 46;$

25 – „ღან“, რიცხვ-მნიშვნელობით:
 $ღ(700) \text{ ა}(1) \text{ ნ}(50);$
 $700 + 50 + 1 = 751;$

ერთად, „ყარ“-ისა და „ღან“-ის ჰემატ-რიები:

$$46 \ 751 (!).$$

კომენტარები ზედმეტია. ნულარ გამოვედევნებით იმას, რომ რიცხვის პირველი ორი ციფრი რიგით სათვალავთა ჰემატრიითაა მიღებული, ხოლო შემდეგი სამი რიცხვ-მნიშვნელობის ჰემატრიით. ასეთი სხვაობის აღმოფხვრა ანბანის შემოქმედს არ შეეძლო. რაღა თქმა უნდა, უხერხულობას ქმნის ისიც, რომ იგი ანბანის ორ სტრიქონზეა გატანილი; მაგრამ ამას იოანე-ზოსიმეც გვეუბნება, როცა ამ რიცხვის ძიებას „ყარ-თან“ გვთხოვს. როგორც ანალიზიდან ჩანს, ციფრული ინფორმაციის ზედდების და ასე სასურველი რიცხვის მიღების ტრადიცია საკმაოდ ხშირად გამოიყენებოდა.

ქართული უზუსტესი კალენდრის დღეთა რიცხვის (46 751) ორ სტრიქონზე გატანა იმის ნიშნებსაც აჩენს, რომ კალენდარი „წელიწადი“ შემდეგაა მიღებული და ზემოაღწერილ სირთუ-

ლეთა მიუხედავად ანბანში, განსაკუთრებით მის სახელდებებში, საჭირო ჩასწორებაც გააკეთებული. იქნებ, ფარულად თავიდანვე იყო ანბანში ჩადებული და მასში არსებული ჰემატრიული სქემის ძირეული გადაკეთება არც მომხდარა (!).

იმას, რომ 46 751 მან ანბანში იპოვა ავტორი თვითონვე აღიარებს... თავისი ფსევდონიმით, გავიხსენოთ მისი სახელების ჰემატრიები:

$$\begin{aligned} & \text{იოანე}(46)\text{-ზოსიმე}(71); \\ & \text{ი}(10) \text{ ო}(16) \text{ ა}(10) \text{ ნ}(14) \text{ ე}(5), \\ & 10 + 16 + 1 + 14 + 5 = 46, \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} & \text{ზ}(7) \text{ ო}(16) \text{ ს}(20) \text{ ი}(10) \text{ მ}(13) \text{ ე}(5), \\ & 7 + 16 + 20 + 10 + 13 + 5 = 71, \\ & \text{ერთად, } 4 \ 6 - 7 \ 1. \end{aligned}$$

ხომ ვერ უარყოფთ, რომ იგი ციფრებს განსაკუთრებულ ყურადღებას ანიჭებდა, მაშინ ციფრული 46 71 რითი ჩამოუვარდება კალენდრის ჭეშმარიტებაზე, მასში დღეების რაოდენობის რიცხვზე – 46 751-ზე მისგან ხელმოწერას?! აქ მას სრულად მთელი 46 751-ის გადმოტანა პრაქტიკულად არც შეეძლო და საიდუმლოს დაფარვის გამო, ალბათ, არც სურდა. თანაც გამოტოვა სწორედ ციფრი 5 – ხორციელი ღმერთის ნიშანი („მოელის დღესა მას მეორედ მოსვლასა“). აი, მთავარი მიზეზი იმისა, თუ რატომ შეცვალა თავისი საერო სახელი „იოვანე“, „იოანე“-დ:

ქართული კალენდრის 128 წლიან ციკლებში დღეთა რიცხვი: 4 6 7 5 1;
 იოანე-ზოსიმეს „ხელმოწერა“, მისი სახელების ჰემატრია: 4 6 7 ... 1;

„ყარ“-თან გრაფემათა სახელდების ჰემატრიების ზედდება: 4 6 7 5 1.

კითხვები ავტორის ვინაობის თაობაზე აღარ არსებობს, ეს იოანე-ზოსიმეა!

ცივილიზაცია, რომელმაც შექმნა 1 წამის სიზუსტით მოქმედი მზის კალენდარი, წამის სიზუსტით კიდევ აფასებდა მისი და უძრავი კალენდრის ეფექტურობას; ამ ცივილიზაციის

კალენდარი შემთხვევითი ძიების შედეგი კი არა, კარგად გააზრებული და გათვლილი კვლევის რეზულტატია.

საოცრებაა, მაგრამ უნდა ვაღიაროთ, რომ არათუ უდიდესი ცივილიზაციის კარიბჭესთან ვდგავართ(!), არამედ შთამომავლებიც ვართ მისი. ამიტომაც, გაცილებით დიდია იოანე-ზოსიმეს ხელნაწერის მნიშვნელობა, ვიდრე აქამდე ეს ენათმეცნიერებას მიაჩნდა.

* * *

თანამედროვე სეკუპტიკოსებმა არ იციან ალბათობის თეორია და არ ცნობენ ჰემატრიას (და იოანე-ზოსიმეს ამოცანას „თავსატყეხად“ თვლიან), არ იციან ასტრონომოსთა ისტორია და არ ცნობენ რიცხვების, ციფრების როლს სარწმუნოების დამკვიდრებაში (ბიბლია სწორედაც, რომ საწინააღმდეგოს ამტკიცებს) და მათ წინაპრები ჰყავდათ. მათი წინაპრები „მკრეხელს“ უწოდებდნენ იოანე-ზოსიმეს და ეჭვქვეშ აყენებდნენ მის ღვთისმოსაობას, ამიტომაც დასჭირდა მხსრეკაელ ბერს „ქება და დიდება“-ს ბოლო სტრიქონი: „მოწამედ წარმოგიტხარ“.

როგორ უნდა უჭირდეს ასეთ გენიოსს, რომ თავის შედეგზე თქვას: „მოწამედ წარმოგიტხარ...“ და მოწამეს დაუწყოს ძებნა, მაგრამ ვინ მოჰყავს ამ მოწამედ?!

**ვინ დაიცავს იოანე-ზოსიმეს?!
(„მოწამედ წარმოგიტხარ“)**

ერთი არგუმენტი, რომლითაც იოანე-ზოსიმეს უტყვენ ისაა, რომ წერილი მას არ ეკუთვნის, მან მხოლოდ გადაწერა, ხოლო იოანე-ზოსიმემდე ასეთი ინფორმაცია წერილობითი სახით მივიდა. ამას ვერც გამოვრიცხავთ, მაგრამ დამშიფრავი რომ თვითონაა, ეჭვსგარეშეა. ხელნაწერიდან ხელნაწერში შიფრი იხვეწება, უფრო მომხიბლავი ხდება, ავტორი ცვლის შიფრულ მიდგომას და ა.შ. ეს ჩანს მის სახელებშიც, მაგრამ თუკი მაინც მას დაცვა სჭირდება, მაშინ დამც-

ველიც თვითონ იოანე-ზოსიმე და მისი გზავნილია. დააკვირდით რა დონის ინფორმაციას შიფრავს იგი თავის ბოლო სტრიქონში. ამის შემდეგ კითხვა, არის თუ არა იგი ამ გენიალური ქმნილების ავტორი, უნდა მოიხსნას, რადგან შედეგურა თვითონ შიფრით მოტანილი შედეგი, შიფრის გამოყენების ასპექტი.

გაშიფრის შედეგების გაცნობის შემდეგ ვრწმუნდებით, რომ ხელნაწერის სემანტიკას, მის მხატვრულ ქსოვილს თუ არ აღემატება, არაფრით ჩამოუვარდება გამოყენებული შიფრი და მისი მოცემის თავისებურებები.

გაშიფრის შემდეგ თავიდან „ადმოაჩენთ“ ამ ხელნაწერს:

ბოლო სტრიქონი ფაქტობრივად არის პასუხი ნაწარმოების თავში დასმულ კითხვაზე: „ვის საწამებულად?“ ამით ნაწარმოები იკვრება და ორგანულად მთლიანი ხდება. ამ პასუხის ფონზე სრულიად არაკორექტულია მისი მკრეხელობის ბრალდებაც, სამწუხაროდ ასეთ მცდარ მოსაზრებას არა თუ საერო, არამედ საეკლესიო პირებიდანაც გაიგებთ.

დმერთთა პანთეონის ჰემატრიულად მთლიანი სქემის მიგნების ნიშანიც იოანე-ზოსიმეს ხელნაწერის დასკვნაში, სულ ბოლო სტრიქონში გამოაქვს, როცა წერს: „...და ესე ყოველი, რომელი წერილ არს, მოწამედ წარმოგიტხარ ასი ესე წელი ანბანისა.“

რას უნდა ნიშნავდეს „ასი ესე წელი“, ვინ უნდა იყოს ის, ვისი მოწამედ, „მოწამედ“ მოყვანა იოანე-ზოსიმეს ასეთი, ისედაც მესიანისტური ტექსტის გამყარებას შექმნებდა? ვინ უნდა მოეყვანა იმის მოწამედ, რომ ქართული უფლის ენაა?

სანამ ამ საკითხის განხილვას შევეუდგებოდეთ ავღნიშნავთ, რომ ხელნაწერში სწორედ „ასი ესე წელი“ წერია. სამწუხაროდ, ენათმეცნიერებამ აქაც ვერ გაუგო ავტორს და აქედან გამომდინარე ჯიუტად წერენ (და განიხილავენ) – „ესე წელი“-ს. ამ

დროს მისგან გადაწერილ სამივე ხელნაწერში ცხადად იკითხება – „ასი ესე წელი“ (ლ. ხევსურიანი, ტ. ფუტკარაძე, „ქებაი და დიდებაი“). მხოლოდ ერთადერთმა გადაწერმა შეცვალა ტექსტი – „ესე წელი“-თ. ხომ პარადოქსია, რომ ავტორის ხელნაწერის სამი დედანი გქონდეს და შენ ჯიუტად მისი გადამწერის ვარიანტს, ხელით გადაწერილ ასლს ეყრდნობოდე?!

ამასაც ქართული ენათმეცნიერება სჩადის...

სამწუხაროდ, არც უცნობმა გადამწერმა იცის ხელნაწერში დაფარული ჰემატრიული შიფრი. ეს კი უფრო გასაკვირია, რადგან იმ პერიოდის ქართულ სასულიერო და საერო მწერლობას აშკარად ეტყობა ჰემატრიის ცოდნა.

როგორც აღმოჩნდა, „ასი ესე წელი“, მართლაც ელვარე, თავბრუდამხვევი და ორმაგად იღუმალი შიფრია... მაგრამ გასაგები ხდება, იხსნება მხოლოდ და მხოლოდ ჰემატრიის გამოყენებით. დაუთვალოთ თითოეული სიტყვის ჰემატრია:

$$\begin{aligned} \text{ა(1) ს(20)-ი, } & 1 + 20 = 21; \\ \text{ე(5) ს(20) ე(5), } & 5 + 20 + 5 = 30; \\ \text{წ(31) ე(5) ლ(12) -ი, } & 31 + 5 + 12 = 48. \end{aligned}$$

21, 30, 48 ცალკეულად თითქოსდა განსაკუთრებულად ხელჩასაჭიდი ბევრი არაფერია. ალბათ, ასეც უნდა ყოფილიყო, ასეთ მნიშვნელოვან მოწმეს, „მოწამეს“ იოანე-ზოსიმე ჰემატრიულად კარგად დაფარავდა, შენიღბავდა, მაგრამ ამ ფონზე მისი გამხელა უკვე შესაძლებელია.

დაუთვალოთ, პირველი ორი სიტყვის ჰემატრია:

$$21 + 30 = 51.$$

გამოვთვალოთ, უკვე მთელი ფრაზის ჰემატრია:

$$21 + 30 + 48 = 99.$$

ე.ი. „ასი ესე წელი“-თ იოანე-ზოსიმე ქართული ჰემატრიის ორ უმნიშვნელოვანეს რიცხვს გვაძლევს. პირველი მათგანი (51), „იესო“-ს ჰემატრიაა, მეორე (99) – „ქრისტე“-სი:

$$\text{ი(10) ე(5) ს(20) ო(16);}$$

$$10 + 5 + 20 + 16 = 51;$$

$$\text{ქ(24) რ(19) ი(10) ს(20) ტ(21) ე(5);}$$

$$24 + 19 + 10 + 20 + 21 + 5 = 99.$$

იოანე-ზოსიმეს „მოწამედ“... სწორედ ის მოჰყავს, „ვის საწამებელად“-აც დაწერა „ქებაი და დიდებაი“:

ი ე ს ო ქ რ ი ს ტ ე (I).

დიდებულის, ძალიან ღამაზი გადაწვეტაა და უფლის ენის ქებათა-ქების ლოგიკური, ჰემატრიული დასასრული.

Sin,38-ში ბოლო ფრაზა: „მოწამედ წარმოვითხარ“ ასე გადააქვს: წარმოვითხარ. „წარ“ მარცვალის ჰემატრია 51-ა (წ(31) ა(1) რ(19); 31 + 1 + 19 = 51) – იესოს ჰემატრია და ა.შ..

ქართული ჰემატრიაში 51 ღმერთის კაცებრივი ბუნების რიცხვია, 99 – ღვთაებრივის. თავის ხელნაწერში „ქებაი და დიდებაი ქართულისა ენისაი“-ს მოტანილი უმთავრესი თეზის: „ქართული უფლის ენაა, სხვაზე აღმატებული და უკეთესი, მეორედ მოსვლის შემდეგ, ღმერთი ქართულად განიკითხავს.“ (კომენტირება: ა. ცაგარელი, კ. კეკელიძე, პ. ინგოროყვა) „მოწამე“, ერთადერთი მოწმე, ტექსტის ბოლოს შეფარულად მოხმობილი მაცხოვარი – იესო ქრისტეა.

ლოგიკურადაც, სწორი მიგნებაა, მხოლოდ მაცხოვარს ძალუძს ამ უმაღლესი სარწმუნოებრივი სიწმინდის ჭეშმარიტების დამოწმება.

სწორედ ასეთი უღამაზესი, თავბრუდამხვევი მომენტებით ფასდება ამაღლებული ლიტერატურული შედეგები!

ამ მიგნების შემდეგ „ქებაი და დიდებაი ქართულისა ენისაი“, როგორც ძეგლი, სულ სხვა, გამორჩეული სიმაღლით გამოჩნდა. მის შეფასებასაც, ალბათ, დროა ხელახლა მიუბრუნდეს ლიტერატურათმცოდნეობა. სულაც არა აქვს მნიშვნელობა, მან ეს ინფორმაცია უკვე მზა სახით მიიღო თუ თვითონ მოიპოვა, ვის ჩაუთვლია ავტორისგან წინასწარ ინფორმაციის მოიპოვება ცოდვად?!

შეიძლება დარწმუნებით ითქვას, რომ იოანე-ზოსიმეს „ქებაი და დიდებაი ქართულისა ენისაი“ მთლიანად ჰემატრიული შიფრის მომტანი ტექსტია. მისი უმთავრესი იდეალეა სწორედ კულმინაციასა და დასკვნაშია მოცემული („და სასწაულად ესე აქუს: ოთხმოც და ათ თოთხმეტი წელი“, „ასი ესე წელი“). თუ პირველის მათგანის ამოხსნას მთელი ხელნაწერის საერთო ჰემატრიული რიცხვი (8050) ამოწმებს, რადგან სწორედ იქ არის დაფარული ქართული ენის „სასწაული“. კულმინაციის ამოხსნის შემდეგ მეორე მოწმის მიგნება მართლმადიდებელი მკითხველისთვის ცალსახად ელემენტარული ლოგიკაა (იესო ქრისტე). ისიც გასათვალისწინებელია, რომ განსახილველი ორივე ფრაზის უმთავრესი მდგენელია სიტყვა და კალენდარი „წელი“.

ამ სიტყვით არა მხოლოდ ანბანის შექმნის პერიოდია განსაზღვრული, იგი პირველი კალენდარი, და ალბათ, პირველი ჰემატრიული სიტყვაცაა; მაგრამ მთავარი სარწმუნოებრივი მომენტი: წელი, და მისგან მიღებული „ელი“ წინარექართული უძველესი ღმერთის სახელია, რომელიც სწორედ აქედან გავრცელდა.

მეტი რა თვისება უნდა ჰქონდეს უფლის ენას?!

* * *

კითხვას: ხომ არ შეიცავს იოანე-ზოსიმეს ხელნაწერი კიდევ სხვა დამატებით რაიმე დაფარულ ინფორმაციას, ლოგიკურად სრულიად ცხადი პასუხი აქვს: არა, ამაზე მეტი არც მსოფლმხედველობრივად, არც სარწმუნოებრივად მართლმადიდებელ ქართველ კაცს არ შეეძლო ეთქვა!

ან კი რაღაა ამაზე დიდი და მნიშვნელოვანი?!

და არა მხოლოდ იოანე-ზოსიმესთვის ან საერთოდ კაცისთვის ამ ცისქვეშეთში?!

* * *

ბუნებრივია, კვლევის არაერთი მნიშვნელოვანი მომენტი შეზღუდული მოცულობის გამო ვერ მოხვდა ნაშრომში, მაგრამ ვფიქრობთ მოტანილი არგუმენტებიც წარმოდგენას ქმნის გაშიფრვის უტყუარობაზე. დასასრულს მოგვყავს ხელნაწერის გაშიფვიდან გამომდინარე ორიოდე შედეგი, რომელიც სრულიად ცვლის ჩვენს წარმოდგენას არა მხოლოდ მეთავე საუკუნის, არამედ წინარექრისტიანული პერიოდის საქართველოზე.¹

**ცხრის მისტიკა
არსებობს თუ არა ძართული
ჰემატრია და მურუმთა ფარული ენა?**

მივუბრუნდეთ კითხვას: რა იქცა იოანე-ზოსიმესთვის მთავარ არგუმენტად მაშინ, როცა მისთვის ქართული „უფლის ენა“ გახდა? იოანე-ზოსიმეს მიერ ხელნაწერში გამოყენებული შიფრის გასაღები ბიბლიის გახსნის გასაღების (ჰემატრიის) თანხვედრილია. „ქებაი და დიდებაი“-ს ხელნაწერში გამოყენებული შიფრი „ღვთისმოსავემა ბერმა“ ბიბლიის გამშიფრავთაგან აიღო და, მისდა გასაოცრად, აღმოაჩინა, რომ ანბანის სახელდებათა, სარწმუნოებრივად და კალენდარულად უმნიშვნელოვანესი ლექსიკის(?) გასაღებიც იგივე გახლავთ; ანუ, წინაპართაგან თქმულს ქართულ სიტყვაში მანაც იგივე გასაღებით მიაგნო. წარმოუდგენელია ამ დროს ფიქრი, ვარაუდი არ გასჩენოდა ქართული ენის შემოქმედის ბიბლიის შემოქმედთან, დამშიფრავთან კონტაქტების თაობაზე. ჰქონდა თუ არა იოანე-ზოსიმეს იქამდე სურვილი წერილი მიეწერა მომავლისთვის, ჩვენ ახლა ვეღარ გავიგებთ, მაგრამ ამ უმნიშვნელოვანესი ფაქტის შემდეგ, ასეთი სურვილის გაჩენა, საეხებით ბუნებრივი ჩანს. ამის შემდეგ

¹ (ფართოდ ამის თაობაზე მოცემულია ავტორის წიგნებში: „მოელის დღესა მას მეორედ მოსვლასა“, 2010; „ცის შვილების უამბობელ ამბავთა ისტორია“, 2011; „ყოველი საიდუმლო... ამას ენასა შინა“, 2012)

იგი თავის ხელნაწერში შიფრის გასაღებს რომ აღარ შეცვლიდა, ისიც ცხადია. ამდენად, თვით ხელნაწერის გაშიფვრისას მეტად საინტერესო დებულებამდე, ბუნებრივად მივიღვართ და ალბათ, ესეც იყო იოანე-ზოსიმეს ჩანაფიქრი:

ბიბლიის შიფრის გასაღები სწავლულ-ქურუმთა ფარული ენის გასაღებია(?!). მისი ხელნაწერის გამშიფრავს ქართულში იმის ნახვაც ძალუძს, რაც ღვთისმოსავმა ბერმა, იოანე-ზოსიმემ „იხილა“; რის გამოც, მისთვის ქართული „შემკულია სახელითა უფლისათა“.

გამოდის, რომ იოანე-ზოსიმეს კვალზე, ძველი ივრითის მსგავსად, კიდევ ერთი, ხელოვნურად შექმნილი და სრულყოფილი, წინარექართველ ქურუმთა საიდუმლო ენის ნაშთებს ვეხებოთ(!!!); და ამისკენ იოანე-ზოსიმეს ხელნაწერს თანმიმდევრულად მივყავართ.

* * *

წინარექრისტიანულ პერიოდში ხელდასხმულთა მესამე დღეს აღდგინების რიტუალი ტარდებოდა, უკვე ეს, სამის განსაკუთრებული სარწმუნოებრივი ღირებულების ნიშანი იყო.

„უძველესი დროიდან საქართველოში ცხრაობით ითვლიდნენ, ძველ საქართველოში სამებას ეთაყვანებოდნენ... ჩვენი წინაპრები აღმართავდნენ სამ-სამ კერპს და სამჯერ სამიც ითვლებოდა წმინდად. ცხრაობითი თვლა აქამდეა შემორჩენილი (ცხრა უღელი ხარკამეჩი, ცხრაპირი ოფლი და ა.შ.)“ - წერს კირიონი (გვ. 125). აქედან სამი, და სამჯერ სამი, ე.ი. ცხრა, ჩარჩა რიცხვთა ქართულ სიმბოლიკაში.

ქართულში 9 დღემდე სარიტუალო სათველელი ერთეულია (ქიზიყში, ფშავში და ა.შ.). ქართველი მზესაც ცხრა-თვალას ხედავს („ცხრათვალა მზე“ - ილიომაა), ცხრათვალა მზის გამოსახულება არქეოლოგიურ მასალაზე ძვ.წ.ად. მესამე ათასწლეულში ფიქსირდება, მაგრამ იქაც რვა თუ გამოკვეთილია, მეცხრეს ამოკითხვას უკვე

დაფარულის მიგნება სჭირდება. (ა. ვერძეული) ხევსურეთში „მზე ცხრა-კნით (ადგილიდან) ამაუხდების“ - ღიღი, ღვთიური სიხარულია. იგივე ჩანს ზეპირსიტყვიერებაში:

„ღავწები, დამეძინება,
პირჯვარი დამეწერება,

ცხრა ხატი, ცხრა ანგელოზი, სულ
თავით დამეხვეწება.“ (ხალხური)

თუ ქართულში მზე ცხრათვალაა, ებრაულში - რვათვალაა, ებრაულ ჰემატრიაში ღმერთის რიცხვი - 88 და 888. იგივე წესი გამოყენებულია არაქართულ ყველა ჰემატრიაში („ათენში რვას მაგიურ ძალას ანიჭებდნენ.“ (ვ. კობალეიშვილი, „მოგზაურობა რიცხვთა სამყაროში“, გვ. 48), თუმცა მათი წმინდა ციფრი 9-სგან განსხვავდება, მაგრამ არსებულის ორჯერ, სამჯერ გამეორება იძლევა ღმერთის რიცხვს.

რვისა და ცხრის დაპირისპირება რიცხვითი მისტიკის უმთავრესი თემაა.

„ერთმანეთსა შემოსტყორცნის, რვა ცხრასა და ცხრა ჰკრის რვასა“.

(ვეფხისტყაოსანი) ცხრის მისტიკის სამშობლო წინარესაქართველოა.

აქედან გამოდის, რომ ცხრათვალა მზე ღმერთის ჰემატრიაა, თუ რუსთაველთან ჰემატრიის გამოყენება ხდებოდა, „ცხრის მისტიკის“ შედეგი უნდა იყოს. იგი ან ცხრიანით, ან მისგან ნაწარმოები რიცხვით უნდა იწერებოდეს. ამ საწყისი პირობის გათვალისწინებით ქართულ ჰემატრიაში ღმერთის რიცხვი 99 და 999 უნდა ყოფილიყო. მხოლოდ ძალიან გაწაფული, სწავლული ქურუმი შეძლებდა, ისეთი ასოთშეთანხმება ეპოვნა, რომლის ასოთა რიგითი სათვალავი - 99-ს, ხოლო რიცხვ-მნიშვნელობათა ჯამი - 999-ს, თანაც ერთდროულად იძლეოდეს. ეს იმდენად რთული და ორმხრივი შიფრია, იგი გამონაკლისად, მართლაც ღვთის შეწევნით მიღებულ შედეგად უნდა მივიჩნიოთ.

ქართულ ენაში არის სიტყვა, რომელიც თან ღმერთს აღნიშნავს და

თანაც ამ ორ რიცხვს სინთეზში იძლევა (!):

ღორონთი – ღმერთი (მეგრ.);
ღ(25,700) ო(16,70) რ(19,100) ო(16,70)
ნ(14,50) თ(9,9) -ი;

ფრჩხილში პირველი რიცხვი ასოს რიგითი სათვალავია, მეორე – მისი რიცხვ-ნიშანი.

ამ სიტყვის რიგითი სათვალავის ჯამი:

$$25 + 16 + 19 + 16 + 14 + 9 = 99 \text{ (!)};$$

ხოლო რიცხვ-ნიშანთა ჯამი:

$$700 + 70 + 100 + 70 + 50 + 9 = 999 \text{ (!)}.$$

99 – ღორონთ – ი – 999.

ამ ფაქტის შემთხვევითად დადგომის ალბათობა თითქმის უსასრულოდ მცირეა. საგარაუდოდ, ასეთი რამ შემთხვევითად, სულ ცოტა 10 000 000 000-ში ერთხელ შეიძლება მოხდეს, ანუ, თუ სიტყვა „ღორონთი“ ყოველგვარი გათვლების გარეშეა შექმნილი 10 მილიარდჯერ რომ შევქმნათ ანბანი, მხოლოდ ერთი მათგანით მივიღებთ ასეთ საოცარ შედეგს. ან პირიქით, არსებული ანბანის პირობებში გათვლების გარეშე 10 მილიარდი სიტყვა რომ შევქმნათ, შემთხვევითად მხოლოდ ერთ მათგანში უნდა მივიღოთ ასეთი შედეგი. ესეც, იმ შემთხვევაში თუ რიგითი სათვალავის შეკრებით სიტყვები სულ 100 ვარიანტში გვხვდება, რიცხვ-ნიშვნელობათა შეკრებით – 10 000-მდე რიცხვს იძლევა, და მეგრულში სულ 100 000 სიტყვაა. ადვილად დარწმუნდებით, რომ ყველა ეს რიცხვი ძლიერ შემცირებულია, და მაინც, 10 მილიარდიდან ერთია იმის შანსი, რომ ეს რიცხვები შემთხვევით მივიღეთ, ანუ პრაქტიკულად გამორიცხულია. სიტყვა „ღორონთი“ (ღმერთი) ხელოვნურად, სწავლულთა მიერ შექმნილი სიტყვაა, და მას მეგრე, როცა ქართული ანბანი უკვე შექმნილი და მათი რიცხვ-ნიშვნელობები განსაზღვრული იყო.

განხილულ შემთხვევაში იმდენად ცხადია ქართველ სწავლულთა მიერ ჰემატრიის გამოყენების ფაქტი, უარყოფა ძნელდება.

მაგრამ ეს ცვლის ჩვენს წარმოდგენას წინარქართულ წარსულზე!

ანუ დადასტურდა, რომ:

ქართულ ენაში არის ხელოვნურად შექმნილი სიტყვები;

ჩვენი წინაპრები ჰემატრიას (კაბალას) იყენებდნენ;

მაგრამ როდიდან?

ჯერ კიდევ იმ უპველესი პერიოდის დიდან, როცა მატრიარქალური სამყარო გეგონდა და ხევესურული ღვთაებრივი ტრიადის მზეკალს „დღე დღესინდელი“ ეწოდებოდა. ჰემატრიით, „დღე“ ცალკეული დღეების მზის ღვთაება ჩანს, „დღესინდელი“ კი – მთლიანი წლის; მისი ჰემატრიაც, ისევე 99-ია:

$$\text{ღ(4) ღ(25) ე(5) ს(20) ი(10) ნ(14) დ(4) ე(5) ლ(12) -ი,}$$

$$4 + 25 + 5 + 20 + 10 + 14 + 4 + 5 + 12 = 99.$$

მის კვალზე პირველი 99 მზე ქალღვთაების რიცხვი იყო.

იგივე რიცხვს ინარჩუნებს „საღმთო“ „ბუდანის ხატი:

$$\text{გ(3) უ(22) დ(4) ა(1) ნ(14) - ის ხ(33) ა(1) ტ(21) -ი,}$$

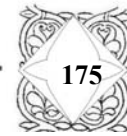
$$3 + 22 + 4 + 1 + 14 + 33 + 1 + 21 = 99.$$

სანამ დასმულა კითხვა, რატომ ზოგადქართულში არ გვხვდება 99 ღმერთის რიცხვად, დავასწრებთ და განემარტავთ, სწორედ 99-ია „მამა ღმერთი“-ს ჰემატრია, მაგრამ ეს უკვე პატრიარქალური პერიოდია:

$$\text{მ(13) ა(1) მ(13) ა(1) ღ(25) მ(13) ე(5) რ(19) თ(9) -ი,}$$

$$13 + 1 + 13 + 1 + 25 + 13 + 5 + 19 + 9 = 99 \text{ (!)}.$$

(ე.ი. ღორონთი მამა (მზე) ღმერთია); ანუ ჰემატრიის შესახებ ცოდნა არსებობს და იგი ფარულად გადაეცემა თაობიდან თაობას; ის რომ, იგი (კონკრეტულ შემთხვევაში, 99-ის უმაღლესი ღმერთის რიცხვად მიჩნევა) მატრიარქალურ და პატრიარქალურ პერიოდებს გადის, ასახავს, ამის

სრულიად ნათელი დადასტურებაა. პატრიარქალური რეფორმის ზეგავლენით მზე ღმერთი (ამ შემთხვევაში „ღღესინდელი“) გახდა – მამა ღმერთი და მისი რიცხვიც გადაიტანა. გავიმეორებთ, რომ ქართული ჰემატრია ანბანის რიგით სათვალავს იყენებს და რიცხვ-ნიშანთა ჰემატრია იშვიათად იხმარება. ისეთი რთული, ორმხრივი დაშიფვრა, როგორც „ღორთი“-ს (ღმერთი) შემთხვევისას გვაქვს, საუკეთესო გამონაკლისია, ჰემატრიული შედეგია (!!!). ქართულ მართლმადიდებლურ ტერმინოლოგიაში ჰემატრიული სქემიდან გამონაკლისი არ არსებობს, არჩეული რიცხვები უცვლელადაა შენარჩუნებული:

ასე მაგალითად, იგივე 99 – ქრისტეს რიცხვია:

$$\text{ქ(24) რ(19) ი(10) ს(20) ტ(21) ე(5);}$$

$$24 + 19 + 10 + 20 + 21 + 5 = 99;$$

ისლამის მისტიკის მეგლევარები ღმერთს 99 სახელის მქონედ თვლიან. ქართულისთვის ღმერთი ერთია, „ერთღმერთიანობის იდეა ძველ კოლხეთსა და შუმერს უძველესი დროიდან მოჰყვებოდა“, მაგრამ 99 – მისი ღვთაებრივი ბუნების რიცხვია (!).

„ხოლო იქმნა აბრამ წელთა ოთხმოცდაათცხრამეტა და გამოუჩნდა უფალი აბრაამს და რქუა მას: მე ვარ ღმერთი შენი...“ (დაბ. 17.1). ეს ცოდნა ბიბლიაშიც ჩანს. თუ ზოგიერთ შემთხვევაში შეგვიძლია დავუშვათ, რომ ბიბლიაში ჰემატრიული რიცხვი მთარგმნელთა შემოქმედებაა, ეს 99 მთარგმნელთა შეტანილი არაა, ორიგინალის ვერსიაა.

ბიბლიის ქართულ თარგმანებში ღმერთის სახელი – „ელიოხიმ“ ჰემატრით – 99-ია:

$$\text{ე(5) ლ(12) ი(10) ო(16) ხ(33) ი(10) მ(13);}$$

$$5 + 12 + 10 + 16 + 33 + 10 + 13 = 99$$

(!).

არაერთი მსგავსი მაგალითის მოტანა შეიძლება.

მზისა და მთვარის კალენდრების სინქრონიზაციის 8-წლიან პერიოდში 99

მთვარე შობა, ახალმთვარეობა გვაქვს, 99-ის საკრალურობაც მასთან უნდა იყოს კავშირში.

ყოველგვარი გადაჭარბების გარეშე შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ქართული ჰემატრია არსებობს! მასში თანაბრადაა შერწყმული წინარექართული უდიდესი ცოდნა და ღვთიური.

ზოგადქართულ და ქართველურ ენებში ღმერთის ცნების აღმნიშვნელ სიტყვათა მთელი სიმრავლის გათვალისწინებით ალბათობის თეორიამ სრულიად გამორიცხა შემთხვევითობა. ეს სიტყვები შექმნილია რიცხვთა თეორიის იმდროინდელი ცოდნის გათვალისწინებით და წინასწარ არსებულ რიცხვულ სქემაზე „მორგებით“. (არაერთი მსგავსი მაგალითი იძებნება). ძველი ქართულის უმნიშვნელოვანესი ლექსიკის უკან ერთგვაროვანი, ასტრონომიულად და მათემატიკურად ასევე გამორჩეული რიცხვების არსებობა ამყარებს ალბათურად ისედაც დამტკიცებულ შედეგს. (შეცდომის ალბათობა 10⁻²⁰-ის ტოლია).

აქ წყდება ქართული სიტყვების ჰემატრიული შედეგების შემთხვევითობაზე საუბარი, იხსნება საერთოდ, ქართული ჰემატრიისა და „კაბალა“-ს არსებობაზე ყველა კითხვა.

იგი არსებობს და ყველა ზემოჩამოთვლილი სიტყვა შექმნილია (ან გადმოტანილია) ქართული ჰემატრიის წესების დაცვით.

დამწყობათვის შევნიშნავთ, რომ ეს უკვე ნიშნავს:

ქართულში მიგნებულია წინარე-ქართველ ქურუმთა ენის კვალი;

წინარექრისტიანული საქართველოს ისტორია თავიდანაა დასაწერი!

მცირე ასტრონომიული საფუძველი

მეცხრამეტე საუკუნის ბოლოსთვის იმ დროს უკვე კარგად ცნობილმა მეცნიერმა ინგლისელმა სერ ჯოზეფ ნორმან ლოკერმა წამოაყენა იდეა

გამოყენებინათ დედამიწის დახრის კუთხის ცვალებადობა ასტრონომიულად ორიენტირებული უძველესი ობიექტების (სტოუნხენჯი, „გოლანის სტოუნხენჯი“, პირამიდები და ა.შ.) დათარიღებისთვის, რადგან გადახრის მაქსიმალური კუთხის ცვლა ნაგებობათა ორიენტირებას, ხანდახან კი მათ კორექტირებას განსაზღვრავდა. „იგი მიხვდა, რომ მიაგნო არა მხოლოდ ასტრონომიის ფესვებს, არამედ მათემატიკისასაც. არქეოლოგიური ძეგლების ასტრონომიულ ასპექტებში მან უკვე დაინახა წარსულის ინტელექტუალური სამყაროს ზღაპრული გასაღები, რასაც შეეძლო რელიგიის არსი და პირველისტორია გაეხსნა.“ (ვ. ლარიხევი, „დროის ბორბალი“, 1986). იმ პერიოდის ავტორიტეტებს ლოკერის მათემატიკური მტკიცებები მოხერხებულ მანიპულაციად ეჩვენებოდათ. ბოლოს სტოუნხენჯის რიგიც დადგა და ლოკერი, იქაც მართალი აღმოჩნდა. მხოლოდ ამის შემდეგ დაიძლია სკეპტიკოსთა წინააღმდეგობა და მეცნიერების მიმართულება, „ასტრო-არქეოლოგია“ ჩამოყალიბდა. დაწერა კიდევ ნორმან ლოკერმა წიგნი: „ასტრო-არქეოლოგიის გარიჟრაჟზე“, მაგრამ ეს მისი მთელი ცხოვრების ბრძოლის შედეგი იყო.

მზის ამოსვლის წერტილის დადგენაზე დამყარებულმა ამ იდეამ „უდიდეს აღმოჩენათა“ გვერდით დაიკავა ადგილი და უკვე შემდეგ, წარმატებით იქნა გამოყენებული არტურ პოზნანსკისა და როლფ მიულერის მიერ უძველეს საკულტო ნაგებობათა დათარიღებისთვის. ჰემატრიული ფაქტორი, რომელსაც რიცხვი, ამ შემთხვევაში დახრის კუთხის და მზის წლიურად განვლილი გზის გრადუსული ზომა, სიტყვაში გადააქვს, (რადგან იგი იცვლება და მისი ცვალებადობის „გრაფიკი“ დადგენილია) აჩენს ანბანის, პირველ რიგში კი, კალენდარული ქართული სიტყვების დათარიღების შანსს. სერ ნორმან ჯოზეფ ლოკერის დროს თუ წარმოუდგენელი იყო, რომ ასტრო-

ნომიული ინფორმაცია საკულტო ნაგებობებისა თუ ტაძრის არქიტექტურაში იქნებოდა, დღესაც ისიც წარმოუდგენელია, რომ იგივე ინფორმაცია სიტყვებში, ქართულ კალენდარულ სიტყვებშია ჩადებული. ეს უკვე გაცილებით მეტია, ვიდრე უბრალოდ ჰემატრია, ან მატერიალურ ძეგლში ამ ცოდნის არსებობა. იქნებ ახლა „ასტრო-ენათმეცნიერების“ გარიჟრაჟი დგება?! და ეს ცვლის აქამდე არსებულ პირველისტორიას...

* * *

დედამიწის ბრუნვის ღერძის ორბიტის (მზის გარშემო) სიბრტყის პერპენდიკულარული მიმართულებიდან წლიური გადახრა მზის ამოსვლის წერტილის გადაადგილებას იწვევს. დედამიწის ღერძის გადახრა ცვლის ცაზე მზის მოძრაობის სურათს და დიდი ტექნიკური შესაძლებლობების გარეშე, დედამიწიდან მასზე დაკვირვება შესაძლებელია. ამის გამო, მზის ამოსვლის წერტილი მოძრაობს რაღაც (გრადუსის, წრის ნაწილის) დიაპაზონზე, რკალზე და წლის განმავლობაში, ამ სვლაგებს სრულად ორჯერ გადის.

დედამიწიდან მზის დღევანდელი ასტრონომიული სურათის ცვალებადობა წლის განმავლობაში ამგვარად წარმოგვიდგება: დეკემბრის ბოლოს, ზამთრის მზებუდობისას მზე დედამიწის ეკვატორიდან სამხრეთით – 23,5⁰ განედზეა და სამხრეთით მეტს აღარ გადაადგილდება. ამის შემდეგ იგი ეკვატორისკენ მოძრაობს. მარტის ბოლოს, გაზაფხულის ბუნიობისას იგი ეკვატორზე დგას, ზენიტშია, ანუ გადახრა 0⁰-ია. განაგრძობს რა, ჩრდილოეთისკენ მოძრაობას ივნისის ბოლოს, ზაფხულის მზებუდობისას, იგი ჩრდილო ნახევარსფეროს 23,5⁰ აღწევს. ამრიგად, ნახევარ წელიწადში დეკემბრიდან ივნისამდე მზემ მთელი გადახრის დიაპაზონი გაიარა: 23,5⁰ + 23,5⁰ = 47⁰. აქ მზე კოსმოსურ

მარყუევს კრავს და უკუმიქცევა სამხრეთისკენ. სექტემბრის ბოლოს, შემოდგომის დღელამტოლობა – ბუნიობისას, იგი ისევ ეკვატორზეა, ხოლო დეკემბრის ბოლოს სამხრეთ ნახევარსფეროს 23,5⁰ უწევს. ე.ი. გადახრის დიაპაზონს წლის განმავლობაში ორჯერ გადის:

$$47^0 + 47^0 = 94^0$$

(ა. გასვიანი, „სამყაროული მოძრაობა“, გვ. 30-32).

მზის ეკვატორიდან გადახრის მაქსიმალური კუთხე, რკალი ათასწლეულებში მუდმივი არ რჩებოდა. ცნობილია, რომ იგი ცვლადი სიდიდეა, ასტრონომების მიერ მისი ცვლილების „გრაფიკი“ დროში დღეს დადგენილია. თუკი წელიწადში მზებუდობის ორ წერტილს შორის რკალი დროში მუდმივი არ რჩება, იმისდა მიხედვით, როდის გავზომავთ მას და ჩავიტანთ სიტყვაში, შეგვიძლია შემდეგ დავათარილოთ ამ სიტყვის შემოტანის დრო; ის, თუ როდისაა „გადაღებული ეს სურათი“; ე.ი. როდის იქნა ის სიტყვაში გატანილი.

დღეისთვის ცნობილია გადახრის მთელი სურათი:

ძვ.წ.აღ. 4000 – 1000 წლები – დედამიწის ღერძიდან გადახრა 24,0⁰ – 23,8⁰, მზის წლიური გადახრის დიაპაზონი, დაახლოებით – 48⁰, მზის წლიური გავლილი გზა, დაახლოებით – 96⁰.

ძვ.წ.აღ. 1000 – დღემდე – დედამიწის ღერძიდან გადახრა 23,7 – 23,5⁰, მზის წლიური გადახრის დიაპაზონი, დაახლოებით – 47⁰, მზის წლიურად განვლილი გზა, დაახლოებით 94⁰. მართალია, იმ დროისათვის ასტრონომოსთა პრიმიტიული დამხმარე ვიზუალური საშუალებები გაზომვის დიდ შესაძლებლობებს არ იძლეოდა, მაგრამ სერნორმან ლოკერის მეთოდის წარმატებებმა ექვიპოტანლად დაგვარწმუნა, რომ ძველი ცივილიზაცია ვერტიკალზე მზის გადახრის დიაპაზონს ნამდვილად ზომავდა.

როდის შეიქმნა ქართული ანბანი?

განვითარების იმ ეტაპზე ბუდობებს შორის მზის გადაადგილება განაპირობებდა დროის ნახევარწლიური პერიოდებით აღრიცხვას. გასაოცარია, რომ ქართულ კალენდარულ სიტყვა „წელი“-შიც ეს ინფორმაცია ნათლად იკითხება, მისი ჰემატრია ზუსტად იმეორებს ძვ. წ.აღ. 4000 წლისთვის არსებულ გადახრის დიაპაზონის წლიურ რიცხვს – $2 \times 24^0 = 48^0$ -ს:

$$\text{წ}(31) \text{ ე}(5) \text{ ლ}(12) - \text{ი};$$

$$31 + 5 + 12 = 48.$$

ძალიან მაღალი ალბათობით, „წელი“-ს ჰემატრია სწორედ ვერტიკალზე მზის გადახრის დიაპაზონის ამსახველია. ალბათობას ზრდის ის, რომ მზის გარშემო დედამიწის შემობრუნების მეორე ერთეულის („წელიწადი“) ჰემატრიაში მზის წლიური გადახრის გრადუსული (წრის ნაწილის) რიცხვი, ისევე, უკვე გაორმაგებული ფიგურირებს (ამ დროს უკვე ნახევარწლიურის ნაცვლად წლიური აღრიცხვა იხმარება). თუ სიტყვა – „წელი“ ქრისტეშობის შემდეგ შეიქმნებოდა მისი ჰემატრია 48-ზე ნაკლები იქნებოდა, რადგან ცაზე უკვე სხვა რიცხვი „იკითხებოდა“; იმ პერიოდში რომ შექმნილიყო კალენდარი „წელიწადი“, მისი ჰემატრია 96 უნდა ყოფილიყო. როგორც, ლოგიკურადაც კარგად ჩანს, იმ დროს პროტოქართველებს მხოლოდ „წელი“-ს შესატყვისი, მზის მოძრავი კალენდარი ჰქონდათ; უფრო მაღალი სიზუსტის კალენდარული ინფორმაციის დაფარვაც არაა გამორიცხული.

ჰემატრიული სიტყვა მხოლოდ ანბანის შექმნის შედეგ იქმნება, აქედან გამომდინარე, რომ მაშინ, როცა მზის მოძრავი კალენდარი, სიტყვა „წელი“ შეიქმნა, ანბანი უკვე შექმნილი იყო. თუ ჩვენი წინაპრები მზის გადახრის კუთხეს სწორად ზომავდნენ, მაშინ ანბანიცა და „წელი“-ც ძვ.წ.აღ. 4000 წლის თანადროულია და ეგვიპტელთა

პარალელურად „იბერიულ ცივილიზაციას“, არა მხოლოდ კალენდარული ცოდნა ჰქონდა, არამედ ანბანიც. ამ პერიოდისთვის ანბანური დამწერლობის ჩანასახებიც კი არ იცის კაცობრიობამ, მაგრამ ჰემატრია ამ კითხვას სვამს და იგი პასუხს ითხოვს (?!). იგივე სერ ნორმან ლოკერის მეთოდი ეგვიპტურ პირამიდებზე იმიტომაც გამოდგა, რომ ეგვიპტისთვისაც მზის გადახრის დიაპაზონი მნიშვნელოვანი სიდიდე იყო და ეგვიპტელი ქურუმები მას ზომავდნენ; როგორც აღმოჩნდა, ისინი მარტო არ იყვნენ, მათ გარდა, იქნებ, სულაც მათთან ერთად, ამ ინფორმაციას სხვაც ფლობდა, იგი, ვინაც ის სიტყვიერ კალენდარში ჩადო.

ფაქტია, რომ 4000 წლის შემდეგ ცაზე მზის ორბიტის ვერტიკალზე გადახრის დიაპაზონი 48 გრადუსზე ნაკლები ხდება და ცაზე „მრგვალი“ რიცხვი აღარ იჯდა, მაგრამ ხომ შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ მისი დამრგვალება ხდებოდა. ჩვენთვის ეს, ამ ეტაპზე, შექმნილი დილემიდან ყველაზე მისაღები გამოსავალია: მაშინ უნდა მოვიძიოთ ის უკიდურესი თარიღი, როცა მზის დედამიწის ორბიტიდან წლიური გადახრის დიაპაზონი მიახლოებითაც კი 48⁰-ზე ნაკლები ხდება. ე.ი. ვეძებთ დროს, როცა „წელი“-ს ჰემატრია ცაზე, მიახლოებითაც კი აღარ „არსებობს“ და ეს სიტყვა იქამდე შექმნილად უნდა ჩაეთვალოს. იმ გაზომვის შესაძლებლობათა გათვალისწინებით, როცა კუთხე არა გრადუსებით, არამედ მხოლოდ წრის ნაწილებით იზომებოდა, გაზომვის ცდომილება გრადუსის მეათედების სიზუსტით, მაინც უნდა ვიანგარიშოთ. ქვედა ზღვარი, ამ დროს ცალმხრივად სულ ცოტა 23,8⁰ გადახრაა და მისი დათარიღება შესაძლებელია; ამის შემდეგ, მზის ვერტიკალური გადახრის დიაპაზონი (დერძიდან ორმაგი გადახრა – 23,7 X 2 = 47,4) მიახლოებით, 47⁰ ხდება. ძვ.წ.აღ. 1000-800 წლის შემდეგ, უკვე მიახლოებითაც კი, მზის გადახ-

რის დიაპაზონი 48⁰ აღარ არის; ე.ი. როგორც ანბანის, ისე სიტყვა „წელი“-ს შექმნის ქვედა ზღვარი ძველი წელთაღრიცხვის ბოლო ათასწლეულის დასაწყისისთვის უნდა ვივარაუდოთ. ამის შემდეგ თუ შეექმნიდნენ სიტყვასა და კალენდარს – „წელი“, მისი ჰემატრია 47 იქნებოდა. ე.ი. შემოთავაზებული მეთოდი ქართული ანბანის შესაქმნისის პერიოდს ძვ. წ.აღ. 1000-800 წლებით ფარგლავს ქვემოდას. სიტყვა და კალენდარი – „წელი“ ქართული ანბანის შექმნის განმსაზღვრელი ხდება.

ანალოგიურად, ჰემატრიულ რიცხვს 94-ს, უკვე მზის ვერტიკალზე წლიური გადაადგილება, გადახრის გავლილი გზა იძლევა, რადგან წლიურად ზემოაღწერილ დიაპაზონს მზე ორჯერ გადის. უკვე იმის შემდეგ, რაც ვერტიკალზე მზის გადახრის წლიური დიაპაზონი 47-მდე დამრგვალდა, გავლილი გზა – 47 X 2 = 94 ხდება. ამიტომაც, ამ მეთოდით სიტყვა „წელიწადი“-სა და მისი კალენდრად შემოტანის პერიოდი, ისევე ძვ.წ.აღ. მეათე-მერვე საუკუნეებს „აქათ“ უნდა ვეძიოთ, ვივარაუდოთ. ამ დროს, თუკი ისევე ითანუხოსიმეს ხელნაწერს მოვიშველიებთ, „წ-ელი“, თავისი 48-ის ტოლი ჰემატრიით „მკ-დარი“-ა(48) და „წელიწადი“(94) შედის ძალაში. როგორც კი „წელი“-თ მოტანილი კალენდარი ხმარებიდან გამოვიდა, ანუ, როცა მზის ვერტიკალზე გადახრის დიაპაზონი 48-ზე ნაკლები აღმოჩნდა, უკვე იმავე დღიდან „წელიწადი“-ს(94) ჰემატრია ცაზე იკითხება. ასეთი გადასვლა ასტრონომიულადაც გამართლებულია.

ლოგიკურ კითხვას: ახალი, მზის უძრავი ან ქართული კალენდრის ჰემატრია, სიტყვა „წელი“-ს მსგავსად, ისევე მზის წლიური მოძრაობის დიაპაზონი, ანუ ცაზე ახლად გაჩენილი 47⁰ რატომ არ გახდა? სავსებით დამაჯერებელი პასუხი მოეპოვება. უკვე არსებული ანბანის პირობებში (და იგი ჯერ კიდევ „წელი“-ს შეცვლამდე, მისი

შექმნისას არსებობდა) მზის უძრავი, ქართული კალენდრის რიცხვული სქემა, ვერ თავსდება 47-ის ტოლ რიცხვული შიგთავსის მქონე სიტყვაში; მითუმეტეს, თუ „წელი“-ს(48) შენარჩუნებაც იყო საჭირო, ამიტომაც, საოცრად სწორი გადაწყვეტილება იქნა მიღებული: კი არ შეიცვალა ჰემატრიის საფუძველად აღებული მზის პარამეტრი, არამედ წინა პარამეტრი გაორმაგდა, მზებულოებს შორის რკალი, წლიურმა გზამ შეცვალა. ახალი კალენდარული სიტყვის ჰემატრიის რიცხვი მზის წლიურად განვლილ გზას, ანუ მზის გადახრის ორმაგ დიაპაზონს (94-ს) დაუკავშირდა. ეს ამ სიტუაციაში ერთადერთი გამოსავალი იყო, რადგან მოიცვა მზის უძრავი და ქართული კალენდრის მთელი რიცხვული მექანიზმი. მთავარი ისაა, რომ ამ პერიოდისთვის კაცობრიობამ დროის ნახევარწლიურ აღრიცხვაზე კიდევაც უარი თქვა და მის წლიურ აღრიცხვაზე გადავიდა, ზოგადსაკაცობრიო სიბრძნის განვითარების ეს უმნიშვნელოვანესი პროცესიც ნათლად ირეკლება „წელი“-სა და „წელიწადი“-ს ჰემატრიულ კვალში. კალენდარულ სიტყვებში დაგროვილი ცოდნის ანალიზი, ცხადად გვაჩვენებს, რომ საქმე გვაქვს უდიდესი ცივილიზაციის ფარულ გზავნილთან.

გამოდის, რომ მზის მოძრავი კალენდარი და სიტყვა „წელი“ სულ მცირე ძვ.წ.ად. 4000-დან ძვ.წ.ად. 1000-800 წლამდეა შექმნილი. ე.ი. იგივე პერიოდშია შექმნილი ქართული ანბანი რიგითობისა და რიცხვ-მნიშვნელობით ხათვლით. (ამ დროის შემდეგ ცაზე მზის ნახევარწლიური გადაადგილების რიცხვი, არა 48, არამედ 47-ა.) თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ ანბანი ვერძის ეპოქაშია შექმნილი და ეს ეპოქა ძვ.წ.ად. 2200 – 0 წლამდე გრძელდებოდა, ანბანი 2200 – 1000 წლებში შექმნილი გამოდის.

ანბანის შექმნის თაობაზე მიღებული შედეგები ზუსტად ემთხვევა, ამ

საკითხზე ივანე ჯავახიშვილის თვალსაზრისს, მხოლოდ ქვემოდან საზღვრავს მას.

ძვ.წ.ად. 1000 წელის შემდეგ, მზის ამოსვლის წერტილის გადაადგილება ცაზე უკვე მიახლოებით 47⁰-ს იძლევა. სიტყვის შექმნელება იცოდნენ 47 გრადუსიანი რკალის არსებობა და კიდევაც იყენებდნენ ამას. ასე მაგალითად, ლაზურში „წელი“-ს შესატყვის „წანა“-ში კალენდრის რიცხვული მექანიზმი არ არის, სამაგიეროდ მისი ჰემატრია ისევ 47-ია:

$$\begin{aligned} & \text{წ(31) ა(1) ნ(14) ა(1);} \\ & 31 + 1 + 14 + 1 = 47. \end{aligned}$$

„წანა“-ც ხმარებაში შემოდის მაშინ, როცა მზის გადახრის რკალი 47⁰ გახდა და ანბანი არსებობს. მზე ამ გზას წლის განმავლობაში ორჯერ გადის $47 \times 2 = 94$. ამიტომაც კალენდრის შექმნელები ახალი კალენდრის შემოტანისას მზის ამოსვლის წერტილის წლიურად განვლილ გზას 94⁰ ითვალისწინებენ, სწორედ ამ რიცხვთან მოკვავთ შესაბამისობაში „უზუსტესი ქართული კალენდრის“ (წელიწადი) ჰემატრია; რადგან მიზანი მის ჰემატრიაში 94-ის მიღება იყო, ამის გამო დატოვეს „წელიწადი“-ს რთულ ფუძეში „წელ“-ის „ი“ ბრუნვის ნიშანი (იხ. ზემოთ).

მაგრამ ქურუმთა სამოსს კიდევ ერთი, ალბათ, ყველაზე არსებითი მიზეზი ჰქონდა იმისა, რომ უარი თქვა წინა სიტყვიერ კალენდარზე და „წელიწადი“ აერჩია. „წ-ელი-წადი“-ს შემოღებით მისი წასვლის ეპოქა: „ელიწადი!“ უნდა დაწყებულიყო. (აი, სწორედ ამისთვის გახდა აუცილებელი სიტყვიერ კალენდარში წინა კალენდრის („წელი“) გამეორება).

მართლაც, სასწაულია სიტყვაში გადატანილი „ქართული უზუსტესი კალენდარი“ – „წელიწადი“ და მისი ჰემატრიით მზის წლიური გადახრის წერტილის (94) გამეორება.

სასწაული, ის ცოდნაა, რაც ქართულ სიტყვაში დევს.

უმთავრესი შედეგი:

ქართული სიტყვიერი კალენდრები და ანბანი, იმ პროცესების სრულ ლოგიკურ და მაღალალბათურ სურათს იძლევა, რაც მზის კალენდარზე ქურუმთა ჩაკეტილ კასტაში ხდებოდა, ხოლო ისტორიოგრაფიაში, მხოლოდ ეგვიპტელ, შუამდინარეთის ქურუმთა საოცარ მიღწევადაა ცნობილი. სავარაუდოდ, ეს პროცესები იქ, სულ მცირე, ბიბლიურ ხალხებთან, იბერიასთან (წინარესაქართველოსთან) პარალელურად მაინც უნდა განვითარებულიყო; რადგან ყოველგვარ ლოგიკას მოკლებულია, შემდეგ პერიოდში ანბანსა და მით უმეტეს, დაფარულად სიტყვაში, მისი, მზის მოძრაობის და უძრავი კალენდრების ერთბაშად გადმოტანა, ხოლო ანბანის გარეშე სიტყვაში მისი ასახვა, საერთოდაც შეუძლებელი. რადგან „წელი“ უძველესი მზის კალენდარია, ხოლო „ელი“ მისივე რიცხვული კონსტრუქციის შემცველი ფუძე. ხომ ბუნებრივი იქნება ამის შემდეგ დაისვას „ელი“-ს, გაღური, სემიტური ღმერთის იბერიიდან წარმომავლობის საკითხი და იგი უკვე, ბუნებრივად ებმის, იესო ქრისტეს საკაცობრიო მხსნელად მოვლინების პროცესს.²

ახლა, როცა არა მხოლოდ იოანე-ზოსიმეს ხელნაწერი გაიშიფრა, არამედ მისი ბიბლიის გასაღების ქართულ სიტყვასთან მიმართებაში ეფექტურობაც საკამათო აღარაა, დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას: „მე-19 საუკუნის დასაწყისამდე, იეროგლიფების გაშიფვრამდე, თუ ეგვიპტოლოგია თვლემდა თავის ჯადოსნურ იეროგლიფებში“, მაშინ 21-ე საუკუნის დასაწყისამდე, იოანე-ზოსიმეს ხელნაწერის გაშიფვრამდე ქართველოლოგია კი არ თვლემდა, არამედ... ქართველოლოგიას

ეძინა, დამარხულ იყო (იოანე-ზოსიმე) ქურუმთა ფარული ენის ჯადოსნურ სიტყვებში.

სამართო დასკვნა:

1. ყველა სხვა ღირსებებთან ერთად, რომელიც იოანე-ზოსიმეს „ქება და დიდება ქართულისა ენისა“-ს აქვს, იგი გვევლინება, იქამდე არსებული და მისგან აღდგენილი ქართული ჰემატრიის (გემატრია) ფუძემდებლურ ძეგლად.

2. ხელნაწერის კულმინაციური სტრიქონი „და სასწაულად ესე აქუს ოთხმეოც და ათოთხმეტი...“ ქართული (უზუსტესი) კალენდრის შიფრია, რომელიც 1980 წელს ენათმეცნიერებმა ანბანში ამოიკითხეს, ახლა იგივე კალენდარი მიკვლეულია უკვე ქართულ სიტყვაში; თანაც აბსოლუტურ იდენტურობასთან, ანბანური და სიტყვისმიერი კალენდრების ყოველმხრივ დამთხვევასთან გვაქვს საქმე; მიგნებულია კალენდარული განვითარების მწყობრი, ლოგიკურად მთლიანი, ლექსიკურად სარწმუნოებრივი გარდატეხის ამსახველი სქემა. იოანე-ზოსიმეს შიფრით 94, ქართული ჰემატრიით, დროის აღრიცხვაში მზის კალენდრის გამოყენების მაჩვენებელია, მისი გადახრის რიცხვია.

3. ქართული რწმენისა და ენის საგალობელის – „ქება და დიდება ქართულისა ენისა“ საიდუმლო მექანიზმი, გახსნილია. შიფრის თანხედენილი და ლოგიკურად ერთიანი სისტემა სრულიად გამორიცხავს სხვა კერძო ამონახსნის არსებობის შესაძლებლობას და არა მარტო ჰემატრიის ჭრილში.

პრაქტიკული შედეგები:

1. იოანე-ზოსიმეს ხელნაწერის შიფრი გემატრიაა (ჰემატრია);

2. ჰემატრია ბიბლიის გაშიფვრის ერთ-ერთი მეთოდია; და ქართული ჰემატრია არსებობს; ე.ი. ქართულ

² (მოგვიანებით ეს ჰიპოთეზა გამყარდა ავტორის წიგნში: „ცის შვილების უამბობელ ამბავთა ისტორია“, 2011).

ენაში არსებობს დაშიფრული სიტყვები;

3. იოანე-ზოსიმეს ხელნაწერში დაშიფვრის მეთოდის (ჰემატრიის) არჩევის მიზეზი, ქართული ჰემატრიის კვალზე გამშიფრავის დაყენება იყო;

4. ქართულში მიგნებულია ასტრონომიული ინფორმაციის მომცველი სიტყვების მთელი სიმრავლე; ძველი ქართულის უმთავრესი სარწმუნოებრივი და მსოფლმხედველობრივი ლექსიკა დვთის ნებით, გააზრებულად (ხელოვნურად), იმდროინდელი სიბრძნის გათვალისწინებითაა შექმნილი, ე.ი. იოანე-ზოსიმეს ხელნაწერის შიფრის გამოყენებით მიგნებულია ქურუმთა ფარული ენის ნაშთები ქართულში;

5. ქურუმთა ფარული ენა ჰემატრიული ენაა;

6. პირველი ჰემატრიული სიტყვის და ასტრონომიულად არსებული (და დათარიღებული) ცის სურათის ურთიერთშედარება საშუალებას იძლევა განისაზღვროს ქართული ანბანის შექმნის პერიოდი; ქართული ანბანი თანამედროვე სახით (სახელდებებით, რიცხვ-მნიშვნელობებითა და დაღებებით) ძვ.წ.ად. 2200 – 1000 პერიოდშია შექმნილი;

8. ხელნაწერის დამშიფრავი იოანე-ზოსიმეა; ხელნაწერი შედგენილია დაშიფვრის ხარისხის გათვალისწინებითაც;

9. იოანე-ზოსიმეს ხელნაწერის „ქებაი და დიდებაი ქართულისა ენისაი“-ს გაშიფვრის შედეგების გათვალისწინებით წინარეკრისტიანული საქართველოს ისტორია თავიდანაა გასააზრებელი.

3. ა.ცინცაძე, „ქებაი და დიდებაი ქართულისა ენისაი“, ჟურნ. „კავკასია“, 2011, №1.

ლიტერატურა:

1. ა.ცინცაძე, „მოელის დღესა მას მეორედ მოსვლასა“, 2010.
2. ა.ცინცაძე, „ქართული ანბანის შექმნის საკითხისათვის, ჟურნ. „ლიტ. და ხელ-ა.“, 2011, №3.

მაია ბურამიშვილი

**საქართველოს სამაჭრო-
ეკონომიკური ურთიერთობის
ისტორიიდან**

XVIII საუკუნის II ნახევრიდან სულ უფრო და უფრო ხელშესახები ხდება რუსეთსა და საქართველოს შორის პოლიტიკური ურთიერთობა, რამაც დარიალის გზის გახსნას შეუწყო ხელი. ამას კი წინ უძღოდა ახალშენების გაჩენა ჩრდილოეთ კავკასიის ქალაქებში, განსაკუთრებით ყიზლარსა (1735 წ.) და მოზდოკში (1762-63 წწ.).

ამასთანავე აღსანიშნავია ისიც, რომ რუსეთსა და საქართველოს შორის ვაჭრობის ხელშეწყობის მიზნით XVIII ს. II ნახევარში დარიალის გზით იმპორტირებულ ან ექსპორტირებულ საქონელზე დადებული საბაჟო გადასახადი ირანიდან ან თურქეთიდან შემოტანილი, ან იქ გატანილი საქონლის ბაჟის მხოლოდ 50% იყო.

რუსეთთან ვაჭრობის გაადვილებასა და ხელშეწყობას ისახავდა მიზნად დიფერენციალური საბაჟო ტარიფის შემოღებაც. რუსეთში გატანილ ან იქიდან შემოტანილ საქონელზე ბაჟი 25 კაპიკი იყო, მაშინ როდესაც ჩვეულებრივ (სხვა ქვეყნებიდან შემოტანილ) საქონელზე – 50 კაპ.

რუსეთსა და საქართველოს შორის ვაჭრობის საქმეში დარიალის გზის მნიშვნელობის გაზრდაზე უნდა მიუთითებდეს ის გარემოებაც, რომ XVIII ს. 70-80-იან წლებში დუშეთი და ანანური ქალაქებად იწოდებიან. ერეკლე II-ის ბრძანებით დუშეთი ქალაქად 1784 წ. გამოცხადდა. 1770 წლის დემოგრაფიულ აღწერაში ანანური ქალაქად იხსენიება.

XVIII ს-ის მეორე ნახევარში ჩრდილოეთ კავკასიაში მოსახლე ქართველები რუსეთსა და საქართველოს დაახლოების საქმეში აქტიურად მონაწილეობდნენ და ერთგვარად შუამავ-

ლის როლში გამოდიოდნენ. ამ თვალსაზრისით საინტერესოა 1771 წლის სექტემბრის 19-ით დათარიღებული საბუთები, რომელთა მიხედვითაც მოზდოკში სარჩოს საშოვნელად მიდიან თბილისელი ქართველები და სომხები, აგრეთვე ანანურელი ქალი, რომელნიც თბილისიდან მოზდოკს წაუყვანია იქ მცხოვრებ ქართველს ივანე წიკლაურს. აღწ. I, საქმე №3, ფ. 232.

1771 წლის სექტემბრის 9 დათარიღებულ (დოკუმენტიდან) საბუთიდან ვიგებთ, რომ საქართველოდან მოზდოკს მოსულა თბილისელი სომეხი ოსიპ ივანოვი ძმასთან ერთად. თან აქვს 4 ტომარა ფქვილი.

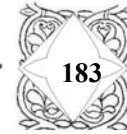
ამავე საქმის გვ. 239. ჩანაწერია მოყვანილი, საიდანაც ვიგებთ, რომ ცხინვალიდან მოსულა როსტომ ზახაროვი და ითხოვს ნაბართვას მოზდოკში დასასახლებლად.

„დარიალის გზას“ დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ ქართველი მეფეები. ისინი ზრუნავდნენ ამ გზაზე ვაჭართა უსაფრთხოებისათვის.

მოვიტანთ რამდენიმე ფაქტს: 1780 წ. ერეკლე II წერილს წერს მოზდოკის კომენდანტს და სთხოვს ვაჭრობის უსაფრთხოების უზრუნველყოფის მიზნით ჯარის სპეციალური ნაწილის გამოყოფას, რომელიც ვაჭრებს დარიალის ციხემდე მიაცილებს. ეს საჭიროს იმიტომ, რომ „ეს გზა ვაჭრებისათვის უფიქრებელი რომ შეიქმნას, მრავალი ვაჭარი დაიწყებს სიარულს და დიდი სარგებელი ექნება ორივე მხარეს“³.

1783 წლის გეორგიევსკის ტრაქტატმა კიდევ უფრო შეუწყო ხელი რუსეთსა და საქართველოს შორის სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობის გაცხოველებას. ტრაქტატის XI არტიკული პირდაპირ მიუთითებდა, რომ „ვაჭრობასა ქართლისა და კახეთისას აქუს თავისუფლებანი, რათა განავაჭროს სავაჭროდ თვისი რუსეთსა შინა და ისარგებლონ მითუე სამართლითა და პატივისცე-

³ ფ. 1007, აღწ. I, ს. 10, ფ. 7.

მითა, რომლითაცა მკვიდრნი რუსეთისანი სარგებლობენ“⁴.

იგივე არტიკული გვამცნობს, რომ ერეკლე მეფე კისრულობს რუსი ვაჭრებისათვის ყოველნაირ ხელშეწყობას თავის სამფლობელოს ტერიტორიაზე:

„ნაცვლად მისსა აღჰსთქუამს მეფეცა განწყობულად თავთა მთავართა მესამზღვრეთა, ანუ მინისტრთა მისისა დიდებულებისათა, ყოველითა ძალითა აღსუბუქებად ვაჭრობისა რუსთასა სავაჭროთა შინა სამფლობელოთა შინა თვსთა, ამისათვის რომელ ვახდა ესეგუარისა ნამდვლისა განწყობისა და ზავის სარგებელთათვის ვაჭრობისათა ადგილი ქონებად შეუძლებელ არს (ესე იგი არს, სხუაგუარ ვაჭრობად შეუძლებელ არს“).

აღმოსავლეთ საქართველოში, კერძოდ, კი თბილისში, ე.წ. „ოსეთის გზით“, რუსეთიდან და ჩრდილოეთ კავკასიიდან იწყეს მოსვლა სავაჭრო ქარავნებმა. „ოსეთის გზა“ ანუ „ასტრახანის გზა“ თანდათანობით ხდება მნიშვნელოვანი სავაჭრო გზა, რომელიც საქართველოს ქალაქებს აკავშირებდა რუსეთთან. ამ გზით „ქართველ ვაჭრებს“ საქონელი მოჰქონდათ ჩრდილო კავკასიისა და რუსეთის სხვადასხვა ქალაქებიდან (თავისთავად ცხადია, საქართველოდანაც გაჰქონდათ საქონელი...).

1781 წ. ერეკლე II წერილს წერს გენერალ-მაიორ ფაბრიციანის, ხაზს უსვამს დარიალის სავაჭრო გზის დიდ მნიშვნელობას, როგორც რუსეთის, ასევე საქართველოსათვის და სთხოვს ჩიმიდან მიზღოკამდე ვაჭრობის უშიშროების უზრუნველყოფის მიზნით სამ ადგილას საგუშაგოების მოწყობას. რადგანაც ყოფილა ვაჭართა ხშირი გაქურდვა დარიალის გზასა თუ რუსეთის ცენტრალურ ნაწილისაკენ მიმავალ გზებზე. ამის დასა-

დასტურებლად ქვემოთ ერთი საბუთი მოგვყავს, რომელიც 1783 წ. 28 ოქტომბრით არის დათარიღებული, საიდანაც ვიკებთ, რომ იმერეთის მცხოვრები კათოლიკე ოვანეს სოლომონოვი ოთხ მეგობართან ერთად გაუქურდიათ ეკატერინოგრადის მახლობლად.

ვაჭრობის განვითარებისა და ხელშეწყობის მიზნით ქართლ-კახეთის სამეფოს მესვეურნი იცავენ ვაჭრების პიროვნებასა და ქონებას ზოგიერთი ადგილობრივი რუსი ხელისუფლის მხრიდან შევიწროებისა და ხელყოფისაგან. ამის თაობაზე საბუთები საკმაოდ ხელშესახებ მასალას გვაწვდიან: საქმე №38, გვ. 124, 233, 234, 285.

1788 წლის 16 აგვისტოს ქართველი ბატონიშვილი მიტროპოლიტი ანტონ ალავერდელი კავკასიის კორპუსის სარდალს, გენერალ-ანჟფეს ტეკელს წერს, რომლითაც იგი ატყობინებს გენერალს ქართველი ვაჭრების მიმართ მოზდოკის კომენდანტის – ტაგანოვის უკანონო მოქმედების შესახებ. იგი კომენდანტის უკანონო მოქმედების აღკვეთას მოითხოვს და მოაგონებს კავკასიის კორპუსის სარდალს 1783 წლის ტრაგატის სათანადო მუხლს, რომლის ძალითაც ქართველი ვაჭრები უფლებით რუს ვაჭრებს უთანაბრდებიან.

1788 წ. 16 აგვისტოსვე პ.ა. ტეკელი მოზდოკის კომენდანტისაგან ახსნაგანმარტებას მოითხოვს ქართველი ვაჭრების შევიწროების თაობაზე.

თბილისელი ვაჭრები ხშირად თვითონვე იცავდნენ თავს: საქმე №20, აღ I. 1783 წ. გვ. 4,5.⁵

მოზდოკში მოვაჭრე სტეფანე აუშტროვის საჩივრის შესახებ. იგი ყაბარდოში გაუძარცვათ. თხოვნა შედგენილია პოტიომკინის სახელზე. წერილები 21 ივლისითა და 30 ივლისით არის დათარიღებული.

როგორც ეტყობა სტეფანე აუშტროვი მოზდოკში საკმაოდ ძლიერი ვაჭარი ყოფილა, რადგანაც მასზე

⁴ გეორგიევსკის ტრაქტატი – ვ. მაჭარაძე, თბ. 1983, გვ. 84.

⁵ იქვე, ს. 20, აღ I. გვ. 4,5.

ბევრი მასალა მოიპოვება საქმეში. პირველად იგი მოიხსენიება 1783 წ. 5 მაისის საბუთში საქმე №18, გვ. 294. აღწ. I; საიდანაც ვიგებთ, რომ ქართველი თავადი აუშტროვი მოზდოკიდან ახმეტაში ბრუნდება.

მოზდოკში ქართველ ვაჭართა საქმიანობის შესახებ ცნობებს მრავალი მასალა იძლევა, რომელიც ფონდის საქმეშია, მათგან განსაკუთრებით აღსანიშნავია 1785 წლის 25 ივლისით დათარიღებული საბუთი, რომელშიც იმ ვაჭრების სახელობითი სიებია მოცემული, რომლებიც მოზდოკის დუქნებში ვაჭრობენ. აღსანიშნავია ის, რომ ეს საბუთი არცერთი მკვლევარის მიერ ადრე გამოქვეყნებული არ ყოფილა.

აღსანიშნავია, რომ ასტრახანის, ყიზლარისა და მოზდოკის გარდა ქართველები სავაჭროდ დადიოდნენ დიდ და მცირე ყაბარდოში, წმ. ეკატერინეს, წმ. გიორგის და ცენტრალური რუსეთის ქალაქებში მოსკოვში, პეტერბურგში და სხვ. აგრეთვე საზღვარგარეთაც გადიან სავაჭრო საქმეებზე.

„ბ-ნ პოლკოვნიკ ივანოვის ბილეთით მოზდოკელი ქართველი სიმონ გრომოვი ამხანაგებთან ერთად გაუშვიათ წმ. გიორგი სახელობის ციხესიმაგრეში სავაჭროდ. თან ჰქონდათ: ბერძნული კაკალი, 40 გოგრა, 2 ფუთი ნესვის ჩირი, 2 ფუთი შავი ქლიავი, 1 ფუთი სახანი, თუთუნი 10 ფუთი, ხიზილალა 4 ფუთი, ხორბლის ფქვილი 5 ტომარა“.

ამავე საქმის გვ. 280 „ბ-ნ პოლკოვნიკ ივანოვის ბილეთით იმავე ციხესიმაგრეში სავაჭროდ მიდის ქართველი – ვესეი ეგოროვი ამხანაგებთან ერთად. გასაყიდად მიაქვთ 4 კასრი თუთუნი, 10 ფუთი ბერძნული კაკალი, 40 მუხა, 2 ფუთი ქალაღლი, 2 ტომარა ხორბლის ფქვილი“.

ქართველ ვაჭართა თვითნებობით უკმაყოფილო ქ. ეკატერინოგრადის ქალაქის თავის მრჩეველ იუსუპოვს, მოზდოკის კომენდანტ – ტაგანოვისთვის შემდეგი სახის წერილი გაუგზავნია:

„Торгующие в здешнем городе Екатеринограде ларские, Моздокские и Тефлиские жители Армеане и Грузины по купеческой комерции здешнему Екатериноградскому купечеству и Мещанству

некоторих состоять доиженными а поотбытии наместничества в город Астрахан ключиня здалжениками никакова расчёту удаляются потом промыслом в городе Моздок, Кизляр безвсякого писменного выда, итем Екатериноградским купцам и Мещанам причиняют немалой убыток в таком благоволите ваше высокоблагородие чрезь кого следует повеля свискав выслать запринотом дабы здешние жители чрез самовольную их отлучку немогли напрасно посвоим камерциам лишится своих долгов до и пред благоволите подобних сему, безписменного выда неучрежденной заставе недопущая к торговле возвращат вздушную город Екатериноград. Августа 22²⁰ дня 1790 года.“

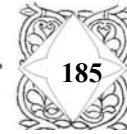
დოკუმენტიდან კარგად ჩანს, რუსეთიდან საქართველოში შემოდოდა როგორც ადგილობრივი – რუსული, ასევე ევროპული (გერმანული, ესპანური, ფრანგული...) საქონელი. როგორც ჩანს, საქართველო, ახლა უკვე რუსეთის საშუალებითაც უკავშირდებოდა ევროპის ბაზარს.

რუსულ საბუთებში მოხსენიებულია ევროპული ქსოვილები: ბრუსელის მაუდი, ესპანური მაუდი, გარნიტური, გერმანული ნემსები, გერმანული დასაკეცი დანები, გერმანული დაჩითული, სახეების ბამბის ქსოვილი.

რუსეთიდან შემოტანილ საქონელს შორის იხსენიება ადგილობრივი წარმოების რუსული საქონელი: ვერცხლით ნაკერი ფარჩა, სათავსაფრე ქსოვილი, მოსკოვური აბრეშუმის თავსაფრები, სელის ქსოვილი, სარკეები, სათითები, რუსული ნემსები, ბეწვეული, საღებავები, პილპილი, დარიჩინი, ვერცხლის დუგმები, სავარცხლები, თავთა...

ჩრდილოეთ კავკასიიდან დიდი რაოდენობით გადმოჰყავდათ ცხენები, შემოჰქონდათ ენდრო.

საინტერესოა რა საქონელი გადიოდა საქართველოდან რუსეთში? ზემოთ მოყვანილი დოკუმენტაციიდან ვიგებთ, რომ იმერეთიდან მოსული კათოლიკე იოსებ მურადოვს მოუტანია 70 ცალი

თახვის ბეწვი, 75 კატის ტყავი, იქ ნაყიდი მელიის 100 ბეწვი, მგლის ტყავი 2, 20 ცხვრის ტყავი.

1780 წ. 14 მარტის ასევე ქ. მოზდოკს შედგენილი საბუთი შემდეგი შინაარსისაა: მოზდოკს მოსულან მცხოვრებნი სომხები გოგია ზურაბოვი, როსტომ გოგიევი, რევაზ გოლიევი და სიმონ სარქისოვი, იარაღით და საქონლით. ისინი თხოულობენ ნებართვას ყიზლარში წასასვლელად. გოგია ზურაბოვს საქონლის გაყიდვის შემდეგ მოზდოკში აღმოაჩნდა სპილენძის ფული 5 მანეთი, 19 მზომა თეთრი მარმაში, 4 წავის ბეწვი, ხოლო დანარჩენებს – ყიზლარში მცხოვრები სომხებისთვის გადასაცემად 42 ფუთი ნედლი აბრეშუმი.

საქართველოდან რუსეთში და ჩრდილოეთ კავკასიაში გასაყიდად გაჰქონდათ ადგილობრივი – ქართული შემახური, ირანული თუ ინდური საქონელი. მარმაში, წავის ბეწვები, ნედლეული აბრეშუმი, ინდური უხეში ჩითი, აბრეშუმის და ნახევრად-აბრეშუმის ქაშრები, მილანური აბრეშუმი, მელიის ბეწვები, რილო, ინდური მარმაში, ოქროსქსოვილები, ხანჯლები და სხვ. ვაჭრები ამ დროს წინანდელთან შედარებით უფრო მეტად ხელს უწყობდნენ ეკონომიკური კავშირურთიერთობის დამყარებას საქართველოსა და მეზობელ ქვეყნებს შორის. საგარეო ვაჭრობა ძირითადად გამოხატავდა ჩვენი ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებას. ეს ჩანდა ადგილობრივი მრეწველობის პროდუქციის გასაღებასა და საქონლიანობის ზრდაში. ვაჭართა „საამხანაგო წიგნებში“ ვხვდებით მითითებებს იმის შესახებ, რომ საქონლის შემოზიდვა და გაზიდვა ხშირად მჭიდრო ურთიერთობაში ურთიერთკავშირში იყო.

თბილისელი ვაჭრები :

1. პეტრე ბორისოვი
 2. ივანე ვახილევი
- იმერეთის ვაჭრები :
3. ბრძენი ეკოსტატი ხანონი
- თბილისელი სომხები :
4. პეტრე გრომოვი
 5. გავრილა ბეჟანოვი
 6. არაქელ პაპოვი
 7. სტეფანე აუშტროვი
 8. ივანე არუთინოვი
 9. დავით გრიგორიევი

ვაჭრობენ საზღვარგარეთისა და ადგილობრივი ნაწარმით

ერთი სიტყვით, საგარეო ვაჭრობა მჭიდროდ იყო დაკავშირებული საშინაო ვაჭრობასთან და ადგილობრივ საქონელწარმოებასთან, რომელიც ამ პერიოდში ასევე გაფართოვდა, ვაჭრების ხელში დიდძალი ფულადი კაპიტალი გროვდებოდა, რაც ბურჟუაზიულ ურთიერთობათა მომავალი განვითარების ერთ-ერთი საწინდარი იყო.

1785 წლის 25 ივლისის სახელობითი სიები

10. ხანატურ პაპოვი
11. გაბრიელ ბეჟანოვი
12. ივანე ალეუევი
13. გურგენ თემოვი
14. ნიკიტა პაპოვი

ვაჭრობენ სხვადასხვა საქონლით

ასტრახანში მცხოვრები :

15. რომის სარწმუნოების მიმდევარი სარქის არაქელევი
- თბილისელი სომხები :
16. ოსიპ ტუტულოვი
 17. ანდრეი კაკალოვი
 18. ივანე ისმაილოვი
 19. სტეფანე ოსიპოვი
 20. მინას ანტონოვი
- ასტრახანში მცხოვრები თათრები :
21. მამედ ულევი
 22. ხადარ ისმაილოვი
 23. ატჟოგერ მამბეტოვი

ვაჭრობენ სხვადასხვა საქონლით ადგილობრივი და საზღვარგარეთის

ლიტერატურა:

1. თსსა დაცული „მოზდოკის კომენდანტის“ ფონდი.
2. ვ. მაჭარაძე, გეორგიევსკის ტრაქტატი, თბ. 1983.
3. Гамрекли В. - Торговые связи Восточной Грузии с Северным Кавказом в XVIII веке II-I, 1977г.
4. Межкавказские политические и торговые связи восточной Грузии с северным Кавказом - В. Гамрекли. тб. 1980 г.
5. Документы по взаимоотношениям Грузии с северным Кавказом в XVIII в. Документы подобрал, подготовил и предпослал исследование В.Н. Гамрекли, тб. 1968.
6. მასალები საქართველოს ეკონომიკური ისტორიისათვის წ. III.
7. დ. კაციტაძე – ახლო აღმოსავლეთის ქვეყნებთან და რუსეთთან საქართველოს სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობების ისტორიიდან (XVII-XVIII სს).

Caucasus via so called “Ossetia road”. “Ossetia road” or “Astrakhan road” is becoming an important commercial road, which connected Georgian towns to Russia.

Data on the activity of Georgian merchants in Mozdok are supplied by various materials, which are kept at the file of “Mozdok Commandant”. Most important of them is a document dated on the 25th of July 1785, where there are the lists of merchants, who carried out commercial activity in Mozdok dukhan. There is a nominal roll of the above merchants in it.

SUMMARY

**MAIA GURAMISHVILI
GEORGIAN COMMERCIAL-
ECONOMIC ISTORIAN**

Political relations between Russia and Georgia has been becoming much more accessible since II half of XVII century, which assisted opening of Dariali Road. This is preceded by arising of settlements in the North Causcous towns, especially in Kizlari (year 1735) and Mozdok (1762-1763).

Georgians residing in South Caucasus actively participated in approaching activity of Russia and Georgia and they played a role of mediator. “Dariali Road” was granted great importance by Georgian Kings; they took care for security of merchants in this road.

1783 Georgiesvki Treaty assisted improvement of trade economic relation between Russian and Georgia much more. Trade convoys came into the Eastern Georgia namely in Tbilisi from Russia and north

ბიორბი კოკოშაშვილი

**ქართული მეომრული კოდექსის
შესახებ**

XVIII საუკუნის ნაწარმოებში „ცხოვრება-ანდერძი“, რომელიც იესე ბარათაშვილს ეკუთვნის, არის ადგილი სადაც ავტორი ლექთა მოთარეშე ჯარის ცხინვალზე თავდასხმას აღწერს. 1758 წელს ლექთა სამიათასიანი რაზმი ჩონჩოლ-მუსას სარდლობით ცხინვალთან ახლოს მდებარე სოფელ ზღუდერს მიაღწა. მაშინდელ საქართველოში ოსმალთა იმპერიის მიერ შეგულიანებულ-დაფინანსებულ ლექთა თავდასხმები ჩვეულებრივ მოვლენას წარმოადგენდა, მაგრამ ამ შემთხვევაში ჩვენი ყურადღება შეტაკების დროს განვითარებულმა, ერთი შეხედვით უჩვეულო მოვლენამ მიიპყრო. იესე ბარათაშვილი მოგვითხრობს, რომ ლექებმა არ იკადრეს ჯარის გარეშე დარჩენილ სამეფო სახლზე თავდასხმა:

„მეფე თეიმურაზ და დედოფალი ანახანუმ სამაჩაბლოს ბძანდებოდენ ...

ლეკი ქსანზე იღვა. მე რომ მიველ, მეორე დღეს სამი ათასი ლეკი მოუხდა ზემო ქართლს, ქციხილვანს. ბატონებს ჯარი არ ახლდათ, ვერ შეეხებენ, ვახტანგის შვილი ეიკილა მოკლეს, სამი-ოთხი სხვა იტანა. ბელადმა თქვა:

– გავეცანეთ, დიდნი კაცნი უჯაროდ არიან, ნამუსი არ არისო.

აღის ციხე აიღეს, მრავალი ტყვე წაიყვანეს, ცეცხლი შეუკიდეს და ისე დაწვეს რაც მორჩა. და მრავალი თავადთა და აზნაურთა ხალხნი დახოცეს და წარიტაცეს“ [1].

საოცარია, რომ ქართლში სათარეშოდ და სამეკობროდ შემოსული ლექები მას შემდეგ, რაც პირველი შეტაკების დროს გაიგებენ, რომ მეფე-დედოფალს ჯარი არ ახლავთ და შესაბამისად დაუცველები არიან, იმის მაგივრად, რომ შექმნილი ვითარება თავის სასარგებლოდ გამოიყენონ და დიდძალი ალაფი ჩაიგდონ ხელში, თავს ანებებენ ბრძოლას და გაეც-

ლებიან იქაურობას, რადგან თვლიან, რომ ჯარის გარეშე მეფე მტერთან შეხმა უნამუსობა იქნება. თუმცა ეს სულაც არ უშლით ხელს, რომ დააწიოკონ მიმდებარე სოფლები, დახოცონ და ტყვედ წაიყვანონ მოსახლეობა და ცეცხლს მისცენ მათი სახლები. ჩანს, რომ ასეთი, ერთი შეხედვით უცნაური ქმედების მიზეზი ნაკარნახევი უნდა ყოფილიყო ძალიან მნიშვნელოვანი იდეოლოგიური მოტივით.

ცნობილია, რომ კავკასიელი ხალხი ბრძოლის დროს ხელმძღვანელობდა გარკვეული ზნეობრივი პრინციპებით, ერთგვარი მეომრული კოდექსით, რომლის დარღვევაც მათ დიდ სირცხვილად მიაჩნდათ. მოთხრობილი ამბავი სწორედ ამ საომარი კოდექსის ცხოვრებაში განხორციელების ნათელი დასტურია. ეჭვგარეშეა, რომ მეომრული ეთიკის პრინციპების ერთგულება და სახელის გატეხვის შიში უფრო ძლიერია და მტკიცეაა გამჯდარი კავკასიელის ცნობიერებაში, ვიდრე ქონების მოხვეჭის სურვილი.

საომარ-საბრძოლო ქმედებებს კავკასიაში სპონტანურობისაგან იცავდა და არეგულირებდა ზეპირ კანონთა კრებული, რომელიც საბრძოლო ეთიკის ნორმების გარდა, მოიცავდა ასევე საყოფაცხოვრებო ნორმათა კომპლექსს. ასეთ კოდექსს საქართველოში „კაცის კაცობის წესები“ ერქვა, კავკასიის ჩრდილო-დასავლეთში – „უერკ ხაბზე“, ჩეჩნეთსა და ინგუშეთში „ყონალალა“. იესე ბარათაშვილის მიერ მოთხრობილი ამბავი სწორედ ასეთი რაინდული კოდექსის ერთ-ერთი მუხლის დაცვის ამბავს გადმოგვცემს.

რას წარმოადგენს ზოგადად კავკასიური მეომრულ-რაინდული კოდექსი და რა სპეციფიკით ხასიათდება ამ კანონის ცალკეული მუხლი? ყაბარდოელი მკვლევარი, ეთნოფსიქოლოგი ბარასბი ბლაჟნიკოვი აღნიშნავს, რომ კავკასიური ეტიკეტით (ქვეყის კოდექსით) ორთაბრძოლის წინ მოწინააღმდეგეებს ერთმანეთისთვის უნდა შეეთავაზებინათ ხმლის პირველი მოქნევა. ამ შემთხვევაში ტიპური არგუმენტაცია იყო: „შენ უფროსი ხარ, ამიტომ შენ დაიწვე“, „ბრძოლაში მე

გამოვიწვიე, ამიტომ პირველი დარტყმის უფლება შენ გეკუთვნის“, „ჩვენს მხარეში შენ სტუმარი ხარ, ამიტომ შენ უნდა დაიწყო“ და ა.შ.

საინტერესოა, რომ დასარბევად მოსული მტერი პირველი შეტევის დათმობის საკითხში სტუმრის სტატუსით სარგებლობს. ამის მაგალითია სვანურ პოემაში „მონადირე შერგილაი“ გადმოცემული ამბავი, სადაც ჩრდილოეთის სტეპებიდან საომრად მოსული თათართა რაზმის მეთაური თუმჯაყიანი პირველი სროლის უფლებას სთხოვს შერგილს:

*„სამ გასროლაზე ერთმანეთს
დავუდგეთ,*

*რომელიც მაშინ მოვერევი,
სადგომზე ფეხს არ გავანძრევთ,
ზურგ შემქცევი ის ვიქნებით.
თუმჯაყიანმა ითხოვა:*

*„პირველად შენ უნდა დამიდგე,
თათარი მოვდივარ შორიდან!
მკერდი მიუშვირა, დაუღვა
უშიშარი ტოტა ჭახანი.
არ ზოგავს, ისარს ამზადებს
თათრის უფროსი თუმჯაყიანი,
გვერდში ჰყავს მხლებელი.“*

პირველი შეტევის მოწინააღმდეგისთვის დათმობის საინტერესო მაგალითია იმერეთის მეფის, სოლომონ პირველისა და აფხაზთა მთავრის, ბექირბეი შერვაშიძის პირისპირ შეტაკება ბრძოლის ველზე რუხის ომის დროს, რომელიც 1780 წელს გამართულა იმერეთის სამეფოსა და აფხაზურ-ჩრდილოკავკასიურ კოალიციას შორის. ამ ბრძოლის ამსახველი პერიპეტები დეტალურად აღუწერია თ. მაგმაძეს (ილია ჭყონიას) XX საუკუნის დასაწყისამდე შემონახული ზეპირთქმულებების საფუძველზე. ჩვენთვის საინტერესო ეპიზოდს ის შემდეგნაირად გადმოგვცემს:

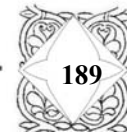
„მეფემ ჭოგრიტით ბექირი მოძებნა და შეუტია. ერთმანეთს ხმლის მოქნევაზე ჩაუჭენეს ცხენები, თვალი თვალს გაუყარეს, მაგრამ არც ხმალი მოუქნევიათ და არც არა უენიათ რა.

მერე მათ კითხეს: რატომ არ შეებითო?

მეფემ თქვა: „არასოდეს შემხვედრია ბექირბეისთანა ვაჟკაცი. იმ წუთს როცა მან რუხის ომში ცხენი ჩამომიჭენა, ისეთი ზავთიანი იყო მისი ვაჟკაციური გაბედულება, რომ საუცხოვოდ მომეწონა და მომესურვა მისი დაახლოვება და სამშობლოსთვის გამოყენება. ვიფიქრე, დღეს თუ სამშობლოს ჭირისუფალთ ხელს უშლის, ხვალ იმავე სამშობლოს მცველად გამოდგება. ამიტომაც შემბრადლა მისი სიყრმე და ვეღარ გავიმეტე გასაფუჭებლათ! შემემართა არა მგონია უმარცხოთ გადავრჩენილიყავ.“

ბექირბეის ეთქვა: „ხმლის მოქნევაზე რომ მიუახლოვდი მეფეს, უფროს-უმცროსობის რიგისამებრ, ჯერ მისგან ველოდი ხმლის პირველს მოქნევას, არც მან ინება შემოტევება, და მეც ისე გამდალა თვალით, რომ აზრათაც არ მომხვლია პირიქით შემებედა“ [2].

კავკასიური საბრძოლო ეთიკის მკვლევარი გიორგი ანჩაბაძე გადმოგვცემს XX საუკუნის ჩეჩნეთში მომხდარ ამბავს, რომელიც რაინდული ეთიკის დაცვის საოცარ მაგალითს წარმოადგენს: ეს შემთხვევა 50-იანი თუ 60-იანი წლების დასაწყისში მომხდარა. ერთმანეთს შეხვედრია ორი მტერი, რომელთაგან მხოლოდ ერთი აღმოჩნდა შეიარაღებული ხანჯლით. მოწინააღმდეგეებმა წილი ყარეს, ვის უნდა ეხმარა პირველს ეს ხანჯალი, და რიგრიგობით დაიწყეს ერთმანეთის ჩეხვა, თანაც ისე, რომ ერთმანეთისთვის იარაღის წვერით ჭრილობა არ მიუყენებიათ. აქ აღსანიშნავია, რომ მთიელთა წესით ხანჯლით მხოლოდ ჩეხვა შეიძლება, წვერით ძველება კი, რაც სიცოცხლისათვის უფრო საშიშია, იკრძალება. ადამიანის სიკვდილი წვერით ჩაცემული ხანჯლისაგან განიხილება, როგორც გამიზნული მკვლელობა და არასოდეს მთავრდება მოსიხლეოა შერიგებით [2].

ამ ეპიზოდების შესწავლისას ირკვევა, რომ პირველი შეტევის დათმობის მოტივი უფროს-უმცროსობის ცნებასთანაა დაკავშირებული. უფროსად მიიჩნევა არა მხოლოდ ასაკით, არამედ წოდებრივად შედარებით მაღალ საფეხურზე მდგომი პირი. მოწინააღმდეგე მხარეებს შორის უფროს-უმცროსობის წესის დაცვის თაობაზე საინტერესო ცნობებს გვაწვდის იტალიელი მისიონერი არქანჯელო ლამბერტი, რომელიც XVII საუკუნის პირველ ნახევარში სამეგრელოს მთავრის, ლევან დადიანის კარზე ცხოვრობდა. ლამბერტის ნაშრომში „სამეგრელოს აღწერა“ არის თავი, რომელსაც „ომის წესრიგი“ ეწოდება. ამ თავში ავტორი მოგვითხრობს ომის წარმოების ქართული წესის შესახებ და სხვა მრავალ ჩვეულებათა შორის აღწერს ბრძოლის დაწყების წინ შესრულებულ მისაღმების რიტუალს. ოდიშის სამთავროსა და იმერეთის სამეფოს შორის გამართული ბრძოლის წინ დაპირისპირებული მხარეები ერთმანეთს ესალმებიან საყვირის დაკვრით:

„საყვირის დაკვრისათვის ასეთ წესს მისდევენ: პირველად დაუკრავენ დადიანის საყვირს, მეორედ გურიელისას, და მესამედ დაუკრავს ლიპარტიანი, ოდიშის უდიდებულესი თავადი. მერე საყვირი ხელიდან ხელში გადადის და ყველანი რიგზე უკრავენ უფროს-უმცროსობის კვალობაზე. თუ შემთხვევა იქნა და დადიანი შეხვდა პირისპირ იმერეთის მეფეს, რომელიც წინად მისი ბატონი იყო, ამ პატივსა კიდევ სცემს დადიანი, რომ თუმცა მტერია მისი, მაგრამ მანამდე არ დაუკრავს საყვირს, სანამ იმერეთისას არ დაუკრავენ.

შემდეგ ამისა ბრძოლა უნდა მოხდეს“ [3].

როგორც ცნობილია ლევან II დადიანის ოცნება იყო იმერეთის სამეფოს დაპყრობა, დასავლეთ საქართველოს თავისი მფარველობის ქვეშ გაერთიანება და მეფობის მიღება. ამ

მიზნით მან 1635 წელს ილაშქრა იმერეთზე, დაამარცხა და ტყვედ ჩაიგდო იმერეთის მეფე გიორგი IV, რომელიც გამოსასყიდის მიღების შემდეგ გაანთავისუფლა. მიუხედავად ამისა ეს ხელს არ უშლიდა ოდიშის მთავარს, რომ ეცნო იმერეთის მეფის, თუნდაც დასუსტებულის, სუბიერენობა და საკადრისი პატივი მიეგო მისთვის მისაღმების დროს უპირატესობის დათმობით.

„ომის ქართული წესრიგი“ ასევე გულისხმობდა დაპირისპირებული ჯარების ხელმძღვანელობას შორის თავაზიანობის ნორმების დაცვას. არქანჯელო ლამბერტი მოგვითხრობს: *„როცა ორი მოპირდაპირე ჯარი ერთმანეთს შეხვდება, მთავრებს ჩვეულებად აქვთ, თუმცა მტრები არიან, ერთმანეთს გასაგრძელებელი სახმელი უთავაზონ. აგრეთვე იქცევიან ერთმანეთს შორის დიდებულები“ [3].*

ასეთი დიდსულოვანი ქმედება არც ჩრდილოკავკასიელი ხალხებისთვის იყო უცხო. ზეპირი გადმოცემების თანახმად ძველ დროში ომის დროს ჩერქეზებს ჰქონდათ შემდეგი ჩვეულება: დღისით ისინი იბრძოდნენ, საღამოს კი მათი წინამძღოლები სტუმრობდნენ ერთმანეთს, ერთიმეორის საპატივცემულოდ აწყობდნენ წვეულებებს და მართავდნენ მოლაპარაკებებს ისე, რომ არ ეშინოდათ ღალატის [4].

უშუალოდ ბრძოლის ველზე მებრძოლები მოქმედებდნენ მორალურ-ზნეობრივ პრინციპებზე დაფუძნებული მთელი რიგი ეთიკური ნორმების დაცვით.

ფეოდალური კავკასიის სამხედრო ეთიკა დამარცხებული მოწინააღმდეგის დანდობას მოითხოვდა. გავისხენოთ თუნდაც ტარიელის შეგონება:

*„ოდეს მტერსა მოერიო, ნულარ მოჰკლავ, დაიყოვნე;
გინდეს სრული მამაცობა, ესე სიტყვა დაიხსოვნე...“*

გარეშე მტრებთან ბრძოლის დროს ყველაზე დიდ სიქველედ არა მტრის

მოკვლა, არამედ მისი წყობიდან გამოყვანა ითვლებოდა. ამის მაგალითია ნიკოლოზ გოსტაშაბიშვილი, რომელიც მოსისხლე მტერს ვაჟკაცობას დაუფასებს და უარს ამბობს სისხლის აღებაზე. მრავალი ქართველი ვაჟკაცის „გამფუჭებელ“ ყიზილბაშს ცხენიდან ჩამოგდების შემდეგ არათუ სიცოცხლეს არ გამოასალმებს, არამედ ფეხზე წამოაყენებს და ასე მიმართავს:

- ნუ გეშინიან, მე თავს არ მოგჭრი. შენი თავი შენის ვაჟკაცობისათვის მიპატიება. ცოდვია შენი გაფუჭება. წადი და ღმერთმა გზა მშვიდობისა მოგცესო.

ყიზილბაშიც თავის მხრივ უფასებს დიდსულოვნებას და ქედს იხრის მხცოვანი მეომრის რაინდობის წინაშე:

- მე სიცოცხლეს თუ ვისგანმე ვინუქებდი, მარტო შენისთანა ვაჟკაცისგანაო, - პასუხობს ყიზილბაში, სალამს აძლევს და მიდის.

როგორც ვხედავთ, არა თუ უბრალო მოშულართან, გარეშე მომხდურებთან თუ მოსისხლე მტრებთან ბრძოლის დროსაც კი აუცილებელი იყო გარკვეული წესების დაცვა. ერთ-ერთ წესს „ახარი“ ერქვა და მისი არსი შემდეგში მდგომარეობდა: ყოველი ბრძოლის დროს თითოეულ მხედარს მხოლოდ თორმეტი მტრის მოკვლის უფლება ჰქონდა ღვთისაგან მინიჭებული და ამ წესის შეუსრულებლობა, ქართველთა რწმენით, უფლისაგან სიცოცხლის წართმევით ისჯებოდა. ხალხური ლექსი „რუსუდანი და დავით ბატონიშვილი“ აღწერს დათუნა ბატონიშვილის ბრძოლას ჯაბაღ-ხანის წინააღმდეგ:

„დათუნა ბატონიშვილმა
გადიცვა სამანქანო.

...
გამეურია ლაშქარსა,
გაანახევრა ჯარიო,
მეხვიდმეტეხედ მივიდა,
დადვა, ჩაავო ხმალიო:
„შამინდევ, ღვთის ბრძანებო,
ოცსა დამიკლდა სამიო“ [5]

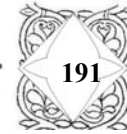
სანამ წესს იცავს დათუნა ბატონიშვილი ღვთის მფარველობით სარგებლობს. მის ჯაჭვის პერანგში ტყვია ვერ ატანს, ისე, რომ თათრებიც კი გააკვირვებულები არიან: „ამას ჰკვირობდეს თათრები, ეს ტყვია რამ იჭირაო, ჯაჭვში მორტყმული ტყვიები ორ ლიტრა გამოვიდაო“. მაგრამ ფიცხელ ბრძოლაში გართული ბატონიშვილი არღვევს უფლის მცნებას და ჩვიდმეტ კაცს გამოასალმებს სიცოცხლეს. შემდეგ უეცრად გონს მოეგება და ღმერთს პატიებას სთხოვს ჩადენილისთვის: „შამინდევ ღვთის ბრძანებო, ოცსა დამიკლდა სამიო“. მაგრამ ღვთისგან განდგომა სისხლისმღვრელი ბრძოლის გამოც კი არავის ეპატიება და დათუნა ბატონიშვილიც თათრის ტყვიით იღუპება: „ერთმა ურჯულო ყაჩაღმა თოფსა დახვია ალიო... გაისახელა თათარმა, წაჰყარა სამანქანო“. ჯაჭვის პერანგი უფლის განგებით კარგავს დამცავ თვისებებს, ატარებს საბედისწერო ტყვიას და ბატონიშვილი იღუპება.

ბახტრიონის ბრძოლის გმირი ზეზვა გაფრინდაული ასე აქებს თავის ხმალს: „ხმალს აქებს გაფრინდაული: თორმეტი მოკვალ ამითა, ავავეს დიდი მინდორი თათრის ხოჯაის ძვალითა, ...“ [5].

ხალხური ლექსი „ხოჯაის მინდი“ ჩვენთვის იმითაც არის საინტერესო, რომ შეიცავს მოტივს ქართული საგმირო ტრადიციისა, რომლის მიხედვითაც ცოდვად ითვლებოდა მტრის რაზმიდან თორმეტ კაცზე მეტის მოკვლა:

მინდის ნუ მახკლავთ ქისტებო,
ხელში მიეცით ხმალია.
ხმალ თუ იხმარას მინდიმა,
შინავ ვაუშვით ხარია.
თორმეტი მოკლა მინდიმა,
დადვა, ჩაავო ხმალია.
არ დაიჯერეს ძაღლებმა,
ლაბახად დადგეს მეკდარია“ [5].

როგორც ჩანს, ქართული ტრადიციით 12 კაცის მოკვლის უფლება სისხლის აღებასთან უნდა იყოს დაკავშირებული. ხევსურები ამ წესს „იოგის თავს“ ეძახიან. სერგი მაკალათია წერდა:

„თუ ხევსური მოკლა არა ხევსურმა, ე.ი. ქისტმა, ფშაველმა და სხვამ, მეშუღლეს მოკლულის ჭირისუფალი დაემუქრება: „რამდენი იოგიც (სახსარი) ჰქონდა ჩემს ძმას, იმდენი კაცი უნდა მოუკლა ჩემს მტერსაო“. ხევსურების წარმოდგენით, ადამიანს 12 იოგი აქვს და ამიტომ მან მტერს 12 კაცი უნდა მოუკლას“ [6]. ამავე მოტივს შეიცავს ლექსი „წოვათას ციხეს აგებენ“:

*„მიდიან ქისტებ, ჩივიან თავიანთ
მკედრების სისხლსაო:*

*– ძველი ყოფილა ნაჭერი, ნაქნევი
თუშის ხმლისაო.*

*ამ ლექსის მამლექსებელი შუა
წყაროში ზისაო,*

*თორმეტ მეც მერგო მარჯვენა მანდ
ნახოც ქისტებისაო“ [5].*

როგორც ვხედავთ ხალხურ ლექსში „ახარის“ წესთან ერთად ლაპარაკია მოკლული მტრისათვის ტროფეის (ფრანგ. trophée) ართმევის ჩვეულებაზე, რომელიც ქართული სინამდვილისთვის გარედან შემოტანილ, უცხო მოვლენას უნდა წარმოადგენდეს. ჩრდილო კავკასიაში XV საუკუნის მეორე ნახევრიდან, როგორც ჩანს თემურ ლენგის ლაშქრობების გავლენით, ფეხს იკიდებს დამარცხებული მტრისათვის საბრძოლო ტროფეის ართმევის ტრადიცია. წესად ჩნდება, კავკასიისათვის აქამდე სრულიად უცხო ჩვეულება, რაც ითვალისწინებს მოკლული მოწინააღმდეგისათვის თავის, ან მარჯვენა ხელის მოკვეთას. ამ პერიოდიდან მოკლული მტრისათვის თავის მოჭრა არა თუ შეურაცხყოფად არ ითვლებოდა, არამედ განიხილებოდა როგორც აუცილებელი რიტუალი. მაგალითად, ჩერქეზი მეომრები სუფთად იპარსავდნენ თავს და მხოლოდ კეფაზე იტოვებდნენ გრძელ ქოჩორს, რათა მტერს გადავილებოდა მათი მოკვეთილი თავის ხელში დაკავება. (საინტერესოა, რომ ფეოდალურ იაპონიაში ანალოგიური მოსაზრებით აიხსნებოდა სამურაების მიერ უღვაშების ტარება, ვინაიდან იქ მოკლულ მტერს ცხვირსა და ზედა ტუნს

აჭრიდნენ). ჩრდილო კავკასიაში ქრისტიანობის განდევნა და ისლამის დამკვიდრება დიდი სისხლის ღვრის ფასად ხდებოდა. მაჰმადის რჯულთან ერთად ბრძოლის უცხო, შუაზიური წესიც ფეხს იდგამდა კავკასიელი მთიელის ყოფაში [2]. როგორც ჩანს, ტროფეის ართმევის წესს ჩრდილოეთიდან საქართველოშიც შემოუღწევია – შედარებით გვიანდელ პერიოდში აღმოსავლეთ საქართველოს მთაში გავრცელებულა წესი, რომლის მიხედვითაც სავალდებულო იყო მოკლული მტრისათვის მარჯვენა ხელის მტკვნის მოკვეთა გამარჯვების აღსანიშნავად. მოწინააღმდეგისთვის ხელის მოჭრა და ართმეულ იარაღთან ერთად ნაღავლის სახით დაპატრონება სახელის მოხვეჭასთან იყო გაიგივებული. ერთ-ერთი ხალხური ლექსის მთქმელი მტრისათვის ხელის არმოჭრას საყვედურობს ახალგაზრდა მეომარს:

„ვაჟე რას მეუღლიდები,

რა სახელ მაგიტანია?

შენი ცხენი და აბჯარი

ომში როს შავიტანია;

ლეკი როს მაჰკალ ჭარელი,

ხელი როს მაგიტანია?“ [5]

ცნობილია, რომ გვიანი შუა საუკუნეების ხევსურეთში საცხოვრებელი ციხურა სახლის ქავის (გალანის) კედლებზე უკვე ჩნდება, ჩრდილო კავკასიური ციხეების მსგავსად გამოკიდული, მოკვეთილი მარჯვენა ხელის მტევნების მზეზე გამომშრალი, გამხმარი ნაშთები.

„...გივის სიათა წაიდეს,

დაჰკიდეს ციხის თავზედა.

ხელიც მოჭრეს გივისა,

დააკრეს ციხის ქავზედა.“ – ამბობს

ხალხური ლექსი.

სავარაუდოა, რომ ხელის მოჭრის ეს წესი სწორედ ჩრდილო კავკასიიდან, კერძოდ კი დაღესტნიდან უნდა იყოს საქართველოში შემოსული. ასევე ჩრდილო კავკასიიდან – კერძოდ კი ჩეჩნეთიდან და ჩერქეზეთიდან გავრცელებულა საქართველოში ტროფეის

აღების კიდევ ერთი წესი – თავის მოკვეთა. კრწანისის ბრძოლაში ერეკლეს დამარცხების შემდეგ ქართველთა უძღურებით გულმოცემული ლეკები, რიცხვით ათას ხუთასზე მეტნი, მოადგნენ ნორიოს დასარბევად, მაგრამ იძლიერენ ზაალ ანდრონიკაშვილისაგან და უკან დაიხიეს, გაიარეს დიღომი, ავიდნენ დიდგორში და კოთელიას მიაღწიეს: „მუნით წარმოსრულნი მოვიდნენ და დაეცნენ იედიბოლუქსა ზედან დემურჩიასანსა. მაშინ მეფის ძის ძეი დავით იმყოფებოდა ბორჩალოსა შინა. სცნა რა მან, მოკრიბა ბორჩალოველნი ვიდრე ას კაცამდე, ეწია იედიბოლუქსა, სძლო მათ და მიუღო ყოველივე ნატყვენავი. ესრეთ შიშვნეულ იქმნენ ლეკნი, რომელ მოეშთვნენ მტკუარსა შინა უმეტეს სამასისა. და დღესა მეორესა შემოვიდა ტფილისს გამარჯვებული, რომელმანცა შემოიტანა ჯორთა ზედან აღკიდებული საპაღლითა თავნი ლეკთანი. მას ზედან განმხდნენ ტფილისელნი და იწყეს კვალად აოხრებულისა ქალაქისა შენებად“ [7].

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ ტროფეის აღების ტრადიცია მთელ მსოფლიოში უძველესი დროიდან იყო ცნობილი. ჩვენთვის საინტერესოა მარჯვენა ხელის მოკვეთის ტრადიცია, რომელიც ძველი ეგვიპტის მატიანეებში შემოგვინახა. საქმე ეხება ელ-ქაბეში ფარაონთა XVIII დინასტიის დამაარსებლის, იახმოს I აკლდამის კედელზე აღმოჩენილ წარწერებს, რომელიც ძვ.წ.ა. 1500-იანი წლებით თარიღდება. თავის ბიოგრაფიას აღწერს მენინბეთა უფროსი, იახანის ვაჟი, რომელიც იბრძოდა ჰიქსოსების წინააღმდეგ იახმოსის არმიის რიგებში. როგორც წარწერიდან ირკვევა ქალაქ ხატუარიტის ალყის დროს გამოჩენილი მამაცობისთვის ის დანიშნეს საბრძოლო გემზე, იბრძოდა პა-ჯელ-კუს არსზე ავარისის მახლობლად. იგი ამბობს: „მე მივიღე მონაწილეობა ხელნართულ ბრძოლაში. მე ავიღე

ხელი. მომანიჭეს „მამაცობის ოქრო“. ისევ ვიბრძოდი ხელნართულ ბრძოლაში. ავიღე ხელი. მეორედ მომანიჭეს „მამაცობის ოქრო“. ამ შემთხვევაში ხელის აღება უნდა ნიშნავდეს ერთი მტრის მოკვლას, რადგან ცნობილია, რომ ეგვიპტელები ტროფეის სახით და თავისი გამარჯვების დასტურად დამარცხებულ მტერს აჭრიდნენ მარჯვენა ხელის მტევანს.

შესაძლებელია იმ შორეული ეპოქის გამოძახილი იყოს მარჯვენა მტევნის მოკვეთის ტრადიციის დამკვიდრება ჩვენი მეზობელი ქვეყნების სინამდვილეში. თუმცა, შუა საუკუნეების კავკასიური ტრადიციული სამხედრო ეთიკა კრძალავდა მოკლული მტრის გვამის შეურაცხყოფას. საქართველოში ეს ნორმა იურიდიულადაც იყო გაბაგრებული. მაგალითად, ვახტანგ VI-ის კანონებით ნებადართული იყო ბრძოლაში მოკლული მტრის ცხენ-იარაღისა და სამკაულის დაპატრონება, მაგრამ იკრძალებოდა გვამის გაშიშივლება. კერძოდ, სამართლის წიგნში ნათქვამია: „*მოკლულს კაცს არას გზით ნიფხავი და პურანგი არ გაეცრცეების და ნურცავინ ხელს მიყოფს, თვარა კანონი აქვს; და თუ ვინმე იკადროს ამის ქნა, მათი უფროსი ნუ აქნევიანებს*“ [2].

საქართველოს მთაში ხელის მოკვეთის წესი უღირს ქმედებად იყო მიჩნეული. ყოველ შემთხვევაში, ერთ-ერთი ხალხური ლექსის გმირი მოკლული მტრისათვის ხელის მოჭრის ჩვეულებას ხევსურთათვის არატრადიციულ და საძრახის საქმედ მიიჩნევს, რისთვისაც თანამებრძოლითა გაკვირვებას იმსახურებს:

„ – *ომშია ნასკვაურისძე,
მავის გამოსვლა გძლად არსა,
ლეკსა ხოცს, ხელს კი არა სჭრის:
„ხევსურის წესი არ არსა“.*
*ხელ მასჭერ, ნასკვაურისძე,
– უხელოდ სახელ არ არსა*“ [5].

როგორც სჩანს ნასკვაურისძემ იცის ძველი ადათი და მისი დაცვა სახელის მოხვეჭაზე უფრო მნიშვნელოვან

საქმედ მიანჩია. „ასეთი ტრადიცია ხევსურებს არ ჰქონიათ. მკლავის, თავის მოკვეთის და საფლაგზე დაკვლის წესს ხევსურთა მეზობლები მისდევდნენ და მათი გაგლენით ხევსურეთში მოწინააღმდეგისთვის მარჯვენა ხელის მტევნის მოკვეთის მხოლოდ რამდენიმე შემთხვევაა ცნობილი და ისიც, როგორც გადამთიელ მტერზე შურისძიების, მისი მოკვლის დამამტკიცებელი საბუთი (ნივთმტკიცება) და არა როგორც ჩვეულება“ [8] – მიანჩია მკვლევარ შოთა არაბულს.

თუ პატიოსანი ბრძოლის დროს მოკლული მტრისთვის ტროფეის ართმევას რაღაც გამართლება შეიძლება კიდევ ჰქონოდა, ყოვლად უღირს და დაუშვებელ საქციელად მიიჩნეოდა დედაკაცისთვის ხელის მოკვეთა. ხალხური გადმოცემა „ბაცალგაის მოკვლა“ სწორედ ასეთი უღირსი საქციელის ჩამდენს ასხამს ლაფს და მის დაღუპვას უფლის მიერ სამართლიანობის აღდგენად მიიჩნევს. „ღიაცისად ხელ მაუჭრავ ბაცალგას, როსაც ის ბაცალგა მაუკლავ მიცუელთ, ხელ ჯიბანი ამასჩენივ ღიაცისაი“:

*„ჭალაჩი მეგლთა შახეუელეს
მაგ ბაცალგაის მკვდარზედა:
მაგას რო ხორცი ხქონია,
კბილი არ მიდის ძვალზედა!“
ღიაცის ხელის მამჭრელო,
ღმერთმ გიყვა სამართალზედა!“* [5]

საერთოდ კავკასიელი მთიელი-სათვის ყოვლად დაუშვებელი იყო დედაკაცის მოკვლა, თუნდაც ის მოსისხლე მტრის ოჯახის წევრი ან მისი გვარისა ყოფილიყო. ამის გამო, მოსისხლეობის დროს, დილით სახლიდან ჯერ ქალი გამოვიდოდა, არემარეს მოათვალიერებდა, იქაურობას კარგად გაჩხრეკდა და თუ ჩასაფრებულ მტერს ვერ შენიშნავდა კაცებს შეატყობინებდა, რომ უშიშრად შეეძლოთ გამოსვლა. ხევსურული ტრადიციის მიხედვით სისხლის აღების დროს ასევე არ შეიძლება „უნიფხოსა“ და და მოხუცის მოკვლა. სერგი მაკა-

ლათია წერდა: „მეშუღლე ხევსური ცდილობს თავის მტერს მოუკლას სახელოვანი და გულით საყვარელი პირი, რაც თემშიც სასახელოა. ბეჩავზე და სნეულზე შურისძიება აქ სირცხვილია. ქალებზე და სამოც წელს გადაცილებულ მამაკაცზე შურისძიება და მოკვლაც სირცხვილად ითვლება, არც „უნიფხვო“, ე.ი. 12 წლის ქვემოთ ასაკის ვაჟზე შეიძლება სისხლის აღება“ [6].

სოფელ ამაღას ერთხელ ქისტის ლაშქარი დასცემია. ქარხათ ქალი, ბუბა, რომელიც იმ დროს შინ მარტო ყოფილა, არ დაბნეულა, მამის ტალავარი ჩაუცვამს, მამისავე ხმალი აუღია და მტერს შეებმია. უთანასწორო ბრძოლაში ბუბა დაღუპულა. ჩაჩქანი თავიდან მოსძრობია და თმები გადმოშლია. ქისტებს რომ დაუნახავთ ვისთან ჰქონიათ საქმე, მკვდრისთვის დიდი პატივი მიუგიათ: ხმალი და ჩაჩქანი მიცვალებულის გვერდით დაუწვევიათ და „აისრ გაუწირავთ“ (ასე დაუტოვებიათ). მოკლული მტერი ქისტებს თავისი მკვდრისთვის არ შეუწირავთ, – „რომ იქ უზიდოს წყალია, მსახურად ჰყავდეს, მორჩილად და გაუბანდოს ჯღანია“... რომ მოკლული ქისტებმა თავის მკვდრებს არ შესწირეს, ეს ყველაზე დიდ პატივად ითვლებოდა თურმე ქისტებში [9].

მკვდრისთვის მოკლული მტრის შეწირვის ტრადიცია დამარცხებული მტრისთვის პატივის მიგებასაც გულისხმობდა.

აკ. შანიძე შენიშნავს: „ბესარიონის (ბესარიონ გაბური) ცნობით, ახალა ჯაბუშანურს ორი შვილი დაუხოცავს ახდოლა გომტიკაურისათვის და უკანასკნელს სისხლის ასაღებად მზირი წამოუყვანია საარხვატოდ და ჩაუსხამს არხოტის ჭალაში, ჯარაის წყაროსთან, რომელზედაც არხოტივნებს საბოსლო ტანიეს გზა აქვთ. ამ დროს ს. ჭიმლიდან აღუდაური და მინდია, ძმები, ხეების საჭრელად წასულან ჯარაის წყაროზე. თუმცა ისინი ახდოლას

მესისხლენი არ ყოფილან, მაგრამ ახლოლას უთქვამს: „სულ ერთია, მე რა ვისა მემართა, რომ შვილნი გამიწყვიტნეს“-ო და დაუხლიათ თოფები. მოჰხვედრია მინდიას და წაქცეულა. ძმა ალუდაური კი გადაამხტარა „ხუთ საუან წყალზე“ და დასდევნებია ქისტებს და მოუკლავს „ძმის მეხელე“ (ძმის მომკლავი) ახლოლა. თვითონაც მოჰხვედრია ტყვია, მაგრამ საპირის-წამლეს გადაურჩენია. დაბრუნებულ ალუდაურს მინდია კიდევ ცოცხალი დაჰხვდომია. ამასობაში არხოტში ხმა გამტყდარა და მღვეარი წასულა, რომელიც სისხლის კვალს დაჭრილ ახლოლამდი მიუყვანია. ალუდაურს ყური მოუთლია ახლოლასთვის და თავისი ძმის უმცროსობა უთქვამს. ხალხს შემდეგ თოფები დაუყრია ქისტისათვის და მოუკლავთ, მიუხედავად ალუდაურის ხვეწნისა: „უსაკადრევოდ ნუ გახდითავ უსაკადრევოდ გახდილი არ მინდავ ძმისავ უნცროსადავ“ [5]. ხევსურთა შეხედულებით თანასწორ ბრძოლაში დამარცხებული მტერი, იმქვეყნად მოხვედრის შემდეგ, ვაღდებულია სისხლის ამღების მიერ შესახელებულ ბრძოლაში დაღუპულ ვაჟკაცს ემსახურებოდეს. ამ წესს „უმცროსობას“ უწოდებენ. მესისხლეობის ეთიკური ნორმების დარღვევა, ანუ „უსაკადრევოდ გახდა“ შეუძლებელს ხდის „უმცროსობის“ საპატიო წესის შესრულებას. ამ შემთხვევაში „უნცროსობის“ დარღვევა მომაკვდავი ქისტის თოფებით დახრეტას გამოუწვევია, რადგან ხევსურული ტრადიციით დაუშვებელია მძიმედ დაჭრილი მტრის მოკვლა.

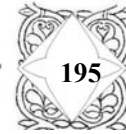
საქართველოში დამკვიდრებული საბრძოლო ეთიკის მიხედვით არ შეიძლებოდა ჩაძინებულ მტერზე თავდასხმა. აკაკი შანიძეს არხოტში ჩაუწერია ერთი ხევსურული „ანდრეზი“, რომელიც ვეფხისა და მოყმის ცნობილი ეპოსის რეალურ ამბავს ასახავს: „...კილდეს (ხიტადეს) ვეფხვ ჩამოსულ ხალხის სადენნი, ხალხ არ უტევაგ,

სრუ უწოცავ, ვისაც გაუვლავ, კაცი და დიაცი. ერთ კაც ყოფილ, მგელა ყურაულისძე, ჩაუვლავ ჩასცილებივ ვეფხვი მძინარ ყოფილა. მგელას არ უკადრებავ მძინარის ვეფხვის მაკვლა. ბარგი აუკიდებავ, ამოსულ, ბარგ დაუდებავ, მაშინ: შე, ძაღლო, უძახებავ, რას უგდიხარ ამაშიგაო? მგელა მოვიდა, ადგაო. გაუგონებავ ვეფხვს, წამამდგარა, მაუქნევაგ ტოტი, თავი დაუკრავ და ტვინზეით სრუ ძვალ ამაურიდებავ. მგელას ამაუვლავ ჳმადლი და ტოტისად დაუკრავ და მაუგლეჯიებაგ ტოტი. ის ვეფხვ იქავ მამკვდარ და მგელა შინ მასულ და იქ მამკვდარ“ [5].

ხალხურ ლექსში „მარხვა გაბრიდის ამბავი“, გამოთქმულია სინანული იმის გამო, რომ ქისტს მუხანათურად მოუკლავს მძინარე თუში გმირი მარხვა გაბრიდი:

*„მანდ მარხვას დასძინებია
დამშერალს დაღალულს მთებზედა.
ქისტო, რათა ხელავ მძინარსა,
რად არ აღვიძებ ცდაზედა,
თუშ იყო, წამოიღვიძებდ,
ადგებოდ ხანჯრის ტარზედა“* [5].

საუკუნეთა განმავლობაში კავკასიაში მოქმედი სამართლიანი ბრძოლის ტრადიცია ითვალისწინებდა ძლეული მოწინააღმდეგის სიცოცხლის დაცვას. ჩერქეზული „უერკ ხაბზე“, ვაინახური „კონალ ალა“ და ქართული „კაცის კაცობის წესები“ დაუშვებლად მიიხნევენ დამარცხებული მტრის სიცოცხლის ხელყოფას. შოთა რუსთველის სიტყვები „ოდეს მტერსა მოერიო, ნულარ მოჰკლავ, დაიყოფნე“ სამამაცო ზნეთა საუკეთესო გამოხატულებად უნდა ჩაითვალოს. იგივეს ქადაგებდა რაინდული კოდექსი „უერკ ხაბზე“, რომლის მიხედვითაც უღირს ქმედებად ითვლებოდა ბრძოლის დროს უიარაღო ან დაჭრილ-დაუძღურებულ კაცზე თავდასხმა. ასეთი საქმის ჩამდენი თანამებრძოლთაგან გააკიცხვას იმსახურებდა, მას კაცობას დაუწუნებდნენ და დედაკაცს შეადარებდნენ.

ქართული და ჩრდილოკავკასიური საბრძოლო-ეთიკური ნორმების შედარებისას დიდ მსგავსებასთან ერთად საგულისხმო განსხვავებებსაც აღმოვაჩინეთ. ასე, მაგალითად ლორერს (ნ.ი. ლორერი იყო დეკაბრისტი, რომელიც გადასახლების შემდეგ მონაწილეობდა რუსეთ-კავკასიის ომში) ყურადღება მიუქცევია მთიელთა ქცევის ერთი უცნაურობისათვის, როდესაც ისინი დახოცილი ჩერქეზი მეომრების გვამებს ტვირთავდნენ. მან შენიშნა, რომ მთიელებმა შეარჩიეს მხოლოდ ტყვიით დაღუპულთა გვამები. საქმე იმაშია, რომ ძველი ჩერქეზული ჩვეულებით მთიელს არ ჰქონდა მორალური უფლება დამარცხებულიყო ხელჩართულ ბრძოლაში, განსაკუთრებულ სირცხვილად კი ცივი იარაღით ზურგში მიღებული ჭრილობა ითვლებოდა.

მოწინააღმდეგისთვის ზურგის ჩვენება ასევე გააკიცხვას იმსახურებდა ქართული საზოგადოების მხრიდანაც, მაგრამ ამავე დროს უღირს ქმედებად ითვლებოდა რეტირებული მტრისთვის ზურგში ჭრილობის მიყენება. ყოვლად დაუშვებელი იყო მოწინააღმდეგისთვის ზურგიდან შეტევა და მისთვის ჭრილობის მიყენება. თუ მეტოქე ბრძოლის დროს მოშუღარს ზურგს შეაქცევდა, ადარ დასჭრიდნენ, რადგან ასეთი ჭრილობით თუნდაც მოსისხლე მტრის მოკვლა სიმბოლურად ითვლებოდა და თემისგან გააკიცხვას იმსახურებდა. გამოდის, რომ ქართველი კაცი ვალდებული იყო თანაბრად ეზრუნა როგორც საკუთარი, ასევე მოსისხლე მტრის ღირსების დაცვაზე. ქართული საბრძოლო-ეთიკური ნორმების კომპლექსი, რომელიც „კაცის კაცობის წესების“ ძირითად ნაწილს შეადგენს, თანაბრად ითვალისწინებდა მოწინააღმდეგის ღირსების დაცვასაც, რაც ამ უკანასკნელის გაცილებით მაღალ მორალურ დონეზე მეტყველებს „უერკ ხაბუხსა“ და „ყონაღალასთან“ შედარებით.

ბრძოლის ველზე გამოვლენილი რაინდული თვისებების გამო ქართ-

ველი მეომრები ძველი სამყაროს ყველაზე ჰუმანურ მეზობლებად იყვნენ აღიარებული. XIII საუკუნის არაბი ავტორის, იბნ ალ-ასირის ცნობით, მუსლიმები ქართველებს „ყველაზე კეთილ მტრებად“ მიიჩნევდნენ, რადგან ისინი გამარჯვების შემდეგ მოსახლეობისაგან მხოლოდ ხარკს იღებდნენ და მოსახლეობის დაჩაგვრას თავს არიდებდნენ. საუკუნეების განმავლობაში ჩამოყალიბებული ბრძოლის ქართული წესი მეომარს ავალდებულებდა მუდმივად დაეცვა სამშობლოს პრესტიჟი.

ცხადია, რომ გარეშე მტერთან ბრძოლა პირველ რიგში საზოგადოებისა და ქვეყნის ინტერესების დაცვას ემსახურებოდა. ასეთ ბრძოლებში უკან დგებოდა ოჯახური და პირადი ინტერესები, რასაც ხშირად მეომრის მხრიდან შეგნებული თავგანწირვის მაგალითებიც მოჰყვებოდა ხოლმე. მაგრამ საზოგადოებრივ ინტერესებზე ზრუნვას და სათემო ღირებულებების დასაცავად საკუთარი ინტერესების დათმობას სჭირდება აღზრდა, რაც უმთავრესად შინაური შუღლის პირობებში იყო შესაძლებელი. შინაური შუღლის დროს ხევსური ბლაგვწვერა მახვილს (დაშნას, ხმალს) ხმარობდა, ხანჯალს ერიდებოდა, რადგან შეიძლება მოწინააღმდეგეს ან გამშველებელს შემთხვევით წვერით მოხვედროდა. მოწინააღმდეგეს მძიმედ არ დაჰკრავდა, ნაჭრევი (ჭრილობა) მსუბუქი უნდა ყოფილიყო, ისეთი, რომ მასში თმის ღერი ძლივს მოთავსებულიყო და მხოლოდ სისხლის ნამი გამოსულიყო. მოწინააღმდეგის მძიმედ დაჭრა დიდი სირცხვილი იყო. შუღლშიც დარბაისელნი უნდა ყოფილიყვნენ, არ აჩქარებულყვნენ, „გონთით არ გამოსულიყვნენ“, ჭრილობას და სისხლს არ უნდა გაეავებინა. თითოს რომ დაჰკრავდნენ, მახვილს ჩააგებდნენ, „ხმალმა გაძლოა არ იცის, მუღამ მშიერიას“ – იტყოდნენ [9].

ხევისურეთში შინაური შუღლის დროს მიყენებული ჭრილობა ხორბლის ან ქერის მარცვლით იზომებოდა და „დრამის“ გადახდაც მარცვლების რაოდენობის მიხედვით ხდებოდა. ამიტომ მოშუღარები ცდილობდნენ, რომ ერთმანეთისთვის უმნიშვნელო ჭრილობები მიყენებინათ. ამასთან, როგორც ითქვა, დიდი და ღრმა ჭრილობის მიყენება შიშს მიეწერებოდა და დიდი სირცხვილი გახლდათ.

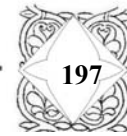
ასევე დიდი სირცხვილი გახლდათ სიმთვრალეში, სასმელის მორევის გამო მომხდარი შუღლი [8].

ყოველად დაუშვებელი იყო შინაური შუღლის დროს დამარცხებულისათვის იარაღის აყრა (რა თქმა უნდა ეს შეხლულდა არ ვრცელდებოდა გარეშე მტერზე, თუმცა იყო შემთხვევები, როდესაც უცხო მტერს ვაჟაკობას დაუფასებდნენ და სიცოცხლის შენარჩუნებასთან ერთად არც იარაღს აჰყრიდნენ). ამ წესზე წარმოდგენას შეგვიქმნის ხევისურეთში სხვადასხვა დროს მომხდარი ორი ამბავი, რომელიც ზუსტად ასახავს ჩვენთვის საინტერესო ტრადიციას. ეს ისტორია გვიამბო როშკის თემის სოფელ დელისვაკის მცხოვრებმა, ივანე ბურდულმა: როშკის და დელისვაკის გზაზე ერთმანეთს ორი მოშუღარი შეხვედრია. ერთი მათგანი ფარხმლით ყოფილა ხევისურთა ჩვეულებისამებრ შეიარაღებული, ხოლო მეორე მათგანს, დელისვაკის მცხოვრებს, ხელში მხოლოდ ხელჯოხი სჭერია. ტრადიციის მიხედვით ორი მოშუღარის პირისპირ შეხვედრა აუცილებლად შეტაკებით მთავრდებოდა და გრძელდებოდა ერთ-ერთი მათგანის სისხლის დაღვრამდე, თუმცა ამ კონკრეტულ შემთხვევაში ერთ-ერთი მეტოქის უიარაღოდ ყოფნა ამ ბრძოლის გადავადების შესაძლებლობასაც იძლეოდა. მიუხედავად ასეთი ვითარებისა შეიარაღებულმა ხევისურმა ყურადღება არ მიაქცია მეტოქის დაჩაგრულ მდგომარეობას, თან მეშველიც არ გამოჩნდა და გაიმართა ერთი

შეხედვით უთანასწორო ბრძოლა. ხელჯოხით შეიარაღებული დელისვაკის მცხოვრები კარგი ვაჟაკი და ძლიერი მებრძოლი გამოდგა და თავისი მეტოქე, მიუხედავად მისი უპირატესობისა, ადვილად დაამარცხა, აჰყარა ფარხმალი და ისე გამოუშვა სირცხვილნაჭამი [10].

მეორე მსგავსი შემთხვევა მოხდა სოფელ კორშაში, XX საუკუნის 70-იან წლებში. სოფლის სასადილოში სუფრასთან ისხდნენ ბარისახოს ინტერნატის მოსწავლე უფროსკლასელი, 15-16 წლის ასაკის ოთხი ყმაწვილი და, რა თქმა უნდა, თავისი ასაკის შესაბამისად მხიარულობდნენ. ამ დროს დარბაზში შევიდა სოფლიდან ქალაქში მიმავალი, ერთ-ერთი ახლო მდებარე თემის მკვიდრი, შუა ხნის მამაკაცი, რომელიც თავისი მძიმე ხასიათით იყო ცნობილი. ამ კაცმა საკმაოდ უხეში ფორმით მოსთხოვა იქ მყოფ ახალგაზრდებს, რომ ჩუმიად ყოფილიყვნენ, რითაც მათი გაღიზიანება გამოიწვია. შელაპარაკებას მოჰყვა ჩხუბი ამ კაცსა და ერთ-ერთ მოზარდს შორის, დაპირისპირება სასადილოს გარეთ გაგრძელდა და საქმე იარაღზეც მიდგა. მამაკაცს ჰქონდა დიდი სანადირო დანა და დააპირა მისი გამოყენება. თუმცა მისი მოწინააღმდეგე ნაფარჯიშევი იყო კრივში და კარგი ფიზიკური მონაცემებითაც გამოირჩეოდა, ისე, რომ მოახერხა ამ კაცისთვის დანის წართმევა და კარგადაც სცემა. შემდეგ კი, რადგან იცოდა თავისი მეტოქის ხასიათი და ფიქრობდა, რომ იგი მაინც შეეცდებოდა შუღლის გაგრძელებას და შეიძლებოდა იარაღი ისევ გამოეყენებინა, დანა ელექტროგანათების ბოძის ბეტონის საყრდენსა და ხის ძელს შორის შეარჭო და გადატეხა [10].

ეს ორი ამბავი იმით ჰგავს ერთმანეთს, რომ ორივე დაპირისპირებისას უიარღო მოშუღლარმა, მიუხედავად მეტოქის უპირატესობისა, მოახერხა გამარჯვების მოპოვება, რის შემდეგაც

განაიარაღა თავისი მოწინააღმდეგე. თანაც ორივე შემთხვევაში შუღლის წამომწეები უკეთ შეიარაღებული პირი გახლდათ. ამ ორი ამბის დასასრულიც ერთმანეთის ანალოგიურია. როგორც მოსალოდნელი იყო შუღლის საქმე ტრადიციისამებრ ხევესურული რჯულის წესებით გაირჩა. „კითხულმა“ კაცებმა (ხევესურული რჯულის მცოდნე ხალხმა, რომლებიც სადავო საქმეებს არჩევენ) ორივე შემთხვევაში ბრძოლაში გამარჯვებული დაადანაშაულეს და შესაბამისი „დრამის“ (ჯარიმის) გადახდაც დააკისრეს. ერთი შეხედვით ასეთი გადაწყვეტილება თითქოს გააკვირვებს უნდა იწვევდეს ყველა საღად მოაზროვნე ადამიანში, მაგრამ როდესაც „რჯულის კაცების“ მოქმედების მოტივს ჩაწვდებით ყველაფერი თავის ადგილზე დადგება. საქმე ის გახლავთ, რომ ხევესურული რჯულის მიხედვით თანა-მემამულის უიარაღოდ დატოვება, თუნ-დაც ის მოსისხლე იყოს, არაფრით არ შეიძლება (თუ რა თქმა უნდა ის უცხოტომელი მომხდური არ არის), ხევესური ყოველთვის მზად უნდა იყოს უცხოტომელთა თავდასხმისათვის, გზაზე მიმავალს შეიძლება მტერი დაესხას თავს, თავდასაცავი კი არაფერი ექნება. „გამარჯვება და სახელი ისედაც შენი იყო. იარაღს რაღას ართმევი, როგორ დატოვე კაცი უიარაღოდ“ – იყო ნათქვამი საქმის გარჩევის დროს.

საინტერესოა ხევესურული რჯულის აღნიშნული წესის შედარება ჩრდილოეთ კაკასიაში მოქმედ ეთიკურ ნორმებთან, რომლის მიხედვითაც გამარჯვებული უფლებამოსილი იყო იარაღი აეყარა დამარცხებული მტრისათვის. ჩერქეზ დიდებულთა შორის დუელის ერთ-ერთი მოტივი უკავშირდებოდა ღირსების გრძნობას. როგორც წესი, ასეთი დუელი, ერთ-ერთი მოწინააღმდეგის სიკვდილით მთავრდებოდა, რადგან გამარჯვებულს შეეძლო ისევე მოქცეოდა დამარცხებულს, როგორც მოკლულს, ანუ აეყარა მისთვის

აბჯარი და წაერთმია იარაღი. დამარცხებულისთვის იარაღის დათმობა დაკავშირებული იყო პატივის აყრასა და, შესაბამისად, უდიდეს სირცხვილთან. ღირსების დაკარგვას კი მებრძოლი უეჭველ სიკვდილს ამჯობინებდა.

გაცილებით მაღალ მორალურ-ეთიკურ ღირებულებებს ეფუძნება დუელის წარმართვის ქართული წესი, რომელიც გამორიცხავს დამარცხებული მოწინააღმდეგისათვის იარაღის აყრას და ამით მისი ღირსების შელახვას. გამარჯვებული ვალდებულია იმოქმედოს თემისა და საზოგადოების ინტერესების დაცვით და მხოლოდ „სახელს“ დასჯერდეს, წინააღმდეგ შემთხვევაში კი კანონი ითვალისწინებს მნიშვნელოვანი ჯარიმის გადახდას.

ბრძოლის ველზე მოქმედი წესები, რომელთა ავ-კარგიანობას ზემოთ შევეხეთ, ხელს უწყობდა მეომრის რაინდული თვისებების ჩამოყალიბებას. მაგრამ ქართველი მებრძოლის ხასიათის სრულად გაგებისათვის აუცილებელია გავითვალისწინოთ ის ძირითადი ფაქტორი, რაც უდიდესწილად განსაზღვრავდა ამ წესებისადმი უპირობო მორჩილებას. უპირველეს ყოვლისა უნდა გავიხსენოთ, რომ ქართველი კაცის ცხოვრებას იმთავითვე განაპირობებდა რწმენა უზენაესი ძალებისა. მაღალ ზნეობრივ პრინციპებზე დაფუძნებული სამოქმედო კოდექსის თითოეული მუხლი უფლისათვის სათნო მსახურების გამოხატულებად მიიხნეოდა. უფლის ყმა, „მოყმე“ – ასე უწოდებდნენ სარწმუნოების დაცვის სამსახურში მყოფ მეომარს. მთაში ამბობდნენ „ლაშარის ყმას სხვისი ყმობა არ მაუდისო“. ძნელი იყო კარგი ყმის სახელის მოპოვება მთაში. „კაცის კაცობის“ სამოცდასამ მუხლს ბევრი ვერ ასრულებდა და იცავდა მტკიცედ. (ზოგმა თემმა ოცდასამ მუხლამდეც კი დაიყვანა იგი) [8]. უფლის ანგელოზის შემწეობა ბრძოლაში წარმატების უმთავრეს პირობას წარმოადგენდა ქართველი მეომრისთვის. საღაშქროდ

მზადებისას მებრძოლები შვიდ დღე-ღამეს „წმინდობდნენ“, თავს წმინდად ინახავდნენ. ლაშქრობის წინ ქადაგს დასვამდნენ და მისი პირით ხვთის ბრძანებას შეიტყობდნენ. თუ ხატის სურვილი არ იქნებოდა არას გზით სალაშქროდ არ გავიდოდნენ, რადგან ანგელოზის შეწვევის გარეშე ხელი არ მოემართებოდათ და აუცილებლად დამარცხდებოდნენ.

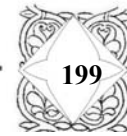
ბრძოლის დროს აუცილებელი იყო გარკვეული ეთიკური ნორმების დაცვა, რომლებიც ასევე ქადაგის მეშვეობით უზენაესის მიერ იყო მეომართათვის ბოძებული. ეთიკური ნორმების დამრღვევი უფლის რისხვას იმსახურებდა და აუცილებლად დაისჯებოდა. ბრძოლაში გამარჯვება ამ ზნეობრივი პრინციპების დაცვისათვის მიღებული ჯილდო გახლდათ, დამარცხება კი „უგვანი საქმის“ ჩადენისათვის მიღებული სასჯელი. მატიანე ქართლისა გარეშე მტერთა მიერ ქვეყნის აკლებას ღმრთის განგებასა და ერის ცოდვათა მატებას მიაწერს: „ხოლო ამიერიტგან იწყო შემცირებად მეფობამან დიდთა მეფეთა ხვასროანთამან. ...რამეთუ განგებითა ღმრთისათა სიმრავლისათვის ცოდვათა ჩვენთასა განდიდნა ნათესავი აგარიანთა. და განეფინა ქადაგება მაჰმად უსჯულოსა და მრავალი ერი შეუდგა მას“ [11].

ბრძოლაში ნებისმიერი გამარჯვება ჩვენს წინაპრებს უფლის წყალობად მიაჩნდათ. ბაგრატ ბატონიშვილი თეიმურაზ II და ერეკლე მეფის ყოველ გამარჯვებას ღმერთის ნებას უკავშირებს. 1753 წელს აჯი ჩალაბმა, შაქელმა ქეთხუდმა, შირვანის, ნუხისა და შამახის მპყრობელმა, შეჰყარა შაქის, შირვანის, განჯის, ყარაბაღისა და დაღესტნის მხედრობა და წამოემართა ქართლის დასაპყრობელად. თეიმურაზ მეფემ შეკრიბა კახელთა და ქართლელთა ლაშქარი და ბაიდარს მდგომს აჯი ჩალაბს მიუხდა. „მხილველი აჯი ჩალაბი აიყარა და უპუნ იქცა შიშენული. ქართველნი უკან

შეუდგნენ, ეწივნენ ზაგმის წყალზე შამშადინში, შეიბნენ, მოსცა ძლევა ღმერთმან ჩვენთა მეფეთა, აოტეს აჯი ჩალაბი მხედრობითა, მოსწვიტნეს ურიცხნი ლეკნი და ტყვე ჰყვეს და ალაფი მათი აღიღეს და დევნა უყვეს ვიდრე განჯადმდე, რომელნიცა მცირედნილა განერნეს ლეკნი, და შემოიქცეს მეფენი გამარჯვებულნი.“ „წელსა 1755 ხუნძახის ერისთავი მუცალი ჩამოვიდა შეკრებული სრულის დაღისტნის რჩეულის ჯარით, შიგნით კახეთი შემოვლო, თიანეთზედ გარდავიდა და მჭადის-ჯვარს შემოადგა. მეფემან თეიმურაზ და ირაკლიმან მცირედის სპითა მიუჭდნენ მჭადისჯვარს მუცალის. შეიბნენ. მოსცა ძლევა ღმერთმან მეფეთა ჩვენთა, აოტნეს ლეკნი, მოსწვიტნეს ურიცხნი და ტყვე ჰყვეს უმრავლესნი და შემოვიდნენ გამარჯვებულნი“ [12].

თუმცა იმავე აჯი-ჩალაბის ძესთან ალა-ქიშისთან ბრძოლაში ერეკლე და თეიმურაზი მარცხს განიცდიან უფლისათვის არასათნო საქმის ჩადენის გამო. ერეკლემ თეიმურაზის ნების საწინააღმდეგოდ დაატყვევა მასთან მორჩილებით მისული განჯის, შუშისა და ყარაბაღის ხანები, რითაც უზენაესის წყრომა დაიმსახურა:

„მხილველთა ხანებთა ადრიბეჟანისათა ძლევისათვის აზატ-ხანისა, სთხოვეს მეფესა თეიმურაზს, რათა წარვიდეს მხედრობითა დასაპყრობელად ადრიბეჟანისა და თანა წარიტანოს ესენიცა. თანწმობილი ამას ზედა მეფე თეიმურაზ შთავიდა რა განჯას ძითურთ ირაკლითა, მაშინ მოვიდა წინაშე მეფისა ხანი განჯისა, შუშისა და ყარაბაღისა, გარნა ნებითა მეფისა ირაკლისათა შეიპყრეს ხანნი ესე, თუმცადა არა სადა სწადდა მეფესა თეიმურაზს ესევეთარი უგვანი საქმის ქმნა და ვერცა და აღუდგა ძესა თვისსა. სცნა რა ესე ძემან აჯი-ჩალაბისამან ალა-ქიშიმ, გამოვიდა მტკვარსა, ეკვეთა მეფეთა, რომელთაცა ამხილა ღმერთმან ესევეთარისა

უსამართლობისა ქმნად. და დაყარნეს მუნ პერობილნიცა იგი და ივლტოდნენ, რომელთაცა მიეცათ ფრიადი ნაკლულევანებად. ხოლო იქმნა ესე წელსა 1751, ქ“კს: ულთ:“ [13].

უსამართლოდ წარმოებული ომის თემა ძველი სამყაროს სამხედრო სტრატეგია მსჯელობის საგანიც გამხდარა. ბერძენი სამხედრო სტრატეგის, ონისანდრას ნაშრომში „ღარიგებები მხედართმთავრებს“, რომელიც სამხედრო ხელმძღვანელობის სხვადასხვა საკითხებს ეხება, გადმოცემულია აზრი „ომის შესახებ, რომ საჭიროა ომი დაიწყო სამართლიანი მიზეზით“.

„ომის სამართლიანობისა და არასამართლიანობის მიხედვით ყალიბდება არმიის მორალური სულისკვეთება... სამართლიანობა ეს ერთადერთი საშუალებაა გაამხნევო ჯარი საომარი სიძნელების გადასატანად...“ – წერს იგი [14]. ფეოდალიზმის ეპოქის ერთ-ერთ პირველ სამხედრო-თეორიულ შრომას წარმოადგენს ბიზანტიის იმპერატორის მავრიკიუსის წიგნი „ტაქტიკა და სტრატეგია“. მავრიკიუსი გახლდათ იმპერატორ ტიბერიუსის მთავარსარდალი და მრჩეველი. იგი წარმატებით იბრძოდა სპარსელების წინააღმდეგ, რომლის დროს არ თაკილობდა არავითარ მზაკვრულ მოქმედებას. 582 წელს ტიბერიუსმა დაამტკიცა მავრიკიუსი თავის მემკვიდრედ.

თავისი იმპერატორობის პერიოდში მავრიკიუსმა თეორიულად განაზოგადა თავისი მდიდარი მხედართმთავრული გამოცდილება და ჩამოაყალიბა ომის წარმოების ტაქტიკისა და სტრატეგიის მისეული ხედვის საფუძვლები.

მავრიკიუსისა და მისი მიმდევრებისათვის ომში გამარჯვების მისაღწევად ყველა მეთოდი და საშუალება გამართლებულია. მის ნაშრომში თავმოყრილია ბრძოლის ყველა ვერაგული და სულმდაბლური მეთოდი, რომელიც კი იმ დროისათვის გახლდათ ცნობილი. სამხედრო ხელოვნებას მავრიკიუსი აღიქვამს, როგორც

ემშაკობისა და მოტყუების ხელოვნებას (თანაც უღირსი საშუალებებით). იგი წერს: „თუ მოწინააღმდეგის ჯარი შედგება სხვადასხვა ხალხებისაგან და მათ შორის უთანხმოებაა, მაშინ უნდა გათიშო ისინი ძვირფასი საჩუქრებითა და დაპირებებით, გადმოიბირო წარჩინებულნი. პირდაპირ ეომო მამაც, გულად ხალხებს, – ძალიან საშიშია. ამიტომ მათ წინააღმდეგ უნდა გამოიყენო სამხედრო ხელოვნება, კეთილგონიერებით, ფარული მიდგომით, ეშაკობით და მოტყუებით და არა პირდაპირ, აშკარა შებრძოლებით“.

მისი აზრით ბრძოლების მოგება შეიძლება არა მოწინააღმდეგის ძალებზე უპირატესობით, არა უგუნური მამაცობით, არა ხელჩართული ბრძოლით, არამედ აქ მთავარია „ხელოვნება და გამოცდილება სამხედრო საქმეში“. მავრიკიუსი გვთავაზობს გამარჯვების მისაღწევად ყოველთვის არ მივმართოთ გადამწყვეტ ხელჩართულ ბრძოლას, რადგან ბიზანტიის დაქირავებული არმიის მორალურ-საბრძოლო ღირსებანი მას არა სანდოდ მიაჩნია.

ბრძოლის წინ ჯარისკაცების დასჯას მავრიკიუსი სახიფათოდ თვლის, რადგან მისი აზრით შესაძლებელია განაწყენებული ჯარისკაცი მტრის ბანაკში გადავიდეს.

ყველაფრიდან ჩანს, რომ მავრიკიუსი თითქმის მთლიანად გამორიცხავს ომში მორალურ ფაქტორს [14].

თხზულებათა წინასიტყვაობაში ბიზანტიელი სტრატეგი მიუთითებს, რომ მან გადაწყვიტა დაეწერა ეს შრომები, რადგან დიდი ხანია აღარავინ ზრუნავს სამხედრო ხელოვნებაზე და ყველაფერი დაგიწყებას ეძლევა. „ბევრი ძველი ავტორებისაგან ავიდე, – დასძენს იგი, – ჩემი გამოცდილებაც დაეუმატე, რათა გადმომეცა ომის წარმოების პრინციპები იმათთვის, ვინც გადაწყვიტასამხედრო სამსახურს შესწიროს თავი“. როგორც ჩანს ბიზანტიისა და მისი წინამორბედი რომისა და საბერძნეთისათვის უცხო

არ იყო ბრძოლის წარმართვა უღირსი მეთოდებით და ის გარკვეულწილად წინაპართა სამხედრო ხელოვნების მემკვიდრეობადაც მიიჩნდათ.

სამხედრო ხელოვნების ამგვარი გაგებისგან დიამეტრალურად განსხვავდება ბრძოლის წარმოების საქართველოში დამკვიდრებული ეთიკა, რომელიც ყოველთვის მოიცავდა მორალურ კატეგორიას: სიკვდილით გამოცდა მთელი სიდიადით ავლენდა ადამიანის – მისი ხალხის ღირსებებს.

თავი გასწირო სამშობლოსათვის, რომელიც სიცოცხლეზე ძვირფასია, – აი, შთამაგონებელი ძალა, რაც მასობრივად წარმოშობს ომის გმირებს. ხოლო ვერაგობას, სიმდაბლეს, გაიძვერობას, სიცრუეს და უღმობლობას ბრძოლებში, რომელიც ომის ხელოვნების რანგშია აყვანილი, შეუძლია აღზარდოს მხოლოდ მხდალები, ზნედაცემული ადამიანები, რომლებიც, უწინარეს, საკუთარი სიცოცხლის შენარჩუნებაზე ფიქრობენ [14].

ქართულ ეთნო-კულტურულ სივრცეში მოქმედი ბრძოლის ზნეობრივ ნორმატივთა კომპლექსი, რომელიც „კაცის კაცობის წესების“ შემადგენელ ნაწილს წარმოადგენს, შეიძლება რამდენიმე ჯგუფად დაიყოს. ესენია:

1. გარეშე მტერთან ბრძოლის დროს მოქმედი წესები;

2. შიდა კონფლიქტების დროს მოქმედი წესები;

3. პირადი ღირსების დასაცავად გამართული დუელის დროს მოქმედი წესები და

4. „მესისხლეობის“, ანუ დაღვრილი სისხლისათვის შურისძიების, სისხლის ალების დროს მოქმედი წესები.

პირველი ჯგუფისთვის დამახასიათებელი კანონები გულისხმობს უფლისა და სამშობლოსადმი თავგანწირვას, მტრისადმი ღმობიერ მოპყრობას, „აზარის“ წესის დაცვას, დატყვევებულის პატივისცემას, მოწინააღმდეგის ღირსებაზე ზრუნვას, მოკლული მტრის გვამის შეურაცხყოფის დაუშ-

ვებლობას, თანამებრძოლისთვის თავდადებას, დაღუპული თანამებრძოლის პატივობას.

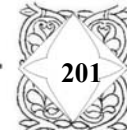
მეორე ჯგუფის კანონთა კომპლექსში შედის წესები, რომელთა შორის უნდა გამოეყოთ პირველი შეტევის შეთავაზების ჩვეულება (უფროს-უმცროსობის, იერარქიული ხარისხის, სტუმრის სტატუსის, დაღლილობის და ა. შ. მიხედვით), მოწინააღმდეგის იერარქიული მდგომარეობის აღიარება რიტუალური მისაღმების დროს, თავაზიანობის პრინციპების დაცვა და დამკვიდრებული ეტიკეტის ერთგულება, პირადი ინტერესების დამორჩილება საზოგადოებრივი ინტერესებისადმი.

პირადი ღირსების დასაცავად გამართული დუელის დროს მოქმედი წესები მოითხოვდა მონაწილე მხარეთაგან ერთმანეთის ჯანმრთელობაზე ზრუნვას – ძლიერი დარტყმების დაუშვებლობას და უმნიშვნელო ჭრილობების მიყენებით დაკმაყოფილებას, „გონით არ გამასვლას“, ანუ მორალურ-ფსიქიკური წონასწორობის სიმტკიცეს, პირველი შეტევის დათმობას შეურაცხყოფისთვის.

სისხლის ალების დროს სავალდებულო იყო უმკაცრესი დაცვა მთელი რიგი აკრძალვებისა, რომლებიც ჩვენ პირობითად მეოთხე ჯგუფში გავაერთიანეთ. ამ წესების მიხედვით დაუშვებლად მიიჩნეოდა სნეულზე, ქალზე, მოხუცსა და 12 წლამდე ასაკის მოზარდზე განხორციელებული შურისძიება.

ზემოთ განხილულ წესთა უმეტესი ნაწილი საერთოა კანონთა ოთხივე მოქმედი ჯგუფისთვის, ზოგიერთი მათგანი კი სპეციფიური ნიშნით გამოირჩევა და მხოლოდ ერთი კონკრეტული ჯგუფისთვისა დამახასიათებელი.

უმართებულო იქნება ვიფიქროთ, თითქოს საბრძოლო მოქმედებები ყოველთვის მაღალზნეობრივი ეთიკური ნორმების დაცვით მიმდინარეობდა. რატომ უნდა ცალკეულ შემთხვევებში

ადგილი ექნებოდა მეომართა მხრიდან უღირსი საქციელის ჩადენის შემთხვევებს, თუმცა ასეთ ქმედებები საზოგადოების მხრიდან მუდამ გაკიცხვას იმსახურებდა.

საბედნიეროდ ქართული ეროვნული ცნობიერების წიაღში წარმოიშვა მაღალ ეთიკურ-ზნეობრივ პრინციპებზე დამყარებული საბრძოლო ნორმატივთა მთელი კომპლექსი, რომელიც საუკუნეების განმავლობაში ტრადიციებით იქნა განმტკიცებული. აღნიშნულ კანონთა არსებობა ხელს უწყობდა ახალგაზრდა მეომრის მისწრაფებათა სწორი გზით წარმართავას. „კაცის კაცობის“ წესების დაცვა მხოლოდ ღირსებას მატებდა ქართველი ვაჟკაცის სახელს და დიდებას უხვეჭდა მას, როგორც ქვეყნის შიგნით, ასევე საერთაშორისო ასპარეზზე.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა

1. იესე ბარათაშვილი – „ცხოვრება-ანდერძი“, 1728-1786, „საბჭოთა საქართველო“, 1983წ.
2. გიორგი ანჩაბაძე, ქცევის ტრადიციული ნორმები კავკასიაში ომებისა და შეიარაღებული კონფლიქტების დროს, ოჩხარი, ჯულიეტა რუხაძისადმი მიძღვნილი ეთნოლოგიური, ისტორიული და ფილოლოგიური ძიებანი, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემია, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი, თბილისი, 2002 წ.
3. არქანჯელო ლამბერტი, სამეგრელოს აღწერა, თარგმანი იტალიურიდან ალექსანდრე ტყონიასი, თბილისი, 1938 წ., გვ. 86.
4. Хан-Гирей, 1978, ст. 297.
5. ქართული ხალხური პოეზია, ტ. II, გამომცემლობა „მეცნიერება“, 1975 წ.
6. სერგი მაკალათია, ხევსურეთი, „ნაკადული“, თბილისი, 1984 წ. გვ. 88
7. დავით ბატონიშვილი, ახალი ისტორია, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა

- აკადემიის გამომცემლობა, თბილისი 1941, გვ. 6. გამოსცა თამარ ლომოურმა
8. შ. არაბული, „ისტორიული თავგდასავალი ხევსურთა“, თბილისი, 2006 წ.
9. ნათელა ბალიაური, ხევსურული ქრონიკები, ქრონოგრაფი, 1995 წ.
10. გიორგი კოკოშაშვილის საველე დღიურის ჩანაწერები.
11. მატიანე ქართლისა, უცნობი ავტორი, ქართული პროზა ტ. III, საბჭოთა საქართველო“, თბილისი. 1982; გვ. 64.
12. ბაგრატ ბატონიშვილი, ახალი მოთხრობა, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, თბილისი 1941, გვ. 49, 50, გამოსცა თამარ ლომოურმა.
13. დავით ბატონიშვილი, ახალი ისტორია, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, თბილისი 1941, გვ. 6. გამოსცა თამარ ლომოურმა.
14. ირაკლი ჯორჯაძე, ნარკვევები საქართველოს სამხედრო ხელოვნების ისტორიიდან, გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, თბილისი, 1990, გვ. 43, 78, 79.

ბიორბი ბრძელობა
ბურთის ქრისტიანული ტოპონიმობა
ეთნოგრაფი

ცნობილია რომ ადგილის სახელწოდებათა, ტოპონიმურ* კვლევა-ძიებას მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია, ნებისმიერი რეგიონის ქალაქის უბნისა თუ სოფლის შესწავლის დროს.

თუ ჩაუღრმავდებით, ტოპონიმობას ხშირად გადავყავართ შორეულ წარსულში, რაც უკავშირდება შორეულ, თუ უახლოეს ფაქტს, მოვლენას, ხშირად ტოპონიმობას გააჩნია ხალხური ახსნა, რაც ყურადსაღებია.

ამჯერად თქვენი ყურადღება გვსურს მივაპყროთ გურიის რეგიონში დღევანდლამდე არსებულ, თუ აქ უკვე გამქრალ ქრისტიანულ ტოპონიმობას. სანამ შევუდგებოდეთ თითოეული ტოპონიმის ჩამოთვლას ურიგო არ იქნება ორიოდ სიტყვა ითქვას, გურიის ტოპონიმურ კვლევა ძიების მხრივ არსებულ დღევანდელ სურათზე.

გურიის ტოპონიმურ კვლევა ძიების მხრივ, მრავალწლიანი მუშაობა გასწია ადგილობრივმა მკვლევარმა იური სიხარულიძემ. რომელმაც დღეს მოგვცა გურიის თითოეული სოფლისა თუ სხვა ადმინისტრაციული ერთეულის მეცნიერულად შეჯერებული ტოპონიმები, ჰიდრონიმები, აგიონიმები და ჩანაწერები.

ტოპონიმებსა და ჰიდრონიმებს ახლავთ მინიშნებები – სოფელი, მთა, მდინარე, წყარო, ბორცვი, ტყე, საძოვარი და ა. შ. [3].

გარდა იური სიხარულიძისა, აღსანიშნავია მეორე მკვლევარი ალექსანდრე ღლონტი, რომლის ნაშრომიც, სუფსა-ნატანების ხეობები, წარმოადგენს ავტორის მრავალწლიან დეტალურ კვლევა-ძიებას, გურიის ტოპონიმურ ერთეულების შესწავლისათვის [5].

სტატიაში ფართოდ ვიყენებთ ზემოთ დასახელებული მეცნიერების კვლევით ტოპონიმებს, გარდა ამისა ზოგან შეგხვდებით, ჩვენს მიერ მოძიებული ტოპონიმები, რომელთაც თან ახლავს

ხალხური ახსნა განმარტებანი, მოყოლილი ადგილობრივთაგან.

აღსანიშნავია, რომ მრავალი ტოპონიმი სრულიად გაქრა, დროთა განმავლობაში კი წარმოიშვა მათ ადგილას ახალი სახელწოდებანი, ვეცდებით დავადგინოთ ქრისტიანული ტოპონიმები და მათი გავრცელების არეალი, რაც არცთუ ისე იოლი საქმეა, რადგან ამჟამინდელი გურიის ტერიტორიაზე ქრისტიანული ტოპონიმები დაფიქსირებულია სამასზე მეტ ადგილზე, ესენია: მთა, ქედი, წყარო, სამლოცველო, ტყიანი ადგილი და სხვ. [4,9].

ამაღლება – სოფელი [5, 53].

ანდრიას მონაწევი – სათესი ყანა, ჭყონაგორაში. [5.53].

ანდრიას წყარო – წყარო მამათში. [5, 53].

ახალსაყდარი – სოფელ თხინვალის ძველი სახელწოდება, სოფელს ახალსაყდარი უწოდეს ახალი წმ. პანტელეიმონ მკურნალის სახელობის ტაძრის აგების გამო, დღეს ტაძარი აღარაა შემორჩენილი. მდებარეობდა უბან ინაურში ძველი სასაფლაოს ეზოში [1].

ბერების უბანი – ადგილი, უდაბნო განახლებაში. [5, 61]

ბერი სალო – ტყე ბუკისციხეში [5, 62].

ბერის კონახი – ადგილი მეწიეთსა და ბულოეთში [5, 62].

ბერის ნამოსახლი – ადგილი, სათესი – ქვაყუდში [5, 62].

ბერის ნასახლევი – ადგილი, ზემო ფარცხმაში, მამათში [5, 62].

ბერის ნატეხი – ადგილი, საძოვარი ორაგვეში [5, 62].

ბერის სენაკი – გამოქვაბული შემოქმედში [5, 62].

ბერის წყალი – წყარო აცნაში [5, 62].

ბოლოწმინდა – წყარო მაკვანეთში [5, 63].

გვაბრათის ეკლესია – ნაეკლესიარის აცნაში. [5, 69].

დაბლაჯვარი – ტყე ქვემო ხეთში [5, 78].

ეკლესია – ნაეკლესიარი ნატანებში [5, 84].

ეკლესიის გორი – გორაკი დაბლა-ციხეში, მტერჩვეულში [5, 84].

ეკლესიის ეზო – საჩაიე ხორეთში [5, 84].

ელიაწმინდა – ნაეკლესიარი ხიდისთავში [5, 84].

ელიას ნაყანები – სათესი ადგილი და დასახლება ზოტში [5, 84].

ვაკეჯვარი – ადგილი, მთა და საძოვარი ტობახნაში [5, 86].

ვაკიჯვარი – სოფელი ოზურგეთის რაიონში [5, 87].

ზედა სამება – ადგილი სამებაში [5, 89].

ზემო ჯვარცმა – უბანი ჩაისუბანში [5, 91].

თოხაძნების სალოცავი – სალოცავი გაგურში [5, 95].

იორდანეს წყალი – წყარო სამებაში [5, 97].

კვარაწმინდა – ტყე გორაკი [5, 100].

კვირაცხოველი – მთა ჯუმათში [5, 100].

კვირიკეთი – სოფელი ოზურგეთის რაიონში [5, 101].

კვირიკეთი ნაეკლესიარი ნინოშვილში [5, 101].

კვირიკეს გორა – მთა და ტყე ზოტში [5, 101].

ლომის კარელი – საკულტო ადგილი, შუა სურებში [5, 111].

მამათი – სოფელი ღანჩხუთის რაიონში, სახელწოდება უნდა მომდინარეობდეს როგორც ადგილობრივები ამბობენ მამათა მონასტრიდან [1].

მამაწმინდის დეღე – წყარო ზემო ერკეთში [5, 113].

მარიამის გორი – გორაკი მთისპირში, ოქროსქედში [5, 113].

მარიამის წყარო – წყარო რომეთში [5, 114].

მარიამის ტყე – ტყე უკანავაში [5, 114].

მაცხოვარი – ადგილი და სალოცავი გაგურში.

ზემო აკეთში, ნატანებში, ქაქუთში.

ქვემო ხეთში, ქვიანში, წყარო შრომაში [5, 115].

მაცხოვრის დეღე – წყარო შრომაში, სათავეს იღებს ზემო ნატანებში [1].

მაცხოვრის გორა – ნაეკლესიარი ჭანიეთში [3, 82].

მღვდლის ნასახლევი – სათესი ჩოლობარში [5, 118].

მთავარანგელოზი – სამლოცველო – გორმალაში, პატარა ოფეთში [5, 119].

მიქელ-გაბრიელი – თემი XX საუკუნის დასაწყისამდე, რომელშიც შედიოდა სხვადასხვა სოფლები, კერძოდ, შრომა, ორმეთი, თხინვალი, სუფსა, კონჭკათი [1].

ნაეკლესიარი სასაფლაო ბასილეთში, დაბლა ციხეში, გოგოლესუბანში, ნაბელაღში, ქვაბლაში, ჩომეთში, შუა ფარცხმაში, ლაითურში, ინტაბუეთში [5, 125].

ნაეკლესიები – ადგილი ჭანიეთში [5, 126].

ნასაყდარი – ადგილი – ბაღლეფში, ჭინათში, კოკათში, ოქროსმუხუროში ნატანებში [5, 130]. [3, 75].

ნაეკლესიარი – სათესი ადგილი ლაითურში [3, 82].

ნასაყდარის დეღე – წყარო ვაკიჯვარში [5, 131].

საეკლესიო – ადგილი, საჩაიე ბაილეთში [5, 152].

სათესი ადგილი ახალსოფელში [3, 79].

სამება – სოფელი ჩოხატაურის რაიონში, ასევე მთა. აცანაში, გვიმბლაურში, ზემო ჩიბათში. მაჩხვა-რეთში [5, 154].

სამღვდელოების დეღე – დეღეკოსნარში [5, 155].

საკურთხეველი – სოფელ საჭამიას ერისძველი სახელწოდება [1].

სამღვთო – ადგილი ზემო ნატანებში, სადაც XX-ს. 20-იან წლებამდე იდგა იოანე ნათლისმცემლის ხის დიდი ეკლესია. დღეს მის ადგილას განთავსებულია სკოლის სტადიონი. [1].

სამხვთო – ადგილი ძირჯუმათში [5, 155].

საყდარი – ადგილი ქვიანში, ჭალაში, ბოხვაურში, ჯაპანაში [5, 158].

საყდრის ფერდი – სათესი ექადიას [3, 81].

საჯვარე – ადგილი გოგოლესუბანში. გორმალაში, შუასურებში, ჯანიეთში გორაკი ჭანჭათში [5, 161].

ფიჩხისჯვარი – ადგილი სოფლების შრომა ნატანების საზღვარზე. გადმოცემით სასაფლაოს ეზოში ცხოვრობდა აჭარიდან გამოქცეული ბერი იესე ბოლქვაძე. ადგილობრივები ბერს

უგროვებდნენ შეშას იგივე ფიხს და უწყობდნენ გზაზე რის გამოც ადგილისთვის შეურქმევიათ: „ფიხის ჯვარი“. დღეს ტოპონიმი დაკარგვის პირასაა [1].

ადგილი ნარუჯაში, ჩიქვეთში, ჭანიეთში, ჯურუყვეთში [5, 172].

ფიხისჯვარი – ტყე ჭანჭათში [5, 172]. [3, 82].

ქვედა სამება – უბანი სამებაში [5,177].

ქვედა ჯვარცმა – უბანი ჩაისუბანში [5, 178].

ყველაწმინდას გორა – ადგილი წითელ მთაში [5, 183].

ყოვლად წმინდის კარი – ნასოფლარი საჯავახოსთან [5, 183].

ჩაჩუების ჯვარი – გორაკი პატარა ოფეთში [5, 190].

ხატის მამული – სათესი თავსურებში, ადგილი კაპრუანში, მთისპირში, ჭანჭათში, ჭაჭიეთში, გოგოლესუბანში [5, 207].

ხატმამული – სათესი ადგილი დიდოფეთში [5, 207].

ხატმამულა – ადგილი ნაწილოფეთში [5, 207].

ხატის დელე – წყარო სოფელ შრომაში და ორმეთში.

წყაროს პირას ძველად მდგარა ეკლესია, თუ რომელი წმინდანის სახელობისა უცნობია, ადგილობრივები უწოდებდნენ ნატაძრალს [1].

ხუცის ადგილი – ადგილი მამათში [5, 211].

ხუცის ნასახლევი – ადგილი გურიანთაში [5, 211].

ხუცის ნაყანევი – სათესი ადგილი შუაფარცხმაში [5, 211].

ხუცის უბანი – ადგილი სამებაში [5, 211].

ხრიალეთი – უბანი სოფელ შრომაში, ტოპონიმი მომდინარეობს ზარის ხმიდან ხრიალიდან, როდესაც სოფელში ეკლესიაზე ზარს რეკავდნენ მისი ხმა – ხრიალი ყველგან ისმოდაო [1].

ჯვარი – ადგილი არჩეულში, აცანაში, ვანისქედში, ზემო აბაშაში,

დიდვანში, დიდოფეთში, უბან თხილაგანში, ლიხაურში, სასაფლაო მეწუთში, გორაკი ნიგორზღვაში, საჩაიე ორაგვეში, ფატარში, გორაკი ქვაყუდეში, შევლაურში, მთა შუასურებში, გორაკი შუბანში, ადგილი ჩოხატაურში, ჭინათში ადგილი ხევში. [5, 212].

წმინდა ნიკოლოზი – ადგილი, პორტი, ციხე-სიმაგრე, გურია-აჭარის საზღვარზე, მსინარეებს ჩოლოკსა და ნატანებს შორის. ციხე-სიმაგრე აგებულ იქნა რუსული მართველობის პერიოდში, საქართველოს მთავარმართველის რტიშჩევის მიერ 1818 [1], [2,321].

ჯვარიანი – ტყე ახალსოფელში [5, 212].

ჯვარიანი ნაძვი – ტყე ბუღლეთში 5, 212].

ჯვარიანი წიფელა – სათესი ადგილი ოზურგეთის სასოფლო საკრებულოში [5, 212] [3, 79].

ჯვარი გორი – სასოფლო გორმაღლაში [212].

ჯვარი ზრუგი – გორაკი ზედა ყელში [5, 212].

ჯვარის გორი – გორაკი გორმაღალში პატარა ოფეთში [212].

ჯვარის ეკლესია – ნაეკლესიარი გოგორეთში [5, 212].

ჯვარის მთა – მთა ჭინათში [5, 212].

ჯვარის ფერდი – გორაკი კონჭკათში, მამათში [5, 212].

ჯვარის ქედი – ადგილი ქედი, საჩაიე ნაკადულში, მთა ქვემო ხეთში [5, 212].

ჯვარისწყალი – წყარო ერკეთში [5,212].

ჯვარის ჭალა – საძოვარი პატარა ოფეთში [5, 212].

ჯვარტალახი – სათესი ადგილი ლესაში, ქვემო ჩიბათში [5, 212].

ჯვარცმა – უბანი ერკეთში [5, 212].

ჯვარის ქედი – მთა ქვემოხეთში [5, 212].

ლიტერატურა

1. გ. გრძელიძე – პირადი ეთნოგრაფიკული 2013.
2. ჟ.გ. გამბა – მოგზაურობა ამერიკაში, ტI 1987.
3. საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის კრებული 1971.
4. ქრისტიანული არქეოლოგიის VI –სამეცნიერო კონფერენცია, 2002.
5. ალ. ღლონტი –სუფსა-ნატანების სეპეტი, 1993.

SUMMARY

CHRISTIAN TOPONYMS OF GURIA

It is known that the toponimic research has very great importance for city, region, village and other units. In previous article there are introduced Christian toponyms of Guria Region. It should be noted that today there are more than three hundred Christian toponyms in Region.

The local researchers – Yuri Sikharulidze and Aleksandre Glonti – worked hard for toponym's researching.

The previous article aims to inform the public about these toponyms because not to be forgotten and disappear.

ბიორბი ბიბაური
დაკარგული ისტორია
(უძველესი ღვთისმსახურების კვალ-
დაკვალ)

*„თავის ქვეყნის და გვარ-ჯილაგის ისტორია
ვინც კარგად იცის, იმას ვერანაირ მტერ
ვერ მაერვეს“
1981 წანაწერი. ხევს.*

/ხვთისო ლიქოკელი/

ქართულ ისტორიულ წყაროებში მოყვანილი ცნობები, ზოგიერთი დრამად შესწავლას მოითხოვს და ამოუხსნელია ბევრი დაკარგული ინფორმაცია. ისტორიკოსების მიერ ნახსენები მონათესავე ქვეყნის ხალხი, შემდგომ საუკუნეებში დაკარგულია, ან სხვა ქვეყნის ტერიტორიაზეა მოქცეული და შერეული. ისტორიული ეთნიკური პროქართველები თავისი გენეტიკური კოდის და მრწამსის გადასარჩენად თავისივე თვისტომთან მისულან და იბერიულ-ქართული ქვეყნის შენებაში ჩაბმულან. ასეთ ისტორიულ ინფორმაციას ვხვდებით „არიან-ქართლის“ შესახებ, „ქართლის ცხოვრებიდან“. ასევე სპეციალისტებისთვის ამოუხსნელია ვ. გორგასლის ისტორიკოსის ჯუანშერის მიერ ნახსენები „ჯაზირის მიწა-წყალი“, სადაც ქართველებიც ცხოვრობდნენ. ასევე ინფორმაციაა, რომელიც ეხება „ქალდეველთა ურიდან“ მოსულ მონათესავე ქართველი ხალხის ერთ ჯგუფზე „იგინცა დაეშენეს ქართლს“ [1]. ძველ ბერძნული ისტორიული ცნობებში ნახსენები და აღწერილი „კოლხები“ საერთოდ არ ჩანს ქართულ ისტორიულ წყაროებში, ასევე ქართველი ხალხების „ხალდეების“ შესახებ არასრული ინფორმაცია, ასევე ისტორიულ ფრიგიაში პროქართველი მესხების („მესხი“

ძებრძ.) შესახებ არასრული ინფორმაცია და ა.შ.

არქეოლოგიური მასალები და შემორჩენილი ტოპონიმთა საქართველოს სამხრეთით პროქართველთა ისტორიულ არსებობას ადასტურებს. საქართველოს ტერიტორიაზე ფიქსირებული პიქტოგრაფიული და ფარული დამწერლობის ნიშნები, უძველეს დამწერლობის ტრადიციას ადასტურებს. ასეთივე დამწერლობის ნიშნები საქართველოს გარდა კიდევ სად იყო, ამაზე კვლევა მომავალშიც უნდა გაგრძელდეს. ქრისტიანობამდელი ქვეყნის, წარსულის სწორი კვლევა ერთერთი მთავარია, სწორი ინფორმაციის დასადგენად და მომავალი თაობებისთვის სწორად გადასაცემად. ამ საკითხში ფარული ნიშნების იდენტიფიცირება და პროფესიონალურად წაკითხვა უპირველესია, რომელიც ძველ ღვთისმსახურების კულტურის ძეგლებს უკავშირდება. ქვები დაღუმებულან და ელოდებიან ამეტყველებას, ისტორიიდან ხმის მოწვევას. ფარული ნიშნები ღვთისმსახურებას რომ, ეკუთნოდა ამაზე რამდენიმე ფაქტი მეტყველებს, მაგრამ მთავარი კვლევა წინ გვაქვს. პირველი, საერთოდ უნდა ითქვას რომ, ქართულად „წერა“ და „შეწირვა“ ურთიერთკავშირშია. ნივთი თუ რიტუალი ყოველთვის იყო ნიშნებით დანიშნული, რათა ღმერთისთვის მიკუთნებულიყო. შესაწირავ ცხოველზე და პურსაწირებზე ჯვრის გამოსახვის გარეშე დღესაც არ ხდება (შესაწირის შეწირვა) სალოცავისთვის. იმ ჯვარსალოცავებზეა სწორედ საუბარი, სადაც მიმდინარე ღვთისმსახურება ძველ აღთქმასთან მსგავსია, უფრო ზუსტად ძველი აღთქმის არქეტიპია. ბოლო პერიოდში რამდენიმე წიგნი გამოვიდა სადაც მცდელობა იყო შედარებინათ ხევსურეთის ღვთისმსახურება და ძველი აღთქმის წესები („ძველი აღთქმა და ხევსურთა წეს-რწმუნებანი“ ავტ. ლ. გაბური). მათ შორის მსგავსებებია; კარავიანი ღვთის კარი,

ხუცესის ხელ-მხარის განათვლა, რჯულის კაცები, მოფიცრობის ტრადიცია, მოკვეთის ტრადიცია, სისხლის აღების ტრადიცია, მაწმიდარ-მაგანძურნი და ქადაგ-მისანნი, სამკადრეო ნაჭერი, უფროს-უნცროსობა, წინაპართა კულტი, წაყროთა დალოცვა, რქების შეწირვის ტრადიცია, ქვათა შენახვის ტრადიცია, წყაროს წყალში განბანვა, სალოცავის დიდი ქვებით აგების ტრადიცია, ცხოველის სისხლით განათვლის წესი, სამან-სამძღვრის ტრადიცია, ქალის უწმიდურების შესახებ, უსურმაგის შესახებ დაცვის წესი, შაბათის უქმი, ხატში მიბარების ტრადიცია, ხატში შვიდდღიანი დღესასწაულის და მსახურების წილის ყრის ტრადიცია, ხატისთვის პირველმოგებული ხბოს შეწირვის ტრადიცია, ხატში ზღვნობის და ხავიწიანი ქალების შეწირვის ტრადიცია, ტაბლის სახელდების ტრადიცია, „ფერხისაის“ ტრადიცია („მახანაიმის ფერხისაის“ (ქებათა-ქება სოლომონისა 7: 1,2), მკვდრის დატირების ტრადიცია, მკვდრის უწმიდურობა, პირის სახსნილოს ტრადიცია, ნაცარ-თვალი და გამაწმიდავებელი წყალი, ხატში ხუცესის ყავარჯენის (კვერთხი) ტრადიცია, ფარულ ნიშნიანი სალოცავის ქვები და ამ ნიშნების მსგავსება კაბალას თილისმათა სიმბოლოებთან, „კამალა“ და კაბალა, კიდობნით „წმიდა ჯვრის“ შენახვის შესახებ გადმოცემები და ბიბლიური „უფლის კიდობანი“ და სხვა. აქ შემთხვევითი მსგავსება ნაკლებად საფიქრებელია, რადგან რწმენასთან გვაქვს საქმე. ამას ღრმა კვლევა, რომ სჭირდება საერთო აზრია, სადაც სხვადასხვა სპეციალისტების, გამოცდილი, ცოდნა მოგვცემს სწორ დასკვნას.

ღვთისმსახურების ისტორიის მკვლევარები დღეს გამოთქვამენ აზრს რომ, მრავალღმერთიანობამდე მონოთეისტური რწმენა არსებობდა მსოფლიოს ხალხებში და დამადასტურებელ ნაშთებსაც პოულობენ, მაგ. ეგროპაში

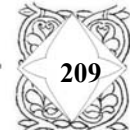
მალტის უძველესი ტაძრის ნაშთები და სხვა. რწმენის სფერო ყველაზე დიდხანს ინახავს ენობრივ, ფოლკლორულ და რიტუალურ ფორმებს და აქედან ადვილია ზოგადი წარმოდგენების კლასიფიკაციის შესახებ. რომელი რწმენა იყო ნამდვილი პროქართული, ამაზე თვითონ სახელების და სახელწოდებების ეტიმოლოგია გვეუბნება. სხვა ერისგან მიღებული ღვთისმსახურება აჩვენებს, იმ ერისთვის დამახასიათებელ სახელწოდებებს, რაც მიღებული იყო რწმენიდან და ენობრივი ჩვეულებიდან გამომდინარე. მაგ: ქრისტიანობის შემოსვლის შემდგომ ბერძნული სახელწოდებები გაჩნდა ქართულ ღვთისმეტყველების ენაში. აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის საკულტო ღვთისმეტყველებაში სახელების ეტიმოლოგია არ შეცვლილა, რადგან უფრო ძლიერი ტრადიციული ფონი დახვდა. მათი წარმომავლობა ქართული ცნობიერებით იყო განპირობებული. საინტერესო ინფორმაცია, 1212 წლის: „ფხოველნი ჯვარის მსახურნი არიან და ქრისტიანობასა იხემებენ“ (გვ. 111-112) [1] საყურადღებო გამოთქმაა „იხემებენ“ ანუ საკუთარის შესახებ წარმოდგენა აქვთ. აქ ღვთისმეტყველების ტერმინოლოგია ღრმად ქართულია და ამას ემატება „ჯვარის ენაც“. მთის მოსახლეობა მტკიცედ ინახავდა ოდიოგანვე წესებს და სხვა ენის (ბერძნულის) მიხედვით „ლიტურგია“ მიუღებელი იყო. იბადება კითხვა, ქართველთა წინაპრებს ხომ არ ჰქონდათ ძველი ალექსის მსგავსი ღვთისმეტყველება?, რომელიც ებრაული ბიბლიის ხალხური, უფრო ძველი წესი იყო. სალოცავებში შემორჩენილი პიქტოგრამები და ფარული ნიშნები დღეს რიტუალური ხის საბეჭდავებში შემორჩა მხოლოდ ფუნქციურად. ქრისტიანობის შემოსვლის შემდგომ მოხდა სინკრეტიზაცია (შერწყმა) ძველ ღვთისმსახურებასთან და მთავარანგელოზების და ქრისტიანი წმიდა-

ნების სახელები ჩაენაცვლა. მთავარანგელოზების სახელებიც ქრისტიანობის შემოსვლას უკავშირდება, ხოლო ღვთისშვილები მითიურ ძეგლებად შემორჩა ხსოვნას. ხევსური ხუცესის „ხელ მხრის განათვლა“ შესაწირავი ცხოველის სისხლით მსგავსია ძველი ალექსის წესებთან, მაგრამ მოსეს და არონის ხსენება არაა. ბევრი მსგავსი ჩვეულება და საღვთო რიტუალია მსგავსი და სიღრმისეულად გამოკვლევას მოითხოვს. ხევსურული ღვთისმსახურება აშკარად უფრო ძველია და ქართული ენის ძირებს სწვდება. წარმართული ელემენტები შემატებულია, ხოლო ცენტრალური, მთავარი „მერიგეს“ (მორიგე, მარიგე) ხაზი მთავარია და მასზეა აგებული მთელი წესრიგი. ამ კონტექსტში ქართული ისტორიული ინფორმაცია, რომელიც ვ. ბატონიშვილს და ლ. მროველს („მეფეთა ცხოვრება“) აქვს ყურადღებას იმსახურებს, მაგ. „და შემდგომ დაივიწყეს ღმერთი დამბადებელი თვისი და თაყვანს სცემდნენ მზესა, მთვარესა, ვარსკვლავთა და ნივთიერთა და პირუტყვთა და შემოურიათ გარეგანი წარმართნი: სპარსნი, თურქნი, ასურნი, და ბერძენნი და შემდგომად ურიან. და იტყვიან ესოდენითა ენითა. და უმეტეს დაივიწყეს დამბადებელი თვისი და წესნი და ჩვეულებანი თვისნი“. (ვ. ბატონიშვილი „აღწერა სამეფოისა საქართველოისა“). „ქართული ჩვეულებანი“ გაიგივებული იყო „დამბადებელის“ ღმერთის რწმუნის წესთან, ეს ძალიან საინტერესოა ჩვენთვის. ისტორიულ პერიოდში რათანამიმდევრობას კჳონდა ადგილი, ამოუხსნელია. სიმბოლო-ნიშნების მიხედვით ხევსურეთში ღვთის ვარსკვლავის და სემიტური ნიშნების კვალი არ ჩანს. თვითონ ქართული ენა ენათმეცნიერებაში, სტადიური კლასიფიკაციით წინაინდოევროპულ ენების ჯგუფს მიეკუთვნება. იგი შედარებულია უძველესი კულტურის ხალხთა ენებს, როგორც არიან: შუმერული,

ელამიტური, სანსკრიტული, თაბალური, ხათური და ხმელთაშუაზღვის მკვლარ ენებს: კრეტულ, ეტრუსკულ და იბერიულ ენებს. ქართული ენის არქაულობა და ამავე ენაზე ძველი ალექსის მსგავსი ღვთისმსახურება ორგანულად ურთიერთკავშირშია. ღვთისმსახურების კონსერვატიულობა და ტრადიციის მდგრადობა ენის სიძველეს ინახავდა ყოველთვის. ხევსურულ სალოცავებში დაცული ნიშნები რამდენად უკავშირდება ამავე სალოცავების საკრალურ ბუნებას, ამის გარკვევა უმთავრესია. საჭიროა სიღრმისეული გენეზისის ძიება და სისტემურობის ხარისხი. შედარებითი ცხრილის მიხედვით, რომელიც ჩავრთეთ მონოგრაფიაში „ფარული ნიშნები“ [15], გარეგნული, გრაფიკული ფორმების შედარება შეიძლება შუმერულ, ხარაპულ (სინდურ), კრეტულ და იბერიულ დამწერლობის ნიშნებთან. მსგავსება 25-35-მდე ერთეული ფიგურაა. 8-9 ერთეული ნიშნის მსგავსება ნაკლებად საყურადღებოა, ხოლო უმეტესად განმეორებული ფიგურა უკვე სერიოზულად საკვლევი. აქ შემხვევითობა გამორიცხებულია და ენის ფაქტორი უფრო ხელს უწყობს, ამ დროს. 2011 წლის ინფორმაციით ასეთივე პიქტოგრამებიანი ქვები ლაზეთის მთიანეთშიც (არქაბი) აღმოჩნდა. იქაური ტოპონიმიკა და გეომეტრიული დეკორი რამდენად კავშირშია პიქტოგრაფიულ გამოსახულებებთან გასარკვევია.

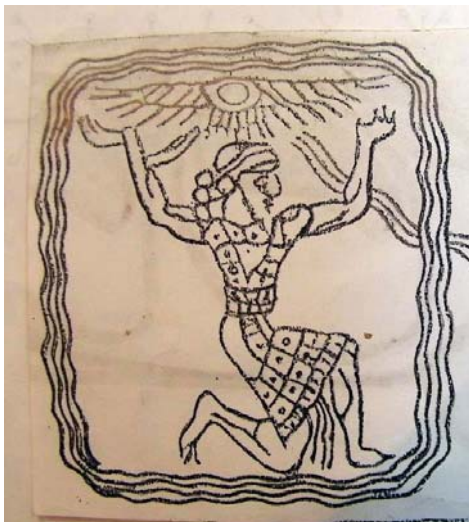
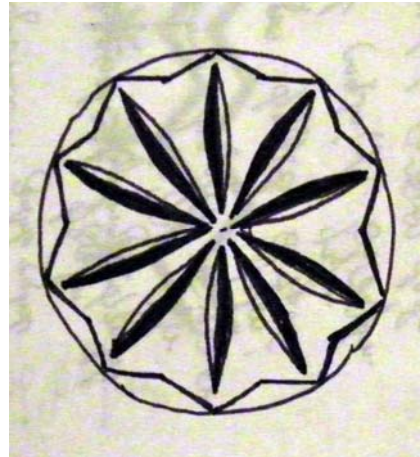
საერთოდ დამწერლობის ისტორიაში პიქტოგრაფიული (ხატოვანი) და იდეოგრაფიული ფიგურები უფრო მეტი იყო, რადგან თითოეული ფიგურა შეესაბამებოდა სიტყვას, ხოლო სილაბური და მარცვლოვანი დამწერლობის ჯგუფები შემცირებული რაოდენობითაა ცნობილი. საქართველოს აღმოსავლეთ რეგიონში მატერიალურ კულტურის ძეგლებზე დაფიქსირებულია 50-მდე განსხვავებული (სისტემური) ნიშნები. მათ შორის ჯვარ-სალოცავებზე და ამ სალოცავებთან არსებულ ციხე-კოშკებზე. სულ 170 ქვა, ზედ 900-მდე ერთეული განმეორებული წყობილი ნიშნები. ფარულ ნიშნებში ჩართულია ასომთავრულის მსგავსი ნიშნები და გეომეტრიული ფიგურები.

ძველ ქართულ ტრადიციულ სიმბოლო-ნიშნებში (მათ შორის ქართული დედაბოდის ორნამენტის სიმბოლოებში) რადგანაც სემიოტიკური სამყაროს დამახასიათებელი ნიშნები არ გვხვდება (ქრისტეანულ ძეგლების სიმბოლოებს არ ვგულისხმობ), მაშინ თვითონ ივრითში (ძველ ებრაულში) გახდა საძიებელი ასეთი სიმბოლო-ნიშნები. ქართულ ისტორიულ წყაროსთან შედარებით, ძველ ებრაული ისტორია უფრო ძველ ჩანაწერებს ინახავს. სწორედ ბიბლია გახლავთ ის ისტორიულ-თეოლოგიური სახელმძღვანელო, რომელიც ებრაელი ერის გმირულ წარსულს აღწერს. თავისი დადებითი და უარყოფითი ისტორიული პიროვნებების აღწერით გვასწავლის ცხოვრებას და ღვთისმორჩილებას. ღმერთისადმი ერთგულება და ეროვნული თვითმყოფადობა განუყოფელია და ამაზეა ებრაული ბიბლიის დედააზრი. ძველ ებრაული წარწერების ტექსტები ძვ.წ. X-VIII-საუკუნისაა აღმოჩენილი (გეზერის კალენდარი) და ისინი ღვთისმსახურების შესახებ არის. ბიბლიის მკვლევარები შტადე, ჰოლცინგერი, ბუდე, გუნკელი, ველჰაუზენი მივიდნენ იმ დასკვნაზე, რომ შესაქმეს წიგნში შესულია (წინაინდოგროპული ენიდან) ქალდეველთა ურიდან სხვა ხალხთა გადმოცემები და რიტუალებიც. მათ შორის შუმერული მითო-

ლოგიები და გადმოცემები. მკვლევარები გამოარჩევენ (დღევანდელი მონაცემებით) არაებრაულ სახელებს მაგ. თობელი, ლამეხი, მეთუშელი, ჰენოხი [2] გვ.408. ასევე მუსიკალური საკრავი ინსტრუმენტების სახელები: ბანბანი, ებანი და სხვა. გადმოცემებთან და სახელებთან ერთად უძველესი სიმბოლო-სკრიპტებიც გასათვალისწინებელია. ბიბლიური გადმოცემით ებრაელთა ერთ-ერთი (მთავარი) წინაპარი ებერი იყო (დაბ.19.25), რომელიც „წყალში გამსვლელი“-ს (მდინარეზედ გამსვლელი) მითიური მნიშვნელობით არის ცნობილი [19]. „ებერ“ - იქითა მხარეს, ასეთი შესატყვისობაც ცნობილია. „ბერეშიტ“ - დასაბამად საწყისი, „ბერი“- ახალი აღთქმა, „ბერა“- ჭრა, „ბარა“- შექმნა [13]. ებერთან ერთად იბერის ეტიმოლოგიაც საინტერესო მსგავსებას ამჟღავნებს. უძველესი „პიბრუ“ და „ნიპპურ“ სახელწოდებებსაც ერთნაირად ასახელებენ, მაგ. N.I.B.R.U. (M.Зильберман). მზის და მთვარის კალენდარული აღრიცხვიანობის შემოღებასაც შუმერული პერიოდიდან ვარაუდობენ მკვლევარები, რომელსაც ებრაული და ქართული ისტორიკოსები იყენებდნენ, ე.წ. „დასაბამისმიერი“ დროით ძველ ქართულად დღეს 7616 წელია. ეს წელთაღრიცხვაც შუმერული პერიოდიდან ჩანს მოდიოდა და არა მართლა დასაბამიდან (ავტ.). ჩვენი აზრით, „ებერი“ - რაღაც მნიშვნელოვანის „გადმომსვლელი“, გვიან მიაწერეს მდინარეზე გადამსვლელს. „ებერი“ - გადამსვლელი ასეთი შესატყვისობა ქართულ ენაშიც ნაცნობია, მაგ. „ებირება“, „გადაბირება“, „შაუნდნას იმასავ, თუ სხვაგანიურ, სულ რა ებირებოდასავ“ (ხევს. ლექს. აღ. ჭინჭარაული). ცნობილია გადასვლები სახელწოდებებში: „იბერი“ და „იმერი“ (იქითა მხარე). ბიბლიის მკვლევარი ებრაელი ისტორიკოსი იოსებ ფლაბიოსი აღნიშნავდა: „თობელმა დაფუძნა თობელები, რომლებსაც ახლა იბერები ეწოდებაო“ (გეორგიკა 1. გვ. 271). აქ ქართული ბერიკაობის რიტუალია საინტერესო და ამაზე მოგვიანებით აღვწერთ. ბიბლიაში თობელის ანუ თუბალ-კაენის შესახებ ნათქვამია „ესე

იყო კვერთხით ხუროთმოძღვრული რვაღვლისა და რკინისა“ (შესაქმ. IV, 22). საქართველოში აღმოსავლეთ რეგიონშია „თებულოს“ მთა. აქ შემორჩენილი ტოპონიმები მსგავსია მესხურ-ლაზურ-ჭანურ სახელწოდებებთან, მათ შორისაა: „შუბან“ (ლაზეთი), „შუბან ნერგის ანგელოზი“ (ხევსურეთი. ლიქოკის ხეობა), არხოტა, კვირიწმიდა, აბულთა (აბულეთაურნი. ხევს.), ბისო, აჭე, აწუნდი(წუნდა) და სხვა. ბიბლიურად წარღვრის შემღვომ, „ებერი“ არ მონაწილეობდა ბაბილონის გოღოღის შენებაში და ენობრივ აღევაში არ მოხვდა. ამ დროს „ერთ ჭეშმარიტ ღმერთს სცემდნენ თაყვანს“ ასეთი ინფორმაციაც ინახება ბიბლიის მიხედვით, შემღვომ დაიწეეს უკეთურობა და იწეეს „გოღოღის შენება“. ჩვენი აზრით, ზემოთ ნახსენები, „წეალში გამსვლელი“ წარმოადგენს უფრო ძველი მითიურ წარმოღვენას მაგ. შუმერული მითოლოგიით „ღვთაებრივი წელიდან განუნიდან“ ღვთაება ამოღის (მათ შორის ინანა), იგივე „უთუსეული ენგურის სახლიდან“ ზეკაციის ამოსვლა (შუამდინ. მითოლოგია ზ. კიკნაძე).

„განუნი“ და ქართული დედაბოღის სიმბოლო-ორნამენტი ანალოგიურად ქართულ-ბასკური ენებით „იბერის“ დაკავშირება წეალთან, მდინარესთან და ტბასთან (ტაბალი) ცნობილია. „ტაბალ“ - ებრაულად წეალში ნათლობა (ტაბუირება - დაფარული საიდუმლოება). ენათმეცნიერები „ტაბალს“ და „იბერს“ ერთმანეთს უკავშირებენ. სახელწოდება იბერი (ბერ) ღრმა წარსულში არსებობდა და ამ ენაზე მოსაუბრე ხალხები, წინაინდოფეროპულ ენაზე მოსაუბრე ხალხად მოიაზრება. „მესხნი ჩვენაც გვეყან წელისანი“ - ასეთი ხალხური ღექსიც მოიპოვება ხევსურულ პოეზიაში. „წელისანი“ ღვთიშვილები იყვნენ ასეთი მონაცვლეობაც სჩანს მეორენაირ ამავ დროის ღექსში: „ხორეჯნ ჩვენც გვისხენ ღვთიშვილნი“. შუასაკუნების ხალხურ თეოლოგიურ წარმოღვენაში „ღვთიშვილების“ „წელიდან“ მომდინარეობის შესახებ წარმოღვენა, რომელიც ხალხურ ღექსშია, შემთხვევით არ შემორჩენილა (მსგავსება „ბერიკაობის“ დღესასწაულთან). ამ ფაქტთან დაკავშირებით საინტერესოა სიმბოლოების და ორნამენტების კომპოზიციებიც, სადაც ანთროპომორფული ფიგურები წელის (დაკავკაული და დატალღული ორნამენტები) მნიშვნე-

ლობის მსგავს სიმბოლოების შიგნით ან გვერდით ხშირად გვხვდება, ქართულ დედაბოძების დეკორატიულ გაფორმებებში და ძველი ავეჯის სიმბოლოებში. ტერმინი „წყალობა“ (შეწყალება) ღვთისმსახურების ენიდან მოდის ასევე და ჩვენი აზრით, „ღვთაებრივი წყლის“ გადმოცემას მიუთითებდა. წყლის კულტის ნაშთები შემორჩენილია პირენეის (იბერიის) ნახევარკუნძულზეც და ქართულ სამყაროშიც „ვეშა წყაროს“ მომდინარეობა „სიცოცხლის ხესთან“ არსებობს, მითოლოგიური გადმოცემებით. ფარული ნიშნების მსგავსი განლაგება ჩანს ერთერთ ქვაზეც იხ.სურ. 102. [15]

აღნიშნული საკითხი ცალკე საკვლევი თემაა და ბევრად მდიდარ მრავალფეროვან გამოთქმას და საკულტო ობიექტებთან დეკორულ-იდუურ კომპოზიციებს წარმოადგენს. სახელტერმინების მსგავსება შეიძლება შემთხვევითაც იყოს, მაგრამ როცა რწმენას და ღვთაებრივ წარმოდგენებს ეხება საქმე, მაშინ საეჭვოა უბრალო, მსგავსებას მივაწეროთ ფაქტები.

ძველი ბერძენი და რომაელი გეოგრაფების ინფორმაციით სახელი იბერიის ისტორია იმდენად ძველია რომ, იმ დროსაც, ე.ი. ანტიკურ დროსაც, იგი, უკვე ღრმა წარსულის მქონეა. ქართულ ლექსიკონში ფუძე „ბერ“ ღრმად გამჯდარია და უძველესია. ჩვენი აზრით, „იბერი“ არის ღვთისმსახურებიდან და მისი წარმოდგენიდან მომდინარე (იხ. „ბერიკაობის“ რიტუალი). „ბერ“ მთავარია და „ი“

თავსართია როგორც მაჩვენებელი მაგ. ი-სარი, ი-მერი, ი-რემი, ი-ელნო (მთა), ი-არა, ი-არალი და სხვა (ი და ე პრეფიქსებია და მათი მონაცვლეობაც ცნობილია, მაგ. „ებრო“, „ებირება“). ხევისურულ ჯვარ-სალოცავებში შემორჩენილი „საბეროები“ მიუთითებს წინაქრისტიანულ ღვთისმსახურების კვალს. საბერო ოთახია სალოცავს მიშენებული სადაც ჯვარის მსახურნი დამეს ათევედნენ დღეობების დროს [8]. „საბერო“ რომ წინა დროისაა, ამას ადასტურებს „ბერ ბაადურის“ შესახებ სალოცავთან დაკავშირებული გადმოცემაც და საბერო „ნინახთისა“ სადაც კოპალას, ქოხ-სამლოცველო ჰქონია და აქვეა „სანეს“ გორიც (ფშავი, შუაფხო). ფშავში არის ერთი საინტერესო სახელწოდება „ცაბაურთა“, რომლის წამომავლობა ამოუხსნელია და ამის შესახებ არავინ დაინტერესებულა, რათა ღრმად გამოკვლეულიყო. ჩვენი მცდელობით ნაწილობრივ შევეცადეთ აღგვედგინა უძველესი წარმოდგენა და ლოცვები, რომელიც ამავე სალოცავში ტარდებოდა, მაგ. ადგილობრივი ხევისბერი ხეთისო პატარაშილი (80 წ. 2012წ. ბულაჩაური), რომელიც აქ „მთავარანგელოზის“ სალოცავში მსახურობდა 36 წელიწადი, იხსენებდა ძველ ლოცვების შინარსს: „დიდება შენდა მთავარანგელოზო, ცასმარულო, ცასბარებულო, შენაგა-მარჯვებით, ჩვენდ წყალობა, დიდება დიდო მთავარენგელოზო“.... ვფიქრობთ ამავე სალოცავის სხვა ლოცვებზეც ასევე ჩასაწერი და შესადარებელი იყო და ასე შეიძლება ამოხსნილიყო „ცაბაურთას“ სალოცავის ქართული წარმომავლობა. სალოცავებში ხუცესის მთავარ თასს „ბარძიმნი“ ეწოდება და ესეც ბერის სასმისს მიუთითებს. აღმოსავლეთ საქართველოს რეგიონში ცნობილია მდინარე „იბერის“ არსებობა (სტრაბონი) და დღევანდელ „იორს“ შეესაბამება ეტიმოლოგია (იბერი-ივერი-იორი). ამ მდინარის ხეობაში არსებობდა დასახლება „ბერი“

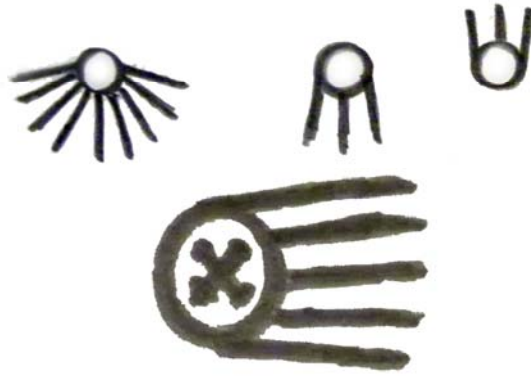
(დღევანდელი ჟალეთი. ვ. ბატონიშვილის მიხედვით ადრე ერქვა „ბერი“). „პიბერი“ ასეთი სახელწოდება რომაულ პერიოდში არსებობდა. მესოპოტამიაში მდინარე იორდანის ტბას, ტიბერიის ტბა ეწოდებოდა. უფრო უძველეს შუმერულ მითოლოგიაში ცნობილია „ბეროსოსი“ - ძველი ღვთაების სახელი და „ბარა“ - უზენაესის მნიშვნელობით იხსენება (შუამდ. მით. ზ.კიკნაძე). ამავე მითოლოგიაში ნახსენებია „ქუსინგ“ (უზენაესი ქურუმი), რომელიც „ხუცესი“-სთან მსგავსია, ჩვენი აზრით, ასევე მსგავსებაა „მერიგე“ (მორიგე, მარიგე) შუმერული „რიგმე“-„პირველი ღვთაებრივი უდიდესი ხმა“, რომელმაც წესრიგი მისცა სამყაროს (ღმრთის დაბადების წინა ხმა). თუშეთის ჯვარის მსახური „შულტა“ ძალიან ჰგავს, ასევე შუმერულ „შულპაეს“-„ახალგაზდა უფალი გამობრწყინებული“ (იქვე). ბოლოს მთავარი, ხევეურეთში ბერიკაობა იმართებოდა ახალ წელს, გამცხადებას (18 იანვარი), გუდანის ჯვარში, განმცხადება-წუხრას აქ იცოდნენ „ბერიკაობა“. „ბერბაადური“ გუდანის ჯვრის სახელია, „გმირმა ბერბაადურმა - გუდანის ჯვარმა დელამფარი უფარა“ (ბაჩანა რაზიკ. „რამე-რუმე მთისა“). ბერიკაობის თემა ცალკე, ღრმად საკვლევი, რადგან მთაში მისი რიტუალური ფორმები და სემანტიკა, უფრო ძველ წესებს შეიცავდა. მთავარი პერსონა „ბერიკა“ ატარებდა სხვადასხვა ნიღბებს და უფრო ხშირად მიღებული იყო კურდღლის, ღორის და თხის ნიღაბი. კურდღლის ნიღბიანი ბერიკა ჯვარ-სალოცავიდან კურთხევით გამოდიოდა და ჯგუფთან ერთად დადიოდა სოფლებში. მუსიკის და მღერის თანხმლებით დადიოდნენ ოჯახ-ოჯახ და აგროვებდნენ შესაწირავს. ბერიკას კურდღლის ნიღაბი თავისი ლამაზად გაწყობილი უღვაშებით ძალიან დაფასებული იყო და უღვაშის „წართმევა“ ბარაქის მომცემი იყო ოჯახისთვის. „წაგლეჯილ უღვაშს პურის მოსახელ

ვარცლში ჩააგდებდნენ და ეტყოდნენ: „ბარაქისა არათასა, ბარაქისა ბევრათასა“.. „ბერიკა“ს ვითომ დაიჭერდნენ და მოკლავდნენ, მერე დედოფალი წყალს აპკურებდა ან პატარა წყალში ჩააგდებდნენ და „გაცოცხლებოდა“. იყო დიდი მხიარულობა“ (ხევისბერი. ფშავი. მუქო. ფილიპე ბალიაური 70წ. 2012წ.) „ბერიკა“ ამ შემთხვევაში სალოცავთან დაკავშირებულია და იგი ამდღორძინებელი, ხევის და ბარაქის მომგანია სიმბოლოურად. „ამ მხიარულობის სიცილის ბუნება, ბუნების სიცილში იღებს სათავეს, იმ ბუნებისა, რაც გვამყოფებს. სადაც დაუსრულებელი მიწიყვ ახლად მშობი ამდღორძინებელი სხეულები და ფორმები ურთიერთგარდამავლობენ, სადაც მიკროკოსმოსი ღიაა მაკროკოსმოსის მიმართ“ (ზ.ქარუმაძე. რა არის პანტაგრუელიზმი?. ფრანსუა რაბლე, გარგანტუა და პანტაგრუელი. 1991 თბ. გვ. 351-360). (სამწუხაროდ, ბერიკას და დედოფლის მისტერიაში ბაბილონური თამუხის და იშტარის სახეებსაც ხედავენ, რაც ჩვენი აზრით არასწორია). ბერიკაობის რიტუალებშია ჩადებული უძველესი პროქართული მსოფმხედველობის დედააზრი, რომელიც ქართულ ზღაპარშიც გვხვდება, მაგ. დედინაცვალი გერს კლავს, იგი ხედ ამოდის, მისგან სალამურს აკეთებენ, სალამური საუბრობს თავის შესახებ, სალამურს ცეცხლში აგდებენ, ფერფლი აღმოცენდება ისევ მცენარედ და საუბრობს. დაუსრულებელი მოკვდომა-აღორძინების იდეა-მისტერია სწორედ ბერიკაობის დედააზრშია მოცემული, რომელიც ეროვნული თვითმყოფობის, თვითგადარჩენის სტრატეგიის ერთერთი მთავარი ხაზია უძველეს ღვთისმსახურებაში. აქ „ღვთაებრივი წყალიც“ ჩანს და წყლიდან ამოსული ბერიკას მხიარული სახეც. „ბერიკას“ მოსვლა იგივე „გადასახევა-გადმოსვლა“ საინტერესო მსგავსებას ამჟღავნებს ებრაული მამამთავრის „ებერის“ შინაარსობრივ გადმოსვლას-

თანაც. ეს უკანასკნელი გვიანდელი მატერიალიზებული გადმოცემითაა ბიბლიურ ისტორიაში. მსგავსება „წყალთან“ და „გადმოსვლასთან“ არაა მხოლოდ, ასევეა ებრაული წყალში დაფლა (განწმედა) „ტაბალ“ სახელწოდება. ამას უკავშირდება ხევსურული ზემოთ ნახსენები ლექსი: „მესხნი წყლისანი“-ს შესახებ ხალხური ლექსიც და „წყლის ხალხი“ (ბასკ.) და „ტბის ხალხი“ (ტაბალეები. ქართ.). ბერიკას პერსონა დღეობაში მთავარია და ხევსიბერის თანაშემწეა თითქოს. ფშავში გვიანობამდე იყო შემორჩენილი „ბერიკაობა“, ხოლო ხევსურეთში დღეს თითქმის დავიწყებულია. ჩვენი აზრით, „ბერიკაობა“ არქაული პალეოლითური დროის ხალხური საღვთო წარმოდგენის გამოძახილია, რომელიც წინაინდოევროპულ ენაზე მოსაუბრე იბერიულ და პრობერიულ ხალხებს ჰქონდათ. „ღვთაებრივი წყლის“ მნიშვნელობა ბერიკაობის მთავარ პერსონასთან „ბერიკას გაცოცხლებასთან“ თავი მთავარია და ამას ეხმიანება შორეული ბასკური ენით „ური“ (ურ) პრეფიქსის და სუფიქსის გამოყენებაც, რომელიც „წყალს“ ნიშნავდა და ნიშნავს. ხევსურეთში გავრცელებული სახელებია; ბერდია, ბერდუდა, ბერისძე, ადუა, გარსია, აბა, აბაისძე, ალუდა, უთურგა, შარუმა, სამძიმარი, მინანი, თამთინა, ქალდა, უა და სხვა. ცნობილია სალოცავში „მიბარება“ ანუ სალოცავისთვის, ღმერთისთვის გადაბარება (მიკუთნება). ასევე დასავლეთ საქართველოშიც არსებობს უძველესი ძეგლის ნაშთები სადაც „ბერ“ ამოსავალი ფუძეა სახელწოდებისა მაგ: „ნაბერაყუ“ და სხვა. ძველ ქართული ქალაქური სადღესასწაულო დღეობა „ბერიკაობა“ მხატვრულ სახიობაში გადასული პერსონაა, რომელსაც რწმენასთან კავშირი გაწყვეტილი აქვს. ენათმეცნიერები „ბერის“ ეტიმოლოგიას „ბრძემდი“, „გრდემდი“-ს სახელთანაც აკავშირებენ, როგორც ლითონის დასამუშავებელ ხელსაწყოებთან (პროფ.

მ. ქურდიანი). ქართულად ფერად ლითონის სახელი „თითბერი“-ც ძველია. ჩვენი აზრით, „ებერი“ და „ბერი“ უფრო თეოლოგიური სახელწოდებაა ვიდრე გეოგრაფიული. „ბრ“ თანხმოვანთა კომბინაცია ნათებასთან და ბრწყინვასთანაც (ბრიალი, იბერთქნა – ხმაურით გაცეცხლდა) გვხვდება ქართულ ლექსიკონში. „ბერ“ - სახელწოდება უცხო არაა იბერიულ-კავკასიურ ენაშიც, მაგ: ვაინახურში იგი „დაბადებასთან“ და „დამბადებელსთან“ კავშირშია (Бераш ден ца- მშობლიური სახლი, Бер динарг – სამშობიარო). ბერის სახელი უძველესი დროიდან საღვთო წარმოდგენებში და გეოგრაფიულ ადგილებიდან მოდიოდა (ქართ. „ბარი“ და ბასკური „ბარ“-ჭალა. „იბაი“ – მდინარე. „იბერ“ – მდინარის, წყლის ხალხი. იხ. რ. ლაფონი („ბასკური ენა და ბასკურ-კავკას. ჰიპოთ.“. 1976). რაც დღეობებში ნაშთებად შემორჩა იგი საღვთო რიტუალიდან იღებდა სათავეს, ასეთია მკვლევარების აზრი. იბერიულ სკრიპტოგრამებში „ბე“ მარცვალი აღინიშნება ცალმხრიდან სხივებიანი წრე, რომელიც მსგავსია ეგვიპტური იეროგლიფის „ათინ“ (ატი). იბერიული „ბე“, „გე“ [16] და ხევსურეთის სოფ: კისტანის ღვთისმშობლის სახელობის სალოცავთან ციხის ქვის ნიშანი, იხ. სურ. 95 [15].

იბერიული მარცვლობანი გეომეტრიული ფიგურები ასტრალურ-კოსმო-

ლოგიური ხასიათისაა და მხატვრულად ჩამოყალიბებული ნიშნებია.

აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში შემორჩენილია ქურუმი-ქადაგი ქალის „მინანის“ შესახებ გადმოცემაც, რომელიც წმ. ნინოს არქეტიპია და ზოგჯერ იგივედგება კიდევ. მის სახელს უკავშირებენ „ჯვარისმსახურების“ დაარსებას და კარატის, გუდანის, ხახმატის ჯვარ-სალოცავეების წარმოქმნას. ჭალაისოფელში „კარატის“ ჯვარ-სალოცავში აღმოჩენილია ფარულ ნიშნის მინანის „ქვა-ტაბლა“, რომელზეც „დღეობებში ქალებს აწვობდნენ და სანთლებს ანთებდნენ“ (ადგილ. ხუცესი იმედა ლიქოკელი 65 წ.) „მინანის“ სახელიც საინტერესო მსგავსებას ამჟღავნებს შუმერულ მითოლოგოებში დაფიქსირებულ „ინიმინი“ - „პირველი ღვთაებრივი სიტყვა“-სთან. შუმერულ ენის საღვთო სახელ-ტერმინების გარდა მსგავსებაა ამავე კულტურის პიქტოგრაფიკით და სიმბოლოებითან, (იხ. „განუნი“ და „ენგურის“ გამოსახულება და ქართული დედაბობის ორნამენტული სიმბოლო) იხ. ზემოთ გრაფიკ. გამოს. ქართულ გამომსახველობით დეკორში გეომეტრიულად სტილიზირებული სიმბოლოები ორნამენტის ფორმით გვხვდება საკულტო ობიექტებზე. საინტერესოა რომ, დასავლეთ საქართველოს მდინარე „ენგურის“ სახელის მსგავსად, აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში ხევსურეთში სოფლის შუა საღვარე ქუჩას „ენგური“ (ინგური) ჰქვია და ეს სახელწოდება შატილის შუა ქუჩას დღემდე შემორჩა. კოპალა და იახსარი ბერებად იცნობიან და საინტერესოა რომ, იახსარს თავისი საბერო და სამლოცველოც ქოხიც ჰქონია „ნინახისა“, „ნინახი“. აქ „ნანა“ ღვთაების და „წმ. ნინოს“ სახელები ურთიერთთანაცვლებულია. რას ამბობს ბიბლია აბრაამზე და უძველეს ღვთისმსახურებაზე?

ბიბლიური ინფორმაციით აბრაამი ქალღვევლთა ურიდან გამოვიდა და

გამოიტანა ღვთისმსახურების ტრადიცია (მელქისედექის დალოცვა. დაბ. 14: 18-20). მელქისედექი „უხენაესი ღმერთის მღვდელი“ (პავლეს ეპისტ. ებრაელთა მიმართ. თავი 7) ასეთია უცნობი მონოთეისტი ღვთისმსახურის აღწერა ბიბლიაში. ეს ღვთისმსახური ნახსენებია კუმრანის ტექსტში „მიდრაშ მელქისედექ“, როგორც „წმიდათა მეფე“ და „მღვდელი მუდამ“. იგი თითქოს წარდგენამდელია და მისი ღვთისმსახურებაც წინა დროისაა (ენოქის წიგნი, ესეველთა ორიგინალიდან). გაურკვეველი წარმომავლობის „უბამო, უძმო უნათესავო“ მელქისედექი საინტერესოა ჩვენთვის, რადგან ქართულ ხალხურ მითოლოგიაშია ასევე „უბამო, უძმო“ ამირანის ეპოსი. ბიბლიურად, ამ დროს, საფიქრებელია უძველესი ღვთისმსახურების წესებიც და ამ ღვთისმსახურების შემნახავი და გადმომცემი სკრიპტები (ფარული ნიშნები). არქეოლოგი ლეონარდ ვული რომელმაც გათხარა უძველეს ქალაქურის ადგილები (25-30-იანი წ.) მან აღმოაჩინა 1840 სამარხი (ძვ.წ. 2500წ.) და უმეტესი თავის ქალა კავკასიურ-ევროპეიდური რასისაა. ბიბლიური აბრაამის დროის დამწერლობის ნიშნები გაურკვეველია და სასაუბრო ენაც [21]. მითური გადმოცემით ბიბლიური „ჰენოხის ენა“ დაკარგულია. როგორც მკვლევარები ამბობენ, ბიბლიური ეს პერიოდი, ისტორიოგრაფიული არტეფაქტებით უცნობია. „აბრაამი“ („ხაიბრი“), ეთნონიმი „ხა-იბრი“ ძალიან არქაული წარმომავლობისაა ახლო აღმოსავლეთის ისტორიულ წერილობით წყაროებში (M. Зильберман). „Ибру, Ибри. (пересекшие реку Евфрат) – слово из Шумерского языка“ [28]. ბიბლიური „უფლის ალექსელი“ მიწის დაკავება და ადგილობრივი ხალხის განადგურებას თავისებური არქაული გადმოცემა გვაქვს ქართულ მითოლოგიაში, როცა მიწას ველურები „დევეები“ არიან დაპატრონებულნი, რომელიც ადამიანის ჭამასაც არ ერიდებიან. მაშინ ღმერ-

თის მითითებით „ღვთიშვილი“ ჩამოდიან პირველად გერგეტის ტერიტორიაზე და ეხმარებიან ადამიანებს მიწის დაკავებაში. ჩვენი აზრით, აქაც უძველესი ისტორიული მითოლოგიზირებული მოვლენის გვიანდელი ინტერპრეტირება ჩანს, რომელიც კეთილის გამარჯვებაა ბოროტებაზე, ანუ ისტორიულად ადამიანების გამარჯვება ველურ და სასტიკ არსებებზე. ველური დევების ამბავი ზღაპარშიც დამკვიდრებულა, სადაც პატარა, სუსტი და ჭკვიანი ნაცარქექია ამარცხებს ბოროტ დევს. მთაში ამ ბრძოლების გამარჯვების ადგილებშია სწორეთ ჯვარ-სალოცავთა გვიანობამდე მოღწეული კვრები და ციხე-დარბაზები. საქართველოს ტერიტორიაზე ბევრგან არის დაფიქსირებული „ღვეისხვრელის“ გამოქვაბული, „საკერპო“, „ღვეთანადგომი“ (ზემოთიანეთი), „ღვეის ნასახლარი“, „ღვეის ნაციხვარი“, „ღვეის საფლავი“ (უკანა-ფშავი), და სხვა. მითიურად „ღვეი“ ველური არსებაა და მისი გამოჩენა შიშს იწვევდა. ამ მითიური დევების გამოა, როცა ყოველ სოფელთან არსებობს ე.წ. „უფრიანი“ ადგილი, ანუ მოსარიდებელი ხევი, რომელიც კეთილის ჯვარ-სალოცავის საპირისპირო საკრძაღვი ცუდი ადგილი. იქ ადამიანის მისვლა და გავლაც არაა მიღებული. „უფრიანის“ შესახებ საუბარიც კი არაა მიღებული კარგად, აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში.

საქართველოში შემორჩენილ საკულტო ძეგლებთან დაფიქსირებულ ფარულ (სკრიპტებზე) ნიშნების შესახებ, გამოცემულ მონოგრაფიაში („ფარული ნიშნები“) განგებ არ აღვნიშნეთ და არ ვაჩვენეთ, შედარებით ცხრილში კიდევ ერთი სიმბოლოები. საქმე ის გახლავთ რომ, ამ სიმბოლოების ჩვენებით უფრო გავართულებდით ისედაც რთულად ასახსნელ ფაქტებს და უფრო გაურკვეველობას გამოიწვევდა. სირთულე არა მარტო გრაფიკულად მსგავსებაა, ასევე ღვთისმსახურების (ძველი

აღოქმის) ანალოგიური წეს-ჩვეულებანი. საქმე ეხება ე.წ. „კაბალას“ თილისმების ნიშნებს და აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში შემორჩენილ ფარულ ნიშნებს.

კაბალა არის უძველესი სწავლება და ფილოსოფია, რომელზეც დაყრდნობით წარმოიშვა ებრაული საღვთო წიგნი „თორა“. კაბალას ეზოთერული მომდინარეობა 2-ე და 12-ე საუკუნეში გამოჩნდა. იგი ეყრდნობა ეცირას, ბაგირის, ზოპარის სწავლებებს და მათ ნაწერებს (რაბინი იცხაკ ლურია აშკენაზი). მასში გაერთიანებულია 2-ე საუკუნის გნოსტიციზმი და ნეოპლატონიზმის შეხედულება. კაბალას ცნობიერება მოტანილია ისტორიული აბრაამის, მოსეს და სხვა ბიბლიური პატრიარქების მიერ (კაბალას ისტორია). მას ინახავდნენ საიდუმლოდ და თაობიდან თაობებს გადმოეცემოდა, „სულიერი ენერჯია რომელიც მოდის აბრაამიდან“ (კაბალს მიხედ). ჩვენთვის საინტერესოა კაბალას თილისმების სიმბოლოთა ისტორიული ხაზი და გრაფიკული ფორმების თავისებურებები. პირველ კაბალისტად აბრაამი ითვლება, რომელმაც შეკრიბა უძველესი ინფორმაცია და ღვთის მითითებით ჩაწერა. კაბალა საიდუმლოებით მოცული გემატრიებით და სიმბოლონიშნებით იყო ცნობილი. გამოიყენებოდა ე.წ. უძველესი „ენოხის ენა“, რომელიც ღვეს ებრაულ სამყაროში დავიწყებულია. მოგვიანებით ხელოვნურად, მედიტირებით შექმნილი „ანგელოზების ენა“ ოკულტურ რიტუალებს ემსახურებოდა (ეიდენის ენა). კაბალას თილისმების სიმბოლოები ასტრალურია და ძველ ებრაული დამწერლობიდან (?) მოდიოდა, თუმცა გაურკვეველია წინარე დამწერლობის ასოები და პიქტოგრამები. ჩვენი აზრით, ძველ ებრაულში სად და როგორ არსებობდა (ჯ. დის და ე. კეპის ინფორმაციით 16-ს.) ამ სიმბოლოების წინარე ნიშნები, ღრმად გამოსაკვლევი. სწორეთ გემატრიები და ასტრალური ნიშნები იქცევის

ჩვენს ყურადღებას, რადგან ფშავ-ხევსურეთის და თუშეთის პიქტოგრაფიკა და ფარულ ნიშნებთან 30-მდე (ერთეული) მსგავსია. იხ. კაბალას თილისმების ნიშნები.

სანამ კაბალაზე კიდევ ვისაუბრებდეთ, ჯერ აღვნიშნოთ ქართულ ენაში რა შეხებაა ამ სახელწოდებასთან. „კაბალა“ ძველ ქართულად ნიშნავს: „ხართა გააბარებენ სასარგებლოდ იფქლითა მოსაცემად პირობითა რითმე სხვადასხვაითა“ (ს.საბა) [12]. ცნობილია გამოთქმა „დაკაბალეული“. ხევსურეთში და თუშეთში კაბალა არ ხსენდება, მაგრამ არის ერთი სახელწოდება „კამალა“, რომელიც ღმერთის პირდაპირ სამყოფელს აღნიშნავს, „შენს კარს, შენს კამალას დაიყენენ უამსა-უუამოსა, ბნელსა-ცისკარს“... (ხახმატის ჯვარის ხუცობიდან. გ.ალუდაური 2002წ.) [8] ხევსურულად კამალა არის, მერიგეს (მორიგე, მარიგე) სამყოფელი მეცხრე ცაზე (ზოგან მეშვიდე ცა). „ცა ქვეყნის გამჩენო, დამრიგებელო, მომრიგებელო მერიგე ღმერთო“, „თქვენ, თქვენს გამჩენ, მერიგე ღმერთს ნუ მაიწყენთ და ნუ მაიძულებთ, თქვენ გამჩენ მერიგე ღმერთ არ მაგიწყენთ და არ მაგიძულებთ“ [8]. კამალა სალოცავში ყველაზე შიგნით, დაცულ ადგილზეა. ხუცობებში, წინადადებების ბოლოს ითქმება „ადამდე“, რომელიც „ამინ“-ს

მაგიერ იხმარება და გასარკვევია მისი მნიშვნელობა [9]. ძველებურ ჯვარსალოცავთა ხუცობებში უმეტესი გადმოცემა მხატრულ-ქარიზმულ სტილშია დაცული და ამაზე თითქმის არავის უმუშავია. მცირე გამოჩენილია „ჯვარის ენის“ შესახებ კვლევები და ისინი სამწუხაროდ მხატვრულ გაფორმებად არის მიჩნეული.

ებრაულ კაბალაში არის გემატრიები, რიცხობრივი გამოთვლების საფუძველზე შექმნილი საღვთო სახელები და სქემები. სწორედ აქ, არ შეიძლება არ აღვნიშნოთ ქართული ენის გამოთქმა „შემოთვლილი“, რომელიც ბრძანებას და რიცხოვნულ ანგარიშსაც გულისხმობს. ხევს. მითოლოგიაშია ქადაგის ნათქვამი: „ძალა და შეძლება ღვთით მაშინ მქონდ შ ა მ ა თ ვ ღ ი ლ, კოჭნმირგვალნ კარზე რომ დამდიოდესაჲ“ [8]. ქართულ ღვთისმსახურებაში გემატრიები იყო, თუ არა, ასეთი კვლევა აუცილებელია პროფესიონალურად ჩატარდეს. დაფარული უძველესი წესების ნაშთები, ამაზე მეტყველებს. ხევსურულ ღვთისმეტყველებაში „თორა“ და ებრაელი წინასწარმეტყველები არ ხსენდება, რაც ამტკიცებს რომ იგი წინა დროისაა. თორასთან და თორის ეტიმოლოგიასთან საინტერესოა ქართული ისტორიული საბრძოლო ჩასაცემელი ჯავშანი „ორი“. საბრძოლო თორზე იყო გამოსახული ასტრალური ფიგურები: მზე, მთვარე, პლანეტები, ვარსკვლავები და სხვა ციური მნათობები [6] გვ.125. დეკორატიულობა შერწყმული იყო საკრალურ-აპოტროფიულ ფუნქციასთან. ხევსურულ ხუცობაში სადაც ქრისტიანული წმიდა წერილების ტექსტები შეერთებულია უძველეს ტექსტებთან, ერთი საინტერესო ინფორმაციული ადგილია. აქ „სიონელ ძმებს“ ახსენებენ და „ადგეს წავიდეს“-ო, ასეთი თანამიმდევრობაა: „ჩვენო ძმანო სიონისანო, მტკიცენო, მტკიცედ იყვენით, საქმესა ჩვენსა აღმატობდით, განაცუდდა შრომა იყო

რემენი, იწვა ეძინა ჩვენისა ოხითა კვირაისითა. ა დ გ ე ს წ ა ვ ი დ ე ს, მ ა ა ხ ს ე ნ ე ს ღ ვ თ ი ს მოწაფეთა ანგელოზთა -ადე, განიღვიძე! ადგა, განიღვიძა დილიხნია ფრია დაძღვეს, ეგენ უფრო საყიდელნია ცათაშია-თქვა უფალმა“. ქართული დღეობების კალენდარი. 2. აღ. ოჩიაური [9] გვ. 14. აღსანიშნავია ერთი ფაქტი, თუშ-ფშავ ხევსურეთის და მთიულეთის ძველი სალოცავების კარები და ფასადი უმეტესად სამხრეთის მხარესაა მომართული, ხოლო შესაწირავ ცხოველს თავით აღმოსავლეთით აყენებენ, აქაც, ვფიქრობთ გარკვეული ტრადიციული წესი იყო დაცული.

გუდანის ზენა სამხვთო ჯვარში, ხუცობაში იხსენიება „კულხა“. „შენ ხარ კულხელი“ (ხუცესი გადუა არაბული 2004 წ. ჩაწერილია დოკუმენტური ფილმი). ცნობისათვის მსოფლიოს ისტორიაში სხვადასხვა დროს და ადგილას იყო „კულხა“. ყველაზე ძველი შემერული ურის ქალაქი შემდგომ იხსენიება როგორც კულხა, ეგვიპტის ძველი ქალაქი იყო კულხა და დღევანდელი ლაზეთის წინა პერიოდი ასევე კოლხეთად იხსენიება ძველ ბერძნულ წყაროებში. რომელ კოლხას ახსენებენ გუდანის ზენა სამხვთო სალოცავში გაურკვეველია და ამოსახსნელია. პირაქეთ ხევსურეთში არსებობს სოფ. ხადუ და ამავე ხეობაშია მამიშვილობის მოკლე გვარის ხალხი „აღდიანი“. ცნობილია ხმალის სახელი „კაღდიმი“ ასეთივე უძველესი სახელწოდებებია ზემო სვანეთშიც სოფ. ხაღდე და გვარი ქაღდანი. ცნობილია ფშავის სოფლის სახელი „ახადი“ და ადგილი შუაფხოში „ხადო“. ენათმეცნიერები ამ სახელწოდებებში ხედავენ სწორედ, უძველეს პროქართველთა ხაღდების და ქაღდების კვალს. „ხაღ“ (მოხაღვა) ცხელთანაც კავშირშია და მითოლოგიური გადმოცემით სოფ: ხაღუს თავს, ცროლზე, მთავარ სალოცავთან „თოფლი არ მოდიოდა ისე ცხელოდა და

სარიტუალო ქვაბებში უცეცხლოდ დუღდა ლუდი“ [9]. საინტერესოა მეცნიერების აზრი „ურ-ქაშდომ“ სახელის შესახებ, რომელიც ასევე ბიბლიაშია ნახსენები „უკანასკნელი აზრი (იგულისხმება დილმანი რი.) ვგონობ სიმართლესთან ახლოს იყოს ამიტომ რომ ამ სიტყვის მეორე ნაწილი - „ქაშდომ“- ქართველის სახელია: კაშდომ = კასდივ - ქართივ. აქ ამ დავ მრავლობითის რიცხვის (= ებ) ნიშანია. ამგვარი ბგერათა ცვლილება ქართულში ჩვეულებრივია. მაშასადამე დაბადების „კაშდომ“ ქართველსა ნიშნავს, ხოლო „ურ-კაშდომ“ ურარტუს ქართვეს.“ (ქართ. ერის ისტორია. 1 ტ. გვ. 411, 1960 წ.) არსებობს ხალხურ ნაქარგობაში სიმბოლო-ორნამენტი „ხ (ქხ) აღურა“ (ხევს. ლექს. აღ. ჭინჭარაული). შუამდინარეთში ასევე ცნობილია; „ხადუ“ - ძველ აქადურში ჭეკაქუხილის ღვთაება. არავის ხეობაში და კერძოდ ხევსურეთში აღმოჩენილია მტკვარ-არაქსის კულტურის დროინდელი კერამიკის ნაშთები და სამარხები. მტკვარ-არაქსის დროის კულტურის ხალხი კავშირურთიერთობაში იყო შემერულ და მესოპოტამიურ კულტურასთან. ეს ეხება მეტალურგიას და საყოფაცხოვრებო ნივთების არქეოლოგიურ არტეფაქტებს. კულტურული ურთიერთობა ხშირად ერთნაირ გემოვნებას და წარმოდგენებს აყალიბებდა. ქაღდეველთა ურის ქვეყანაში ოფიციალური ინფორმაციით არამეულსემიტურ ენაზე მოსაუბრე ხალხები ცხოვრობდნენ, მაგრამ ასევე ცნობილია ამ ხალხთა ერთი ჯგუფის პროქართველების შესახებ ცნობებიც (ძვ. ბერძნული ისტორ. წყაროები. გ. ქავთარაძე ანატოლ. ქალთველურ ტომთა საცხოვ. 1985). სტრაბონის მიხედვით (გეოგრაფია. XII. 3, 19-24) ტრაპიზონსა და ფარნაკიას ზემოთ ცხოვრობდნენ ქაღდები-ძველი ხაღიბები, რომელსაც პომპროსი ჰაღდიონებს და აღიბებს უწოდებს. ლაზეთში დღემდეა ტოპონიმები ოფის ხეობაში „ხაღდი“ და

„ხალდის მთა“, „ხალდიზენი“. ადიღურ ენის მავსულურის დიალექტის საყუხურ კილოში ქართველის აღსანიშნავად ძველი სახელია „ხალდე“. ხალდების გაგლენით შემორჩენილი ტოპონიმია მთიელ ჩაჩნეთში, ჭანთის თემი „ხილდე“ (ხილდე-ხაროი), კილდე (ხეესურეთი ჭალაისოფელი). ამავე ძირისა სხვა ხეობის სახელწოდებებიც: „ხდე“, „ხანდო“. ცნობილია ქალდეველთა ურის (ხალდეველთა ურის) გაუშიფრავი დამწერლობები, რომელიც მსგავსია საქართველოს ტერიტორიაზე შემორჩენილ ფარულ დამწერლობის ნიშნებთან [16] გვ. 604. კითხვაზე, თუ როგორ შეიძლება უძველესი დამწერლობის გაშიფრა? აქ აუცილებელია ორენოვანი (ბილინგვა) ნაწერი იყოს, რათა სარწმუნო მტკიცებულებად ჩაითვალოს. შეიძლება ადგილობრივი ხალხური ტრადიციული ორნამენტების სახელწოდებების გათვალისწინებაც, თუმცა ეს მეორე გზა გაცილებით ძნელი დასამტკიცებელია. ენა ცოცხალი ორგანიზმივითაა, „მოძრაობს“ და „სუნთქავს“. გულუბრყვილობა იქნება იმის თქმა, რომ დღევანდელი სასაუბრო ენა 3000-4000 წლის უკანაც ასეთივე იყო. ყოველ შემთხვევაში გრამატიკული ფორმები, პრეფიქსები და სუფიქსები ხშირად იცვლებოდა ისტორიული გარემოებებიდან გამომდინარე, მაგრამ სიტყვათა ფუძეები დიდხანს ცოცხლობს. მოსაძიებელია ისტორიული ხალხის „ხალდების“ გვიანდელი საცხოვრებელი ადგილები, (თურქეთის ჩრდილო-აღმოსავლეთით) რაც გადაურჩა განადგურებას მცირე ნაშთიც ძვირფასია პიქტოგრამების ან სკრიპტების ისტორიისთვის (და არა მარტო მათთვის).

კაბალა მრავლისმომცველია, მაგრამ ჩვენ გვაინტერესებს სიმბოლოები და ამ სიმბოლოთა წარმომავლობის ისტორიული სახეები. კაბალას საიდუმლო თილისმათა ნიშნები და გემატრიები ათასწლეულების განმავლობაში ინახებოდა. მათი გამოქვეყნება მოხდა XII

საუკუნეში ი. ელიცურის მიერ, შემდგომ ჯონ დიმ და ეკეპიმ XVI საუკუნეში უკვე უმეტესი ნიშნები გამოიყენეს [23]. მათი სიტყვებით „ანგელოზის მითითებით“. ამიტომ, ნიშნებსაც „ანგელოზის დამწერლობა“ უწოდეს. კაბალას სკრიპტების შესახებ რამდენიმე კვლევა არსებობს, მათ შორის ავტორები: ხ. ფარბრიდგე, ხ. ჯენინგი, ტ. უილსონი, დ. მასკენზიე, ნ. ჯენსენ და სხვა. ყველა მიუთითებს რომ, კაბალას სიმბოლო-სკრიპტები უძველესია. დღეს ეს ნიშნები გამოიყენება როგორც „თილისმები“ (Kabbala talisman). ქართულად „თვალისა“, ანუ „ავის თვალისგან“ დამცავი (კაბალას მის.) და დადებითი ენერჯის მომცემი. კაბალას სიმბოლო-სკრიპტები ზოგი იდეოგრამულია (ლიგატურით), ზოგიერთი მარცვლოვანია. მათი მსგავსება სემიტურ დამწერლობის ნიშნებთან ნაკლებია, ხოლო იბერიულ სკრიპტებთან უფრო მეტია. ასევე პიქტოგრამები შუმერულ და ხარაპულ დამწერლობის ნიშნებთან უფრო მსგავსია. ნიშნების ასტრალური ხასიათი უფრო თვალშისაცემია და ჩამოყალიბებული ფიგურებია. მაგ: კაბალას სიმბოლო-ნიშანი იხსნება როგორც „ხეციური და მიწიერი კავშირის, ანუ მამაკაცური და ქალური კავშირის შემკვერელი. ყოველი არსის ცვალებადობის და განვითარების საწყისი“.

როგორც არის ჩინური „ინის და იანის“ ნიშან-სიმბოლო (Ariel Megadriel-March). მსგავსი ფარული ნიშანი ფიქსირდება „მიწის დედური ღვთაების“ სალოცავში ბისო-ხახმატის ჯვარში

(ხევსურეთი) ქვაზე ამოკვეთილი. იხ. „ფარული ნიშნები“ სურ. 40. [15]

„ხახ“ - ძველ ქართულად მკვრივი ადგილია (გოხი, კოხი, ხოხი). ხევსურეთში გავრცელებული იყო კაცის სახელი „ხახონა“. ცნობილია თუშეთში სალოცავები „ქვედ ხახა“ და „ზედ ხახა“. „ხახმატი“ - „მკვრივი უმეტესი“. ეს სალოცავი ითვლება უხსოვარი დროიდან „რჯულიან-ურჯულთ“ საკრალურ ადგილად. მიწის დედური ნაყოფიერების სალოცავში არსებობს „ხელის კოშკი“ (სამძიმარის კოში) [8]. ხახმატის სალოცავი კახეთშიც არსებობს (ყვარელი სოფ. შილდა. ახმეტაში) და ჩვენი აზრით, ეს სახელწოდება უძველესი მატრიარქალური პერიოდის კვალს ამჟღავნებს, როცა ქალღვთაება „მეტი“ იყო მამრულ ბუნებაზე. იბერიულ მარცვლოვანი დამწერლობის ნიშნებშიც არის მსგავსი, გამარტივებული ფიგურა (მნიშვნელობა უცნობია). ბისო-ხახმატის ადგილებში შემორჩენილია არქაული ხასიათის ქვაზე გამოსახული ანთროპომორფული ფიგურა. ადამიანის მსგავსი ფრთიანი ფიგურა ამოკვეთილი ქვაზე. იხ. [15] სურ. 55. სავარაუდოდ „ქალღვთაების“ გამოსახულებაც გვხვდება „სანეს“ გორთან, ზენა სამხვთო გუდანის ჯვარში, იხ. [15] სურ. 11 ასეთი არქაულობა კაბალას სიმბოლოებში არ იგრძნობა, მეტიც, კაბალას თილისმების ზოგიერთ სიმბოლოს ნაპირებში სამკუთხედი „ეპმის“ და ამით ღურსმური დამწერლობის გავლენა ემჩნევა. „კონცეპტუალური სიმბოლოები“ აბრაამის მიერ გამოტანილი ქალღვთაური ირიდან (Gardner Laurance. Genezis grall

kings. Bantam press, 1999), იქვე, „აბრაამის მიერ მოტანილი ფირფიტები იყო „განაცხადი დაკარგული ცივილიზაციისა“. „განაცხადი იმაზე თუკი რამე კაცობრიობამ იცოდა ძველიდან. შუმერები ასეთ კომპოზიციებს უწოდებდნენ „ბედის ტაბულებს“. ტაბულები იყო როგორც „ხა-გაბალა“ და იყო ნათქვამი, რომ ვინც ფლობდა „გაბალას“, ასევე ფლობდა (Ram) ცოდნას, უმაღლეს გამოსატყულებას კოსმიური ცოდნისას“. „შუმერული უძველესი ქალაქი „ნიპპურ“ („ჰიბრუ“) გადაითარგმნება როგორც „გადასვლა“, „გადაღახვა“, ხოლო ძველ პიქტოგრამებში სახელი „ჰიბრუ“ გამოისახებოდა ჯვრით “В ранних пиктографических письмах ‘Н-ибру’ изображалось крестом” (А.Л. Оппенхейн). „ებერი“-ს წინა გამომხატველი სიმბოლიკა ჯვარი, თავისი ფესვით დაკავშირებულია უძველეს ისტორიასთან. „დიდი გადასვლა“ - ასე იხსნება უძველეს შუმერულ ტექსტებში შინაარსი“ (Gardner.L). ამ კონტექსტში არ შეიძლება არ აღვნიშნოთ, ხევსურეთის ყოფაში სიმბოლო ჯვრის კულტი და „ჯვარისმსახურების“ მდგრადად ჩამოყალიბებული სისტემა. აქ სიმბოლურად ჯვრის საუფლოა, სრული ამ სიტყვის მნიშვნელობით და სალოცავებში შემორჩენილ პიქტოგრამებშიც ჯვარი განსაკუთრებული ნიშანია ყოველთვის. თუკი სახელწოდება „ებერი“-ს და „იბერი“-ს სემანტიკური კოდი ჯვარს უკავშირდებოდა უძველეს დროს, მაშინ გამოდის, რომ „წმიდა ჯვრის“ შესახებ არსებული გადმოცემები, რომელიც აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის ეთნოგრაფიულ ჩანაწერებში ფიქსირდება, ყველაზე საყურადღებოა. კერძოდ, არსებობდა კიდობანი, რომელშიც ინახებოდა ცოცხალი „წმიდა ჯვარი“. ეს ჯვარი ხალხს ეცხადებოდა მანათობელი მტრედის სახით [9]. ამ კიდობნით ხამხაში (ჩრდილო კავკასიაში) გადასულან ბოლოს და ხალხი მოქცეულა ჯვარისმსახურებაზე. ჩვენი

აზრით, „იბერის“ და „იბერიის“ კავშირი ჯვართან მიუთითებს უძველეს ჯვარისმსახურებაზე, რადგან, სანახ კიდობანში „ცოცხალი ჯვარი“ ინახებოდა. ქართულ ენაზეც თავისუფლად გამოდის სახელის გადასვლები, მაგ; „იბერი“ - „ივერი“ - „ჯვარი“. ცნობილია გამოთქმა: „საბერო ჯვარი“. ჩვენი აზრით, კიდობანთან დაკავშირებით, აქაც, არქაული ხასიათი იგრძნობა და კონკრეტულობა, იგი უფრო მნიშვნელოვანი მითიური ნივთის „ბუდეა“. ქრისტიანობის შემოსვლის შემდგომ ხსენებული კიდობანი ებრაულ უფლის კიდობანთან გაიგივდა და ამიტომაც „გაუფერულდა“ მის შესახებ გადმოცემები. შუმერულ, აქადურ ჩანაწერებში სახელწოდება „ნიპურ“-„ხაბირ“-„იბერ“ მნიშვნელობები ჯვარს წარმოაჩენს („ფესვით ჯვარს უკავშირდება“). იხ. Gardner Laurance), თამამად შეიძლება ვიფიქროთ, საერთოდ ჯვარისმსახურების ისტორიულ ხაზზე. ამ დროს ბიბლიური ტერმინი ებრაულად: „ბერეშიტ“ (დასაბამი), კიდევ სხვანაირადაც იქცევეს ყურადღებას, ადგან ერთმანეთში „ჩაწნული“ (ჩაშატული, გადაჯვარედინებული) დროის და სივრცის შექმნა, სამყაროს საწყისში საინტერესოა. ეს ინფორმაცია მყარდება უამრავი, ძველი გრაფიკული (ჯვრისებური) გამოსახულებების ფონზე, რომელიც არა მარტო ქართულ, არამედ უძველეს შუმერულ და იბერიულ საკულტო კულტურაშიც მყარად იყო დამკვიდრებული. ჯვრის სიმბოლოები ჩანს კაბალასთან დაკავშირებულ ჰექსოგრაფებში და პიქტოგრაფებში. კაბალას სიმბოლო-სკრიპტები ებრაული დამწერლობიდან მკვეთრად განსხვავებულია, უფრო მეტიც, ძველ სემიტურ ნიშნებთან მსგავსება ნაკლებია. ცნობილია სემიტური დამწერლობის ნიშნები როგორცაა: ძველ ფინიკიური, ქანაანური, არამეულის ნიშნები, ასურული, ძველი არაბული, სინაის მთის სკრიპტები, სამხრეთ სემიტური დამ-

წერლობები: სამუდის, საბეური, საფეის, ძველ ეთიოპური და სხვა [16, 17]. კაბალას სიმბოლოებში ჩანს ჯვრის ნაირსახეობები, ვარსკვლავები, მბრუნავი ფორმები და წრიული ფიგურები. გეომეტრიული ისეთი ნიშნები, რომელიც შუმერულ და ვედურ სიმბოლო-ნიშნებშია. რაც კაბალაში თილისმების ნიშან-სიმბოლოების სახით შემორჩა, მსგავსი საქართველოს აღმოსავლეთ მთიანეთში სალოცავებში და ამ სალოცავებთან დაკავშირებულ კოშკებზეა დაფიქსირებული. ამ სალოცავებში კი ძველი აღთქმის არქეტიპი ღვთისმსახურებაა შემორჩენილი, რომელმაც მაცხოვრის (ქრისტეს) მოსვლა აღიარა და შერწყმულია რიტუალურად ხუცობის ტექსტებში. თეოლოგიურად ამ ფაქტის დახასიათება ძალიან რთულია, დღევანდელი გადასახედიდან, მით უმეტეს რომ, მთელი საქართველოს მასშტაბით ეთნოგრაფიულად ასეთი კვლევა არ ჩატარებულა. მეტ-ნაკლებად ყველა რეგიონში შემორჩენილა ასეთი ღვთისმსახურების ნაშთები, მაგ: კახეთში ზედაშეს ღვინის გახსნის რიტუალი და „ნანა“ ღვთაების უძველესი ლოცვები და „ანინა-მანინას“ სავედრებელი დარ-ავდრის ლოცვა, რომელიც ფერეიდნელ ხალხშია (თორელი ფერეიდნელები. ლექსო მაძულაშვილი.) შემორჩენილი, სალოცავში საქონლის შეწირვა, დედა-ღვთაების იგივე „ადგილის დედის“ საკულტო ადგილები, სალოცავის და დედაბოძების რქებით შემკობა, ქართულ ტრადიციულ საკულტო ობიექტებზე (ფარული ნიშ. მსგავსი) სიმბოლოების გაკეთება, მაგ. ქართლ-კახეთში ზედაშეს ღვინის ქვევრის პირებზე, სამეგრელოში ცხენის დაღები, სვანეთში ლიფანალური ნიშნები, ტრადიციულ ქართულ ქუდებზე და ყაბალახებზე ჯვრის სიმბოლოებით მორთვა, რიტუალური საახალწლო „ბახილას“ პურ-საწირები და მათი სიმბოლოები, საახალწლო ტრადიციული ჩიჩილაკების ჯვრებით მორთვა, დედაღვთაების მიხედვით ქალის სახელზე ძედ შემორჩენილი სახელები, მაგ. „ამირან-დარეჯანისძე“ (მითიური), „ნანაისძე“, „მარაისძე“, „თამარისძე“ (ანალოგიურია, გასკონის ბასკი მამაკაცები დედის სახელით მოიხსე-

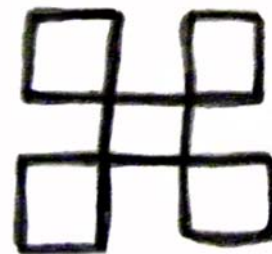
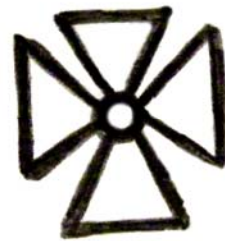

ნიებიან) და სხვა სახელ-ჩვეულებანი სათავეს წინაქრისტიანული დროიდან იღებენ. ძველ ბერძნული ასლებში „ოიდიპოსის წიგნი“ საინტერესო ინფორმაციაა „ებერ“-ის სუბსტანტის წარმოშობასთან დაკავშირებით, რომ თავიდან მატრიარქალური იყო მათი რწმენა და მერე გადაირქმნა. ამის ნაკვალევია ებრაულში დედის ხაზის არსებობა. აღსანიშნავია ერთი ფაქტი, ძველი ალექსის (არქექიპი) ღვთისმსახურების ნაშთები სემიტურ ენაზე მოსაუბრე სხვა ხალხებში არ არსებობს, ანუ ამ ღვთისმსახურებას უფრო ძველი წარმომავლობა აქვს, ვიდრე ინდოევროპული ან აფროაზიული ენები ჩამოყალიბდებოდა. საქართველოში ამდენი ხნის და ისტორიული მოვლენების გამოვლით შენარჩუნებული ძველი ალექსის მსგავსი ღვთისმსახურება, ახალ აზრს წარმოშობს და მის გენეზისს წარმოაჩენს. კერძოდ, პროქართველებს ჰქონდათ ღვთისმსახურება, რომელი უძველეს ენაზე წარმოიშვა და მტკიცე და „წმიდა“ იყო. საკითხი ეხება შემოტანილ სპარსულ კერპთაყვანისმცემლობამდელ და მზის თაყვანისმცემლობის წინარე რწმენის საკითხის გარკვევას და ქართულ ენაში დაცულ ინფორმაციას. ჩვენი აზრით, ე.წ. „ღვთაებრივი“ სიმბოლო-ორნამენტები საკულტო ობიექტებთან არა მარტო აპოტროფიული, არამედ იდეის მატარებელი იყვნენ.

საღვთო წერილში არის ერთი ძალიან საინტერესო საგანზე საუბარი, „შეჩერებული ქვა“ (Камень преткновения) - ღმერთის მიერ მოცემული და დადებული იერუსალიმში, რომელიც ჩვენს ყურადღებას იქცევს, „და მივცემ მათ თეთრ ქვას და მასზე იქნება, ახალი სახელი, რომელიც არ იცის არავინ, მხოლოდ მან ვინც მიღებს“ (გამოცხ. 2: 17-18). ბასილ კესარიელის განმარტებაში „ქვა“-ს მაგიერ „რიცხვია“ ნახმარი (შეადარეთ ქართ. „შემოთვლილი“ და „ნათქვამი“). ფშავ-ხევსურეთში არსებობდა და არსებობს საიდუმლოდ „ცოცხალ ქვასთან“ დაკავშირებული გადმოცემა, რომელიც სალოცავის (კერივში) თასში ჩასმული ინახებოდა და ძალიან ტაბუირებული

იყო მის შესახებ ინფორმაცია. კი. ივი თითქოს ღვთისმშვილებისგან დანატოვარი „ცოცხალი“ კვერცხის ფორმის თეთრი ქვაა, რომელსაც „მაკადრები“ ემსახურებოდნენ თავისებური წესების დაცვით. „მეფის რუსეთის კავკასიაში გამოჩენის შემდგომ, მას საფარველი დასდო ღმერთმა“ (ხევს. სოფ. კისტანი გ.ჭინჭარაული 85წ. 2004 წლის ჩანაწ.). ეს ერთერთი დიდი საიდუმლოა უძველეს ღვთისმსახურებაში და ვფიქრობთ, ქართულ-კავკასიური ინფორმაცია უფრო არქაული გადმოცემაა.

საინტერესოა რომ, არსებობდა „წმიდა ჯვარი“, რომელიც უძველესი დროიდან მოდიოდა. ასეთი ჯვარი კაბალას სიმბოლოებშიც არის და გარეგნული ფორმით შუმერულ სიმბოლოებს ჰგავს. აღნიშნული ჯვარი საქართველოს აღმოსავლეთ მთიანეთში საკმაოდ გავრცელებულია და ცნობილია როგორც სარიტუალო (ფხოური) ჯვარი. ჩვენი აზრით, მოსაკვლევია ე.წ. „ჰენოხის ენის“ შესახებ გადმოცემები და კაბალაში „წმიდა ჯვრის“ ისტორიული წარმომავლობა (იხ. „ჰიბრუს“-ს შუმერული სიმბოლო) [27], რადგან მსგავსი ჯვარი საქართველოს ეთნოგრაფიულ დეკორში გავრცელებული ნიშანია და ასომთავრული „ჰოეს“ გრაფიკული ფორმაც ასეთ ჯვართან ჩანს კავშირში.

რას ამბობს კაბალას (რელიგიური არსი) სამყარო ასტრალურ-გეომეტრიულ სიმბოლო-ნიშნებზე?

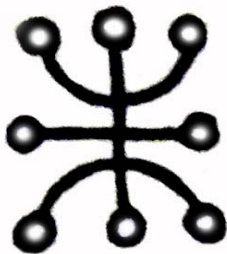
„ანგელოზის დამწერლობა“ უძველესი დროის სიმბოლოების საფუძველზე წარმოიშვა და საიდუმლოებიდან თანდათან გამოქვდა. თავიდან ეწოდებოდა „ბერეშით“ - საწყისი [24]. „ღმერთმა დახედა სიმბოლოებს (რომლებიც დაწერა) და შექმნა სამყარო“ (ზოპარი). შედარეთ ქართული გამოთქმა „ბედისწერა“, სადაც ჩანს რელიგიურ-მაგიური გააზრების საკითხი. „პირველი ნიშნები რომელიც მიმართულებას აძლევს ყველაფერს“ (კაბალას მიხედვით). „ასეთი ნიშნები გამოყენებული იყო მანამ, სანამ ადამიანი გაჩნდებოდა“ (ეიდენის ენა), ანგელოზები როცა საუბრობდნენ ადამიანებთან (Voarchadumia) ცნობრიდან. (კაბალას მიხ.) მეორენაირად „მდინარეზე გამსვლელი“ (ებერი) დამწერლობა. კაბალაში ცნობილია 200-ზე მეტი ანგელოზის სახელი და მათ შორისაა: ბარაქიელი, არაგუელი, ასაელი, აზაზაელი, არაქიელი, ნანაიან, არმისაელი, გალიელი, ომაელი, მებანიან, ბეზალიელი, ეხექიელი, სარიელი, აბა, აბატონ, აბდია, აბულიელი, ალისტარიონ, ალალიელი, ამატორ, ამელიეთი, ანანაელი, ამბერ, არმაიტა, აფსუ, არაფიელი, არაქია, არჩანა, არჩანგელ, არურუ, ადად, აზრაული, ბარბოლ, ბარიელი, დარიელი, დარდარიელი, გაზარდიელი, გურიელი, კაბიელი, კუტიელი, პურიელი, ქუაბრიელი, საბლო, საჩიელი, გუარდიანი და სხვა. იდეოლოგიურ-სტრატეგიული პოზიციიდან გამომდინარე უფრო ძველი სახელები დემონურ ძალის მქონე ანგელოზების სახელებად არის მიღებული და მათ შორისაა მაგ: კობალა, კობალე, უპირ, ზეპირ და სხვა (G. Brecher) [22] („ელი“ - ძალა - ღვთური ძლიერი, ძველ ებრაული ენით). სახელები ბიბლიური ჩანაწერების მხოლოდ თანხმონებით იყო ფიქსირებული და გამომდინარე აქედან შეიძლება

სხვადასხვა ნაირადაც წარმოითქმებოდა მაგ. „ასაელი“ (იგივე ასაელ, ასაიელ, ასაიელი). კაბალას ანგელოზთა სახელების უმეტესობა ებრაული ენიდან გამომდინარე ძნელი ასახსნელია, თუ საიდან მოვიდა ისეთი სახელები როგორცაა, მათ შორის „არჩანა“, „ასაელი“, „არაქია“, „არაგუელი“, „გურიელი“ და ა.შ. ყურადღებას იქცევს ძველ ებრაულად დემონის სახელწოდება „ზეპირ“ და ხევესურული გადმოცემით მავნენი, ზოგჯერ „ზეპირ“ გამოდიან (ხედავირზე გამოდიან). „ზეპირ“ სახელწოდება, რომ მხოლოდ ძველ ქართული ენით შეიძლება აიხსნას, ეს უდავოა. ასევეა სახელი „კობალა“, რომელიც ძველი დროის საბრძოლო „კომბალის“ (კოპიანი ჯოხი) სახეცვლილი ფორმაა. „კობალა“ ბოროტების, იგივე დევების განადგურებაში იღებდა მონაწილეობას და დღეს სალოცავის სახელია თუშ-ფშავ-ხევესურეთში. ჩვენი აზრით, მითოლოგიური ებრაული „ჰენოზის ენა“ შესაძლებელია სწორედ, ამ საიდუმლო ინფორმაციის შემნახავი ენა იყო. სემი, ქამი და იაფეტი ერთი მამის შვილები იყვნენ და ერთ ენაზეც საუბრობდნენ, ხოლო შემდგომ მოხდა ენის გადასხვაფერება. ებერიანთა ენა სემიტური იყო უკვე, ქალდეველთა ურშივე?, თუ, იქიდან გასვლის შემდგომ მოხდა სემიტოზაცია?, ამის ამოცნობა დღეს ძნელია. „Что касается Шумерской культурой и цивилизации, нет сомнения в том, что протоевреи (отцы Авраама) впитали и асимилировали многое из жизни Шумеров“ (М.Зильберман) [28]. ფაქტია ძველ აღთქმაში დაცული სახელ-ტერმინები ებრაულში აღარ გვხვდება და გვაქვს საქართველოში ძველი აღთქმის არქეტიპი ღვთისმსახურება, თავისი ფარული ნიშნებით, რომელიც ზოგადქართული ხასიათისაა. ჩვენი აზრით, ბიბლიის მკვლევარების ბუდეს, შტადეს, პოლცინგერის და სხვა მკვლევარების დასკვნები დღეს შეიძლება კორექტირდეს, ბიბლიის ძირი

ებრაელ ხალხს ნამდვილად უკავშირდება, მხოლოდ ენაში მოხდა ცვლილებები ისტორიულად.

ოფიციალური ინფორმაციით კაბალას თილისმების სიმბოლოები აღებულია ძველი ივრითის და ბერძნული ნიშნების მიხედვით (ეს საკითხი ღრმად კვლევას მოითხოვს). უდავოა მათი არქაული მოხაზულობის ფიგურები უძველესი ქალდეველთა ურის ქვეყანას უკავშირდება, სადაც კოსმოლოგიურ-კოსმოლოგიური ცოდნა – წარმოდგენები იყრიდა თავს [21]. კაბალას სიმბოლოების ჯგუფში თავაშისაცემია ე.წ. Malachim script, [25] რომელიც ყველაზე მეტად მსგავსია საქართველოს ტერიტორიაზე შემორჩენილ ფარულ ნიშნებთან. მსგავსება ტექნიკურ მხრივაც საინტერესოა, რადგან ნიშნები „დაჭკრეთით“ „ჩაჭკრეთით“ იგივე „წერტილებს“ გამოყენებით არიან შექმნილნი [23]. ეს ნიშნების ჯგუფი გამოაქვეყნდა 1675 წელს გ. აგრიპას მიერ და დღემდე გამოიყენება მასონურ ნიშნებში, ისე, როგორც სიმბოლო-ნიშნები დაფარულად უძველესიდან გამოიყენებოდა. მათი მნიშვნელობები და ფორმები განსხვავებულია სემიტური დამწერლობის ნიშნებიდან, მაგ: ნიშანი „ხარი“ (Alef)

იგი ჯგუფის თავშია და „მეთაურად“ წარმოდგენილია. მისი ფორმა საინტერესოდ ემსგავსება ხევსურეთის, თუშეთის და სამცხე-ჯავახეთის ფარულ ნიშნებს. მათ შორის ხევსურეთში

და თუშეთში სალოცავებში დაცულ ფარულ ნიშნებს (იხ. „ფარული ნიშნები“) სურ. 77. 154. 198. 202. 253. (ამ კონტექსტში არ შეიძლება არ შევნიშნოთ ასომთავრულის „ხ“ (ჱ), მსგავსი გამარტივებული მოხაზულობა და მისი პიქტოგრაფიული სავარაუდო სახელიც „ხარი“. ფხოურ ლექსიკონში (ხევსურულში) „ხარი“ ეპითეტია კარგი ვაჟკაცის და იგი სალოცავის სახელსაც უკავშირდება, მაგ. „ნახარელა ღვთისმშობელის ჯვარი“, „მობარნადე“ „კოპალაის ხარი“, „ნახარელას მობურთვალი“, „სანახარელონი“ და ა.შ (ხევს. ლექს. აღჭინჭარაული). ვფიქრობთ, რომ ასეთი სახელწოდებები წინაქრისტიანული დროისა და მიწათმოქმედების კულტურის „ხარი“-ს კულტს უკავშირდება, რომელიც ზოგად ქართულია. „სულეთს ხარი ხნავს ცალრქა, ბარაქა მესტუმრეთია“, საკრალური ხარის რქა, რომელიც „წდეა“ მოგვიანებით, ანუ საწყაოა სარიტუალო ლუდისთვის, ქერის ასაწყავად (ზ.კიკნაძე - ჯვარი და საყმო. ნაწ. 3). ანალოგიურია (ესპანური) იბერიული ხარის კულტის დამადასტურებელი არტეფაქტებიც. საქართველოს აღმოსავლეთ მთიანეთში სალოცავთან დაკავშირებული ხარის სახელწოდება და მისი სავარაუდოდ გრაფიკული ფარული ნიშანი (რომელიც ასევე სალოცავებშია) ღრმად კვლევას მოითხოვს პერსონალურად. ცნობილია გამოთქმა „ხარატული“, რომელიც „ჯვრისებურ“ გამოსახულებას ეწოდება ნაქარგობაში. აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის რწმენა დაკავშირებულია მითოლოგიურ „ღვთიშვილების“ მოსვლასთან და მათგან დადგენილ წესზე. წარმართული ელემენტები გვერდით შემატებულია, ხოლო ცენტრალური ხაზი „მერიგეს“ წესრიგზეა აწვობილი. „მერიგეს“ (მორიგე, მარიგე) მხოლოდ ფშავ-თუშხევსურეთში კი არა, ძველი აღთქმის გვიანდელ ტექსტებშიც გვხვდება და ჩანს ძველ ქართულ მონოთეისტურ რწმენაში „არსთა გამრიგე“ მთავარია, მაგ: „ერთადერთო გ ა მ რ ი გ ე ვ

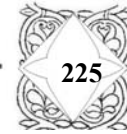

ერთადერთო მეუფევე, ერთადერთო მართალო“ (2 მაკაბელთა 1:24.25), „ღმერთო ყოველის გ ა მ რ ი გ ე ვ მოწყალებით“ (3 მაკაბელთა 5:28), „არამედ ყოველთა ძალთა გ ა მ რ ი გ ე ვ უზენაესი ღმერთი“ (1 მაკაბ. 7:9) და ა.შ. თარგმანის ძიებით ძველ ებრაულში ასეთი სახელწოდება არ ჩანს, (მხოლოდ მსგავსებაა, გვიან აღმოჩენილ უძველეს შუმერულ ენაშია „რიგმუ“ და „მე“ - მარადიული სიცოცხლის დგრიტა. შუამდ. მით. ზ.კიკნაძე) და იგი, ადრექრისტიანული პერიოდის ქართული ლექსიკონით ითარგმნა სწორედ. ასევეა „კვრივთან“ დაკავშირებითაც, რომელიც ძველ აღთქმისეულ ტექსტშია, მაგ: „ანეას ქურუმებმა გადაიხადეს ფული და მეფეც მცირედი ამალით კ ვ რ ი ვ ი ს გაღაგანში შევიდა“ (2 მაკაბელთა 1; 15).

ჯვარ-სალოცავის „კვრივი“ შეუვალი ადგილია დღესაც ფშავ-ხევსურეთში და თუშეთში. „კვრივი“ მიწაზე ღვთის კარია, სიმბოლურად ცის კარისა. „ღვთის კარი“ და „ცის კარი“ (ანუ გასასვლელი) მონაცვლეობით იხსენიება ხუცობებში [5.8]. ჯვარ-სალოცავებთან დაკავშირებულია დაბალი რანგის მსახურის „ჩანჩხის“ სახელწოდება, რომელიც უძველეს „ხი“ სუფიქსიან, (ხალდეურ სამყაროს), სახელწოდებებს უკავშირდება [2]. გვ. 21, 22, 26, 27.

ჯვარისმსახურების რწმენასთან დაკავშირებულ საკულტო ძეგლებში, დღევანდლამდე მოღწეული დეკორატიული ასტრალური სიმბოლოები „ღვთაებრივ“ ნიშნებად არის მიჩნეული და ნიშნების ამოჭრაც „ღვთაებრივ საქმედ“ იყო მიჩნეული. სიცოცხლის ხის ერთგვარი გაგრძელებაა დედაბოძი, ქართულ დარბაზში და საკულტო ობიექტია. „ხევსურეთში გაგრძელებული ტრადიციული ორნამენტის სიმბოლოები ოდითგანვე არსებობდა საქართველოში და მაგიურ-აპოტროფიულ ხასიათს ატარებდა“, (გ. ჩიტია) [11]. თუშ-ფშავ-ხევსურეთში

„სიცოცხლის ხის“ სიმბოლოა ჯვარ-სალოცავის „ალვის ტანი“ (დროშის ტარი) და ერთერთ „ლაბარუმ-ჯვარზე“ (სამკაპა ჯვარი), რომელიც უკანა ფშავში აქვს დაფიქსირებული ვ.ბარდაველიძეს 1930-იან წლებში (აღ. საქ. მთიან. ტრად. ძეგლ. 1ტ. ფშავი. „გიორგი წყაროსთაულის ჯვარი“. უკანა ფშავი), „ლაბარუმ-ალვისტანის“ ტარზე ფარული ნიშნებიც არის, ვერცხლის ფირფიტებზე დაჭერითილი (ეს საინტერესო უნიკალური ფორმის „ლაბარუმ - ალვისტანის - ჯვარი“ 1930-იან წლებში დაიკარგა. ინფორმ. ხევისბ. ივ. წელაური 80 წ. ვაკისოფელი) პიქტოგრაფიული და ფარული (სკრიპტული) ნიშნები ნამდვილად უკავშირდება ამავე რეგიონში შემორჩენილ ღვთისმსახურებას, რომელიც ძველი აღთქმის არქეტიპია (კაბალას თილისმების სიმბოლოებიც ამის მსგავსია, მათ შორის ჯვრები და ასტრალური წრე-სპირალები). ოპონენტები, რომლებიც საწინააღმდეგოს ამბობენ და საქართველოს აღმოსავლეთ რეგიონის ეთნიკურ ქართველებს, სემიტური ხალხის მიგრაციის შედეგად წარმოდგენენ, უნდა აღინიშნოს ღვთისმსახურების ძველ-ქართული ლექსიკონი და ფარული ნიშნების უმეტესად მსგავსება შუმერულ, ძველ ინდურ (ხარაპას ნიშნები), კრეტულ და იბერიულ დამწერლობის ნიშნებთან [16]. იბერიულ დამწერლობის ნიშნების გარდა დიდი მსგავსებაა იბერიულ (პეტროგლიფების) და ბასკურ დეკორატიულ ასტრალურ-კოსმოლოგიურ სიმბოლო-ორნამენტებთან ტრადიციული ბასკური სასაფლაოს ქვების დეკორი და სახლის ავეჯის ხეზე კვეთილი გეომეტრიული ორნამენტებიც). ცალკე საკვლევი, ბასკურ ტრადიციულ ორნამენტებთან დაკავშირებით ჯვრის ფიგურები, რომელიც მხრებთან ოთხი სხვადასხვა დეკორით გამოირჩევა და ასეთივე ორნამენტებს ჩვენ ვხედავთ შუასაუკუნეების ქრისტიანულ ტაძრების ორნამენტებშიც

(რკონის, სკრის, წილკნის და წუნდის ტაძრის ორნამენტები). ჩვენი აზრით, ქართულ-ბასკური ორნამენტების მხატვრული მსგავსება და სახელწოდებებიც ღრმად საკვლევი თემაა, რომელიც ახალ ფურცელს გადმოშლის უძველეს დროის გემოვნება-წარმოდგენის შესახებ და ამ ორნამენტების სახელოდებების კავშირ-ურთიერთობაზე ახალ სიტყვას იტყვის („ქართველი დასავლისანი“ ბ. კესარიელი, გ. ნოსელი, გ. მთაწმიდელი). იბერიის (პირენეის) ნახევარკუნძულზე არსებობდა მდინარე „ებრო“ და მის ეტიმოლოგიას უკავშირებენ „იბერს“ (იბერ-ებერ, ასეთი გადასვლა ნაცნობია ენათმეცნიერებისთვის). 5-6 ორნამენტის სიმბოლო ან სახელწოდება შეიძლება სხვაგანაც იყოს განმეორებული და შემთხვევითობა იყოს, ხოლო, 20 ერთეულზე მეტი ორნამენტი, ჩართული ანალოგიურ გეომეტრიულ ჭრებთან და სახელწოდებები რწმენის სამყაროდან, უკვე ამ ხალხის უძველეს საერთო გენეზისზე მიუთითებს. ჩვენი აზრით, ასტრალური სიმბოლო-ნიშნების წარმოშობა დედამიწისეული წარმოდგენებიდან ნამდვილად არ აიხსნება, ისე როგორც სიცოცხლის და ადამიანის წარმოშობა, მხოლოდ, დედამიწაზე სამოღვაწეოდ ვერ აიხსნება. ეს ორი უდიდესი საიდუმლო დიდ კოსმოსურ წესრიგთან და მოვლენებთან და სიცოცხლისეულ მისიასთან, ერთმანეთთან, ნამდვილად ურთიერთ-კავშირშია.

ამრიგად, საქართველოს აღმოსავლეთ მთიანეთში შემორჩენილი ღვთისმსახურება პროქართულ ენაზე ჩანს წარმოქმნილი და სათანადო ფარული ნიშნებითაც „დალოცვილი“ და განმტკიცებული (ეროვნული ღვთისმსახურება). ძველ საქართველოში მონოთეისტური რწმენის არსებობა მოითხოვს დრმა ანალიზს, რომელიც მომავალში პროფესიულ დონეზე უნდა გაგრძელდეს. „იბერი“ და „ებერი“ ეტიმონები არამარტო გარეგნულ-ში-

ნაარსობრივ მსგავსებებს ამჟღავნებენ, არამედ, მათ ისტორიულ რწმენის წესებშიც ბევრი თანხვედრაა. ეს თანხვედრები შემთხვევითობას რომ მივაწეროთ, ნაკლებად სავარაუდოა. ღრმად გამოსარკვევია ფარული ნიშნების იბერიულ დამწერლობასთან გენეტიკური კავშირი და ამ დამწერლობის მიმართება „ებერიანთა“ დამწერლობასთან (ეს უკანასკნელი თუკი არსებობდა), რომელიც ძველ ებრაულში სიმბოლოების სახით შემომრჩადა (XVII საუკუნეში გამოქვეყნდა). გამოსარკვევია მითიური გადმოცემა „ებერის“ შესახებ (მდინარეზე გადამსვლელი) და მისი კავშირი ისტორიულ „იბერის“ სახელის (წელის ხალხი) საკრალურ მნიშვნელობასთან. ქართული ფარული ნიშნების ძველებური მხატვრული ფორმები შესაბამისობაშია ადგილობრივ ხალხურ თეოგონიურ წარმოდგენებთან და რიტუალებთან, რომელიც დღეს მითოსური ბურუსით მოცულა. ფარული ნიშნები და ადგილობრივი დეკორატიული ტრადიციული ორნამენტებიც საკულტო ობიექტებთან და ღვთისმსახურების რიტუალურ წესებთან კავშირ-ურთიერთობაშია. ჩვენი წერილი არ ითვალისწინებდა სისტემური კვლევის წესებს, ეს უკვე პროფესიონალი მეკვლევარების და მეცნიერების საქმეა. ჩვენ გამოვთქვით აზრი და ახლა საქმე სხვებმა, ანუ მომავალმა თაობებმა უნდა გააგრძელონ. საქართველოს აღმოსავლეთ მთიანეთში ძველი ადრეული მსგავსი ღვთისმსახურება მოითხოვს სიღრმისეულ წვდომას, რადგან ამას პროქართული ენის ერთერთი უცნობი ისტორია აქვს შენახული და მოეღის პროფესიონალთა ფუნდამენტურ კვლევას.

ლიტერატურა

1. ქართლის ცხოვრება. ს. ყაუხჩიშვილის რედაქციით. თბ. 2. 1959.
2. ივ. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია 1. 1913.
3. თ. ყაუხჩიშვილი, პეროდოტეს ცნობები საქართველოს შესახებ. თბ. 1960.
4. გ.მელიქიშვილი ქართველები, მათი წარმომავლობის საკითხი. თბ. 1965.
5. ვ. ბარდაველიძე – აღმოსავლეთ საქართველოს მთიელთა სასულიერო ტექსტები. მას. „საქართველოს ეთნოგრაფიისათვის“ ნარკ. 1. თბ. 1938.
6. ი.სურგულაძე ქართული ხალხური ტრადიციული ორნამენ. სიმბოლიკა, მეცნ. თბ. 1986.
- 7 თ. ოჩიაური. ქართველთა უძველესი სარწმუნოების ისტორიიდან, საქ. სსრ. მეცნ. აკად. გამ-ბა. თბ. 1954.
8. ს. მაკალათია ხევსურეთი. თბ. 1984
9. აღ. ოჩიაური ქართული ხალხური დღეობების კალენდარი. მეცნ. თბ.1988
10. ლ. მოლოდინი, გ. ჩახაშვილი ორნამენტი. ქართული კოსტუმის კატალოგი. 1. ხევსურეთი. 1964.
11. ვ.ბარდაველიძე, გ. ჩიტაია. ქართული ხალხური ორნამენტი. თბ. 1939
12. ორბელიანი სულხან-საბა - სიტყვის კონა.
13. კ. წერეთელი ბიბლიის ებრაული ლექსიკონი. თბ. სახელ. უნივერს. 2001
14. გ. ქავთარაძე. ანატოლიაში ქართველურ ტომთა განსახლების საკითხისთვის. თბ. 1985.
15. გ. გიგაური ფარული ნიშნები აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში. თბილისი. 2010.
16. Д. Дирингер. Алфавит. М. 1963.
17. В. Истрин. Возникновение и развитие письма. М. 1965.
18. Х. Фарбридге. Исследования в библейские и семитских символизма. 1960.
19. О. Н. Штейнберг. Еврейский и Халдейский этимологический словарь. 1878
20. E. Gordon. Sumerian proverbs Philadelphia. 1959.

21. J. Henson. Biblicsl Hebrew. University of Wisconsin, Madison, Wisconsin.2008.
22. G. Brech er. Das transcendentale, magie ud magische neilarten im Talmud, Pp1, 39,v:enna 1950.
23. G.k. Agrip. De occulta philosophia. 1533.
24. D. Mackenzie Migration of Symbols.
25. Sefer Raziel Homalach, Steve Savebow
26. Библия ветхого и нового завета. Канон. М. 1990.
27. С.М. Крамер История начинается в Шумере. М. 1965.
28. М. Зильберман. Истоки. История мифология и религия претков Евреев М. 2004.
29. А. Л. Оппенхейн. Древняя месопотамия М. 1990.

**GEORGI GIGAURI
THE LOST HISTORY**

(following the footpinds of the God serving Ceremony)

The enicient God serving ceremony preserved in the east region of Georgia is combined with the rules of Christianity.

The sphere of our research is the ancient God serving ceremony in this region which doesn,t include Jewish names or titles. This ceremong preserved up to now by the ancient Georgian language and traditions. Here also exist. He old stones with ancient pictographic written language onit. It was published monograph on this subjest „Secret symbols” in the east Georgia 2010. Highland (Tseraculi (pick-shaped) script) Georgi Gigauri.

Some pictographic symbols and signs are decorative where exist Georgian character this tradition of the God serving ceremony requests deep analysis and it belongs to the sphere of research of linguists paleographers, ethnograpersl and theologists.